Thomas Mann

DOCTOR FAUSTUS

Viaţa compozitorului german Adrian Leverkühn
povestită de un prieten
(Doktor Faustus, 1947)

Lo giorno se'n andava, e l'aer bruno toglieva gli animai che sono in terra dalie fatiche loro, ed io sol uno m apparecchiava a sostener la guerra şi del cammino e şi della pietate, che ritrarră la mente che non erra. O Muse, o alto ingegno, or m'aiutate, o mente che scrivesti cid eh io vidi, qui siparra la tua nobilitate.

DANTE, Inferno

Ţin să afirm cu toată hotărârea că nu dorinţa de a scoate în evidenţă propria-mi persoană mă îndeamnă să spun mai întâi câteva cuvinte despre mine însumi şi despre firea mea, până a nu începe să aştern pe hârtie viaţa celui care a fost Adrian Leverkühn — o primă şi fără îndoială provizorie biografie a prietenului iubit, genialul muzician, atât de cumplit încercat, mai întâi înălţat apoi prăvălit de un destin potrivnic. Numai presupunerea că cititorul — mai bine-zis: viitorul cititor; deoarece pentru moment nu există nici cea mai modestă perspectivă ca scrierea mea să poată vedea lumina tiparului — dau poate, dacă, printr-o minune, ea ar părăsi această fortăreaţă ame-ninţată din toate părţile care este Europa noastră şi ar duce oamenilor de afară un zvon din taina solitudinii noastre; — dar rog să mi se îngăduie să iau fraza de la început: numai gândul că, probabil, cititorul va dori să ştie câte ceva despre narator mă determină să pun înaintea acestor mărturii câteva note referitoare la persoana mea — desigur, pe deplin conştient că tocmai în felul acesta s-ar putea să-i trezesc îndoielile, să-l determin să-şi pună întrebarea dacă se află pe mâini bune, vreau să spun: dacă eu, prin ceea ce reprezint, sunt omul potrivit pentru o asemenea menire la care mai curând mă îndeamnă inima decât mă îndreptăţeşte vreo afinitate a firii.

Recitesc rândurile de mai sus şi mă văd silit să recunosc în ele o anume nelinişte şi o îngreunare a respiraţiei, cât se poate de caracteristică pentru starea de spirit în care mă aflu astăzi, 23 mai 1943, la doi ani după moartea lui Leverkühn, la doi ani după ce dintr-o noapte adâncă el a trecut în cea fără de sfârşit, şi când eu, în camera de lucru de la Freising-pe-Iser, mică şi intimă, mă apuc să aştern pe hârtie povestea vieţii nefericitului meu prieten ce se odihneşte întru Domnul — o, de-ar fi aşa! de s-ar odihni întru Domnul — caracteristică zic, pentru o stare de spirit în care nevoia plină de emoţie de a mă confesa se amestecă nespus de apăsător cu o sfială profundă în faţa unei îndatoriri ce mă depăşeşte. Sunt o fire cu totul cumpătată, cred că pot spune sănătoasă, temperată, blândă, înclinată către armonie şi raţiune, un cărturar şi un *conjuratus*[1] al "armiei latine", nu lipsit de raporturi cu artele frumoase (cânt la viola d'amore), un fiu al muzelor în înţelesul academic al cuvântului, care bucuros se consideră descendent

[1] Părtaş credincios, membru fidel *(lat).*

al umaniştilor germani de pe vremea faimoaselor *Epistolae obscurorum virorum*[2], urmaş al unor Reuchlin, Krotus von Dornheim, Muzianus şi Eoban Hesse. Demonicul, oricât de puţin mi-aş îngădui să tăgăduiesc influenţa lui asupra vieţii omeneşti, a fost întotdeauna categoric străin firii mele, l-am eliminat instinctiv din concepţia mea despre lume, fără a simţi vreodată nici cea mai mică înclinare către relaţii necugetate cu forţele întunericului, nici trufia de a le provoca să urce la mine, iar, de-ar încerca s-o facă din propriul lor imbold, fără a contribui la aceasta, întinzându-le măcar un deget. Acestei convingeri i-am adus şi jertfe, morale, şi chiar în ce priveşte bunăstarea materială, prin faptul că, fără ezitare, am renunţat înainte de termen la cariera mea în învăţământ, care mi-era atât de dragă, atunci când s-a dovedit că ea nu se putea împăca nici cu spiritul şi nici cu exigenţele evoluţiei noastre istorice. Din punctul acesta de vedere sunt mulţumit de mine. Însă îndoiala mea dacă am într-adevăr sau nu vocaţia necesară pentru misiunea pe care mi-am asumat-o aici nu e decât întărită de hotărârea de care am dat dovadă sau, dacă vreţi, de caracterul mărginit al persoanei mele morale.

Abia luasem condeiul în mână şi mi-a şi scăpat un cuvânt care m-a pus într-o anumită încurcătură: cuvântul "genial"; vorbeam despre geniul muzical al răposatului meu prieten. Or cuvântul acesta, "geniu", chiar dacă este superlativ, conţine, netăgăduit, o sonoritate şi un sens nobil, plin de armonie şi umanitate sănătoasă, şi oameni de felul meu, oricât de departe ar fi de pretenţia de-a face parte ei înşişi din această înaltă sferă şi de a fi fost dăruiţi cu *divinis influxibus ex alto*[3], n-ar avea nici un motiv întemeiat de a se simţi intimidaţi în faţa lui şi nici n-ar avea de ce să nu vorbească despre el şi să se comporte în faţa sa cu fruntea sus, voios şi cu o respectuoasă familiaritate. Aşa s-ar părea. Şi totuşi, nu se poate contesta, şi nici nu s-a contestat vreodată, că în această sferă strălucitoare exista ceva neliniştitor, ceva iraţional şi demonic, ca şi cum între geniu şi forţele întunericului s-ar ţese legături malefice, şi tocmai de aceea epitetele liniştitoare: "nobil", "uman", "armonic", pe care am încercat să i le alătur, nu vor să i se potrivească pe deplin şi nu se potrivesc nici măcar atunci când este vorba — şi-mi pare rău că sunt nevoit să fac această deosebire — de un geniu pur, autentic, dăruit de divinitate, iar nicidecum de o creaţie artificială, funestă, obţinută prin intermediul vreunui elixir diavolesc, întruchipare culpabilă şi morbidă a unor daruri naturale, rod al unor tocmeli abjecte...

Aici mă întrerup, cu sentimentul umilitor al unui eşec artistic şi al unei lipse de cumpătare. Adrian n-ar fi introdus, într-o simfonie, de pildă, atât de prematur o asemenea temă — cel mult ar fi lăsat-o să se întrezărească voalat, abia perceptibil. De altfel, poate că ceea ce am spus fără să vreau îi va părea cititorului doar o aluzie neînţeleasă, obscură, numai eu având sentimentul unei indiscreţii şi al unei nepriceperi grosolane. Unui om ca mine îi vine foarte greu, i se pare aproape o frivolitate să adopte, faţă de un lucru care îi e mai scump decât ochii din cap, punctul de vedere al artistului creator şi să-l trateze cu seninătatea jucăuşă a acestuia. De aci şi intervenţia mea prematură asupra deosebirii dintre geniul pur şi cel impur, deosebire a cărei existenţă o recunosc numai pentru ca imediat să mă întreb dacă e drept să existe. Într-adevăr, experienţa m-a obligat să reflectez la această problemă cu atâta stăruinţă şi cu atâta intensitate, încât uneori

---

[2] Celebră satiră anonimă de la începutul secolului al XVI-lea.

[3] Divine inspiraţii din înalt *(lat).*

constatam înspăimântat că fusesem împins fără să vreau dincolo de limitele de gândire ce-mi erau îngăduite, cuvenite, ca şi cum aş fi trăit o exaltare "impură" a facultăţilor mele naturale...

Din nou mă întrerup, amintindu-mi că am ajuns să vorbesc de geniu şi de natura sa supusă unei influenţe demonice numai pentru a explica îndoiala mea dacă am sau nu vocaţia trebuitoare îndatoririi asumate. De-aş putea măcar face să prevaleze asupra scrupulelor mele de conştiinţă argumentele, bune sau rele, de care dispun. Mi-a fost dat să trăiesc mulţi ani din viaţă în intimitatea unui om de geniu, a eroului acestor file, să-l cunosc din anii copilăriei, să fiu martorul evoluţiei sale, al destinului său şi să aduc modestul meu aport la opera sa creatoare. Libretul exuberantei opere de tinereţe a lui Leverkühn, după comedia lui Shakespeare *Zadarnicele chinuri ale dragostei,* a fost scris de mine şi mi-a fost îngăduit să particip într-o oarecare măsură şi la elaborarea textului suitei lirice groteşti *Gesta Romanorum,* cât şi la cel al oratoriului *Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul.* Asta pe de o parte sau, poate, asta-i totul. Dar mă aflu de asemenea în posesia unor hârtii, însemnări nepreţuite, pe care răposatul mi le-a încredinţat mie şi nimănui altuia, într-un act de ultimă voinţă, în zilele în care era încă sănătos la minte şi la trup sau — dacă nu-mi este îngăduit să mă exprim în felul acesta — în zilele în care părea astfel prin comparaţie şi în ochii legii; pe aceste hârtii mă voi întemeia în relatarea mea, ba îmi propun ca, după o alegere potrivită, să intercalez unele dintre ele chiar în acest text. În fine sau, mai bine zis, înainte de orice — şi această justificare a fost dintotdeauna cea mai întemeiată, dacă nu în faţa oamenilor, măcar în faţa lui Dumnezeu — l-am iubit — cu groază şi duioşie, cu milă şi admiraţie, cu dăruire — şi prea puţin m-am întrebat dacă sentimentul acesta era reciproc.

Nu era. O, nu! Faptul că îmi lasă, după moarte, schiţele de compoziţii şi filele cu însemnări zilnice arată mai curând o încredere amicală obiectivă, aproape că aş putea spune plină de condescendenţă şi, indiscutabil, măgulitoare pentru conştiinciozitatea, pietatea şi corectitudinea mea. Dar să iubească? Pe cine să fi iubit omul acesta? Pe vremuri, o femeie — poate. Spre sfârşit, un copil — posibil. Pe-un tânăr uşuratic, fluture seducător, un intim, pe care mai târziu, tocmai pentru că simţea o atracţie pentru el, l-a îndepărtat — împingându-l în braţele morţii. Să-şi deschidă el inima cuiva? Să lase el pe cineva să pătrundă în viaţa lui? Nu exista aşa ceva la Adrian. Devotamentul omenesc, îl accepta — aş jura: fără măcar să bage de seamă. Atât de mare era indiferenţa lui încât abia dacă era conştient de cele ce se petreceau în jur, abia dacă îşi dădea seama în societatea cui se află, iar faptul că nu-mai foarte rar se adresa vreunui interlocutor pe nume mă face să presupun că nici nu ştia cum îl cheamă, deşi celălalt era perfect îndreptăţit să creadă contrariul. Aş compara singurătatea lui cu un abis unde se cufundau, fără zgomot şi fără urmă, toate sentimentele cu care era întâmpinat. Exista în jurul lui o răceală — şi cum mi se strânge inima când folosesc acest cuvânt, pe care şi el l-a aşternut odată pe hârtie, dar în ce împrejurări monstruoase! Viaţa şi experienţa pot da unor cuvinte, luate izolat, un accent ce le înstrăinează cu totul de semnificaţia lor obişnuită şi le conferă un nimb de spaimă, de neînţeles pentru cel nedeprins să le descifreze sensul cel mai monstruos.

II

Mă numesc Serenus Zeitblom şi sunt doctor în filozofie. Îmi

reproşez că am întârziat în chip atât de neobişnuit această prezentare, dar desfăşurarea literară a însemnărilor de faţă nu mi-a dat până acum răgazul s-o fac. Am şaizeci de ani, adică m-am născut — primul din patru copii — în anul 1883 de la Cristos, la Kaisersaschern-pe-Saale, în districtul Merseburg, unde şi-a petrecut şi Leverkühn anii lui de şcoală, ceea ce îmi îngăduie să pot amâna descrierea mai amănunţită a acestei perioade, până ce voi ajunge, cronologic, la ea. Cum viaţa mea s-a împletit adesea cu aceea a maestrului, va fi mai potrivit să vorbesc despre amândouă o dată pentru a nu mai cădea în păcatul anticipării, către care, de altfel, eşti totdeauna împins când ţi-e inima plină.

Fie spus aici doar atât, că familia în care am venit pe lume aparţinea burgheziei mijlocii, pe jumătate învăţată, căci tatăl meu, Wolgemut Zeitblom, era farmacist — de altfel cel mai de frunte din partea locului; mai exista o farmacie în Kaisersaschern, dar ea nu s-a bucurat niciodată de aceeaşi încredere din partea cumpărătorilor ca spiţeria "La Sfântul Arhanghel" a lui Zeitblom, şi în permanenţă a avut o situaţie grea. Familia noastră făcea parte din restrânsa comunitate catolică a unui oraş în care majoritatea populaţiei, firește, era de confesiune luterană; mai ales mama — o credincioasă fiică a bisericii — îşi îndeplinea cu scrupulozitate îndatoririle religioase, pe când tatăl meu, probabil şi din lipsă de timp, se dovedea mai lăsător în treburile astea, fără să-şi tăgăduiască însă câtuşi de puţin solidaritatea cu coreligionarii săi, solidaritate ce-şi avea, de altfel, însemnătatea ei politică. Demn de remarcat e faptul că saloanele de primire de la etaj, deasupra laboratorului şi farmaciei, erau frecventate, în afară de parohul nostru, consilierul ecleziastic Zwilling, şi de rabinul oraşului, pe nume doctor Karlbach, ceea ce cu greu ar fi fost cu putinţă în cercurile protestante. Ca înfăţişare, reprezentantul bisericii romane arăta mai bine. Dar eu am rămas cu impresia, întemeiată, poate, îndeosebi pe vorbe de-ale tatălui meu, că talmudistul mărunţel, cu barbă lungă şi cu calotă pe cap, îl întrecea cu mult în erudiţie şi perspicacitate religioasă pe confratele său de altă credinţă. Datorez poate acestei experienţe din tinereţe, dar şi receptivităţii luminate a cercurilor evreieşti pentru creaţia lui Leverkühn, faptul că tocmai în problema evreiască n-am putut fi niciodată întru totul de acord cu felul în care Führer-ul nostru şi paladinii săi au încercat s-o soluţioneze, ceea ce şi-a avut partea de influenţă în chestiunea demisiei mele din învăţământ. Firește, mi-au ieşit în cale şi unele specimene ale acestei rase — este destul să mă gândesc, de pildă, la savantul Breisacher din München — având un caracter antipatic şi iritant, asupra cărora îmi propun să arunc oarecare lumină la locul şi momentul potrivit.

În ceea ce priveşte originea mea catolică, se-nţelege, desigur, de la sine că ea mi-a modelat şi influenţat personalitatea, fără însă ca această latură a vieţii mele să fi intrat vreodată în contradicţie cu concepţia umanistă despre lume şi cu dragostea pentru "cele mai nobile arte şi ştiinţe", cum li se spunea pe vremuri. Între aceste două elemente componente ale personalităţii mele a existat întotdeauna o armonie perfectă, care de altfel nu e greu de păstrat dacă te-ai născut şi ai crescut, ca mine, în atmosfera unui orăşel străvechi, unde amintirile şi prezenţa monumentelor te poartă departe în urmă, către vremurile dinaintea schismei, când lumea creştină era una. Kaisersaschern e aşezat, ce-i drept, chiar în mijlocul regiunii de baştină a Reformei, în inima ţinutului lui Luther, înconjurat de oraşe purtând nume ca Eisleben, Wittenberg, Quedlinburg, precum şi Grimma, Wolfenbuttel şi Eisenach — ceea ce, de asemenea, este semnificativ şi pentru viaţa interioară a lui Leverkühn, luteranul, şi justifica orientarea

iniţială spre teologie a studiilor sale. Dar eu aş vrea să compar Reforma cu o punte care duce nu numai din vremurile scolasticii până în lumea noastră, a gândirii libere, ci şi înapoi, în evul mediu — şi poate chiar mai departe, până la acea tradiţie creştină catolică dinaintea schismei de pasiune senină pentru cultură. În ce mă priveşte, am sentimentul că, la drept vorbind, aş fi mai la locul meu în sfera aurită în care Sfânta Fecioară era numită *Jovis alma parens*[4].

Ca să mai adaug strictul necesar la biografia mea, voi spune că părinţii mi-au dat posibilitatea să frecventez liceul din oraşul nostru, acelaşi unde cu doi ani mai târziu a învăţat şi Adrian, şcoală întemeiată în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi care mai purta până nu demult numele de "Şcoala fraţilor vieţii simple". Numai dintr-o oarecare jenă, datorită rezonanţei învechit-istorice — pentru o ureche modernă ea putea să aibă o uşoară nuanţă de ridicol — s-a renunţat la această denumire, scoala fiind rebotezată gimnaziul Bonifaciu, după biserica învecinată. Când am părăsit liceul, la începutul acestui secol, m-am îndreptat, fără nici o ezitare, spre studiul limbilor clasice, în care mă evidenţiasem într-o anumită măsură ca elev, şi m-am consacrat lui la universităţile din Giessen, Jena şi Leipzig, iar la cea din Halle în 1904 şi 1905, adică în aceeaşi vreme — şi nu întâmplător în aceeaşi vreme — în care studia acolo şi Leverkühn.

Ajuns aici nu mă pot împiedica — lucru care mi se întâmplă atât de frecvent! — să nu admir, în treacăt, raportul intim şi aproape misterios între interesul pentru filologia clasică şi sentimentul viu şi afectuos pentru frumuseţea omului şi măreţia raţiunii lui — raport ce se manifestă mai întâi prin faptul că sfera studiului limbilor vechi poartă numele de "humaniora", apoi chiar prin faptul că o coordonare sufletească a pasiunii pentru semantică şi a celei pentru disciplinele umanistice are ca fericit rezultat ideea de educaţie, iar vocaţia de educator al tineretului se întregeşte aproape inevitabil cu cea de savant filolog. Omul cunoştinţelor enciclopedice în ştiinţele naturii poate foarte bine să fie învăţător, dar niciodată educator în sensul şi în măsura în care poate fi un adept al aşa-numitelor *bonae litterae*[5]. Nici celălalt limbaj, mai intens poate, dar ciudat de nearticulat, cel al sunetelor (dacă ne e îngăduit să calificăm în acest fel muzica), nu mi se pare că ar putea fi inclus în sfera pedagogică a disciplinelor umaniste cu toate că ştiu foarte bine că în educaţia elină şi în special în viaţa publică a cetăţilor antice a avut un rol ajutător. Mai degrabă am impresia că, în pofida rigorii logice şi morale pe care o îmbracă uneori, acest limbaj face parte dintr-o lume supranaturală, pentru care n-aş îndrăzni să pun mâna în foc că e sigură sub aspectul raţiunii şi al demnităţii omeneşti. Faptul că sunt, cu toate acestea, devotat muzicii din toată inima se numără printre contradicţiile inerente firii omeneşti, fie că le regreţi, fie că îţi fac plăcere.

Asta, ca o paranteză în afara temei noastre. Şi totuşi nu chiar în afară, întrucât chestiunea, dacă între universul pedagogic plin de nobleţe al spiritului şi acea lume a spiritelor de care te apropii numai cu mare primejdie se poate trasa o linie de demarcaţie netă şi indiscutabilă, face parte întru totul şi încă peste măsură din tema dezbătută de mine. Ce domeniu uman, fie el cel mai pur, mai vrednic de preţuire şi mai bine intenţionat ar putea fi cu totul inaccesibil puterilor necurate, ba, chiar se cuvine să adăugăm, s-ar putea lipsi cu totul de rodnicul contact cu ele? Ideea aceasta, deloc nepotrivită chiar

---

[4] Sfânta mamă a lui Jupiter *(lat.).*

[5] Literatura aleasă *(lat).*

la un om a cărui natură intimă e fundamental străină de tot ce e demonic, mi-a rămas în minte din anumite momente ale unei călătorii de studii de aproape un an şi jumătate în Italia şi Grecia — călătorie pe care bunii mei părinţi mi-au dat posibilitatea s-o fac după ce am luat examenul de diplomă — când, de pe Acropole, priveam de-a lungul Căii Sacre, pe unde treceau sacerdoţii împodobiţi cu eşarfe de culoarea şofranului şi cu numele lui Iacchus pe buze, iar mai apoi, pe când mă aflam chiar pe locul iniţierii, în ţinutul Eubuleus, pe marginea râpei plutonice căscată între stânci. Acolo am simţit, am intuit mai bine zis, plenitudinea sentimentului vital ce se degajă din zelul cu care elenismul olimpic celebrează divinităţile abisului, şi adesea, de la înălţimea catedrei, am explicat elevilor mei din ultimul an că, în fond, cultura nu este decât integrarea prin pietate şi ordine, aş spune mai adecvat, prin îmblânzire, a monstruosului nocturn în cultul zeilor.

Înapoiat din acea călătorie, tânărul de douăzeci şi şase de ani a găsit un post la liceul din oraşul natal, aceeaşi scoală în care căpătase primele noţiuni de educaţie ştiinţifică; am început, aşadar, să predau latina, elina şi istoria, la cursul inferior, timp de numai câteva semestre, până când — în al patrusprezecelea an al veacului nostru — am devenit membru al corpului didactic al Bavariei, fiind transferat la Freising, unde, de altfel, m-am şi stabilit, şi de atunci, timp de mai bine de două decenii, mi-am desfăşurat într-un fel mulţumitor activitatea de profesor de liceu, dar şi pe cea de lector la seminarul teologic, la aceleaşi discipline.

De timpuriu, curând după numirea mea la Kaisersaschern, m-am căsătorit — îndemnat de firea mea ordonată şi de dorinţa morală de a intra în rândul oamenilor. Hélène, născută Ölhafen, admirabila mea soţie, care şi astăzi încă îmi mai ocroteşte anii acum în declin, era fiica unui coleg de facultate şi de profesie, mai vârstnic, originar din Zwickau, în Saxonia, şi chiar cu riscul de a trezi zâmbetul cititorului, voi mărturisi că numele de botez al gingaşei copile, Hélène, aceste silabe fermecătoare, au avut şi ele un rol, şi nu cel mai neînsemnat, în alegerea făcută. Un asemenea nume e ca o binecuvântare cerească şi nu te poţi sustrage magiei sale pure, chiar dacă înfăţişarea celei care-l poartă nu răspunde exigenţelor riguroase decât într-un sens burghez şi într-o măsură modestă, şi chiar şi astfel numai în mod trecător, datorându-se doar farmecului pieritor al tinereţii. Şi pe fiica noastră, care de mult şi-a legat viaţa de un om de treabă, procurist la Banca Bavareză de Efecte din Regensburg, tot Hélène am botezat-o. Scumpa mea soţie mi-a dăruit, în afară de această fiică, şi doi feciori, astfel că, după cum le e oamenilor scris, mi-a fost dat să gust bucuriile şi grijile paternităţii, deşi doar în limite moderate. Copiii mei n-au manifestat, cu nici un prilej, daruri neobişnuite. Acest lucru trebuie să-l recunosc. Sunt cel din urmă care să fi pretins vreodată că puteau fi comparaţi cu fermecătorul copil care era Nepomuk Schneidewein, nepotul lui Adrian şi mai târziu bucuria ochilor lui. Amândoi fiii mei slujesc pe Führer, unul într-un post civil, celălalt în forţele armate, şi cum, în linii generale, atitudinea mea oarecum surprinzătoare faţă de conducătorii ţării a creat un fel de vid în jurul meu, raporturile acestor tineri cu paşnicul lor cămin părintesc au devenit destul de rare.

III

Cei din neamul Leverkühn erau din tată în fiu meşteşugari şi agricultori mai înstăriţi, care propăşiseră, parte prin ţinutul

Schmalkalde, parte prin Saxonia, pe valea Saalei. Familia propriu-zisă a lui Adrian se aşezase, de mai multe generaţii, la ferma Büchel din satul Oberweiler, aproape de Weissenfels, staţie până la care făceai, de la Kaisersaschern, trei sferturi de oră cu trenul, aşa că pentru a ajunge la fermă trebuia să ţi se trimită o căruţă la gară. Büchel era o răzeşie mai rotunjoară, care îţi îngăduia să ţii doi cai de ham şi să te numeşti proprietar agricol: măsura vreo cincizeci de pogoane de arătură şi păşune, cu acareturi, şi o pădurice, exploatată în obşte; la aceasta se adăuga o casă tihnită şi încăpătoare din grinzi şi chirpici, pusă pe temelie de piatră. Cu hambare şi grajduri, casa alcătuia trei din laturile unui pătrat în mijlocul căruia — n-am să uit niciodată — se înălţa un tei măreţ acoperit în iunie de flori parfumate, şi acest copac falnic era înconjurat de o bancă vopsită în verde. Se pare că stătea puţin în drumul căruţelor din curte, şi am auzit că mereu se întâmpla ca tânărul moştenitor să stăruie pe lângă tatăl său să-i dea voie, din consideraţiuni practice, să-l doboare, ceea ce nu-l împiedica, mai apoi, ajuns stăpân, să-l ia sub ocrotirea sa împotriva pretenţiilor identice ale propriului său fiu.

De câte ori trebuie să fi umbrit copacul acesta somnul uşor de amiază şi joaca micului Adrian, care s-a născut în anul 1885, la vremea când teiul înflorea, în catul de sus al casei de la Büchel, ca al doilea fiu al soţilor Jonathan şi Elsbeth Leverkühn. Fratele său, Georg, acum fără îndoială gospodarul de-acolo, se născuse cu cinci ani mai înainte. O soră, Ursula, l-a urmat la acelaşi răstimp. Cum între prietenii şi cunoştinţele pe care-i avea familia Leverkühn în Kaisersaschern se numărau şi părinţii mei, ba chiar între familiile noastre se legase, încă de mult, o înţelegere cordială, vara petreceam multe după-amieze de duminică la ei, la ţară, unde ca orăşeni ce eram ne bucuram din toată inima de bunătăţile rustice cu care ne ospăta Frau Leverkühn, de pâinea neagră vârtoasă unsă cu unt proaspăt, de fagurii aurii de miere, de căpşunile delicioase cu smântână, de laptele covăsit din străchinile albastre, amestecat cu zahăr şi cu bucăţele de pâine de secară. În vremea primei copilării a lui Adrian, sau Adri cum i se zicea, bunicii lui mai locuiau încă în aripa bătrânilor, dar gospodăria era cu totul în mâinile celor tineri şi doar seara, la cină, bătrânul, de altfel ascultat cu tot respectul, se mai amesteca în treburi, îndrugând câte ceva cu gura lui ştirbă. Imaginea acestor predecesori, care nu mult după aceea s-au stins, unul după celălalt, mi-a rămas doar vag în amintire. Dar cu atât mai limpede am reţinut chipul copiilor lor, Jonathan şi Elsbeth Leverkühn, amintire schimbătoare însă, care de-a lungul anilor mei de copilărie, apoi de şcoală şi de studenţie a alunecat, pe nesimţite, dar implacabil, schimbându-şi înfăţişarea tinerească în alta mai obosită.

Jonathan Leverkühn era un bărbat de cea mai autentică rasă germană, un tip cum aproape că nu mai e de găsit în oraşele noastre şi cu siguranţă că nici printre cei ce astăzi reprezintă, prea adesea cu o neliniştitoare brutalitate, poporul nostru în fata lumii — o fizionomie purtând parcă pecetea vremurilor trecute, păstrând într-un fel şi caracterul rustic şi amintirea timpurilor germanismului de dinaintea Războiului de treizeci de ani. Aşa gândeam când, mai crescând şi eu, îl priveam cu un ochi ce începuse să se deprindă a vedea. Un păr cam zburlit, de un blond-cenuşiu, îi cădea peste fruntea boltită — o frunte împărţită în doua jumătăţi proeminente şi cu vinele tâmplelor ieşite în relief — un păr ce atârna pe ceafă, lung şi bogat, după moda veche, prelungindu-se pe după urechile mici, frumoase, într-o barbă creaţă, ce-i acoperea fălcile, bărbia şi adâncitura de sub buza de jos. Aceasta, buza de jos adică, se contura plină şi rotundă de sub mustaţa puţintel

pleoştită, cu un zâmbet nespus de atrăgător, potrivindu-se de minune cu privirea uşor obosită şi timidă a ochilor albaştri, oarecum încordată, cu toate astea aproape surâzătoare. Nasul era subţire şi frumos arcuit, iar partea neacoperită de barbă a obrajilor părea umbrită de proeminenţa pometţilor şi chiar puţin uscăţivă. Gâtul vânjos şi-l purta descoperit şi nu-i plăceau hainele obişnuite de târgoveţ, de altfel nepotrivite cu înfăţişarea lui, mai ales cu mâinile lui, mâinile acelea viguroase, arse de soare, uscate, puţin pătate de pistrui, ţinând bastonul când se ducea în sat la consiliul comunal.

Un medic ar fi întrevăzut, poate, în acea oboseală şi înceţoşare a privirii, în acea hipersensibilitate a tâmplelor, o înclinare spre migrenă, de care de altfel Jonathan suferea într-adevăr, dar nu peste măsură, nu mai des de o dată pe lună, câte o zi întreagă, fără să-i stânjenească din cale afară treburile de gospodar. Îi plăcea să fumeze pipă, avea o pipă nu prea lungă, de porţelan, cu capac, răspândind o aromă de tutun mult mai agreabilă decât duhoarea stătută a ţigărilor de foi şi ţigaretelor, şi îmbiba cu ea atmosfera încăperilor de jos. Seara, înainte de culcare, îi mai plăcea să bea, în chip de somnifer, o cană bunicică cu bere de Merseburg. În serile de iarnă, când afară moştenirea şi avutul său se odihneau sub zăpadă, putea fi văzut citind, cel mai adesea dintr-o Biblie mare, legată în piele de porc bătută cu metal, încheiată cu cheutori de piele, păstrată în familie din tată în fiu, tipărită pe la 1700, la Braunschweig, cu dispensă ducală; în afară de predoslovia şi marginaliile "spirituale" ale doctorului în teologie Martin Luther, Biblia lui mai cuprindea şi fel de fel de rezumate şi *locos parallelos*[6], iar la fiecare capitol, comentarii istorico-morale, în versuri, ale unui domn David von Schweinitz. Despre cartea aceasta mersese vorba sau, mai bine zis, se transmisese din tată-n fiu informaţia precisă că fusese proprietatea unei anume principese de Braunschweig-Wolfenbuttel care se măritase cu fiul lui Petru cel Mare. Asta n-a împiedicat-o, după o vreme, să simuleze moartea şi, pe când avea loc ceremonia înmormântării, să fugă în Martinica, unde s-a căsătorit cu un francez. Mai târziu, râdeam de multe ori cu Adrian, înzestrat cu un atât de acut simţ al comicului, de povestea aceasta pe care tatăl său, ridicându-şi capul din carte, ne-o istorisea cu o privire blândă, dar pătrunzătoare, întorcându-se apoi, câtuşi de puţin stânjenit de provenienţa întrucâtva scandaloasă a sfintei tipărituri, la comentariile versificate ale domnului von Schweinitz şi la Cartea Înţelepciunii lui Solomon.

Alături de predilecţia sa pentru lecturile religioase, mai avea una, care în anume vremuri mai vechi ar fi fost caracterizată drept predilecţie pentru "speculaţii asupra elementelor". Cu alte cuvinte, făcea, într-o măsură modestă şi cu mijloace restrânse, studii de ştiinţe naturale, biologie şi chiar de fizică şi chimie, şi se întâmpla ca tatăl meu să-i vină în ajutor cu substanţe din laboratorul său. Am folosit această expresie învechită şi cu o nuanţă critică pentru astfel de preocupări, deoarece în ele se simţea un anumit substrat mistic, iar în alte vremuri, fără îndoială că ar fi fost suspectate a fi practici vrăjitoreşti. De altfel mă simt dator să adaug că am înţeles întotdeauna foarte bine această neîncredere a unei epoci de spiritualitate religioasă faţă de răspândirea pasiunii pentru descoperirea tainelor naturii. Cu siguranţă că cei cu frica lui Dumnezeu vedeau în ea un fel de raporturi nepermise cu Necuratul, fără să ia în seamă că se află o contradicţie în însuşi faptul de a considera opera Creatorului, natura şi viata, ca un domeniu rău famat

---

[6] Locuri paralele (trimiteri pe marginea paginii, la pasajele identice sau similare — *lat).*

sub raport moral. Natura e în sine prea plină de mistificări ce aduc a vrăjitorie, de capricii echivoce, de aluzii numai pe jumătate acoperite şi cu stranii indicaţii spre hazard, pentru ca, oamenii credincioşi, îngrădiţi de canoane, să nu vadă în studierea ei o necugetată călcare a legilor divine.

Seara, când tatăl lui Adrian deschidea cărţile sale cu ilustraţii în culori despre fluturi exotici şi animale marine, ne aplecam adesea cu toţii, fiii lui şi cu mine şi chiar şi Frau Leverkühn, peste speteaza îmbrăcată în piele şi cu rezemători pentru cap a jilţului său, să privim, iar el ne arăta cu degetul minunăţiile şi ciudăţeniile de-acolo: acele *papilios* şi *morphos* ale tropicelor, în toate culorile paletei, insecte nocturne, strălucitoare, prinse în zborul lor legănat, desenate şi colorate cu cel mai rafinat bun-gust — insecte ce duc o viaţă efemeră într-o frumuseţe fantastic exagerată, unele dintre ele socotite, de către indigeni, spirite rele, aducătoare de malarie. Cea mai frumoasă culoare între toate, un albastru-azuriu, de vis, n-ar fi deloc, ne explica Jonathan, o culoare veritabilă, ci ar lua naştere din pricina unor şănţuleţe minuscule şi al altor particularităţi ale suprafeţei aripioarei fluturelui, microstructuri care printr-o minunată refracţie a razelor de lumină şi prin eliminarea unei bune părţi dintre aceste raze, făceau să nu ajungă la ochiul nostru decât albastrul cel mai strălucitor.

— Ia te uită — o mai aud şi astăzi pe Frau Leverkühn spunând — va să zică e o înşelătorie?

— Albastrul cerului o înşelătorie? răspundea bărbatul, întorcând capul şi privind în sus la ea. Ai putea să-i spui pe nume vopselei din care-i alcătuit?

Scriind, am într-adevăr sentimentul că mă aflu încă, împreună cu Frau Elsbeth, cu Georg şi Adrian, îndărătul jilţului în care şedea bătrânul Leverkühn şi urmăresc degetul acestuia de-a lungul imaginilor. Erau reproduse acolo exemplare de fluturi de noapte, fără nici un fel de puf pe aripioarele lor, astfel că păreau făurite dintr-o sticlă delicată, împânzită cu vinişoare rare de culoare mai închisă. Unul dintre fluturii de felul acesta — nuditatea sa diafană se presimţea bine în penumbra de amurg a frunzişului — se numea *Hetaera esmeralda.* O singură pată de culoare avea *Hetaera* pe aripi, violet cu trandafiriu, şi cum în zbor nu vedeai nimic altceva din ea, putea fi asemuită cu o petală de floare purtată de vânt. Pe urmă mai era fluturele foliaceu, cu partea de deasupra a aripilor strălucind în cea mai armonioasă îmbinare a culorilor, iar pe dedesubt având o uimitoare asemănare cu o frunză, nu numai ca formă şi nervuri, ci şi în imitarea minuţioasă a unor imperfecţiuni mărunte, a unor picături de apă, a unor mici ciuperci parazitare şi a altor detalii de acest fel. Când o făptură cu înfăţişare atât de abil întocmită se aşeza undeva în frunziş, cu aripile ridicate şi lipite, dispărea complet din vedere, confundându-se cu mediul înconjurător, de nu mai putea s-o dibuiască nici duşmanul cel mai nesăţios.

Jonathan încerca, şi nu fără succes, să ne împărtăşească şi nouă emoţia sa în faţa acestui rafinat mimetism de protecţie dus până în detaliile defectelor.

— Cum a izbutit gâza să realizeze acest lucru? întreba el. Cum lucrează natura asupra acestei vietăţi? Pentru că nu poţi să pui atâta îndemânare numai pe seama spiritului de observaţie şi a capacităţii de transformare a gâzei. Da, da, natura cunoaşte bine frunza de copac, nu numai în ce are minunat în ea, ci şi în defectele şi deformaţiile ei mărunte, de toate zilele, şi, poznaşă cum e, dar fără răutate, le repetă înfăţişarea în alte regnuri, pe dedesubtul unei aripi de fluture, ca să păcălească alte făpturi. Şi de ce tocmai fluturele să aibă parte de

avantajul şireteniei? Şi, firește, dacă lui îi e de folos, ca atunci când se odihneşte să semene ca două picături de apă cu o frunză — cum rămâne cu folosul prigonitorilor lui înfometaţi, şopârlele, păsările, păianjenii, cărora le e destinat drept hrană, dar nu-l pot găsi oricât le-ar fi privirea de ageră? Vă-ntreb eu, ca să nu mă-ntrebaţi voi pe mine.

Fluturele se făcea invizibil ca să se protejeze, dar era de ajuns să mai răsfoieşti puţin cartea, ca să dai de alţii care ajungeau la acelaşi rezultat bătând la ochi, de la distanţă, în modul cel mai insistent, cel mai izbitor. Nu numai că erau deosebit de mari, ci şi împodobiţi cu desene extraordinar de fastuos colorate şi, cum adăuga papa Leverkühn, în veşmântul lor cu aparenţă provocatoare, se mişcau pe îndelete, cu o indiferenţă aproape ostentativă — nimeni însă n-ar fi putut-o numi neobrăzată, ci mai curând pătrunsă de o oarecare melancolie — văzându-şi de drumul lor, zburând fără să se ascundă şi fără ca vreo vietate, fie ea maimuţă, pasăre ori reptilă, să-şi arunce măcar o privire asupra lor. De ce? Pentru că erau greţoşi. Şi pentru că prin înfăţişarea lor bătătoare la ochi şi pe deasupra şi prin încetineala cu care-şi fluturau aripile, tocmai asta dădeau de înţeles. Lichidul din corpul lor avea un miros şi un gust atât de respingător, încât în cazul când erau vânaţi din greşeală, cel ce-şi făcuse socoteala să savureze o bucăţică bună, scuipa îndată înghiţitura, îngreţoşat. Întreaga natură ştia că au un gust nesuferit, şi ei se simţeau în siguranţă — tristă siguranţă. În orice caz noi, cei din spatele jilţului lui Jonathan, în loc de a o numi liniştitoare, ne întrebam dacă această siguranţă nu avea mai curând ceva dezonorant în ea. Dar care era urmarea? Că alte specii de fluturi se îmbrăcau cu acelaşi veşmânt strălucitor de protecţie, menit să înşele, şi cu tot atâta încetineală, siguranţă şi intangibilitate, alunecau melancolice în zborul lor, chiar dacă erau perfect comestibile.

Molipsit de veselia lui Adrian, pe care lucrurile acestea îl făceau să râdă în hohote până-i dădeau lacrimile, îmi venea şi mie să râd, din toată inima. Dar papa Leverkühn ne admonesta cu un "Ssst!", pentru că voia ca toate aceste lucruri să fie privite cu o sfioasă evlavie — aceeaşi evlavie plină de mistere cu care examina scrisul indescifrabil de pe cochiliile anumitor scoici ajutându-se cu lupa lui mare, dreptunghiulară pe care ne-o împrumuta şi nouă. Firește, aspectul acestor făpturi, adică al melcilor şi scoicilor de mare, era la fel de semnificativ, mai ales când treceai în revistă reproducerile, sub supravegherea lui Jonathan. Gândul că trebuie să consideri toate aceste spirale şi bolte, cu orificiile lor trandafirii şi strălucirea irizată în genul faianţei pe care le prezentau învelişurile de diferite forme — învelişuri executate cu o superbă siguranţă şi cu un simţ al formei pe cât de îndrăzneţ pe atât de rafinat — gândul că trebuie să le consideri ca fiind opera gelatinoşilor lor locatari era oarecum ciudat, în cazul că rămâneai la concepţia că natura se creează pe ea însăşi, căci a recurge la noţiunea unui Creator, pe care ar fi trebuit să ţi-l imaginezi ca pe un decorator plin de fantezie şi un artist plin de veleităţi în ale ceramicei şi smălţuirii era o idee bizară în sine, stârnind mai puternic decât în orice altă împrejurare tentaţia de a introduce undeva pe parcurs un meşter, un semizeu, pe demiurg — dar, cum spuneam: încântătoarele ghiocuri erau opera chiar a moluştelor pe care le adăposteau şi le apărau, şi tocmai asta era ceea ce ne uluia.

— După cum puteţi uşor constata şi voi, dacă vă pipăiţi coatele, coastele, ne spunea Jonathan, pe dinăuntrul vostru s-a format, pe măsură ce aţi crescut, o construcţie solidă, un schelet, ce serveşte de suport pentru carnea, pentru muşchii voştri, şi pe care îl purtaţi cu voi în toate părţile, dacă nu cumva ar fi mai bine spus că el vă poartă pe voi. În cazul celălalt e pe dos. Făpturile astea îşi au scheletul pe

dinafară, nu ca o armătură, ci ca o locuinţă, şi tocmai în faptul că este exterioară şi nu lăuntrică stă, poate, temeiul frumuseţii lor.

Noi băieţii, Adrian şi cu mine, priveam unul la altul pe jumătate zâmbind, dar uluiţi de unele observaţii ale lui papa Leverkühn, cum erau cele referitoare la deşertăciunea aparenţelor.

Câteodată estetica de faţadă devenea perfidă; pentru că anumiţi melci conici, încântători în asimetria lor, construcţii muiate într-un trandafiriu pal, străbătut de nervuri, sau într-un arămiu cu pete albe, erau renumiţi pentru muşcătura lor veninoasă — şi dacă-l ascultai pe stăpânul fermei de la Büchel, nu puteai în general să nu atribui acestui straniu sector al vieţii o anumită faimă rea sau o ambiguitate fantastică. Diferitele utilizări, foarte variate, ce se puteau da acestor strălucitoare creaturi fuseseră totdeauna privite cu o ciudată ambivalenţă. În evul mediu ele făcuseră parte din inventarul cuhniilor vrăjitoreşti şi al hrubelor alchimiştilor şi erau socotite drept cele mai adecvate recipiente pentru elixiruri de dragoste şi pentru otravă. Pe de altă parte însă, în acelaşi timp, le întâlneai la serviciile divine în chip de chivot pentru agnet şi pentru moaşte şi chiar drept potir pentru grijanie. Câte tangenţe — otravă şi frumuseţe, otravă şi vrăjitorie dar, de asemenea, vrăjitorie şi liturghie. Chiar dacă nu ajungeam până la formularea acestor gânduri, comentariile lui Jonathan Leverkühn, fără a le preciza, ni le sugerau.

Cât priveşte însă scrierea aceea indescifrabilă care nu-i dădea pace niciodată, o puteam vedea pe ghiocul unei moluşte de mărime mijlocie de prin Noua Caledonie, trasată, pe un fond albicios, cu un roşu bătând uşor în cafeniu. Literele, conturate cu pensula parcă, se aliniau către margini într-o ornamentare pur liniară, dar pe suprafaţa convexă, aranjamentul lor complicat căpăta în mod categoric aspectul unor semne menite a comunica ceva. După câte îmi amintesc, semănau foarte bine cu o scriere orientală primitivă, poate cu scrierea arameică veche, şi tatăl meu trebui, efectiv, să aducă amicului său cărţi de arheologie aflate în biblioteca orăşenească din Kaisersaschern, care să-i ofere posibilitatea unor cercetări şi comparaţii. Se înţelege de la sine că aceste studii nu au dat rezultate, sau dacă au dat, erau atât de confuze şi de lipsite de sens, încât nu duceau la nimic. Lucrul acesta îl recunoştea şi Jonathan, cu oarecare melancolie, când ne arăta enigmatica reproducere.

— S-a dovedit, zicea el, că e imposibil să se dea de rostul semnelor ăstora. Din nenorocire, dragii mei, aşa stau lucrurile. Ele se sustrag înţelegerii noastre şi, din păcate, situaţia aşa va şi rămâne. Când spun însă "se sustrag", asta nu înseamnă decât contrariul lui "se dezvăluie", dar pe mine n-o să mă convingă nimeni niciodată că natura a pictat pe ghiocul creaturii sale aceste cifruri, cărora nu le găsim cheia, numai de dragul frumuseţii. Totdeauna podoaba şi sensul ei au mers împreună. Scrierile vechi au slujit în acelaşi timp şi frumuseţea, şi ideea. Să nu-mi spună cineva că aici n-avem de-a face cu un mesaj. Iar dacă înţelesul lui ne rămâne inaccesibil, a te cufunda în cercetarea acestei contradicţii, îşi are farmecul său.

Gândea el oare că, dacă într-adevăr ar fi fost vorba în cazul acesta de o scriere secretă, natura ar fi trebuit să aibă un limbaj propriu, organizat, creat de ea însăşi? Căci, dintre limbajurile închipuite de oameni, pe care şi l-ar fi putut alege ca să se exprime? Dar încă de pe atunci, copil fiind, pricepeam foarte bine că natura extraumană era prin însăşi esenţa ei ignorantă, şi tocmai acest fapt îi dădea, în ochii mei, un caracter sinistru.

Da, papa Leverkühn era înclinat spre speculaţii, era un gânditor, şi,

cum am mai spus, plăcerea lui de a cerceta — dacă se poate spune cercetare când e vorba, în fond, numai de contemplare şi visare — s-a orientat întotdeauna într-o direcţie bine determinată, şi anume cea mistică, sau cea intuitivă, numai pe jumătate mistică, înspre care, după cum am impresia, se îndreaptă aproape în mod fatal gândirea omenească atunci când urmăreşte misterele naturii. Că această cutezanţă de a supune natura la probe de laborator, de a o incita fa generarea de fenomene, de a o "pune la încercare" smulgând, prin experimentări, vălul de pe procesele ei — că toate acestea sunt vecine cu vrăjitoria, ba chiar sunt de domeniul ei, că sunt însăşi opera "celui ce duce în ispită" era convingerea epocilor trecute: convingere respectabilă, după opinia mea. Tare aş vrea să ştiu cu ce ochi ar fi fost privit pe vremea aceea omul din Wittenberg, cel care, după cum am aflat de la Jonathan, născocise, cu vreo sută şi mai bine de ani în urmă, experienţa cu muzica vizibilă, pe care uneori papa Leverkühn ne-o arăta şi nouă. Dintre puţinele aparate de fizică ce-i stăteau la dispoziţie tatălui iui Adrian făcea parte şi o placă rotundă de sticlă sprijinită pe un pivot într-un singur punct, la centru — şi cu ea se petrecea miracolul. Trebuie spus că pe placa aceasta era presărat un nisip foarte fin căruia, cu ajutorul unui arcuş vechi de violoncel plimbat în sus şi în jos pe marginea ei, i se imprimau mişcări oscilatorii, astfel că nisipul începea să vibreze şi se deplasa şi se orânduia în figuri şi arabescuri multiple, de o surprinzătoare precizie. Această acustică vizuală, în care se împleteau în mod atrăgător claritatea şi misterul, firescul şi minunea, nouă, băieţilor, ne plăcea grozav, dar nu de puţine ori îl rugam să ne -o arate şi pentru ca să-i facem plăcere experimentatorului. O plăcere similară îi produceau şi florile de gheaţă, şi, în zilele de iarnă, când aceste precipitaţii cristaline acopereau ferestrele mici, ţărăneşti, ale casei de la Büchel, putea să stea ore întregi adâncit în contemplarea structurii lor cu ochiul liber sau cu lupa. Ce aş vrea să spun este lucrul următor: toate ar fi fost bune şi frumoase şi ne-am fi putut vedea mai departe de treabă, dacă aceste "produse" s-ar fi menţinut, cum s-ar fi cuvenit, în sfera figurat-simetrică, riguros matematică, şi de o mare regularitate. Dar faptul că aceste cristale se apucaseră, aproape fără ruşine, de sca-matorii, faptul ca imitau admirabil lumea plantelor, minunate evantaie de ferigi, fire de iarbă, calicii şi stamine de flori, că făceau, cu mijloacele lor glaciale, incursiuni în lumea organică, asta era ceea ce îl depăşea pe Jonathan, şi în faţa lor nu contenea să clatine din cap, cu dezaprobare într-o oarecare măsură, dar şi plin de admiraţie. Aceste fantasmagorii, suna întrebarea lui, sunt ele anterioare formelor vegetale, sau sunt posterioare? Nici una, nici alta,

Îşi răspundea, probabil, el însuşi; erau formaţiuni paralele. Natura creator-visătoare visa şi aici şi acolo acelaşi lucru, iar dacă s-ar fi pus problema unei imitaţii, atunci fără îndoială nu putea fi vorba decât de una reciprocă. Oare, trebuiau consideraţi copiii autentici ai câmpurilor drept modele, pentru că făceau dovada unei profunde realităţi organice, iar florile de gheaţă erau simple fenomene efemere? Dar acest fenomen efemer era consecinţa unor combinări de elemente care în nici un caz nu se dovedeau mai puţin complicate decât cele ale plantelor. Dacă îl înţelegeam bine pe Jonathan Leverkühn, în cazul acesta, ceea ce îl preocupa era faptul că natura însufleţită şi aşa-numita natură neînsufleţită constituiau o unitate, era gândul că noi păcătuiam faţă de aceasta din urmă, trasând cu prea multă rigoare hotarul între cele două domenii, deoarece în realitate el e permeabil şi nu există, efectiv, nici o aptitudine elementară rezervată exclusiv făpturilor însufleţite şi pe care biologul să n-o poată studia şi pe modele

neînsufleţite.

Cât de tulburător e de fapt chipul cum aceste imperii se întrepătrund ne învaţă "picătura devorantă", căreia nu o dată papa Leverkühn îi oferea hrană sub ochii noştri. O picătură, fie ea de parafină, fie de ulei eteric — nu-mi aduc aminte precis ce era, cred însă că de cloroform — o picătură, zic, nu-i un animal, oricât de primitiv, nu-i nici măcar o amibă, şi nu poţi admite că ar avea poftă de mâncare, că vrea să se hrănească, că ştie să păstreze ceea ce poate mistui şi să înlăture ceea ce nu poate. Dar tocmai asta făcea picătura noastră. Plutea solitară într-un pahar cu apă, în care o lăsase Jonathan să cadă, probabil cu ajutorul unei pipete. Papa Leverkühn proceda apoi în felul următor: lua cu vârful unei pensete o tijă minusculă de sticlă, în realitate un firicel de sticlă, pe care îl lăcuise, şi îl aducea în apropierea picăturii. Asta era tot ce făcea Jonathan Leverkühn, restul îl făcea picătura. În partea ei superioară apărea o protuberantă, o umflătură receptoare, cu care începea să absoarbă firişorul de sticlă in lungime. În timpul acesta se alungea şi ea, luând forma unei pere, ca să poată capta prada în întregime, să nu-i rămână capetele afară, şi începea, vă dau cuvântul meu de cinste, să mistuie învelişul de lac al tijei, răspândindu-l prin trupşor, şi rotunjind u-se progresiv la loc, după ce trecea întâi prin forma unui ou. Treaba o dată terminată, picătura revenea la forma sferică şi expedia pieziş către periferie dispozitivul de alimentare bine lins şi curăţat, separându-se de el.

Nu pot susţine că îmi făcea plăcere să privesc aşa ceva, dar recunosc că eram fascinat, şi la fel şi Adrian, cu toate că, aşa cum se întâmpla întotdeauna la astfel de spectacole, se simţea ispitit să râdă şi numai din consideraţie pentru gravitatea tatălui său se stăpânea. Puteai, eventual, să găseşti că picătura devorantă are ceva comic; dar în nici un caz nu acesta era sentimentul meu în faţa unor fenomene naturale neplauzibile şi fantasmagorice pe care papa Leverkühn, cu cultura lui atât de bizară, izbutise să le obţină şi pe care ne îngăduia şi nouă să le privim. N-am să uit niciodată spectacolul acesta! Recipientul de cristalizare în care avea loc era pe trei sferturi plin cu un lichid cam vâscos, şi anume cu silicat de potasiu diluat; pe fundul aşternut cu nisip încerca să se înfiripe un minuscul peisaj grotesc de mlădiţe divers colorate, o vegetaţie anarhică de vlăstare albastre, verzi, cafenii, care semănau cu alge, cu ciuperci, polipi, chiar şi cu muşchi, sau cu moluşte, ciorchini de fructe, copăcei sau rămurele, şi ici şi colo chiar cu mădulare omeneşti — alcătuirile cele mai stranii care mi-a fost dat vreodată să le văd în faţa ochilor: stranii nu atât prin înfăţişarea indiscutabil uluitoare şi tulburătoare, cât mai ales prin aspectul de indicibilă melancolie. Pentru că atunci când papa Leverkühn ne întreba ce credem că ar fi, iar noi îi răspundeam nehotărâţi că ar putea fi plante, el spunea:

— Nu, nu sunt, se prefac numai că sunt. Dar nu înseamnă că din cauza asta trebuie să le acordaţi mai puţină preţuire! Tocmai faptul că se prefac şi că îşi dau silinţa să simuleze cât pot mai bine e demn de toată consideraţia.

Am constatat mai târziu ca aceste plante erau de natură absolut anorganică, fiind generate cu ajutorul unor substanţe chimice provenite din farmacia "La Sfântul Arhanghel". Înainte de a turna soluţia diluată de silicat de potasiu, Jonathan presărase pe nisipul de pe fundul recipientului diferite cristale; erau, dacă nu mă înşel, cromat de potasiu şi sulfat de cupru, şi din această însămânţare, operă a unui proces chimic denumit "presiune osmotică", se dezvolta jalnica recoltă pentru care cultivatorul revendica, imediat şi foarte insistent, simpatia noastră. Papa Leverkühn ne demonstra anume că aceste amărâte imitaţii ale

vieţii erau însetate de lumină, erau "heliotrope" cum numeşte ştiinţa despre viaţă acest fenomen. El aşeza, de dragul nostru, acvariul la soare, acoperind în prealabil — pentru a le feri de lumină — trei dintre laturile sale, şi iată că în scurtă vreme, tot neamul de ciuperci, de polipi în coloane phalice, de copăcei, de alge şi chiar de embrioane de mădulare omeneşti, începea să se aplece către partea recipientului peste care cădea lumina şi o făcea cu atâta elan pătimaş, căldură şi bucurie, încât pur şi simplu se agăţa şi se lipea de peretele de sticlă.

— Şi cu toate astea sunt moarte, zicea Jonathan, şi îi dădeau lacrimile, în timp ce Adrian, vedeam bine, de-abia se putea stăpâni să nu izbucnească în hohote de râs.

În ce mă priveşte, las în seama altora de a stabili dacă era cazul să râzi său să plângi. Ce vreau eu să spun e că fantasmagorii de felul acesta sunt exclusiv o treabă a naturii, şi în special a celei pe care omul o ispiteşte cu temeritate! în domeniul plin de demnitate al studiului antichităţii clasice eşti la adăpost de asemenea vrăjitorii.

IV

Deoarece capitolul precedent a crescut în orice caz peste măsură, e bine să încep un altul, ca să aduc, în câteva cuvinte, omagiu şi imaginii stăpânei de la Büchel, iubitei mame a lui Adrian. S-ar putea ca mulţumirea pe care fiecare o simte la amintirea anilor copilăriei, dar poate că şi gustările savuroase cu care ne tot îmbia să fi transfigurat imaginea ei — însă trebuie să spun că în viaţa mea n-am întâlnit o femeie mai atrăgătoare ca Elsbeth Leverkühn, iar despre persoana ei plină de bun-simţ, lipsită cu totul de orice pretenţii intelectuale, vorbesc cu respectul insuflat de convingerea că geniul fiului datora mult perfectului echilibru vital al acestei mame.

Dacă îmi făcea plăcere să privesc capul frumos, specific vechi-german al soţului — ochii nu mi se opreau cu mai mică încântare pe înfăţişarea nespus de plăcută, bine proporţională, remarcabilă a acestei femei. Născută prin părţile Apoldei, avea tipul acela brun pe care îl mai întâlneşti uneori prin ţările germane, fără insă ca genealogia sa, atât cât putea fi urmărită, să îngăduie presupunerea vreunui adaos de sânge latin. După tenul oacheş şi părul negru, după ochii cu privirea calmă şi prietenoasă, ar fi putut trece drept o meridională, dacă toate acestea n-ar fi fost în contradicţie cu o anume asprime germanică a feţei. Obrazul avea forma unui oval mai degrabă scurt, cu bărbia mai curând prelungă, ascuţită, cu un nas destul de puţin clasic, uşor turtit şi vârful adus întrucâtva în sus, cu o gură calmă, lipsită de voluptate şi de relief. Părul, despre care am mai pomenit, îi acoperea pe jumătate urechile şi, pe măsură ce eu crescusem, prinsese încetişor o nuanţă argintie; îl purta strâns foarte tare, aproape că te puteai oglindi în el, iar cărarea de deasupra frunţii dădea la iveală pielea albă a capului. Cu toate acestea — nu totdeauna şi deci nu intenţionat — îi fluturau lângă urechi câteva şuviţe zglobii. Coada, încă groasă şi deasă în zilele copilăriei noastre, era răsucită, după moda ţărănească, pe după ceafă, şi în zilele de sărbătoare îşi împletea în ea şi o panglică brodată în culori.

Era preocupată tot atât de puţin ca şi bărbatul ei să umble îmbrăcată orăşeneşte; nu-i stătea bine să facă pe cucoana, în schimb îi venea admirabil portul pe jumătate ţărănesc în care o ştiam dintotdeauna, fustă simplă, confecţionată prin mijloace proprii, cum ziceam noi, la care purta un corsaj brodat al cărui decolteu pătrat lăsa

să se vadă partea de sus a pieptului, şi un gât niţel cam scurt, împodobit uneori cu o bijuterie mică şi simplă de aur. Mâinile, arse de soare, deprinse cu munca, îngrijite cu măsură, cu verigheta în dreapta, aveau, aş spune, ceva atât de sincer omenesc şi de nădejde în ele, încât îţi făcea plăcere să le priveşti, la fel ca şi picioarele, de mărime potrivită, călcând sigur, în pantofi comozi, cu toc jos şi ciorapi de lână verzi sau gri, întinşi bine pe nişte glezne frumos modelate. Toate astea erau agreabile. Ce avea ea mai frumos era însă vocea, o voce caldă de mezzosoprană, extraordinar de atrăgătoare când vorbea cu acea uşoară intonaţie turingiană. Nu spun: "insinuantă", pentru că asta ar implica un element intenţional şi conştient. Farmecul glasului venea dintr-o muzicalitate lăuntrică, care de altminteri a rămas latentă, pentru că Elsbeth nu se sinchisea de muzică, îi era străină. Se întâmpla uneori ca, absolut incidental, să ia din cui chitara veche, ţinută în odaia de toate zilele în chip de podoabă, şi să încerce câteva acorduri, sau chiar să se acompanieze, murmurând vreo strofă găsită la întâmplare în vreun lied, dar să se apuce a cânta cu adevărat nu accepta niciodată, deşi aş fi pus mâna în foc că era admirabil înzestrată pentru asta.

În orice caz, n-am auzit pe nimeni niciodată vorbind mai fermecător, deşi spusele ei cuprindeau întotdeauna ceva simplu şi practic, şi, după părerea mea, faptul că melodioasele accente materne, de un bun-gust natural şi instinctiv, au mângâiat, încă din primele clipe, urechea lui Adrian, îşi are însemnătatea sa. Eu consider că aceasta contribuie la explicarea nemaipomenitului simt al sunetului care s-a manifestat în opera lui Adrian Leverkühn, deşi se poate obiecta că şi fratele său Georg s-a bucurat de acelaşi avantaj, fără ca faptul amintit să fi exercitat vreo influenţă asupra evoluţiei vieţii sale. De altfel Georg semăna mai mult cu tatăl său, în timp ce Adrian, ca fizic, semăna mai mult cu maică-sa — dar nici aşa nu ieşim la socoteală, pentru că migrena tatălui Adrian o moştenise, nu Georg. Însă, în ansamblu, felul de a fi al scumpului dispărut, şi o mulţime de trăsături: tenul brun, forma ochilor, a gurii şi a bărbiei, toate erau ale mamei, lucru cât se poate de evident câtă vreme, s-a purtat ras, adică înainte de a-şi fi lăsat barbişonul care-i schimba într-atâta figura — ceea ce s-a întâmplat mult mai târziu. Negrul de smoală al irisului mamei şi azurul irisului patern se amestecaseră în ochii lui într-un albastru-cenuşiu-verzui, cu scurte scăpărări metalice, iar în jurul pupilei avea un inel ruginiu; şi am avut dintotdeauna convingerea intimă că puternicul contrast al ochilor părinteşti cu amestecul culorilor din ochii săi a fost ceea ce a determinat, sub acest raport, şovăiala sa în aprecierea frumuseţii care l-a făcut toată viaţa să nu se poată hotărî ce ochi preferă la alţii: negri sau albaştri. Dar întotdeauna îl atrăgeau extremele: negrul smoalei sau albastrul luminos strălucind între gene.

Asupra argaţilor de la Büchel, care în anotimpurile de calm gospodăresc nu erau atât de numeroşi şi numai la vremea secerişului se mai înmulţeau, căci se angajau ţărani de prin împrejurimi, Frau Elsbeth avea o influenţă dintre cele mai bune şi, dacă am văzut bine ce-am văzut, autoritatea ei asupra oamenilor acelora era chiar mai mare decât a bărbatului ei. Chipul unora dintre ei îmi mai stăruie încă în minte: de pildă acela al lui Thomas, rândaşul, cel ce obişnuia să vină să ne ia de la gara din Weissenfels, şi să ne ducă, la plecare, un lungan chior, nemaipomenit de ciolănos, dar procopsit între umeri cu o cocoaşă pe care de multe ori îl suia pe Adrian călare şi alerga cu el prin curte: mai târziu maestrul mi-a dat asigurări că era un scaun foarte practic şi comod. Îmi mai amintesc apoi de o rândăşoaică, pe nume Hanne, o făptură cu sânii căzuţi, cu picioarele desculţe şi veşnic murdare de

bălegar, şi cu care Adrian, copil fiind, legase de asemenea prietenie din motive ce se vor vedea mai târziu, sau de Frau Luder, care avea în grijă lăptăria, o văduvă cu scufie pe cap şi cu o expresie plină de demnitate pe faţă, poate şi ca un fel de protest împotriva numelui ei[7], dar şi datorită faptului că se pricepea (era recunoscută pentru asta) să facă o excelentă brânză cu chimion. Când nu venea gazda însăşi, ea era aceea care ne ospăta, în grajdul vacilor, loc unde ne simţeam grozav de bine, şi acolo servitoarea, ghemuită pe un scăunaş, sub ţâţele vacii, ne mulgea de-a dreptul în pahare laptele călduţ şi spumos purtând încă mireasma folositoarei vite.

Fără îndoială că nu m-aş pierde în amintiri răzleţe din lumea aceasta rustică a copilăriei noastre şi a peisajului ei, simplu, cu câmpie şi pădure, cu iaz şi colină, dacă n-ar fi fost tocmai mediul în care a trăit Adrian — până în al zecelea an — casa lui părintească, locul unde se născuse şi care stătea mărturie a atâtor zile petrecute împreună. Din acea epocă ne tutuim şi cred că pe vremea aceea îmi spunea şi el pe numele de botez — în ureche nu mi-a rămas, dar este de neînchipuit ca un copil de şase, opt ani să nu-mi fi spus "Serenus" sau pur şi simplu "Seren", aşa cum eu îl strigam "Adri". Nu pot preciza momentul, probabil pe la începutul anilor de şcoală, când el a încetat să-mi mai spună pe numele mic şi, dacă îmi adresa cuvântul, atunci folosea numai numele de familie, pe câtă vreme mie mi-ar fi fost greu, ba chiar cu neputinţă, să-i răspund în acelaşi chip. Aşa s-au petrecut lucrurile — şi atât ar mai lipsi, să am aerul că mă plâng. Doar că mi s-a părut demn de menţionat faptul că eu îi spuneam "Adrian", pe când el, când nu putea evita să rostească un nume, îmi spunea "Zeitblom". Să lăsăm ciudăţenia asta, cu care în fond mă deprinsesem, şi să ne întoarcem la Büchel.

Prietenul lui şi al meu era câinele Suso — numele ăsta curios îl purta un brac, cam răpănos, care atunci când îi întindeau blidul cu mâncare râdea cu toată faţa, dar care pentru străini era destul de primejdios; tot timpul zilei ducea viaţa obişnuită a crinilor de curte, surghiunit şi legat în lanţ de coteţul lui, şi numai în liniştea nopţii se plimba liber prin ogradă. Adrian şi cu mine priveam la îmbulzeala şi mâzga din cocina porcilor şi ne aminteam, pesemne, de vechile poveşti ale slugilor, în care chiriaşii aceştia murdari, cu ochii lor vicleni şi genele blonde, cu pieptul gras şi de culoare omenească, mâncau copii mici; ne forţam gâtlejul să imite grohăitul lor cavernos şi ne uitam la purceluşii trandafirii care se înghesuiau la ţâţele scroafei. Tot împreună ne amuzam în faţa animaţiei afectate şi pline de demnitate, însoţite de sunete măsurate, dar degenerând uneori în izbucniri isterice, a găinilor închise îndărătul unei reţele de sârmă, sau făceam vizite circumspecte şi stupilor din dosul casei, pentru că ne era cunoscută durerea nu insuportabilă, dar ameţitoare pe care ţi-o producea câte una din lucrătoarele astea când, aşezată din greşeală pe nasul tău, se simţea obligată să-şi înfigă acul în el.

Îmi aduc aminte de agrişele din grădina de zarzavat, al căror lujer îl sugeam, de măcrişul din livadă, din care gustam, de anumite flori, cărora ne pricepeam să le sorbim picătura fină de nectar, de ghinda pe care o ronţăiam culcaţi pe spate în pădure, de murele cu reflexe purpurii încălzite de soare, culese din tufele de pe marginea drumului şi al căror suc ne potolea setea de copii. Eram nişte băieţaşi — şi nu dintr-o sensibilitate personală mă emoţionează privirea aceasta

---

[7] *Luder* înseamnă în germană şi „hoit", şi „târfă", şi „om fără scrupule, lepră".

retrospectivă, ci din pricina lui, cu gândul la soarta pe care a avut-o, la ascensiunea ce i-a fost dat s-o trăiască din valea nevinovăţiei până la înălţimi inospitaliere, pustii, teribile chiar. A trăit o viaţă de artist; şi pentru că mi-a fost dat mie, om simplu, modest, să-i stau atât de aproape, toată sensibilitatea de care sunt capabil când e vorba de viaţă şi de soarta omenească s-a concentrat asupra acestui exemplar excepţional al umanităţii. Datorită prieteniei mele cu Adrian, el îmi serveşte drept model al tuturor destinelor, drept motiv tipic de emoţie în faţa a ceea ce numim devenire, desfăşurare, vocaţie — şi poate că aşa şi este. Pentru că, deşi artistul poate rămâne toată viaţa lui mai ataşat, ca să nu spun mai fidel, copilăriei sale decât omul aplecat spre realitatea practică a vieţii, deşi s-ar putea spune că, spre deosebire de acesta din urmă, el rămâne necontenit în starea de visare, de puritate omenească a copilului, totuşi calea lui de la începuturile imaculate şi până la etapele imprevizibile de mai târziu ale destinului său este nesfârşit mai lungă, mai aventuroasă şi, pentru un spectator, mâi zguduitoare decât aceea a burghezului oarecare, iar la acesta din urmă gândul că a fost şi el odată copil nu e nici pe departe atât de înlăcrimat.

De altminteri, rog foarte stăruitor pe cititor să pună cele exprimate acum cu atâta emoţie, pe seama mea, a povestitorului, şi nu cumva să creadă că am vorbit în spiritul lui Leverkühn. Eu sunt un om de modă veche, rămas la anumite concepţii romantice care-mi sunt dragi şi din rândul cărora face parte şi antiteza plină de patetism între vocaţia de artist şi burghezie. Adrian ar fi contestat glacial o declaraţie ca aceea de mai sus — dacă, eventual, ar fi socotit-o demnă de osteneala de a fi contestată. Pentru că el avea, despre artă şi despre chemarea artistică, opinii extrem de lucide, sobre, ba, prin reacţie, tăioase, şi era atât de potrivnic "pălăvrăgelii romantice" cu care lumea găsise cu cale să le învăluie o bucată de vreme, încât nu-i făcea plăcere nici măcar să audă cuvintele "artă" şi "artist", ceea ce, de altfel, i se putea citi limpede pe faţă când se întâmpla să fie rostite. La fel şi cuvântul "inspiraţie", care trebuia evitat cu totul în prezenţa sa şi înlocuit, la nevoie, cu "idee spontană". Ura şi îşi bătea joc de acel cuvânt — şi nu mă pot opri să ridic mina de pe sugativa aşezată în josul foilor pe care scriu şi să-mi acopăr ochii cu această mână când mă gândesc la duşmănia şi sarcasmul lui. Ah, prea erau pline de suferinţă pentru ca să fie doar rezultatul impersonal al transformărilor spirituale datorate timpului. Desigur, vremea în care trăia contribuia şi ea, şi îmi amintesc că odată, fiind încă student, îmi spunea că secolul al XIX-lea trebuie să fi fost o eră nespus de tihnită, pentru că niciodată omenirii nu i-a fost mai greu să se rupă de concepţiile şi deprinderile epocii precedente decât generaţiei noastre.

Despre iazul înconjurat de sălcii, aflat la zece minute de casă, am mai pomenit, în treacăt. Locului îi zicea "vâlceaua vacilor", desigur din cauza formei lui prelungi şi pentru că aceste animale luaseră obiceiul să vină să se adape la mal, şi apa, nu ştiu de ce, era surprinzător de rece, aşa că nu aveam voie să ne scăldăm decât în după-amiezele zilelor în care soarele bătuse multă vreme. În ce priveşte colina, până acolo era o plimbare de o jumătate bună de oră — pe care o făceam cu plăcere. Înălţimea se numea, cu siguranţă, din timpuri foarte vechi Zionsberg, şi iarna — când rareori se întâmpla să mă aflu în aceste locuri — era bună de săniuş. Colina aceasta, cu "vârful" ei împodobit de un pâlc de arţari umbroşi ca o cunună şi cu banca făcută pe socoteala comunei, oferea vara un popas în aer curat şi o privelişte largă, de care mă bucuram adesea împreună cu familia Leverkühn, în după-amieze de duminică, înainte de cină.

Dar iată-mă acum silit să fac următoarea observaţie: Cadrul familial-rural în care mai târziu şi-a statornicit Adrian viaţa de om matur, vreau să spun când şi-a stabilit reşedinţa permanentă în casa familiei Schweigestill la Pfeiffering lângă Waldshut, în Bavaria Superioară, avea o izbitoare asemănare şi constituia aproape o repetare a cadrului din tinereţea sa, cu alte cuvinte, scena vieţii de mai târziu reprezenta o ciudată copie a celei în care îşi trăise tinereţea. Nu numai că la Pfeiffering (sau Pfeffering, ortografia încă nu era bine stabilită), exista o colină care, ce-i drept, nu se numea "Zionsberg" ci, simplu, "Rohmbühel", împodobită cu o bancă pusă de comună, dar se afla acolo, tot atât de aproape de casă, un iaz ca şi "vâlceaua vacilor", numit "iazul scoabei", având şi el o apă foarte rece. Chiar şi casa, şi curtea, şi familia în ansamblul ei se potriveau izbitor cu cele de la Büchel. În curte creştea un copac, care stânjenea puţin şi el, şi care fusese cruţat tot din consideraţiuni sentimentale — nu era însă un tei, ci un ulm. Admit că între casa Schweigestill şi casa părintească a lui Adrian existau deosebiri caracteristice de stil, pentru că cea dintâi era clădirea unei foste mănăstiri, cu ziduri groase, cu ferestrele în firide boltite şi adânci, cu coridoare mirosind puţin a mucegai. Dar aroma de tutun ce o răspândea luleaua stăpânului casei impregna şi aici, ca şi acolo, atmosfera camerelor de jos, iar gazda şi soţia sa erau şi ei "părinţi", adică: el, un fermier cu faţa lungă, scump la vorbă, cu judecata aşezată, iar ea, o femeie matură, la drept vorbind cam plinuţă, dar păstrând proporţii armonioase, dezgheţată, săritoare, cu părul lins şi strâns, cu mâini şi picioare frumoase — şi aveau şi ei un fecior mare, Gedeon (nu Georg), un tânăr foarte interesat de progresul agriculturii, preocupat de maşinile moderne, şi o fată, mai mică, pe care o chema Clementine. Câinele de curte din Pfeiffering ştia şi el să râdă, chiar dacă nu-l chema Suso, ci Kaschperl, său cel puţin aşa îl chemase la început. Despre acest "la început" chiriaşul fermei avea vederile lui proprii şi am fost martor la întâmplarea care a făcut ca, sub înrâurirea lui, încetul cu încetul, numele de Kaschperl să devină o simplă amintire şi câinele însuşi să ajungă să răspundă, în cele din urmă, mai bucuros la numele de "Suso". — Un al doilea fiu nu exista, dar faptul acesta sporea şi mai mult asemănarea în loc s-o diminueze, pentru că cine altul ar fi putut fi acest al doilea fiu?

Cu Adrian n-am vorbit niciodată despre acest paralelism izbitor; n-am făcut-o la început, iar mai târziu mi-a venit greu s-o mai fac, dar de plăcut nu mi-a plăcut niciodată fenomenul acesta. A-ţi alege o locuinţă care să-ţi reconstituie trecutul, a te refugia în amintirile trecutului desuet, în copilărie sau măcar circumstanţele ei exterioare, poate fi o dovadă de ataşament, dar îţi dezvăluie aspecte tulburătoare despre viaţa interioară a unui bărbat. În cazul lui Leverkühn era cu atât mai surprinzător cu cât eu nu remarcasem niciodată că legăturile sale cu casa părintească să fi fost deosebit de intime sau din cale-afară de afectuoase; ştiam că s-a detaşat de ea de timpuriu, fără îndurerare vădită. Era această "reîntoarcere" un simplu joc? Nu-mi vine să cred. Toate aceste ciudăţenii ale lui Adrian îmi amintesc mai curând de un cunoscut al meu care, deşi robust şi bărbos, era atât de sensibil, încât atunci când se îmbolnăvea — şi era cam bolnăvicios — voia să fie tratat numai de un medic specialist în boli de copii. E cazul să adaug că doctorul acesta, care-l îngrijea, părea atât de mărunt de statură, încât n-ar fi fost în măsură — în cel mai strict înţeles al cuvântului — să trateze o clientelă adultă, şi din pricina asta nu putuse deveni decât medic de copii.

Socotesc nimerit să menţionez eu însumi că această anecdotă cu

omul în toată firea şi medicul de copii constituie o digresiune, întrucât nici imul, nici celălalt nu vor mai apărea vreodată în aceste însemnări. Dacă e o greşeală faptul pomenit — şi greşeală fără îndoială a fost şi cifric, cedând înclinării mele către anticipare, am apucat să pomenesc încă de pe acum de Pfeiffering şi de familia Schweigestill —, îl rog pe cititor să pună asemenea anomalii pe seama emoţiei care mă stăpâneşte, şi mă stăpâneşte nu numai în ceasurile în care scriu! ci frică de când mi-am asumat obligaţia acestei biografii. A trecut un număr de zile de când lucrez la aceste pagini, dar faptul că încerc să păstrez echilibrul frazelor şi să dau gândurilor o expresie mai potrivită nu trebuie să-i ascundă cititorului starea mea de continuă şi febrilă emoţie, care se manifestă în scrisul tremurat, scris de obicei destul de sigur. De altminteri, sper ca cei ce mă citesc nu numai să înţeleagă cu timpul zbuciumul meu sufletesc, dar să nu rămână, până la urmă, străini de el.

Am uitat să pomenesc că la ferma familiei Schweigestill, reşedinţa de mai târziu a lui Adrian, exista — şi cu siguranţă faptul nu va constitui o surpriză — şi o rândăşoaică, tot cu sinii lăbărţaţi şi cu picioarele desculţe veşnic pline de bălegar, semănând cu Hanne de la Büchel cât poate semăna o fată de grajd cu alta, numai că pe cea de faţă o chema Walpurgis. Nu despre ea vreau să vorbesc , ci despre modelul originar, despre Hanne, cu care Adrian avea o strânsă prietenie, pentru că îi plăcea să cânte şi luase obiceiul să ne înveţe câteodată şi pe noi copiii. Destul de ciudat: dacă Elsbeth Leverkühn, cu vocea ei atât de frumoasă, se abţinea dintr-un fel de sfială să ne cânte, această făptură care mirosea a bălegar şi-o îngăduia fără nici o jenă, şi seara, pe bancă, sub tei, ne îngâna, e-adevărat, cu o voce stridentă, după ureche, dar corect, fel de fel de cântece populare, soldăţeşti sau refrene de bâlci, cel mai adesea pline de sentimentalism sau de groază, şi ale căror cuvinte şi melodii le prindeam îndată. Dacă începeam să cântăm şi noi cu ea, lua terţa, sărind apoi în cvinta şi sexta inferioară, lăsându-ne nouă vocea de sus pe când ea accentua, foarte ostentativ, strident chiar, secunda. În timpul acesta, probabil pentru ca să ne determine să dăm cuvenita preţuire plăcerilor armoniei, îşi lăţea faţa într-un surâs aidoma cu al lui Suso când i se aducea strachina cu mâncare.

Când spun "noi" mă refer la Adrian, la mine şi la Georg, care trecuse de treisprezece ani când fratele lui avea opt, iar eu zece. Surioara Ursula era încă prea mică pentru aceste exerciţii, dar şi dintre noi patru, unul era întrucâtva de prisos pentru genul de muzică vocală pe care Hanne-de-la-grajd reuşea să-l dezlănţuie cu ajutorul corului nostru. Într-adevăr, ne învăţa canoane — cele mai copilăreşti, fireşte: *Ah, cât de bine mă simt seara, Răsună cântecele,* cel cu cucul şi cu măgarul — şi de aceea, ceasurile de amurg în care ne desfătam astfel mi s-au întipărit în minte sau, mai bine zis, amintirea lor a căpătat, cu timpul, o semnificaţie mai mare pentru că ele au fost acelea care, pe cât poate cuprinde mărturia mea, l-au pus, pentru prima oară, pe prietenul meu în contact cu o "muzică" având o mişcare artistic organizată, deosebită de ceea ce găseam în simplele cântece la unison îngânate de noi. Întâlneam aici o împletire imitativă, o intrare în timp, fiind îmboldiţi în clipa potrivită cu un ghiont în coaste dat de Hanne-de-la-grajd, cântecul aflându-se în plină desfăşurare, melodia cântată până la un punct, dar nu ajunsă la capăt. Aveam aici a face cu componente melodice diferit dispuse a căror intervenţie se manifesta variat, dar nu se producea nici o zăpăceală, ci dimpotrivă, repetarea primei fraze de către un al doilea cântăreţ se îmbina, punct cu punct şi foarte plăcut, în continuarea celei cântate de primul cântăreţ. Iar când fraza precursoare — admiţând că era vorba de cântecul *Ah, cât de bine*

mă simt seara — ajungea până la "Clopotele sună" şi începea apoi ilustrarea cu "bim-bam-bum", ea constituia mişcarea basului nu numai pentru cuvintele "Când pentru odihnă", la care se afla în momentul acela al doilea cântăreţ, ci şi pentru începutul "O, cât de bine", când, la un nou ghiont în coaste, intra în acţiune al treilea cântăreţ pentru ca, atunci când ajungea în al doilea stadiu al melodiei, să fie înlocuit de primul cântăreţ, luând-o de la început, după ce-i ceda celui de-al doilea tonul fundamental, pitorescul "bim-bam-bum" — şi aşa mai departe. Partea celui de al patrulea dintre noi se suprapunea în mod obligatoriu pe a altuia, dar el căuta, e-adevărat, să înviioreze puţin dublarea, mormăind cu o octavă mai jos sau începea chiar înaintea primului, ca să zic aşa, în prealabil, cu acompaniamentul, cu "la-la-la"-ul ce însoţea primele stadii ale melodiei şi fredona neostenit tot timpul cântării.

Şi aşa, cu toate că ne urmăream veşnic partea, prezenţa melodică a fiecăruia se îmbina fericit cu a celorlalţi, şi ceea ce realizam noi constituia totuşi o împletire armonioasă, o structură sonoră, alta decât cântarea "simultană"; o construcţie a cărei armonie ne plăcea fără să ne punem problema naturii şi cauzei ei. Probabil că nici Adrian, care avea opt sau nouă ani, n-o făcea. Sau poate că scurtul hohot de râs, mai mult ironic decât surprins, după ce ultimul "bim-bam" se stinsese în zvonul înserării, şi pe care şi mai târziu aveam să-l recunosc la el atât de bine — voia s ă lase să se înţeleagă că pricepuse mecanismul foarte simplu al acelor cântecele; începutul melodiei constituie pentru vocea a doua o secvenţă, iar partea a treia poate servi amândurora drept bas. Nici unul dintre noi nu era conştient că, dirijaţi de o rândăşiţă, ajunsesem la o treaptă de cultură muzicala relativ foarte înaltă, într-un domeniu al polifoniei imitative pe care trebuise să o descopere veacul al XV-lea ca să ne putem bucura şi noi de ea. Dar dacă mă întorc cu gândul la râsul acela al lui Adrian, găsesc, retrospectiv, că avea în el ceva de cunoaştere, de iniţiere zeflemistă. A rămas pentru totdeauna cu acest râs. Mai târziu i-l auzeam adesea, când eram cu el la vreun concert sau la teatru şi îl frapa vreun truc artistic, unul plin de spirit, vreun procedeu cuprins în intimitatea structurii muzicale ce scăpa perceperii mulţimii, vreo aluzie lăuntrică subtilă în dialogul dramei. Pe vremea aceea nu se potrivea încă vârstei şi părea râsul unui adult. O pufnire uscată a aerului pe gură şi pe nas, însoţită în acelaşi timp de un gest al capului, zvârlit îndărăt, scurt, rece, dispreţuitor chiar, care, în cel mai rău caz, parcă ar fi vrut să spună: "Bine făcut, straniu, curios, amuzant". — Dar în timpul acesta ochii săi luau o expresie atentă, căutau în depărtări, şi lumina lor crepusculară cu scânteieri metalice se umbrea şi se adâncea.

Şi capitolul pe care tocmai l-am încheiat este, după gustul meu, mult prea umflat, şi cred că întrebarea cât mai poate răbda cititorul pare întru totul justificată. Pentru mine, fiecare cuvânt scris prezintă un interes arzător, dar trebuie să mă feresc a crede că şi alţii vor participa cu aceeaşi înţelegere! De altfel, nu trebuie să uit că nu scriu pentru clipa de faţă şi nici pentru cititori care nu ştiu încă nimic despre Leverkühn, deci nu pot râvni să afle amănunte despre el; ci că pregătesc aceste însemnări pentru momentul când premisele vor fi cu totul altele — pot spune cu certitudine: mult mai favorabile, şi amănuntele acestei vieţi zguduitoare, oricât de abil sau de inabil ar fi ele prezentate, vor fi solicitate cu o insistenţă lipsită de orice discriminare de către opinia publică. Acest moment va veni: atunci când se va deschide vasta, e-adevărat, dar totuşi strâmta noastră temniţă, sufocantă de-atâta aer stătut, adică atunci când războiul, în toi acum, va fi, într-un fel sau altul, sfârşit — şi cât mi-e de groază de acest

"într-un fel sau altul", groază faţă de mine însumi şi de oribila silnicie pe care destinul a impus-o spiritului german! Pentru că în mintea mea nu există decât una din cele două alternative; numai pe una mă bizui, numai de ea ţin seama, împotriva conştiinţei mele cetăţeneşti. Învăţătura oficială, ce nu cunoaşte nici o clipă de răgaz ne-a vârât adânc în conştiinţă consecinţele zdrobitoare, oribile, definitive, ale unei înfrângeri germane, astfel că n-avem încotro şi ne temem de ea mai mult decât de orice pe lume. Şi cu toate astea există ceva de care unii dintre noi, în momente ce lor înşile le par criminale, iar alţii, pe faţă şi continuu, se tem mai mult decât de înfrângerea germană, şi anume: de victoria germană. Aproape că nu cutez să mă întreb din ce categorie fac parte. Poate că dintr-o a treia, aceea care doreşte neîncetat şi conştient, lucid, înfrângerea, dar nu fără necontenite chinuri ale conştiinţei. Dorinţele şi speranţele mele sunt silite să se ridice împotriva unei victorii a armelor germane, pentru că sub ea opera prietenului meu ar fi îngropată, anatema interdicţiei şi a uitării ar acoperi-o poate pentru o sută de ani, încât ar fi pierdută pentru propria sa epocă şi n-ar primi decât onoruri istorice şi tardive. Acesta este motivul special al culpabilităţii mele; îl împărtăşesc cu alţi câţiva oameni, risipiţi, uşor de numărat pe degetele celor două mâini. Dar starea mea sufletească este numai o derivaţie specială de la cea generală, care, cu excepţia cazurilor de stupiditate monumentală sau de interese josnice, a devenit soarta întregului nostru popor, şi mă simt înclinat să atribui acestui destin un caracter tragic deosebit, cum nu s-a mai pomenit până azi, deşi ştiu că şi altor neamuri le-a fost dat să dorească, pentru binele lor şi pentru viitorul lumii, înfrângerea propriului lor stat. Dar, ţinând seama de onestitatea, de încrederea, de nevoia de fidelitate şi de supunere înnăscută în firea germanului, aş vrea totuşi să admit că în cazul nostru dilema capătă o acuitate singulară, şi nu mă pot împiedica să simt o profundă mânie împotriva celor ce au împins un popor atât de bun într-o stare de spirit de pe urma căreia suferă, după convingerea mea, mai mult decât oricare altul, şi îl rac să se simtă iremediabil înstrăinat de sine însuşi. N-am nevoie decât să-mi închipui că fiii mei, printr-o împrejurare nenorocită, ar da peste aceste însemnări şi ar fi astfel siliţi, într-o spartană ignorare a oricăror slăbiciuni, să mă denunţe poliţiei secrete de stat — pentru ca să pot măsura astfel, chiar cu un fel de mândrie patriotică, insondabila prăpastie a conflictului în care ne zbatem.

Sunt perfect conştient că prin cele de mai sus am încărcat din capul locului şi acest nou capitol, pe care l-aş fi dorit mai scurt, ceea ce mă face să bănuiesc că în adâncul sufletului caut pretexte de întârzieri şi de ocoluri, sau că mă agăţ cu o grabă suspectă de orice ocazie de acest fel, de teama celor ce vor urma. Fac cititorului dovada bunei mele credinţe strecurând eu însumi supoziţia că şovăi deoarece sunt în spăimântat, în forul meu interior, de misiunea pe care, minat de datorie şi de dragoste, mi-am asumat-o. Dar nimic nu mă va putea împiedica, nici chiar propria mea slăbiciune, să continui împlinirea ei — deci reiau firul povestirii de la observaţia că, din câte ştiu eu, cântatul acela al nostru, al canoanelor, cu Hanne, rândăşiţa, a fost ceea ce l-a pus pentru prima oară pe Adrian în contact cu muzica. Desigur, ştiu că după ce s-a mai mărit, mergea şi el cu părinţii săi la biserică, în sat, la Oberweiler, la slujba de duminică, unde obişnuia să vină şi un tânăr din Weissenfels, care studia muzica şi care acompania corul cu câteva preludii la orgă şi însoţea ieşirea credincioşilor din biserică cu improvizaţii timide. Am fost foarte rar de faţă, deoarece de cele mai multe ori noi ajungeam la Büchel după terminarea slujbei şi tot ce pot spune e că n-am auzit

niciodată de la Adrian un singur cuvânt care să mă ajute să deduc că tânăra lui sensibilitate ar fi vibrat într-un fel oarecare la interludiile acelui adept al muzicii sau, dacă asta n-a fost cu putinţă ca fenomenul muzical în general să-i fi trezit atenţia. Din câte îmi dau eu seama, pe atunci şi chiar mulţi ani după aceea, nu i-a acordat importanţă şi nu şi-a mărturisit nici lui însuşi că ar avea ceva comun cu lumea sunetelor. Eu văd în asta o reticenţă de ordin psihologic căreia i se poate atribui şi o semnificaţie fiziologică; pentru că, într-adevăr, ajunsese la paisprezece ani, începutul pubertăţii, epoca ieşirii din stadiul nevinovăţiei copilăreşti, când, în casa unchiului său din Kaisersaschern, s-a apucat să facă muzică de unul singur, exersând la pian. De altfel, cam asta a fost şi epoca în care migrena ereditară a început să-l necăjească.

Viitorul fratelui său Georg era clar determinat de calitatea lui de moştenitor al fermei, şi a trăit de la început pe deplin împăcat cu rostul său. Ce avea să devină al doilea rămânea pentru părinţi o problemă deschisă, urmând să fie rezolvată potrivit înclinaţiilor şi aptitudinilor manifestate; şi e demn de remarcat cât de timpuriu s-a precizat în mintea părinţilor săi şi a noastră a tuturor ideea că Adrian trebuie să devină un savant. Ce fel de savant, asta rămânea de văzut, dar atitudinea lui morală încă de pe când era băiat, felul său de a se exprima, siguranţa sa formală, chiar privirea sa, expresia fetei, nu îngăduiau, de pildă, nici tatălui meu să aibă îndoieli că acest vlăstar al familiei Leverkühn era chemat spre "ceva mai înalt" şi că va fi primul erudit din neamul lor.

La naşterea şi consolidarea acestei idei, decisivă a fost şi uşurinţa, mai bine zis: nemaipomenita uşurinţă cu care ş i-a însuşit Adrian învăţământul elementar, pe care l-a urmat în casă. Jonathan Leverkühn nu-şi trimitea copiii la şcoala comunală. Cred că în problema aceasta hotărâtoare â fost nu atât conştiinţa superiorităţii sale sociale, cât dorinţa puternică de a le pune la dispoziţie o educaţie mai îngrijită decât aceea pe care ar fi putut-o primi învăţând laolaltă cu copiii săracilor din Oberweiler. Învăţătorul din sat, om încă tânăr şi delicat, căruia îi era întotdeauna teamă de câinele Suso, venea la Büchel după-amiezele, după ce isprăvea cu îndatoririle sale oficiale (iarna îl aducea Thomas cu sania) şi, terminând de predat lui Georg, care împlinise treisprezece ani, aproape toate cunoştinţele necesare ca să-şi poată continua studiile, începu învăţământul elementar cu Adrian, care intrase în al optulea an. Şi chiar el, învăţătorul Michelsen, fu primul dintre primii care să declare sus şi tare, şi cu o oarecare emoţie agitată, că "pentru numele lui Dumnezeu", tânărul acesta trebuie să fie trimis la liceu şi la universitate, că nu i se întâmplase încă, lui, lui Michelsen, să dea peste un cap atât de studios şi atât de ager, şi că ar fi o ruşine să nu se facă totul pentru a se netezi acestui elev calea către culmile ştiinţei. Astfel se exprima el, sau în orice caz cam aşa, intr-un limbaj de seminarist, şi pomenea chiar despre "in-genium", în parte, desigur, ca să facă puţină paradă cu termenul acesta care, referindu-se la succese de copil, suna destul de caraghios, dar era vădit că observaţia izvora dintr-o inimă uimită.

N-am asistat niciodată la aceste lecţii şi ce ştiu în legătură cu asta e numai din auzite, dar mi-e uşor să-mi imaginez comportarea lui Adrian al meu în cursul lor şi, pentru un preceptor, el însuşi încă un copil, deprins să vâre învăţătura în capete blegi şi recalcitrante fie cu stimulentul laudei, fie cu crâncena dojana, această atitudine putea să fi părut uneori puţin jignitoare. "Dacă ştii totul, îl mai aud încă pe tinerel spunând, nu-mi rămâne decât să plec." Fireşte că nu aşa stăteau lucrurile şi că elevul lui încă nu "ştia totul". Dar fizionomia lui lăsa, întrucâtva, această impresie, pur şi simplu pentru că ne aflam în faţa

unuia din acele cazuri în care o suverană receptivitate, o putere de asimilare stranie, anticipatoare, pe cât de sigură de sine, pe atât de facilă, îl oprea pe învăţător să folosească laudele: simţea că pentru un asemenea cap elogiul pune în primejdie modestia şi îndeamnă la orgoliu. De la alfabet până la sintaxă şi gramatică, de la numărătoare şi cele patru operaţii până la regula de trei simplă şi calculul proporţional elementar, de la exerciţii de memorizare cu mici poezii (nu era nici o memorizare; sesiza versurile imediat, cu mare precizie, şi-i rămâneau întipărite) până la expunerea în scris a unor idei proprii pe teme de geografie generală şi naţională — totdeauna se petrecea acelaşi lucru: Adrian asculta distrat, întorcea capul şi lua o mutră ca şi cum ar fi vrut să spună: "Da, bine, ani priceput, ajunge, mai departe". Pentru sensibilitatea pedagogului era ceva revoltător. Tânărul învăţător se simţea mereu tentat să exclame: "Ce ţi-a venit? Dă-ţi puţină osteneală!" Dar cum să-şi dea vreo osteneală când nu era cazul?

Cum spuneam, n-am asistat niciodată la lecţii, dar sunt silit să-mi imaginez că prietenul meu îşi însuşea datele ştiinţifice pe care i le furniza domnul Michelsen exact cu aceeaşi fizionomie — nu-i nevoie să o mai descriu o dată — cu care ar fi răspuns, sub tei, constatării că nouă măsuri de melodie orizontale, dacă sunt suprapuse vertical câte trei, pot să dea un corp de armonie muzicală, învăţătorul lui ştia ceva latinească, îl învăţă şi pe el, şi declară apoi că băiatul — avea zece ani — era apt dacă nu pentru clasa a treia gimnazială, dar sigur pentru a doua. Rostul său se terminase.

Şi astfel, în 1895, de Paşte, Adrian părăsi casa părintească şi veni la oraş să frecventeze gimnaziul Bonifaciu (de fapt "Şcoala fraţilor vieţii simple"). Unchiul său, Nikolaus Leverkühn, fratele tatălui său, cetăţean de vază în Kaisersaschern, se oferise să-l primească sub acoperişul său.

VI

Cât despre oraşul meu natal de pe malurile Saalei, să afle străinul că este aşezat ceva mai la sud de Halle, înspre partea Turingiei. Aproape că-mi vine să spun era aşezat acolo — pentru că lipsa mea îndelungată l-a proiectat departe, în trecut. Dar turnurile lui se înalţă şi acum în acelaşi loc, şi nu ştiu ca aspectul lui arhitectonic să fi avut de suferit, până acum, de pe urma războiului aerian, ceea ce, de altminteri, ar fi fost cât se poate de regretabil, dacă te gândeşti la farmecul său istoric. Spun cuvintele acestea cu o oarecare resemnare, căci împărtăşesc, cu o bună parte din populaţia noastră, chiar cu cea mai crunt lovită, rămasă pe drumuri, sentimentul că cele ce ni se întâmplă nu sunt decât cele ce ni se cuvin, iar de-ar fi să ispăşim mai groaznic decât am păcătuit, să ne sune veşnic în ureche zicala: Cine seamănă vânt culege furtună.

Deci, nici chiar Halle, oraşul lui Händel, nici Leipzig, oraşul cantorului de la Sfântul Thomas, nici Weimarul sau chiar oraşele Dessau şi Magdeburg nu sunt departe; dar Kaisersaschern, nod feroviar, cu cei 27000 de locuitori ai săi, e mulţumit cum arată şi, ca orice oraş german, se simte un centru cultural de valoare istorică. Trăieşte din diferite industrii: maşini, pielărie, filaturi, construcţii metalice, chimicale şi mbrănt, îşi are muzeul său de istorie, cu o cameră de tortură cu instrumente barbare, şi o foarte frumoasă bibliotecă cu 25000 de volume şi 5000 de manuscrise, între care două formule vrăjitoreşti în versuri aliterate, pe care unii învăţaţi le socotesc mai vechi chiar decât cele de la Merseburg, dar altminteri cu un sens destul de inocent,

simple vrăji de adus ploaie, compuse în dialectul de la Fulda. În secolul al X-lea oraşul fusese reşedinţă episcopală, şi apoi din nou, din al XII-lea până în al XIV-lea. Are castel şi catedrala în care ţi se arată mormântul împăratului Otto al III-lea, nepotul Adelaidei şi fiul Theophanei, cel care îşi zicea Imperator Romanorum şi Saxonicus, dar nu pentru că se voia saxon, ci în înţelesul în care Scipio purtase porecla de Africanus, adică pentru că-i înfrânsese pe saxoni. Când, în 1002, după izgonirea sa din Roma iubită, muri în amărăciune şi necaz, rămăşiţele lui fură aduse în Germania şi înmormântate în catedra de la Kaisersaschern — cu totul împotriva dorinţei sale, pentru că fusese prototipul germanului care se detestă ca atare, şi toată viaţa lui suferise de pe urma germanismului său.

Cu privire la acest oraş, despre care prefer totuşi să vorbesc la trecut, pentru că e vorba de acel Kaisersaschern al copilăriei — cu privire la el se poate spune că păstra în atmosfera sa, ca de altfel şi în înfăţişarea sa exterioară, ceva profund medieval. Vechile biserici, casele bürgerilor şi hambarele, conservate din respect pentru trecut, clădiri cu grinzi de lemn aparente şi cu catul superior scos în afară, ziduri de cetate întrerupte din loc în loc de turnuri circulare, cu acoperişuri ascuţite, pieţe umbrite de copaci pe margini şi pavate cu bolovani tociţi de trecerea anilor, o primărie cu arhitectura oscilând între gotic şi Renaştere, cu clopotniţă deasupra acoperişului ţuguiat şi cu loggii dedesubt, şi cu alte două turnuri zvelte cu acoperişul ascuţit, două foişoare adică, prelungindu-se în relief până la parter — lucruri de felul acesta dau vieţii un sentiment de neîntreruptă legătură cu trecutul, ba mai mult, par să poarte pe fruntea lor faimoasa formulă a atemporalului, scolasticul *nunc stat*[8]*.* Identitatea locului, care după trei sute de ani, după nouă sute de ani a rămas acelaşi, s-a menţinut împotriva scurgerii timpului ce-a trecut peste el, schimbând necontenit multe, pe când altele — reprezentative şi pline de autenticitate — rămân intacte graţie pietăţii, graţie candidei împotriviri în faţa timpului şi a mândriei pentru aceste timpuri, ca un omagiu şi intru amintirea lor.

Atât despre aspectul oraşului. Rămăsese însă, plutind în aer, ceva din starea de spirit, din sensibilitatea ultimelor decenii ale secolului al XV-lea, istorie a evului mediu lunecând înspre apusul său, ceva dintr-o epidemie sufletească latentă: bizar să spui asta despre un oraş modern, raţional şi lucid (dar modern nu era, era un oraş vechi, şi vechimea e trecutul sub formă de prezent, un trecut peste care s-a aşternut un strat de prezent) — ar putea suna temerar, dar îţi puteai foarte bine imagina, în cadrul acesta, apărând deodată o procesiune de copii, un dans al sfântu-lui Valentin, predicile vizionar-comuniste ale vreunui "Hänselein" cu rugul pe care să piară plăcerile lumeşti, halucinaţi ai miracolului crucificării, mulţimi colindând mistic străzile încoace şi încolo. Fireşte că nu se întâmpla nimic din toate acestea — cum să se fi întâmplat? N-ar fi permis politia, de conivenţă cu timpurile şi cu ordinea lor. Şi totuşi! Câte n-a permis, fără o vorbă, poliţia, în zilele noastre — tot de conivenţă cu timpurile, care, până la urmă, îngăduie iarăşi foarte bine astfel de spectacole. Timpul nostru înclină el însuşi, în taină, sau fără nici o taină, ci foarte conştient, cu o conştiinţă de o stranie infatuare, ce te face să pui la îndoială însăşi autenticitatea şi candoarea vieţii, şi care poate că dă naştere unui caracter istoric falsificat, funest — înclină zic, timpul nostru, să se întoarcă înapoi la epocile acelea şi repetă cu entuziasm acţiuni simbolice care au în sine ceva sumbru şi jignesc spiritul modern ca o palmă pe obraz: arderea cărţilor şi altele de

---

[8] Acum, neclintit *(lat).*

soiul ăsta, de care prefer să nu amintesc nici cu vorba.

Semnul distinctiv al unor atare substraturi istorico-nevrotice şi al tainicelor dispoziţii sufleteşti ale unui oraş sunt numeroşii "originali", specimene bizare şi anodine de semidementi vieţuind între zidurile lui, făcând şi ei parte, ca şi vechile clădiri, din fizionomia locului. Replica le-o constituie copiii, "ştrengarii", care se strâng alergând în jurul lor, îi copleşesc cu batjocurile sau fug de ei într-o panică superstiţioasă. Când şi când, apărea un anume tip de "hoaşcă", una care fără multă vorba era bănuită de vrăjitorie: aceasta se datora numai şi numai înfăţişării ei, de un pitoresc neliniştitor, care însă se accentua, prindea contur tocmai datorită bănuielilor, se desăvârşea, ca să îmbrace forma dictată de fantezia populară — măruntă, gârbovă, căruntă, vicleană şi rea după chip, cu ochi urduroşi, cu nasul coroiat, cu buze subţiri, şi o cârjă, ce se ridica adesea ameninţător, umblând uneori cu o mâţă, o bufniţă sau pasăre grăitoare. Kaisersaschern adăpostea întotdeauna între zidurile sale câteva specimene de genul acesta, şi între ele cea mai cunoscută, mai urmărită şi zeflemisită, cea mai temută era "Liese-cea-din-beci", botezată astfel pentru că locuia într-o pivniţă din micuţul Gelbgiesser-Gang — o bătrână a cărei atitudine se adaptase în aseme-nea măsură prejudecăţilor lumii încât şi omul cel mai puţin prevenit, dacă o întâlnea, mai ales când alergau în urma ei copiii şi ea îi gonea cu blestemele cele mai aprige, era străbătut de un fior de groază atavică, deşi biata femeie nu făcea nimănui vreun rău.

Se cuvine să rostim aici un cuvânt plin de cutezanţă, inspirat din experienţa vieţii de astăzi. Pentru cel ce îndrăgeşte lumina, cuvântul şi noţiunea "popor" păstrează întotdeauna un element de aprehensiune anacronică, şi el ştie că atunci când vrei să împingi mulţimea la manifestări reacţionare, scelerate, e de ajuns să i te adresezi spunându-i "popor". Câte nu s-au petrecut sub ochii noştri — sau poate că nu chiar sub ochii noştri — în numele "poporului", care nu s-ar fi putut cu nici un preţ petrece în numele lui Dumnezeu, sau al omenirii, sau al dreptăţii! — Fapt este că poporul tot popor rămâne, întotdeauna, cel puţin în anumite straturi ale fiinţei sale, tocmai în cele străvechi, şi că oameni şi vecini de pe Gelbgiesser-Gang, care în zilele de alegeri lăsau să cadă în urmă un buletin de vot pentru social-democraţi, erau în stare, în acelaşi timp, să vadă în sărăcia unei băbuţe amărâte, ce nu-şi putea îngădui ca locuinţă decât o pivniţă, ceva demonic şi, la apariţia ei, să-şi apuce copiii de mână, ca să-i ferească de "uitătura rea", de deochiul vrăjitoarei. De-ar fi ca o astfel de femeie să fie arsă pe rug — ceea ce, modificând uşor considerentele, azi n-ar mai fi deloc în afară de domeniul posibilului — ei s-ar grămădi să caşte gura îndărătul stavilelor aşezate de primar, dar nu s-ar revolta. — Vorbesc de popor, dar stratul acela popular anacronic există în noi toţi şi, ca să spun întocmai ce gândesc: consider că nu religia este mijlocul cel mai nimerit să-l ţină în frâu, sub lacăt sigur. La asta ar prinde bine, după părerea mea, numai literatura, ştiinţa umanistă, idealul omului liber şi frumos.

Ca să mă întorc la specimenele acelea ciudate din Kaisersaschern, mai era între ele un bărbat, de vârstă nelămurită, care ori de câte ori auzea un strigăt neprevăzut, începea, fără voia lui, să danseze spasmodic, aruncând picioarele în sus, faţa îi lua o expresie tristă, hi-doasă, parcă şi-ar fi cerut iertare, şi zâmbea copiilor ce-l urmăreau huiduindu-l. Mai era apoi încă o persoană, o chema Mathilde Spiegel, îmbrăcată ca pe vremuri, în rochie lungă cu trenă, garnisită cu dantele şi cu "fladus" — cuvânt caraghios, o stâlcire a franţuzescului *flûte douce,* însemnând în fond linguşire, măgulire, dar aici indica o ciudată coafură cu bucle — o femeie sulemenită, dar departe de a fi imorală, cu

siguranţă prea neroadă pentru aşa ceva şi care străbătea oraşul cu nasul pe sus, însoţită de câţiva mopşi împopoţonaţi cu hăinuţe de mătase. În fine, un mic rentier, cu nasul vânăt şi plin de negi, iar pe degetul arătător cu un inel gros cu sigiliu; îl chema de fapt Schnalle, dar ştrengarii îi spuneau "Tüdelut", pentru că avea ticul de a adăuga acest sunet fără sens, îngânat după fiecare cuvânt pe care-l rostea. Îi plăcea să se ducă la gară şi, când pleca vreun tren de marfă, se adresa frânarului cocoţat pe acoperişul ultimului vagon, făcându-i semn cu degetul inelar şi strigându-i: "Vezi să nu cazi, vezi să nu cazi, tüdelut!"

Nu pot spune că nu am un sentiment de jenă înşirând aici aceste amintiri caraghioase; dar figurile evocate, instituţii publice, ca să zic aşa, erau nespus de caracteristice portretului psihologic al oraşului nostru, cadrului vieţii lui Adrian până la plecarea lui la universitate, celor opt ani de tinereţe, care au fost şi ai mei şi pe care i-am trăit alături de el; pentru că, deşi eram, datorită vârstei, cu două clase înaintea lui, în recreaţii, în curtea înconjurată cu zid, stăteam cel mai adesea împreună, izolaţi de colegii noştri, ne întâlneam şi după-amiezele, fie că venea el la farmacia "La Sfântul Arhanghel", fie că mă duceam eu la unchiul său, în Parochialstrasse 15, casă al cărei mezanin era ocupat de faimosul magazin de instrumente muzicale Leverkühn.

VII

Casa lui Nikolaus Leverkühn se afla într-un colt liniştit al oraşului, departe de cartierul comercial din Kaisersaschern, departe de Marktstrasse, de Grieskramerzeile, pe o străduţă întortocheată, fără trotuar, aproape de dom, şi era cea mai arătoasă din jur. O casă de notabil, din veacul al XVI-lea, care aparţinuse încă bunicului proprietarului de azi şi avea trei caturi fără să mai socoteşti camerele de la mansardă de sub acoperişul ţuguiat şi mult ieşit în afară. Faţada avea cinci ferestre la etajul întâi, deasupra intrării, şi numai patru, cu obloane, la al doilea, unde erau camerele de locuit, iar pe dinafară, deasupra temeliei fără nici un fel de podoabe şi nevăruită, începea o ornamentaţie din lemn cioplit. Chiar şi scara nu se lărgea decât după palierul mezaninului destul de înalt, aşezat deasupra vestibulului de piatră, astfel că vizitatorii şi cumpărătorii — şi veneau destui, mulţi chiar de prin alte părţi, de la Halle sau chiar de la Leipzig — aveau de făcut o ascensiune nu lipsită de dificultăţi pentru ca să ajungă la ţinta dorinţelor lor, magazinul de instrumente muzicale pentru care, se cuvine s-o spun imediat, merita să urci o scară cam abruptă.

Nikolaus, văduv — nevasta lui murise tânără — locuise, până la venirea lui Adrian, singur în toată casa, numai cu o menajeră, Frau Butze, angajată de mult, cu o servitoare şi un tânăr italian din Brescia, pe nume Luca Cimabue (purta într-adevăr numele de familie al faimosului pictor de madone din Trecento), ajutorul său la negoţ şi cirac în munca de construit viori; căci unchiul Leverkühn construia viori. Era un bărbat cu părul cărunt, veşnic zburlit, nu purta barbă şi avea o faţă zbârcită, dar simpatică, cu pometi foarte proeminenţi, nasul coroiat, o gură mare şi expresivă şi nişte ochi căprui în care citeai bunătatea inimii şi înţelepciunea. Acasă îl găseai întotdeauna într-o bluză de meseriaş, încheiată până la gât, largă şi încreţită, făcută din barchet. Cum n-avea copii, cred că simţea o adevărată plăcere să primească în casa lui, mult prea spaţioasă, o tânără rudă de sânge. Am auzit chiar că taxa şcolară îl lăsa pe fratele de la Buchet s-o plătească, dar că pentru

casă şi masă nu voia să primească nimic. Îl ţinea pe Adrian absolut ca pe propriul său fiu, îl privea cu o aşteptare plină de speranţe nelămurite şi se bucura nespus de mult că acesta completa un loc la masa lui, la care atâta vreme se aşezaseră numai sus-pomenita Frau Butze şi, dintr-un obicei patriarhal, Luca, ucenicul său.

Că acest tânăr meridional, un băiat prietenos, care vorbea agreabil o limbă stâlcită şi care ar fi putut găsi la el acasă cele mai bune prilejuri să se perfecţioneze în specialitatea lui, nimerise drumul până la Kaisersaschern, la unchiul lui Adrian, ar fi putut să pară de mirare; dar constituia o ilustrare a relaţiilor comerciale pe care le întreţinea Nikolaus Leverkühn în toate părţile, nu numai cu centrele germane unde se construiau instrumente muzicale, ca de pildă Mainz, Braunschweig, Leipzig, Bremen, ci şi cu firme din străinătate, din Londra, Bologna, Lyon şi chiar New York. Îşi aducea de peste tot mărfurile necesare muzicii simfonice, care nu numai că erau de cea mai bună calitate, ci, indiscutabil, constituiau şi un sortiment absolut complet, şi mergea faima că la Nikolaus Leverkühn găseşti şi lucruri pe care nu le poţi afla uşor prin alte părţi. Nu era nevoie decât ca undeva în ţară să se organizeze un festival Bach la a cărui execuţie m stil autentic să fie nevoie de un oboe d'amore, oboiul acela cu tonul grav dispărut de-atâta vreme din orchestre, pentru ca vechea casă de pe Parochialstrasse să primească vizita unui client, a unui muzician, sosit de-a dreptul de la drum, şi care dorea să meargă la sigur, să ştie la ce se angajează, vrând totodată să şi încerce pe loc elegiacul instrument.

Magazinul, aflat în încăperile de la mezanin, de unde, adesea, răsunau asemenea încercări alunecând de-a lungul octavelor în cele mai variate timbruri şi coloraturi, oferea o privelişte superbă, ispititoare, aş spune: fermecătoare sub aspectul cultural, provocând o oarecare efervescenţă în fantezia auditivă. Cu excepţia pianului, pe care tatăl adoptiv al lui Adrian îl lăsa în seama industriei de specialitate, era expus acolo tot ce sună şi răsună, zornăie sau zbârnâie, duduie sau răpăie, mormăie sau zdrăngăne — şi de altfel era reprezentat, întotdeauna, şi un instrument cu claviatură, sub înfăţişarea unui *Glockenklavier,* o celestă. Găseai, agăţate în dulapuri cu uşi de sticlă sau culcate în casete care, ca nişte coşciuge de mumii, aveau forma celui culcat înăuntru, viori minunate, lăcuite, unele gălbui, altele castanii, cu arcuşurile zvelte înfăşurate la mâner cu fir de argint şi prinse în clame de capacul casetei — viori italieneşti, a căror formă pură putea trăda cunoscătorului originea lor cremoneză, dar şi tiroleze, olandeze, saxone, de la Mittenwald, şi unele construite chiar în atelierul lui Leverkühn. Violoncelul melodios, care-i datorează lui Antonio Stradivarius forma sa desăvârşită, îl aflai în şiruri întregi, dar îi găseai şi predecesoarea, viola da gamba, cea cu şase coarde, care şi-acum mai apare la loc de cinste alături de el în lucrări mai vechi, precum găseai şi viole şi alte surate ale viorii, viola alta, şi tot din Parochialstrasse se trage şi propria mea viola d' amore, pe ale cărei şapte coarde mi-am legănat toata viaţa îndoioşările. Mi-a fost dăruită de părinţi în ziua confirmaţiei.

Stăteau rezemate acolo mai multe exemplare de violine, viola giganta, contrabasul cel greoi la mânuit, capabil de recitative maiestuoase, al cărui pizzicato e mai răsunător decât al timpanelor acordate şi nici nu-ţi vine să-l crezi în stare de vraja diafană a flajoletelor sale. Tot în mai multe exemplare ii găseai şi pe corespondentul său din rândul instrumentelor de suflat de lemn, contrafagotul de şaisprezece picioare, adică sunând cu o octavă mai jos decât arată notele, întărind viguros başii şi dublu în dimensiuni faţă de

fratele său mai mic, fagotul scherzosso — pe care îl numesc astfel pentru că este şi el un instrument de bas, dar n-are putere de bas adevărat, ci e bizar de slăbuţ la sunet, behăit, caricatural. Şi totuşi, cât de drăguţ arăta, cu ţeava răsucită pentru suflat, sclipitor datorită podoabei mecanismului clapelor şi pârghiilor sale! Şi, în general, ce fermecătoare privelişte, această armată de fluiere ajunse în culmea perfecţiunii tehnice, stimulând elanul virtuoşilor, fiecare din ele: bucolicul oboi, cornul englez, care-i atât de potrivit pentru arii triste, clarinetele bogate în clape, cu sunet atât de supranatural şi de tenebros în registrul grav de chalumeau, dar în cei de sus în stare să strălucească în scânteierea argintie a armoniei înfloritoare, cornul bassett şi clarinetul bas.

Toate acestea, culcate în aşternuturi de catifea, erau oferite cumpărătorului în prăvălia unchiului Leverkühn, şi în afară de ele mai găseai şi fel de fel de sisteme de flaute transversale, din diferite materiale: lemn de cimişir, grenadil sau abanos, cu îmbucături de fildeş, sau cu totul din argint, şi alături, rubedeniile lor stridente, flautul piccolo, care în tutti de orchestră ştie să stăruie pătrunzător în tonurile înalte şi să dănţuiască, asemenea unor lumini de licurici în vraja flăcărilor. Şi de abia după aceea venea corul strălucitor al alămurilor, de la eleganta trompetă, care numai cât o priveai şi îţi evoca semnalul răsunător, cântul temerar, cantilena languroasă, apoi cornul spiral, favoritul romantismului, cornul cu ventile, zveltul şi puternicul trombon cu culisă, şi faimosul cornet à pistons, până la masivitatea gravă a marii tube-bas. Găseai, adesea, în magazinul lui Leverkühn, chiar şi rarităţi de muzeu, ca de pildă o pereche de lure de bronz cu capetele frumos aduse, încovoiate la dreapta şi la stânga, ca nişte coarne de taur. Dar, văzute atunci cu ochi de copil, aşa cum îmi revin astăzi în minte, ceea ce mi se părea mai amuzant, mai impresionant, era bogata expoziţie de instrumente de percuţie — tocmai pentru că lucruri pe care le cunoscusem de timpuriu, jucăriile de sub pomul de Crăciun, fragil tezaur al viselor copilăriei, se ofereau acolo privirilor într-o execuţie impunătoare, masivă, pentru oameni mari. Toba mică de pildă, cât de diferit arăta ea aici, altfel decât jucăria fragilă de lemn bălţat, băşică de bou şi sfoară, pe care răpăiam la şase ani! Nu mai era făcută s-o atârni de gât. Peste pielea de pe faţa inferioară erau întinse strune, şi era sortită să fie folosită în orchestre, aşezată oblic şi la îndemână, bine înşurubată într-un stativ de metal, iar beţele de lemn, înfipte în inelele laterale, arătau mult mai grozav decât ale noastre. Mai era şi carilonul, pe care, în formă de jucărie pentru copii, încercasem şi noi desigur să cântăm *Iat-o pasăre că vine:* dar aici, în casetele elegante, cu încuietori, se aliniau pe două şiruri, montate pe traverse, gata să vibreze, plăcuţe metalice acordate cu multă grijă, şi pe interiorul capitonat al capacului erau prinse ciocănaş ele de oţel, tot ce se poate mai gingaş, destinate să scoată din plăcuţe sunete melodice. Xilofonul, ce pare să fie făcut ca să dea urechii iluzia dansului scheletelor într-un cimitir, în ora de răgaz de la miezul nopţii, se prezenta cu o cromatică din bastonaşe multiple. Mai găseai şi cilindrul uriaş, ferecat, al tobei mari, a cărei membrană e făcută să răsune cu baghete acoperite cu pâslă, şi timpanul de aramă în formă de căldare, cel din care Berlioz a introdus şaisprezece în orchestra sa — el nu-l cunoscuse sub forma în care îl oferea Nikolaus Leverkühn, timpan mecanic, pe care executantul îl poate regla uşor, dintr-o singură mişcare a mâinii, ca să-i schimbe tonul. Îmi aduc aminte şi acum de tărăboiul nostru copilăresc pe care îl făceam, Adrian sau eu — nu, cu siguranţă că numai eu: răpăiam de zor cu baghetele pe membrană în timp ce Luca, băiat bun, regla acordul mai sus sau mai

jos, de ieşea cel mai extraordinar glissando, un vacarm, nu un glissando! Mai trebuie adăugate cinelele, atât de remarcabile, pe care ştiu să le facă numai chinezii şi turcii, pentru că au păstrat secret felul cum se bate cu ciocanul bronzul înroşit în foc, şi ale căror feţe interioare, executantul, după lovitură, le ridică în sus, în triumf, spre auditori; şi mai erau tam-tam-ul tunător, tamburina ţigănească, trianglul cel cu sunet clar sub bagheta de oţel şi cu unul din unghiuri deschise, timpanele de astăzi, castanietele, scobite, care-ţi pocnesc în palmă. Închipuiţi-vă toate aceste jucării pline de gravitate, dominate de arhitectura somptuoasă şi aurită a harpei Erard cu pedală şi veţi putea înţelege puterea magică de atracţie pe care o exercitau asupra noastră, a băieţilor, aceste încăperi ale negoţului unchiului, acest paradis amuţit, dar prevestindu-şi într-o sută de forme armoniile sonore.

Asupra noastră? Nu, aş face mai bine să nu vorbesc decât de mine, de vraja care mă stăpânea pe mine, de încântarea mea — aproape că nu cutez să-l cuprind şi pe prietenul meu, când pomenesc de asemenea senzaţii pentru că, fie că făcea pe fiul stăpânului, pentru care toate astea însemnau o banalitate cotidiană, fie că în felul acesta se exprima răceala totală a caracterului său, fapt e că: el păstra în faţa acestei splendori o nepăsare aproape dispreţuitoare şi cel mai adesea, la exclamaţiile mele de admiraţie, răspundea doar cu un hohot scurt de râs sau cu un "Da, drăguţ" sau "Ce bazaconie" sau "Câte le mai dă oamenilor prin cap" sau "Tot e mai nostim să vinzi de-astea decât căpăţâni de zahăr". Câteodată, când din mansarda lui, care oferea, pe deasupra puzderiei de acoperişuri ale oraşului, o perspectivă atrăgătoare asupra iazului din grădina palatului, a vechiului castel de apă, coboram, la dorinţa mea — accentuez: totdeauna la a mea — să facem o escală nu tocmai interzisă, în magazin, ni se alătura şi tânărul Cimabue, în parte, după cum bănuiesc, ca să ne supravegheze şi, în parte, ca să facă pe ciceronele, pe ghidul, pe comentatorul. De la el am auzit povestea trompetei: cum, pe vremuri, trebuia făcută din mai multe tuburi drepte de metal, cu legături articulate, până să se fi ajuns la deprinderea artei de a se îndoi tuburile de alamă, rară ca ele să plesnească şi anume umplându-le la început cu catran amestecat cu colofoniu, iar mai târziu cu plumb, care era scos încălzindu-l la foc. Apoi îi făcea plăcere să discute şi aserţiunea unor experţi, că absolut indiferent din ce material e întocmit un instrument, din metal sau din lemn, el sună după forma şi mensura lui, şi dacă un flaut este din lemn sau din fildeş, o trompetă din alamă sau din argint, n-are nici o importanţă. Meşterul, spunea el, unchiul lui Adrian, care, prin meseria lui de constructor de viori, ştia ce înseamnă materialul, esenţa lemnului, lacul, contesta lucrul acesta şi era în stare să spună numai după sunetul unui flaut din ce e făcut — de altminteri şi el, Luca, era în stare. Apoi, cu mâinile lui mici şi bine pro-porţionate de italian, ne arăta mecanismul flautului, căruia de o sută cincizeci de ani încoace, de la renumitul virtuoz Quantz i se aduseseră modificări şi perfecţionări atât de importante: al flautului cilindric, zis al lui Bohm, care sună mai puternic decât cel vechi, conic, cu sunetul mai dulce. Ne arăta digitaţia clarinetului, a fagotului cu şapte orificii, cu cele douăsprezece clape închise şi patru deschise, al cărui sunet se contopeşte atât de uşor cu al cornului, ne învăţa întinderea sonoră a instrumentelor, mânuirea lor, şi câte toate de felul acesta.

Acum, retrospectiv văzut, nu mai poate fi nici un fel de îndoială că Adrian, conştient sau nu, urmărise demonstraţiile cel puţin cu tot atâta atenţie ca şi mine — şi cu mai mult folos decât mi-a fost mie hărăzit vreodată să trag din ele. Dar nu se trăda cu nimic, şi nici o clipire nu

dădea în vileag sentimentul că toate acestea l-ar fi privit câtuşi de puţin şi pe el, sau că îl vor privi vreodată. Eu eram cel care trebuia să pună întrebări lui Luca, ba, el sta deoparte, privea la alt obiect decât cel despre care se vorbea, lăsându-mă singur cu ciracul. Nu vreau să spun că se prefăcea, şi ţin seamă că în vremea aceea muzica de-abia dacă avea pentru noi vreo altă realitate decât cea pur materială a arsenalului lui Nikolaus Leverkühn. E adevărat că, superficial, intrasem în contact cu muzica de cameră; o dată pe săptămână sau la două săptămâni se exersa acasă la unchiul lui Adrian, dar numai întâmplător fiind şi eu de faţă, şi nici prietenul meu nu asista întotdeauna. Se întâlneau, cu acest prilej, organistul de la catedrala noastră, domnul Wendell Kretzschmer, un bâlbâit, care nu mult după asta avea să devină profesorul lui Adrian, apoi profesorul de muzică de la gimnaziul Bonifaciu, şi împreună cu ei unchiul executa cvartete de Haydn şi Mozart, în care el cânta la vioara întâi, Luca Cimabue la a doua, domnul Kretzschmer la violoncel şi profesorul de muzică la violă. Erau divertismente de bărbaţi, cu halba de bere pusă jos pe duşumea, lângă ei, cu ţigara de foi între buze, punctate frecvent de frânturi de frază — ce aveau un efect atât de ciudat, rece, straniu intercalate în graiul sunetelor —, de ciocănitul cu arcuşul în pupitru şi de numărătoarea măsurilor ce trebuiau reluate când — aproape totdeauna din cauza profesorului de muzica — se ieşise din măsură. Un concert adevărat, o orchestră simfonică, nu auzisem niciodată şi cine vrea poate găsi în faptul acesta o explicaţie suficientă a categoricei indiferenţe a lui Adrian faţă de lumea instrumentelor. În orice caz, era de părere că această explicaţie era suficientă şi el însuşi se purta ca atare. Ceea ce vreau eu să spun e că se ascundea îndărătul ei, că se ferea de muzică. Multă vreme, cu o perseverenţă ce era parcă un presentiment, omul acesta s-a ferit de destinul său.

De altminteri, nimeni nu se gândea nici pe departe să facă vreo asociaţie de idei între tânăra persoană a lui Adrian şi muzică. Gândul că era destinat să devină un savant se înrădăcinase adânc în mintea tuturor şi era continuu confirmat de strălucitele lui succese şcolare, de situaţia lui de premiant întâi; numai în clasele superioare, de printr-a şaptea de liceu, când avea vreo cincisprezece ani, situaţia aceasta începuse să se cam clatine, şi anume din cauza migrenei care prinsese a se manifesta şi îl împiedica să-şi desăvârşească puţina pregătire de care avea nevoie. Totuşi, biruia exigenţele şcolii cu uşurinţă — termenul "biruia" nu este tocmai bine ales, pentru că el nu depunea nici un efort să le facă faţă, şi dacă superioritatea lui la învăţătură nu-i câştiga afecţiunea duioasă a profesorilor — şi nu i-o câştiga, am observat adesea că mai curând se întrevedea o anumită iritare, şi chiar dorinţa de a-i pregăti insuccese —, pricina nu se afla în faptul că era considerat infatuat — ba da, era socotit astfel, nu însă datorită impresiei că e prea încrezut ca urmare a succeselor sale, ci dimpotrivă, nu era destul de încrezut din cauza lor, şi tocmai în faptul acesta rezida trufia lui, căci era vădit că ea se manifesta printr-o nepăsare faţă de ceea ce asimila atât de lesne, faţă de materiile de învăţământ, adică diversele discipline, a căror predare constituia şi demnitatea, şi pâinea de toate zilele a corpului didactic, şi era deci de înţeles că nu le convenea să le vadă ignorate de simpla indolenţă a unui elev prea dotat.

În ce mă priveşte, eram cu profesorii în raporturi mult mai cordiale — nici o mirare, întrucât în scurtă vreme urma să intru şi eu în tagma lor, şi apucasem să fac cunoscută, cu toată seriozitatea, această intenţie a mea. Mi-ar fi fost şi mie îngăduit să revendic titlul de elev bun, dar eram şi puteam fi numai pentru că o afecţiune respectuoasă

pentru domeniul ales, în special pentru limbile vechi, cu poeţii şi scriitorii lor clasici, îmi stimula şi îmi încorda forţele, p e când el lăsa cu orice prilej să se vadă — vreau să spun: nu se ferea de mine şi, teamă mi-e, pe bună dreptate, că şi profesorii băgaseră de seamă — cât de indiferent şi, ca să zic aşa, cât de accesoriu îi era tot învăţământul. Lucrul acesta mă neliniştea adesea — nu din grija pentru cariera lui care, mulţumită facilităţii cu care prindea totul, nu era periclitată, ci pentru că mă întrebam, la urma urmei ce nu-i era indiferent, ce nu-i era accesoriu. "Esenţialul" nu-l vedeam, şi într-adevăr nu era de recunoscut. La vârsta aceea viaţa şcolară e viaţa însăşi; îi ţine locul; interesele ei cuprind orizontul necesar oricărei vieţi ca să dezvolte valori care oricât ar fi ele de relative, să reflecte caracterul, facultăţile cuiva. Dar, din punct de vedere omenesc, aceasta e cu putinţă numai când relativitatea rămâne nedezvăluită. Credinţa în valori absolute, aşa iluzorie cum e ea întotdeauna, mi se pare a fi o condiţie vitală. Darurile prietenului meu se măsurau însă în valori al căror caracter relativ părea să-i fie evident, fără ca să se întrevadă existenţa altui sistem de raportare, care le-ar fi diminuat ca valori. Elevi slabi există destui. Adrian constituia însă fenomenul singular al elevului slab în situaţia de premiant întâi. Repet, asta mă neliniştea; dar, pe de altă parte, îmi impunea, îmi părea atrăgător, îmi întărea devotamentul pentru el, devotament în care se amesteca, cert — va înţelege cineva de ce? —, şi un fel de durere, de deznădejde.

Admit că exista o excepţie la regula dispreţului ironic faţă de darurile şi exigenţele şcolii. Era evidentul lui interes pentru o disciplină m care eu mă remarcam foarte puţin, matematica. Slăbiciunea mea în acest domeniu, compensată într-o oarecare măsură doar de îmbucurătoare aptitudini în cel filologic, mi-a permis să înţeleg temeinic că rezultatele excelente într-o direcţie sunt condiţionate în mod firesc de atracţia pentru acei domeniu, şi pentru mine a fost o binefacere să văd amintita condiţie îndeplinită, cel puţin în această privinţă, şi la prietenul meu. Pentru că disciplina matematică, aşa ca logică aplicată, planând în sfere de pură şi înaltă abstracţiune, deţine o poziţie intermediară specifică între ştiinţele umaniste şi cele realiste, şi din explicaţiile date de Adrian când stăteam de vorbă cu privire la plăcerile pe care i le oferă, reieşea că el considera această poziţie intermediară totodată şi ca elevată, dominantă, universală sau, cum se exprima el, "cea adevărată". Mă bucuram din toată inima să-l aud caracterizând ceva drept "adevărat"; era o ancoră, un punct de sprijin, şi nu mai părea chiar atât de zadarnic să te întrebi ce-nseamnă "esenţialul". "Eşti un trântor, îmi spunea el atunci, dacă nu-ţi place asta!" Contemplarea raporturilor de ordine e în fond tot ce poate fi mai frumos. Ordinea este totul. Epistola către Romani, capitolul treisprezece: "Iar cele ce sunt, de Dumnezeu sunt rânduite". El a roşit, iar eu l-am privit cu ochii mari. Reieşea că Adrian era religios.

La el toate trebuiau "să reiasă", să fie descoperite, în toate trebuia să fie luat prin surprindere, prins asupra faptului, descifrat — şi-atunci, roşea, iar ţie îţi venea să te dai cu capul de pereţi că nu pricepuseşi de mult. Şi faptul că făcea algebra în afară de ceea ce era dator şi obligat, că mânuia de plăcere tablele de logaritmi, că se cufunda în ecuaţii de gradul al doilea înainte de a i se fi cerut să identifice măcar necunoscute ridicate la vreo putere oarecare, l-am descoperit numai din întâmplare, şi la început vorbea despre asta cu dispreţ; de-abia mai târziu a consimţit să-mi dea explicaţiile de mai sus. În prealabil făcusem o altă descoperire, ca să nu-i zic demascare; am pomenit de ea şi mai înainte: faptul că, autodidact şi tăinuit, explora claviatura, acordurile,

"roza vânturilor" tonalităţilor, cercul cvintelor şi faptul că, fără să ştie să citească notele, fără digitaţie, folosea toate aceste descoperiri de armonie la fel de fel de exerciţii de modulaţie şi la construcţia de figuri melodice cu o ritmică destul de nedefinită. Când am aflat aceasta, avea cincisprezece ani. Într-o după-amiază, după ce-l căutasem zadarnic în camera lui, l-am găsit înaintea unui mic armoniu căruia i se făcuse loc într-un colţişor destul de discret, dintr-o cameră de trecere, la etajul de locuit. Un minut poate, am rămas în picioare la uşă, ascultându-l; apoi m-am jenat de situaţia asta, am intrat şi l-am întrebat cu ce se-ndeletniceşte. A dat drumul burdufurilor, a luat mâinile de pe manual şi a râs, roşind.

— Lenevia, zise el, e mama tuturor relelor. Mă plictiseam. Şi când mă plictisesc, mă ţin de fleacuri, clămpănind pe-aici! Hodoroaga asta cu foaie stă părăsită, dar cu tot halul de decădere în care se află, nu-i lipseşte nimic. E curios — adică, fireşte, nimic nu-i curios, dar când te-apuci singur, pentru prima oară, e curios cum toate sunt legate între ele, şi vin una după alta, în cerc.

Şi făcu să răsune un acord, numai clape negre, fa diez, la diez, do diez, adăugă apoi un mi şi dezvălui în felul acesta acordul, care apăruse ca fa diez major şi în realitate era în şi major, anume: treapta a cincea sau dominanta ei.

— Un astfel de acord, obiectă el, n-are în sine o tonalitate. Totul este raport, iar relaţia constituie cercul.

La-ul, căruia i se impune o rezolvare în sol diez, şi face trecerea de la şi major la mi major, Adrian l-a dus mai departe şi a ajuns astfel, trecând peste la, re şi sol major, la do major, şi în tonalităţile prevăzute câţi bemoli, demonstrându-mi în timpul acesta că pe fiecare din cele douăsprezece tonuri ale gamei cromatice putea fi construită o gamă deosebită, majoră sau minoră.

— De altfel, asta-i poveste veche, zise el. E mult de când am remarcat-o. Bagă de seamă, uite cum poate fi făcută mai bine! Şi începu să execute modulaţii intre tonalităţi şi mai îndepărtate, folosind aşa-numita înrudire de terţă, sexta napolitană. Nu că ar fi ştiut să le spună pe nume tuturor acestora; dar repeta: Relaţia e totul! Şi dacă vrei să le spui mai precis pe nume, atunci numele lor e "ambiguitate".

Pentru ca să-şi justifice spusele, execută un şir de acorduri într-o tonalitate nedefinită, îmi demonstra cum un asemenea şir rămâne, din punct de vedere al tonalităţii, plutind între do major şi sol major dacă este eliminat sunetul fa, care în sol major ar deveni un fa diez; cum ţine urechea în incertitudine, dacă trebuie înţeleasă ca do sau ca fa major, evitând sunetul şi, care în fa major devine si-bemol.

— Ştii ce constat? întrebă el. Muzica este ambiguitatea ridicată la rangul de sistem. Ia, de pildă, un sunet oarecare. Poţi să-l concepi într-un fel, dar poţi să-l concepi şi într-altul, luat de jos şi ridicat, sau luat de sus şi coborât, şi dacă eşti isteţ, exploatezi ambiguitatea cum îţi convine.

Pe scurt, în principiu, Adrian se dovedi cunoscător al schimbării enarmonice şi deloc necunoscător al anumitor trucuri cum să te sustragi acestui echivoc şi cum să-l foloseşti, să-l interpretezi pentru modulaţie.

De ce am fost mai mult decât surprins, de ce anume am fost mişcat şi, de asemenea, puţin speriat? Avea obrajii aprinşi, cum nu avusese niciodată când îşi făcea lecţiile, nici chiar la algebră.

E-adevărat că l-am rugat să mai improvizeze ceva, pentru mine, dar parcă mi s-a luat o piatră de pe inimă când m-a refuzat mormăind: "Fleacuri, fleacuri! în ce fel mi s-a luat o piatră de pe inimă? Faptul

acesta ar fi putut să-mi arate cât fusesem de mândru de totala lui indiferenţă şi cât de lămurit simţeam că în expresia lui "e curios cum" indiferenţa nu mai era decât o mască. Am bănuit o pasiune în germene — la Adrian, o pasiune! Era să mă bucur? Nu ştiu, dar într-un fel mă simţeam umilit şi speriat.

Aflasem deci că atunci când se credea fără martori Adrian se îndeletnicea cu ale muzicii şi, ţinând seama de amplasamentul instrumentului, de locul acela atât de expus, lucrul n-ar fi putut rămâne multă vreme secret. Într-o seară tatăl său adoptiv îi spuse:

— Ei, nepoate, nu exersai pentru prima oara ceea ce am auzit azi cântat de mâna ta.

— Ce vrei să spui, unchiule Niko?

— Nu încerca să faci pe neştiutorul. Ceea ce încercai tu acolo era muzică.

— Ce expresie!

— Lasă, a servit şi la cazuri mai proaste. Felul cum ai trecut din fa în la major a fost destul de rafinat. Te amuză?

— Păi, unchiule...

— Ei, e evident. Am să-ţi spun ceva. O să mutăm lădoiul, la care tot nu se uita nimeni, sus la tine în cameră. Să-ţi fie la îndemână, când ai chef.

— Eşti prea bun, unchiule, dar e păcat de osteneală.

— Osteneala-i aşa de mică, încât poate tot plăcerea o să fie mai mare. Şi încă ceva, nepoate. Ar trebui să iei lecţii de pian.

— Crezi, unchiule? Lecţii de pian? Nu ştiu... sună a "pension distins de domnişoare".

— S-ar putea foarte bine să fie "distins" şi să nu fie deloc de "domnişoare". Dac-ai să te duci la Kretzschmer, şi tu ai să capeţi o bază pentru castelele tale în Spania. Am să vorbesc cu el.

Adrian mi-a reprodus convorbirea, la şcoală, în curte, cuvânt cu cuvânt. Şi din ziua aceea, de două ori pe săptămână, lua lecţii cu Wendell Kretzschmer.

VIII

Wendell Kretzschmer, tânăr încă pe vremea aceea, să fi avut cel mult douăzeci şi cinci-treizeci de ani, se născuse din părinţi germano-americani, în statul Pennsylvania şi îşi făcuse educaţia muzicală în ţara de origine. Dar luase de timpuriu drumul înapoi spre Lumea Veche, din care bunicii săi emigraseră pe vremuri şi unde îşi avea rădăcinile şi el şi arta lui, iar în peregrinările safe, cu opriri şi zăboviri rareori mai lungi de un an sau doi, ajunsese organist la noi în Kaisersaschern — era numai un episod, precedat de altele (pentru că înainte ocupase posturi de şef de orchestră la mici teatre din ţară şi din Elveţia) şi cărora aveau să le urmeze iarăşi altele. Se manifestase, de asemenea, şi în calitate de compozitor de piese orchestrale şi scrisese o operă, *Statuia de marmură,* reprezentată pe mâi multe scene şi primită cu simpatie.

Şters ca înfăţişare, mărunt, cu craniul rotund, cu o mustăcioară tunsă scurt, cu ochii căprui gata la râs, a căror privire era când gânditoare, când sprinţară, el ar fi putut însemna o reală achiziţie pentru viaţa culturală din Kaisersaschern, dacă o asemenea viată ar fi existat. Cânta la orgă cu multă ştiinţă şi strălucire, dar puteai număra pe degetele unei mâini pe cei din comunitate capabili să-l preţuiască. Cu toate acestea, concertele gratuite pe care le dădea la biserică,

după-amiază, când executa la orgă bucăţi de Schütz, Buxtehude, Froberger şi, firește, Sebastian Bach, precum şi fel de fel de compoziţii de *genre* din epoca ce se situa între perioadele de strălucire ale lui Händel şi Haydn, atrăgeau o mulţime apreciabilă, şi Adrian şi cu mine asistam cu regularitate la ele. În schimb, un eşec total, cel puţin sub aspect exterior, au însemnat conferinţele pe care un întreg sezon le-a ţinut neobosit în sala "Societăţii pentru activităţi de utilitate obştească" şi pe care le însoţea cu exemplificări la pian, dar şi cu demonstraţii cu creta, pe tablă. Era un insucces în primul rând pentru

Înclinaţie pentru conferinţe, în al doilea, pentru că temele acestor conferinţe erau prea puţin populare, mai curând arbitrare şi insolite, şi în al treilea, pentru că bâlbâiala lui transforma audierea într-o iritantă navigaţie pe o mare primejduită de stânci nevăzute, creând o stare de nelinişte, dar provocând şi râsul, adică tocmai ce trebuia ca să abată cu desăvârşire atenţia de la hrana spirituală oferită şi să o transforme într-o încordată aşteptare a următoarei poticneli spasmodice.

Bâlbâiala de care suferea era foarte gravă, de-a dreptul exemplară — era însă tragică, pentru că omul acesta, de o mare şi zbuciumată bogăţie de gândire, avea o înclinaţie pătimaşă către elocvenţa comunicativă. I se întâmplă corăbioarei lui să alunece pe alocuri repede, dansând pe suprafaţa apei, cu uşurinţa aceea neliniştitoare în stare să tăgăduiască suferinţa şi s-o cufunde în uitare; dar, din timp în timp, aşteptată de toată lumea, venea, inexorabilă, clipa eşuării, şi-ţi rămânea în faţa ochilor, ca supus la cazne, cu faţa vânătă, congestionată: fie că se împiedica de vreo consoană şuierătoare, înghiţind-o cu gura crispată şi lăţită şi imitând un zgomot de locomotivă care lasă abur, fie că se lupta cu o labială, şi-atunci obrajii i se umflau, buzele răpăiau ca o mitralieră în explozii scurte, nearticulate; sau, în fine, dereglându-i-se pur şi simplu respiraţia, se sufoca şi, cu gura deschisă pâlnie, trăgea aer ca un peşte pe uscat — cu ochii umeziţi de râs, e-adevărat, părând că glumea, dar asta nu era pentru toată lumea mângâiere şi în fond nu se putea lua în nume de rău publicului că evita aceste conferinţe; în asemenea unanimitate încât, într-adevăr, uneori parterul era animat doar de prezenţa câtorva ascultători şi anume, în afară de părinţii mei, de unchiul lui Adrian, de tânărul Cimabue şi noi doi, mai asistau încă vreo două fete de la pensionul de domnişoare, care, firește, aveau grijă să chicotească ori de câte ori vorbitorul se poticnea.

Acesta ar fi fost dispus să acopere din propriul său buzunar chiria sălii şi iluminatul, pentru că în nici un caz din taxele de intrare nu puteau fi acoperite, dar tatăl meu şi Nikolaus Leverkühn obţinură de la comitetul de direcţie ca deficitul să fie suportat de societate sau, mai curând, să se renunţe la chirie pe considerentul că acele conferinţe aveau caracter educativ şi erau de interes obştesc. Avantajul îi fu acordat din prietenie, pentru că folosul obştesc putea fi contestat, obştea lipsind, ceea ce, cum am mai spus, trebuia atribuit, in parte, temelor prea speciale pe care le trata. Wendell Kretzschmer era adeptul principiului auzit de noi în repetate rânduri din gura lui, deprinsă la început cu limba engleză, că nu era vorba de interesul altora, ci de al său propriu, şi anume de a trezi interes, ceea ce nu se putea întâmpla decât — dar atunci se întâmpla cu siguranţă — când vorbitorul era interesat personal şi temeinic şi, deci, vorbind despre un lucru, ar fi fost greu să nu comunice şi celorlalţi interesul său pentru acel lucru, să nu-i molipsească, şi să creeze astfel un interes care nu existase, nu fusese nici măcar bănuit, ceea ce era mult mai important decât să caute să satisfacă unul existent.

Era profund regretabil că publicul nostru nu-i oferea aproape niciodată prilejul să-şi verifice teoria. Cu noi, cei câţiva aşezaţi la picioarele sale, în hăul vechii săli cu scaune numerotate, teoria lui se confirma perfect, căci el ne încânta cu lucruri despre care n-am fi crezut niciodată că ar putea să ne capteze atenţia în asemenea măsură şi chiar şi îngrozitoarea lui bâlbâială ajunsese, până la urmă, să apară ca o expresie mişcătoare şi fascinantă a înflăcărării sale. Adesea, când se producea calamitatea, îi făceam cu toţii câte un semn de încurajare, iar unul sau altul dintre noi rostea câte un reconfortant: "Da, da", "Nu face nimic" sau "N-are nici o importanţă!" Atunci sufocarea i se dizolva într-un zâmbet de scuză şi de voioşie, şi o bucată de vreme conferinţa continua într-uri ritm curgător, aproape liniştitor.

Despre ce vorbea? Păi, omul acesta era în stare să consacre o oră întreagă întrebării: De ce nu a scris Beethoven o a treia parte la Sonata pentru pian opus 111 — subiect incontestabil demn de a fi dezbătut. Dar închipuiţi-vă anunţul acesta afişat la sediul "Societăţii pentru activităţi de utilitate obştească" sau inserat in "Eisenbahnzeitung" din Kaisersaschern şi întrebaţi-vă în ce măsură ar fi putut trezi curiozitatea generală. Pur şi simplu ceilalţi nu se sinchiseau de ce opusul 111 are numai două părţi. Noi, cei care asistam la expunere, ne bucuram de o seară excepţional de interesantă, cu toate că până în momentul acela ignorasem sonata în discuţie. Dar o învăţam tocmai la această conferinţă, şi încă foarte amănunţit, pentru că Wendell Kretzschmer ne-o executa admirabil, deşi cam zgomotos, la o pianină mică ce-i stătea la dispoziţie (nu i se aprobase un pian cu coadă), analizând în acelaşi timp, cu multă perspicacitate, conţinutul ei sufletesc, înfăţişând împrejurările din viaţa autorului în care fusese scrisă — o dată cu alte două — şi amuzându-se caustic pe seama explicaţiilor date chiar de maestru, când fusese întrebat de ce a renunţat la a mai scrie o a treia parte, corespunzătoare primei. La această întrebare, el îi răspunsese învăţăcelului său că n-a avut timp, şi că a preferat să lungească puţin partea a doua. N-a avut timp! Şi pe deasupra se exprimase şi cu o oare-care nepăsare. Dispreţul cuprins în acest răspuns trecuse, evident, neobservat de cel căruia îi era destinat, dar întrebarea îl justifica. Şi vorbitorul descrise starea sufletească a lui Beethoven în jurul anului 1820, când, din cauza auzului său atins de o maladie incurabilă, ajunsese într-o stare avansată de deprimare, şi se şi constatase că nu mai era în stare să-şi dirijeze operele. Kretzschmer ne povesti cum, în acea vreme, zvonul că faimosul compozitor era cu desăvârşire epuizat, capacitatea lui creatoare secată, că, incapabil de lucrări mai mari, se ocupă, ca şi bătrânul Haydn, cu notarea de balade scoţiene, zvonul acesta, zic, câştigase din ce în ce mai mult teren, din cauză că de câţiva ani nu mai apăruse pe piaţă nici o operă de seamă purtând semnătura sa. Numai că, toamna târziu, întors la Viena de la Mödling, unde îşi petrecuse vara, maestrul se apucase să scrie cele trei compoziţii pentru pian, cum s-ar zice dintr-o răsuflare, fără să-şi ridice ochii de pe portative, şi îl informase despre aceasta şi pe protectorul lui, contele Brunswick, pentru ca să-l liniştească în privinţa facultăţilor sale. Şi Kretzschmer vorbi apoi despre Sonata în do minor, fireşte, deloc facilă aşa cum se prezenta ea, o operă organic completă, echilibrată spiritual şi care pusese probleme estetice grele criticii contemporane şi prietenilor: cum se face — aşa spunea conferenţiarul — că aceşti prieteni şi admiratori pur şi simplu n-au fost în stare să-l urmeze pe multadmiratul maestru dincolo de culmile la care ridicase, în epoca maturităţii sale, simfonia, sonata pentru pian, cvartetul de coarde al epocii clasice şi constatau la operele din ultima perioadă, cu inima grea

de mâhnire, un proces de disoluţie, de înstrăinare, de avântare în necunoscut şi incertitudine, tocmai un *plus ultra*[9] în care nu erau dispuşi să vadă decât degenerescenţa unor vechi şi latente porniri către un exces de visare sumbră şi speculaţie, o exacerbare a meticulozităţii şi tehnicităţii muzicale, folosite, uneori, la un material atât de simplu cum ar fi tema arietei din formidabila mişcare a variaţiilor ce constituie partea a doua a sonatei. Da, întocmai ca tema acestei părţi, care se întrecea pe sine şi, străbătând zeci şi zeci de destine, zeci şi zeci de lumi de contraste ritmice, se pierdea în cele din urmă în înălţimi ameţitoare cărora le puteai spune "de dincolo" sau abstracte — la fel şi arta lui Beethoven se întrecuse pe sine: din regiunile confortabile ale tradiţiei se înălţase, sub privirile înspăimântate ale oamenilor, în sfere unde nu subzista decât esenţa geniului său — al unui "eu" dureros izolat în absolut prin stingerea auzului, izolat şi de cele lumeşti, principe solitar într-un regat al spiritelor de unde, chiar şi pentru contemporanii cei mai bine intenţionaţi, nu răzbeau decât fiori stranii, ale căror mesaje de groază ei nu le-ar fi putut dezlega decât în frânturi, rareori.

Toate bune, până aici, spunea Kretzschmer. Dar bune numai relativ, şi nu în măsură suficientă. Căci de ideea purei personalităţi se leagă aceea a subiectivităţii nelimitate şi aceea a unei voinţe radicale de expresie armonică în opoziţie cu obiectivitatea polifonică (el insista să ne întipărim bine în minte deosebirea: subiectivitate armonică, obiectivitate polifonică) — şi această ecuaţie, acest contrast, nu funcţiona deloc in cazul de faţă, cum de altfel nu funcţionase nici în opera ulterioară a maestrului. În realitate Beethoven, în perioada de mijloc a creaţiei sale, fusese mult mai subiectiv, ca să nu spunem: mai "personal" decât în cea finală, fiind, atunci, preocupat mai mult să facă să dispară din modul său personal de exprimare tot ce era convenţional, formalist, toate înfloriturile retorice de care muzica e plină şi să le topească laolaltă în dinamica sa subiectivă. Raporturile cu convenţionalul ale lui Beethoven din perioada de mai târziu, de pildă cea a ultimelor cinci sonate pentru pian, sunt, cu toată unicitatea, ba chiar ciudăţenia formelor de expresie, cu totul altele, mult mai îngăduitoare, mai acomodate. Neatinsă de subiectivism, convenţia apare mai frecvent în operele târzii, într-o secătuire sau, s-ar putea spune, o epuizare, într-o delăsare a eului care producea un efect şi mai înfiorător-maiestuos decât orice cutezanţă personală. În aceste construcţii, spunea vorbitorul, între subiectiv şi convenţional se stabilea un raport nou, un raport determinat de moarte.

La aceste cuvinte Kretzschmer fu apucat de un bâlbâit violent; împiedicându-se în ultima consoană rostită, limba lui izbucni pe cerul gurii într-un fel de tir de mitralieră, în care îi tremurau şi fălcile şi bărbia, până să-şi poată găsi repaus în vocala care permitea să ghiceşti ce voia a spune. Dar cuvântul, o dată cunoscut, nu se cuvenea parcă a-l lua deodată, ci trebuia îngânat Jovial şi prieteneşte, cum se întâmplă din când în când. Trebuia să o scoată singur la capăt, şi izbutea. Unde măreţia şi moartea fac cauză comună", explică el, rezultă un obiectivism înclinat spre convenţional şi acesta întrece în suveranitate subiectivismul cei mai dominator, pentru că în el personalitatea pură, care înseamnă totuşi depăşirea unei tradiţii ajunse la culme, se mai întrecea 6 dată pe sine, pătrunzând, mare, halucinant, în mit, în supranaturalul colectiv.

Kretzschmer nu se întreba dacă pricepusem, dar nici noi nu ne puneam această problemă. Dacă el considera că principalul este să

---

[9] Mai departe *(lat).*

auzim toate acestea, împărtăşeam şi noi absolut acelaşi punct de vedere. În lumina celor spuse, continua conferenţiarul, trebuia apreciată opera la care se referea în mod special, Sonata opus III, apoi se aşeza la pianină şi ne cânta pe dinafară toată bucata, partea întâi şi imensa parte a doua, în aşa fel încât să introducă în execuţie, necontenit, toate comentariile sale şi, pentru ca să ne atragă atenţia în mod deosebit asupra facturii, din când în când, ca să ne demonstreze, se acompania plin de însufleţire cu glasul lui, şi toate astea la un loc constituiau un spectacol şi seducător şi comic, iar publicul restrâns îl întâmpina adesea cu veselie. Cum avea un tuşeu foarte puternic şi la forte şarja vehement, trebuia să strige peste puteri ca să-şi facă auzite cât de cât digresiunile şi să cânte folosind toate resursele, spre a sublinia şi vocal interpretarea. Imita din gură ceea ce executau mâinile. Bum, bum — vum, vum — cium, cium, făcea el furibund la accentele iniţiale ale primei părţi, acompaniind într-un falsetto luat foarte sus pasajele de vrajă melodică ce însenineaza din când în când, ca gingaşe raze de lumină, cerul răscolit de furtuni al sonatei. În cele din urmă, punea mâinile pe genunchi, îşi trăgea sufletul o clipă şi spunea: "Acum!" începea partea cu variaţiuni, adagio molto semplice e cantabile.

Tema arietei, sortită unor aventuri şi destine pentru care, în nevinovăţia ei idilică, nu pare deloc să fi fost născută, intra imediat în scenă şi se enunţa în şaisprezece măsuri, putând fi redusă la un singur motiv, reliefat la finele primei sale jumătăţi, ca o chemare scurtă şi patetică — numai trei sunete, o optime, o şaisprezecime şi o pătrime punctată, scandate cam aşa: " naltul cer", sau "dorul meu", sau "rămas bun", sau " fost cândva", sau "Wiesengrund şi asta-i tot. Ce devine această blajină enunţare, această melancolică şi calmă formulă în succesiunea ritm-armonie-contrapunct cu care maestrul o binecuvântează şi o blestemă, în ce nopţi de beznă o prăbuşeşte şi la ce străluciri supranaturale o înalţă, în ce sfere de cristal în care-s totuna şi gerul şi căldura, şi tihna şi extazul, toate acestea, în linii mari, pot fi socotite drept extraordinare, straniu şi excesiv de grandioase, fără a li se spune pe nume pentru că în fond nu au nume; şi Kretzschmar executa, cu mâini neostenite, toate aceste minunate metamorfozări, cântându-ne din toate puterile: "Dim-dada", şi intercala, vehement: "Lanţurile de triluri! Fioriturile şi cadenţele! Auziţi convenţionalul? Uite — aici — este — purificat — de ritmică — clarificată de aparenţa — dominării sale — subiective.— Aparenţa artei — e dată-n lături. — În cele din urmă — arta — totdeauna — va înlătura — aparenţa artei. Dim-dada! Ascultaţi, vă rog, aici — cum melodia este copleşită de greutatea construcţiei — a acordurilor. Devine statică, devine monotonă — de două ori re, de trei ori re, unul după altul — acordurile determină asta. Dim-dada! Fiţi, vă rog, atenţi, ce se petrece acum..."

Era extraordinar de greu să asculţi în acelaşi timp şi răcnetele lui, şi muzica teribil de complicată în care le amesteca. Ne străduiam cu toţii să-l urmărim, încordaţi, aplecaţi înainte, cu palmele strânse între genunchi, privindu-i pe rând mâinile şi gura. Caracteristica părţii este tocmai retorica, nu limbajul cum a fost părăsit numai intervalul mare între bas şi sopran, între mâna dreaptă şi mâna stângă, şi vine o clipă, o situaţie absolut extremă, în care sărmanul motiv pare că planează, solitar şi părăsit, deasupra unei prăpăstii căscate ameninţător, incident de-o elevaţie ce-ţi îngheaţă sângele, şi e urmat, numaidecât, de o sfiicioasă chircire în sine, o teamă tulbure, că i s-a putut întâmpla una ca asta. Dar se mai petrec multe până la final, când ajunge însă să se sfârşească şi în timpul când se sfârşeşte se petrece ceva, de o blândeţe şi de o bunătate cu totul neaşteptate şi emoţionante, după atâta

înverşunare şi persistenţă, îndârjire, infatuare. Cu acest multîncercat motiv, care-şi ia rămas bun şi devine astfel el însuşi un rămas bun, un strigăt şi un gest de adio, cu acest re-sol-sol, se petrece o uşoară schimbare, o mică extensiune melodică. După un do iniţial apare, înaintea re-ului, un do diez, astfel că nu se mai scandează ,, nal-tul cer" sau "Wiesengrund", ci "o, tu, cer înalt", "Wiesengrund", "rămâi sănătos"; şi adăugirea acestui do diez este tot ce poate fi mai mişcător pe lume, mai mângâietor, mai melancolic-potolitor. Este ca o alintare afectuoasă şi plină de durere, o mângâiere pe păr, pe obraz, o ultimă şi mută privire în adâncul ochilor. Binecuvântează obiectul, atâta umanizare copleşitoare, se apropie de auditor, de inima lui, pentru rămas bun, pentru o despărţire eternă, cu atâta duioşie, încât îi dau lacrimile. "Uită acum de chin!" se spune. "Mare-i Domnu-n noi!" "N-a fost decât vis." "Gânduri dragi să-mi porţi." Apoi se întrerupe. Triolete, scurte, dure, aleargă spre un final oarecare, ce-ar fi putut încheia şi cine ştie ce alte bucăţi.

După asta Kretzschmar nu se mai întorcea de la pian la pupitru. Rămânea pe taburetul turnant, cu faţa spre noi, în aceeaşi poziţie ca şi noi, aplecat înainte, cu mâinile între genunchi, şi astfel îşi încheia, în câteva cuvinte, conferinţa sa referitoare la problema de ce n-a scris Beethoven o a treia parte la Sonata opus 111. N-aveam decât, spunea el, să ascultăm bucata ca să găsim singuri răspunsul la întrebare. O a treia parte? A o lua de la început după acest rămas bun? O revedere — după această despărţire? Imposibil! Aşa a fost să fie, ca sonata să ajungă la final cu partea a doua, această mişcare enormă, un sfârşit fără întoarcere. Când pronunţa cuvântul "sonata" voia să spună nu numai sonata aceasta , în do minor, ci sonata în general, ca gen, ca formă tradiţională de artă: ea însăşi ajunsese aici la sfârşit, dusă până la fine, îşi împlinise destinul, îşi atinsese scopul, dincolo de care nu mai avea unde merge, ajunsese la desăvârşire şi se dizolva, îşi lua rămas bun — semnul de rămas bun al motivului re-sol-sol îmblânzit melodic de un do diez era un rămas bun şi în acest sens, măreţ ca şi lucrarea, un rămas bun de la sonată.

Şi cu acestea, Kretzschmar se ridica, urmărit de aplauze anemice dar prelungite, şi plecam şi noi, destul de gânditori, împovăraţi de noutăţi. Cum se obişnuieşte, cei mai mulţi, luându-şi paltonul şi pălăria de la garderobă şi ieşind în stradă, fredonau, pe gânduri, motivul principal, tema părţii a doua, în forma iniţială şi în aceea de rămas bun, şi încă multă vreme se mai auzea plutind şi răspândindu-se în ecouri, în tăcerea nocturnă şi sonoră a străzilor celor mai îndepărtate de orăşel de provincie pe care se împrăştiau auditorii: "ră-mas bun", "ră-mâi să-nă-tos", "ma-re-i Dom-nu -n noi".

Nu era pentru ultima oară că-l ascultam pe gângav vorbindu-ne despre Beethoven. Nu mult după aceea a ţinut din nou o conferinţă despre el, cu titlul "Beethoven şi fuga". Îmi amintesc perfect tema, o văd încă în faţa ochilor, scrisă pe afiş, şi este de înţeles că şi aceasta ca şi cealaltă nu era deloc de natură să determine o năvală primejdioasă de public în sala "Societăţii pentru activităţi de utilitate obştească". Şi în seara aceea micul nostru grup se desfată, trăgând şi un folos incontestabil. Şi-anume, spunea conferenţiarul, totdeauna invidioşii şi adversarii temerarului novator afirmaseră că Beethoven n-ar fi în stare să scrie o fugă. "Pur şi simplu nu-i în stare", ziceau ei, şi ştiau prea bine ce însemnau vorbele lor, pentru că pe atunci această onorabilă formă de artă era încă în mare cinste şi nici un compozitor n-ar fi aflat îndurare în faţa unei curţi a justiţiei muzicale sau în ochii potentaţilor şi domnilor împărţitori de comenzi ai vremii, dacă s-ar fi dat în lături de la

a scrie o fugă perfectă. Astfel prinţul Esterhazy preţuia şi el în mod cu totul deosebit această magistrală formă de artă, dar în Missa în do pe care Beethoven a scris-o pentru el, compozitorul n-a putut trece dincolo de unele elanuri infructuoase, ceea ce era, din punct de vedere pur monden, cel puţin o impoliteţe, iar din punct de vedere artistic, o lipsă de neiertat; iar oratoriul *Cristos pe Muntele Măslinilor* era cu desăvârşire lipsit de orice travaliu fugat, cu toate că şi în acest caz şi-ar fi avut perfect de bine locul. O tentativă atât de plăpândă ca aceea din cvartetul al treilea din Opus 59 nu era de natură să contrazică afirmaţia că marele compozitor era un slab contrapunctist — opinie în care lumea muzicală competentă nu putea fi decât întărită de pasajele fugate ale Marşului funebru din Eroica sau ale Allegretto-ului din Simfonia în la major. Şi acum, culmea, partea finală din Sonata pentru violoncel în re, opus 102, denumită şi "Allegro fugato"! Vacarmul şi răzmeriţa, ne povestea Kretzschmar, fuseseră grozave. I se aduseseră invective că toată opera e obscură, confuză până la ininteligibil, în cel puţin douăzeci de măsuri ar domni o zăpăceală atât de scandaloasă — în special datorită modulaţiilor excesiv de colorate — încât în urma acestora dosarul referitor la incapacitatea acestui om de a se acomoda unui stil sever putea fi încheiat fără grijă.

Mă opresc aici în relatarea mea, numai pentru ca să atrag atenţia asupra unui fapt: conferenţiarul vorbea despre lucruri, evenimente, raporturi artistice pe care orizontul înţelegerii noastre nu le putea cuprinde încă; ele se iveau, ca nişte umbre, doar pe la margine — evocate de naraţiunea sa veşnic primejduită; şi totodată nu-i puteam verifica spusele decât prin propriile sale exemplificări la pian, ceea ce ne făcea să ascultăm totul cu fantezia vie şi sumbră cu care copiii ascultă basme de neînţeles pentru ei, dar în acelaşi timp îşi văd spiritul gingaş îmbogăţit, stimulat, într-un fel straniu, ca într-o visare profetică. "Fugă", "contrapunct", "Eroica", "totală confuzie datorită modulaţiilor excesiv colorate", "stil sever" — toate acestea erau pentru noi încă un grai de basm, dar îl ascultam cu nesaţ, cu ochii mari, cum ascultă copiii lucrurile neînţelese sau inaccesibile vârstei lor — şi-anume cu mult mai multă plăcere decât găsesc în lucruri mai apropiate de ei, mai pe înţelesul lor, mai pe măsura lor. Vrea cineva să creadă că acesta este cel mai intensiv, cel mai îndrăzneţ, mai nobil, poate cel mai progresist mod de a învăţa — învăţatul prin anticipare, învăţatul pe deasupra unor vaste întinderi de ignoranţă? Ca pedagog, desigur că n-ar trebui să mă pronunţ în favoarea lui, dar ştiu bine că tineretul îl preferă şi părerea mea e că intervalul sărit se umple cu vremea de la sine.

Beethoven, va să zică, aşa ni se spunea, avusese reputaţia că nu este în stare să scrie o fugă, şi se punea întrebarea cât adevăr există în aceste vorbe răuvoitoare. Evident că el s-a străduit să le risipească. În muzica de pian scrisă după aceea, a introdus fugi în repetate rânduri, şi-anume pe trei voci: în *Hammerklaviersonate,* precum şi în aceea care începe în la bemol major. O dată a şi menţionat: "Cu oarecare libertăţi", ca să arate că regulile pe care le călca îi erau prea bine cunoscute. De ce le neglijase, dacă din voinţă arbitrară sau pentru că nu izbutise să o scoată la capăt cu ele, rămânea o chestiune controversată. Desigur, urmase apoi marea Uvertură în formă de fugă opus 124 şi după ea maiestuoasele fugi din Gloria şi din Credo ale Missei solemnis, ca să dovedească, în cele din urmă, că şi în bătălia cu acest arhanghel, marele luptător rămânea învingător, chiar dacă din această încleştare ieşise şchiopătând.

Kretzschmar ne istorisi o poveste înfiorătoare, care ne-a imprimat o imagine îngrozitoare, de neuitat, despre suferinţele infernale pe care

artistul le-a avut de îndurat. Era în miezul verii lui 1819, pe vremea în care Beethoven, în casa Hafner, la Mödling, lucra la Missă, disperat că fiecare parte ieşea mult mai lungă decât prevăzuse, astfel că termenul de predare, zi-ntâi de martie anul viitor, pentru când era fixată înscăunarea arhiducelui Rudolf ca arhiepiscop de Olmütz devenea imposibil de respectat — şi s-a întâmplat ca tocmai atunci doi prieteni şi adepţi să vină să-l vadă şi să afle lucruri uluitoare încă de la intrarea în casă. Anume, chiar în dimineaţa aceea, amândouă servitoarele maestrului fugiseră pentru că noaptea trecută, către unu, le făcuse un tărăboi teribil, sculând toată casa din somn. Lucrase, de cu seară şi până târziu în noapte, la Credo, la acel credo cu fuga, şi nu voise nici să audă de cina ce sta caldă pe vatra lângă care slujnicele, tot aşteptând zadarnic, doborâte de natura ce-şi cerea drepturile, aţipiseră. Când, în fine, între miezul nopţii şi ora unu, maestrul ceru de mâncare găsi deci servitoarele dormind şi mâncarea arsă, făcută scrum; atunci fu cuprins de o mânie care nu ţinu seama de casa cufundată în odihna nopţii, cu atât mai mult cu cât nu-şi auzea larma. "Nu sunteţi în stare să staţi un ceas treze lângă mine?" tuna şi fulgera el. Dar ceasurile fuseseră cinci, ba chiar şase, şi fetele, jignite, la ivirea zorilor îşi luaseră tălpăşiţa, lăsând în plata Domnului un stăpân atât de sucit, care deci n-avusese ce mânca şi de fapt nu mâncase nimic de o zi şi jumătate. În schimb, încuiat pe dinăuntru, în camera lui lucra la Credo, la acel credo cu fuga — discipolii îl auzeau prin uşa încuiată. Surdul cânta, urla, bătea din picior, aplecat peste Credo-ul lui — era oribil şi impresionant să-l auzi; celor ce trăgeau cu urechea la uşă le îngheţa sângele în vine. Pe când, cuprinşi de adâncă sfială, tocmai voiau să se îndepărteze, uşa se deschise brusc şi în prag apăru Beethoven — şi în ce hal? Cum nu se poate mai groaznic! Cu îmbrăcămintea în dezordine, cu faţa răvăşită de te înspăimânta, cu ochii aplecaţi spre tumultul din interiorul său, absenţi, năuci, îi privi ţintă, făcând impresia că ar fi ieşit dintr-o luptă pe viaţă şi pe moarte cu toate spiritele rele ale contrapunctului. Bolborosi câteva cuvinte neînţelese întâi, apoi izbucni în ocări şi reproşuri la adresa felului cum era gospodărită casa lui şi la faptul că toţi fugiseră, lăsându-l să moară de foame. Încercară să-l domolească, unul îl ajută să-şi facă toaleta, celălalt alergă la birt să-i caute ceva mai hrănitor de mâncare... Missa avea să fie gata abia după trei ani.

Noi n-o cunoşteam, de-abia atunci auzeam de ea. Dar cine poate să conteste că este instructiv chiar numai să auzi vorbindu-se de măreţii necunoscute? E-adevărat, depinde mult de felul în care ţi se vorbeşte. Mergând de la conferinţa lui Wendell Kretzschmar spre casă, aveam sentimentul că auzisem Missa, iluzie la care contribuia nu în mică măsură imaginea maestrului înfometat, aşa cum se ivise în pragul uşii, în noapte, imagine care ni se întipărise în minte.

Aşa a vorbit Kretzschmar despre "Beethoven şi fuga" şi, într-adevăr, ne-a oferit destul material de discuţie pe drumul spre casă — dar şi un prilej de a medita laolaltă, meditaţie mută, vagă, despre nou, despre depărtări, despre măreţie, noţiuni ce pătrunseseră în sufletele noastre uneori ca nişte străfulgerări efemere, alteori ca fraze stăruitoare, înspăimântător de greu de pătruns. Spun: sufletele noastre; dar, firește, numai pe al lui Adrian îl am în gând. Ceea ce îl impresionase pe el în special, după cum se vădi la întoarcerea spre casă şi a doua zi în curtea şcolii, fusese distincţia făcută de Kretzschmar între epoci de cult şi epoci de cultură, şi afirmaţia lui, că secularizarea artei, separarea ei de serviciul divin, nu are decât un caracter superficial şi episodic. Elevul dintr-a şaptea de liceu se arătă emoţionat la gândul, pe care conferenţiarul nici nu îl formulase măcar, dar îl

aprinsese în mintea lui, că separarea artei de ansamblul liturgic, eliberarea ei, ascensiunea ei la un nivel solitar-personal unde cultura devine un scop în sine, o împovărase cu o solemnitate nelalocul ei, cu o gravitate absolută, cu o suferinţă patetică ilustrată de apariţia înfiorătoare a lui Beethoven în cadrul uşii, şi care nu trebuia să fie destinul ei permanent, continua ei stare sufletească. Ascultaţi ce spune tinerelul acesta! Aproape fără nici o experienţă practică reală în domeniul artei visa, divaga, cu expresii precoce, despre perspectiva probabilă a readucerii ei, a artei, la un rol mai modest, mai fericit, în subordinea unei întocmiri mai înalte care nu trebuia în mod necesar să fie, cum fusese înainte, biserica. Care să fie, ce să fie acea întocmire, nici el nu ştia. Dar că ideea de cultură era un fenomen istoric tranzitoriu, că şi ea se va dizolva într-altul, că nu era obligatoriu ca viitorul să-i aparţină, gândul acesta, fără îndoială, îl extrăsese din conferinţa lui Kretzschmar.

— Dar alternativa culturii, intervenii eu, e barbaria.

— Dă-mi voie, zise el. Barbaria este opusul culturii numai înăuntrul ierarhiei de gândire pe care aceasta din urmă ne-o pune la îndemână. În afara acestei ierarhii, opusul poate foarte bine fi cu totul altceva — sau să nu-i fie opus.

Îl imitai pe Luca Cimabue rostind:

— Sfinte Isuse Cristoase! şi îmi făcui semnul crucii, la care el râse scurt.

Altă dată, spuse:

— Am impresia că se vorbeşte o idee cam prea mult despre cultură în epoca noastră pentru ca să fie într-adevăr o epocă de cultură, nu crezi? Aş vrea să ştiu dacă în epoci care într-adevăr aveau o cultură, cuvântul era măcar cunoscut, folosit, rostit. Naivitate, inocenţă, predispoziţie naturală, astea mi se par a fi primul criteriu al noţiunii căreia îi dăm acest nume. Ceea ce ne lipseşte este tocmai asta, naivitatea, şi această lipsă, dacă e îngăduit a se vorbi despre aşa ceva, ne fereşte de o oarecare barbarie plină de culoare, care s-ar putea împăca foarte bine cu cultura, ba chiar cu o cultură foarte înaltă. Ce vreau să spun: treapta noastră e treapta civilizaţiei — stare foarte lăudabilă, fără îndoială, dar de asemenea nu e nici o îndoială că avem nevoie să devenim mult mai barbari pentru ca să ajungem din nou capabili de cultură. Tehnică şi confort — şi cu asta vorbim de cultură, dar ea nu există. Cum poţi să mă împiedici să văd în structura omofon-melodică a muzicii noastre altceva decât o stare de civilizaţie muzicală — în opoziţie cu vechea cultură contrapunctic-polifonică?

Repeta din auzite multe vorbe de felul acesta, cu care mă tachina şi mă irita. Dar avea un fel al lui de a-şi însuşi şi de a reproduce cele prinse în zbor care făcea ca toate aceste idei culese de la alţii să piardă dacă nu orice dependenţă tinerească, indiscutabil orice ridicol. Adrian comentă foarte mult — sau comentam amândoi, într-un dialog agitat — o conferinţă a lui Kretzschmar care se numea "Muzica şi ochiul" — o manifestare care şi ea ar fi meritat un public mai numeros. Cum arată şi titlul, vorbitorul nostru conferenţie despre arta sa în măsura în care se adresa simţului văzului sau, mai bine zis, şi acestuia, ceea ce muzica o şi face, spunea el, chiar numai prin faptul că este scrisă: prin notare adică, prin scrierea muzicală, din zilele vechilor nume, aceste fixări prin linii şi puncte ce indicau cu aproximaţie mişcarea sunetului şi care apoi s-a realizat cu o grijă mereu mai mare. Şi unde mai pui că dovezile şi exemplificările lui erau extrem de interesante — şi măgulitoare pe deasupra, pentru că ne creau iluzia unei anume intimităţi de ucenici, de ciraci spălători de pensule, ai muzicii — ne spunea cum multe expresii

din jargonul muzical îşi aveau obârşia nu în auditiv, ci în vizual, în scriitura notelor; cum se vorbea de *occhiali,* de başi cu ochelari, pentru că grafic aşa-numitele basuri de tobă, jumătăţi de note ale căror cozi sunt legate perechi prin bare, dau imaginea unor ochelari; sau cum anumite secvenţe banale înşirate una după alta, în trepte, la intervale egale (ni le scria pe tablă) se numesc petice cizmăreşti. Ne vorbi despre simplul aspect al scriiturii muzicale, al muzicii notate, şi ne asigură că unui cunoscător îi e de ajuns să-şi arunce o privire pe o partitură ca să-şi formeze o părere bine definită despre spiritul şi valoarea compoziţiei. I se întâmplase chiar lui însuşi, să-i vină un coleg în vizită şi, intrând în cameră, unde tocmai stătea deschisă pe pupitru o compoziţie complet lipsită de valoare a unui diletant, să exclame, încă din prag: "Pentru Dumnezeu, ce-i porcăria aia de colo?!" — Pe de altă parte, ne descria bucuria, încântarea pe care o producea unui ochi deprins simpla imagine optică a unei partituri de Mozart, claritatea aranjamentului, frumoasa repartiţie a grupelor de instrumente, conducerea spirituală plină de varietate a liniei melodice. Un surd, exclamă el, care să nu ştie ce-i sunetul, şi tot s-ar bucura la vederea acestor gingaşe imagini. Cita dintr-un sonet de Shakespeare: *To hear with eyes belongs to love's fine wit*[10]*,* şi susţinea că în toate timpurile compozitorii ascunseseră în scrisul lor secrete destinate mai mult ochilor să le citească, decât urechii. Când, de pildă, maeştrii flamanzi ai stilului polifon, în nesfârşitele lor artificii de împletire a vocilor, stabileau în aşa fel raporturile contrapunctice încât o voce era identică cu alta dacă o citeai de-a-ndăratelea, faptul acesta avea prea puţin de-a face cu sunetul în sine, şi el, Kretzschmar, era gata să parieze că puţini au fost cei ce au "auzit" gluma, ea fiind destinată mai curând ochiului iniţiaţilor breslei. Astfel, Orlandus Lassus, în *Nunta de la Caana* folosise pentru cele şase urcioare şase voci, ceea ce mai uşor poţi descifra cu ochiul decât cu urechea; şi în *Patimile după Sfântul Ioan* de Joachim von Burck, "un servitor" care îi da lui Isus o palmă are numai o singură notă, pe când în fraza următoare, "cu alţi doi", apar două note. Kretzschmar mai cită şi alte asemenea feste pitagoreice, destinate mai curând ochiului decât auzului şi tăcute oarecum în secret, scăpând urechii, feste cu care muzica s-a complăcut dintotdeauna, şi în cele din urmă declară deschis că, în ultimă analiză, el le pune pe seama unei lipse înnăscute de senzualitate, ba chiar a unei antisenzualităţi, a unei tainice aplecări către ascetism a acestei arte. În realitate, muzica ar fi cea mai cerebrală dintre arte, ceea ce se constată şi din faptul că la ea, ca la nici o alta, forma şi conţinutul se confundă, sunt, pur şi simplu, unul şi acelaşi lucru. E-adevărat că se spune: "muzica se adresează urechii"; dar asta numai în anumite condiţiuni şi anume, în măsura în care auzul, ca şi celelalte simţuri, este un organ de transmitere şi de recepţie al spiritualului. Probabil că, spunea Kretzschmar, dorinţa cea mai adâncă a muzicii e să nu fie deloc auzită, nici măcar văzută, nici simţită, ci, de-ar fi posibil, percepută şi contemplată în stare pur spirituală, dincolo de orice simţuri şi chiar de sentimente. Numai că, legată de lumea simţurilor, trebuia, totuşi, să năzuiască la o senzualizare cât mai puternică, cât mai seducătoare, o Kundry[11], care alta făcea decât voia, şi înnoda braţele moi ale voluptăţii pe gâtul inocentului. Realizarea senzuală cea mai impunătoare şi-o găseşte în forma muzicii

---

[10] S-auzi cu ochii e însuşirea subtilei agerimi a iubirii *(engl).*

[11] Personaj din opera *Parsifal* de Richard Wagner. Kundry era blestemată să sufere veşnice remuşcări, deoarece râsese de Isus, pe când acesta îşi purta crucea.

instrumentale orchestrale, când pare să impresioneze, cu ajutorul urechii, simultan, toate simţurile, topind deliciile opiacee ale sunetelor cu cele ale culorilor şi ale parfumurilor. Aici, într-adevăr, ea apărea ca penitenta în veşmânt de vrăjitoare. Ar exista însă un instrument, adică un mijloc de realizare muzicală, prin intermediul căruia muzica e cu adevărat audibilă, dar la o modalitate pe jumătate imaterială, aproape abstractă, şi de aceea conformă naturii sale cerebrale, şi acel instrument ar fi pianul, care nu e deloc un instrument în sensul în care sunt celelalte, pentru că e lipsit de orice caracter specific. Poate fi, ce-i drept, întrebuinţat şi solo, devenind un mijloc de virtuozitate, dar un asemenea caz ar fi o excepţie şi, considerat sub un aspect mai riguros, un abuz. Just văzut, pianul ar fi reprezentantul absolut şi suveran al muzicii însăşi, în spiritualitatea ei, şi acesta este aspectul sub care trebuie studiat. Dar a învăţa să cânţi la pian n-ar trebui să fie, sau mai bine zis n-ar trebui să fie în principal, în primul şi ultimul rând, un studiu de iniţiere intr-o anume aptitudine, ci un studiu de iniţiere în....

— Muzică! rostise un glas din publicul extrem de restrâns, căci vorbitorul nu se mai putea descotorosi de acest ultim cuvânt, atât de des întrebuinţat până atunci, ci rămăsese împiedicat în consoana intonată.

— Fireşte! exclamase el eliberat, după care sorbi puţină apă şi apoi plecă.

Dar să nu mi se ia în nume de rău dacă îl mai fac totuşi să apară o dată la rampă. Mai am de evocat o a patra conferinţă pe care ne-o ţinuse Wendell Kretzschmar şi mai curând aş putea omite pe oricare dintre cele de până acum, decât pe aceasta, pentru că — să nu vorbesc nici aici de mine — nici una nu exercitase asupra lui Adrian o impresie atât de profundă ca ultima.

Nu-mi aduc bine aminte de titlul ei. Era "Elementarul în muzică" sau "Muzica şi elementarul" sau "Elemente muzicale" sau poate totuşi altceva. În orice caz, ideea de elementar, de primitiv, de primar, juca rolul principal şi gândul că dintre toate artele, tocmai muzica, arta care se înălţase de-a lungul veacurilor până la a construi un atât de minunat edificiu de creaţie istorică, bogat şi rafinat în toată complexa lui amploare, nu renunţase niciodată la o anumită înclinaţie pioasă de a-şi aminti de starea sa originară şi de a o evoca solemn, într-un cuvânt, de a-i celebra elementele. Sărbătorea, în felul acesta, zicea el, alegorismul ei cosmic; căci acele elemente erau, într-un fel, primele şi cele mai simple materiale de construcţie din lume, un paralelism pe care un artist cu darul filozofării, dintr-un trecut foarte apropiat de noi — iarăşi vorbea de Wagner — l-a folosit cu abilitate, făcând să coincidă elementele fundamentale ale muzicii mitului său cosmogonic *Inelul Nibelungilor* cu cele ale universului. După el, începutul tuturor lucrurilor îşi avea muzica sa: muzica începutului ar fi şi începutul muzicii, acordul perfect în mi bemol major al adâncului năvalnic al Rinului, cele şapte acorduri primitive cu ajutorul cărora — parc-ar fi fost blocuri ciclopice de rocă primitivă — se durează cetatea zeilor. Cu o ingeniozitate în stil mare, el a prezentat mitul muzicii o dată cu cel al lumii, legând muzica de lucruri şi dând acestora posibilitatea să se exprime în muzică, creând astfel un aparat de simultaneitate meditativă — grandios şi bogat în semnificaţii chiar dacă, până la urmă, prea subtil în comparaţie cu anume manifestări ale elementarului în arta muzicienilor puri ca Beethoven şi Bach, de pildă, în preludiul Suitei pentru violoncel a acestuia din urmă — tot o piesă în mi bemol major, şi construită pe acorduri de trei sunete primitive. — Şi ni-l evocă pe Anton Bruckner, căruia îi plăcea să se desfete la orgă sau la pian cu simpla înşiruire de acorduri

de trei sunete. "Există oare ceva mai intim, mai profund simţit, mai măreţ, exclamase el, decât o asemenea succesiune de simple acorduri de trei sunete? Nu e oare ca o baie purificatoare a sufletului?" — în opinia lui Kretzschmar, aceste cuvinte erau şi ele o remarcabilă dovadă a tendinţei pe care o manifesta muzica de a se recufunda în elementar, de a se admira în propriile sale principii originare.

Da, exclamă conferenţiarul, e în natura acestei arte extraordinare, de a fi în stare, în orice clipă, să o ia de la început, de la zero, golită de orice cunoaştere acumulată în decursul istoriei sale culturale, de orice cucerire făcută de-a lungul secolelor, ca să le descopere din nou, să le zămislească din nou. Şi astfel să străbată aceleaşi stadii primitive pe care le-a străbătut istoria debuturilor sale, reuşind să atingă, pe o potecă mai scurtă, lăsând deoparte masivul muntos principal al dezvoltării sale, de una singură şi la adăpostul privirilor iscoditoare ale lumii, culmi fantastice de o stranie frumuseţe. Şi ne istorisi apoi o poveste care se înscria, grotesc şi extrem de sugestiv, în consideraţiunile pe care tocmai le făcuse.

Către mijlocul secolului al XVIII-lea înflorea în ţara sa natală, Pennsylvania, o comunitate germană de zelatori cucernici, din secta anabaptiştilor. Fruntaşii lor, membri bucurându-se de cea mai mare consideraţie din punct de vedere spiritual, trăiau în celibat şi erau, din pricina asta, cinstiţi cu denumirea de "fraţi şi surori solitari". Cei mai mulţi ştiuseră să împace starea de căsătorie cu un mod de viaţă de o curăţie şi evlavie, o vrednicie, cuviinţă şi un regim igienic exemplare, o adevărată viaţă de renunţare şi castitate. Fuseseră două colonii: una cu numele Ephrata, în comitatul Lancaster, cealaltă în comitatul Franklin, numită Snowhill; şi toţi priveau cu veneraţie la căpetenia lor, pastor şi părinte spiritual, întemeietorul sectei, un bărbat pe nume Beissel, în a cărui fire se înfrăţise o fierbinte supunere faţă de Dumnezeu cu însuşirile unui conducător de suflete şi stăpânitor de oameni, o cucernicie fanatică cu o energie de neînfrânt.

Johann Conrad Beissel se născuse la Eberbach în Palatinat, din părinţi foarte săraci şi rămăsese orfan de mic. Învăţase meşteşugul de brutar şi, în peregrinările lui de ucenic, venise în contact şi se legase cu pietiştii şi cu adepţii sectei baptiste care treziseră în el înclinarea latentă, gustul pentru un cult mai aparte, pentru o credinţă liberă în Dumnezeu. Apropiindu-se în felul acesta, în chip primejdios, de o concepţie care în ţara sa era socotită eretică, tânărul de treizeci de ani hotărî să fugă de intoleranţa vechiului continent şi emigra în America, unde o bucată de vreme exercită, în diferite localităţi, la Germantown, la Conestoga, meseria de ţesător. Mai târziu însă fu cuprins de un nou impuls religios, o pasiune mistică şi îşi urmă chemarea lăuntrică neostoită care-l îndemna să ducă în pustiu, ca sihastru, o viaţă absolut solitară, plină de privaţiuni, închinată numai lui Dumnezeu. Dar se întâmplă uneori ca tocmai fuga de oameni să-l aducă apoi cu sila pe fugar între ei, şi Beissel se văzu curând înconjurat de o ceată de admiratori, discipoli şi imitatori ai sihăstriei sale, aşa că, în loc să fi scăpat de lume, devenise, fără veste, cât ai clipi din ochi, şeful unei comunităţi care ajunse repede secta independentă a "anabaptiştilor de ziua a şaptea", şi asupra căreia exercita o autoritate cu atât mai neştirbită cu cât, în măsura în care era conştient de asta, niciodată nu năzuise la conducere, ci fusese chemat la ea împotriva dorinţei şi împotriva intenţiilor sale.

Beissel nu avusese parte niciodată de o învăţătură demnă să poarte numele acesta, dar, fire dezgheţată, deprinsese singur scrisul şi cititul, şi cum era frământat de sentimente şi de idei mistice, se

întâmplă să-şi îndeplinească rolul de conducător mai ales sub aspect de scriitor şi de poet, dând alor săi hrană sufletească: un potop de proză didactică şi de cântece religioase se revărsă din condeiul lui întru edificarea fraţilor şi surorilor în orele de răgaz, întru îmbogăţirea slujbelor religioase. Stilul său exaltat şi criptic, încărcat de metafore şi aluzii sumbre la pasaje din Scriptură, conţinea un gen de simbolism erotic, începutul îl făcură un tratat despre sabat, *Mystyrion Anomalias* şi o culegere de nouăzeci şi nouă de *Maxime mistice şi foarte secrete.* Urmară imediat o serie de imnuri care se cântau după cunoscute melodii europene de coral şi fură tipărite cu titluri ca *Intonări de iubire şi slavă divină, Locul de luptă şi de vitejie al lui Iacov, Muntele de tămâie al Sionului.* Câţiva ani mai târziu aceste mici colecţii adăugite şi îmbunătăţite fură strânse în volum, sub titlul duios de trist *Cântul turturelei însingurate, anume biserica creştină* care deveni cartea de cântece oficială a baptiştilor de ziua a şaptea din Ephrata. Tipărită şi retipărită, îmbogăţită de fraţii entuziaşti ai sectei, atât celibatari cât şi căsătoriţi, atât bărbaţi cât şi femei, lucrarea-etalon îşi schimbă titlul şi începu să se numească *Jocul miraculos al Paradisului.* Ajunsese să cuprindă nu mai puţin de şapte sute şaptezeci de imnuri, dintre care unele cu un număr impresionant de strofe.

Imnurile erau destinate a fi cântate, dar nu aveau note. Erau texte noi la melodii vechi, aşa că ani de-a rândul fură folosite de comunitate în felul acesta. Apoi pogorî asupra lui Johann Conrad Beissel o nouă inspiraţie şi revelaţie. Spiritul îi porunci ca, pe lângă rolul de poet şi profet, să-l îndeplinească şi pe cel de compozitor.

De altfel, apăruse la Ephrata un tânăr discipol al muzicii, pe nume domnul Ludwig, care ţinea o şcoală de cânt, şi lui Beissel îi plăcea să asiste la învăţământul muzical al acestuia, ca auditor. Trebuie să fi făcut cu acest prilej descoperirea că muzica oferea imperiului spiritual posibilităţi de extindere şi realizări despre care tânărul domn Ludwig nici nu visa. Omul extraordinar care era Johann Conrad Beissel luă repede hotărârea. Nu mai era în prima tinereţe, ci mai aproape de şaizeci de ani decât de cincizeci, dar se apucă să elaboreze o teorie muzicală proprie, potrivită scopurilor sale speciale; înlătură fără multe mofturi pe profesorul de cânt şi se apucă de treabă cu temei şi cu un succes atât de mare, încât în scurtă vreme muzica ajunse elementul cel mai important în viaţa religioasă a coloniei.

Majoritatea melodiilor de coral luate din Europa îi păreau mult prea afectate, prea complicate şi artificiale ca să fie potrivite pentru oile sale. El voia să facă ceva nou şi să facă mai bine; alcătui deci o muzică mai conformă, mai apropiată de simplitatea lor sufletească, dându-le posibilitatea să ridice calitatea exerciţiilor lor la o perfecţiune simplă şi modestă, specifică. Fu stabilită, cu temerară celeritate, o teorie a melodiei. Decretă ca în fiecare gamă să existe "stăpâni" şi "slugi". Hotărând să considere acordul de trei sunete drept centrul melodic al oricărei tonalităţi date, numi sunetele constituind acest acord "maeştrii", celelalte note ale gamei rămânând "slugi". Aşa că, într-un text, silabele accentuate trebuiau să fie reprezentate de fiecare dată de un maestru, cele neaccentuate urmând a fi reprezentate de slugi.

În ceea ce priveşte armonia, recurse la un procedeu sumar. Stabili tabele de acorduri pentru toate tonalităţile posibile şi, cu ele la îndemână, fiecare îşi putea scrie destul de lesne melodiile sale pe patru sau cinci voci, stârnind în felul acesta în comunitate un adevărat val de furie componistică. În scurtă vreme nu mai exista baptist de ziua a şaptea, fie el bărbat sau femeie, care, văzând cât de uşor e, să nu-l imite pe maestru şi să nu compună.

Partea de teorie care încă scăpase de purificarea vajnicului bărbat era ritmul. Îndeplini şi această operaţie cu un succes dintre cele mai categorice. Compoziţia lui urmărea cu grijă cadenţa cuvintelor, Beissel prevăzând, pur şi simplu, silabele accentuate cu note mai lungi, iar pe cele neaccentuate cu note mai scurte. Nu-i trecuse prin cap să prevadă un raport stabil între valorile notelor şi tocmai prin asta asigură metricii sale o flexibilitate considerabilă. Că aproape toată muzica vremii era scrisă în măsuri de timp de lungimi egale, ce se repetă, adică intacte, ori nu ştia, ori nu se sinchisea. Această ignoranţă însă, sau nepăsare, îi folosea mai mult ca orice, deoarece ritmul acesta plutitor dădea unora din compoziţiile sale, în special celor în proză, un efect extraordinar.

Omul acesta puse ordine în domeniul muzicii cu aceeaşi îndărătnicie cu care urmărea fiecare din ţelurile sale. Îşi strânse laolaltă ideile privitoare la teorie şi făcu din ele o prefaţă la cartea despre *Turturea.* Muncind fără întrerupere, puse pe muzică toate poeziile din *Muntele de tămâie,* unele chiar de două sau de trei ori, şi compuse arii pentru toate imnurile scrise de el pe vremuri, şi pe deasupra şi pentru multe din cele provenite de la discipolii săi. Şi, ca şi cum atât n-ar fi fost de ajuns, scrise şi o serie de coruri ample, ale căror texte erau luate direct din *Biblie.* Lăsa impresia că urmărea să pună pe note, după reţeta sa, toată Sfânta Scriptură; era într-adevăr omul căruia putea să-i dea prin cap o asemenea idee. Dacă nu merse până acolo, fu pentru că trebuia să consacre o mare parte din timp executării operelor sale, cultivării interpreţilor şi învăţământului vocal — şi pe acest tărâm obţinu rezultate pur şi simplu extraordinare. Prea era insolită, prea era stranie muzica de la Ephrata, ne spunea Kretzschmar, ca să poată fi acceptată de lumea dinafară, şi de aceea, când secta baptiştilor germani de ziua a şaptea a încetat a mai înflori, se cufundă, practic, în uitare. Dar s-a păstrat totuşi, prin decenii, o vagă legendară amintire a ei, şi întrucâtva se mai putea determina caracterul ei bizar, emoţionant. Sunetele emise de cor ar fi imitat, se zice, o delicată muzică instrumentală şi ar fi trezit în ascultători un sentiment de blândeţe şi de pietate. Totul se cânta în falset şi cântăreţii aproape nu deschideau gura, nici buzele nu le mişcau, iar efectul acustic era minunat. Se zice că muzica se îndrepta, în felul acesta, în sus, spre tavanul nu prea înalt al casei de rugăciuni şi părea că de acolo se lăsa în jos, plutind angelic deasupra capetelor mulţimii, altfel decât erau oamenii deprinşi, altfel în orice caz decât orice cântec bisericesc cunoscut.

Kretzschmar povestea că tatăl său, în tinereţe, avusese adesea prilejul să asculte această muzică şi chiar şi la bătrâneţe le mai vorbea alor săi despre ea, şi totdeauna i se umezeau ochii. Petrecuse în timpul acela o vară lângă Snowhill şi, într-o vineri seară, la începutul sabatului, se dusese călare acolo, să facă pe spectatorul fără plată în faţa casei de rugăciuni. După aceea însă venise în fiecare vineri; când soarele pornea spre asfinţit, se simţea împins de un dor irezistibil, punea şaua pe cal şi străbătea cele trei mile, ca să asculte acea muzică nemaipomenită. Era ceva de nedescris, nu putea fi comparat cu nimic pe lume. Şi doar umblase, asistase — povestea Kretzschmar-bătrânul — la opere englezeşti, franţuzeşti, italieneşti; acelea erau muzica pentru urechi, a lui Beissel avea însă o rezonanţă care pătrundea în suflet, adânc, şi era, nici mai mult, nici mai puţin, decât o cerească anticipare.

"O artă mare, fu concluzia conferenţiarului, e aceea care, ca să zicem aşa, în afara şi a timpului, şi a propriei sale evoluţii grandioase în sânul lui, e în stare să-şi creeze în istorie o istorie aparte, a sa, şi să ducă pe drumuri ocolite şi şterse de vremi, la asemenea extazuri nemaiîntâlnite!"

Îmi amintesc, parcă ar fi fost ieri, cum am plecat acasă cu Adrian după conferinţa asta. Deşi n-am vorbit mult, o bună bucată de vreme nu ne-a venit să ne despărţim şi din faţa casei unchiului său, până unde îl însoţisem, m-a condus la farmacie, după care am mers din nou cu el până în Parochialstrasse. De altfel, asta se întâmpla destul de des. Râdeam amândoi pe seama lui Beissel, acest dictator neînsemnat, şi a amuzantei sale energii creatoare, şi am căzut de acord că reforma sa muzicală aminteşte mult de pasajul din Terenţiu în care se spune "Fii absurd cu raţiune". Dar atitudinea lui Adrian faţă de ciudatul fenomen diferea de a mea într-un chip atât de caracteristic, încât în curând mă preocupă mai mult decât obiectul însuşi. Şi anume, spre deosebire de mine, ţinea ca, şi atunci când batjocorea, să-şi păstreze libertatea de a admira — dreptul, ca să nu zic: privilegiul, prerogativa de a menţine o distanţă care să-i lase posibilitatea unei binevoitoare toleranţe, a unui acord condiţionat, cuprinzând, laolaltă cu semi-admiraţie, zeflemeaua şi hilarul. În general, această pretenţie la ironie distantă, la o obiectivitate cu siguranţă mai puţin preocupată de onoarea cauzei cât de cea a libertăţii personale, mi s-a părut întotdeauna un semn de trufie puţin obişnuit. La un om atât de tânăr cum era atunci Adrian, această atitudine avea, mi se va concede, ceva tulburător şi prezumţios, de natură să inspire îngrijorare cu privire la salvarea sufletului său. Fireşte, era şi foarte impresionantă pentru un coleg cu o structură intelectuală mai simplă, şi cum mi-era tare drag, mi-era dragă şi trufia lui — probabil că de dragul ei îl iubeam. Da, aşa trebuie să fi fost, această aroganţă trebuie să fi constituit motivul principal al afecţiunii înfricoşate pe care i-am purtat-o toată viaţa în inimă.

— Lasă-mi specimenul în pace, zicea el, pe când ne plimbam, cu mâinile înfundate în buzunarele paltonului, prin ceaţa hibernală care învăluia felinarele de gaz aerian, mi-e simpatic. Cel puţin avea un simţ al ordinii şi mai bine o ordine absurdă, decât nici una.

— Doar n-ai de gând, răspundeam eu, să iei apărarea unei ordini arbitrare atât de absurde cum e aceea de "stăpâni şi slugi". Imaginează-ţi cum trebuie să fi sunat imnurile lui Beissel: pe fiecare silabă accentuată cu o notă dintr-un acord de trei sunete!

— În orice caz, nu sentimental, zicea el, ci riguros disciplinat, şi asta spre lauda lui. Consolează-te, spunându-ţi că fanteziei — pe care tu desigur o situezi pe o treaptă mult mai înaltă decât disciplina — îi mai rămâne destul câmp de mişcare să utilizeze cu deplină libertate "sunetele-slugi". Şi-i venise să râdă de această expresie şi hohoti, aplecându-se în jos, spre trotuarul ud. Caraghios, zisese el, foarte caraghios. Dar un lucru trebuie să admiţi: legea, orice lege, are un efect refrigerent, şi în muzică e cuprinsă atâta căldură, căldură de grajd, căldură bovină aş zice, încât poate că are nevoie de tot felul de legi refrigerente — şi de altfel le-a şi căutat, întotdeauna, ea însăşi.

— Poate că e ceva adevărat în spusele tale, adăugam eu. Dar Beissel al nostru nu-i un exemplu convingător în sensul ăsta. Uiţi că ritmul lui dezordonat, lăsat în seama sentimentului, atârnă cel puţin tot atât de mult în balanţă. Şi apoi, el a inventat un fel de a cânta — în sus, spre tavan, în aşa fel, încât cântecul să se întoarcă de acolo, să plutească într-un falset serafic, care trebuie să fi fost fermecător şi să fi redat muzicii toată căldura "bovină" pe care i-o eliminase cu pedanta lui refrigerare.

— Cu ascetica, ar fi zis Kretzschmar, cu ascetica lui refrigerare. Şi a avut perfectă dreptate tata Beissel. Muzica face, întotdeauna, anticipat, penitenţă spirituală, pentru a-şi ispăşi senzualitatea viitoare. Vechii flamanzi şi-au impus, în cinstea Dumnezeului lor, artificiile cele mai

afurisite şi, din câte se spune, erau fără milă în purificare, meştereau astfel încât să iasă totul absolut nesenzual, curată socoteală pe note. Apoi însă au început să cânte aceste exerciţii de ispăşire, le-au încredinţat suflului sonor al vocii omeneşti, care fără îndoială că este materialul cu cea mai mare "căldură de grajd" ce poate fi imaginat...

— Crezi?

— Cum să nu cred! Nici nu se poate compara, în materie de căldură de grajd, cu vreunul din sunetele instrumentale anorganice. O fi ea abstractă, vocea omenească — omul abstract, dacă vrei. Dar e un fel de abstracţie cam cum e abstract un corp omenesc dezbrăcat — e aproape un *pudendum*[12].

Tăcui tulburat. Gândurile mă purtară departe îndărăt, în viaţa noastră, în viaţa lui.

— Asta-i muzica ta, zise el. (Mă enerva felul lui de a se exprima, urmărind să dea de înţeles că muzica ar fi mai mult preocuparea mea decât a lui.) Asta-i, aşa cum o vezi, şi asta a fost dintotdeauna. Rigoarea ei, sau ceea ce poţi numi moralismul formei ei, trebuie să ţină loc de justificare pentru fascinaţia realităţii sale sonore.

O clipă simţii că sunt cel mai vârstnic, mai matur.

— Unui dar al vieţii, ca să nu zic unui dar divin, cum e muzica, răspunsei, n-ar trebui să-i scoţi în relief cu sarcasm antinomiile, care nu pot fi decât dovada plenitudinii sale. Ea trebuie iubită.

— Tu consideri iubirea pasiunea cea mai puternică? întrebă Adrian.

— Ştii tu vreo alta?

— Da, interesul.

— Prin asta vrei să înţelegi o iubire căreia i s-a extras căldura animală?

— Hai să cădem de acord asupra acestei definiţii! spuse el râzând. Noapte bună!

Ajunsesem din nou în faţa casei Leverkühn, şi Adrian deschise poarta.

IX

Nu privesc îndărăt şi mă feresc să număr filele care s-au strâns teanc între precedenta cifră romană şi cea pusă aici, deasupra. Nenorocirea — ce-i drept, o nenorocire cu totul neprevăzută — s-a produs, şi ar fi inutil să mă pierd în tânguiri şi scuze din pricina asta. Problema de conştiinţă, anume, dacă n-aş fi putut şi dacă n-ar fi trebuit să o evit, atribuind pur şi simplu cât e un capitol separat fiecăreia din conferinţele lui Kretzschmar, trebuie să o resping. Fiecare secţiune distinctă a unei opere are nevoie de o anumită pondere, de o anumită dimensiune semnificativă pentru întreg ansamblul, şi această pondere, această importanţă dimensională, conferinţele o câştigă numai în totalitatea lor (aşa cum am vorbit despre ele) — iar nu fiecare separat.

Dar de ce le atribui o însemnătate atât de mare? De ce m-am văzut determinat să le redau cu atâta belşug de amănunte? Nu e prima oară că spun motivul. Pur şi simplu pentru că Adrian ascultase atunci aceste lucruri, că ele îi puneau în mişcare inteligenţa, îşi făceau cuib în inima lui, ofereau imaginaţiei sale un material care ar putea fi numit şi hrană, sau poate stimulent, căci pentru fantezie e unul şi acelaşi lucru. În mod necesar deci, trebuie luat martor şi cititorul; pentru că nu se scrie o biografie, nu se descrie evoluţia unei existenţe spirituale fără ca şi cel

---

[12] Lucru de ruşine *(lat).*

pentru care este scrisă această biografie să fie pus în situaţia de şcolar, de învăţăcel în ale vieţii şi ale artei, atent, dornic de a învăţa, când cercetând de aproape, când încercând să pătrundă, anticipând viitorul. Iar cât priveşte muzica în special, dorinţa şi străduinţa mea este de a-l pune pe cititor în situaţia* de a veni în contact cu ea întocmai în acelaşi fel în care a venit şi regretatul meu prieten. Iar pentru asta cuvintele dascălului său îmi par demne de luat în seamă, ba chiar indispensabile.

Iată de ce spun, în glumă, că faţă de acei care la capitolul, de altfel monstruos, al conferinţelor, s-au făcut vinovaţi, sărind pasaje sau citind superficial, trebuie procedat cum a procedat Lawrence Sterne cu o auditoare imaginară, care s-a dat de gol printr-o interpelare, s-a trădat că a avut momente de neatenţie, şi autorul a trimis-o, din această cauză, la un capitol precedent să-şi completeze lacunele în cunoaşterea desfăşurării epice. Mai târziu, după ce şi-a completat informaţia, doamna şi-a reluat locul în comunitatea narativă, primită cu binevoitoare voioşie.

Mi-au venit în minte astea toate, pentru că Adrian, ca elev în ultima clasă de liceu, într-o vreme deci când eu eram plecat la Giessen, la Universitate, a început, la sugestia lui Kretzschmar, să înveţe englezeşte în particular — disciplină în afara domeniului didactic umanist — şi citea cu mare plăcere scrierile lui Steme, dar îndeosebi operele lui Shakespeare, al căror profund cunoscător şi pasionat admirator era organistul. Pe firmamentul spiritual al acestuia, Shakespeare şi Beethoven constituiau o constelaţie a Gemenilor, atotluminătoare, şi tare-i plăcea să dezvăluie elevului său afinităţi şi concordanţe în principiile şi metodele de creaţie ale celor doi titani — pildă cât de departe mergea influenţa educativă a gângavului asupra prietenului meu, dincolo de aceea a unui profesor de pian. În această ipostază trebuia să-i transmită principii elementare, copilăreşti, ceea ce era într-un straniu contrast cu faptul că, în acelaşi timp şi, ca să zic aşa, în mod accesoriu, îl punea într-un prim contact cu lucrurile cele mai măreţe, îi deschidea porţile imperiului literaturii universale, îl ispitea cu incursiuni anticipatorii şi stimulante, în teritoriile imense ale romanului rus, englez, francez, îl îndemna să se ocupe de lirica lui Shelley şi a lui Keats, Hölderlin şi Novalis, îi dădea să citească pe Manzzoni şi pe Goethe, Schopenhauer şi pe Maestrul Eckhart. Prin scrisorile sale şi prin viu grai , când veneam acasă în vacanţa mare, Adrian mă făcea părtaş la aceste izbânzi ale sale, şi nu vreau să tăgăduiesc că, deşi îi ştiam iuţeala şi facilitatea de asimilare, îmi făceam griji de teama unei excesive oboseli pe care le constituiau, desigur, aceste explorări premature pentru organismul său tânăr. Fără îndoială că ele însemnau un exces îngrijorător în pregătirile lui pentru examenul de absolvire în preajma căruia se afla şi despre care, cum era de aşteptat, vorbea cu dispreţ. Adesea avea chipul palid — şi asta nu numai în zilele când era apăsat, tulburat de migrena sa ereditară. Era evident că dormea prea puţin, pentru că noaptea citea. Nu m-am ferit să mărturisesc îngrijorarea mea şi lui Kretzschmar şi să-l întreb dacă nu vedea în Adrian o fire care, din punct de vedere intelectual, mai curând ar fi trebuit frânată decât stimulată. Dar muzicianul, cu toate că era cu atâţia ani mai în vârstă decât mine, s-a manifestat ca un partizan cu trup şi suflet al tinereţii nerăbdătoare, înfometată de cunoaştere, fără cruţare de sine, şi era, în general, omul unui anume idealism dur, indiferent faţă de trup şi de "sănătatea" acestuia, pe care o dispreţuia, socotind-o o valoare filistină, ca să nu zic: laşă.

— Da, dragul meu, zicea el (şi nu mai pomenesc de bâlbâielile pe care i le provoca această polemică), dacă eşti partizanul sănătăţii, află

că aceasta n-a avut niciodată prea mult de-a face cu intelectul şi cu arta; se află, mai curând, într-un anume contrast cu ele şi, în orice caz, nu s-au sinchisit prea mult una de alta. Eu n-am venit pe lume să fac pe "nenea doctoru " care avertizează împotriva lecturilor premature pentru simplul motiv că, în ochii lui, ele vor fi întotdeauna premature. Şi cred că nimic nu e mai lipsit de tact şi mai brutal decât să vrei să ţintuieşti locului tineretul înzestrat sub pretextul că "nu-i încă matur", şi din trei vorbe una să fie "asta nu-i pentru tine!" Lasă-l pe el să se pronunţe. Să vadă singur cum răzbeşte, dacă răzbeşte. E foarte lesne de priceput că abia aşteaptă să se vadă scăpat din găoacea târguşorului ăstuia nemţesc.

Îmi primisem porţia, şi şi-o primise şi Kaisersaschern pe-a sa. Mă enervai, pentru că punctul de vedere al lui "nenea doctoru'" era departe de a fi şi al meu. Pe de altă parte, vedeam şi înţelegeam foarte bine că Kretzschmar nu se mulţumea să fie numai profesor de pian şi instructor pentru o tehnică de specialitate, ci că muzica însăşi, obiectivul acestor lecţii, dacă era predată unilateral şi fără legătură cu alte domenii ale formei, ale gândirii, ale culturii, îi apăreau mai curând ca o specializare dăunătoare.

Şi într-adevăr, din câte îmi povestea Adrian, o bună parte din lecţiile de pian, din vechea locuinţă de serviciu a lui Kretzschmar de lângă catedrală, se consuma în convorbiri despre filozofie şi poezie. Cu toate acestea, câtă vreme mai mergeam împreună la şcoală, puteam să constat progresele de la o zi la alta. Familiarizarea cu claviatura şi cu tonalităţile, pe care şi-o însuşise singur, i-a uşurat şi i-a grăbit, fireşte, primii paşi. Studia gamele conştiincios, dar, din câte ştiu eu, n-au folosit niciodată o metodă de pian, ci Kretzschmar îi dădea să cânte la pian corale simple şi — oricât de bizari ar fi părut — psalmi pe patru voci de Palestrina, alcătuiţi numai din acorduri perfecte şi câteva tensiuni armonice şi cadenţe; apoi, cu timpul, mici preludii şi fughete de Bach, invenţiunile pe două voci ale aceluiaşi, Sonata facile de Mozart, sonate într-o singură parte de Scarlatti. În afară de asta, nu pregeta să scrie el însuşi mici piese, marşuri, dansuri, anume pentru Adrian, unele destinate a fi executate solo, altele la patru mâini, în care caz ponderea muzicală revenea partidei secunde, în timp ce prima, destinată elevului, era foarte uşor de executat, aşa că acesta avea chiar satisfacţia de a participa cu rol precumpănitor la o producţie care, în întregul ei, apărea pe o treaptă de desăvârşire tehnică superioară alei sale.

Într-un cuvânt, aveam de-a face cu ceva care semăna a educaţie de prinţ, şi îmi aduc aminte că am folosit expresia asta, cu oarecare maliţiozitate, într-o convorbire cu prietenul meu, şi îmi aduc aminte, de asemenea, cum el, cu râsul lui scurt, caracteristic, a întors capul într-o parte, vrând parcă să-mi arate că nu a auzit ce am spus. Fără îndoială, îi era recunoscător profesorului pentru un stil de învăţământ ce ţinea seama de împrejurarea că elevul, prin nivelul general al dezvoltării sale intelectuale, nu se numără printre debutanţii în această materie, de care se apropiase cu întârziere. Kretzschmar n-avea nimic împotrivă, ci chiar îl încuraja pe acest tânăr vibrând de inteligenţă, să anticipeze şi în muzică, să se ocupe de lucruri pe care un mentor mai pedant le-ar fi interzis, socotindu-le fleacuri. Căci, abia învăţase să citească notele, că se şi apucă să scrie şi să experimenteze cu acorduri pe hârtie. Mania lui din acea vreme, de a-şi inventa necontenit probleme muzicale, pe care le rezolva ca pe nişte probleme de şah, putea să inspire îngrijorare, pentru că era iminentă primejdia ca el să considere aceste invenţii şi aceste rezolvări de dificultăţi tehnice drept veritabile compoziţii. Astfel, stătea ore întregi încercând să lege, în cel mai restrâns spaţiu cu

putinţă, acorduri care să cuprindă toate sunetele scării cromatice, şi asta fără ca acordurile să fie deplasate cromatic, fără ca prin legare să se producă asperităţi. Sau se complăcea să construiască disonanţe foarte puternice şi să inventeze pentru ele toate soluţiile imaginabile, dar care, tocmai pentru că în acord erau atâtea note contradictorii, nu mai aveau nimic comun, aşa că sonoritatea aceea amară, asemenea unui semnal magic, stabilea raporturi între cele mai îndepărtate sunete şi tonalităţi.

Într-o bună zi, începătorul într-ale armoniei, îi aduse lui Kretzschmar, spre hazul acestuia, o descoperire făcută pe cont propriu, aceea a contrapunctului dublu. Vreau să spun că îi dădu să citească două voci simultane, care fiecare în parte puteau fi atât vocea de sus, cât şi cea de jos, şi care deci puteau fi schimbate între ele.

— Când ai să-l descoperi pe cel triplu, zise Kretzschmar, să-l păstrezi pentru tine. Nu vreau să ştiu de precipitările tale!

Nu-i stătea în fire să spună multe despre ce gândea şi făcea, şi cel mult mie, în momente de relaxare, îmi mai destăinuia câte ceva din speculaţiile lui — în special din adâncirea în problema unităţii, a înlocuirii reciproce, a identităţii orizontalei cu verticala. În scurtă vreme îşi însuşi o dexteritate — neliniştitoare pentru mine — în a inventa linii melodice ale căror sunete să poată fi suprapuse, sincronizate, combinate în armonii complicate — şi invers, să stabilească acorduri cu multe sunete care să poată fi desfăşurate în orizontala melodică.

În curtea şcolii, între o oră de elină şi una de trigonometrie, rezemat de vreun ieşind al zidului de cărămidă smălţuită, îmi vorbea cu plăcere de vraja acestor divertismente ale sale din orele de răgaz: transformarea intervalului în acord, adică a orizontalei în verticală, a succesivului în simultan, care îl preocupa mai mult decât orice. Simultaneitatea, susţinea el, ar fi, în cazul acesta, elementul primar, căci sunetul însuşi şi armonicele lui superioare mai apropiate şi mai îndepărtate ar însemna un acord, iar gama n-ar fi decât descompunerea analitică a sunetului în serie orizontală.

— Dar cu acordul propriu-zis, constituit din mai multe sunete, e cu totul altceva. Un acord cere să fie dus mai departe, şi îndată ce-l duci mai departe, îndată ce-l rezolvi în altul, fiecare parte componentă a lui devine voce. Socotesc că niciodată într-o înlănţuire de sunete în acorduri n-ar trebui văzut altceva decât rezultatul mişcării vocilor, iar în sunetul ce alcătuieşte acordul trebuie respectată vocea — acordul nu trebuie însă respectat, ci desconsiderat ca subiectiv şi arbitrar, atâta vreme cât nu i se poate justifica existenţa prin desfăşurarea vocilor, adică polifonic. Acordul nu este un mijloc armonic de desfătare, ci este însăşi polifonia, iar sunetele care îl alcătuiesc sunt voci. Eu susţin că ele sunt cu atât mai mult aşa, şi caracterul polifon al acordului este cu atât mai abitir cu cât e mai disonant. Disonanţa este etalonul virtualităţii sale polifonice. Cu cât un acord este mai disonant, cu cât cuprinde în sine mai multe sunete contrastante şi acţionând în sens diferit, cu atât este mai polifon şi cu atât mai pronunţat îşi are, fiecare sunet, amprenta de voce în simultaneitatea sonorităţii armonice.

O bună bucată de vreme îl privii dând din cap pe jumătate cu umor, pe jumătate copleşit de fatalitate.

— Ai să ajungi departe, zisei în cele din urmă.

— Eu? ripostă el în felul lui, întorcându-se. Vorbesc de muzică, nu de mine — e o mică deosebire.

Insista chiar asupra acestei deosebiri, şi vorbea despre muzică de parcă ar fi vorbit despre o putere străină, un fenomen uluitor, dar care nu-l privea personal, vorbea despre ea într-un spirit critic şi distant, şi

într-o oarecare măsură de sus în jos — dar de vorbit, vorbea despre ea, şi avea cu atât mai mult material la dispoziţie cu cât, în anii din urmă, ultimii pe care i-am petrecut împreună la şcoală şi în cursul primelor mele semestre universitare, experienţa sa, cunoştinţele sale în literatura muzicală universală sporiseră considerabil şi cu repeziciune, încât în scurtă vreme distanţa între ceea ce ştia şi ceea ce era în stare conferea acestei deosebiri, asupra căreia insista, un fel de evidentă. Şi dacă la pian exersa piesete ca *Scene de copii* ale lui Schumann sau cele două sonate mici ale lui Beethoven opus 49, iar ca elev în ale compoziţiei armoniza plin de cuminţenie teme de coral în aşa fel încât tema să figureze la mijlocul acordurilor în ce priveşte producţia preclasică şi clasică, romantică şi postromantică-modernă acumula cu o repeziciune uluitoare, precipitată, aproape excesivă, făcându-şi o imagine generală vastă, intensă, chiar dacă pe alocuri incoerentă — fireşte, prin Kretzschmar care prea era el însuşi cu totul îndrăgostit — dar absolut cu totul — de ceea ce se crease în materie de muzică, pentru ca să nu ardă de nerăbdare să iniţieze în această lume plină de relief, inepuizabil de bogata în stiluri, în caractere naţionale, în valori de tradiţie şi în farmec personal, în modificări individuale şi istorice ale idealului de frumuseţe, un elev care ştia să asculte cum ştia Adrian: se scurgeau pur şi simplu lecţii întregi, în care îi cânta la pian, adică lecţii prelungite dincolo de orice margini, în care Kretzschmar îi cânta tânărului, sărind de la una la alta, comentând şi intervenind la nesfârşit, caracterizând aşa cum îl ştim de la conferinţele sale de "utilitate obştească" — aşa încât, în realitate, nu-ţi puteai dori ceva mai captivant, mai pătrunzător, mai instructiv.

Cred că nu mai e nevoie să menţionez că pentru un locuitor din Kaisersaschern prilejurile de a asculta muzică erau excepţional de rare. Dacă fac abstracţie de divertismentele de muzică de cameră de la Nikolaus Leverkühn şi de concertele de orgă de la catedrală, n-am fi avut de fapt nici o ocazie să ascultăm ceva, pentru că prin orăşelul nostru se rătăceau nespus de rar vreun virtuos în turneu sau vreo orchestră străină cu dirijorul ei. Intervenea însă Kretzschmar şi, cu exemplificările lui atât de vii, satisfăcea, chiar dacă numai trecător şi schiţat, un dor, o nevoie de cultură parte inconştientă, parte nemărturisită, a prietenului meu — cu atâta îmbelşugare, încât aş putea vorbi de un talaz uriaş de trăire muzicală, care s-a prăvălit atunci, inundând proaspăta lui receptivitate. După aceea au urmat ani de tăgadă şi disimulare, în care a receptat mult mai puţină muzică decât înainte, deşi ocaziile ce i se ofereau erau infinit mai prielnice.

Totul a început foarte firesc, profesorul demonstrându-i construcţia sonatelor cu ajutorul lucrărilor lui Clementi, Mozart şi Haydn. Dar n-a trecut mult şi a ajuns la sonata pentru orchestră, la simfonie, şi atunci îi exemplifică, în reducţie pentru pian, unui Adrian care asculta încordat, atent, cu sprâncenele încruntate, cu buzele întredeschise, cele mai variate transformări determinate de timp şi persoane ale acestei forme de manifestare a creaţiei sonore absolute, cea mai bogată, adresându-se şi sentimentului şi intelectului pe cele mai diverse căi, şi îi cântă din opere instrumentale de Brahms şi Bruckner, Schubert, Robert Schumann şi ale altora mai noi, şi ale celor mai noi, dintre care Ceaikovski, Borodin şi Rimski-Korsakov, Antonin Dvorjak, Berlioz, César Frank şi Chabrier, cu care ocazie îi stimula continuu, prin comentarii făcute cu glas tare, capacitatea lui inventivă, solicitându-l să însufleţească orchestral silueta pianistică: "Aici cantilena pentru violoncel!" striga profesorul. "Aici trebuie să vezi filate sunetele! Solo de fagot! Flautul face şi el fiorîturile astea! Tremolo de timpani.

Tromboanele! Aici intră viorile! Citeşte partitura! Fanfara mică de trompete o dau afară, n-am decât două mâini!"

Înfăptuia ce putea cu aceste două mâini, şi adesea adăuga şi cântul glasului său piţigăiat, dar deloc supărător, ba chiar seducător prin muzicalitatea lui interioară şi entuziasta justeţe a expresiei. Sărea mereu de la una la alta, făcea tot felul de apropieri şi ajungea la tot felul de amănunte, în primul rând pentru că avea nespus de multe în cap şi cum pomenea de una, îi fugea gândul la alta, dar în special pentru că avea pasiunea de a face comparaţii, de a descoperi raporturile, de a dovedi influenţele, de a dezvălui interdependenţa şi împletirea fenomenelor de cultură. Pentru el era o adevărata plăcere, şi ceasuri întregi încerca să-l facă sensibil pe elevul său la influenţa francezilor asupra ruşilor, a italienilor asupra germanilor, a germanilor asupra francezilor. Şi povestea ce luase Gounod de la Schumann, ce avea César Franck de la Liszţ, cum Debussy se sprijinea pe Mussorgski şi unde wagnerizau d'Indy şi Chabrier. Tot cu prilejul acestor convorbiri instructive se apucase să demonstreze cum simpla contemporaneitate stabilea raporturi reciproce înţelesuri cu totul diferite, ca de pildă între Ceaikovski şi Brahms, şi cânta pasaje din opera unuia, care ar fi putut foarte bine să fi fost ale celuilalt. La Brahms, pe care îl preţuia foarte mult, îi semnală elementele arhaice şi ale vechilor tonalităţi liturgice, şi cum acest element ascetic devenea la el un mijloc de sumbră bogăţie, de întunecată plenitudine. Atrăgea atenţia elevului său şi-i lămurea cum genul acesta romantic, invocându-l vădit pe Bach, opunea în mod serios principiul polifonic celui al modulaţiei colorate şi îl respingea, îl obliga să se retragă. Şi totuşi, asta nu însemna încă adevărata independenţă a vocilor, veritabila polifonie nu existase nici chiar la Bach, la care, e adevărat, găsim transmise tradiţiile artei contrapunctice a capella, dar acesta, Bach, era un armonist din născare şi nimic altceva — asta fusese el chiar şi ca om al clavecinului bine temperat, această condiţie prealabilă pentru orice artă armonică modulatorie mai nouă, şi contrapunctul lui armonic nu avea în fond mai mult de-a face cu vechea polifonie vocală decât avea al fresco-ul acordic al lui Händel.

Şi tocmai acesta era genul de expuneri cărora Adrian le pleca urechea cu deosebită atenţie. Când discuta uneori cu mine, întârzia bucuros asupra lor.

— Problema lui Bach, spunea el, stă cam aşa: "Cum se poate concepe o polifonie armonică?" La cei mai noi întrebarea se pune oarecum mai altfel. La ei s-ar zice mai curând: "Cum este posibilă o armonie care să creeze aparenta de polifonie?" Ciudat, parc-ar avea conştiinţa încercată — conştiinţa încărcată a muzicii omofon e faţă de polifonie.

Nu mai e nevoie să spun că atâtea audiţii l-au îndemnat, l-au împins către lectura stăruitoare a partiturilor, împrumutate parte din colecţia personală a profesorului, parte de la biblioteca orăşenească. Adesea îi găseam studiindu-le sau chiar făcând exerciţii de orchestrare. Pentru că în lecţiile lui începuseră să pătrundă cunoştinţe despre întinderea registrului fiecărui instrument din orchestră (informaţii de altminteri de care fiul adoptiv al negustorului de instrumente muzicale nu mai avea deloc nevoie) şi Kretzschmar începuse să-i dea de orchestrat mici piese muzicale clasice, fraze izolate de pian, din Schubert sau Beethoven, şi chiar şi instrumentarea acompaniamentului la pian al liedurilor: exerciţii ale căror imperfecţiuni şi erori de sonoritate profesorul le scotea în evidenţa şi i le corecta. Cam în această perioadă avu loc şi primul contact al lui Adrian cu glorioasa tradiţie a liedului cult german care, după debuturi cam seci, erupe

strălucit cu Schubert, pentru a atinge apoi, cu Schumann, Robert Franz, Brahms, Hugo Wolf şi Mahler, triumfuri naţionale absolut incomparabile. Admirabilă întâlnire! Eram fericit că puteam asista, că puteam participa la ea. O perlă, o minune cum e *Noapte cu lună* a lui Schumann şi sensibilitatea gingaşă a acompaniamentului ei în secundo; alte compoziţii pe versuri de Eichendorf ale aceluiaşi maestru, cum e piesa evocând primejdiile şi ameninţările romantice ce pândesc sufletul şi care se încheie cu avertismentul moralizator: "Fereşte-te! Fii ager şi voios!", o descoperire şi un succes ca *Pe aripile cântului* de Mendelssohn, inspiraţie a unui muzician pe care Adrian mi-l lăuda mult, zicând" despre el că are, dintre toţi, cea mai bogată metrică — ce fecunde teme de discuţii! La Brahms, compozitorul de lieduri, prietenul meu preţuia mai presus de orice stilul neobişnuit de sever şi de noii al celor *Patru cântece grave* compuse pe texte biblice, îndeosebi frumuseţea religioasă din *O, moarte, cât eşti de amară.* Geniul lui Schubert, veşnic crepuscular, mângâiat de adierea morţii îl afla însă cu predilecţie acolo unde acesta conferă cea mai desăvârşită expresie unui destin de solitudine definit numai pe jumătate, dar inevitabil, ca în minunatul şi fantasticul *Cobor din munţi* al fierarului din Lübeck, şi în acel *De ce-ocolesc căile pe care-atâţia merg* din *Călătorie în iarnă* şi care începe atât de sfâşietor:

"Şi doar nu am făcut nimic Să fiu silit să fug de oameni..."

Aceste cuvinte, şi cele care urmează:

"Ce neroadă năzuinţă Mă-ndeamnă spre pustiu..."

l-am auzit rostindu-le, cu indicaţie melodică, în şoaptă, pentru sine şi, spre consternarea mea neuitată nici azi, cu lacrimi în ochi.

Natural că instrumentarea lui suferea de pe urma lipsei de experienţă auditivă şi Kretzschmar socotea de datoria sa şi ţinea mult să-l ajute. În vacanţa de Sfântul Mihail şi în cea de Crăciun îl lua cu el (având şi asentimentul unchiului) la reprezentaţiile de operă sau la concertele care se întâmpla să aibă loc în oraşele mai apropiate, la Merseburg, la Erfurt sau chiar la Weimar, să se împărtăşească şi din realizarea sonoră integrală a celor cunoscute sub formă de simple extrase sau cel mult din lectura partiturilor. În felul acesta a putut el să adune în suflet ezoterismul solemn şi pueril in acelaşi timp *al Flautului fermecat,* vraja irezistibila din *Figaro,* demonicul clarinetelor grave din glorioasa operă a lui Weber, *Freischutz,* forţa personajelor înrudite printr-o aceeaşi dureroasă şi sumbră ostracizare în blestem ca Hans Heiling sau Olandezul zburător, în fine sublima umanitate şi fraternitate din *Fidelio*[13]*,* cu marea uvertură în do precedând tabloul final. După cum s-a putut constata, aceasta a fost revelaţia cea mai copleşitoare şi mai acaparantă din tot ce a impresionat tânăra sa receptivitate. Zile întregi, după această seară, purta la el partitura numărul 3 pe care o citea când şi unde putea.

— Amice dragă, zicea el, probabil că nu m-au aşteptat pe mine să vin să constat că aceasta este o perfecţiune muzicală! Clasicism — da; nimic rafinat, dar totul e măreţ. Nu spun: pentru că e mare, căci există şi măreţie rafinată, dar aceea este în fond mult mai accesibilă. Spune-mi, ce crezi despre măreţie? După mine, să stai aşa, faţă-n faţă, ochi în ochi cu ea, e cam dezagreabil, e o probă de curaj — în fond, i se poate oare suporta privirea? Nu i-o poţi suporta, rămâi agăţat de ea. Ascultă-mă ce-ţi spun, sunt din ce în ce mai dispus să recunosc că e ceva straniu în muzica asta a voastră. O dovadă de supremă energie —

---

[13] Uvertura *Leonore nr. 3.* Opera *Fidelio* a cunoscut trei variante, dintre care primele două sub numele *Lenore.*

câtuşi de puţin abstractă, dar lipsită de obiect, o energie în stare pură, în eterul neatins — unde s-a mai pomenit aşa ceva în univers?! Noi, germanii, am luat din filozofie expresia "în sine" şi o folosim în toate zilele, fără să facem multă metafizică. Dar aici nu mai merge, o asemenea muzică este energia în sine, este energia însăşi, dar nu ca idee, ci în stare reală. Te obligă să reflectezi, e aproape o definire a lui Dumnezeu. *Imitatio Dei* — mă mir că nu-i interzis. Poate chiar că-i interzis. E, oricum, ceva care te pune pe gânduri — vreau să spun: e o temă care te obligă să reflectezi asupra ei. Uite: cea mai dramatică, cea mai plină de peripeţii, cea mai palpitantă suită de evenimente, de mişcări, constituite numai în timp, din fragmentarea timpului, din împlinirea timpului, din organizarea timpului, e împinsă dintr-o dată, la simplul semnal repetat al trompeţilor, din exterior în domeniul acţiunii dramatice concrete. Toate astea sunt foarte nobile, de mare elevaţie morală, menţinute la un nivel spiritual destul de sobru, chiar şi in pasajele "frumoase" — nici scânteietor, nici prea fastuos, nici de un colorit prea excitant, ci pur şi simplu magistral, magistral dincolo de orice expresie. Cum aduce şi suceşte şi aranjează toate astea, cum e introdusă o temă şi cum e abandonată, cum e rezolvată, cum în deznodământ se prepară, germinează noul, cum figura secundară devine fecundă, astfel că nu rămâne loc de vid, de lâncezeală, cum ritmul alternează cu supleţe elastică, se accentuează, primeşte afluxuri din diferite părţi, se umflă năvalnic, izbucneşte într-un triumf impetuos, triumful însuşi, triumful "în sine" — n-aş vrea să le spun tuturor acestora "frumos", cuvântul frumuseţe mi-e aproape odios, are ceva prostesc, şi lumea devine lubrică şi bleagă când îl rosteşte. Dar e bine, e bine dincolo de orice margine, poate că nici nu s-ar cuveni să fie mai bine...

Aşa mi-a vorbit. Era un fel de a vorbi care, prin amestecul de stăpânire de sine intelectuală cu o uşoară febrilitate, avea asupra mea un efect nespus de mişcător: mişcător, pentru că Adrian îşi remarca febrilitatea şi se enerva, îşi dădea seama că-i tremură glasul, încă neformat, de băieţandru, se indispunea şi se îndepărta roşind.

Viaţa lui era străbătută atunci de un puternic avânt de cunoaştere muzicală, de palpitantă participare, pentru ca ani de zile după aceea să ajungă, în aparenţă cel puţin, la o totală stagnare.

În cursul ultimului său an şcolar, într-a opta de liceu, Leverkühn începu, pe lângă toate celelalte, studiul facultativ (pe care nu-l urmam nici eu) al ebraicei, trădând astfel direcţia în care se îndreptau planurile sale privitoare la alegerea unei profesiuni. "Reieşi" (repet intenţionat această vorbă, pe care am folosit-o când am vorbit despre clipa în care m-a lăsat să întrezăresc printr-un cuvânt rostit întâmplător, viaţa sa interioară religioasă) — reieşi că vrea să studieze teologia. Apropierea examenului de absolvire îl obliga la o hotărâre, la alegerea unei facultăţi, şi el declară că alegerea lui era făcută; dădu acest răspuns la întrebarea unchiului său, care ridică sprâncenele şi exclamă: "Bravo!", îşi anunţă din proprie iniţiativă părinţii, care primiră vestea cu şi mai multă satisfacţie, şi mi-o făcuse cunoscută şi mie, mai dinainte, cu care prilej mă lăsa să întrevăd că înţelegea acest studiu nu ca o pregătire pentru rolul practic de păstor bisericesc şi sufletesc, ci pentru o carieră universitară.

De bună seamă că îmi spusese asta ca un fel de consolare, şi chiar consolare a fost, căci îmi era profund dezagreabil să mi-l imaginez candidat la un post de predicator, de paroh, sau chiar consilier consistorial sau episcop. De-ar fi fost măcar catolic cum eram noi! Ascensiunea lui, uşor de închipuit, pe treptele ierarhiei, până sus, la

rangul de prinţ al bisericii, mi s-ar fi părut o perspectivă mai fericită, mai adecvată. Dar însăşi hotărârea lui, de a-şi alege ca profesie învăţătura despre Dumnezeu, fu un şoc pentru mine, şi cred că m-am schimbat la faţă când mi-a făcut mărturisirea. De ce? Dacă m-ar fi întrebat, nu ştiu dacă aş fi fost în stare să-i spun ce altă meserie să-şi aleagă. Propriu-zis nimic nu mi se părea destul de bun pentru el, adică: aspectul burghez, empiric al fiecărei cariere mi se părea că nu e de demnitatea lui, şi zadarnic îmi aruncam privirea în jur după vreuna în a cărei exercitare — sub aspect profesional vorbind — să mi-l pot imagina la locul lui. Ambiţia pe care o nutream pentru Adrian era totală, dar cu toate acestea am fost pătruns de groază până în măduva oaselor când mi-am dat seama — şi mi-am dat perfect de bine seama — că el, în ceea ce-l privea, făcuse alegerea din trufie.

Se întâmplase uneori să cădem de acord sau, mai bine zis, să ne alăturăm la opinia frecvent exprimată că filozofia ar fi regina ştiinţelor. Constatasem că ea ocupa, în mijlocul lor, un loc care ar fi corespuns celui ocupat de orgă între instrumente. Ea le-ar considera în ansamblu, le-ar concentra sub aspectul moral, le-ar ordona şi ar purifica rezultatele tuturor domeniilor de investigare, într-o cosmogonie, o sinteză imperioasă şi competentă, chintesenţă a sensului vieţii, întru determinarea explicită a poziţiei omului în cosmos. Gândurile privitoare la viitorul prietenului meu, la o "profesie" pentru el, m-au dus totdeauna la concluzii asemănătoare. Multitudinea aspiraţiilor sale, oricâtă nelinişte mi-ar fi produs în legătură cu sănătatea lui, năzuinţele lui multilaterale, setea lui de cunoaştere, de trăire, împletită cu o critică dinamică justificau asemenea visuri. Forma de existenţă cu cel mai universal caracter, aceea a unui erudit suveran-multilateral şi filozof îmi păruse cea mai nimerită pentru Leverkühn şi — mai departe nu m-a putut duce imaginaţia mea. Şi acuma trebuia să aflu că, pe tăcute, în ceea ce-l privea, mersese mai departe, că pe ascuns şi, fireşte, fără să aibă aerul — căci el îşi formula hotărârea în cuvinte domoale şi neutre — depăşise ambiţia mea de prieten şi o făcuse de ruşine.

Dacă ţii cu tot dinadinsul, există şi o disciplină în care regina filozofie devine ea însăşi servitoare, devine ştiinţă auxiliară, sau, academic vorbind, "specialitate secundară", şi aceasta este teologia. Acolo unde dragostea de înţelepciune se ridică la contemplarea esenţei supreme, la izvorul originar al fiinţei, la învăţătura despre Dumnezeu şi despre cele dumnezeieşti, acolo, s-ar putea spune, este culmea demnităţii ştiinţifice, acolo este atinsă cea mai înaltă şi cea mai nobilă sferă de cunoaştere, piscul gândirii; ţelul cel mai elevat al intelectului înaripat. Cel mai elevat, pentru că aici toate ştiinţele profane, de pildă chiar a mea, filologia, şi cu ea şi istoria, şi altele, devin simple instrumente în slujba cunoaşterii celor sfinte — şi chiar şi acesta e un ţel ce trebuie urmărit cu adâncă umilinţă, căci, precum spun cuvintele Scripturii: "este mai presus de orice raţiune", iar spiritul omului ajunge la o mai cucernică, mai fidelă supunere decât i-ar fi fost impusă de orice altă savantă îngrădire profesională.

Toate acestea mi-au trecut prin minte când Adrian mi-a împărtăşit hotărârea sa. Dacă i-ar fi fost determinată de un anumit instinct de disciplină sufletească, adică din nevoia de a-şi împăca intelectul său rece şi omniprezent, pătrunzător şi ager, răzgâiat de conştiinţa propriei sale superiorităţi, şi de a-l încovoia sub rigoarea religiozităţii, aş fost împăcat. Nu numai că ar fi domolit puţin grija mea nelămurită pentru el, veşnic trează în ascuns, dar m-ar fi şi mişcat profund pentru că

sacrificium intellectus[14] presupus în mod obligatoriu în cazul cunoaşterii contemplative a celeilalte lumi trebuie preţuit cu atât mai mult cu cât intelectul care se jertfeşte este mai puternic. Dar în fond eu nu credeam în umilinţa prietenului meu. Credeam în mândria lui, eram, la rândul meu, mândru de ea, şi în fond nu mă puteam îndoi că dintr-însa izvora hotărârea lui. De aci amestecul de bucurie şi teamă, care m-a cuprins la auzul hotărârii sale.

El văzu uluiala mea şi păru să o atribuie faptului că mă gândeam la un al treilea, la profesorul lui de muzică.

— Eşti convins că Kretzschmar va fi dezamăgit, zise Adrian. Ştiu că el ar fi dorit să mă consacru în întregime polihimniei. Ciudat cum vor oamenii să te facă s-apuci pe propriul lor drum. Nu poţi să-i împaci pe toţi. Dar lui, totuşi, am să-i arăt că prin liturghie şi istoria ei, muzica participă la teologie — şi încă într-o manieră mai practică şi mai artistică decât în domeniul fizico-matematic, în acustică.

Afirmându-şi intenţia de a-i spune lucrurile acestea lui Kretzschmar, Leverkühn mi le spunea în fond mie, îmi dădeam foarte bine seama, şi, rămas singur, le-am tot cântărit în minte. Desigur, în raport cu ştiinţa despre Dumnezeu şi serviciul divin, artele — şi muzica în special — capătă, ca şi ştiinţele profane, un caracter servant, auxiliar, şi această idee avea o legătură cu anumite discuţii pe care te purtasem despre soarta, pe de o parte foarte rodnică, a artei, dar melancolică şi apăsătoare pe de alta, despre emanciparea ei de cult, şi laicizarea ei culturală. Mi-am dat seama perfect: era dorinţa sa, atât personală cât şi din punct de vedere al perspectivelor lui profesionale, să coboare muzica la rolul pe care îl ocupase pe vremuri, după opinia lui, mai fericite — de subalternă a cultului, şi această dorinţă contribuise de asemenea la alegerea profesiunii. Voia să vadă şi muzica, la fel cu celelalte discipline profane ale cercetării, supusă sferei căreia i se consacra el însuşi ca adept, şi involuntar îmi pluti în faţa ochilor o concretizare a opiniei lui, un fel de pictură barocă, o catapeteasmă uriaşă, pe care, într-o atitudine de ofrandă umilă, toate artele şi ştiinţele prezentau omagiul lor învăţăturii despre Dumnezeu în plină apoteoză.

Când i-am vorbit despre viziunea mea, Adrian a râs cu hohote. Era, atunci, foarte bine dispus, gata să glumească — lucru uşor de înţeles; clipa când îţi iei zborul, a zorilor libertăţii, când porţile şcolii se închid în urma noastră, când găoacea în care am crescut se sfarmă şi în faţă ni se deschide lumea întreagă, nu-i oare cea mai fericită sau, în orice caz, cea mai plină de emoţionante nădejdi din toată viaţa? În excursiile sale muzicale cu Wendell Kretzschmar prin oraşele mai mari din vecinătate, Adrian sorbise cu anticipaţie , de câteva ori, din viaţa lumească; acum Kaisersaschern, oraşul vrăjitoarelor şi al nerozilor, al depozitului de instrumente muzicale şi al mormântului imperial din catedrală, îi dădea dezlegare, îl elibera definitiv, şi n-avea să se mai întoarcă, să hălăduiască pe străzile sale decât ca musafir, cu zâmbetul pe buze, ca unul care mai văzuse şi altele.

Aşa să fi fost? L-a dezlegat vreodată Kaisersaschern de-a binelea? Nu-şi lua el oare oraşul cu sine, oriunde se ducea, şi nu oraşul îi dicta oricând credea el că dictează? Ce-i libertatea? Numai nepăsarea e liberă. Ce-i caracteristic nu e liber niciodată; poartă o pecete, e determinat, înlănţuit. Nu era oare "Kaisersaschern" cel ce se exprima în hotărârea prietenului meu de a studia teologia? Adrian Leverkühn şi acest oraş — laolaltă trebuiau să ducă la teologie; ulterior m-am întrebat la ce altceva mă aşteptasem. S-a consacrat, mai târziu,

---

[14] Sacrificiul intelectului *(lat).*

componisticii. Dar dacă muzica scrisă de el era foarte temerară — fost-a ea cumva muzică "liberă", muzică la îndemâna tuturor? Nu, n-a fost. A fost muzica unuia care niciodată n-a putut evada, nu s-a putut elibera; a fost, până în miezul celei mai tainice împletiri de geniu şi de grotesc, până în fiece ecou şi suflu de criptă ce răzbea din ea, o muzică specifică, muzica din Kaisersaschern.

Adrian era, zic, pe vremea aceea, foarte bine dispus, şi cum să nu fi fost! Dispensat de examenul oral pe baza maturităţii lucrărilor sale scrise, se despărţise, mulţumindu-le pentru ajutorul şi încurajarea lor, de profesorii săi, la care respectul pentru facultatea aleasă îndepărta jignirea secretă produsă întotdeauna de uşurinţa dispreţuitoare cu care învăţa. Totuşi, venerabilul director* al "Doctei şcoli a fraţilor vieţii simple", un pomeranian pe nume doctor Stoientin, care îi fusese profesor de elină, germană medievală şi ebraică, nu pierdu prilejul, cu ocazia audienţei particulare de despărţire, să-i dea un avertisment în această privinţă.

— *Vale*[15]*,* i-a zis, şi Dumnezeu să te ocrotească, Leverkühn! Binecuvântarea mea vine din inimă şi, fie că dumneata eşti de aceeaşi părere, fie că nu, am sentimentul că îţi poate fi necesară. Eşti un om cu multe daruri şi o ştii — cum să n-o ştii? Ştii, de asemenea, că Cel-de-Sus, de la care vin toate, el ţi le-a încredinţat, pentru că lui vrei să i le închini. Ai dreptate: meritele naturale sunt meritele Domnului în noi, nu ale noastre. Vrăjmaşul lui, cel ce din trufie s-a prăbuşit, el este cel ce încearcă să ne facă să uităm asta. E un oaspe viclean, un leu furios care umblă şi caută să înghită pe cineva. Dumneata eşti dintre aceia care au toate motivele să se ferească din calea lui. E un compliment pe care ţi-l fac dumitale, adică celui ce eşti din voia Domnului. Umileşte-te, dragul meu, nu înfrunta pe nimeni, şi să nu fii orgolios; nu uita că mulţumirea de sine este egală cu prăbuşirea şi cu ingratitudinea faţă de Cel din a cărui milă ne vin toate!

Astfel i-a vorbit vajnicul pedagog, sub îndrumarea căruia, mai târziu, aveam să predau şi eu la liceu. Adrian mi-a relatat surâzând predica, într-una din multele noastre plimbări pe câmp şi prin pădure pe care le făceam atunci, în vacanţa de Paşte, la Büchel. A petrecut acolo câteva săptămâni de libertate, după absolvire, şi bunii lui părinţi mă invitaseră şi pe mine, să-i ţin tovărăşie. Îmi amintesc foarte bine această convorbire, între doi hoinari, pe tema cuvintelor de avertisment ale lui Stoientin, în special asupra expresiei "meritele naturale" de care se folosise în cuvântarea de rămas bun. Adrian mi-a demonstrat că o luase din Goethe, care se folosea cu plăcere de ea, sau mai spunea adesea "merite înnăscute", încercând prin paradox să elimine caracterul moral al cuvântului merit şi, invers, să încerce să înalţe "naturalul înnăscut" la un nivel extra-moral aristocratic. De aceea se ridica împotriva invitaţiei la modestie, care vine totdeauna din partea celor dezavantajaţi de natură, declarând: "Numai nenorociţii sunt modeşti!" Domnul director Stoientin folosise însă cuvântul goethean mai curând în spiritul lui Schiller, pentru care libertatea era totul şi de aceea, în plan moral, făcea o distincţie între talent şi merit personal şi despărţea categoric meritul şi norocul, pe care Goethe le vedea legate indisolubil. Asta făcea şi directorul când numea natura Dumnezeu, şi meritelor noastre înnăscute le spunea meritele sădite de Domnul în noi, şi care se cuvin a fi purtate cu umilinţă.

— Nemţii, spuse proaspătul student ţinând un fir de iarbă între buze, au un fel de a gândi foarte larg şi o predispoziţie inadmisibilă

---

[15] Mergi sănătos! *(Lat)*

pentru combinaţii, vor totdeauna şi una şi alta, vor totul. Sunt în stare să descopere, cu multă cutezanţă, la mari personalităţi, principii de gândire şi de viaţă absolut antitetice. Apoi le încurcă, folosesc formulele unuia în spiritul altuia, le amestecă toate, şi îşi închipuie că pot împăca libertatea cu nobleţea, idealismul cu ingenuitatea. Probabil că nu se poate.

— Le au pe amândouă, am răspuns eu, altminteri n-ar fi reuşit să le scoată la iveală în cei doi. Un popor înzestrat.

— Un popor confuz, stărui el, iar pentru ceilalţi, tulburător.

De altfel, numai rareori filozofam noi în felul ăsta, în săptămânile acelea campestre şi lipsite de griji. În general, pe atunci el era mai dispus la râs şi la fleacuri decât la convorbiri metafizice. Am pomenit mai demult de gustul său pentru comic, de nevoia de comic, şi de aplecarea spre haz, spre râsul până la lacrimi, dar aş oferi o imagine greşită despre Leverkühn dacă nu i-aş da cititorului posibilitatea să lege această exuberanţă de caracterul lui. N-aş vrea să vorbesc de umor; în urechea mea cuvântul sună prea tihnit şi moderat ca să i se potrivească. Pofta sa de râs părea mai curând un refugiu, o evadare, o destindere uşor orgiacă şi nu tocmai pe placul meu, a rigorii vieţii, care este produsul unor însuşiri extraordinare. În zilele acelea, privirile retrospective la anii de liceu lăsaţi în urmă, la colegii poznaşi, la profesorii cu ticuri, erau prilejuri de a-i da frâu liber, şi desigur că nu lipseau amintirile unor întâmplări vechi, de pe la începutul şcolii, evocările unor reprezentaţii de operă prin oraşe mai mici de provincie care în empirismul lor nu fuseseră lipsite de incidente burleşti ce nu lezau însă sfinţenia operei în sine. Astfel, în *Lohengrin,* trebuise să suporte odată un rege Henric burtos, cu picioare strâmbe, cu o gură neagră, rotundă, şi o barbă ca un sac îmblănit, din care ţâşnea o voce tunătoare de bas. Adrian se prăpădea de râs când povestea — şi acesta e numai un exemplu, poate că unul prea concret, dintre pretextele izbucnirilor lui nestăpânite de ilaritate. Adesea motivul era mult mai puţin consistent, simplă gafă, şi mărturisesc că aveam veşnic oarecare dificultăţi în a-l urma. Mie nu-mi place râsul chiar atât de mult, şi când Adrian izbucnea în hohote, îmi aminteam totdeauna, fără să vreau, de o poveste pe care tot de la el o auzisem. Era din *De civitate Dei*[16] a lui Augustinus, şi spunea că Ham, fiul lui Noe şi tatăl lui Zoroastru, magul, a fost unicul om care a râs la naşterea sa, ceea ce nu s-ar fi putut întâmpla fără ajutorul diavolului. Amintirea aceasta ajunsese să mă obsedeze, dar desigur că nu era decât un accesoriu al altor inhibiţii, ca de pildă aceea că privirea cu care îl scrutam în sinea mea era poate prea severă şi prea încordată de spaimă, ca să-l pot urma în izbucnirile lui de veselie. Poate ca mă făcea inapt pentru asta şi o oarecare uscăciune şi rigiditate a firii mele.

Mai târziu şi-a găsit în anglistul şi scriitorul Rüdiger Schildknäpp, pe care l-a cunoscut la Leipzig, un partener cu mult mai potrivit pentru toanele lui, ceea ce mi-a stârnit totdeauna un pic de gelozie.

XI

La Halle pe Saale tradiţiile teologice şi cele filologico-pedagogice se împletesc strâns, mai ales în figura istorică a lui August Hermann Francke, patronul oraşului, ca să zic aşa — acel educator pietist care a

---

[16] *Despre cetatea lui Dumnezeu,* vestită lucrare teologică din secolul al V-lea.

întemeiat acolo, la sfârşitul secolului al XVII-lea, adică la scurtă vreme după înfiinţarea Universităţii, faimoasa Fundaţie Francke, ce consta din şcoli şi orfelinate, un om întrunind în persoana şi virtuţile sale interesul pentru devoţiunea divină cu cel pentru umanism şi filologie. Iar Institutul Biblic Kanstein, această primă autoritate în materie de revizuire a operei lingvistice a lui Luther, nu constituie oare o legătură între religie şi critica textelor? În afară de asta, pe atunci activa la Halle un eminent latinist, Heinrich Osiander, şi eu ardeam de dorinţa de a deveni discipolul lui; ceva mai mult, după spusele lui Adrian, catedra de istorie bisericească a profesorului D.[17] Dr. Hans Kegel cuprindea un număr neobişnuit de materii de istorie profană, fapt de care voiam să mă folosesc, pentru că intenţionam să iau istoria ca specialitate secundară.

Era deci perfect justificat sub aspect intelectual ca, după studii de câte două semestre la Jena şi la Giessen, să mă hotărăsc să trec la sânul Almei Mater Hallensis[18], care prezenta de altfel pe scara valorii didactice avantajul identificării cu Universitatea Wittenberg pentru că la redeschiderea ei, după războaiele napoleoniene, fusese contopită cu aceasta. Leverkühn era înscris acolo de o jumătate de an când am sosit eu şi nu tăgăduiesc că motivul personal al prezenţei lui a influenţat puternic, ba chiar precumpănitor, hotărârea mea. Scurt timp după sosirea sa m-a invitat, evident, dintr-un sentiment de singurătate şi părăsire, să viu la el, la Halle, şi dacă a mai trebuit să treacă vreo câteva luni de zile până să pot răspunde chemării lui, eram pregătit pentru asta din primul moment, ba chiar poate că nici nu ar fi fost nevoie de invitaţie. Propria mea dorinţă de a fi aproape de Adrian, să văd cum o duce, ce progrese face şi cum i se dezvoltă însuşirile în atmosfera libertăţii universitare, această dorinţă de a trăi în contact zilnic alături de Leverkühn, de a-l supraveghea, de a fi cu ochii pe el, ar fi fost, probabil, de ajuns să mă poarte într-acolo. La asta s-au adăugat, cum am spus, motivele practice în legătură cu studiile mele.

Fireşte că cei doi ani de tinereţe pe care i-am trăit la Halle alături de prietenul meu, şi al căror curs era întrerupt de vacanţele petrecute la Kaisersaschern şi la ferma tatălui său, nu pot fi oglindiţi decât în imagini tot atât de sumare ca şi cele din anii de şcoală. Fost-au ani fericiţi? Da, au fost, în sensul că au constituit sâmburele unei perioade de viaţă când, cu simţăminte proaspete, priveam, cercetam şi asimilam — fericiţi şi în sensul că mi-i petreceam alături de un tovarăş de copilărie care mi-era drag şi a cărui fiinţă, a cărui viaţă şi problemele ei, al cărui viitor mă interesau, în fond, mai mult decât al meu propriu. Viitorul meu era simplu; n-aveam nevoie să-i consacru prea multe gânduri, ci doar, prin muncă sârguincioasă, să-i creez premise pentru rezolvarea propusă.

Viitorul lui Adrian era de altă categorie, mai înaltă, şi, într-un sens, mai enigmatică, o problemă pentru a cărei urmărire, grija faţă de propriul meu viitor îmi lăsa totdeauna şi timp destui, şi destule puteri sufleteşti; şi dacă şovăi să recunosc acelor ani calificativul, de altminteri totdeauna îndoielnic, de "fericiţi", e pentru că, prin viaţa noastră comună, eu am fost mai mult atras în sfera lui de studii decât Leverkühn într-a mea şi fiindcă mie atmosfera teologică nu mi se potrivea, nu-mi priia, şi a trăi în ea constituia pentru mine o apăsare, mă stingherea lăuntric. Mă simţeam, la Halle — unde atmosfera spirituală era de secole plină de controverse religioase, vreau să spun:

---

[17] Prescurtare pentru „doctor în teologie evanghelică".

[18] Universitatea din Halle *(lat.)*

de acele gâlcevi şi dispute intelectuale dintotdeauna dăunătoare năzuinţei spre cultura umanistă — mă simţeam acolo, zic, cam aşa cum se simţise unul dintre antecesorii mei ştiinţifici, Krotus Rubianus, care pe la 1530 fusese canonic la Halle şi căruia Luther nu-i spunea decât "epicureanul Krotus" sau chiar "Dr. Krote[19], linge-blidele cardinalului de Mainz". Îi mai zicea şi "scroafa diavolului, scroafa papii", şi nu încape îndoială că Luther era un bădăran insuportabil, cu toate că era un om mare. Întotdeauna am fost îndurerat gândind la sentimentul de opresiune pe care Reforma l-a generat în spirite de felul lui Krotus, din pricină că vedeau în ea năvala arbitrarului subiectiv în dogmele şi orânduirile bisericii. În afară de asta, Krotus era unul dintre cei mai cultivaţi iubitori de pace, înclinat spre concesii rezonabile; nu era nici împotriva libertăţii folosirii potirului — fiind pus, firește, tocmai din pricina asta, în cele mai penibile încurcături, datorită asprimii îngrozitoare cu care superiorul său, arhiepiscopul Albrecht, pedepsea împărtăşirea sub ambele forme în care se practica ea la Halle.

Aşa păţeşte toleranţa, dragostea de cultură, dragostea de pace, când" nimereşte între focurile fanatismului. Halle a fost oraşul cu primul episcop luteran: Justus Jonas, sosit acolo în 1541, unul dintre cei care, spre marea amărăciune a lui Erasmus, trecuse din tabăra umaniştilor într-a reformaţilor, cum au făcut şi Melanchton şi Hütten. Mai amarnică a fost însă pentru înţeleptul de la Rotterdam ura pe care Luther şi ai săi o nutreau faţă de studiile clasice, din care reformatorul personal avea destul de puţine, şi totuşi, ele erau considerate a fi izvorul răzmeriţei spirituale. Dar ceea ce se întâmpla atunci în sânul bisericii apostolice, insurecţia arbitrarului subiectiv împotriva disciplinei obiective însăşi, avea să se repete, o sută şi ceva de ani mai târziu, chiar în sânul protestantismului: sub formă de revoltă a sentimentelor pioase şi a divinei bucurii lăuntrice împotriva ortodoxiei împietrite, de la care, firește, nici un milog n-ar mai fi acceptat să primească o bucată de pâine; sub formă de pietism deci, care a pus stăpânire, la înfiinţarea Universităţii Halle, pe întreaga Facultate de teologie. Şi ea, facultatea — oraşul i-a rămas apoi multă vreme citadelă — asemenea luteranismului odinioară, a însemnat o înnoire a bisericii, o reînsufleţire reformatoare a religiei atrofiate, căzută în indiferenţă generală. Şi câte unul ca mine se poate foarte bine întreba dacă aceste salvări mereu repetate ale cuiva ajuns cu un picior în groapă trebuie considerate, din punct de vedere cultural, îmbucurătoare, dacă nu cumva reformatorii ar trebui priviţi mai curând ca nişte retrograzi, ca nişte emisari ai nenorocirii. Într-adevăr, nu-ncape nici o îndoială că omenirea ar fi fost cruţată de nesfârşite vărsări de sânge şi de înspăimântătoare sfâşieri lăuntrice, dacă Martin Luther n-ar fi restaurat biserica.

Mi-ar fi dezagreabil dacă după cele spuse mai sus, aş fi socotit ca un om cu totul nereligios. Nu sunt nicidecum, ci am mai curând aceeaşi părere cu Schleiermacher, teolog la Halle şi el, care definea religia ca fiind "simţul şi gustul pentru infinit" şi existenţa ei în om ca "o stare de fapt". Deci, nu cu formule filozofice are a face ştiinţa despre religie, ci cu un element lăuntric, sufletesc, dat. Asta aminteşte de dovada ontologică a existenţei lui Dumnezeu, care mi-a plăcut totdeauna mai mult decât toate şi care, pornind de la ideea subiectivă a unei fiinţe supreme, ajunge la concluzia existenţei sale obiective. Că în faţa raţiunii rezistă tot atât de puţin ca şi celelalte, a demonstrat-o, în cuvinte energice, Kant. Ştiinţa însă nu se poate lipsi de raţiune, şi a voi să faci din simţul pentru infinit şi din enigme eterne o ştiinţă, înseamnă

[19] În germană *Krote* înseamnă şi „broască râioasă".

să constrângi la apropiere două sfere fundamental străine una alteia, într-un mod care, în ochii mei, este nenorocit şi de natură să le arunce într-o continuă confuzie. Sentimentul religios, pe care nu-l consider deloc străin inimii mele, este, cu siguranţă, cu totul altceva decât religia pozitivă cu disciplina ei confesională. N-ar fi fost oare mai bine ca "starea de fapt" a simţului omenesc pentru infinit să fie lăsată în seama sentimentului de pietate, a artelor frumoase, a liberei contemplări, ba chiar şi a cercetărilor exacte care, sub aspectul cosmologiei, al astronomiei, al fizicii teoretice, ar putea sluji acestui simţ cu o abnegaţie absolut religioasă — în loc de a-l separa sub forma unei ştiinţe a spiritului şi a face din el un eşafodaj de dogme ai căror adepţi se războiesc de moarte de dragul unei conjuncţii? Pietismul, prin natura sa exaltată, dorea, cum era şi firesc, o separaţie riguroasă între devoţiunea religioasă şi ştiinţă şi susţinea că nici o mişcare, nici o modificare în spaţiul ştiinţific n-ar putea exercita vreo influenţă asupra credinţei. Dar asta era o amăgire, o eroare, pentru că dintotdeauna, vrând-nevrând, teologia a fost influenţată de curentele ştiinţifice ale vremii, a vrut întotdeauna să fie un copil al vremii ei, deşi vremile îi făceau din ce în ce mai multe greutăţi şi o împingeau în colţul celor anacronice. Există oare vreo altă disciplină care prin simpla rostire a numelui să ne dea sentimentul că suntem purtaţi în trecut, în secolul al XVI-lea, al XII-lea? Nimic, nici o adaptare, nici o concesie făcută criticii ştiinţifice nu mai ajută aici. Ceea ce reuşesc acestea să producă nu este decât o înfiripare hibridă) jumătate ştiinţă şi jumătate credinţă în revelaţie, ea însăşi pe calea abandonului. Ortodoxia însăşi a făcut greşeala de a lăsa raţiunea să pătrundă în sectorul religiei, prin încercarea de a demonstra dogmele după legile raţiunii. Sub presiunea iluminismului, teologia n-a mai avut aproape nimic altceva de făcut decât să se apere de contradicţiile insuportabile care i se puneau în seamă şi, ca să li se sustragă, şi-a asimilat atât de mult din spiritul ostil revelaţiei încât a ajuns aproape la sacrificarea credinţei. Era epoca "adorării lui Dumnezeu prin prisma raţiunii", şi a unei spete de teologi în numele căreia Wolf de la Halle declara: "Totul trebuie supus verificării raţiunii ca unei pietre filozofale"; a unei specii care declara că din Biblie tot ceea ce nu servea la "desăvârşirea morală" este învechit şi dădea a înţelege că în istoria bisericii şi studiul ei nu vede decât o comedie a erorilor. Cum se mersese puţin cam prea departe, apăru o teologie conciliantă care, între ortodoxie şi un liberalism mereu înclinat să o slăbească sub asalturile raţiunii, încerca să stabilească o linie de mijloc, mai curând conservatoare. Numai că, de-atunci, noţiunile de "salvare" şi de "abandon" au fost cele care au dat viaţă "ştiinţei despre religie" — noţiuni care, amândouă, au în sine un element temporizator; şi astfel teologia şi-a prelungit viaţa. În forma ei conservatoare ea a căutat, rămânând fermă pe poziţia revelaţiei şi a exegezei tradiţionale, să "salveze" ce se mai putea salva din elementele religiei biblice, acceptând pe de altă parte, cu liberalism, metoda istorico-critică a ştiinţei istorice profane, iar ce era mai important în conţinutul ei, credinţa în minuni, părţi importante din cristologie, învierea trupească a lui Isus şi mai ştiu eu câte, le-a lăsat "pradă" criticii ştiinţifice. Dar ce fel de ştiinţă e aceea ale cărei raporturi cu raţiunea sunt atât de precare, atât de apăsate de constrângeri, şi care e veşnic ameninţată să se prăbuşească din pricina compromisurilor pe care le încheie? După judecata mea, "teologia liberală" nu e nici laie, nici bălaie, e o *contradictio in adjecto*[20]*.* Sprijinitoare a culturii şi dispusă la

[20] Contradicţie între calificare şi termenul calificat *(lat).*

compromisuri cu idealurile societăţii burgheze, cum e, ea coboară elementul religios la nivelul unei funcţiuni a caităţii umane şi diluează extaticul şi paradoxul, specifice geniului religios, pentru a-l transforma într-un fel de etică progresistă. Elementul religios nu se dizolvă numai în etic, şi din cauza asta se ajunge la o nouă separaţie între gândirea ştiinţifică şi cea propriu-zis teologică. Superioritatea ştiinţifică a teologiei liberale ar fi incontestabilă, se spune acum, dar poziţia ei teologică e precară, căci moralismul şi umanismul ei nu reuşesc să se-sizeze caracterul demonic al existenţei omeneşti. Teologia liberală e erudită dar puţin profundă, iar tradiţia conservatoare a păstrat în fond mult mai mult din adevărata înţelegere pentru firea omenească şi tragismul vieţii, şi de aceea şi raporturile sale cu cultura sunt mai adânci, mai pline de semnificaţie decât ale ideologiei burghez-progresiste.

Se observă aici, limpede, infiltrarea în gândirea teologică a unor curente de filozofie iraţională în al căror domeniu, de multă vreme, nonteoreticul, vitalul, voinţa sau instinctul, pe scurt, demonicul, deveniseră tema principală. Se observă în acelaşi timp o renaştere a studiului filozofiei catolice medievale, o orientare spre neotomism şi spre neoscolastică. În felul acesta, teologia ameninţată de liberalism poate, fireşte, să prindă din nou culoare, culoare chiar mai vie, mai pronunţată, mai aprinsă; poate din nou să facă faţă concepţiilor estetice antice involuntar legate de numele ei. Dar spiritul de om civilizat, calificat drept burghez sau lăsat pur şi simplu fără nici o altă calificare, nu se poate feri de un sentiment de nelinişte. Pentru că teologia, pusă în contact cu sensul filozofiei vieţii, cu iraţionalismul, este, prin firea ei, în primejdie să devină demonologie.

Spun toate acestea, numai pentru ca să lămuresc ce înţeleg prin sentimentul de jenă resimţit uneori de pe urma şederii mele la Halle şi a participării mele la studiile lui Adrian, la prelegerile la care asistam alături de el, ca musafir, ca să audiez şi eu ceea ce audia el. Nu găseam, la Adrian, nici un fel de înţelegere pentru această senzaţie de oprimare; lui îi plăcea să discute cu mine problemele teologice ridicate la cursuri şi dezbătute în seminar, dar se eschiva de la orice convorbire care ar fi mers la rădăcina lucrurilor şi s-ar fi referit la însăşi poziţia problematică a teologiei în rândul ştiinţelor, adică evita astfel tocmai ceea ce, ţinând seamă de sentimentele mele de nelinişte, ar fi trebuit să treacă înaintea tuturor. Acelaşi lucru se petrecea de altminteri şi la prelegeri şi tot astfel se comporta şi în raporturile cu colegii lui, membri ai Asociaţiei creştine studenţeşti "Winfried", în care se înscrisese ca să înşele aparenţele şi al căror oaspe eram şi eu din când în când. Dar despre asta, voi vorbi, poate, mai târziu. Vreau să spun acum numai că aceşti tineri, unii palizi, cu aer studios, alţii de o robusteţe rurală, parte figuri distinse purtând însemnele originii lor — mediul universitar mai ales — vreau să spun că erau ceea ce erau, teologi, şi că se purtau ca atare, cu decenţă şi pioasă voioşie. Dar cum de putuseră să se facă teologi, cum, în starea de spirit intelectuală a vremurilor de azi, ajunseseră să aleagă această profesie — afară de cazul că o făcuseră pentru a se supune pur şi simplu unei tradiţii de familie —, pe tema asta nu scoteau o vorbă, iar ca eu să-i trag de limbă, să le iau un interogatoriu ar fi fost, fără îndoială, o încercare lipsită de tact. Un interogatoriu atât de făţiş şi-ar fi putut avea locul, ar fi avut o per-spectivă de succes, într-o atmosferă căreia alcoolul să-i fi slăbit puţin frâele la vreun chef. Dar se înţelege de la sine că fraţii-asociaţi de la "Winfried" aveau privilegiul să dispreţuiască nu numai duelurile studenţeşti ci şi "trasul la măsea", adică: erau inaccesibili întrebărilor

critice atingând probleme fundamentale, ştiau că statul şi biserica au nevoie de funcţionari pentru treburi spirituale şi se pregăteau pentru această carieră. Teologia le părea ceva hărăzit pentru ei — şi istoriceşte chiar era.

Trebuia să mă resemnez şi să admit că şi Adrian o considera ca atare; mă durea însă faptul că, deşi prietenia noastră îşi avea rădăcinile în copilărie, mi-era la fel de puţin îngăduit să-i pun o întrebare pe tema asta, lui, ca şi colegilor săi. Reieşea, de aici, cât de puţin permitea Adrian o apropiere, o încălcare a hotarului intimităţii sale. Dar oare nu eu sunt cel care spuneam că am considerat, la Leverkühn, alegerea carierei drept un eveniment important, caracteristic? N-am definit-o eu, denumind-o "Kaisersaschern"? Uneori, când mă chinuia problematica domeniului de studii al lui Adrian, chemam în ajutor numele acesta. Îmi ziceam că ne-am dovedit, amândoi, adevăraţi copii ai acelui străvechi colţ german în care fusesem crescuţi: eu ca umanist, el ca teolog; şi dacă mă uitam în jur, în cercul vieţii noastre noi, constatam că scena, într-adevăr, se lărgise, dar în esenţă nu se schimbase.

XII

Chiar dacă nu era un mare oraş, Halle era totuşi un oraş mare, cu peste două sute de mii de locuitori; dar, în ciuda intensei circulaţii moderne, nu-şi dezminţea, cel puţin în inima lui, unde locuiam amândoi, amprenta unei gravităţi ce i-o conferea vechimea sa. "Chiţimia" mea, cum se spunea în limbaj studenţesc, era pe Hansastrasse, o ulicioară în spatele bisericii Sfântul Mauriciu, care ar fi putut tot atât de bine să-şi poarte drumul învechit şi la Kaisersaschern; iar Adrian găsise, într-o casă de bürger în Marktplatz, o clădire cu mansardă şi acoperiş ţuguiat, o cameră în care era un pat cu baldachin şi unde a locuit ca subchiriaş al unei văduve mai în vârstă, fostă soţie de funcţionar, timp de doi ani cât a stat la Halle. Avea vedere spre piaţa cu primărie medievală, cu biserica gotică a Sfintei Maria, cu două turle, între care e aruncată un fel de punte a suspinelor; privirea mai cuprindea de acolo "Turnul Roşu", construcţie cu totul remarcabilă, de asemenea în stil gotic, înfiptă solitar în pământ, apoi monumentul lui Roland şi o statuie în bronz a lui Händel. Era o cameră îngrijită şi nimic mai mult, cu o uşoară urmă a fastului burghez întrupată într-o cuvertură roşie de pluş peste masa pătrată de lângă sofa unde erau aşezate cărţi şi unde Adrian îşi lua dimineaţa cafeaua cu lapte. Îşi completase mobila cu o pianină închiriată, pe care erau grămădite note, unele scrise chiar de el. Deasupra, pe perete, prinsă în piuneze, o gravură aritmetică găsită într-un anticariat, reprezentând pătratul magic, astfel cum îl vedem şi în *Melancolia* lui Dürer alături de clepsidră, de compas, de balanţă, de poliedru şi de alte simboluri. Ca şi acolo, figura era împărţită în şaisprezece câmpuri numerotate cu cifre arabe şi anume în aşa fel încât cifra 1 era în câmpul din dreapta jos, iar cifra 16, în stânga sus; magia — sau ciudăţenia — consta în faptul că cifrele acestea, oricum le-ai fi adunat, de sus în jos, în cruciş sau în curmeziş dădeau totdeauna totalul 34. Pe ce principiu se baza rezultatul acesta de egalitate magică n-am putut afla niciodată; poate şi locul atât de vizibil, deasupra pianinei, unde aşezase Adrian gravura, era pricina că ea îmi atrăgea întotdeauna privirea şi cred că nu s-a întâmplat să intru la Leverkühn în casă, fără să verific la repezeală din ochi, fie oblic în sus, fie vertical în jos fatidica potrivire.

Între locuinţa mea şi a lui era un du-te-vino, ca pe vremuri între

farmacia "La Sfântul Arhanghel" şi casa unchiului său: atât seara, când ne întorceam de la vreun teatru sau concert sau de la vreo reuniune a asociaţiei "Winfried", cât şi dimineaţa când ne luam unul pe altul să mergem la Universitate şi, înainte de plecare, ne comparam caietele de curs. Filozofia, materie obligatorie la examenul de anul întâi la teologie, era domeniul în care programele noastre de studiu veneau de la sine în contact şi amândoi ne înscrisesem la Kolonat Nonnenmacher, pe atunci una dintre luminile Universităţii din Halle, care ne vorbea, cu mult elan şi spirit, despre presocratici, despre filozofii naturalişti iohieni, despre Anaximandru şi, mai pe larg, despre Pitagora — fiind puternic inspirat de Aristotel, pentru că aproape singurul care ne informează despre explicaţia pitagoreică a lumii e Stagiritul. Stăm şi îl ascultam, luând note, şi din când în când ridicam privirea spre chipul surâzând cu blândeţe al profesorului cu coama lui albă, acest spirit riguros şi pios, care înălţa pasiunea sa fundamentală, matematica, proporţia abstractă, numărul, la rangul de principiu originar al genezei şi existenţei lumii şi, ridicându-se, ştiutor şi iniţiat, în faţa universului, îl numea, cu un gest larg, întâi "cosmos", apoi ordine şi armonie, sistem de intervale sonor suprasenzorial al sferelor. Numărul şi raporturile între numere reprezentând chintesenţa constitutivă a existenţei şi a demnităţii morale — era extraordinar de impresionant cum se grupau aici, în mod solemn, frumosul, exactul, moralul, în ideea de autoritate ce însufleţeşte grupul pitagoreic, şcoala esoterică a înnoirii religioase a vieţii, a ascultării mute şi a supunerii absolute faţă de acel *"autos epha"*[21]. Trebuie să mă învinuiesc de lipsă de tact pentru că, la asemenea cuvinte, fără să vreau, întorceam ochii spre Adrian, ca să-i citesc în priviri. Acest lucru devenea lipsă de tact datorită stingherelii cu care îşi întorcea spatele, roşind, când băga de seamă. Nu-i plăceau privirile echivoce, refuza cu îndărătnicie să le accepte, să răspundă la ele, şi este aproape de neînţeles cum eu, cu toate că îi ştiam această trăsătură specifică a caracterului, nu puteam aproape niciodată să mă stăpânesc. Îmi compromiteam astfel posibilitatea de a discuta cu prietenul meu în chip obiectiv şi firesc despre lucruri pe care privirea mea mută i le spusese.

Cu-atât mai bine era când rezistam ispitei şi păstram discreţia solicitată. Plecând spre casă de la cursul lui Nonnenmacher, cât de agreabil stăteam de vorbă, despre nemuritorul gânditor a cărui înrâurire străbătea peste milenii şi ştiinţei căruia îi datoram cunoaşterea concepţiei pitagoreice despre univers! Învăţătura lui Aristotel despre materie şi formă ne entuziasma: despre materie sub aspectul potenţial, ca posibilitate ce tinde la formă pentru a se putea realiza; despre formă ca întruchipare a imobilului mobil, care e şi spirit şi suflet, suflet a ceea ce există, ce împinge la realizarea, la desăvârşirea eului în fenomen; despre entelehie deci, care, ca o parte din eternitate, pătrunde şi însufleţeşte corpul, se manifestă întruchipându-se organic, îi comandă mecanismul, îi cunoaşte ţelul, îi ocroteşte destinul. Nonnenmacher vorbise foarte frumos şi expresiv despre aceste intuiri şi Adrian arăta extraordinar de emoţionat.

— Când teologia declară că sufletul ar fi de la Dumnezeu, din punct de vedere filozofic, faptul e corect, spunea Adrian; ca principiu determinant al formei individuale el este o parte a formei pure a oricărei existenţe în general, naşte din gândirea-în-sine-gânditoare pe care o numim "Dumnezeu"... Cred că încep să înţeleg ce voia Aristotel să spună prin entelehie. Este îngerul individului, geniul vieţii lui, în a

---

[21] Maestrul a spus-o *(elină).*

cărui înţeleaptă călăuzire se încrede bucuros. Ceea ce se numeşte rugăciune e, în fond, expresia acestei încrederi, o evocare sau o exortare. Dar pe bună dreptate se cheamă rugăciune, pentru că, în esenţă, pe Dumnezeu îl invocăm.

Eu n-aveam decât un singur gând: "De s-ar dovedi îngerul tău înţelept şi credincios!"

Cu câtă plăcere ascultam, alături de Adrian, aceste cursuri! Cele de teologie, la care asistam — de dragul lui şi, de altfel, nu regulat — constituiau pentru mine o plăcere îndoielnică, luam parte la ele facultativ, numai ca să nu fiu rupt de ceea ce îl preocupa pe Leverkühn. În planul de studii al unui student în teologie accentul se pune, în primii ani, pe disciplinele exegetice şi istorice, adică pe ştiinţa *Bibliei,* pe istoria bisericii şi a dogmelor, pe disciplina confesională; anii medii sunt consacraţi sistematicii, adică: filozofiei, religiei, dogmaticii, eticii şi apologeticii, iar în anii ultimi vin la rând disciplinele practice, şi anume: liturgica, ştiinţa predicii, catihetica, ştiinţa păstoririi sufletelor, ecleziastica şi dreptul canonic. Dar libertatea în ceea ce priveşte cursurile universitare lasă mult joc preferinţelor personale şi de posibilitatea aceasta de a răsturna ordinea materiilor făcu uz şi Adrian, aruncându-se de la început asupra sistematicii — din interes intelectual general, desigur, deplin justificat în acest domeniu, dar şi pentru că profesorul care preda sistematica, Ehrenfried Kumpf, era cel mai suculent vorbitor din toată universitatea, şi avea, indiscutabil, cel mai mare număr de studenţi din toţi anii, chiar şi dintre neteologi. Am spus, ce-i drept, că audiam la Kegel istoria bisericii, dar erau prelegeri cam aride şi monotone. Kegel nu putea, în nici un caz, rivaliza cu Kumpf.

Acest Kumpf era exact ceea ce studenţii numeau "o figură impunătoare" şi nici eu nu mă puteam sustrage unei anume admiraţii pentru temperamentul său, dar de iubit nu-l iubeam deloc şi nicicând n-am putut să cred că Adrian n-ar fi fost, deseori, impresionat penibil de vehemenţele sale, deşi niciodată nu-l ironiza făţiş. "Impunător" era Kumpf şi prin înfăţişare: un bărbat înalt, corpolent, cu palmele dolofane, cu o voce tunătoare şi buza de jos puţin ieşită în afară, de atâta vorbit, şi gata să împroaşte. E adevărat că profesorul Kumpf îşi prezenta de obicei materia după un manual imprimat, al cărui autor de altminteri era chiar el; dar faima i-o făceau "oraţiile improvizate" pe care le intercala păşind apăsat încoace şi-ncolo pe estrada largă a catedrei, cu pumnii înfipţi drept în jos în buzunarele verticale ale pantalonilor şi cu poalele redingotei aruncate la spate, improvizaţii care, mulţumită spontaneităţii, brutalităţii, jovialităţii sănătoase şi, de asemenea, pitorescului arhaic al elocvenţei lui, plăceau extraordinar de mult studenţilor. Felul său era, ca să-l citătm pe el însuşi, să spună lucrurilor pe nume "cu vorbe nemţeşti" sau "în grai german de-al nostru, fără întortocheri şi făţărnicii", adică limpede şi de-a dreptul "să-ţi dai drumul frumuşel într-o nemţească fainâ". În loc de "treptat" el zicea "puţintel câte puţintel", în loc de "sper", "ar fi de nădăjduit" şi *Bibliei* nu-i zicea decât "Sfânta Scriptură". Spunea "umblă cu fierturi vrăjitoreşti", când voia să zică "lucruri suspecte". Despre unul pe care îl socotea după părerea lui împotmolit în erori ştiinţifice zicea "paşte pe păşunea greşalelor"; despre un stricat: "trăieşte ca păduchele pe spinarea împăratului", şi-i plăceau tare mult zicalele de felul: "Ca să faci scrob, trebuie să spargi ouăle", sau: "Cui i-e scris s-ajungă scai, se usucă repede". Exclamaţii ca: "la naiba!", "carnaxi!", "ce dracu!", "afurisit să fie!" şi chiar "rahat!" nu erau o raritate în gura lui, şi mai ales ultima stârnea regulat tropăieli entuziaste.

Din punct de vedere teologic, Kumpf era un reprezentant al acelui

conservatism mediator cu tendinţe critice liberale despre care am mai vorbit. În tinereţe fusese, după cum povestea în improvizaţiile sale peripatetice, un student îndrăgostit de lumină, de poezia şi filozofia noastră clasică, şi se fălea că ştiuse pe de rost toate operele "mai de seamă" ale lui Schiller şi ale lui Goethe. Apoi s-a petrecut ceva cu el, ceva în legătură cu mişcarea de deşteptare de pe la mijlocul secolului trecut, şi mesajul paulian despre păcat şi pocăire l-a abătut de la umanismul estetic. Trebuie să fii teolog înnăscut, ca să poţi preţui cum trebuie asemenea destine spirituale şi asemenea întâlniri la porţile Damascului[22]. Kumpf se convinsese că şi modul nostru de gândire e corupt şi că are nevoie de pocăire, şi tocmai pe asta se întemeia liberalismul lui, căci îl făcuse să vadă în dogmatism forma intelectuală a fariseismului. Ajunsese deci la critica dogmei pe calea diametral opusă celei pe care mersese Descartes, căruia, dimpotrivă, certitudinea conştiinţei lucide, a lui *cogitare,* îi păruse mai legitimă decât autoritatea scolastică. Aceasta e deosebirea între eliberarea teologică şi eliberarea filozofică. Kumpf şi-o înfăptuise pe a sa cu voioşie şi trainică încredere în Dumnezeu şi o reconstituia în faţa noastră, a auditorilor, "cu vorbe nemţeşti". Nu era numai antifariseic, antidogmatic, ci antum şi afizic, orientat către etică şi teoria cunoaşterii, un vestitor al idealului personalităţii fundat pe etică, ostil categoric sciziunii pietiste dintre lume şi evlavie, mai curând un credincios laic, înclinat spre plăceri sănătoase, un pasionat de cultură — în special de cea germană căci nu era prilej să nu se arate un naţionalist viguros, de factură luterană, şi cea mai crâncenă jignire pe care socotea c-o poate aduce cuiva era să-i spună: "frânc puturos", ceea ce trebuia să însemne că acela judecă şi predă ca un străin. Mânios şi aprins la faţă, adăuga câteodată "Căca-s-ar dracu pe el! Amin!", ceea ce, iarăşi, era recompensat cu un tropăit frenetic.

Liberalismul lui, pomenit mai sus, şi care se baza nu pe îndoiala umanistă în faţa dogmei, ci pe îndoiala religioasă în încrederea pe care o merita gândirea noastră, nu numai că nu-l stânjenea în credinţa lui neclintită în revelaţie, dar nu-l împiedica nici de a fi în relaţii destul de intime, chiar dacă, fireşte, încordate, cu diavolul. Nu pot, şi nici nu vreau să cercetez în ce măsură credea în existenţa personală a celui potrivnic, dar îmi spun că acolo unde în general e teologie — şi mai ales când ea se îmbină cu o fire atât de suculentă ca a lui Ehrenfried Kumpf — nu lipseşte nici diavolul din combinaţie, şi realitatea lui se manifestă complementar celei a lui Dumnezeu. E uşor de spus că teologul modern îl priveşte sub aspect de "simbol". După părerea mea teologia nu poate fi în nici un caz modernă, ceea ce poate fi numit un mare avantaj; iar în ceea ce priveşte caracterul simbolic, nu văd de ce iadul trebuie să fie luat într-un sens mai simbolic decât raiul. În orice caz, poporul n-a făcut-o niciodată. Ba chiar, chipul brutal, obscen-umoristic al diavolului îi era poporului mai apropiat decât maiestatea supremă; ori Kumpf, în felul său, era un om din popor. Când vorbea de "gheenă şi de speluncile ei", ceea ce făcea cu plăcere — în forma aceea arhaizantă pe care, e-adevărat, o lua pe jumătate în glumă, dar care îi permitea să se pronunţe mult mai convingător decât dacă ar fi spus, în germana modernă "infern" — n-aveai absolut deloc impresia că vorbea în simboluri, mai curând erai înclinat să crezi că, hotărât, ce spunea, spunea "în graiul nostru vechi nemţesc, fără întortocheri şi făţărnicii". Lucrurile nu stăteau altfel nici cu cel potrivnic însuşi. Cum am mai

---

[22] Aluzie la întâlnirea lui Saul (Pavel) cu Isus în faţa porţilor Damascului şi convertirea celui dintâi la creştinism.

afirmat, ca savant, ca om de ştiinţă, Kumpf făcea concesii criticii raţionaliste în materie de credinţă în *Biblie* şi măcar din când în când, cu un aer de probitate intelectuală, "ceda" în anumite privinţe, în fond însă, el îl vedea pe impostor, duhul cel rău, îndeplinindu-şi admirabil opera tocmai sub masca raţiunii, şi de aceea rareori vorbea în numele ei fără să adauge: *"Si diabolus non esset mendax ethomicida!"*[23] Nu-i plăcea să-i spună necuratului pe nume, ci i-l deforma sau schimonosea zicându-i ca în popor: "benga", sau "ucigă-L crucea", sau "ghiavol". Dar tocmai această evitare şi pocire, pe jumătate din aversiune, pe jumătate în glumă, conţinea ceva dintr-o recunoaştere plină de ură, a realităţii. În afară de asta avea la îndemână şi folosea o mulţime de nume pline de miez şi desuete: "Belzebuth", "meşterul Mârţoagă", domnul Dicis-et-non-facis[24]" şi "Gaşperu ăl negru", care şi ele exprimau, sub o formă grotească, animozitatea sa categorică faţă de vrăjmaşul lui Dumnezeu.

Cum Adrian şi cu mine îi făcusem o vizită lui Kumpf acasă, profesorul ne invita, când şi când, în familie, unde luam cina împreună cu soţia lui şi cu cele două fete, care aveau obrajii rumeni şi îşi udau şi-şi împleteau apoi atât de strâns cozile, încât stăteau ţepene, depărtându-se oblic de cap. Una dintre ele spunea* rugăciunea, în timp ce noi ne plecam ochii discret peste farfurii. Apoi gazda, într-o revărsare de mărturisiri care cuprindea şi pe Dumnezeu, şi lumea, biserica şi politica, universitatea şi chiar şi arta şi teatrul — şi prin care era vădit că imita *Alocuţiunile rostite la masă* ale lui Luther — se apuca voiniceşte de treabă: de mâncare şi de băutură, să fie pildă bună, în semn că n-avea nimic împotriva bucuriei de a trăi şi a desfătărilor culturale sănătoase: ne îndemna într-una să-i urmăm pilda şi să nu dispreţuim darurile Domnului, pulpa de berbec şi fetească de Mosella, şi, după ce înghiţea şi prăjitura, lua, spre desperarea noastră, chitara din cui şi, şezând picior peste picior pe scaunul puţin îndepărtat de masă, începea să cânte cu glas tunător, în zumzetul coardelor, cântece precum: *Morarului îi stă bine cu drumul* sau *Goana nebună a viteazului Lutzow, Lorelei* şi *Gaudeamus igitur,* după care trebuia să urmeze — şi urma — "Cine-n lume nu iubeşte, la ce dracu mai trăieşte". Nu cânta, răcnea, prinzându-şi de mijloc, în faţa noastră, nevasta durdulie. Apoi, îşi îndrepta arătătorul lui dolofan spre vreun colţ mai întunecos, în care nu mai răzbea nici o rază a lămpii cu abajur atârnată deasupra mesei:

— Priviţi! striga. Acolo-i, în colţ, spurcatul, blestematul duhul jalnic şi posomorât, şi nu poate răbda că ni-i inima bucuroasă, întru Domnul, de masă şi de cântec! N-o să ne poată atinge, mişelul, cu săgeţile lui otrăvite şi înroşite-n foc! *Apage!*[25] răcnea el, apucând o franzelă şi aruncând-o în colţul întunecat.

După această luptă imaginară ciupea din nou strunele şi cânta: *Cui i-e dragă drumeţia.*

Toate astea erau mai degrabă de speriat şi sunt sigur că şi Adrian avea acelaşi sentiment, deşi mândria lui nu-i permitea să-şi abandoneze profesorul. Oricum, după bătălia cu diavolul, în stradă, era apucat de accese de râs care nu se potoleau decât încetul cu încetul, vorbind despre altele.

XIII

---

[23] Dacă diavolul n-ar fi mincinos şi ucigaş *(lat).*

[24] Spune şi nu face *(lat).*

[25] Pleacă! (Transcriere latină a cuvântului elin.)

Trebuie să mai evoc, în câteva cuvinte, o figură de profesor care, din cauza ambiguităţii sale ce stârnea curiozitatea, s-a întipărit în amintirea mea mai puternic decât a altora. Era docentul Eberhard Schleppfuss care, pe vremea aceea, a profesat la Halle, timp de două semestre *venia legendi*[26], pentru ca apoi, ce-i drept, să dispară, nu ştiu unde. Schleppfuss era un om puţintel, învăluit într-o pelerină neagră, care-i ţinea loc de palton, încheiată la gât cu un lănţişor metalic Mai purta un fel de pălărie moale, cu borurile ridicate lateral, semănând cu a iezuiţilor, şi pe care, într-un gest larg, o cobora până la pământ zicând "umila dumneavoastră slugă", când noi studenţii îl salutam pe stradă. După părerea mea târa, într-adevăr, puţin un picior, dar faptul era contestat şi nici eu n-am putut dobândi certitudinea, de câte ori am încercat să verific cu ochii mei, privindu-l cum merge, aşa că n-am stăruit, şi prefer să o atribui unei sugestii subconştiente provocate de numele său[27], presupunere întărită într-o oarecare măsură de caracterul cursului său ce dura două ore. Nu-mi mai amintesc cu precizie sub ce titlu figura acesta în programul prelegerilor. După materie, care, fireşte, plutea oarecum în vag, ar fi putut să se numească "psihologia religiei" — şi de altminteri foarte probabil că aşa se şi numea. Avea un caracter oarecum exclusiv, nu conta la examene, şi la ea asista numai o mână de studenţi, cu o orientare mai mult sau mai puţin revoluţionară, vreo zece-doisprezece. De altfel mă mir că nu veneau mai mulţi, pentru că prelegerile lui Schleppfuss erau destul de atrăgătoare ca să justifice o audienţă largă. Dar s-a adeverit cu ocazia asta că şi cursurile picante îşi pierd din puterea de atracţie, dacă sunt de un nivel intelectual prea ridicat.

Am mai avut prilejul să spun că teologia, prin natura ei, înclină — şi în anumite condiţiuni este obligată — să devină demonologie. Schleppfuss era un exemplu din acest punct de vedere, chiar dacă unul de natură foarte progresistă şi cerebrală, deoarece concepţia lui demonică despre lume şi Dumnezeu era străbătută de o iluminare psihologică, ceea ce o făcea acceptabilă spiritului modern, ştiinţific, ba chiar plăcută acestuia. În sprijinul celor de mai sus venea şi felul lui de a se exprima, ce impunea mai ales tinerilor. Vorbea deschis, fără reticenţe, clar, fără efort şi fără întreruperi, într-o formă de exprimare ce putea fi trimisă direct la tipar, şi în formulări cu uşoară tentă ironică. Nu ţinea cursul de la catedră, ci din alt loc, mai lateral, pe jumătate şezând, pe jumătate rezemat de vreo balustradă, cu vârfurile degetelor împreunate în poale şi cu degetele mari răşchirate, barbişonul despărţit în două mişcându-i-se în sus şi în jos şi lăsând să scânteie între el şi mustăcioara răsucită cu vârf, dinţi strălucitori şi ascuţiţi. Grosolanele relaţii cu diavolul ale lui Kumpf erau un joc de copil în comparaţie cu realitatea psihologică cu care Schleppfuss îl îmbrăca pe Necurat, această personificare a lepădării de Dumnezeu. Într-adevăr, în dialectica sa el înălţa, dacă îmi este îngăduit să mă exprim astfel, ocara păcatului până la Dumnezeu, iadul până la empireu, şi proclama nelegiuirea ca o corelaţie necesară şi congenitală sfinţeniei, iar aceasta, o permanentă ispită satanică, o incitare aproape irezistibilă la profanare.

Demonstra toate acestea cu ajutorul vieţii sufleteşti din epoca clasică de dominare a existenţei de către religie — evul mediu creştin, şi anume secolele lui de declin — o epocă de perfectă armonie între

---

[26] Cu autorizaţia de a ţine cursuri *(lat).*

[27] *Schleppfuss î*nseamnă în germană „târâie-picior" sau „şchiop"

judecătorul spiritual şi delincvent, între inchizitor şi vrăjitoare, cu privire la faptul concret al trădării faţă de Dumnezeu, cu privire la pactul cu diavolul, abjecta complicitate cu demonii. Esenţialul, în asemenea împrejurări, era ispita la apostazie generată de însuşi elementul sacrosanct, era lucrul în sine, şi se manifesta, de pildă, prin felul în care apostaţii îi spuneau Sfintei Fecioare "borţoasa", şi prin exclamaţiile teribil de grosolane, obscenităţile îngrozitoare pe care, împinşi de diavol, le rosteau pe ascuns în timpul liturghiei iar doctorul Schleppfuss, cu vârfurile degetelor împreunate în poale, le repeta textual — din consideraţiuni de gust, îmi interzic să le reproduc aici, dar nu îi fac o vină că nu ţinea seama de asemenea motive, ci dădea preponderenţă ştiinţei. Numai că era bizar să-i vezi pe studenţi notându-şi-le conştiincios în maculatoarele lor cu coperte de muşama. După el, toate acestea, orice rău, "Răul" însuşi, erau o emanaţie şi un accesoriu ineluctabil al chiar sfintei existenţe a lui Dumnezeu; la fel şi păcatul: nu avea o existenţă în sine, ci pofta de păcat exista în profanarea virtuţii, fără de care n-ar fi avut din ce izvorâ; cu alte cuvinte: consista din savurarea libertăţii, adică a posibilităţii de a păcătui, care era inerentă actului facerii însuşi.

Aici se manifesta o anume imperfecţiune logică a atotputerniciei şi a neţărmuritei bunătăţi dumnezeieşti; căci n-a izbutit să dea creaturii, adică celui rupt din sine şi care acum era în afara lui, incapacitatea de a păcătui. Aceasta ar fi echivalat cu refuzul de a acorda creaturii liberul arbitru de a se întoarce cu faţa de la Dumnezeu — ceea ce ar fi însemnat o creaţiune imperfectă, ba chiar n-ar mai fi fost deloc o creaţiune şi expresie a dumnezeirii. Dilema logică în care s-a aflat Dumnezeu consta în aceea că nu fusese în stare să acorde făpturii, omului şi îngerilor, în acelaşi timp independenţa în alegere, deci liberul arbitru, cât şi harul de a nu putea păcătui. Pietatea şi virtutea însemnau a face uz de libertatea pe care Dumnezeu a trebuit să o acorde ca atare făpturii, adică: a nu face uz de ea — ceea ce, fireşte, dacă te luai după Schleppfuss, reieşea că ar fi cam acelaşi lucru cu o anumită diminuare existenţialistă, o reducere a intensităţii vieţii creaturii extra-divine.

Libertate. Ce straniu suna cuvântul în gura lui Schleppfuss! Ei, da, desigur, la el avea un accent religios, profesorul vorbea ca teolog şi n-o dispreţuia deloc, dimpotrivă, scotea în relief înalta semnificaţie pe care Dumnezeu o acorda acestei idei, preferând să lase oamenii şi îngerii expuşi păcatului decât să-i lipsească de libertate. Perfect, atunci libertatea era opusul inocenţei înnăscute, libertatea se chema putinţa de a rămâne credincios lui Dumnezeu din propria ta voinţă sau a te vinde demonilor şi a putea şuşoti, la liturghie, vorbe îngrozitoare. Aceasta era o definiţie oferită de psihologia religiei. Dar libertatea a jucat un rol şi într-o accepţiune poate mai puţin spirituală, dar nu mai lipsită de entuziasm, în viaţa popoarelor lumii şi în frământările istoriei. O face şi acum, când scriu această biografie — în războiul care bântuie cu furie în momentul de faţă şi, cum mi-ar plăcea, în solitudinea mea, să cred, chiar şi în sufletul şi gândurile poporului nostru german aflat sub domnia celui mai temerar şi mai abuziv bun plac, începe, pentru prima oară în viaţa lui, să se întrevadă, ca începutul zorilor, ce-ar putea să însemne libertatea. Ei, dar pe vremea aceea nu ajunsesem încă atât de departe! În epoca studenţiei noastre problema libertăţii nu era sau nu părea să fie arzătoare, şi doctorul Schleppfuss putea să dea cuvântului înţelesul care i se potrivea în cadrul cursului său şi să lase alte sensuri deoparte. O, de-aş fi avut impresia că le lasă deoparte şi că, totalmente absorbit de concepţia sa psihologico-religioasă, nu se gândea deloc la celelalte. Dar se gândea, nu mă puteam lepăda de

acest simţământ, şi determinarea teologică pe care o dădea libertăţii avea un caracter apologetic şi polemic, îndreptat împotriva definiţiilor mai "moderne " , adică: mai banale, simple idei curente, pe care auditorii lui ar fi vrut poate să le implice. Iată, părea că vrea să zică, avem şi noi cuvântul, ne stă la dispoziţie, să nu credeţi că numai în dicţionarele voastre se găseşte şi că ideea voastră despre el este singura citată de raţiune. Libertatea este un lucru foarte mare, este condiţia facerii, este ceea ce l-a împiedicat pe Dumnezeu să ne facă invulnerabili la apostazie. Libertatea înseamnă libertatea de a păcătui, iar evlavia înseamnă a nu face uz de această libertate, din dragoste pentru Dumnezeu, care a trebuit să ne-o dea.

Aşa arăta teoria lui, puţin cam tendenţioasă, puţin cam răutăcioasă, dacă nu mă înşelam cu desăvârşire. Pe scurt, mă irita. Nu-mi place când cineva vrea să aibă totul, când ia adversarului cuvântul din gură, îl suceşte şi-l învârteşte şi încurcă noţiunile. Asta se petrece astăzi, cu o cutezanţă fără margini, şi de aici rezultă pricina solitudinii mele. Anumiţi oameni n-ar trebui să vorbească despre libertate, raţiune, umanitate, ar trebui să renunţe din consideraţiuni de salubritate. Dar tocmai despre umanitate vorbea Schleppfuss — fireşte, în sensul "secolelor clasice ale credinţei" pe a căror mentalitate îşi fundamenta el expunerile psihologice. Se vedea limpede că voia să dea a înţelege, că umanitatea nu este o invenţie a libertăţii de spirit, că această idee nu-i aparţine numai ei, ea a existat dintotdeauna şi că, de pildă, activitatea Inchiziţiei era însufleţită de cea mai mişcătoare umanitate. Schleppfuss povestea cum în vremurile acelea "clasice" fusese aruncată în închisoare, judecată şi arsă pe rug o femeie, pentru că timp de şase ani de zile, de trei ori pe săptămână, dar în special de sfintele sărbători, ar fi avut de-a face cu un duh rău, chiar şi când se afla alături de bărbatul ei adormit. Femeia se făgăduise diavolului într-atâta, încât în al şaptelea an ar fi devenit cu trup şi suflet prada lui. Dar se născuse într-o zodie bună, pentru că puţin înainte de expirarea sorocului, Dumnezeu, în bunătatea lui, a lăsat-o să cadă în mâinile Inchiziţiei şi încă de la primele faze ale interogatoriului ea a făcut mărturisiri complete şi pline de căinţă, aşa că e foarte probabil să fi avut parte de iertare cerească. Se dusese la moarte cu voie bună, spunând răspicat că, şi dacă ar putea scăpa, preferă rugul, numai să se poată izbăvi de puterea demonului. Atât de mult se scârbise de viaţă din pricina murdarului păcat ce pusese stăpânire pe ea. Ce frumoasă desăvârşire a culturii îşi găsea expresia însă în acest acord plin de armonie între judecător şi delincvent şi ce caldă umanitate căpăta glas din satisfacţia de a fi smuls, prin foc, în ultima clipă măcar, acest suflet din ghearele diavolului şi de a-i fi prilejuit iertarea divină!

Schleppfuss ne făcu să simţim acest lucru şi ne atrase atenţia — nu numai asupra a ceea ce mai putea fi numit umanitate dar şi asupra a ceea ce era ea în esenţă. Ar fi fost absolut inutil să fi folosit aici un alt termen din vocabularul libertăţii spirituale şi de a pomeni de o deznădăjduitoare superstiţie. Schleppfuss mânuia şi acest termen în numele secolelor "clasice", cărora le fusese perfect necunoscut de altfel. Relaţiile cu duhul rău atribuite femeii aceleia fuseseră superstiţie ineptă, şi nimic altceva. Ea se lepădase de Dumnezeu, se lepădase de credinţă şi asta însemna superstiţie. Superstiţie nu însemna: să crezi în demoni şi în duhuri rele, ci însemna să ai de-a face cu ele, treabă mai rea decât ciuma, şi să aştepţi de la ele ceea ce trebuie să aştepţi numai de la Dumnezeu. Superstiţie însemna să crezi în insinuările şi în vicleniile vrăjmaşului speţei omeneşti; noţiunea aceasta cuprindea deci toate invocaţiile, cântecele, exorcismele, toate încălcările vrăjitoreşti,

păcatele, delictele, *flagellum haereticorum fascina-fiorum, illusiones daemonum*[28]. Aşa trebuia definită noţiunea de superstiţie, aşa fusese definită, şi era totuşi interesant cum poate folosi omul cuvintele, cum poate gândi cu ele!

Natural, raporturile dialectice ale răului cu sfinţenia şi cu binele jucau un rol important în teodicee, în justificarea dată de Dumnezeu existenţei răului în lume, care, în cursul lui Schleppfuss, ocupa un spaţiu vast. Răul contribuia la perfecţiunea universului; fără el acesta n-ar fi fost perfect şi de aceea Dumnezeu îl îngăduia, căci Dumnezeu era perfect şi trebuia deci să voiască perfecţiunea — nu în sensul de bine perfect, ci în sensul universalităţii şi al creşterii reciproce a intensităţii vieţii. Răul era mult mai rău când există binele, binele era mult mai frumos când există răul, ba, poate — chestiunea era controversabilă —, poate că răul n-ar fi fost rău deloc dacă n-ar fi existat binele şi binele n-ar fi fost deloc bine de n-ar fi existat răul. Augustinus mersese cel puţin atât de departe încât să spună că funcţiunea răului ar fi să permită binelui să iasă mai clar în evidenţă şi că acesta place cu atât mai mult şi este cu atât mai lăudabil cu cât poate fi comparat cu răul. Aici, fireşte, intervenea tomismul cu avertismentul: ar fi periculos să se creadă că Dumnezeu ar vrea ca răul să se înfăptuiască. Dumnezeu nu vrea nici să se înfăptuiască, nici să nu se înfăptuiască, ci, fără să vrea sau să nu vrea, el îngăduie domnia răului şi faptul acesta vine în ajutorul perfecţiunii. Dar ar fi o rătăcire să se susţină că Dumnezeu va admite răul de dragul binelui; căci nimic nu poate fi considerat bun dacă nu corespunde ideii de bine "în sine", şi nu de bine accidental. Oricum ar fi, spunea Schleppfuss, aici se pune problema binelui şi frumosului în afara relaţiilor cu răul şi cu urâtul — problema calităţii în afara comparaţiei. Unde nu există comparaţie, spunea el, nu poate fi vorba nici de greu, nici de uşor, nici de mare, nici de mic. Binele şi frumosul ar fi sortite atunci la o existenţă în care calitatea ar fi absentă, o existenţă foarte asemănătoare unei inexistenţe şi poate că nici nu ar fi de preferat.

Noi scriam toate acestea în maculatoarele noastre cu coperta de muşama ca să le ducem, mai mult sau mai puţin liniştiţi, acasă. Ţinând seama de jalnica înfăţişare a creaţiunii, adevărata justificare a lui Dumnezeu, adăugam noi la dictarea lui Schleppfuss, constă în aptitudinea lui de-a scoate la iveală binele din rău. Spre gloria lui Dumnezeu, această însuşire tinde, în mod necesar, să se exercite, şi ea nu s-ar fi putut revela dacă Dumnezeu n-ar fi făcut creaţiunea susceptibilă de păcat. Altminteri universului i-ar fi fost interzis binele pe care Dumnezeu este în stare să-l scoată din rău, din păcat, din suferinţă şi viciu, iar îngerii ar fi avut şi ei mai puţine prilejuri să-i adreseze osanele. E adevărat că se întâmplă şi pe dos — istoria ne-arată asta într-una — din bine iese mult rău, astfel că Dumnezeu, ca să evite una ca asta, ar fi trebuit să fi împiedicat şi binele şi deci, la urma urmei, n-ar mai fi trebuit să facă lumea. Ceea ce însă ar fi contrazis esenţa lui de creator, şi de aceea a plămădit-o aşa cum e, străbătută de rele, adică a trebuit s-o lase, în parte, pradă influenţelor demonice.

Nu s-a ştiut niciodată prea limpede dacă Schleppfuss îşi expunea propriile sale opinii doctrinare sau era numai chestiunea de a ne familiariza cu psihologia secolelor clasice ale credinţei. Desigur, n-ar fi fost teolog, dacă nu s-ar fi raliat, cu toată simpatia, până la unison, la această psihologie. Mă întrebam de ce prelegerile lui nu atrăgeau mai mulţi tineri, pentru că ori de câte ori era vorba, în ele, de puterea

---

[28] Năpasta vrăjitorilor eretici, amăgirile demonilor *(lat)*

demonilor asupra vieţii omeneşti, sexualitatea juca un rol important, şi cum oare ar fi putut fi altfel? Caracterul demonic al acestei sfere era unul din principalele accesorii ale "psihologiei clasice"; ea considera acest domeniu ca fiind arena preferată a demonilor, zona de intervenţie cea mai indicată pentru potrivnicul lui Dumnezeu, Necuratul, corupătorul. Pentru că puterea vrăjitorească pe care i-o acordase Dumnezeu era mai mare asupra poftelor cărnii decât asupra oricăror altor acţiuni omeneşti: nu numai din cauza obscenităţii exterioare a acestor practici, ci mai presus de toate pentru că depravarea primului tată se transmisese, sub formă de păcat originar, omenirii întregi. Actul procreaţiei, caracterizat prin hidoşenie estetică, era expresia şi vehiculul păcatului originar — nu era deci de mirare că se lăsase diavolului atâta mână liberă în treaba asta. Nu degeaba îi spusese lui Tobias îngerul: "Cei ce se dedau poftelor trupeşti cad în stăpânirea diavolului!" Puterea demonilor e cuibărită în coapsele omului şi despre ele era vorba când evanghelistul spunea: "Când un om tare şi întrarmat păzeşte curtea lui, avuţiile lui stau în bună pace". Acestor cuvinte, fireşte, trebuia să li se dea o interpretare sexuală; totdeauna în cuvintele criptice trebuia căutat un astfel de înţeles, şi tocmai pietatea era aceea care le asculta cu urechea ciulită.

Era de mirare însă, cât de slabă se dovedise, dintotdeauna, paza îngerilor pe lângă sfinţii Domnului, cel puţin în măsura în care se referă la "pace". Cartea sfinţilor părinţi e plină de relatări din care reiese că, chiar dacă înfruntaseră toate plăcerile trupeşti, fuseseră frământaţi într-un hal de necrezut de pofta de femeie. "Datu-mi-s-a mie un ghimpe în carne, un înger al Satanei care să mă bată cu pumnii!" Era şi asta o mărturisire făcută corintienilor, şi chiar dacă autorul epistolei va fi vrut poate să înţeleagă altceva, de pildă epilepsia sau ceva de felul ăsta — pietatea interpreta în felul ei; pe bună dreptate probabil, pentru că instinctul său nu dădea greş când punea tentaţiile minţii într-o obscură relaţie cu demonul sexualităţii. Se-nţelege că ispita căreia îi rezistai nu era un păcat, ci, dimpotrivă, o încercare a virtuţii. Şi totuşi, hotarul între ispită şi păcat era greu de tras, căci nu-i oare cea dintâi clocotul păcatului în sângele nostru, şi râvnirea nu cuprinde ea oare destul abandon în faţa răului? Aici ieşea din nou la iveală unitatea dialectică a binelui şi a răului, pentru că sfinţenia fără ispită nici nu se poate concepe, şi ea se măsoară după grozăvia ispitei, după potenţialul unui om de a păcătui.

De la cine pornea însă ispita? Cine trebuia blestemat din pricina ei? Uşor de zis: vine de la diavol. El îi era izvorul, blestemul se cuvenea însă obiectului. Obiectul, *instrumentum*-ul ispititorului, era femeia. Implicit ea era şi *instrunentum-ul* sfinţeniei, căci nu există sfinţenie fără clocotul poftei de păcat. Dar mulţumirea ce i se aducea devenea amară. Mai curând părea surprinzător şi profund semnificativ că, deşi omul era, în ambele lui întruchipări, o fiinţă sexuată, şi deşi localizarea demonicului între coapse se potrivea mai curând bărbatului decât femeii, cu toate acestea blestemul cărnii şi al robiei sexuale era zvârlit asupra femeii, aşa că s-a putut ajunge la zicala: "Femeia frumoasă e ca un inel de aur în râtul unei scroafe". Câte de felul acesta şi altele asemenea, pornite din adâncul inimii, nu i s-au spus, din vremuri de demult, femeii! Era vorba de pofta carnală în general, identificată cu femeia, şi de aceea s-a ajuns ca şi senzualitatea bărbatului să fie trecută în socoteala femeii. De unde şi vorba: "Am aflat femeia mai amară decât moartea, şi chiar şi o femeie cumsecade e roaba poftelor trupului!"

S-ar fi putut pune întrebarea: Oare bărbatul cumsecade nu? Şi bărbatul sfânt mai ales!? Da, dar asta era opera femeii, ca întruchipare

a întregii senzualităţi de pe faţa pământului. Sexul era domeniul său, şi-atunci cum s-ar fi putut ca ea, care se numea *femina,* cuvânt ce venea în parte de *lafides,* în parte de la *minus,* de la credinţă minoră, să nu se afle pe picior de vinovată intimitate cu duhurile impure care populează acest domeniu, să nu fie bănuită mai cu seamă de relaţii cu duhurile impure, de vrăjitorie? Ca pildă, acea soţie ce avusese relaţii cu un duh rău, alături de bărbatul ei care dormea, şi asta ani de zile. În orice caz, nu existau numai *incubi*[29]*,* mai existau şi *succubi*[30] şi, într-adevăr, un tânăr nemernic din perioada clasică trăise cu un idol şi avea să sfârşească simţind urmările geloziei diavoleşti. Pentru că, după câţiva ani se căsători, mai mult din interes decât din adevărată iubire, cu o femeie de treabă, dar nu reuşi niciodată să o "cunoască" în sensul biblic, pentru că totdeauna se vâra idolul între ei. Din pricina asta, pe bună dreptate, femeia l-a lăsat, supărată, şi el s-a văzut silit, câte zile a mai avut, să se mulţumească cu neîngăduitorul idol.

După părerea lui Schleppfuss, mult mai caracteristică pentru starea de lucruri psihologice fusese incapacitatea suferită de un alt tânăr din acea epocă; căci fusese lovit, fără nici o vină din partea lui, numai din pricina unei vrăjitorii femeieşti, şi mijlocul prin care se lecuise a fost pur şi simplu tragic. În amintirea studiilor făcute împreună cu Adrian voi intercala, pe scurt, aici, povestea, asupra căreia Schleppfuss stăruia cu mult spirit.

La Merseburg, lângă Konstanz, trăia, către sfârşitul secolului al XV-lea, un flăcău de treabă, Heinz Klopfgeissel îşi zicea, şi era dogar de meserie, bine făcut şi sănătos, îi plăcea o fată şi îl plăcea şi fata, Bärbel, fiica unică a unui clopotar văduv, şi voiau să se căsătorească, dar voinţa tinerei perechi se izbea de împotrivirea tatălui, căci Klopfgeissel era sărac, iar clopotarul îi cerea să-şi facă întâi un rost ca lumea în viaţă, s-ajungă meşter în breasla lui, şi numai după aceea să-i dea fata. Iubirea tinerilor fusese însă mai puternică şi cei doi se uniră încă înainte de vreme. Pentru că noaptea, când clopotarul se ducea să sune clopotele, Klopfgeissel pătrundea la Bärbel şi în îmbrăţişările lor fiecăruia i se părea că celălalt e cea mai minunată făptură de pe lume.

Aşa stăteau lucrurile când, într-o zi, dogarul împreună cu alţi flăcăi plecară la Konstanz, la hramul unei biserici, unde petrecură ziua întreagă, iar seara, bine dispuşi, hotărâră să se ducă la femei, într-o tavernă. Treaba asta nu era pe gustul lui Klopfgeissel, şi nu vru să meargă. Dar flăcăii îşi bătură joc de el, îl făcură neisprăvit, îi aruncară vorbe provocatoare şi usturătoare, dându-i să înţeleagă că, lipsind, şi-ar dovedi neputinţa, şi cum nu putu răbda una ca asta, iar pe de altă parte nu se cruţase nici el la băutul berii se lăsă prostit, zicând: "Hoho, o să v-arăt eu vouă!" şi intră cu toată banda în lupanar.

Aci se întâmplă că păţi o ruşine cumplită şi făcu feţe-feţe. Căci, împotriva tuturor aşteptărilor, când fu lângă târâtura aceea, o unguroaică, îşi dădu seama că i se încuiaseră balamalele şi că nu era în stare să-şi împlinească datoria de bărbat, ceea ce îl necăji peste măsură, dar îl şi înspăimântă. Şi lepădătura aceea, pe lângă că-şi bătu joc de dogar, dădu şi din cap a îngrijorare şi zise că e ceva ce nu miroase a bine în chestia asta, că nu e lucru curat; un flăcău voinic ca el să nu fie în stare să se slobozească, asta înseamnă că a pus dracu gheara pe el, i se făcuseră pesemne farmece — şi câte şi mai câte. Flăcăul o plăti gras să tacă din gură, să nu le spună băieţilor nimic, şi se întoarse acasă abătut.

---

[29] Demon bărbat

[30] Demon femelă

Cât îi fu cu putinţă de repede, deşi nu fără îngrijorare, îşi dădu întâlnire cu Bärbel şi, în timp ce clopotarul trăgea la clopotele lui, petrecură împreună ceasul cel mai fericit. Constată că onoarea lui de flăcău se reparase, şi ar fi putut să fie mulţumit. În afară de prima şi unica lui femeie, Heinz nu se sinchisea de nici una, şi-atunci de ce să dea importanţă faptului în sine, dacă nu o privea pe ea? Dar de când cu înfrângerea aceea îi rămăsese o nelinişte în suflet care îl sfredelea şi îl îndemna să mai încerce, măcar o dată, să-i joace iubitei inimii lui o festă, o ultimă dată. De aceea cată pe ascuns un prilej să-şi măsoare puterile, puterile sale, dar şi ale fetei, căci neîncrederea în sine era legată de o uşoară şi, ce-i drept, duioasă, dar neliniştită bănuială ce se îndrepta spre fiinţa iubită.

Întâmplarea făcu să fie chemat în pivniţa unui cârciumar, un burtă-verde bolnăvicios, să strângă doagele şi cercurile slăbite la două butoaie şi nevasta cârciumarului, o muieruşcă împieliţată, coborî cu flăcăul nostru în pivniţă, privindu-l cum lucra. Îi mângâie braţul, i-l trase alături de-al ei să-l măsoare şi se linguşi pe lângă el atâta, încât îi fu cu neputinţă să nu-i ofere ceea ce însă carnea lui, cu toată bunăvoinţa spiritului, se îndărătnicea să-i refuze, aşa că fu silit să spună că n-are chef, că se grăbeşte, că desigur bărbatul ei va coborî scările îndată şi spălă putina rămânând dator femeii, care râdea amărâtă şi batjocoritoare, cu ceea ce nici un flăcău voinic nu rămâne dator.

Era cu totul uluit, nu mai ştia ce-i cu el, şi nu numai cu el, căci bănuiala care i se strecurase în suflet încă de la prima întâmplare îl stăpânea acum cu totul şi în gândul lui nu mai încăpea nici o îndoială că picase în ghearele diavolului. Şi-atunci, pentru că era în joc şi mântuirea sărmanului său suflet, şi onoarea lui de bărbat, se duse la popă şi i se spovedi pe de-a întregul; că nu-i lucru curat cu el, că nu mai era în puteri şi de fiecare dată când dădea de o femeie rămânea neputincios, afară doar de una singură, şi că nu înţelegea cum se poate întâmpla una ca asta şi întreba dacă nu cumva ştia religia vreun ajutor părintesc la asemenea năpastă.

Numai că, pe vremea aceea şi prin acele locuri, se răspândiseră cumplit nu numai molima vrăjitoriei, ci şi nenumărate alte eresuri, păcate şi ticăloşii izvorâte din ea, toate uneltiri ale Necuratului, duşmanul spiţei omeneşti, scornite întru pângărirea măreţiei Domnului, şi păstorii sufletelor aveau datoria să vegheze cu straşnică luare-aminte. Popa, cunoscând şi răscunoscând asemenea tertipuri diavoleşti care prin vrăji făceau neputincioşi bărbaţi în toată puterea, se duse cu spovedania lui Klopfgeissel la mai-marii lui ierarhici şi fata clopotarului fu arestată, supusă la cercetări, şi mărturisi sincer şi deschis că da, ea, temându-se pentru credinţa iubitului şi ca nu cumva să se ducă să mai petreacă şi în altă parte până a nu ajunge al ei în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor, luase de la o muiere, o putoare, băieşiţă de meserie, nişte farmece, o alifie, frecată, după câte ii spusese, cu grăsime de copil mort nebotezat, cu care alifie făcuse, în taină, pe spinarea lui Heinz al ei, odată, pe când îl îmbrăţişa, un anume semn, ca să nu-i mai fie teamă c-o să-l piardă. Luară atunci în cercetare şi pe băieşiţă; aceasta tăgădui cu înverşunare. Trebuiră să o dea pe mina autorităţilor mirene şi s -o lase în seama lor, care aveau la îndemână mijloace de interogare ce nu se potriveau bisericii; şi după oarecare presiuni ieşi la lumină tocmai ce era de aşteptat: că putoarea de băieşiţă încheiase de fapt o învoială cu diavolul; el îi apăruse odată în chip de călugăr cu un picior de ţap şi o înduplecase să se lepede de Dumnezeu şi de credinţa creştinească, rostind nişte blesteme înspăimântătoare, dar în schimb o învăţase cum să facă nu numai

leacul acela de iubire, ci şi alte dresuri de ruşine, între care şi o alifie cu care dac-ai fi uns o bucată de lemn oarecare, aceasta se ridica şi plutea în văzduh împreună cu cel ce credea în vrăji, împrejurările ce pecetluiseră învoiala dintre necuratul şi babă n-au putut fi scoase la iveală decât puţin câte puţin şi după constrângeri repetate, dar ţi se făcea părul măciucă în cap când le aflai.

În ce o priveşte pe Bärbel, care fusese dusă în ispită nu de-a dreptul de diavol, ci prin unealta lui, totul depindea de măsura în care mântuirea ei era primejduită de primirea şi folosirea leacului blestemat. Spre nenorocul fetei clopotarului, baba mărturisi că Spurcatul o îndemnase să-i câştige cât mai mulţi adepţi, şi că pentru fiecare făptură omenească atrasă pe calea lui şi ispitită să folosească vrăjile, o va apăra tot mai mult de focul cel veşnic, aşa că, dacă se va strădui cu vrednicie să-i adune prozeliţi, va ajunge să capete o pavăză de azbest, care s-o ferească cu totul de flăcările iadului.

Ceea ce curmă şirul zilelor fetei. Nevoia de a-i salva sufletul de la pierzare, de a i-l scăpa din ghearele diavolului, sacrificându-i trupul, era evidentă. Şi cum, în afară de asta, din pricina depravării, care se întindea tot mai mult, se făcuse simţită amarnic nevoia unei pilde, fură arse, pe două ruguri alăturate, două vrăjitoare, cea bătrână şi cea tânără. Heinz Klopfgeissel, cel vrăjit, sta, cu capul descoperit, în gloata de privitori şi bolborosea rugăciuni. Ţipetele înăbuşite de fum, răguşite şi ciudate, ale iubitei sale îi păreau glasul diavolului pe care-l scoteau din ea cu sila şi scrâşnind din dinţi. Din ceasul acela scăpă de sub puterea vrăjii ruşinoase care-l făcuse neputincios, căci nici n-apucase bine să se răcească cenuşa iubitei sale şi era din nou în plinătatea bărbăţiei, de care fusese lipsit mişeleşte.

N-am putut uita niciodată povestea asta revoltătoare, atât de caracteristică pentru spiritul cursului lui Schleppfuss, şi nu mi-am putut linişti nici aprehensiunile pe care mi le provoca. Vorbisem despre asta pe-atunci între noi, Adrian şi cu mine adică, dar şi cu prilejul discuţiilor din cercul "Winfried"; însă nici lui, totdeauna reticent şi taciturn când era vorba de profesorii săi şi de prelegerile lor, şi nici colegilor săi de facultate, nu reuşisem să le stârnesc indignarea într-o măsură care să potolească oroarea ce mi-o provocase anecdota asta şi, mai ales, comportarea lui Klopfgeissel. Şi astăzi încă, în gând, îl apostrofez vehement şi-i spun că-i un măgar şi-un asasin în cel mai deplin înţeles al cuvântului. Ce nevoie avea, nătărăul, să se ducă să se plângă popii? Ce nevoie avea să se ducă să-şi încerce puterile la alte femei, când avea una, pe care-o iubea atât de mult, încât alături de altele era rece şi "neputincios"? Ce-nsemna, în cazul ăsta, "neputinţă", când lângă Bärbel era în stare a-şi arăta dragostea? Iubirea este, fără îndoială, un mod nobil de răsfăţ sexual şi dacă nu e firesc a te da în lături chiar şi când nu e dragoste la mijloc, nimic nu e mai nefiresc decât s-o faci atunci când iubirea există şi-ţi stă la îndemână. Nici vorbă că Bärbel îl prinsese pe Heinz al ei şi-l "legase", dar nu cu arcanul diavolului, ci cu vraja dragostei, cu voinţa seducătoare de a şi-l păstra şi cu care-l fermeca şi-l ferea de alte femei. Că acest mijloc de protecţie îşi sporea eficacitatea şi influenţa asupra temperamentului flăcăului, ajutat din punct de vedere psihologic de alifia vrăjită şi de credinţa fetei în efectele sale, sunt dispus să admit, cu toate că mi se pare mult mai just şi mai simplu să privesc chestiunea din punctul lui de vedere, al flăcăului, şi să atribui vina neputinţei sale, de care se speriase atât de prosteşte, unei stări de spirit pretenţioase, create de dragoste. Dar şi acest punct de vedere implică recunoaşterea unei anume puteri miraculoase naturale a sufletului, capacitatea acestuia de a acţiona, determinant şi

modificator, asupra factorului organic-trupesc — şi tocmai acest aspect, ca să zic aşa magic, al chestiunii era, se-nţelege, cel pe care Schleppfuss îl scotea intenţionat în evidenţă în comentariile sale asupra cazului Klopfgeissel.

O făcea într-un sens aşa-zicând umanist, ca să pună în valoare înalta idee pe care ar fi avut-o acele secole pretins obscurantiste despre condiţia superioară a corpului omenesc, îl socoteau mai nobil decât toate celelalte aliaje de substanţe pământene, iar în aptitudinea lui de a suferi modificări prin influenţa factorului suflet vedeau expresia superiorităţii, a rangului său înalt în ierarhia corpurilor. Spaima sau mânia îl făceau să îngheţe sau să se-aprindă, mâhnirea îl mistuia, la bucurie înflorea, se putea întâmpla ca o simplă scârbă imaginară să producă efectul fiziologic al unei mâncări alterate, ca simpla privire aruncată pe o farfurie de fragi să acopere cu bube pielea unui alergic, iar de pe urma unei influenţe pur psihice se putea să apară o boală sau să se producă chiar moartea. De la părerea sa sufletul dispune de aptitudinea de a modifica propria sa substanţă corporală nu era decât un pas, un pas necesar spre convingerea, întemeiată pe o bogată experienţă a omenirii, că şi un suflet străin ar putea, ştiind şi voind — deci prin vrăjitorie —, să modifice o substanţă corporală străină; cu alte cuvinte: se confirma realitatea magiei, a influenţei demoniace, a vrăjitoriei, şi tot domeniului aşa-numitelor superstiţii îi fuseseră smulse anumite fenomene, ca de pildă deochiul, complex de manifestări concentrat în legenda despre puterea ucigaşă a privirii unui vasilisc. Ar fi fost neomenesc şi condamnabil să se tăgăduiască faptul că un suflet impur ar putea, intenţionat sau neintenţionat, să determine, printr-o simplă privire, tulburări fizice nocive asupra altora, mai ales asupra copiilor, a căror substanţă gingaşă este deosebit de receptivă la veninul unei astfel de uitături.

Astfel vorbea Schleppfuss la cursul său exclusiv — exclusiv prin spiritul şi prin caracterul lui îndoielnic, "îndoielnic" e un cuvânt excelent, i-am acordat totdeauna multă preţuire din punct de vedere filologic. Te îndeamnă, în acelaşi timp, să te apropii de un lucru şi să-l eviţi, în orice caz deci la o foarte circumspectă apropiere, şi stă sub lumina echivocă a ceea ce e demn de luat în considerare şi a ceea e rău famat într-un obiect sau într-un om.

Când îl întâlneam pe Schleppfuss pe stradă sau pe culoarele universităţii, puneam în salutul nostru întreaga stimă pe care, prelegere de prelegere, ne-o inspira înaltul nivel intelectual al cursului său, dar el îşi scotea pălăria cu un gest mai larg decât al nostru, rostind un: "Umila dumneavoastră slugă".

XIV

Mistica cifrelor nu mă atrage deloc, şi de câte ori constatam această înclinare la Adrian, la care se manifestase dintotdeauna, discret, dar categoric, mi se strângea inima. Faptul însă că precedentul capitol s-a nimerit să poarte numărul XIII, considerat în general ca nefast şi provocând o oarecare aversiune, găseşte cu toate acestea, la mine, un sentiment involuntar de aprobare, şi aproape că sunt tentat să-l consider ceva mai mult decât o simplă întâmplare. Stând şi judecând drept este totuşi vorba doar de o coincidenţă, pentru că, în fond, întregul ansamblu al celor petrecute şi trăite la Universitatea din Halle constituie o unitate firească, întocmai ca şi conferinţele lui Kretzschmar, despre care am vorbit mai înainte, şi numai din

consideraţie pentru cititor, totdeauna în aşteptarea unui popas, a unei întreruperi şi a unei reluări, am divizat în mai multe capitole o materie care, după opinia mea, a povestitorului, nu justifică această compartimentare. Aşa că, dacă ar fi fost după mine, ne-am afla tot la capitolul IX, şi doctorul Schleppfuss a avut parte de cifra XIII numai mulţumită firii mele concesive. I-o las cu dragă inimă — ceva mai mult chiar, aş fi pus eu însumi, cu aceeaşi dragă inimă, cifra XIII în fruntea noianului de amintiri din anii de studenţie de la Halle, pentru că, după cum am mai spus, atmosfera acestui oraş, climatul lui teologic, nu-mi priia şi participarea mea ca auditor la cursurile lui Adrian era un sacrificiu pe care-l făceam cu destulă neplăcere, în numele prieteniei noastre.

Prieteniei noastre? Aş spune mai curând, a mea, pentru că el nu insista deloc să fim împreună când audia cursurile lui Kumpf sau pe Schleppfuss, mai ales că uneori îmi neglijam pentru asta propriile mele cursuri. O făceam de bunăvoie, dintr-o dorinţă imperioasă de a asculta ce asculta el, de a şti ce învăţa el, cu un cuvânt: de a avea grijă de el — pentru că asta mi s-a părut totdeauna absolut necesar, chiar dacă inutil. Ce ciudat amestec de sentimente dureroase: stăruinţa neclintită şi totodată conştiinţa inutilităţii ei. Îmi dădeam seama că mă aflam în faţa unei existenţe care putea fi supravegheată, dar nu modificată şi nici influenţată, şi nevoia mea, dorinţa mea de a avea ochii aţintiţi asupra lui, de a nu mă dezlipi de el un pas, cuprindea, în mare măsură, presentimentul că într-o bună zi voi fi dator să depun mărturie biografică despre impresiile tinereţii sale. Un lucru, cel puţin, e limpede: nu pentru a lămuri de ce nu-mi priia mie la Halle am stăruit mai îndelung asupra celor de mai sus, ci din acelaşi motiv din care am intrat în atâtea amănunte şi în privinţa conferinţelor de la Kaisersaschern ale lui Wendell Kretzschmar, anume pentru că ţin şi chiar sunt dator să-l fac pe cititor să asiste la experienţele intelectuale ale lui Adrian.

Din acelaşi motiv l-aş invita pe cititor să ne însoţească, pe noi, tinerii fii ai muzelor, în excursiile întreprinse în afara oraşului Halle, când era vreme bună. Toţi mă ştiau concetăţean şi prieten intim al lui Adrian şi, cu toate că nu studiam teologia, făceam impresia că port un interes deosebit învăţăturii lui Dumnezeu şi mă bucuram de o primire amicală în cercul Asociaţiei creştine studenţeşti "Winfried", ceea ce mi-a adus în repetate rânduri îngăduinţa să iau parte la aceste plimbări în grup, consacrate desfătării în mijlocul naturii înverzite, creaţia lui Dumnezeu.

Noi doi participam numai la unele dintre excursiile organizate, pentru că, nu mai e nevoie să spun, Adrian nu era un membru prea zelos al asociaţiei, iar adeziunea şi-o marca mai mult prin acte de prezenţă decât şi-o exercita cu regularitate, şi nu-l preocupa într-o măsură serioasă. Mai mult din politeţe şi ca să dea dovadă de bunăvoinţă acceptase să fie înscris la "Winfried", dar, sub diferite pretexte, mai ales la adăpostul migrenei, asista destul de rar la reuniunile lor care ţineau locul beţiilor de prin cârciumi şi cu toate că trecuse un an întreg, raporturile lui cu cei şaptezeci de băieţi care constituiau masa asociaţiei nu numai că nu ajunseseră *le frère et cochon*[31], dar părea şi tutuirea frăţească i se părea deplasată şi se încurca de cele mai multe ori în ea. Cu toate acestea se bucura din partea lor de consideraţie şi aclamaţiile în cor cu care era întâmpinat când îşi făcea — e cazul să spun: în mod excepţional — apariţia la vreo şedinţă în camera afumată din fund a birtului lui Mütze, chiar dacă închideau în

[31] Prieteni la toartă *(fr.).*

ele a nuanţă de zeflemea la adresa izolării sale voluntare, exprimau totuşi o sinceră bucurie. Căci băieţii puneau preţ pe participarea lui la dezbaterile teologice şi filozofice — cărora le imprima, cu toate că nu le prezida, o întorsătură interesantă prin intervenţiile sale, dar mai ales prin aptitudinile lui muzicale, foarte utile pentru ei, căci ştia să le acompanieze cântecele la pian, făcându-le să sune mai plin şi mai însufleţitor decât izbutiseră alţii care îşi încercaseră înaintea lui puterile în treaba asta! Solicitat de preşedintele asociaţiei Baworinski, un brunet deşirat, cu privirea blajină voalată puţin de pleoape şi cu gura pungită de parc-ar fi vrut să fluiere, desfăta adunarea cu piese de solist, o tocată de Bach, o frază de Beethoven sau Schumann. Dar câteodată se aşeza chiar neinvitat la pianul cu sunet înfundat din camera asociaţiei, care amintea atât de mult de instrumentul impropriu din sala "de utilitate obştească", la care Wendell Kretzschmar ne împărtăşea învăţătura sa, şi se cufunda în improvizaţii libere, încercări de tot felul — asta înainte de deschiderea şedinţei, până a nu se aduna toţi membrii. N-am să uit niciodată felul lui de a intra, salutând cu gândul aiurea şi fără măcar să-şi scoată pardesiul, preocupat, încordat, ducându-se de-a dreptul la pian, ca şi cum în fond acesta ar fi fost scopul venirii lui acolo, şi atacând viguros, scoţând în evidenţă cu sprâncenele ridicate sunete de pasaj, înlănţuiri de acorduri, pentru a încerca pregătiri şi rezolvări, la care probabil că meditase pe drum. Dezlănţuirile astea la pian păreau ca o nevoie de sprijin şi adăpost, ca şi cum l-ar fi intimidat sala şi cei ce-o populau şi-şi căuta acolo, adică în sine însuşi în fond, un refugiu care să-l ferească de ambianţa străină şi năucitoare în care intrase.

Dacă se-ntâmpla să cânte mai îndelung, lăsându-se purtat de-un gând obsedant, frământându-l, dându-i mereu alte forme, se găsea mereu câte unul să-l întrebe, de pildă micul Probst, tipul aspirantului, blond, cu păr cam lung şi pomădat:

— Ce-i asta?

— Nimic, răspundea Adrian cu o mişcare scurtă din cap, ce semăna mai curând cu un gest cu care te aperi de-o muscă.

— Cum nimic, riposta Probst, când totuşi cânţi?!

— Fantazează, îl lămurea deşiratul Baworinski cu aer de cunoscător.

— Fantazează?! exclama Probst sincer înspăimântat şi ochii săi albaştri, spălăciţi cătau pieziş la fruntea lui Adrian, parcă s-ar fi aşteptat s-o vadă încinsă de febră.

Râsul era general; râdea chiar şi Adrian, împreunându-şi mâinile pe clape şi lăsându-şi capul pe ele.

— Ah, Probst, mare dobitoc mai eşti! zicea Baworinski. Improviza, nu eşti în stare să pricepi atâta lucru? Cânta ce-i venea în cap în clipa aia.

— Cum pot să-i vină-n cap aşa deodată atâtea sunete, şi la dreapta şi la stânga, riposta Probst apărându-se, şi cum poate să spună că-i nimic ceea ce cântă chiar atunci ? Cum poţi să cânţi ceva ce nu există?

— O, da, spunea Baworinski cu blândeţe. Poţi să cânţi ceea ce încă nu există.

Şi-l mai aud încă pe-un anume Deutschlin, Konrad Deutschlin, unul scurt şi-ndesat, cu şuviţe de păr pe frunte, adăugând:

— A fost odată, o vreme, dragul meu Probst, când nu era încă nimic din toate câte sunt.

— Te rog să mă crezi... Vă rog să mă credeţi, voi toţi, intervenea Adrian, că, într-adevăr, nu era nimic, în deplinul înţeles al cuvântului.

Trebuia să se-ndrepte de şale, din poziţia în care-l îndoise râsul, şi i

se citea pe faţă că nu-i venea la îndemână, parc-ar fi fost dat de gol. Dar îmi aduc aminte că se înfiripase apoi o discuţie mai lungă, şi interesantă, socot, stimulată mai ales de acest Deutschlin, asupra elementului creaţie, stăruindu-se asupra îngrădirilor pe care această noţiune le-a avut de suportat din partea a numeroşi factori preexistenţi: cultură, tradiţie, imitaţie, convenţie, rutină, nu însă fără a se recunoaşte în cele din urmă — privind din punct de vedere teologic — în elementul creator omenesc o palidă oglindire a fiinţei divine, un ecou al atotputernicei chemări la viaţă, iar în inspiraţia creatoare propriu-zisă, o indiscutabilă emanaţie cerească.

De altfel — şi fie zis asta numai în treacăt — îmi făcea plăcere că şi eu, cel tolerat, provenit de la o facultate profană, puteam câteodată, când eram solicitat, să contribui la amuzarea asistenţei, cântând la viola d' amore. Muzica se afla la mare cinste în cercul acesta, chiar dacă rolul ei era de un anumit fel, în acelaşi timp rigid, principial şi confuz: auditorii vedeau în ea o artă divină şi erau datori să aibă faţă de ea o "atitudine" romantică şi cucernică totodată, ca şi faţă de natură — muzica, natura, evlavia voioasă erau de altfel noţiuni înrudite şi regulamentare în asociaţie, şi dacă pomeneam mai sus de "fiii muzelor", termenul , chiar dacă după unii nu s-ar potrivi unor studenţi în teologie, îşi găseşte totuşi justificarea în acest amestec de sentimente, în spiritul pietăţii neîngrădite, al contemplării lucide a frumosului, ce dădea naştere şi acelor plimbări în mijlocul naturii la care revin acum.

De două sau trei ori în cursul celor patru semestre cât am stat noi la Halle, ele s-au făcut *in corpore:* Baworinski îi convoca pe toţi cei şaptezeci de studenţi. La asemenea expediţii în masă noi doi, Adrian şi cu mine, n-am participat niciodată. Dar se formau, pentru ieşiri de felul acesta, şi grupuri mai mici, închegate după afinităţi, şi aşa, în compania unor colegi mai răsăriţi, mergeam şi noi doi, destul de des. Printre ei era chiar preşedintele asociaţiei, apoi Deutschlin cel scurt şi-ndesat, şi un anume Dungersheim, un Carl von Teutleben şi încă vreo doi-trei tineri pe nume Hubmeyer, Matthäus Arzt şi Schappeler. De numele lor îmi aduc bine aminte, şi întrucâtva şi de fizionomiile lor, dar socotesc inutil să-i descriu.

Să lăsăm deoparte împrejurimile imediate ale oraşului Halle, o câmpie nisipoasă, pentru că sunt lipsite de orice farmec, dar în câteva ceasuri trenul, urcând de-a lungul râului Saale, trenul te duce în încântătorul ţinut al Turingiei şi acolo, de cele mai multe ori la Naumburg sau la Apolda, locul de naştere al mamei lui Adrian, coboram din tren şi echipaţi cu rucsac şi cu gluga de ploaie, porneam la drum apostoleşte, întocmai ca nişte calfe de meşteşugari de pe vremuri, umblând zile-ntregi de dimineaţa până seara, mâncând pe la hanuri, prin sate, sau chiar pe pământul gol, poposind la vreo margine de crâng, şi de multe ori dormeam în paie, în şura vreunui ţăran, ca dimineaţa, când se iveau zorile, să ne spălăm şi să ne-nviorăm la jgheabul lung al unei cişmele cu apă curgătoare. Felul acesta interimar de viaţă, întoarcerea în chip de musafiri a târgoveţilor şi intelectualilor la primitivismul rustic, la glia maternă, cu certitudinea însă că foarte curând ai voie, ba chiar eşti obligat să revii în sfera "firească" a confortului burghez, acest regres voluntar, această simplificare se învăluia cu uşurinţă, aproape în mod necesar, într-o umbră de artificial, de condescendenţă, de diletantism, de comic, pe care conştiinţa noastră nu se sfiia deloc s-o mărturisească şi de bună seamă că ei i se datora zâmbetul îngăduitor şi puţin zeflemist cu care ne măsura câte-un ţăran căruia-i ceream paie, să ne culcăm. Ceea ce făcea ca acest

zâmbet să aibă un oarecare aer de bunăvoinţă, ba chiar de încuviinţare, era tinereţea noastră; şi se poate merge până la a spune că tinereţea este unica punte legitimă între "burghez" şi "natural", că este o stare preburgheză purtătoare a romantismului studenţiei şi al peregrinărilor calfelor de meşteşugari, că este vârsta romantică prin excelenţă. Aceasta era formula la care Deutschlin, viguros în cele intelectuale, reducea problema când, seara, înainte de a adormi, stăteam de vorbă în şură, la lumina chioară a unui felinar de grajd, ce ardea într-un colţ al adăpostului de-o noapte, şi ne cufundam în analiza problematicii vieţii noastre de atunci, dar colegul nostru nu omitea să adauge că e o totală lipsă de bun-gust ca tinereţea să încerce să-şi explice tinereţea: O formă de viaţă care se comentează şi se analizează pe sine procedează la propria sa disoluţie, şi nu are existenţă reală decât ceea ce trăieşte direct şi inconştient.

Era contrazis; îl contraziceau Hubmeyer şi Schappeler, şi nici Teutleben nu era de acord. Frumos ar fi, ripostau ei, dacă numai maturitatea ar avea dreptul să judece tinereţea, iar aceasta să nu poată fi decât un obiect de cercetare pentru alţii, ca şi cum n-ar poseda spirit obiectiv. Dimpotrivă, are această calitate chiar şi atunci când ea însăşi e în cauză, şi trebuie să i se îngăduie să-şi spună cuvântul asupra tinereţii în calitatea ei de tinereţe. La urma urmei există ceva care se cheamă sentimentul vieţii, echivalent oarecum cu conştiinţa de sine, şi-atunci, dacă am admite că ajungând la conştiinţa de sine orice formă de viaţă se anihilează, ar însemna să admitem că, în general, n-ar mai fi cu putinţă viaţa însufleţită. O simplă existenţă în letargie şi inconştienţă, o existenţă de ihtiosaur nu înseamnă nimic, şi în zilele noastre trebuie să stai pe picioarele tale, perfect lucid şi, cu o conştiinţă clară, să-ţi afirmi forma de viaţă care ţi-e proprie — căci a durat destul până să se ajungă ca tinereţea să fie recunoscută sub acest aspect.

— Dar recunoaşterea asta a venit mai curând din partea pedagogiei, adică a bătrânilor, şi nu a tinerilor, se auzi glasul lui Adrian. Într-o epocă în care se vorbea şi de "secolul copilului" şi în care s-a inventat şi emanciparea femeilor, o epocă în general predispusă la mari concesii, tinereţea s-a pomenit şi ea gratificată cu titlul de "formă de viaţă independentă " şi, natural, s-a grăbit să fie de acord cu asta.

— Nu, Leverkühn, se împotriviră Hubmeyer şi Schappeler, şi ceilalţi îi sprijiniră.

În chestiunea aceasta, Adrian n-avea dreptate, cel puţin n-avea dreptate în cea mai mare parte. Se afirmase însuşi sentimentul vieţii tineretului şi, datorită trezirii conştiinţei sale, el se impusese lumii întregi, chiar dacă această recunoaştere nu avusese loc într-o atmosferă cu totul ostilă.

— Nicidecum, răspunse Adrian. N-a existat nici o ostilitate. Era de ajuns, pe vremea aceea, să spui: "Am un sentiment al vieţii care mi-e propriu" şi îndată îşi scoteau pălăria în faţa ta şi îţi făceau o plecăciune. În cazul ăsta tineretul a mers, cum se zice, ca în brânză. De altfel, nu văd ce-ar fi de obiectat dacă tineretul şi vremea lui s-ar înţelege perfect.

— De ce eşti atât de acru, Leverkühn? E bine, nu-i aşa, că s-a ajuns astăzi ca societatea burgheză să admită drepturile tineretului şi că se recunoaşte demnitatea acestei perioade de dezvoltare?

— O, desigur, zise Adrian. Dar dumneavoastră aţi pornit, voi aţi pornit, noi am pornit de la ideea...

Fu întrerupt de un hohot de râs, din pricina poticnelii lui. Cineva — cred că Mätthaus Arzt — zise:

— Asta-i curat Leverkühn! Progresia a fost admirabilă, întâi ne zici

"dumneavoastră", apoi reuşeşti să ne tutuieşti şi când, în fine, ajungi să zici "vouă", parcă-ţi înţepeneşte limba, trebuie să scoţi vorba cu cleştele, individualist înrăit ce eşti!

Adrian refuză să accepte epitetul acesta. E cu totul nelalocul lui, zicea; nu-i câtuşi de puţin individualist, e un adept categoric al colectivităţii.

— În teorie, poate, ripostă Arzt, dar cu condiţia să nu te înglobezi şi pe tine, care-o priveşti de sus.

De altfel, vorbind despre tineret, tot de sus îl priveşte, zise Arzt, ca şi cum n-ar face şi el parte dintre ei, şi ar fi cu totul incapabil să adere la colectivitate, să i se supună, iar cât despre umilinţă, nu prea ştie mare lucru.

Adrian pară atacul susţinând că n-a fost vorba, aici, de umilinţă, ci dimpotrivă, de sentimentul conştient de a trăi. Deutschlin interveni cerând ca Leverkühn să fie lăsat să-şi spună gândul până la capăt.

— N-aveam altceva de spus, rosti Adrian. S-a pornit de la ideea că raporturile tineretului cu natura ar fi mai strânse decât ale burghezului matur — cam ca femeia deci, socotindu-se că ar fi mai apropiată de natură, în comparaţie cu bărbatul. Dar nu pot fi de acord cu punctul ăsta de vedere. N-am impresia că tineretul e mai intim legat de natură. Aş spune mai curând că are faţă de ea o atitudine timidă şi reticentă, în fond, de înstrăinare. Omul se deprinde cu latura sa naturală numai o dată cu vârsta, şi nu-şi domoleşte decât cu greu nelinişteа provocată de ea. Tocmai tineretul, şi mă refer la elita lui, manifestă un sentiment de teamă în faţa naturii, o dispreţuieşte, adoptă o atitudine de ostilitate. Ce înseamnă natura? Păduri şi câmpii? Munţi, copaci şi marea, privelişti frumoase? După părerea mea, tineretul e mult mai puţin sensibil la ele decât omul în vârstă, potolit. Tânărul nu-i câtuşi de puţin înclinat să contempleze şi să guste natura. El e orientat mai mult lăuntric, e preocupat mai mult de intelect, are predispoziţii spirituale, tot ceea ce e material îi repugnă.

— *Quod demonstramus*[32], spuse cineva, poate că Dungersheim, noi drumeţii de-aici din paie, care mâine vom urca în Pădurea Turingiei, către Eisenach şi Wartburg.

— Tu spui totdeauna "după părerea mea", interveni un altul. Vrei să spui, de bună seamă: "din experienţa mea".

— Mă învinuiţi, răspunse Adrian, că iau tineretul de sus şi că nu mă înglobez în el şi iată că acum, deodată, susţineţi că mă substitui lui.

— Leverkühn are despre tinereţe părerile sale personale, interveni Deutschlin, dar este evident că şi el o consideră ca o formă de viaţă specifică, şi că trebuie respectată ca atare, ceea ce mi se pare esenţial. Eu m-am ridicat împotriva analizării tinereţii de către tineret în măsura în care faptul acesta anihilează caracterul direct al raporturilor cu viaţa. Sub aspectul conştiinţei de sine ea consolidează viaţa, şi în acest sens, vreau să spun în această măsură, o aprob. Ideea de tinereţe este un privilegiu şi o calitate a poporului, a poporului nostru german— celelalte aproape că nu ştiu de ea, ignoră aproape cu totul tinereţea ca sentiment în sine, sunt uimite de comportarea plină de personalitate a tineretului german, comportare încuviinţată, aprobată de clasele mai vârstnice, şi sunt uimite chiar şi de îmbrăcămintea sa, care n-are nimic burghez. Îi priveşte! Tineretul german reprezintă, tocmai prin faptul că e tineret, însuşi spiritul poporului, spiritul german, tânăr şi cu un viitor strălucit deschis înaintea sa — imatur dacă vreţi, dar ce-are a face! Faptele mari ale germanilor au fost totdeauna rodul unei enorme lipse

---

[32] Ceea ce dovedim *(lat.).*

de maturitate, şi nu degeaba suntem noi poporul Reformei. Dar şi ea a fost o operă a lipsei de maturitate. Matur era burghezul florentin al Renaşterii care, înainte de a se duce la biserică, îi spunea soţiei sale: "Ei, hai să ne plecăm în faţa rătăcirii populare!? Dar Luther era destul de lipsit de maturitate, era destul "din popor", din "poporul german", ca să aducă credinţa cea nouă, credinţa purificată. Unde-ar ajunge lumea dac-ar fi ca ultimul cuvânt să-l aibă maturitatea! Noi, cu lipsa noastră de maturitate, vom mai răspândi încă în lume multe înnoiri, multe revoluţii.

După aceste cuvinte ale lui Deutschlin o vreme se aşternu tăcerea. Era evident că, în întuneric, pe fiecare îl frământa sentimentul tinereţii personale şi naţionale, amalgamate într-o patetică unitate. Incontestabil că pentru cei mai mulţi termenul "enorma lipsă de maturitate" avea ceva măgulitor în el.

L-am auzit pe Adrian curmând tăcerea:

— Tare-aş vrea să ştiu, cum se face, în fond, că suntem atât de necopţi, atât de tineri, cum spui tu — ca popor, adică. La urma urmei venim tot de-acolo de unde au pornit şi celelalte popoare, şi s-ar putea ca istoria noastră să ne fi creat iluzia unei anume tinereţi din pricină că am întârziat puţin în a ne regăsi, în a ajunge la o conştiinţa comună.

— Bineînţeles că nu-i aşa, răspunse Deutschlin. Tinereţea, în cea mai înaltă accepţiune a cuvântului, n-are nimic comun cu istoria politică, n-are absolut nimic comun cu istoria în general. Este o entitate metafizică, este esenţă, este structură şi destin. N-ai auzit niciodată de germanismul în devenire, de germanul în drumeţie, de germanismul în eternă mişcare? Dacă vrei, germanul e veşnicul student, eternul luptător între popoare...

— Şi revoluţiile sale, îi tăie vorba Adrian cu un râs scurt, sunt scamatoriile de bâlci ale istoriei universale.

— Foarte spiritual, Leverkühn. Dar mă surprinde că protestantismul tău îţi îngăduie să ai atâta haz. La nevoie, ceea ce numesc eu tinereţe poate fi luat şi în serios. A fi tânăr înseamnă a fi spontan, înseamnă a fi rămas aproape de izvoarele vieţii, înseamnă a te ridica şi a te descătuşa de lanţurile unei civilizaţii perimate, a cuteza acolo unde altora le lipseşte curajul acţiunii, şi anume, a te cufunda din nou în elementar. Curajul tinereţii este spiritul "devenirii prin moarte", ideea morţii şi a renaşterii.

— E oare asta atât de german? întreba Adrian. Renaştere s-a chemat odată *rinascimento* şi s-a petrecut în Italia, iar "înapoi la natură" s-a propovăduit pentru prima oară pe franţuzeşte.

— A fost o înnoire în cultură, prima, răspunse Deutschlin, şi cealaltă, sentimentalism pastoral.

— Din sentimentalismul ăsta pastoral, insistă Adrian, a ieşit Revoluţia Franceză, iar Reforma lui Luther n-a fost decât o mlădiţă a Renaşterii, o potecă etică ocolită, aplicarea ei în domeniul religios.

— Religios, tu singur ai spus-o. Iar domeniul religios este, în orice caz şi orişiunde, cu totul altceva decât împrospătare arheologică, decât răsturnare critică a unei societăţi. Religiosul e, poate, tinereţea însăşi, e spontaneitatea, curajul şi profunzimea vieţii personale, e voinţa şi posibilitatea de a cunoaşte şi trăi, cu deplină vitalitate, firescul şi demoniacul existenţei, aşa cum au ajuns din nou, prin Kierkegaard, în conştiinţa noastră.

— Tu consideri religiozitatea drept un dar specific german? întrebă Adrian.

— În sensul pe care i l-am dat eu, ca tinereţe sufletească, spontaneitate, credinţă în viaţă, cavalcada lui Dürer între moarte şi

diavol — indiscutabil.

— Iar Franţa, ţara catedralelor, ţara al cărei rege îşi zicea preacreştinul şi care a dat teologi ca Bossuet şi Pascal?

— E mult de-atunci. Sunt secole de când istoria a ales Franţa pentru misiunea de a fi forţa anticreştină din Europa. Pentru Germania e valabil contrariul, ar trebui să ştii şi să simţi şi tu asta, Leverkühn, dacă n-ai fi Adrian Leverkühn, vreau să spun: prea rece ca să fii tânăr, prea inteligent ca să fii religios. În biserică, poţi s-ajungi departe cu inteligenţa, în religie, nu.

— Mulţumirile mele, Deutschlin, spuse Adrian izbucnind în râs. Cum s-ar exprima Ehrenfried Kumpf în nemţeasca noastră veche şi dragă, mi-ai zis-o de la obraz, fără ocolişuri. Am o vagă bănuială că nici în biserică n-am s-ajung departe, dar ce e sigur e că, în orice caz, fără ea n-aş fi ajuns teolog. Ştiu foarte bine că cei mai înzestraţi dintre voi, care l-aţi citit pe Kierkegaard, aşează adevărul, chiar şi pe cel etic, în subiectiv, şi au oroare de existenţa gregară. Dar nu mă pot ralia la radicalismul vostru — care de altminteri n-o să dăinuiască multă vreme; nu-i decât o licenţă studenţească — nu mă pot ralia zic la separaţia kierkegaardiană pe care o faceţi între biserică şi creştinism. Eu văd în biserică, chiar aşa cum e ea astăzi, secularizată şi îmburghezită, o citadela a ordinii, o instituţie de disciplinare obiectivă, de canalizare, de îndiguire a vieţii religioase, fără de care s-ar descompune totul într-o rătăcire subiectivistă, într-un haos oribil, într-un ocean demoniac. A separa biserica de religie înseamnă a renunţa la a separa religiozitatea de nebunie...

— Ia ascultaţi... ia ascultaţi! spuseră câţiva. Dar...

— Are dreptate, le-o reteză scurt şi sincer Matthäus Arzt, căruia ceilalţi îi ziceau "socialistul" pentru că factorul social era pasiunea lui; ca socialist creştin cita adesea aforismul lui Goethe, după care creştinismul ar fi fost o revoluţie politică, dar eşuând, a devenit una morală. Şi acum, spunea el, ar trebui să devină din nou politic, şi anume social, acesta ar fi adevăratul şi unicul mijloc de disciplinare a fenomenului religios, ale cărui primejdii de rătăcire Leverkühn nu le formulase rău deloc. Socialismul religios, fenomenul religios legat de factorul social, asta era problema, a găsi legătura potrivită, de asta depindea totul, şi teonomia[33] trebuia unită cu acţiunea socială, cu menirea desăvârşirii societăţii, menire lăsată de Dumnezeu. Credeţi-mă, zicea el, e vorba, în primul rând, de creşterea, de dezvoltarea unui popor industrial cu simţul răspunderii, a unei naţiuni industriale internaţionale, care să poată construi într-o bună zi o veritabilă şi dreaptă societate economică europeană. Ea va înmănunchia, va cuprinde toate impulsurile creatoare, le cuprinde chiar de pe acum, în germene, nu numai pentru înfăptuirea tehnică a unei organizări economice noi, a unei igienizări în profunzime a raporturilor vitale fireşti, ci şi pentru întemeierea unei noi ordini politice.

Redau vorbele acestor tineri întocmai cum au fost rostite, chiar expresiile lor, luate dintr-un jargon savant, de a cărui preţiozitate găunoasă nu-şi dădeau câtuşi de puţin seama; ba dimpotrivă, le făcea plăcere să-l folosească, părându-li-se comod, absolut firesc să jongleze simplist şi vioi cu noţiuni complexe şi pretenţioase. "Raporturi vitale naturale" şi "teonomie" făceau parte din aceste preţiozităţi; lucrurile astea ar fi putut fi spuse şi mai puţin alambicat, dar atunci n-ar mai fi fost limba lor savantă de intelectuali.(Le plăcea să spună "probleme

---

[33] Teonomia afirmă legarea acţiunii morale de voinţa divină, spre deosebire de „autonomie".

cruciale", vorbeau despre "spaţiul sacru" sau despre "spaţiul politic" sau "spaţiul academic", despre "principiul structural", despre "raporturile de tensiune dialectică" sau despre "corespondenţe existenţialiste" şi aşa mai departe). Cu braţele încrucişate sub cap. Deutschlin puse deci problema crucială a originii genetice a societăţii economice preconizate de Arzt. Această origine nu era nimic altceva decât raţiunea economică, şi o societate economică nu poate reprezenta nici ea nimic altceva decât această raţiune.

— Trebuie să fim bine lămuriţi, Matthäus, zise el, că idealul social al organizării economice a societăţii îşi are originea în gândirea autonomă iluministă, cu un cuvânt într-un raţionalism pe care amploarea forţelor suprarraţionale şi subraţionale nu l-au pătruns. Tu crezi că din simpla comprehensiune şi raţiune omenească poţi dezvolta o ordine echitabilă şi, făcând această judecată, pui semnul egal între "echitate" şi "utilitate socială", şi mai crezi că acestea vor da naştere unei noi ordini politice. Spaţiul economic este însă cu totul altceva decât spaţiul politic, iar între conceptul de utilitate economică şi conştiinţă politică implicată de istorie nu există căi directe de tranziţie. Nu înţeleg cum poţi face o asemenea eroare. Sistemul politic e de resortul statului, şi acesta este o putere, o formă de autoritate determinată nu de utilitate, ci ea comportă şi calităţi caracteristice diferite de cele la îndemâna unui delegat patronal sau a unui secretar de sindicat, de pildă onoarea şi demnitatea. Pentru asemenea calităţi, dragul meu, lumea spaţiului economic nu oferă corespondenţele de existenţă necesare.

— Ah, Deutschlin, ce tot îndrugi, zise Arzt. Ştim doar foarte bine, sociologi moderni cum suntem, că şi statul e determinat de funcţiuni utilitare. De aci puterea lui jurisdicţională, de aci asigurarea securităţii. Şi-apoi, trăim într-o eră economică, economicul a devenit pur şi simplu caracterul istoric al vremii noastre, iar onoarea şi demnitatea n-ar împinge carul statului nici cu un pas mai departe dacă n-ar dispune el însuşi de aptitudinea de a recunoaşte exact raporturile economice şi de a le dirija.

Deutschlin fu de acord. Dar tăgădui că funcţiunile utilitare ar constitui raţiunea esenţială de a fi a statului. Legitimitatea statului rezidă în maiestatea lui, în suveranitatea lui, şi deci nu depinde de preţuirea individului, pentru că — în totală contrazicere cu mofturile din Contractul social — statul e preexistent individului. Relaţiile paraindividuale ar avea aceeaşi origine spontană ca şi oamenii luaţi individual, şi dacă un economist nu poate înţelege statul, e tocmai pentru că nu înţelege nimic din fundamentarea lui transcendentală.

Von Teutleben adăugă:

— Văd, indiscutabil, cu o doză de simpatie legătura dintre social şi religios preconizată de Arzt; în orice caz, ea e mai bună decât nimic, şi Matthäus are perfectă dreptate când spune că esenţialul problemei se reduce la a găsi legătura necesară. Dar pentru ca acea conexiune să fie cea necesară, să fie şi religioasă şi politică în acelaşi timp, trebuie să fie a poporului, să fie naţională, şi întrebarea pe care mi-o pun este dacă o societate economică poate genera un nou caracter naţional. Priviţi regiunea Ruhrului: găsiţi acolo centre de aglomerare umană, dar n-aveţi încă celule ale unui nou neam. Duceţi-vă într-o zi cu personalul de la Leuna la Halle — veţi vedea şezând grămadă muncitori care se pricep să vorbească foarte bine despre tarife, dar din discuţiile lor n-o să reiasă că activitatea în comun a dat naştere unor oarecare forţe cu caracter naţional. În spaţiul economic domneşte din ce în ce mai mult o finalitate dezbărată de orice alt caracter...

— Dar nici naţionalul nu-i infinit, aminti un altul, poate Hubmeyer sau Schappeler, nu-mi mai aduc aminte bine. Noi teologii nu trebuie să admitem ca poporul să fie considerat etern. Capacitatea de entuziasmare pare ceva foarte lăudabil, şi nevoia de credinţă e un lucru absolut firesc al tinereţii, dar, în acelaşi timp, înseamnă şi o ispită, şi trebuie examinată cu mare atenţie substanţa noilor legături care astăzi, când liberalismul e pe moarte, ne sunt oferite din toate părţile; se impune a le verifica autenticitatea, a verifica dacă obiectivul creator al acestor legături are o existenţă reală, sau dacă nu cumva e doar produsul, să zicem, al unui romantism de structură, care-şi făureşte obiective ideologice pe căi formale, ca să nu zic fictive, eu cred, sau mai curând mă tem, că idolatrizarea conceptului de naţiune şi statul văzut utopic sunt tocmai astfel de legături formale, şi o mărturisire de credinţă faţă de ele, să zicem, de exemplu, faţă de Germania, are un caracter van, neobligator, e străin ca substanţă şi n-are un conţinut calitativ individualizat. Despre asemenea lucruri nu întreabă nimeni, şi când cineva strigă "Germania" şi declară că acesta-i legământul lui, nu trebuie să facă nici o dovadă şi nu-l întreabă nimeni nimic despre el însuşi, despre cât germanism întruchipează, vreau să zic în sens calitativ, şi în ce măsură este capabil să slujească afirmării în lume a unei forme de viaţă germane. Asta numesc eu formalism sau, mai bine zis, fetişismul numelor, şi, după opinia mea, asta-i pură idolatrie ideologică.

— Nimic de zis, Hubmeyer, interveni Deutschlin, tot ce spui tu e foarte just şi, în orice caz, recunosc că prin critica ta ne-ai apropiat de miezul problemei. L-am contrazis pe Matthäus Arzt pentru că nu-mi convine proeminenţa principiului utilităţii în spaţiul economic; dar sunt perfect de acord cu el când spune că teonomia în sine, cu alte cuvinte fenomenul religios în general, cuprinde ceva formal, ceva abstract, că necesită o împlinire, sau o aplicare, sau o valorificare terestră, empirică, o manifestare concretă de supunere la poruncile lui Dumnezeu. Şi la asta Arzt vine cu socialismul şi Carl Teutleben cu naţionalismul. Or, tocmai acestea sunt cele două legături ce ne sunt oferite astăzi spre alegere. Contest că ar exista o supralicitare de ideologii, de când formula goală a libertăţii nu mai tentează pe nimeni. Nu există într-adevăr decât aceste două posibilităţi de supunere religioasă şi de realizare religioasă: socialul şi naţionalul. Nenorocirea face însă ca ambele să implice şi îndoieli, şi primejdii, şi chiar foarte serioase. Despre un anume formalism găunos, atât de frecvent întâlnit, şi despre lipsa de substanţă a unei mărturisiri personale de credinţă naţională a vorbit Hubmeyer şi, generalizând, ar trebui adăugat că nu are nici o raţiune să lupţi pentru obiectizări înălţătoare, dacă faptul în sine nu generează nici o repercusiune şi nici o însemnătate asupra concepţiei personale de viaţă, ci se reduce la a fi numai prilej de demonstraţii sforăitoare, printre care consider şi jertfirea exaltată a vieţii. Un sacrificiu autentic presupune întrunirea unei duble valori şi a unui dublu conţinut calitativ: al cauzei şi al sacrificatului... Or, ne-am aflat uneori în faţa unor cazuri în care substanţa personală a celui sacrificat avea un conţinut foarte bogat în, să luăm de pildă: germanism, şi la care obiectivarea ca jertfă a fost total involuntară, iar mărturisirea de adeziune la cauza poporului nu numai că lipsea cu desăvârşire, ci era tăgăduită în modul cel mai categoric, aşa că tragismul sacrificiului consta tocmai în acest conflict, dintre esenţa jertfei şi atitudinea individului... Dar, de ajuns pentru astă-seară despre ataşamentul faţă de naţiune. Cât priveşte însă noţiunea de "social", ea prezintă inconvenientul că, după ce în domeniul economic totul a fost rezolvat în

cele mai bune condiţiuni, problema împlinirii rostului existenţei şi a unei vieţi duse cu demnitate rămâne tot atât de deschisă ca şi astăzi. Vom ajunge într-o bună zi să vedem instaurată exploatarea economică universală a globului, victoria totală a colectivismului — perfect, şi-atunci, cu asta va fi dispărut şi nesiguranţa relativă a omului, pe care caracterul social catastrofic al sistemului capitalist o lasă încă să dăinuiască, ceea ce înseamnă că va fi dispărut chiar şi amintirea ultimului vestigiu de primejduire a vieţii omeneşti, şi cu asta orice problematică spirituală în general. Şi te vei întreba atunci, la ce bun să mai trăieşti...

— Ascultă, Deutschlin, întrebă Arzt, ai vrea cumva să menţii sistemul capitalist pentru că păstrează vie amintirea primejduirii vieţii omeneşti?

— Nu, dragul meu Arzt, asta nu, răspunse Deutschlin puţin iritat. Dar poate că mi-e îngăduit să atrag atenţia asupra antinomiilor tragice de care e plină viaţa.

— Nu-i nevoie să-ţi atragă cineva atenţia asupra lor, oftă Dungersheim. Sunt o adevărată nenorocire, şi orice om cu sentiment religios e dator să se întrebe dacă lumea asta e într-adevăr opera unui Dumnezeu milostiv sau de nu-i cumva rodul unei colaborări... să nu mai spun cu cine.

— Ce-aş vrea eu să ştiu, interveni von Teutleben, e dacă şi tineretul altor popoare stă aşa ca noi întins pe paie şi se chinuie cu probleme şi antinomii.

— Câtuşi de puţin, răspunse Deutschlin cu dispreţ. Sub aspectul spiritual ei o duc, cu toţii, mult mai uşor şi mult mai comod.

— Tineretul revoluţionar rus ar trebui exceptat, opina Arzt. Dacă nu mă înşel, există acolo o emotivitate discursivă inepuizabilă şi a naibii de multă tensiune dialectică.

— Ruşii, zise sentenţios Deutschlin, au profunzime, dar n-au formă. Cei din Apus au formă, dar n-au profunzime. Numai noi, germanii, le avem pe amândouă la un loc.

— Dacă nici asta nu-i un legământ naţional...! râse Hubmeyer.

— E pur şi simplu legământul cu ideea, îl asigură Deutschlin. Este exigenţa despre care vă vorbeam. Avem îndatoriri excepţionale, dar măsura în care ni le-am îndeplinit până acum nu-i excepţională deloc. La noi, între datorie şi împlinire, discrepanţa este mult mai mare decât la alţii, tocmai pentru că nivelul la care noi situăm datoria este foarte înalt.

— Ar trebui totuşi ca în chestiunile astea să facem abstracţie de aspectul naţional, avertiză Dungersheim, şi să vedem problematica legată de existenţa omului modern în genere. De fapt, de când s-a pierdut încrederea spontană în sine, rezultată pe vremuri din încadrarea într-o ordine de ansamblu preexistentă, mă refer la o ordine având impregnat în ea un caracter sacru, care exercită o oarecare acţiune intenţionată asupra adevărului revelat... de la prăbuşirea ei, zic, şi de la geneza societăţii moderne, raporturile noastre cu omul şi cu lucrurile aii devenit infinit de complexe şi de dispersate, şi acum nu mai există decât problematică şi incertitudine, astfel încât ideea de adevăr ameninţă să sfârşească în resemnare şi deznădejde. Scrutarea orizontului în căutarea unei ieşiri din această descompunere şi a unor începuturi de ordine este generală, chiar dacă putem admite că pentru germani ea e deosebit de gravă şi de stăruitoare, şi că ceilalţi nu suferă chiar atât din cauza destinului lor istoric, fie pentru că sunt mai puternici, fie pentru că sunt mai obtuzi...

— Mai obtuzi, hotărî von Teutleben.

— Aşa spui tu, Teutleben. Când însă noi facem din acuitatea şi din

conştiinţa problematicii istorico-psihologice o onoare naţională şi identificăm căutarea unei noi ordini globale cu germanismul, suntem pe cale să ne formulăm un mit de o autenticitate discutabilă, dar de o indiscutabilă trufie, şi anume mitul naţional cu structura romantică de tip războinic, care nu-i altceva decât un păgânism naturist garnisit cu puţin creştinism, iar lui Cristos îi punem pecetea de "comandant" al oştilor cereşti". Asta însă e o atitudine indubitabil ameninţată de demonism...

— Ei şi? făcu Deutschlin. Totdeauna ai să dai peste forţe demonice în spatele calităţilor bazate pe ordine ale oricăror mişcări vitale.

— Să spunem lucrurilor pe nume! interveni Schappeler (se poate să fi fost însă Hubmeyer). Demonicul e ceea ce pe nemţeşte se cheamă porniri. Şi faptele stau astfel că, încă de pe acum, aceste porniri au fost puse să facă propagandă pentru tot felul de solicitări de înregimentare, în acelaşi timp fiind înglobate unor idealisme vetuste, cărora psihologia instinctelor încearcă să le dea o spoială nouă şi să creeze impresia seducătoare a unei realităţi mai consistente. Dar tocmai din pricina asta s-ar putea ca solicitarea să fie simplă amăgire...

Aici pot spune "şi aşa mai departe", pentru că a venit vremea să pun capăt reproducerii acestor discuţii — sau unei asemenea discuţii. În realitate ele nu se isprăveau niciodată sau se prelungeau târziu în noapte, cu expresii ca "atitudini bipolare" şi "analiză conştientă a istoriei", "calităţi supratemporale", "natură ontologică", "dialectică logică" şi "dialectică realistă", în discuţii savante, trudnice, fantastice, care piereau în neant, adică în somn, la care ne îndemna mereu Baworinski, preşedintele, că doar mâine dimineaţă — dar era aproape dimineaţă — trebuia să plecăm din nou la drum, devreme. Natura milostivă avea somnul gata pregătit, pentru ca să lase discuţia s-alunece în el şi s-o legene-n uitare, amănunt demn de preţuit, şi Adrian, care de mult nu mai spusese nimic, o mărturisea în câteva cuvinte rostite pe când îşi potrivea culcuşul:

— Da, noapte bună. E un noroc că putem s-o spunem. Ar trebui ca totdeauna discuţiile să aibă loc înainte de culcare, la adăpostul somnului care s-apropie. Tare-i neplăcut, după o dispută intelectuală, să trebuiască să te plimbi încoace şi-ncolo cu mintea trează şi lucidă!

— Păi, asta-i o atitudine evazionistă, mai mormăia vreunul dintre noi, după care în şura noastră răsunau primele sforăieli sonore, manifestări împăcate de alunecare în vegetativ, şi minunatei noastre tinereţi îi ajungeau câteva ore ca să i se restituie tonicitatea necesară pentru a împleti bucuria contemplării naturii şi sufletul plin de recunoştinţă cu dezbaterile teologico-filozofice de rigoare, dezbateri care nu sfârşeau aproape niciodată, şi în care ne opuneam şi ne impuneam unii altora, ne învăţam şi ne provocam unii pe alţii. Cam prin iunie, când din văgăunile dealurilor împădurite ce străbat bazinul Turingiei se revărsau miresmele pătrunzătoare ale iasomiei şi mălinului, aveam parte de minunate zile de hoinăreală prin ţinutul acesta destul de dăruit de natură, roditor, lipsit aproape cu totul de industrie, cu satele ghemuite, prietenoase, primitoare, cu casele din bârne şi chirpici; iar dacă treceam din zona agricolă pură în cea în care precumpănitoare era creşterea vitelor, şi urmam poteca învăluită în legende aşternută pe crestele acoperite de molifţi şi fagi, ale lui Kammgebirge, potecă numită şi Rennsteig, perspectivele se desfăşurau în adâncime până în valea Werrei, ţineau de la Frankenwald, către Eisenach, şi până la Horselstadt, şi privelişte devenea din ce în ce mai frumoasă, mai interesantă, mai romantică, iar cele spuse de Adrian despre insensibilitatea tineretului în faţa naturii sau despre somn, cum că e bine să-l foloseşti ca încheiere a disputelor intelectuale, nu păreau să

mai stea în picioare. Nu mai stăteau în picioare nici chiar pentru el însuşi, şi când migrena nu-l făcea să amuţească, participa la discuţie, asiduu, şi chiar dacă natura nu izbutea să-i smulgă exclamaţii extaziate (se mulţumea să privească cu o anumită rezervă meditativă), nu mă îndoiesc deloc că imaginile, ritmurile, melodiile ei pline de măreţie îi pătrundeau mai adânc în suflet decât colegilor săi; iar mai târziu, unele pasaje de o frumuseţe pură, eterată, ce se reliefau în opera lui de-o atât de cerebrală tensiune, mă îndemnau să mă gândesc la impresiile culese atunci împreună.

Da, au fost ceasuri, zile, săptămâni pline de emoţie. Viaţa în aer liber, oxigenul şi impresiile lăsate de peisaj şi de istorie îi însufleţeau pe aceşti tineri şi le înălţau spiritul până la o gândire în care găseai strălucirea şi trăirea risipitoare caracteristice vieţii studenţeşti şi pentru care mai târziu, în existenta profesională seacă, filistină — chiar dacă ar fi şi un filistinism intelectual —, nu vor mai găsi nici o utilizare. Adeseori stam şi mă uitam la ei în toiul discuţiilor teologico-filozofice şi-mi imaginam cum, mai târziu, cândva, pentru mulţi dintre ei perioada asta din cercul "Winfried" va rămâne cel mai important capitol din viaţa lor. Mă uitam la ei şi mă uitam la Adrian — cu presentimentul clar până la evidenţă că pentru el nu va fi aşa. Dacă eu, ca ne-teolog, eram un musafir între ei, — el, deşi teolog, era într-o măsură şi mai mare. De ce? Presimţeam, şi nu fără o strângere de inimă, un abis între destinul lui şi al acestui tineret sârguincios şi plin de năzuinţe, deosebirea ce exista între linia vieţii acestei medii mulţumitoare, putem spune chiar excelente, sortite să treacă în curând din viaţa studenţească de peregrinări şi încercări în viaţa burgheză, şi a tânărului ce purta un stigmat nevăzut, sortit să nu părăsească niciodată calea spiritului şi a problemelor, s-o urmeze cine ştie unde, cine ştie cât, şi a cărui privire, a cărui atitudine, niciodată îmblânzită de o încredere frăţească, a cărui reticenţă în a spune tu, voi, noi, mă făcea să simt, şi probabil făcea şi pe alţii să simtă, că era conştient de această deosebire.

De la începutul celui de-al patrulea semestru mi-am dat seama, după unele indicii, că prietenul meu avea să renunţe la studiile teologice încă înainte de primul examen.

XV

Raporturile lui Adrian cu Wendell Kretzschmar nu se întrerupseseră niciodată şi nici nu slăbiseră. Tânărul învăţăcel în ale ştiinţei divine îşi întâlnea mentorul muzical al anilor săi de liceu în fiecare vacanţă, când venea la Kaisersaschern, îl vizita şi se sfătuia cu el în locuinţa organistului de lângă catedrală, îl vedea şi în casa unchiului său Leverkühn, şi îi convinse o dată sau de două ori pe părinţii săi să-l invite la sfârşit de săptămână la fermă la Büchel, unde făceau împreună plimbări nesfârşite, ba îl înduplecă pe Jonathan Leverkühn să-i arate musafirului figurile sonore ale lui Chladni şi picătura devorantă. Kretzschmar se înţelegea de minune cu gospodarul de la Büchel, care începuse să îmbătrânească; dar cu stăpâna casei, cu toate că nu s-ar fi putut spune că în raporturile dintre ei exista vreo tensiune, se purta ceva mai puţin degajat; poate din pricină că o speria gângăvitul lui care, în prezenţa doamnei Elsbeth şi tocmai din cauza asta, se agrava, în special când trebuia să i se adreseze direct. Lucru curios: în Germania poporul are pentru muzică aceeaşi preţuire de care se bucură în Franţa literatura şi la noi nimeni nu se simte surprins, intimidat, impresionat neplăcut sau îndemnat la dispreţ, la zeflemea, pentru fap-

tul că cineva e muzician. Sunt chiar convins că Elsbeth Leverkühn avea cel mai deplin respect pentru profesiunea prietenului mai vârstnic al lui Adrian, care, pe deasupra, îşi desfăşura activitatea ca salariat al bisericii. Totuşi, odată, când am petrecut şi eu două zile şi jumătate cu el şi cu Adrian la Büchel, am putut constata o anumită constrângere, nedisimulată în întregime de amabilitatea ei, o rezervă, ca un fel de recuzare în comportarea sa faţă de organist, la care acesta răspundea, cum am mai spus, cu o agravare a gângăvitului, devenit, de vreo câteva ori, catastrofal. E greu de afirmat dacă toate astea se întâmplau numai deoarece Wendell Kretzschmar simţea stinghereala femeii, neîncrederea ei, sau oricum vei vrea s-o numeşti, ori pentru că firea acestei femei îi trezea, spontan, cine ştie ce nelinişte provocată de propria sa timiditate şi stângăcie naturală.

În ce mă priveşte, n-aveam nici o îndoială că strania tensiune dintre Kretzschmar şi mama lui Adrian venea de la acesta din urmă, el era obiectul, şi simţeam asta pentru că în lupta mută ce se dădea aici, eu, care aveam sentimentele mele proprii, mă ţineam la mijloc între cele două tabere, înclinând când într-o parte, când în cealaltă. Ce voia Kretzschmar şi despre ce vorbea cu Adrian în plimbările lor era pentru mine foarte limpede şi, nemărturisit, dorinţele mele le sprijineau pe-ale lui. Îi dădeam dreptate, chiar şi când discuta cu mine, pledând cu hotărâre, cu insistenţă chiar, în favoarea chemării artistice, de muzician, de compozitor, a elevului său.

— Vede muzica, spunea el, cu ochiul compozitorului, al iniţiatului, nu cu cel al profanului, vag amator, încântat. Felul lui de a descoperi între motive raporturi pe care un amator nu le vede, de a discerne în structura unui scurt pasaj, atât problema cât şi răspunsul ei, şi mai ales faptul că o vede, că o vede dinlăuntru, cum e construită, confirmă judecata mea. Că încă nu scrie, că nu vădeşte un elan creator şi nu se revarsă în compoziţii naive de tinereţe e numai spre cinstea lui; e o chestiune de mândrie, care-l împiedică s-aducă pe lume o muzică de epigon.

Nu puteam decât să fiu de acord cu toate acestea. Dar înţelegeam în acelaşi timp şi din aceleaşi considerente şi grija ocrotitoare a mamei, şi adesea mă simţeam solidar cu ea într-o măsură care mergea până la duşmănie faţă de peţitor. N-am să uit niciodată o imagine, o scenă petrecută în camera de toate zilele din casa de la Büchel, când eram împreună toţi patru, mama şi fiul, Kretzschmar şi cu mine, şezând laolaltă: Elsbeth vorbea cu muzicianul care, inhibat, bolborosea şi gâfâia — era o conversaţie oarecare, fără nici o legătură cu Adrian — şi ea a tras la sine, cu un gest neobişnuit, capul băiatului care şedea alături. Îl cuprinsese cu braţul, dar nu pe după umeri, ci pe după cap, cu palma pe frunte, şi aşa, cu privirea ochilor negri pironită asupra lui Kretzschmar, vorbindu-i cu glasul agreabil, sprijinise capul lui Adrian la pieptul ei.

De altfel nu numai aceste întâlniri personale întreţineau legătura dintre maestru şi elev, ci se purta între Halle şi Kaisersaschern, un schimb de scrisori destul de susţinut, mi se pare bilunar, despre care Adrian îmi pomenea din când în când, şi câteodată îmi şi arăta câte ceva. Că organistul trata preluarea unei clase de pian şi orgă la Conservatorul particular Hase de la Leipzig, care pe atunci începuse, alături de faimoasa şcoală de stat pentru muzică din acel oraş, să se bucure de o consideraţie care a sporit necontenit în următorii zece ani, până la moartea excelentului pedagog Clemens Hase adică (acuma nu mai joacă nici un rol — nici nu ştiu dacă mai există) — aflasem încă din 1904, de Sfântul Mihail. La începutul anului următor, Wendell părăsi

Kaisersaschern şi se duse să-şi ocupe noul său post, şi din acel moment schimbul de scrisori se desfăşura între Halle şi Leipzig în ambele sensuri: mesajele lui Kretzschmar scrise pe o singură faţă, cu litere mari stângace, zgâriate şi împroşcate, cele ale lui Adrian pe hârtie gălbuie, zgrunţuroasă, cu caligrafia lui regulată şi uşor arhaizantă, puţintel înflorată, trădând peniţa rondă. Ciorna uneia dintre aceste epistole, scrisă foarte mărunt şi înghesuit, parc-ar fi fost cifrată, plină de interpolări minuscule şi de îndreptări — dar eu mă deprinsesem de mult cu tehnica scrisului său şi-i puteam descifra fără nici o dificultate orice ar fi scris — ciorna unei scrisori de-a lui, ziceam, mi-a arătat-o şi mie, şi apoi şi răspunsul lui Kretzschmar. Era evident că făcuse treaba asta pentru ca hotărârea pe care intenţiona să o ia să nu mă surprindă, în ipoteza că într-adevăr avea s-o pună în aplicare. Încă nu era decis, ba chiar ezita foarte mult, şi după cum reieşea din scrisoarea lui, se îndoia de sine, se cerceta, se întreba, şi era vădit c-ar fi dorit şi sfatul meu — dar numai Dumnezeu ştie dacă ar fi preferat să-ncerc a-l împiedica sau a-l stimula.

În ce mă priveşte, nu putea fi vorba despre o surpriză şi nici n-ar fi putui fi vorba de aşa ceva, chiar dacă, într-o bună zi, m-aş fi pomenit în faţa faptului împlinit. Ştiam ce se punea la cale — dacă avea să se îndeplinească, era altă poveste; dar pentru mine devenise clar şi faptul că după mutarea lui Kretzschmar la Leipzig şansele lui de victorie sporiseră considerabil.

În scrisoarea ce dezvăluia la autorul ei o capacitate superioară de autocritică şi care m-a mişcat nespus de mult sub aspectul său de spovedanie, de mâhnire zeflemisită, Adrian îi expunea fostului său mentor — acesta dorea să-şi reia rolul, şi încă într-un mod mai categoric — scrupulele sale în stare să-l împiedice să ia hotărârea de a-şi schimba cariera şi de a se arunca cu trup şi suflet în braţele muzicii. Recunoştea pe jumătate că teologia, ca studiu empiric, îl dezamăgise — temeiurile trebuind căutate, fireşte, nu în această ştiinţă demnă de toată cinstea, nici la dascălii săi de la universitate, ci numai şi numai în el însuşi. Dovadă, faptul că nu se simţea în stare să spună ce altă alegere, mai bună, mai cuminte ar fi putut face. Câteodată, când se sfătuia cu sine însuşi asupra posibilităţilor de a-şi schimba profesia, se gândise, în anii din urmă, să treacă la matematici, care, la şcoală, fuseseră întotdeauna pentru el un divertisment agreabil. (Expresia "divertisment agreabil" este luată textual din scrisoarea lui.) Dar vedea cu un fel de spaimă de sine însuşi, că dacă s-ar fi dedicat acestei discipline, dac-ar fi fost să şi-o aleagă, să-i jure credinţă, să se identifice cu ea, s-ar fi dezmeticit foarte repede, ar fi început să se plictisească, să obosească, să se sature, parc-ar fi mâncat din ea cu linguroiul. (Şi această expresie barocă mi-o amintesc textual din scrisoarea lui.) "Nu pot ascunde domniei-voastre, scria el (căci deşi se adresa de obicei destinatarului cu dumneavoastră, aluneca uneori la forma arhaizantă «domnia-voastră»), nici domniei-voastre, nici mie, că afurisitele de lucruri stau cam aşa şi cu al domniei-voastre *apprendista*[34]*:* ele nu sunt deloc obişnuite — nu mă prefac chiar în asemenea măsură — dar mai curând te îndeamnă la milă şi îndurare decât te fac să-ţi lucească ochii-n cap." Dumnezeu îl înzestrase, spunea el mai departe, cu o inteligenţă versatilă, şi încă din zilele copilăriei pricepuse fără prea multă osteneală toate câte i le oferise educaţia — în fond cu prea multă uşurinţă pentru ca măcar ceva din toate astea să-i poată trezi respectul cuvenit. Prea lesne ca să-i poată face sângele şi mintea să se-nfierbânte de dragul unei discipline,

[34] Învăţăcel *(ital).*

datorită efortului depus pentru ea. "Mă tem, scumpe prietene şi magistru, afirma el, că sunt un nătărău; pentru că nu am nici un dram de căldură. Cu adevărat stă scris că blestemaţi vor fi, şi batjocoriţi, cei care nici calzi nu sunt, nici reci, ci căldicei. Căldicel n-aş putea spune că sunt; sunt categoric rece — dar pretind că atunci când mă judec pe mine însumi, s-o fac independent de gustul puterii care împarte binecuvântări şi blesteme."

Şi continua:

"E ridicol s-o spun, dar tot la liceu era mai bine, mă simţeam acolo mult mai la locul meu, pentru că în cursul preparator superior înveţi de toate, una după alta, punctele de vedere se succed la fiecare trei sferturi de oră, într-un cuvânt: nu-i încă vorba de o profesie. Dar chiar şi aceste trei sferturi de oră de materie mi se păreau lungi până la plictiseală — cel mai rece lucru de pe lume, plictiseala. După un sfert de oră, cel mult, pricepusem tot ce era de priceput, tot ce sărmanul om trebuia să le mai bălmăjească băieţilor încă o jumătate de oră; la lectura autorilor eu le-o luam înainte, de altfel citisem încă de-acasă, şi dacă rămâneam cumva dator cu un răspuns, asta se întâmpla numai pentru că eram cu gândul mult prea departe, la ora următoare, mă aflam cu trei sferturi de oră înaintea grosului; pentru răbdarea mea pritocea prea mult unul şi acelaşi lucru, şi ca dovadă mă apuca durerea de cap (voia să spună migrena lui) — durerea de cap nu se ivea niciodată din oboseală în urma unui efort, ci din dezgust, din pură plictiseală şi, scumpe magistre şi prieten, de când nu mai sunt un burlac sărind din materie în materie, ci-s cununat cu o profesie, cu o învăţătură, durerea de cap s-a agravat şi ea.

Dumnezeule mare, să nu credeţi cumva că socotesc că nici o profesie nu-i destul de bună pentru mine. Dimpotrivă: ar fi păcat de oricare dintre ele, pe care mi-aş alege-o, şi vă rog să vedeţi un omagiu, o declaraţie de dragoste făcută muzicii, o atitudine excepţională în ce-o priveşte, pentru că de ea, într-adevăr, ar fi cel mai mare păcat.

Mă veţi întreba: «De teologie n-a fost păcat?» Ei, teologiei, m-am supus, nu numai pentru că vedeam în ea ştiinţa cea mai înaltă — cu toate că şi din acest motiv —, ci pentru că voiam să mă smeresc, să mă încovoi, să mă disciplinez, să pedepsesc înfumurarea răcelii mele, într-un cuvânt, din spirit de mortificare. Râvneam la rasa călugărească şi la cingătoarea cu ţepi care se poartă pe dedesubt. Am făcut ce făceau alţii înaintea mea când băteau la poarta unei mănăstiri cu reguli riguroase. Viaţa asta monahală ştiinţifică îşi are laturile ei absurde şi ridicole, dar vă rog să mă înţelegeţi că o tainică frică mă îndeamnă să nu renunţ, să nu arunc Sfânta Scriptură sub bancă, şi să fug de arta în care dumneavoastră m-aţi iniţiat şi pe care aş deplânge-o atât de mult dacă mi-aş alege-o ca profesie.

Mă socotiţi chemat pentru această artă, şi-mi daţi a înţelege că abaterea din drum ca s-ajung la ea n-ar fi chiar atât de mare. Luteranismul meu e de acord, pentru că vede în teologie şi muzică sfere înrudite, iar în ceea ce mă priveşte, muzica a reprezentat întotdeauna o combinaţie între teologie şi atât de amuzantele matematici. De asemenea, muzica înglobează mult din operaţiile şi căutările insistente ale alchimiştilor şi necromanţilor de pe vremuri, tot sub semnul teologiei şi ele, dar în acelaşi timp şi sub cel al emancipării şi al apostaziei — era apostazie, dar nu de la credinţă, asta n-ar fi fost posibil, ci înlăuntrul credinţei; apostazia este un act de credinţă şi totul este şi se petrece întru Domnul, mai ales răzvrătirea împotriva Lui."

(Citatele mele sunt aproape textuale, când nu sunt chiar textuale. Mă pot bizui foarte bine pe memoria mea, iar multe dintre ele le-am pus

pe hârtie, pentru mine, după citirea ciornei, în special cele despre apostazie.)

Se scuza apoi pentru digresiunea sa, care nu era deloc o digresiune, şi trecea la chestiuni practice, şi anume ce fel de activitate muzicală să aibă în vedere, în ipoteza că ar da urmare imboldurilor lui Kretzschmar. Îi demonstra că pentru rolul de solist virtuoz, lucru ştiut şi recunoscut din capul locului, era pierdut, căci: "Cui i-e scris s-ajungă scai, se usucă repede", scria el, şi contactul lui cu instrumentul se produsese mult prea târziu — chiar ideea însăşi a unui contact cu instrumentul îi venise prea târziu; de unde apare clar lipsa oricărei porniri instinctive în această direcţie. Ajunsese în faţa claviaturii nu din imboldul de a deveni maestru, ci dintr-o misterioasă curiozitate pentru muzica însăşi, dar era lipsit cu totul de acel sânge de ţigan al artistului concertant, care prin muzica şi sub pretextul ei se manifestă în public. Aşa ceva presupunea anume calităţi psihice pe care nu le întrunea: nevoia unei comunicări afective cu mulţimea, nevoia de lauri, de ploconeli şi linguşiri, de bezele şi de ropote de aplauze. Evita expresiile care ar fi spus lucrurilor pe nume, şi anume că el, chiar dacă nu ar fi fost prea târziu, era prea sfios, prea mândru, prea rece, prea solitar pentru o carieră de virtuoz.

Aceleaşi considerente, continua Adrian, stăteau în calea unei cariere de dirijor. După cum nu simţea nici o chemare pentru rolul de saltimbanc al instrumentului, tot aşa nu era atras nici de cel de primadonă în frac şi cu baghetă în faţa unei orchestre, în chip de plenipotenţiar, interpret şi reprezentant de gală al muzicii pe pământ. În legătură cu asta îi scăpă totuşi un cuvânt dintre cele socotite chiar adineauri ca spunând lucrurilor pe nume: pomeni cuvântul mizantrop. Zicea că e "mizantrop" şi că în asta nu trebuia văzut nimic care să semene a elogiu. Această trăsătură, afirma el, ar fi expresia lipsei de căldură, de simpatie, de dragoste — şi îşi punea foarte serios întrebarea dacă, asta fiind structura lui, mai putea fi vorba de a ajunge artist, pentru că asta însemna totuşi să iubeşti şi să fii iubit de lume. Şi dacă sunt eliminate ambele ipoteze, aceea de solist şi aceea de dirijor — ce mai rămâne? Evident, muzica în sine, făgăduiala, şi logodna cu ea, laboratorul ermetic, oficina de alchimist, compoziţia! Minunat! "Mă veţi iniţia, prietene Albertus Magnus, în învăţătura teoretică ocultă, şi cu siguranţă, simt, ştiu de pe acum, cum ştiu puţin şi din experienţă, că n-am să fiu un cirac chiar nerod. Am să prind toate trucurile şi servitutile, şi încă lesne, pentru că spiritul meu le iese în întâmpinare, le pregăteşte terenul, chiar poartă în sine germenele. Voi înnobila *prima materia* aplicându-i *magisterium*[35] şi-o voi rafina în spirit şi foc, trecând-o prin retorte şi alambice. Superbă menire! Nici nu cunosc alta mai pasionantă, mai plină de taine, mai înaltă, mai profundă, mai bună, nici una care să aibă nevoie de mai puţină putere de înduplecare ca să mă câştige.

Şi totuşi, de ce mă previne întruna o voce lăuntrică: *O homo fuge!*[36] La această întrebare n-aş putea răspunde atât de desluşit pe cât ar trebui. Pot spune că: Mi-e teamă să mă juruiesc muzicii pentru că — lăsând cu totul la o parte chestiunea dacă sunt sau nu sunt înzestrat — mă-ndoiesc tare de firea mea, dacă-i făcută a mă ajuta să ţin acest jurământ, întrucât sunt silit să-mi tăgăduiesc acea naivitate robustă

---

[35] Termeni din alchimie semnificând metalul de rând care, prin aplicarea magisteriului, devenea aur sau argint, după cum era un magisterium alb, „micul magisterium", sau unul roşu, „marele magisterium".

[36] Fereşte-te, omule! *(Lat)*

care, după câte înţeleg, este, între altele, unul dintre atributele calităţii de artist, şi nu între cele din urmă. În locul acestei naivităţi văd c-am avut parte de-o inteligenţă repede sătulă, şi de care nu mă feresc a vorbi pentru că, martor mi-e şi cerul şi iadul, nici un dram de trufie nu-mi vine de pe urma ei; şi această inteligenţă, împreună cu faptul că obosesc repede, că mi-i lesne greaţă de orice (de unde şi durerea de cap) sunt temeiul mizantropiei şi al grijii mele; ea mă va împinge, ar trebui să mă împingă, la abstinentă. Vedeţi dar, bunul meu maestru, că deşi sunt tânăr, am aflat totuşi destul de multe despre artă ca să ştiu — şi-ar fi trebuit să nu fi fost elevul domniei-voastre ca să nu fi ştiut — că ea depăşeşte cu mult schematicul, convenţionalul, tradiţia, ceea ce se învaţă de la altul, trucurile, depăşeşte cu mult acel «cum se ticluieşte», dar nu se poate contesta că arta conţine totuşi destul de mult din toate astea şi parcă văd (căci anticiparea intră şi ea, din nenorocire sau din fericire, în felul meu de a fi), că eu, în faţa searbădului care este armătura portantă, mortarul care cimentează chiar şi o operă de artă genială, în faţa a ceea ce este conţinutul ei în valori curente, cultură, în faţa procedeelor rutinare în realizarea frumosului — mă voi simţi stingherit, voi roşi, voi obosi, mă va apuca durerea de cap, şi toate astea se vor petrece foarte repede. Cât de stupid şi de pretenţios ar fi să vă întreb: «Înţelegeţi?» Cum să nu înţelegeţi! Cu pasajele frumoase se întâmplă aşa: Violoncelele atacă singure o temă melancolică, visătoare, care, cu o filozofică şi foarte expresivă onestitate, se întreabă despre absurditatea lumii acesteia, despre «la ce bun» atâta frământare şi agitaţie şi goană, şi-atâtea cazne pentru toţi. O vreme violoncelele stăruie asupra acestei enigme, clătinând din cap cu bătrânească înţelepciune, căinându-se, şi, la un moment dat, în povestea lor, moment bine cumpănit, intervine, cu avânt, corul instrumentelor de suflat, trăgându-şi din adânc respiraţia, ceea ce face ca umerii să se ridice şi-apoi să cadă iar, cu un imn, în gen de coral mişcător şi solemn, superb armonizat, şi executat de alămuri cu o maiestate reţinută, o formă înfrânată cu gingăşie. Şi aşa, sonora melodie îşi face drum până în apropierea unui punct culminant pe care însă, în conformitate cu legea economiei, îl evită deocamdată, i se fereşte din cale; îl menajează, se domoleşte, rămâne foarte frumoasă şi aşa, apoi se repliază, şi lasă locul unui alt subiect, în formă de lied, simplu, sprinten, dar şi grav, popular, cam brutal din fire la prima vedere, în realitate făcut însă cu multă isteţime şi acesta, amalgamat cu oarecare ingeniozitate în analiza şi coloratura orchestrală, se dovedeşte uimitor de bogat în semnificaţii şi sublimări. Un răstimp liedul este exploatat cu inteligenţă şi farmec, este disecat, examinat în amănunt, transformat, una din figurile lui, răpitoare, e înălţată din registrul mediu până la culmile de nespusă magie ale domeniului vio-rilor şi flautelor, pluteşte-n legănare acolo sus încă puţin şi-n clipa în care-i irezistibil fascinantă, chiar în clipa aceea, reintră cu gingăşie alămurile, imnul în gen de coral ia din nou cuvântul, revine în primul plan, nu cu acelaşi avânt ca prima oară, şi nu de la început, ci lasă impresia că melodia ar fi fost acolo de-o bucată de vreme, şi începe ascensiunea către acel punct culminant de care prima oară avusese cuminţenia să se ferească, pentru ca senzaţia de «ah!», fluxul gradat al sentimentelor să fie cu-atât mai mare, acum că-l înfruntă într-o ascensiune glorioasă, făţişă, sprijinită cu vehemenţă de notele de pasaj armonice ale tubei-bas, pentru ca apoi, aruncând cu satisfacţie şi demnitate o privire asupra operei înfăptuite, să-şi ducă în cinste cântecul până la sfârşit.

Scumpul meu prieten, de ce-s oare silit să râd? Poate fi oare folosit

cu mai mult gemu conformismul tradiţional, pot fi mai binecuvântate trucurile? Se poate atinge frumosul cu sentimente mai bine cumpănite? Iar eu, ticăloşit, trebuie să râd, şi anume la sunetele grohăite trimise-n ajutor de bombardări — vum, vum, vum — bang! —, poate că am lacrimi în ochi, dar imboldul la râs e irezistibil — parcă-i un blestem, dintotdeauna însă fenomenele cele mai bogate în mister, cele mai impresionante, mi-au stârnit râsul, şi din pricina simţului meu exagerat al comicului m-am refugiat în teologie, în speranţa că ea va domoli, va pune capăt acestei slăbiciuni — pentru ca să dau aici peste un comic imens şi înspăimântător. De ce aproape toate lucrurile trebuie să-mi pară propria lor parodie? De ce trebuie să mi se pară că aproape toate, nu aproape: toate mijloacele şi artificiile artei nu mai sunt bune astăzi decât pentru parodie? — Probleme pur retorice, e-adevărat — n-ar mai lipsi decât s-aştept răspuns la ele. Şi pe un om în asemenea măsură deznădăjduit şi cu mutra asta de câine plouat, dumneavoastră îl socotiţi «înzestrat», pentru muzică şi-l chemaţi la ea şi la dumneavoastră, în loc să-l lăsaţi să persevereze, smerit, în învăţătura lui Dumnezeu?"

Aşa glăsuia confesiunea şi refuzul lui Adrian. Nici răspunsul lui Kretzschmar nu-l am în original. În hârtiile rămase de la Adrian nu l-am găsit. Probabil că l-a păstrat o vreme, dar în vreuna din mutările sau călătoriile lui, la München, în Italia, la Pfeiffering, trebuie să se fi pierdut. De-altminteri mi s-a întipărit în memorie aproape cu aceeaşi precizie ca şi expresiile lui Adrian, chiar dacă nu mi-am luat atunci note cu privire la conţinutul lui. Bâlbâitul stăruia în apelul, în îndemnurile, în ademenirile lui. Nici un cuvânt din epistola lui Adrian, scria Kretzschmar, nu-l clintise o clipă măcar din convingerea că soarta îl hărăzise pe autorul epistolei numai şi numai muzicii, după care tânjea şi care tânjea după el, şi de care se ascundea, puţin din laşitate, puţin din cochetărie, îndărătul unor analize ale caracterului, ale temperamentului său, adevărate şi acestea numai pe jumătate, aşa cum se ascunsese şi îndărătul teologiei, când îşi alesese profesia pentru prima oară, alegere absurdă. "Mofturi, Adri, — şi agravarea durerii dumitale de cap e pedeapsa." Simţul comicului cu care se făIea sau de care se văita se va împăca mult mai bine cu arta decât cu ocupaţiile lui actuale, artificiale, căci arta, spre deosebire de teologie, putea folosi acest simţ — putea în general să folosească, mult mai bine decât credea el sau decât se prefăcea a crede, trăsăturile temperamentale respingătoare pe care şi le punea în cârcă, din dorinţa de a se scuza. El, Kretzschmar, lăsa deschisă chestiunea de a stabili în ce măsura e vorba de autocalomniere destinată să acopere calomnierea artei; căci a înfăţişa arta sub aspectul de comuniune cu mulţimea, de bezele aruncate-n vânt, reprezentaţii de gală, foaie pentru umflatul sentimentelor, constituia, desigur, o uşoară denaturare, şi-anume una făcută cu bună ştiinţă. Din întâmplare însă, Adrian folosea, ca să se sustragă, tocmai acele însuşiri de care arta are nevoie. De oameni ca el avea nevoie astăzi arta, exact de oameni ca el — şi hazul, farsa ipocrită pe care o juca, tocmai aici se ascundea: că Adrian ştia foarte bine lucrul acesta. Răceala, inteligenţa "repede sătulă", simţul searbădului, oboseala, tendinţa spre plictiseală, greaţa, toate erau tocmai potrivite să ridice înzestrarea la nivelul vocaţiei. De ce? Pentru că ele constituie numai în parte trăsături caracteristice individului luat în particular, iar în parte de natură supraindividuală, expresie a unui sentiment colectiv al uzurii şi epuizării istorice a mijloacelor de exprimare artistică, a plictiselii ivite din pricina lor, şi a năzuinţei după căi noi. "Arta merge înainte, scria Kretzschmar, şi anume cu ajutorul personalităţii, este produsul şi unealta timpului, şi în ea elementele obiective şi subiective se întrunesc

şi se contopesc până la confundare, până iau unele conformaţia celorlalte. Necesitatea vitală de progres revoluţionar şi de înfăptuire a noului, inerentă artei, o împinge să recurgă la vehicularea celor mai puternice sentimente subiective, pentru care mijloacele artistice încă în circulaţie «sunt perimate», «nu mai au nimic de spus», «sunt imposibile», şi se foloseşte de cele aparent nevitale, de oboseala personală, de plictiseala intelectuală, de dezgust lucid pentru «cum se ticluieşte», de afurisita de înclinare de a vedea lucrurile în lumina propriei lor parodii, de «simţul comicului» — vreau să spun: voinţa de viaţă şi de progres a artei îşi pune masca acestor caracteristici individuale lâncede şi decolorate ca să se manifeste, să se obiectiveze, să se împlinească în ele.

Toate astea ţi se par prea multă metafizică? N-am spus decât strictul necesar, numai adevărul — adevărul pe care în fond dumneata îl cunoşti foarte bine. Grăbeşte-te, Adrian, şi decide-te! Eu aştept. Ai împlinit douăzeci de ani, şi mai sunt o mulţime de şiretlicuri de-ale meşteşugului pe care trebuie să le-nveţi", şi ca să te stimulez, adaug că sunt destul de grele. E mai bine să te-apuce durerea de cap de pe urma exersării de canoane, fugi, contrapunct, decât de pe urma combaterii argumentelor kantiene de combatere a dovezilor existenţei lui Dumnezeu. De ajuns cu celibatul dumitale teologic!

«Fecioria-i de preţ mare, dar făt tot trebuie să facă, Altfel e ca ţărna stearpă»."

Scrisoarea se încheia cu acest citat din *Heruvimul pelerin* şi când mi-am ridicat ochii de pe ea am întâlnit surâsul maliţios al lui Adrian:

— Nu-i rău parat, ce zici? m-a întrebat el.

— Nu-i rău deloc, i-am răspuns.

— Ştie ce vrea, a continuat Adrian, şi-i destul de ruşinos pentru mine, că eu nu prea ştiu.

— Cred că şi tu ştii, i-am spus.

Pentru că într-adevăr nu găsisem în scrisoarea lui, nicăieri, un adevărat refuz — dar fireşte, nici nu crezusem că "făcea mofturi". Incontestabil că nu acesta e cuvântul potrivit să ilustreze voinţa sa de a vedea dificultăţile în luarea acestei hotărâri şi de a aprofunda totul prin îndoieli. Prevedeam, cu emoţie, de pe-atunci, că hotărârea va fi luată, şi în convorbirea ce a urmat, despre viitorul nostru, al amândurora, era ca şi luată. În orice caz, drumurile noastre se despărţeau. Cu toată miopia mea pronunţată, fusesem găsit apt pentru serviciul militar şi intenţionam să-mi fac anul de militărie imediat, la Regimentul 3 artilerie de câmp de la Naumburg. Adrian, la rândul lui, pentru nu ştiu ce motive, fie din pricina debilităţii, fie din pricina obişnuitelor lui dureri de cap, fusese scutit pe timp nedeterminat şi îşi mărturisise intenţia de a petrece vreo câteva săptămâni la fermă, la Büchel, pentru a se sfătui, cum spunea el, cu părinţii în privinţa schimbării profesiei. Se putea deduce că avea de gând să le-o prezinte ca şi cum ar fi vorba de trecerea de la o universitate la alta — într-o anumită măsură, sub aspectul acesta vedea el lucrurile. Voia — urma să le spună — "să scoată ceva mai mult în prim plan" preocupările sale legate de muzică şi deci să aleagă oraşul în care activa mentorul muzical al anilor lui de şcoală. "Pur şi simplu evita să le declare că renunţă la teologie. De fapt, intenţia lui era de a se înscrie şi la universitate, să audieze cursurile de filozofie, ca să-şi poată da doctoratul în această specialitate.

La începerea semestrului de iarnă al anului 1905 Leverkühn se duse la Leipzig.

XVI

Nu mai e desigur nevoie să spun că despărţirea noastră a fost rece, reţinută, ca manifestare exterioară. De abia dacă am ajuns să ne privim ochi în ochi şi să ne strângem mâna. De prea multe ori ne despărţisem în puţina noastră viaţă şi iar ne întâlnisem, pentru ca această strângere de mână să fi devenit între noi un obicei. Leverkühn părăsi Halle cu o zi înaintea mea, seara o petrecusem împreună, numai în doi, la un teatru, fără băieţii de la "Winfried", urma să plece a doua zi dimineaţă şi ne-am luat rămas bun pe stradă, cum mai făcusem de sute de ori, fiecare apucând-o în altă parte. Eu nu m-am putut abţine, am accentuat cuvintele de rămas bun rostindu-i numele — numele de botez, cum era şi firesc. El nu. N-a spus decât *"so long"* — rămăsese cu expresia asta de la Kretzschmar şi n-o folosea decât în zeflemea, ca citat, şi avea, de altfel , pentru citat, pentru aluzia verbală la ceva sau la cineva, o predilecţie pronunţată; adăuga apoi o glumă pe seama episodului marţial de viaţă care mă aştepta şi îşi văzu de drum.

Avea dreptate să nu ia prea în tragic despărţirea. Peste un an cel mult, după ce va fi expirat serviciul meu militar, tot aveam să ne-ntâlnim undeva. Şi cu toate astea, într-o anumită măsură era o cotitură, se încheia o epocă, alta începea, şi chiar dacă Adrian lăsa impresia că nu-i acorda nici o importanţă — eu îmi dădeam seama de eveniment cu o oarecare melancolie şi tulburare. Prin faptul că fusesem împreună la Halle prelungisem, ca să zic aşa, perioada anilor noştri de şcoală; trăisem acolo aproape la fel ca la Kaisersaschern. Nici vremea în care eu eram student şi el mai mergea încă la liceu nu putea fi comparată cu schimbarea ce începea acum. Atunci îl lăsasem în cadrul familiar al oraşului natal şi al liceului, şi în orice clipă ştiam unde e. De abia acum, aşa mi se părea, viaţa noastră se schimba, fiecare dintre noi îşi începea existenţa pe cont propriu, şi tot ce-mi păruse atât de necesar (chiar dacă inutil) avea să ia sfârşit, şi, repet, din acel moment n-aveam să mai ştiu ce face şi prin ce trece, n-aveam să mai fiu lângă el, să pot avea grijă de el, să nu-l scap din ochi, ci trebuia să-l părăsesc tocmai în clipa în care observarea vieţii lui — cu toate că n-aş fi putut schimba nimic, asta e sigur — mi se părea şi mai de dorit, şi-anume în clipa când părăsea cariera ştiinţifică, "arunca Sfânta Scriptură sub bancă", pentru a folosi această expresie, şi se azvârlea în braţele muzicii cu trup şi suflet.

Era o hotărâre importantă şi, după mine, purta o stranie pecete de fatidic, anula întrucâtva perioada de timp intermediară, înnoda la un loc momente îndepărtate din viaţa noastră în comun, momente a căror amintire mai era încă vie: ceasul, când îl găsisem pe băiat încercând armoniul unchiului său, şi, mai înainte, canoanele cântate de noi cu Hanne-rândăşoaica, în curte, sub tei. Hotărârea asta făcea să-mi crească inima de bucurie — dar în acelaşi timp mi se şi strângea de teamă. Senzaţia ce o încercam aş putea s-o compar cu crisparea pe care, copil, o ai în tot trupul când te dai în leagăn şi te-avânţi prea sus, senzaţie amestecată şi cu chiotul de izbândă, şi cu spaima zborului. Justeţea, necesitatea, caracterul reparator al pasului său, faptul că teologia fusese o eludare, o disimulare, toate astea erau foarte limpezi pentru mine, şi eram mândru că prietenul meu nu mai stă la îndoială să mărturisească adevărul său. Fusese, fireşte, nevoie de oarecare persuasiune, ca să ajungă la această recunoaştere şi, independent de rezultatele extraordinare pe care mi le promisesem de pe urma ei, în toată prietenească mea nelinişte socoteam liniştitor să-mi pot spune că în acest proces n-am avut nici un fel de contribuţie — cel mult poate

că-i fusesem de oarecare ajutor printr-o anume atitudine fatalistă, prin cuvinte cum ar fi: "Cred că ştii tu singur"...

Redau mai jos o scrisoare primită de la el după două luni de la încorporarea mea la Naumburg, şi pe care am citit-o cu sentimentele încercate poate de o mamă când primeşte veşti de felul acesta de la fiul ei, numai că, bineînţeles, unei mame cuviinţa cere să-i ascunzi asemenea lucruri. Cu vreo trei săptămâni în urmă, fără să-i fi aflat încă adresa, îi scrisesem la Conservatorul Hase, pe numele domnului Wendell Kretzschmar, şi-i povestisem despre condiţiile noi, aspre în care trăiam, rugându-l să fie bun să-mi scrie şi el, pe scurt măcar, ca să-mi pot face o idee cum se aranjase, cum se simţea în marele oraş şi cum îşi organizase studiile. Anticipând, spun doar că stilul arhaizant folosit de el în răspuns e, firește, o parodie, o aluzie la caraghioslâcurile de la Halle, la elucubraţiile lingvistice ale lui Ehrenfried Kumpf — dar în acelaşi timp o expresie a personalităţii sale, o revelare a înclinaţiilor sale stilistice, o manifestare a formelor şi structurii sale lăuntrice care recurgeau la parodie pentru a se disimula şi a se realiza, la adăpostul ei, într-un mod profund caracteristic. Scria:

"Lipsea în vinerea de după Intrarea în Biserică, 1905, a 27-a casă de pe Peterstrasse

Preacinstite, preaînvăţate, iubite şi binevoitor Domine Magister şi Ballisticus!

Bucuros cătăm a vă spune mulţămirea noastră pentru grija ce domnia-ta ne-arată, şi pentru răvaş, în care de-ale domniei-tale făloase, şi năroade, şi aspre îndeletniciri şi de-al domniei-tale săpunit şi ţesălat şi buşumat şi puşcat mult grăitor şi tare cu haz ne-aţi dat veste. Toate aste, din suflet ne-au poftit a râdere, mai cu osebire rohmistrul care, cu toate că scărmănându-te şi ocărându-te, pesemne că în mare cinstire şi preţuire ţine înalta domniei-tale învăţătură şi ispravă, dacă la cantină silitu-ai fost să-i lămureşti ale stihurilor măsuri în picioare şi *morae*[37], el ajungând a crede că astă ştiinţă culme a fi şi sămn de nobleţe spirituală. Întru aceea, de mă voi învrednici, voi răspunde, istorisindu-ţi o poznă şi-o bazaconie de mai mare ocara, ce mie mi s-a întâmplaţ, aice, spre a avea şi tu a râdere şi a te minuna. Numai că dintru-ntâi să-ţi spun din inimă prietenoasă şi voitoare de bine nădejdea mea că înduri voios şi poate chiar bucuros bătaia cu nuiele şi că la cuvenita vreme vei trage din ea folos în a te găti cu bumbi şi fireturi de rohmistru la glotaşi.

Pe-aice merge acu o vorbă: «În Ăl-de-Sus de te încrezi, oameni şi locuri bine de vezi, nimănui a dăunat ». Pe malurile Pleissei şi-ale Parthei şi-ale Elsterului, fără tăgadă că altă viaţă se duce şi altfel bate sângele-n vine decât pe Saale, şi asta pentru că mare mulţime de popor adunatu-s-a aice, ce trece de şapte sute de mii, lucru care din capul locului îndeamnă la o anume simpatie şi îngăduinţă, şi însuşi profetul, când fu vorba de păcatul Ninivei, arătatu-s-a mişcat în inimă şi vădit-a înţelegere aplecată către haz când a zis oarecum dezvinovăţindu-se: «Atât de mare oraş, cu o mie de sute de oameni în el şi mai bine...» Poţi să-ţi închipui cum stau lucrurile când e vorba să arăţi îngăduinţă la şapte sute de mii şi mai ales la vreme de târg, din care gustat-am de curând o probă, ca unul ce eram nou-venit şi nimerisem la cel de toamnă, când năpădesc mulţimi nemăsurate din toate colţurile Europei,

---

[37] Unitate metrică alcătuită din mai multe picioare *(lat).*

şi din Persia, şi din Armenia, şi din alte ţări asiatice.

Nu că Ninive asta de-aice mi-ar plăcea cine ştie ce, nici vorbă că nu-i ăl mai frumos oraş al ţării mele, Kaisersaschern e mai fălos, dar uşor îi e a fi frumos şi vrednic, că nimica nu-i e de trebuinţă pentru asta, decât doară a fi vechi şi liniştit, şi fără de zvâcnire. Tare cu măreţie-i durată, Lipsa asta a mea, parc-ar fi zidită cu pietre dintr-o giucărie din cele scumpe, şi norodul grăieşte într-o limbă a naibii de necioplită, din care pricină mult şovăie omul naintea fiecărei dughene pân a se aşeza la vro tocmală — e ca şi cum blajinul şi adormitul nostru grai din Turingia s-ar fi trezit la o neobrăzare şi spurcăciune cât a şapte mii de sute de oameni la un loc, ce au falca de jos proţăpită înainte, groaznic, groaznic, dar din mila Domnului, îs fără gând rău, ba aş zice chiar îndulcit cu câte-o vorbă de batjocură de sine, ce şi-o pot răbda, socotind că inima lor bate la fel cum bate a lumii întregi. *Centrum musicae, centrum* al tiparniţelor şi al legătoriilor de bucoavne, mult-luminată universitate — ce de altminteri în tare multe lăcaşuri e împărţită: aşezarea cea de căpetenie se află în piaţa lui August, biblioteca e lângă Gewandhaus[38], iar feluritele facultăţi îşi au, fiecare, zidire deosebită cum cea de filozofie la Casa Roşie de pe Promenadă, iar cea de învăţătură pravilelor la Colegiul Sfintei Fecioare, pe strada mea, Peterstrasse, unde, proaspăt descins de la gara a mare, şi în cea dintâi umblare prin uliţele târgului, găsit-am fără zăbavă adăpost şi găzduire cuviincioasă. Fiind numai puţin după-amiază, îmi lăsai cufărul la magazia gării, pornii ca dus de mână într-acolo, citii o ţidulă pe-un burlan, trăsei de clopoţel şi căzui lesne la învoială cu proprietăreasa grăsună bine şi cu grai diavolesc, pentru amândouă odăile de la catul de jos. Era încă destul de devreme, aşa că mai avui timp, împins cum eram de pofta nou-sositului, să mă preumblu şi să cutreier aproape tot oraşul — de data asta cu-adevărat călăuzit, şi anume de hamalul ce se dusese să-mi aducă de la gară cufărul: de la el ajung de-a dreptul la năzbâtia şi spurcăciunea despre care am pomenit, şi poate că am să mai vorbesc despre ea.

Nici în privinţa clavicembalului nu s-a lăsat grăsuna greu; îs obişnuiţi p-aice. Dar nici n-o asurzesc cine ştie ce, pentru că în timpul de faţă mai mult de laturi teoretice mă ţin şi de bucoavne şi scriptologhie, de *harmonia* şi *punctum contrapunctum,* pe de-a-ntregul după cum mă duce capul meu, vreu să zic: sub oblăduirea şi judecata lui *amici* Kretzschmar, căruia tot ce-am studiat şi elaborat îi supun la fiecare două zile spre încuviinţare sau mustrare. Tare m-a mai strâns la piept bătrânul şi s-a bucurat de venirea mea, văzând că nu i-am ştirbit nădejdea ce în mine şi-o pusese. Nici nu vrea s-audă de conservator în ce mă priveşte, nici de cel mare, nici de cel al lui Hase, la care-i şi el dascăl; n-ar fi, după spusa lui, atmosfera potrivită pentru mine, ci mai curând ar trebui să mă iau după taica Haydn: el nicicând n-a avut preceptor, ci şi-a făcut rost de *Gradus ad Parnassum*[39] al lui Fuchs şi de ceva muzică de pe vremea d-atunci, mai cu osebire de-a lui Bach cel din Hamburg, şi s-a apucat să-nveţe cu destoinicie meşteşugul după ea. Între noi rămână vorba, învăţatul armoniei tare mă-ndeamnă la căscat, dar cum la contrapunct prind îndată viaţă, sunt în stare, în acest magic domeniu, de tot felul de pozne amuzante, şi cu o voluptate afurisită rezolv la nesfârşit probleme; am gata un întreg morman de studii caraghioase de canoane şi fugi, pentru care magistrul mult m-a lăudat.

---

[38] Celebră sală de concerte din Leipzig

[39] *Trepte către Parnas,* celebru manual de învăţare a contrapunctului *(lat).*

E-o trudă rodnică ce-ndeamnă la fantezie şi la născocire, în vreme ce giocul de domino cu acordurile fără temă nu-i, după cât mă duce pe mine capul, de nici un folos lumii. Oare toate aste întârzieri, note de pasaj, modulaţii, pregătiri şi rezolvări nu se învaţă mai bine din practică şi din auzite, din încercat şi din aflat, decât din carte? Şi-n afară de asta şi *per aversionem*[40], e o nerozie astă separaţie mecanică a contrapunctului de armonie, de vreme ce ele se întrepătrund atât de indisolubil încât nu le poţi învăţa pe fiecare deosebit, pentru sine, ci numai întregul, şi-anume Muzica — dacă poţi, fireşte.

Aşa că-s silitor, *zelo virtutii*[41], ba chiar aproape prea împovărat şi copleşit de materii, întrucât la şcoala înaltă mai audiez şi istoria filozofiei la Lautensack, şi enciclopedia ştiinţelor filozofice precum şi logica, la ilustrul Bermeter. — *Vale. Iam satis est*[42]. Cu aste zise, te las în seama milostivului Dumnezeu, să te ocrotească, pre domnia-ta precum şi toate inimile neprihănite. «Umila dumneavoastră slugă», se zicea la Halle. — Cât despre festa şi pozna şi despre cele întâmplate între mine şi Satana, ţi-am zgândărit prea mult curiozitatea: n-a fost mai nimic, decât că hamalul acela, în ziua dintâi, pe-nserat, m-a-mpins pe calea rătăcirii — era un nătărău, încins la brâu c-o funie, c-o şapcă roşie pe cap, cu plăcuţa de alamă, purta pelerină de ploaie, vorba-i era diavolească, aşa cum e la toată lumea p-aici, şi-avea falca de jos proţăpită înainte, aducea, E de departe, cred eu, cu Schleppfuss al nostru, din pricina bărbuţei, ba dacă stau şi mă gândesc îi semăna chiar bine, sau poate că numai amintirea mea l-a făcut să semene — altminteri arăta mai voinic şi mai împlinit, de pe urma băuturii. S-a dat şi drept călăuză de străini şi ca atare-l arăta şi plăcuţa de alamă şi cele două-trei fărâme de englezească şi franţuzească rostite ca vai de lume *peautiful puilding*[43] şi *antiquide exdremement inderessant*.[44]

Vorba e, am căzut la învoială, şi două ceasuri bătute nătărăul m-a tot purtat şi mi-a tot arătat de toate şi peste tot, biserica Sfântul Pavel cu minunata-i galerie, biserica Sfântul Toma, în amintirea lui Johann Sebastian, şi mormântul lui din biserica Sfântul Ioan, unde se află şi monumentul Reformei, şi noul Gewandhaus. Era veselie mare pe străzi pentru că, precum mai nainte pomenit-am, târgul de toamnă se afla încă în toi şi fel de fel de flamuri şi banderole, reclame de blănuri şi de alte mărfuri atârnau de la ferestre pe zidurile caselor, şi mare omenire furnica pe toate uliţele, mai cu osebire în miezul oraşului, pe lângă primăria cea veche, unde nătărăul mi-a arătat reşedinţa regală şi pivniţele lui Auerbach şi turnul cetăţii Pleissenburg, singurul care mai stă încă-n picioare — aici purtat-a Luther disputa cu Eck. Şi abia după aceea dădurăm peste gloata şi vălmăşeala de pe ulicioarele strâmte din dosul arhaicei pieţe cu acoperişurile în povârniş iute, ulicioare legate-ntre ele cruciş şi curmeziş, prin curţi şi ganguri acoperite, în care răspundeau magazii şi pivniţe, un adevărat labirint, toate înţesate cu mărfuri până-n vârf, şi oameni ce se-mbulzesc şi se uită la tine cu ochi exotici şi vorbesc graiuri din care n-ai auzit în viaţa ta o iotă. Era, pe drept cuvânt, emoţionant şi simţeai zvâcnind în pieptul tău pulsul omenirii.

Încetul cu încetul se lăsa întunericul, luminile începură să se aprindă, uliţele se goliră; eram ostenit şi flămând. Atunci îi zic călăuzei

---

[40] în general *(lat).*
[41] Năzuiesc cu patimă către virtute — muncesc cu râvnă *(lat).*
[42] Rămâi sănătos. Atâta ajunge *(lat).*
[43] Clădire frumoasă *(engl. incorectă).*
[44] Antichitate foarte interesantă *(fr. incorectă).*

să-mi arate un birt, la urma urmei, să-mbuc şi eu ceva. Unul bun? face el şi clipeşte. Bun, zic eu, dacă nu-i prea scump. Şi unde mă duce în faţa unei case, pe-o ulicioară în dosul Străzii Mari — avea parmaclâc cu marginea de alamă la treptele de la uşă şi lucea ca plăcuţa lui, şi deasupra uşii un fanar roşu, roşu întocmai ca şapca nătărăului. Îi plătesc, îmi urează poftă bună, şi dus a fost. Eu trag clopoţelul, uşa se deschide de la sine, şi înăuntru îmi iese înainte o madamă gătită, împopoţonată, cu obrajii ca stafida, cu un şirag de mărgele ca de ceară la culoare, pe straturi de grăsime, şi mă salută cu graţii aproape pudice, gângurind încântată şi drăgălaşă, ca unui musafir de mult aşteptat, poftindu-mă, printre perdele grele de catifea pe care le dădea la o parte ploconindu-se, într-o încăpere sclipitoare, bogat tapisată cu belacoză, cu un policandru mare de cristal, cu candelabre de perete în dreptul oglinzilor şi al canapelelor de mătase, unde-mi tronau nimfe, fecioare ale desfrâului, vreo şase sau şapte, cum să zic, nişte morfe, nişte libelule, nişte esmeralde prea puţin veşmântate, străveziu veşmântate, în valuri diafane, horbote şi paiete, unele cu părul lung şi despletit, altele tunse scurt cu bucle şi cârlionţi, cu sânii ca nişte emisfere, goi şi pudraţi, cu brăţări late pe braţe şi care mi te priveau cu nişte ochi încinşi de pofte şi nerăbdare.

La mine se uitau, nu la tine. Nătărăul mă băgase-ntr-o casă deocheată! Mi-ascund emoţia încremenit, privesc în jur şi văd un pian deschis, un prieten, mă reped furtună peste covor drept la el şi, din picioare, atac două-trei acorduri, le mai ştiu şi-acum pentru că aveam ideea sonoră în gând, o modulaţie din si major în do major, un interval de-un semiton luminându-se ea în ruga sihastrului în finalul la *Freischütz* când intră timpanul, trompetele şi oboii pe acordul de cvartă şi sextă în do. Asta am ştiut-o mai târziu, atunci nu ştiam, ci am atacat aşa, într-o doară. În vremea asta numai ce s-apropie de mine o ocheşică, într-o corseletă spaniolă, cu nasu-n vânt, cu gura mare şi ochii ca migdala, Esmeralda, şi cu braţul mi-atinge leneş obrazul. Mă-ntorc, zvârl scaunul deoparte cu genunchiul , îmi croiesc drum îndărăt peste covor prin iadul desfătărilor, pe lângă ţaţa flecară, trec prin vestibul şi cobor treptele in stradă fără să ating măcar parmaclâcul de alamă. Asta-i tot ce mi s-a-ntâmplat, un moft la urma-urmei, pe care ţi l-am povestit pe îndelete în schimbul celor cu majurul cu gură mare ce-ţi soarbe învăţătura în ale *artis metrificandi*[45]*.* Aceste fiind zise, amin şi rugaţi-vă pentru mine! Pân acum am ascultat doar un singur concert la Gewandhaus, cu A Treia de Schumann ca *pièce de résistance.* Un critic de pe vremea lui elogia «cuprinzătoarea concepţie despre lume» a acestei muzici, ceea ce are un iz de pălăvrăgeală lipsită de obiectivitate şi stârneşte, de altminteri, un râs grozav clasiciştilor. Dar avea totuşi un oarecare sens, pentru că ea caracterizează o ridicare în rang pe care muzica şi muzicienii o datorează romantismului. El a emancipat muzica, a scos-o din sfera unui specialism mărginit de fanfară comunală şi a pus-o în contact cu lumea vastă a spiritului, cu mişcarea universală artistică şi intelectuală a epocii — asta nu trebuie s-o uităm niciodată. Toate acestea pornesc de la ultima perioadă a lui Beethoven şi de la polifonia lui şi găsesc extraordinar de Semnificativ faptul că adversarii romantismului, adică ai unei arte ce părăseşte domeniul sujet muzical pentru a se situa pe un plan cerebral general. Mulţi au fost cei care au criticat şi au deplâns constant evoluţia beethoveniană târzie. Gânditu-te-ai vreodată cât de altfel, cât de mult mai îndurerată şi mai grea de semnificaţie apare individualizarea vocală în operele târzii ale

[45] Arta versificaţiei *(lat).*

lui Beethoven faţă de muzica sa mai veche, unde e tratată mai savant? Există unele sentinţe care, prin grosolănia lor ce compromite grav pe emitent, te fac să râzi. Händel spunea despre Gluck : «Bucătarul meu se pricepe la contrapunct mai bine decât el», apreciere de confrate care-mi place grozav.

Cânt mult Chopin şi citesc despre el. Îmi place angelicul din făptura lui, care-mi aminteşte de Shelley, caracterul straniu, misterios, învăluit, impenetrabil, evaziv, deloc aventurist al existenţei sale, acel nu-vreau-să-ştiu-de-ni-mic, acel refuz al experienţei concrete, sublimul incest al artei sale de-o fantastică delicateţe şi seducţie. Cât de elocvent se rosteşte în favoarea acestui om prietenia profund atentă a lui Delacroix, care-i scria: *«J'espère vous voir ce soir, mais ce moment est capable de me faire devenir fou»*[46]*.* Totul e cu putinţă la acest Wagner al picturii! Dar sunt, la Chopin, unele semne care îl prevestesc pe Wagner şi mai mult decât atât, îl depăşesc, nu numai sub aspectul armonic, ci şi psihic în general. Ia de pildă Nocturna în do diez minor opus 27 no. 2 şi intermediul care se desfăşoară după schimbarea enarmonică din do diez în re bemol major. Ele depăşesc în eufonie disperată toate orgiile din *Tristan* — şi asta în intimitatea pianistică, nu în marea bătălie a voluptăţii, şi fără caracterul de *corrida* al unei mistici teatrale robustă în toată decăderea ei. Ia, mai ales, ironia lui în raporturile cu tonalitatea, felul lui de a fi vexant, reticent, negator, divagant, felul de a zeflemisi semnele de alteraţie. Te duce departe, amuzant, emoţionant de departe..."

Scrisoarea se încheie cu exclamaţia *"Ecce epistola!"*[47]*.* Şi e adăugat: "Că o vei distruge imediat se înţelege de la sine". Semnătura e o simplă iniţială, aceea a numelui de familie, L., nu A.

XVII

Dispoziţia lui categorică de a distruge scrisoarea asta n-am respectat-o — cine-ar putea să ia în nume de rău aşa ceva unei prietenii care-i în drept să-şi revendice epitetul pe care Delacroix l-a găsit pentru prietenia sa cu Chopin, "profund atentă"? La început nu m-am supus dorinţei lui, fiindcă simţeam nevoia să citesc şi să recitesc mereu hârtia pe care o parcursesem doar în grabă prima oară — ci o făceam nu atât pentru lectura în sine cât ca să-i studiez stilul şi psihologia, dar cu vremea am căpătat sentimentul că pierdusem clipa distrugerii; mă deprinsesem să o consider ca pe un document din care indicaţia de a-l distruge era o parte integrantă, astfel că însuşi caracterul lui, ca să zic aşa documentar, o anula.

Din capul locului un lucru era cert: indicaţia finală nu fusese motivată de scrisoarea întreagă ci numai de o parte, aşa-numita festă şi poznă, întâmplarea cu funestul hamal. Dar judecând lucrurile: partea asta era toată scrisoarea; din pricina ei fusese scrisă — nu pentru ca să mă amuze pe mine; nici vorbă că Adrian ştia că pentru mine festa n-avea nimic amuzant; o scrisese ca să se descarce de o impresie zguduitoare, şi eu, prietenul din copilărie, eram singurul în stare să înţeleg aşa ceva. Tot restul era adaos, înveliş, pretext, tărăgănare şi , după aceea, o acoperire limbută cu *aperçu*[48]-uri de critică muzicală, ca

---

[46] Nădăjduiesc să vă văd diseară, dar clipa asta e în stare să mă împingă la nebunie *(fr.)*

[47] Iată scrisoarea *(lat).*

[48] Observaţii *(fr.).*

şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Ca să folosesc un termen foarte obiectiv, tot interesul se concentrează asupra *anecdotei;* ea se conturează din capul locului undeva în fundal, se anunţă din primele rânduri şi e mereu amânată. Nerelatată încă, ea încearcă să se strecoare în gluma cu marele oraş Ninive şi în vorbele sceptice şi îngăduitoare ale profetului. E cât pe-aci să fie povestită atunci când pomeneşte pentru prima dată de hamal — dar iar dispare. În aparenţă scrisoarea se încheie înainte de povestirea anecdotei— *"Iam satis est"* — ca şi cum autorul ar fi pierdut-o din vedere, ca şi cum numai citarea formulei de salut a lui Schleppfuss i-ar fi reamintit-o, şi este relatată "la repezeală", ca să zic aşa, cu stranii aluzii la ştiinţa despre fluturi a tatălui său, dar nu trebuia să constituie finalul scrisorii, ci i se agaţă consideraţiuni despre Schumann, despre romantism, despre Chopin, care vădit că urmăresc să-i scadă din pondere, s-o întoarcă în uitare — sau, mai bine, poate, să lase, din mândrie, impresia că ar urmări acest scop; căci nu pot să cred că exista într-adevăr intenţia ca eu, cititorul, să trec peste miezul scrisorii.

Încă de la a doua lectură mi s-a părut tare ciudat că stilul, pastişa sau adaptarea personală la germana veche a lui Kumpf ţine numai până ce se încheie povestirea aventurii, iar apoi e lăsat baltă, astfel că paginile finale sunt complet lipsite de culoarea lui şi au o ţinută lingvistică absolut modernă. Nu rămâi oare cu impresia că tonul arhaizant, o dată aşternută pe hârtie povestea ducerii în ispită, îşi împlinise rostul şi că după aceea autorul epistolei renunţase la el, nu atât pentru că nu-i era adecvat consideraţiunilor finale menite să abată atenţia în altă parte, cât pentru că recursese la acest stil din capul locului numai ca să-l poată folosi la relatarea poveştii, căreia îi dădea, cu ajutorul lui, atmosfera cuvenită. Şi ce atmosferă? Am s-o spun, oricât ar părea de puţin potrivit unei farse calificativul pe care-l am în minte. Era atmosfera religioasă. Pentru mine totul devenea limpede: datorită afinităţii ei istorice cu problemele religiei, Adrian alesese germana din vremea Reformei pentru o scrisoare ce trebuia să mă pună la curent cu această poveste. Altminteri, fără jocul acesta, cum ar fi putut el strecura cuvintele pe care totuşi le voia scrise "Rugaţi-vă pentru mine!"? Nu se poate da un exemplu mai bun de citat luat drept acoperire, de parodie luată drept pretext, şi imediat înainte mai e o expresie care m-a zguduit încă de la prima lectură şi care nici ea nu are nimic comun cu umorul, ci poartă o amprentă categoric mistică, deci religioasă: expresia "iadul desfătărilor".

Puţini sunt cei care se vor fi lăsat înşelaţi de răceala analizei la care am supus, şi acum şi atunci, scrisoarea lui Adrian, şi-şi vor da seama de sentimentele reale cu care o citeam şi o reciteam. E necesar ca o analiză să dea aparenţa răcelii, chiar şi atunci când are loc într-o stare de profundă emoţie. Pentru că eram emoţionat; ba mai mult chiar, îmi ieşisem din fire. Mânia mea împotriva festei obscene pe care i-o jucase acel Schleppfuss beţiv şi grosolan n-avea margini — şi rog pe cititor să nu vadă î*n* asta o trăsătură a propriei mele persoane, un semn distinctiv al pudibunderiei mele — n-am fost niciodată un pudibund şi dacă mie mi s-ar fi întâmplat să fiu dus de nas la Leipzig, aş fi ştiut cum să ies cu faţa curată; ci îl rog să afle caracterizate în sentimentele mele făptura şi natura lui Adrian, pentru care, fireşte, cuvântul "pudibund" ar fi de asemenea ridicol, absolut nelalocul lui, şi ar fi trebuit să-i poată inspira şi necioplitului circumspecţie şi sfială, şi dorinţa de a-l proteja şi menaja.

La emoţia mea contribuia, nu în mică măsură, faptul că îmi relatase aventura, şi asta la câteva săptămâni după ce se petrecuse,

ceea ce însemna încălcarea unei discreţii altminteri absolute, întotdeauna respectată de mine. Oricât ar putea suna de ciudat, ţinând seama de vechea noastră camaraderie — domeniul iubirii, al sexului, al cărnii n-a fost niciodată atins în convorbirile noastre într-o formă cât de cât personală şi intimă; niciodată el n-a pătruns în tema discuţiilor noastre altfel decât prin intermediul artei şi literaturii, în legătură cu manifestările pasiunii în sfera spirituală, şi atunci Adrian emitea formulări obiective şi informate care lăsau persoana lui complet în afara chestiunii. Cum să nu fi cuprins, un spirit ca al său, şi acest element îl înglobase; despre asta făcea dovadă suficientă faptul că reproducea unele învăţături luate de la Kretzschmar despre rolul, deloc de dispreţuit, al senzualităţii în artă şi nu numai în artă; apoi unele dintre observaţiile sale referitoare la Wagner, sau unele mărturisiri spontane, când vorbea, de pildă, despre nuditatea vocii umane şi despre cum era ea compensată cerebral în formele artistice atât de rafinate ale muzicii vocale vechi. Nimic, în toate astea, din nevinovăţia feciorelnică, era o dovadă de considerare lucidă, liberă şi detaşată a universului poftelor. Dar iarăşi, nu pentru *mine* era caracteristic, ci pentru *el,* faptul că de fiecare dată când convorbirea lua o astfel de întorsătură, simţeam în forul meu interior ceva ca un şoc, o consternare, o uşoară crispare lăuntrică. Era, ca să mă exprim emfatic, ca şi cum ai fi ascultat un înger disertând despre păcat; nici acesta nu putea fi suspectat de frivolitate sau de neruşinare şi nici că ar face, banal, haz pe socoteala temei, şi totuşi, cu toată consideraţia pentru dreptul său spiritual de a-şi permite una ca asta, te-ai fi simţit jignit şi ai fi fost ispitit să-l rogi: "Taci, dragul meu! Prea sunt pure buzele tale şi severe, pentru asemenea lucruri".

Repulsia lui Adrian faţă de grosolăniile lascive era mai mult decât evidentă şi-i cunoşteam perfect expresia reticentă, dispreţuitoare şi dezgustată când o asemenea eventualitate doar apărea la orizont. La Halle, în cercul "Winfried", această delicateţe a lui fusese mai mult sau mai puţin la adăpost de atacuri; buna-cuviinţă ecleziastică obliga — cel puţin în cuvinte — la reţinere. Despre neveste, femei, fete, legături de dragoste, nici vorbă nu era printre condiscipoli. Nu ştiu cum se comportau ei în realitate, teologii noştri, sub acest aspect, şi dacă îşi păstrau, toţi, castitatea în vederea unei căsătorii creştineşti. În ce mă priveşte, mărturisesc fără şovăire că gustasem din fructul oprit şi avusesem vreo şapte sau opt luni raporturi cu o fată din popor, fiica unui dogar — legătură pe care cu destulă greutate am încercat s-o ţin ascunsă faţă de Adrian (cred însă că el nici n-a băgat de seamă), şi că după acest interval am rupt-o cu binişorul cu fata, pentru că era tare redusă şi incultă şi tare mă plictisea; nu aveam nimic să ne spunem decât un singur lucru, mereu acelaşi. Nu atât clocotul sângelui cât curiozitatea, vanitatea şi dorinţa de a traduce în practică libertatea anticilor în raporturile sexuale, care făcea parte din convingerile mele teoretice, m-au îndemnat la această legătură.

Or tocmai acest element, al unei plăceri spirituale la care năzuiam, ce-i drept, puţin cam pedant, lipsea cu desăvârşire din atitudinea lui Adrian faţă de sfera în chestiune. Nu vreau să vorbesc de reţinerea creştinească şi nici să folosesc, în cazul de faţă, parola "Kaisersaschern", moralistă şi mic-burgheză şi impregnată, în parte, de medievala teamă de păcat. Ar satisface adevărul în prea mică măsură şi n-ar fi suficient ca să evoce grija afectuoasă, oroarea faţă de cel mai mic rău ce i s-ar putea întâmpla pe care mi le insufla atitudinea lui. Dacă nu puteai — şi nici nu voiai — să ţi-l imaginezi într-o situaţie "galantă", era din cauza armurii de inocenţă, de puritate, de mândrie intelectuală şi de ironie glacială în care era îmbrăcat şi care-mi era sfântă

— sfântă într-un fel anume, dureros şi, în taină, umilitor. Pentru că doare şi umileşte — nu pe cei răi, poate — gândul că viaţa cărnii e lipsită de inocenţă, că instinctul nu cruţă nici cea mai cerebrală dintre mândrii, că trufia, chiar şi cea mai semeaţă, trebuie să plătească naturii tributul ei, aşa că nu-ţi mai rămâne decât să speri că această umilire întru omenesc şi prin aceasta întru animalic, ar putea, cu voia Domnului, să se împlinească în forma ei psihică cea mai elevată, cea mai frumoasă, mai nobilă, învăluită în afectuoasă abnegaţie şi sensibilitate purificatoare.

Trebuie să mai adaug că tocmai cazurile ca acela al prietenului meu îngăduie cele mai puţine speranţe. Înfrumuseţarea, învăluirea, înnobilarea despre care vorbeam, sunt opera sufletului, instanţă mediatoare, cu un puternic suflu poetic, în care cerebralul şi instinctivul se întrepătrund şi, într-un anume mod, iluzoriu, cad de acord — un plan de viaţă, un strat, sentimental în adevăratul înţeles al cuvântului, cu care, mărturisesc, omenia mea se împacă foarte bine, dar care nu-i făcut să mulţumească un gust mai pretenţios. Firi ca cea a lui Adrian n-au mult "suflet". Este un fapt asupra căruia prietenia mea profund atentă mi-a deschis ochii, şi anume, că cea mai trufaşă cerebralitate este mult mai expusă să se pomenească absolut dezarmată în faţa instinctului gol-goluţ, să-i cadă pradă în condiţii pur şi simplu ruşinoase; şi acesta era motivul aprehensiunii căreia temperamente ca al meu trebuie să-i facă faţă când e vorba de firi ca cea a lui Adrian — şi din acest motiv povestea blestematei aventuri lua în ochii mei un caracter simbolic înfricoşător.

Mi-l închipuiam stând în pragul salonului, pricepând numai cu încetul în timp ce privea la avidele preotese ale desfrâului. Ca şi în atmosfera de înstrăinare din birtul lui Mütze de la Halle — aveam atât de limpede imaginea în faţa ochilor! — îl vedeam repezindu-se orbeşte la pian, atacând acordurile, a căror explicaţie avea să-i apară retrospectiv. O vedeam pe cârnă lângă Adrian — *Hetaera esmeralda* — emisfere pudrate în corseletă spaniolă — o vedeam mângâindu-i obrazul cu braţul ei gol. Şi am simţit, violent, un dor să zbor acolo, prin spaţiu, prin timp. Aveam poftă să-i dau tartoriţei un picior, s-o gonesc de lângă el, aşa cum izbise Adrian taburetul de la pian cu genunchiul, ca să-şi poată croi drum spre libertate. Zile întregi am simţit atingerea cărnii ei pe propriul meu obraz şi ştiam, implicit, cu oroare, cu spaimă, că de atunci îi ardea şi lui obrazul. Din nou nu pot decât să rog să se aprecieze faptul că nu eram în stare să văd incidentul sub aspectul lui hilar, ceea ce era caracteristic nu pentru mine, ci pentru Adrian. El n-avea absolut nimic hilariant. Dacă am reuşit, în cât de mică măsură, să dau cititorului o imagine a firii prietenului meu, atunci trebuie să simtă alături de mine tot ceea ce era nespus de înjositor, sarcastic-degradant şi primejdios în această atingere.

Că până în momentul acela el nu se "atinsese" de vreo femeie a fost şi a rămas pentru mine o certitudine nezdruncinată. Şi iată că îl atinsese femeia — şi el fugise. Nici această fugă nu are nimic rizibil, asta îl pot încredinţa pe cititor, dacă s-ar simţi cumva înclinat să vadă aşa ceva. Rizibilă însă, la nevoie, era încercarea lui de evadare, în sensul amar şi tragic al zădărniciei acesteia. În ochii mei Adrian nu scăpase şi, cert, numai foarte trecător trebuie să fi avut sentimentul evadării. Trufia cerebrală suferise şocul întâlnirii cu instinctul lipsit de suflet. Adrian avea să se întoarcă într-o bună zi acolo unde-l mânase şarlatanul.

XVIII

În faţa descrierilor şi relatărilor mele cititorul să nu-şi pună întrebarea de unde ştiu cu precizie toate amănuntele, de vreme ce nu totdeauna am fost de faţă, nu totdeauna am fost alături de răposatul erou al acestei biografii. E-adevărat că în repetate rânduri am trăit departe de el perioade mai îndelungate: astfel în timpul serviciului militar de un an de zile, după trecerea căruia, fireşte, mi-am reluat studiile la Universitatea din Leipzig, unde era şi Adrian, şi acolo m-am familiarizat cu mediul în care trăia. Tot aşa s-a întâmplat în răstimpul călătoriei mele de studii clasice, făcută între anii 1908 şi 1909. Reîntâlnirea noastră după această călătorie a fost fugitivă, pentru că el nutrea intenţia să plece din Leipzig, să se ducă în sudul Germaniei. A urmat apoi perioada cea mai lungă a despărţirii noastre: au fost anii pe care, după o scurtă şedere la München, Adrian i-a petrecut cu prietenul său , silezianul Schildknäpp, în Italia, în timp ce eu absolveam anii de probă la gimnaziul Bonifaciu, din Kaisersaschern, şi apoi îmi ocupam postul definitiv. De abia în 1913, când Adrian s-a stabilit la Pfeiffering, în Bavaria Superioară, iar eu m-am mutat la Freising, am ajuns din nou în apropierea lui, pentru ca, fireşte, din clipa aceea şi până la catastrofa din 1930, să fiu, şaptesprezece ani în şir, fără nici o întrerupere — sau aproape fără nici o întrerupere —, spectatorul vieţii sale, ce purta de atâta vreme semnul fatidic, şi al creaţiei sale, mereu mai frământate.

Nu mai era de mult un începător în studiul muzicii, în meşteşugul ei straniu şi cabalistic, glumeţ şi sobru, ingenios şi profund când, la Leipzig, se încredinţa din nou îndrumării, sfaturilor şi supravegherii lui Wendell Kretzschmar. Progresele sale rapide în domeniul asimilării tradiţiei, al tehnicii compoziţiei, al studiului formelor, al orchestraţiei, stimulate de o inteligenţă care prindea totul din zbor şi stânjenite poate doar de o anticipare nerăbdătoare, dovedeau că intermezzo-ul teologic de doi ani de la Halle nu-i slăbise raporturile cu muzica, nu însemnase o întrerupere efectivă a relaţiilor cu ea. Scrisoarea lui menţionase câte ceva despre ardoarea şi mulţimea exerciţiilor sale contrapunctice. Kretzschmar punea accentul aproape şi mai mult pe instrumentaţie şi îi cerea, cum făcuse şi la Kaisersaschern, să orchestreze mult muzică de pian, părţi de sonate şi chiar şi cvartete de coarde, pentru ca apoi să le discute cu el pe larg, să-i arate cusururile şi să i le corecteze. Mergea până acolo încât îi încredinţa spre orchestrare extrase pentru pian ale unor acte întregi din opere pe care Adrian nu le cunoştea, şi comparrarea a ceea ce încercase elevul — care-l ascultase şi citise pe Berlioz, pe Debussy şi pe postromanticii germani şi austrieci — cu ceea ce făcuseră Grétry sau Cherubini înşişi, dădeau şi magistrului şi învăţăcelului destule motive de râs. Pe atunci Kretzschmar lucra la propria lui operă dramatică, *Statuia de marmură,* şi chiar şi din ea îi dădea discipolului câte o scenă oarecare din partitură să i-o instrumenteze şi apoi îi arăta cum o rezolvase sau cum avea de gând s-o facă — prilej de ample discuţii, la care, de obicei, se-nţelege, experienţa copleşitoare a magistrului rămânea stăpână pe câmpul de bătaie, dar o dată, cel puţin o dată, victoria fu obţinută de intuiţia neofitului. O combinaţie de sunete pe care la prima vedere Kretzschmar o respinsese ca imprudentă şi dubioasă, îi apăru în cele din urma ca fiind mai caracteristică decât ceea ce avusese el în minte, şi la întâlnirea următoare mărturisi că vrea să-şi însuşească ideea ciracului.

Adrian fu mai puţin mândru de treaba asta decât ar fi fost de aşteptat. Prin pornirile lor muzicale şi prin manifestările lor de voinţă, profesor şi elev erau în fond foarte departe unul de altul, cum de altfel

se întâmplă în artă în mod aproape necesar, căci aspirantul se vede obligat să recurgă, pentru îndrumarea în meşteşug, la un magistru de care-i pe jumătate înstrăinat din cauza deosebirii de generaţie. Şi încă e bine dacă acesta ghiceşte tendinţele ascunse ale tineretului, le ironizează eventual, dar se fereşte de a se pune în calea evoluţiei lor. Astfel Kretzschmar trăia cu convingerea firească şi tacită că muzica îşi atinsese culmea definitivă a formei ei de manifestare şi de acţiune în stilul orchestral — ceea ce Adrian nu mai credea. Dar pentru cei douăzeci de ani ai săi, spre deosebire de înaintaşi, raportarea celei mai evoluate tehnici instrumentale la concepţia de muzică armonică era mai mult decât o descoperire istorică — devenise la el un fel de credinţă, amalgamată în trecut şi în viitor; iar privirea rece aruncată pe aparatul sonor hipertrofiat al orchestrei postromanticilor, nevoia de a-l condensa şi de a-l repune în rolul de slujitor pe care-l jucase în epoca muzicii vocale prearmonice, polifonice; tendinţa către aceasta şi deci către oratoriu, gen în care mai târziu creatorul *Apocalipsei Sfântului Ioan* şi a *Lamentării doctorului Faustus* avea să atingă culmea expresiei şi a cutezanţei — toate acestea au apărut destul de timpuriu la Adrian, şi în vorbă şi în faptă.

Nu era însă un motiv ca studiile lui de orchestrare sub îndrumarea lui Kretzschmar să nu fie continuate cu ardoare, fiind de acord cu acesta că trebuia să stăpâneşti perfect toate cuceririle trecutului, chiar dacă nu le mai socoteai esenţiale, şi la un moment dat mi-a spus: Un compozitor care, pentru că e sătul de impresionism orchestral, nu mai vrea să înveţe să instrumenteze, mi se pare ca un dentist care n-ar vrea să mai studieze tratarea rădăcinilor şi s-ar mulţumi să fie asemenea bărbierilor care scoteau dinţii, numai fiindcă a aflat că dinţii cu nervul mort pot provoca reumatismul poliarticular. Această comparaţie bizară şi insolită, dar atât de caracteristică pentru starea de spirit a vremii, a rămas un citat cu nuanţă critică frecvent utilizat între noi, şi "dintele mort" deveni termenul-simbol pentru anumite creaţii cu paletă orchestrală rafinată de mai târziu — inclusiv propria sa fantezie simfonică *Fosforescenţa mării,* pe care a scris-o fiind încă la Leipzig, sub privirile lui Kretzschmar, după o călătorie de vacanţă întreprinsă cu Rüdiger Schildknäpp la Marea Nordului şi a cărei audiere cvasipublică a organizat-o Kretzschmar, cu un prilej oarecare. E o piesă de sonoritate picturală căutată, făcând dovada unui uimitor simţ pentru alambicări sonore fascinante, enigmatice, aproape indescifrabile urechii la prima audiţie, şi un public avizat întrezări în tânărul compozitor un continuator extrem de înzestrat al liniei Debussy-Ravel. Dar nu era, şi toată viaţa lui a socotit această demonstraţie savantă de coloratură orchestrală ca fiind tot atât de puţin opera sa proprie ca şi exerciţiile de mlădiere ale articulaţiei mâinii şi de caligrafie, făcute înainte sub supravegherea lui Kretzschmar: corurile pe şase şi opt voci, fuga cu trei teme pentru cvintet de coarde cu acompaniament de pian, simfonia a cărei partitură i-o adusese fragmentar şi la a cărei instrumentare se sfătuise cu el, sau sonata pentru violoncel în la minor cu foarte frumoasa mişcare lentă a cărei temă avea s-o reia într-unui din cântecele sale pe versuri de Brentano. Acea scânteietoare *Fosforescenţă a mării* era în ochii mei un exemplu cu totul remarcabil ce demonstra cum un artist e în stare să pună tot ce are el mai bun în slujba unei cauze în care, lăuntric, nu mai crede şi stăruie să exceleze în utilizarea unor mijloace artistice ameninţate în conştiinţa lui de perimare. "E un tratament de rutină al rădăcinii, îmi spunea el. Nu răspund de o infecţie cu streptococi." Fiecare cuvânt rostit era o dovadă că pentru el genul de "pictură sonoră", redarea muzicală a peisajului, fusese fundamental depăşit.

Dar adevărul adevărat este că această capodoperă de o strălucită coloratură orchestrală, lipsită de crezul lăuntric, încă ascunse în sine trăsăturile parodiei şi ironiei intelectuale a artei în general, care aveau să se manifeste destul de frecvent şi de o manieră atât de genială şi de tulburătoare în operele ulterioare ale lui Leverkühn. Unii dintre cei mai buni, deşi nu chiar cei mai buni, găseau ceva refrigerent în acest sarcasm, ba chiar ceva repulsiv, revoltător. Superficialii spuneau numai că-i spiritual şi amuzant. În realitate, parodia dădea aici un răspuns orgolios sterilităţii cu care scepticismul şi pudoarea intelectuală, sentimentul unei ucigătoare expansiuni a banalului îi ameninţau un mare talent. Sper că mă exprim corect: incertitudinea şi sentimentul meu de responsabilitate sunt la fel de mari, când încerc să îmbrac în cuvinte gânduri care iniţial nu mi-au aparţinut, ci mi-au fost inspirate de prietenia mea pentru Adrian. N-aş vrea să vorbesc de o lipsă de naivitate, pentru că în fond naivitatea se substituie fiinţei înseşi, indiferent cum este ea, chiar şi celei mai conştiente şi mai complicate. Conflictul aproape ireductibil dintre inhibiţie şi elanul creator înnăscut al geniului între castitate şi patimă — tocmai asta e naivitatea din care îşi trage seva vocaţia de artist, terenul potrivit pentru dificila şi caracteristica dezvoltare a operei sale; năzuinţa inconştientă, de a oferi "talentului", impulsului creator o ascendenţă precară dar necesară asupra reticenţelor batjocurii, ale orgoliului, ale pudorii intelectuale — această năzuinţă instinctivă se trezeşte şi devine determinantă încă din clipa în care studiile preliminare, pur tehnice, încearcă să se împletească cu primele tentative proprii de modelare, chiar dacă sunt efemere, pregătitoare încă.

XIX

Vorbesc de clipa aceasta şi, nu fără să mă cutremur, nu fără să mi se strângă inima, ajung să vorbesc despre întâmplarea fatidică, petrecută cam la un an după ce primisem, la Naumburg, scrisoarea lui Adrian reprodusă mai sus, la un an şi ceva de la sosirea sa la Leipzig şi de la acea primă vizitare a oraşului despre care îmi relatase în scrisoare — aşadar, nu mult înainte ca, scăpând din serviciul militar, să mă întâlnesc din nou cu el şi să-l găsesc în aparenţă neschimbat, dar în realitate stigmatizat, lovit de săgeata soartei. Începând redarea acestei întâmplări, aş vrea parcă să invoc muzele şi pe Apolo ca să-mi inspire cuvintele cele mai pure, mai mângâietoare, în stare să-l cruţe pe cititorul cu sensibilitatea gingaşă, să cruţe amintirea prietenului trecut în nefiinţă şi să mă cruţe în cele din urmă şi pe mine, pentru că această relatare îmi dă sentimentul unei penibile mărturisiri personale. Dar însuşi sensul acestei invocări îmi arată cât se poate de limpede contradicţia dintre structura mea psihică şi coloratura întâmplării pe care trebuie s-o relatez, o tonalitate generată de cu totul alte straturi ale tradiţiei, absolut străine seninătăţii culturii clasiciste. Am început, de altminteri, aceste însemnări exprimându-mi îndoiala dacă sunt sau nu omul potrivit poverii asumate. Nu mai repet argumentele opuse unei atari îndoieli. De ajuns că, sprijinit pe ele, întărit de ele, sunt hotărât să le rămân credincios.

Adrian, cum am mai spus, s-a întors la locul unde-l târâse hamalul neruşinat. După cum se vede, faptul nu s-a petrecut chiar atât de curând: un an întreg mândria spiritului a rezistat rănii suferite, şi pentru mine a fost totdeauna un fel de consolare că, în faţa instinctului pur care numai folosindu-se de viclenie l-a putut atinge, căderea lui n-a fost

lipsită de pudoare sufletească, nobleţe omenească. Căci ea există în orice fixare oricât ar fi de crudă, a dorinţei asupra unui obiect determinat şi individual; există în clipa alegerii, oricât de involuntară ar fi, ba chiar provocată cu neruşinare de obiect. Îndată ce instinctul ia chip omenesc, fie el oricât de anonim, de josnic, nu poţi să nu vezi în el o urmă de puritate afectuoasă. Şi de aceea trebuie spus că Adrian s-a întors acolo de dragul unei anume persoane: aceea la a cărei atingere îi ardea obrazul, a "brunetei" cu corseletă şi cu gura mare, femeia care se apropiase de el lângă pian, şi Leverkühn îi spusese Esmeralda; că pentru ea s-a întors, s-o caute, şi că n-o mai găsise.

Obsesia asta, funestă cum era, l-a determinat să părăsească bordelul, după a doua vizită, asta voluntară, la fel ca şi după prima vizită, care fusese involuntară, dar nu fără să se fi interesat de locul unde se afla femeia care-l atinsese cu braţul ei. Aceeaşi obsesie l-a mai determinat, sub un pretext muzical, să facă o călătorie destul de îndepărtată, ca s-o găsească pe cea mult căutată. Anume, în mai 1906, când avu loc la Graz, capitala provinciei Styria, sub conducerea compozitorului, premiera austriacă a *Salomeei*[49], la a cărei premieră mondială, la Dresda, cu câteva luni în urmă, Adrian participase împreună cu Kretzschmar şi unde le spusese profesorului său şi prietenilor din Leipzig, că dorea să asculte din nou, cu ocazia festivă pomenită, această operă revoluţionară de mare succes, neatrăgătoare pentru el sub aspect estetic, dar care, fireşte, îl interesa sub raportul tehnicii muzicale şi în special sub acela al intonării unui dialog în proză. A călătorit singur şi nu se poate stabili cu certitudine dacă şi-a realizat intenţia pretextată şi apoi, de la Graz, s-a dus la Pressburg, sau poate s-a dus întâi la Pressburg şi apoi la Graz, sau dacă a simulat pur şi simplu vizita la Graz şi s-a mulţumit numai cu vizita la Pressburg, pe ungureşte Pozsony. Într-adevăr, cea a cărei atingere îi rămăsese întipărită pe obraz ajunsese acolo într-o casă, după ce fusese silită să părăsească locul unde-şi făcuse înainte meseria din pricina unui tratament într-un spital; şi acolo o descoperi cel obsedat.

Îmi tremură mâna când scriu, dar voi aşterne pe hârtie ceea ce ştiu, în cuvinte calme, reţinute — consolat totuşi, până la un anumit punct, la gândul mai sus pomenit, la gândul alegerii, la gândul că era dominat de ceva ce aducea cu dragostea şi dădea apropierii dintre tinereţea nepreţuită şi nefericita făptură o licărire de spiritualitate. La drept vorbind, acest gând consolator este legat inseparabil de celălalt, cu-atât mai înfiorător, cu cât dragostea şi otrava s-au contopit aici, o dată pentru totdeauna, într-o experienţă unică şi cumplită: acea unicitate mitologică pe care o întruchipează săgeata.

S-ar părea într-adevăr că în sufletul bietei târfe tresărise ceva, un răspuns dat sentimentelor tânărului. Fără îndoială că ea şi-a amintit de vizitatorul văzut în treacăt altădată. Contactul lor, acea mângâiere a obrazului cu braţul gol, se poate să fi fost, în felul ei, o manifestare de duioşie decăzută, o expresie a receptivităţii târfei la tot ceea ce îl deosebea pe Adrian de clientela obişnuită. Femeia a aflat chiar din gura lui că făcuse drumul până acolo de dragul ei — şi îi mulţumi: spunându-i să se ferească de a avea cu ea vreo atingere trupească. Ştiu asta de la Adrian: îl avertizase, şi nu găsim aici oare o deosebire binefăcătoare între omenia superioară a acestei făpturi şi persoana sa fizică de mult căzută în mocirlă, ajunsă un jalnic instrument de plăcere la cheremul oricui? Nenorocita i-a spus celui ce-o dorea, să se ferească de "ea"; asta însemna un act liber de elevare la nivel superior a jalnicei sale existenţe

[49] Operă de Richard Strauss

trupeşti, un act de renunţare omenească la sine însuşi, un act de înduioşare şi — îngăduie-mi-se să folosesc acest cuvânt — un gest de iubire. Şi, cerule milostiv, nu era oare dragoste sau ce era atunci , ce poftă smintită, ce voinţă de sfidare temerară a lui Dumnezeu, ce pornire de a îmbrăţişa pedeapsa în păcat, în sfârşit: ce năzuinţă adâncă şi tainică spre zămislire demoniacă, spre o modificare chimică a fiinţei sale care ar fi putut aduce moartea s-a manifestat atunci, de l-a făcut pe cel prevenit să nesocotească prevenirea şi să stăruie în dorinţa de a poseda acest trup?

Niciodată nu m-am putut gândi fără o înfiorare religioasă la îmbrăţişarea lor, în care unul îşi jertfea mântuirea, iar celălalt şi-o afla. Nenorocita trebuie să se fi simţit purificată, dezvinovăţită, înălţată, fericită, când cel venit din depărtări a refuzat să renunţe la ea cu riscul oricărei primejdii; şi s-ar părea că i-a oferit în schimb toate farmecele feminităţii ei, ca să-l plătească pentru cutezanţa lui. Soarta a avut grijă să n-o uite; dar n-avea s-o uite niciodată chiar de dragul ei, al celei pe care-n veci n-avea s-o mai vadă, şi numele femeii — acelaşi dat de la început — rătăceşte prin opera lui ca un spectral semn runic, de nimeni ştiut decât de mine. Luaţi-o drept vanitate — nu mă pot opri de a menţiona încă de pe acum descoperirea confirmată chiar de Leverkühn într-o bună zi, prin tăcere: Adrian nu era primul compozitor şi n-avea să fie nici ultimul căruia să-i fi plăcut să ascundă în opera sa formule magice şi vrăji ermetice vădind pasiunea înnăscută pentru deprinderi şi practici superstiţioase, pentru mistica cifrelor şi simbolica literelor. Astfel, în ţesătura sonoră a operei prietenului meu se găsesc, într-o frapantă frecvenţă, suite de câte cinci sau şase note — începând cu *h* (şi), sfârşind cu *es* (mi bemol) şi alternând succesiv cu *e* (mi) şi *a* (la) — un motiv tematic fundamental, purtând amprenta unei stranii nostalgii care reiese în multiple travestiuri armonice şi ritmice, atribuite când unei voci, când alteia, uneori într-o ordine inversată, ca şi cum s-ar învârti în jurul propriei lor axe, astfel că, intervalele rămânând aceleaşi, succesiunea sunetelor apare schimbată, acţionând lăuntric — prima oară în incontestabil cel mai frumos din cele treisprezece cântece după Brentano, compuse pe vremea când era încă la Leipzig, sfâşietorul lied *O, fată dragă, cât eşti de rea,* dominat cu totul de motivul tematic, apoi, în special în lucrările din ultima perioadă, în care temeritatea şi disperarea se amestecau într-un mod atât de singular , ca *Lamentarea doctorului Faustus,* compusă la Pfeiffering, unde se vădeşte şi mai bine tendinţa de a aduce intervalele melodice la o simultaneitate armonică.

Or acest limbaj sonor cifrat h e a e es înseamnă *Hetaera esmeralda.*

Adrian se înapoie la Leipzig şi îşi exprimă entuziasmul său amuzat pentru impresionanta operă pe care pretindea că o ascultase a două oară, sau poate că o şi ascultase a doua oară. Parcă-l mai aud încă, spunând despre autorul ei: "Ce scamator înzestrat! Revoluţionarul în ipostază de favorit al zeilor, cutezător şi conciliant în acelaşi timp. Niciodată avangardismul n-a fost mai intim contopit cu o mai mare certitudine a succesului, îndrăzneli şi disonanţe destule — şi apoi cotitura! Datul înapoi blajin, gata să-i împace pe burjui, să-i lase să înţeleagă că nu-i dracu chiar atât de negru... Da-da, o lovitură... şi ce lovitură...!" — La cinci săptămâni după reluarea studiilor sale muzicale şi filozofice, o anumită afecţiune locală îl determină să apeleze la îngrijiri medicale. Specialistul la care s-a dus, doctorul Erasmi — Adrian îi găsise adresa în anuarul medicilor — era un bărbat corpolent, roşu la faţă, cu barbişon negru şi căruia, se vedea bine, îi venea greu să se aplece, dar nu numai când se apleca gâfâia, ci şi altminteri, când sta

drept, sufla zgomotos printre buzele răsfrânte. Această deprindere dovedea desigur o afecţiune supărătoare, dar făcea totodată şi impresia unei indiferenţe blazate, gata să înlăture sau să încerce să înlăture ceva, orice, cu un simplu "eh!". Aşa că în timpul consultaţiei doctorul gâfâi întruna şi la sfârşit, în oarecare contradicţie cu gâfâitul lui zgomotos şi blazat, se pronunţă pentru necesitatea unei medicaţii energice şi destul de îndelungate, ce trebuia începută imediat. Trei zile una după alta Adrian se duse la el pentru continuarea tratamentului: apoi Erasmi îi prescrise o întrerupere de trei zile şi îi spuse să vină a patra zi. Când pacientul — care de altfel n-avea dureri, starea lui generală nefiind cu nimic afectată — se prezentă la ora cuvenită, la patru după-amiaza, dădu peste ceva cu totul neaşteptat şi înspăimântător.

De obicei, când ajungea la casa cam posomorită din oraşul vechi trebuia să sune la uşa cu trei trepte înalte şi o servitoare îi deschidea; de data asta găsi uşa larg deschisă, la fel şi pe cele din interiorul locuinţei; era deschisă şi uşa sălii de aşteptare, şi cea a camerei de consultaţii, dar era deschisă şi uşa din faţă, cea cu două canaturi, a "salonului". Aici chiar şi ferestrele erau larg deschise şi cele patru draperii se umflau din cauza curentului când împinse în mijlocul odăii, când înapoi, în nişa ferestrelor. În mijlocul camerei însă, doctorul Erasmi, cu bărbuţa semeaţă, cu pleoapele lăsate, îmbrăcat într-o cămaşă albă cu manşete, zăcea pe o pernă cu ciucuri, într-un coşciug descoperit aşezat pe două capre.

Cum se întâmplase una ca asta, de ce era mortul atât de singur şi în bătaia vântului, unde era servitoarea, unde era doamna Erasmi, şi dacă cei de la pompele funebre veniţi să bată capacul coşciugului se aflau undeva prin casă sau plecaseră pentru un moment în altă parte, ce stranie clipă îl mânase pe vizitator acolo, nimeni n-avea s-o ştie niciodată. La venirea mea la Leipzig, Adrian n-a putut decât să-mi zugrăvească zăpăceala lui când, văzând ce se petrecuse acolo, a coborât din nou cele trei trepte. De moartea neaşteptată a doctorului nu s-a mai preocupat, nu s-a mai interesat. Doar şi-a exprimat părerea că veşnicul lui "eh!" fusese, indiscutabil, dintotdeauna, un semn rău.

Cu o aversiune secretă, înfrângându-mi o groază absurdă, trebuie să relatez acum că şi a doua alegere făcută a stat sub semnul unei stele nefaste. I-au trebuit două zile să-şi revină în urma şocului suferit. Apoi, din nou, bazându-se numai pe consultarea anuarului, a intrat în tratamentul unui anume doctor Zimbalist, care locuia pe una din străzile comerciale ce dau în Marktplatz. La parterul casei se afla un restaurant, deasupra un depozit de piane, iar o parte din etajul al doilea era ocupată de locuinţa medicului; firma lui de porţelan bătea la ochi încă de jos, de lângă uşă. Cele două săli de aşteptare ale dermatologului (una era rezervată clientelei feminine), erau împodobite cu glastre cu flori, cu tei şi palmieri de interior. Reviste medicale şi cărţi pentru frunzărit, de pildă o istorie ilustrată a moravurilor, stăteau împrăştiate pe masă în camera în care Adrian a aşteptat o dată sau de două ori să-i vină rândul la consultaţie.

Doctorul Zimbalist era un bărbat mărunt, cu ochelari cu ramă de baga, cu o chelie ovală mărginită pe lături de nişte păr roşu, întinsă de la frunte până la ceafă, şi cu o mustăcioară lipită parcă sub nări, cum se răspândise atunci moda prin lumea bună, iar mai târziu avea să devină atributul unei măşti intrate în istoria lumii. Medicul vorbea murdar, licenţios, şi era înclinat să facă tot soiul de calambururi. Era în stare să dea expresiei "Rheinfall von Schaffhausen" înţelesul pe care l-ar căpăta dacă numele fluviului ar fi scris fără h, adică înţelesul de ghinion: în loc

de "căderea Rinului de la Schaffhausen", "căderea în capcana de la Schaffhausen". În acelaşi timp însă, n-aveai impresia că-i plac prea mult fleacurile astea. Un tic nervos, un fel de ridicare a obrazului, care trăgea în sus şi colţul gurii şi provoca şi o clipire a ochiului, îi dădea o expresie de acreală şi dispreţ, avea ceva prevestitor de rele ceva stânjenitor, sinistru. Aşa mi l-a zugrăvit Adrian şi aşa îl văd în faţa ochilor. "

Şi iată ce s-a întâmplat. Adrian fusese de două ori la tratament la acest al doilea medic şi venea acum a treia oară. Urcând scara, între etajul întâi şi al doilea, se întâlni cu cel la care tocmai se ducea; cobora între doi bărbaţi voinici, cu pălării tari lăsate pe ceafă. Ochii doctorului Zimbalist erau plecaţi, ca la orice om care coboară o scară şi se uită cum păşeşte pe trepte. Articulaţia uneia dintre mâini era prinsă în cătuşe de mâna unuia dintre însoţitori. Ridicând privirea şi recunoscându-şi pacientul, avu ticul lui acru, îl salută cu capul şi-i zise: "Altă dată!" Adrian, cu spatele lipit de perete, îi lăsă uluit să treacă pe cei trei, şi după un timp îi urmă. În faţa casei îi văzu urcând într-o trăsură care aşteptase acolo şi care porni imediat.

Astfel lua sfârşit continuarea curei lui Adrian la doctorul Zimbalist, după ce o întrerupsese o dată. Trebuie să adaug că se preocupase de temeiurile acestui al doilea eşec tot atât de puţin cât şi de bizareria primei experienţe. De ce fusese ridicat Zimbalist şi pe deasupra tocmai la ora când doctorul îl convocase pe el — nu-l interesa. Dar tratamentul nu l-a reluat, speriat parcă, şi un al treilea medic n-a mai consultat. Cu atât mai mult cu cât afecţiunea locală s-a lecuit în scurtă vreme fără nici un alt tratament, dispărând, şi pot afirma cu certitudine în faţa îndoielii oricărui specialist că nu s-au ivit absolut nici un fel de simptome secundare. Odată, acasă la Wendell Kretzschmar, căruia tocmai îi prezenta un studiu de compoziţie, Adrian fu apucat de un puternic acces de ameţeală; nu se mai putu ţine pe picioare şi trebui să se lungească pe pat. Criza s-a transformat într-o migrenă de două zile şi nu s-a deosebit de celelalte decât prin violenţă. Când eu, redat vieţii civile, m-am dus la Leipzig, mi-am găsit prietenul neschimbat, şi la înfăţişare şi în purtări.

XX

Mi se părea doar? — Dar dacă în anul cât fusesem despărţiţi nu devenise altul, îşi semăna în mai mare măsura lui însuşi, şi asta era de ajuns ca să mă impresioneze, cu atât mai mult cu cât îi uitasem întrucâtva firea. Răceala despărţirii noastre de la Halle am descris-o. Revederea noastră , la gândul căreia mă bucurasem nespus de mult, n-a fost cu nimic mai bună din acest punct de vedere, aşa că eu, încremenit, eram şi amuzat, dar şi întristat de faptul ca trebuia să-mi înghit, să-mi reprim efuziunile sentimentale gata să fie trădate. Să vină să mă ia de la gară nu mă aşteptasem, de altfel nici nu-i comunicasem ora exactă a sosirii. Aşa că m-am dus de-a dreptul la el acasă, înainte de a mă îngriji să-mi găsesc un adăpost. Fui anunţat şi intrai în odaie strigându-l vesel.

Şedea la masa de scris, un birou de modă veche cu capac rulant şi cu un fel de raft deasupra — compunea.

— Salut, făcu el, fără să-şi ridice privirea. Sunt gata imediat.

Şi continuă că lucreze câteva minute încă, lăsându-mă pe mine să hotărăsc dacă vreau să aştept în picioare sau să mă aşez undeva. Lucrul acesta nu trebuie interpretat greşit, cum nici n-am făcut-o. Constituia dovada unei intimităţi de mult consolidate, a unei vieţi în

comun pe care o separaţie de un an de zile n-o putuse cu nimic afecta. Pur şi simplu parcă ne despărţisem cu o zi înainte. Cu toate astea, eram puţin dezamăgit, plouat, deşi situaţia mă şi amuza totodată , aşa cum te amuză ceva caracteristic. De mult nu mă mai tolănisem într-un fotoliu capitonat în pluş, fără braţe, de felul celor de lângă masa lui de citit. Adrian îşi închise tocul rezervor şi se îndreptă spre mine, fără măcar să mă privească drept în faţă.

— Ai sosit tocmai la timp, spuse el şi se aşează la celălalt capăt al mesei. Cvartetul Schaffgosch cântă astă-seară Opus 132. Vii şi tu?

Am dedus că vorbea despre opera de bătrâneţe a lui Beethoven, despre Cvartetul de coarde în la minor.

— Dacă tot sunt aici, vin, răspunsei eu. O să-mi facă plăcere să ascult din nou, după atâta vreme, partea tydiană, "Ruga de mulţumire a unui tămăduit".

— Dar mai presus de toate paharul îşi golea la orişice ospeţe, şi ochiu-i lăcrima, făcu el.

Şi începu să vorbească despre modurile tonale bisericeşti, despre sistemul muzical ptolemeic, zis şi "natural", ale cărui şase caractere sonore diferite au fost reduse, prin acordul temperat, adică fals, la două, la major şi minor, şi despre superioritatea modulaţiei gamei juste faţă de gama temperată. Leverkühn numi asta un compromis pentru uzul casnic, cum ar fi, zicea el, şi *Clavecinul bine temperat,* bun pentru uzul casnic, un fel de tratat de pace provizoriu, n-avea nici măcar o sută cincizeci de ani vechime, şi care permisese realizări considerabile, oh, da, cu totul considerabile, dar să nu ne-nchipuim că-i un pact încheiat pe vecie. Îşi exprimă marea sa satisfacţie că existase un astronom şi matematician, Claudius Ptolemeus, un bărbat din Egiptul Superior, care trăise la Alexandria şi elaborase cea mai bună din toate gamele cunoscute, gama naturală, adevărată.

— Asta dovedeşte încă o dată, zicea el, înrudirea dintre muzică şi ştiinţa astrelor, cum se mai dovedise prin teoria armoniei cosmice a lui Pitagora.

Reveni deodată iar la cvartet, la partea a treia, la atmosfera ei stranie, peisajul selenic şi dificultatea enormă a execuţiei.

— În fond, zise el, fiecare din cei patru trebuie să fie un Paganini, şi pe deasupra, să fie stăpân nu numai pe partea lui ci şi pe ale celorlalţi trei, altfel nu există ieşire. Slavă Domnului, pe cvartetul Schaffgosch te poţi bizui. Astăzi e cu putinţă, dar e chiar la limita posibilului; pe vremea lui însă, era pur şi simplu de neexecutat. Indiferenţa necruţătoare faţă de tehnică şi de pământesc a unei fiinţe rupte de lumea asta e pentru mine tot ce poate fi mai amuzant. Unuia, care i se văicărea, i-a răspuns: "Ce-mi pasă mie de blestemata dumitale de vioară!?"

Am râs amândoi — ciudat era însă numai faptul că încă nu ne spusesem bună ziua.

— De altfel, zise Adrian, mai e şi partea a patra, finalul incomparabil, cu introducerea lui scurtă cu caracter de marş, şi superbul recitativ al viorii prime, care pregăteşte tema. E agasant — dacă tu n-ai să vrei cumva să-i spui îmbucurător — că există lucruri în muzică — cel puţin în muzica asta, — pentru care, cu cea mai mare bunăvoinţă, nu găseşti epitet caracterizant în tot cuprinsul vocabula-rului, şi nici combinaţie de epitete nu poţi face. Zilele trecute cu asta m-am chinuit — nu găseşti nici un epitet adecvat pentru spiritul, pentru ţinuta, pentru gesturile, atitudinea acestei teme. Pentru că-i multă poză în ea. Tragic-temerară? Semeaţă, emfatică, elanul avântându-se-n sublim? Nimic nu i se potriveşte. Şi, "admirabil" nu-i, fireşte, decât o capitulare stupidă. Ajungi în cele din urmă la caracterizarea obiectivă,

la denumirea: Allegro apassionato şi, dacă vrei, tot asta-i cea mai bună. I-am dat dreptate.

— Poate ne mai trece astă-seară ceva prin minte, adăugai.

— Trebuie să-l vezi pe Kretzschmar cât mai curând, fu Adrian de părere. Unde stai?

I-am spus că pentru ziua aceea aveam să iau o cameră la un hotel oarecare şi că am să caut pe urmă ceva potrivit .

— Înţeleg că nu m-ai pus pe mine să-ti găsesc ceva, zise Leverkühn. E o chestie pe care n-o poţi încredinţa altuia. Am vorbit despre tine şi venirea ta băieţilor de la "Café Central", adăugă el. Trebuie să te duc acolo zilele astea.

Prin "băieţi" înţelegea cercul de tineri intelectuali cunoscuţi prin Kretzschmar. Eram convins că se purta cu ei cum se purtase la Halle cu fraţii de la "Winfried", şi când i-am spus cât de bine îmi pare că şi-a putut face atât de repede legături potrivite la Leipzig, s-a grăbit să răspundă:

— Ei, legături... Numai Schildknäpp, poetul şi traducătorul, adăugă el, e mai agreabil. Are însă un fel de a fi, poate că nu-i chiar amor propriu, nu-i un sentiment de superioritate, dar totdeauna, îndată ce bagă de seamă că vrei ceva de la el, că ai nevoie de el, că ai de gând să recurgi la el, se sustrage. Un om cu sentimentul independenţei foarte puternic, sau poate tocmai nu destul de puternic. Dar simpatic, interesant, şi de altminteri stă atât de prost cu banii, încât e veşnic preocupat cum s-o scoată la capăt.

Ce-ar fi vrut Adrian de la Schildknäpp care, în calitatea lui de traducător, era preocupat îndeosebi de limba engleză şi, în general, un mare admirator a tot ce era englezesc, am putut constata din discuţiile noastre, încă în aceeaşi seară. Am aflat că Adrian era în căutarea unui subiect de operă şi că, încă de pe vremuri, cu mulţi ani înainte de a fi considerat serios problema, se gândise la *Love's Labour's Lost*[50]. Ce voia el de la Schildknäpp, priceput în ale muzicii, era o adaptare a textului, dar celălalt, în parte din cauza propriilor sale lucrări, în parte desigur şi din pricină că Adrian, pentru moment, n-ar fi putut să-l plătească, nici nu voia s-audă. Mai târziu i-am făcut eu prietenului meu acest serviciu şi îmi întorc cu plăcere gândul la prima noastră convorbire, preliminară, avută pe tema asta, chiar atunci, seara. Am făcut constatarea că tendinţa către mariajul cu cuvântul, către articulatul vocal îl domina din ce în ce mai mult pe Leverkühn: era preocupat, pentru moment, numai de compunerea de lieduri, de cântece mai scurte sau mai lungi, ba chiar de fragmente epice, şi îşi culegea materialul dintr-o antologie mediteraneană care cuprindea, într-o destul de fericită traducere germană, lirica provensală şi catalană a secolelor doisprezece şi treisprezece, poeme italiene, viziuni sublime din *Divina Commedia,* apoi poezie spaniolă, portugheză. Dacă se ţine seama de momentul mondial în muzică şi de anii muzicianului, era aproape inevitabil, ca ici şi colo, să nu se perceapă influenţa lui Gustav Mahler. Dar se vădea nu mai puţin un accent, o atitudine, o sclipire, o manieră solitară manifestându-şi straniu şi sever autonomia, prin care şi astăzi poate fi recunoscut maestrul groteştilor viziuni ale *Apocalipsei.*

Acest accent se afirma cu mare claritate în ciclul de cântece pe teme din *Purgatoriul,* şi din *Paradisul,* alese cu un simţ judicios al afinităţii lor cu muzica: aşa, de pildă, în bucata care pe mine mă sedusese enorm şi pe care şi Kretzschmar o apreciase foarte mult, aceea în care poetul vede, în lumina luceafărului, stele mititele —

---

[50] *Zadarnicele chinuri ale dragostei* — Shakespeare

spiritele răposaţilor — rotind în hora lor, unele mai repede, altele mai încet, fiecare "după felul ei de a-l contempla pe Dumnezeu", şi le compară cu scânteile zărite în flăcări, cu vocile auzite în cântec "când se împletesc una cu alta". Eram uimit şi încântat de evocarea scânteilor în flăcări, de vocile care se mistuie. Şi cu toate astea, nu ştiam singur ce să prefer, fantezia luminilor în luminat sau pasajele de visare, mai mult gândire decât imagine — cele în care totul nu-i decât întrebare lăsată fără răspuns, lupta pentru pătrunderea nepătrunsului, unde "îndoiala încolţeşte la temelia adevărului" şi chiar heruvimul privind profunzimea lui Dumnezeu nu poate măsura abisul eternei sentinţe. Adrian alesese tocmai suita de versuri îngrozitor de dure unde se vorbeşte despre blestemul nevinovăţiei şi al ignoranţei şi e pusă la îndoială dreptatea incomprehensibilă ce zvârle-n iad pe cel bun şi neprihănit numai pentru că nu-i botezat, numai pentru că nu-i atins de harul credinţei. Izbutise să exprime fulminantul răspuns în accente ce vesteau neputinţa celor buni de la natură în faţa lui Dumnezeu, el însuşi izvor al dreptăţii; Dumnezeu nu poate ceda în faţa a nimic din ceea ce înţelegerea noastră omenească ar fi ispitită să socoată nedrept. Această tăgadă a omenescului în favoarea unei predestinări abstracte, absolute şi inaccesibile mă revoltă cum, în general, plecându-mă desigur în faţa grandorii poetice a lui Dante, mă dezgustă înclinarea lui spre cruzime şi scene de tortură, şi, îmi aduc aminte, i-am reproşat lui Adrian faptul că se hotărâse să compună pe tema acestui episod atât de greu de suportat. Am văzut atunci în ochii lui o sclipire pe care nu i-o cunoscusem şi la ea mă gândeam când m-am întrebat dacă într-adevăr avusesem dreptate să afirm că-l găsisem neschimbat după o despărţire de un an de zile. Privirea aceea care avea să-i devină caracteristică — chiar dacă n-o întâlneai des, ci doar din când în când, uneori fără nici un motiv bine determinat — era în realitate ceva nou: ceva mut, ascuns, distant până la ofensă, şi în acelaşi timp meditativ, învăluit într-o tristeţe rece, înecându-se într-un zâmbet nu neprietenos, dar ironic, exprimat de buzele strânse şi de un fel al lui de a-ţi întoarce spatele, acesta făcând parte din gesturile lui vechi şi familiare.

Impresia era dureroasă şi, voit sau nu, jignitoare. Dar am uitat-o repede, ascultând mai departe, sorbind emoţionantul recitativ al parabolei cu *Purgatoriul,* despre omul care poartă în noapte o lumină în spinare: ea nu-i arată drumul, dar luminează în urma lui ajutând celor ce vin după el. Îmi dăduseră lacrimile. Şi mai mult încă îmi plăcea forma nespus de izbutită a apostrofei poetului în numai nouă versuri, despre cântul său alegoric, atât de sumbru şi de abscons, încât nu avea nici o perspectivă ca omenirea să-i înţeleagă sensul ermetic. Şi-atunci, era voia creatorului ca lumea, dacă nu-i putea înţelege profunzimea, măcar să-i sesizeze frumuseţea. "Priviţi cel puţin cât sunt de frumoasă!" Maniera în care compoziţia se avânta din dificultăţile, din confuzia artificială, din strania frământare a primelor versuri, în lumina diafană a clamării finale şi se dizolva înduioşător în ea, am găsit-o minunată chiar de-atunci şi n-am făcut nici un secret din admiraţia mea entuziastă.

— Cu-atât mai bine, dacă-i de pe-acum bună la ceva, mi-a spus Adrian; şi din convorbirile următoare a reieşit limpede că rostise acest "de pe-acum" nu în legătură cu vârsta sa, ci cu faptul că, în ansamblu, el considera compunerea liedurilor, oricâtă dăruire jertfea problemei luată izolat, ca pe un simplu exerciţiu preliminar la o operă închisă, de cuvânt şi sunet; opera îi flutura pe dinaintea ochilor, iar subiectul avea să i-l ofere tocmai comedia lui Shakespeare. Încerca să glorifice teoretic această alianţă cu verbul pe care o urmărea. Muzica şi vorbirea, insista el, merg împreună, sunt în fond acelaşi lucru, vorba-i muzică şi muzica

este vorbire şi, despărţite, se cheamă una pe alta, se imită, se folosesc una de mijloacele celeilalte, se substituie mereu una alteia. Şi încerca să-mi demonstreze că muzica putea începe prin a fi cuvânt, că putea fi concepută şi pregătită prin cuvânt, voia să mi-o demonstreze prin faptul că Beethoven fusese văzut compunând în cuvinte. "Ce scrie el acolo în carnet?" suna întrebarea. — "Compune." — "Păi scrie cuvinte, nu note." — Da, era şi ăsta un fel de a compune. Beethoven însemna de obicei prin cuvinte curba melodică a unei compoziţii şi presăra cel mult câteva note. Vădit sedus, Adrian insista pe tema asta. Gândirea artistică, opina el, constituie fără îndoială o categorie spirituală proprie şi unică, dar cu greu ar fi putut dăinui prima schiţă a unui tablou sau a unei statui dacă ar fi fost făcută în cuvinte — ceea ce dovedeşte că între muzică şi vorbire există o anume afinitate. E absolut natural ca muzica să ia foc la atingerea cuvântului, ca verbul să ţâşnească din muzică, cum se întâmplă către sfârşitul Simfoniei a noua. În definitiv doar e adevărat că toată evoluţia muzicii germane tinde către drama ce reuneşte cuvântul şi sunetul a lui Wagner, şi-n ea îşi află idealul.

— *Unul* dintre idealuri, obiectai eu, amintind de Brahms şi de muzica absolută, venită pe urma "luminii purtate de el în spinare", şi Adrian se declară de acord cu rezerva mea, cu atât mai uşor cu cât cele de-atâta vreme plănuite erau cât se poate de newagneriene, de străine demoniacului naturii şi patosului mitic: el dorea o înnoire a operei bufe în spiritul celui mai artificial persiflaj şi al persiflării artificialului, ceva de-o preţiozitate rafinată şi spirituală, zeflemisirea ascetismului afectat şi a eufemismului, acest fruct salonard al studiilor clasice. Îmi vorbi cu entuziasm de subiect, bucuros că-i oferea prilej să alăture grosolănia congenitală comicului sublim şi să ridiculizeze un personaj cu ajutorul celuilalt. Eroismul arhaic, eticheta sforăitoare răsăreau din epoci defuncte în persoana lui Don Armando, pe care, pe bună dreptate, îl decretă drept o desăvârşită figură de operă; şi îmi recită, pe englezeşte, versuri din piesă, păstrate, se vedea bine, ascunse în adâncul inimii sale: disperarea spiritualului Biron, sperjurul îndrăgostit de una cu boabe de smoală în obraz în loc de ochi; văicăreala şi rugăminţile lui în faţa alteia, "pornită, zău, pe treaba asta, de i-ar fi fost însuşi Argus cerber şi eunuc". Apoi însăşi pedepsirea aceluiaşi Biron de a-şi rosti glumele un an de zile la căpătâiul bolnavilor gemând şi exclamaţia lui: "Dar asta nu se poate! Nu mişcă gluma în suflet în chinurile morţii!" — *"Mirth cannot move a soul in agony",* repeta Adrian, adăugând că are neapărat de gând s-o pună într-o bună zi pe muzică, asta, şi incomparabila discuţie din actul al cincilea despre sminteala înţeleptului, despre inutila, oarba, umilitoarea folosire a spiritului, când e pus să împopoţoneze scufia de nebun a patimii. Şi tot el zicea: Maximelor, cum sunt cele două versuri care spun că niciodată sângele tinereţii nu s-aprinde cu-atâta desfrânată nesăbuinţă ca seriozitatea lovită de sminteală, *"as gravity's revolt to wantonness",* le prieşte numai pe culmile poeziei geniale.

Admiraţia, dragostea lui mă făceau fericit, cu toate că alegerea subiectului nu mă încânta deloc, iar zeflemisirea excrescenţelor umanismului mă amărâse întotdeauna pentru că până la urmă împroaşcă şi umanismul însuşi cu ridicol. Asta nu m-a împiedicat ca mai târziu să-i scriu libretul. Dar ce l-am sfătuit din capul locului şi cu toate puterile să nu facă, a fost ciudata şi cu totul nepractica lui intenţie de a compune pe textul în englezeşte, ceea ce el considera a fi unica soluţie justă, demnă şi autentică, cu-atât mai mult cu cât i se părea indicată şi din cauza jocurilor de cuvinte, şi din pricina vechiului vers englezesc burlesc-popular, şi al rimei *doggerel.* Obiecţiunea principală, că

printr-un text în limbă străină îşi rata orice perspectivă de a se vedea reprezentat pe o scenă germană, n-o lua în seamă, pentru că refuza din principiu să-şi prezinte visurile sale exclusiviste, solitare, groteşti, în faţa unui public contemporan. Era o idee bizară, dar avea rădăcini adânc înfipte în fiinţa sa, plămădită din mizantropie arogantă, din provincialism vechi-german de la Kaisersaschern şi din pronunţatele sale convingeri cosmopolite. Nu degeaba era el fiul oraşului ce adăpostea mormântul lui Otto al III-lea. Aversiunea sa pentru germanism, pe care puteai spune că o personifica (scârbă care de altfel îi apropia de anglistul şi anglomanul Schildknäpp) apărea la el sub cele două aspecte, acela al unei timidităţi fată de lume, şi acela al unei nevoi lăuntrice de lume şi de orizonturi vaste, ce-l făceau să insiste în a pretinde, într-o sală de concert germană, cântece în limbă străină sau, mai corect, să-i fie ascunse sub masca unei limbi străine. De fapt, încă din anul petrecut de mine la Leipzig, Adrian a dat la iveală compoziţii pe versuri originale de Verlaine şi de William Blake, pentru care avea o afecţiune specială, şi zeci de ani compoziţiile acestea n-au fost cântate. Cele pe versuri de Verlaine le-am auzit, mai târziu, în Elveţia. Una dintre ele e pe poezia cu versul final, *"C'est l'heure exquise"*[51]*;* o alta, pe la fel de fermecătoarea *Chanson d'automne*[52]*;* o a treia, fantastică, nostalgică şi înnebunitor de melodioasă, e pe poezia în trei strofe care începe cu: *"Un grand sommeil noir / Tombe sur ma vie"*[53]*.* Erau printre ele şi câteva bucăţi exuberante, extravagante, din *Fêtes galantes*[54] cum e *"He! Bonsoir, la lune!*[55] şi mai ales macabra invitaţie *"Mourons ensemble, voulez-vous?*[56]*" ,* la care se răspunde cu chicote de râs. — Cât despre bizarele poezii ale lui Blake, pusese pe note strofele despre roza a cărei viaţă e mistuită de dragostea sumbră a viermelui ce-şi găseşte calea la patul ei de aur roşu. Mai erau cele şaisprezece versuri neliniştitoare despre *Poison Tree*[57]*,* în care poetul îşi înnobilează înverşunarea cu lacrimi, şi-o însoreşte cu zâmbet şi viclenii perfide, până ce face pomul să rodească un măr ispititor; din el duşmanul muşcă pe furiş şi se otrăveşte: dimineaţa zace mort sub pom, spre bucuria celui ce-l ura. Simplitatea plină de răutate a poeziei era perfect redată de compozitor. O impresie şi mai profundă mi-a făcut, de la prima audiţie, un alt cântec pe cuvinte de Blake: îşi închipuie o bisericuţă de aur, în faţa ei stau oameni plângând, oameni îndoliaţi, oameni rugându-se, fără să cuteze să-i calce pragul. Se ridică atunci un şarpe care cu trudă necurmată ştie să-şi taie drum în sfântul locaş, târându-şi toată lungimea băloasă pe pardoseala de preţ şi, ajungând la altar, împroaşcă pâinea şi vinul cu veninul său. "Atunci, încheie poetul cu o logică disperată, din pricina asta şi după ce-am văzut asemenea fapte, m-am dus într-o cocină şi m-am aşezat între porci". Viziunea de coşmar, spaima crescândă, groaza de pângărire şi, în fine, renunţarea feroce la o omenire, pe care o asemenea privelişte o dezonora, erau redate de muzica lui Adrian cu o uimitoare vigoare.

Dar astea sunt chestiuni de mai târziu, chiar dacă fac parte, toate, dintr-un capitol care tratează despre anii de la Leipzig ai lui Leverkühn. În seara aceea a sosirii mele am ascultat, aşadar, împreună, concertul

---

[51] E ora încântătoare *(fr.).*
[52] Cântec de toamnă *(fr.).*
[53] Un nesfârşit somn întunecat / Pogoară peste viaţa mea *(fr.).*
[54] Serbări galante *(fr.).*
[55] Ei! Bună seara, lună! *(Fr.)*
[56] Să murim împreună, vrei? *(Fr.)*
[57] Pomul otrăvitor *(engl.).*

dat de cvartetul Schaffgosch, iar a doua zi i-am făcut o vizită lui Wendell Kretzschmar. Mi-a vorbit, între patru ochi, despre progresele lui Adrian într-un fel care m-a făcut şi mândru şi fericit. Nu se temea câtuşi de puţin, spunea profesorul, că va trebui vreodată să se căiască de a-l fi îndrumat pe Leverkühn spre muzică. Un om înzestrat cu atâta stăpânire de sine şi cu atâta oroare de platitudini şi de tot ce-i pe gustul publicului va avea de înfruntat multe greutăţi şi dinafară, şi dinlăuntru; dar în cazul lui era foarte bine, pentru că numai arta poate da greutate unei vieţi pe care altminteri facilitatea ar plictisi-o de moarte.

M-am înscris şi la cursurile lui Lautersack şi la ale celebrului Bermeter, bucuros că nu mai sunt silit să ascult, de dragul lui Adrian, atâta teologie, iar el m-a prezentat cercului de la "Café Central", un fel de club al boemei, stăpân pe un separeu afumat al localului, unde, după-amiaza, membrii citeau ziare, jucau şah şi comentau evenimentele culturale. Veneau acolo studenţi de la conservator, pictori, scriitori, tineri editori, chiar şi câţiva avocaţi stagiari pasionaţi de muzică, vreo doi actori de la "Leipziger Kammerspiele", instituţie cu intense preocupări literare, şi alţii la fel. Rüdiger Schildknäpp, traducătorul, mai în vârstă decât noi, probabil trecut puţin de treizeci de ani, făcea parte din grup, cum am mai spus şi, deoarece era singurul de care Adrian se legase întrucâtva, m-am apropiat şi eu de el, petrecând ceasuri întregi cu amândoi. Mi-e teamă că se va remarca, din schiţa încercată asupra acestui personaj, că priveam la omul socotit de Adrian demn de prietenia sa, cu un ochi critic, cu toate că mă voi strădui, cum m-am străduit totdeauna, să fiu obiectiv.

Schildknäpp se născuse într-un oraş silezian, nici mare, nici mic, ca fiu al unui funcţionar la poştă a cărui poziţie deşi nu era subalternă, nu se ridica totuşi la nivelul serviciilor de conducere ce obligau la titluri universitare şi ar fi permis accesul la postul de consilier guvernamental. O funcţie ca a lui nu cerea nici diplomă de absolvire a unui liceu, nici pregătire juridică; ajungeai la ea după câţiva ani de serviciu pregătitor şi după depunerea unui examen de cunoştinţe în materie de secretariat. Asta fusese şi drumul lui Schildknäpp bătrânul; era un om binecrescut şi prezentabil şi avea şi ambiţia de a-şi face o situaţie în societate, dar ierarhia prusacă sau îl excludea, sau dacă-i îngăduia uneori, excepţional, accesul, i-l scotea pe nas prin umilinţe, aşa că, mânios pe soarta lui, deveni un om acru, un taciturn, care-şi vărsa focul ratării suferite în carieră otrăvind zilele alor săi. Fiul său, Rüdiger, ne zugrăvea foarte expresiv, punând accentul mai mult pe comic, decât pe pietate filială, cum amărăciunea socială a tatălui înveninase şi viaţa lui, şi a maică-si, şi a fraţilor — şi asta cu-atât mai usturător cu cât, datorită educaţiei sale, bătrânul nu se manifesta prin grosolănii gâlcevitoare ci printr-o resemnare mai rafinată, printr-o autocompătimire sâcâitoare. De pildă, se aşeza la masă, pentru ca imediat, la supa de fructe, muşcând cu putere dintr-un sâmbure de cireaşă, să-şi rupă un dinte. "Da, zicea bătrânul, cu o voce tunătoare, dând larg braţele în lături, aşa-i, aşa mi-e mie sortit, parcă mi-e scris, parcă-i un făcut! Mă bucurasem dinainte de masa asta, avusesem chiar şi puţină poftă de mâncare, e cald, aşteptam cu plăcere băutura asta răcoritoare, şi uite ce mi se-ntâmplă, tocmai mie! Bun, vedeţi prea bine, nu mi-e îngăduită nici o bucurie. Renunţ să mai mănânc. Mă duc la mine-n odaie. Poftă bună! încheia el totdeauna cu un glas stins, şi se ridica de la masă, ştiind prea bine că n-o să mai tihnească nimănui mâncarea şi că-i lăsa pe toţi profund deprimaţi.

E uşor de închipuit cât de mult îl înveselea pe Adrian redarea cu atâta tinerească vioiciune a scenelor acestora tragicomice. Şi, în acelaşi

timp, trebuia să ne potolim puţin râsul şi să arătăm cât de cât înţelegere şi menajare, pentru că, la urma urmei, era vorba de tatăl prietenului nostru. Rüdiger ne asigura că suferinţele capului familiei de pe urma inferiorităţii sale sociale le împărtăşiseră cu toţii într-o măsură mai mare sau mai mică; el însuşi plecase din casa părintească cu un fel de fisură sufletească; dar tocmai necazul acesta părea să fi fost unul din motivele pentru care nu-i făcuse tatălui său plăcerea de a-şi lua revanşa în numele lui şi îi zădărnicise speranţa de a-l vedea cel puţin pe fiul său ajungând consilier guvernamental, îl obligaseră să termine liceul, apoi îl trimiseseră la universitate. Dar n-ajunsese nici până la examenul de asesor, ci se apucase de literatură şi preferase să renunţe la orice sprijin bănesc de acasă numai să nu se supună dorinţei fierbinţi, dar profund dezagreabile a tatălui său. Scria versuri libere, articole de critică, povestiri scurte într-o proză curăţică, dar, parte din cauza nevoilor materiale, parte şi din cauză că producţia lui nu era prea abundentă, îşi concentrase activitatea în domeniul traducerilor, şi anume al traducerilor din limba lui de predilecţie, engleza, şi nu numai că alimenta câteva edituri cu tălmăciri din beletristica engleză sau americană, dar se angajase să traducă pentru o editură de lux şi de curiozităţi din München opere din literatura engleză veche, piesele medievale ale lui Skelton, câteva lucrări dramatice de Fletcher şi Webster, unele poeme didactice ale lui Pope, şi îngrijise câteva admirabile ediţii germane din Swift şi Richardson. Lucrările de felul acesta le însoţea de introduceri bine documentate şi punea o mare conştiinciozitate în tălmăcire, un simţ deosebit al stilului, mult gust, străduindu-se până la obsesie să redea textul cu precizie, să găsească limbajul cel mai apropiat, prins din ce în ce mai mult în vraja şi truda ispititoare a reproducerii. Dar toate astea îi produceau, pe alt plan, o stare sufletească asemănătoare cu a tatălui său. Pentru că el se simţea născut scriitor, creator, şi rostea vorbe amare pentru munca neînsemnată de tălmăcitor al operelor străine, treabă care îl măcina şi, socotea el, îl stigmatiza. Voia să fie el însuşi poet, şi în convingerea lui chiar era, iar faptul că de dragul unei amărâte de bucăţi de pâine trebuia să facă pe mijlocitorul literar îi crea o dispoziţie critică tăioasă fată de contribuţiile celorlalţi şi devenise obiectul ieremiadelor lui zilnice . "De-aş avea timp, obişnuia să spună, să pot lucra, să nu trebuiască să mă chinuiesc trudind, le-aş arăta eu lor!" Adrian era încântat să-l creadă, eu însă, judecând poate prea aspru, suspectam în piedicile invocate un pretext binevenit, cu care se amăgea în lipsa unui impuls creator autentic şi fecund.

Cu toate acestea Schildknäpp nu trebuie considerat un tip morocănos; dimpotrivă, era foarte vesel, amuzant chiar, avea un simţ al umorului specific britanic şi un caracter ce semăna cu ceea ce englezii numesc *boyish*[58]. — Făcea cunoştinţă imediat cu toţi fiii Albionului veniţi la Leipzig ca turişti, să hoinărească pe continent, pasionaţi de muzică, vorbea limba lor cu o facultate de adaptare, cu o afinitate electivă desăvârşită, era în stare de *talking nonsense*[59] cât le poftea inima şi ştia să imite cu haz încercările lor de a se exprima în germană, accentul lor, neputinţa lor de a nimeri expresiile uzuale din exces de corectitudine, slăbiciunea lor de străini pentru forma scriptică a pronumelui "acel, aceea" şi cum ziceau ei "Vizionaţi aceea!" când nu voiau să spună decât "Uitaţi-vă acolo! " Şi chiar arăta ca ei — dar nici n-am vorbit încă de înfăţişarea lui. Era foarte prezentabil şi, cu toată îmbrăcămintea cam

---

[58] Ştrengăresc *(engl.).*

[59] A spune baliverne *(engl.).*

sărăcăcioasă şi mereu aceeaşi, la care îl obligau condiţiile, avea o anume eleganţă, o distincţie sportivă. Trăsăturile feţei erau pronunţate şi nobleţea lor nu era atinsă decât de forma puţin vagă şi lipsită de vigoare a gurii, lucru observat destul" de des la silezieni. Înalt, lat în umeri, cu şolduri înguste, cu picioare lungi, purta, zi de zi, aceiaşi *breeches,* adică pantaloni bufanţi, pepiţi, destul de uzaţi, ciorapi lungi de lână, ghete galbene cam din topor, o cămaşă de pânză ordinară, al cărei guler era descheiat, şi pe deasupra o haină oarecare de culoare incertă, cu poalele prea scurte. Mâinile însă erau distinse, cu degete lungi, cu unghii frumos formate, ovale, bombate, şi în ansamblu imaginea oferită era incontestabil *gentlemanlike,* şi asta în asemenea măsură încât îşi putea permite să frecventeze cu hainele lui ponosite o societate în care ţinuta de seară era de rigoare — plăcea femeilor, aşa cum era, în orice caz mai mult decât rivalii lui corect îmbrăcaţi în negru şi alb, şi la asemenea recepţii îl vedeai înconjurat de un cuconet care-l admira fără jenă.

Şi totuşi! Totuşi! Dacă veşmintele lui sărăcăcioase, scuzate de banala lipsa de bani, nu puteau dăuna cu nimic cavalerismului său, care se impune ca un adevăr firesc, nu e mai puţin adevărat că acesta se dovedea a fi o amăgire şi, analizând lucrurile mai adânc, Schildknäpp era un impostor. Sportivitatea lui aparentă inducea în eroare, pentru că nu făcea nici un sport, afară doar de puţin schi, iarna cu englezii lui, în "Elveţia Saxonă", când însă lesne se alegea cu câte o inflamaţie a intestinelor deloc inofensivă, după a mea părere; cu tot tenul ars de soare şi umerii largi, n-avea deloc o sănătate de fier şi, mai tânăr fiind, făcuse o dată o hemoptizie; era deci predispus la tuberculoză. Din câte observasem eu, succesul lui la femei nu corespundea în întregime cu succesul lor la el — cel puţin sub aspect individual; pentru că luate în ansamblu femeile se bucurau de toată adoraţia sa, o adoraţie vagă, cuprinzătoare, atât de mult închinată sexului ca atare, posibilităţilor de fericire oferite întregii lumi, încât cazul individual îl găsea inactiv, zgârcit, circumspect. Părea să-i fie de ajuns că putea avea câte aventuri de dragoste ar fi vrut, căci în faţa oricărei treceri la fapte şovăia, ca şi cum ar fi văzut în asta o irosire a posibilităţilor sale virtuale. Virtualitatea, acesta era domeniul său, spaţiul infinit al posibilului era regatul său, acolo era el poet cu-adevărat, dar numai acolo. După numele[60] lui trăgea concluzia că strămoşii lui fuseseră ostaşi călări, escortând nobili şi principi şi cu toate că nu încălecase niciodată un cal şi nici nu năzuia să-ncalece vreodată, se simţea născut a fi călăreţ. Punea faptul că se visa foarte des călărind pe seama unei memorii atavice, a unei eredităţi transmise din tată în fiu, şi era extraordinar de convingător când imita în faţa noastră cât îi era de firesc gestul de a ţine frâul cu stânga şi de a bate cu dreapta calul pe gât. Expresia lui cea mai frecventă era "ar trebui". Era formula unei nostalgice cumpăniri a posibilităţilor, în faţa împlinirii cărora sta incapacitatea de a lua o hotărâre. Ar trebui făcut cutare şi cutare lucru, sau ar trebui să fii cutare şi cutare, sau să ai cutare şi cutare. Ar trebui scris un roman despre societatea din Leipzig, sau, ar trebui făcută o călătorie în jurul lumii, chiar şi ca spălător de vase pe vapor, sau, ar trebui studiată fizica, astronomia, ar trebui cumpărată o moşioară şi cultivat ogorul în sudoarea frunţii. Dacă intram în vreun magazin de coloniale să ne râşnească puţină cafea, era în stare, la ieşirea în stradă să dea din cap gânditor spunând: "Un magazin de coloniale mi-ar trebui!".

Despre sentimentul de independenţă al lui Schildknäpp am mai

---

[60] În germană *Schildknäpp* înseamnă „scutier".

vorbit. Acesta se manifestase şi sub aspectul ororii lui pentru o slujbă la stat, al alegerii unei profesii libere. Şi cu toate astea, slujea la mai mulţi stăpâni, şi avea ceva dintr-un argat De altminteri, de ce să nu fi tras foloase de pe urma faptului că era prezentabil, că era agreat în societate, dacă ţineai seama cât de reduse erau mijloacele sale de existenţă? Accepta numeroase invitaţii, la prânz mânca prin diverse case din oraş, chiar şi în familii evreieşti bogate, cu toate că-l puteai auzi uneori emiţând opinii antisemite. Oamenii care se simt desconsideraţi din punct de vedere social, care socotesc că nu li se acordă atenţia cuvenită şi se bucură în acelaşi timp de un fizic atrăgător, îşi caută uneori satisfacţia în mândria rasială. Ciudăţenia, în cazul nostru, stă în faptul că nu-i agrea nici pe nemţi, pătruns cum era de inferioritatea lor pe tărâm internaţional şi mergea până acolo încât să explice că-i preferă, ba mai bine-zis, că ţine pur şi simplu cu evreii. Aceştia la rândul lor, de fapt nevestele de editori şi cucoane din lumea bancherilor, îl priveau cu admiraţia profundă a acestei rase pentru nobilul sânge german şi pentru picioarele lungi, şi erau încântate să-l copleşească cu daruri; ciorapii sport, curelele, puloverele, fularele purtate erau, de cele mai multe ori, cadouri, şi nu totdeauna neprovocate. De pildă, când însoţea vreo cucoană la *shopping*[61] era în stare să arate un obiect oarecare zicând: "Drept să spun, n-aş da bani pe-aşa ceva! Cel mult dacă l-aş primi cadou!" Şi îl primea cadou cu aerul unuia care tocmai spusese că n-ar da un ban pe el. De altfel, îşi dovedea sieşi şi altora independenţa refuzând din principiu să fie îndatoritor — în sensul că" atunci când într-adevăr aveai nevoie de el, niciodată nu-l găseai. Se întâmpla ca un bărbat să fie obligat să lipsească de la o masă şi să-l roage să umple golul — refuza cu siguranţă. Voia cineva să aibă un tovarăş agreabil în vreo călătorie sau într-o vilegiatură prescrisă de medic — refuzul era cu-atât mai cert cu cât era mai clar că prezenţa lui i-ar fi fost celuilalt plăcută. Tot astfel refuzase şi solicitarea lui Adrian pentru libretul la *Love's Labour's Lost.* Şi totuşi îl iubea foarte mult pe Leverkühn, îi era sincer devotat, şi acesta nu-i luase refuzul în nume de rău, era în general plin de răbdare faţă de slăbiciunile prietenului său, de care Schildknäpp însuşi râdea, şi prea-i era recunoscător pentru conversaţia lui amuzantă, pentru anecdotele despre bătrânul Schildknäpp, pentru neroziile lui anglomane, ca să-i poarte pică. Niciodată nu l-am văzut râzând cu atâta poftă, râzând cu lacrimi, ca atunci când era cu Rüdiger Schildknäpp. Umorist autentic, ştia să stârnească râsul cel mai irezistibil din lucrurile cele mai improbabile. Astfel, se ştie că un biscuit bine prăjit face în urechea celui care-l mănâncă un zgomot asurzitor, îl izolează de lumea înconjurătoare; Schildknäpp se apucă să ne demonstreze, la ceai, cum într-o societate în care se mănâncă biscuiţi oamenii nu se pot înţelege între ei şi conversaţia lor trebuie să se rezume la: "Cum, vă rog?", "Aţi spus ceva?", "O clipă, dacă sunteţi bun!". Şi ce putea să râdă Adrian când Schildknäpp se ciorovăia în oglindă cu propria să mutră! Asta fiindcă era cam infatuat — nu o infatuare banală, ci într-un sens poetic, legat de infinitele posibilităţi de fericire pe care le oferă această lume pentru care dorea să se păstreze tânăr şi frumos, astfel că tendinţa obrazului său la ofilire, la zbârcire prematură, îl mâhnea. Oricum, gura lui avea ceva senil, şi dacă ţineai seama şi de nasul care cobora direct spre ea şi căruia erai poate dispus să-i mai zici clasic, puteai să prevezi fizionomia lui Rüdiger la bătrâneţe. La asta se adăugau cutele de pe frunte, zbârciturile de la nas la gură şi fel de fel de labe de gâscă. Îşi apropia

---

[61] Cumpărături *(engl).*

bănuitor obrazul de oglindă, arbora o mutră acră, îşi apuca bărbia între degetul mare şi cel arătător, îşi trăgea, scârbit, obrajii în jos şi făcea, cu mâna dreaptă, chipului său din oglindă un gest de lehamite atât de expresiv, încât amândoi, Adrian şi cu mine, ne prăpădeam de râs.

Ce n-am spus încă, e că ochii lui aveau exact aceeaşi culoare ca ochii lui Adrian. Găseam chiar ceva remarcabil în această trăsătura comună: întocmai acelaşi amestec de cenuşiu-albastru-verde în ochii unuia, ca şi în ai celuilalt, şi la amândoi cercuri identice de culoarea ruginei în jurul pupilelor. Oricât ar suna de straniu, dar aveam totdeauna impresia — o impresie în anumită măsură liniştitoare pentru mine — că prietenia lui Adrian pentru Schildknäpp, omul care-i stârnea pofta de râs, avea ceva comun cu această identitate a culorii ochilor, ceea ce în fond echivala cu gândul că ea se întemeia pe o tot atât de profundă, pe cât de veselă, indiferenţă. Aproape nu mai e nevoie să adaug că totdeauna îşi adresau cuvântul cu numele de familie şi "dumneavoastră". Chiar dacă eu nu eram în stare să-l amuz pe Adrian în aceeaşi măsură ca Schildknäpp, aveam faţă de silezian avantajul faptului că mă tutuiam cu Leverkühn din copilărie.

XXI

Azi dimineaţă, pe când Hélène, soţia mea dragă, ne pregătea gustarea şi din nelipsita negură a zorilor începea să se desluşească o zi răcoroasă de toamnă, aşa cum sunt cele din Munţii Bavariei, am citit în ziar despre reluarea cu succes a războiului nostru submarin, căruia i-au căzut victimă, în douăzeci şi patru de ore, nu mai puţin de douăsprezece vapoare, între ele două vase mari de pasageri, unul englezesc şi altul brazilian, cu cinci sute de călători. Succesul acesta îl datorăm unei torpile noi, cu proprietăţi fabuloase, o izbândă a tehnicii germane, şi nu pot să-mi înăbuş o anume satisfacţie în fata spiritului nostru inventiv, în necontenită activitate, şi a aptitudinilor noastre naţionale, rămase, în ciuda atâtor lovituri ale sorţii, încă integral şi permanent la dispoziţia regimului care ne-a purtat în acest război şi ne-a pus efectiv întregul continent la picioare, înlocuind visul intelectual al unei Germanii europene cu realitatea, fireşte, cam neliniştitoare, cam fragilă, şi, după cât se pare, insuportabilă restului lumii, a unei Europe germane. Sentimentul involuntar de satisfacţie face loc inevitabil gândului că asemenea victorii incidentale cum sunt aceste scufundări sau lovitura, grandioasă în sine, a răpirii dictatorului italian răsturnat nu mai pot servi decât la trezirea unor speranţe deşarte şi la prelungirea unui război care, după opinia oamenilor cu judecată, nu mai poate fi câştigat. Asta e şi părerea directorului seminarului nostru teologic de la Freising, monseniorul Hinterpfortner, cum mi-a mărturisit, sincer, seara, la o bere, între patru ochi, chiar el — un om care nu mai semăna deloc cu savantul pătimaş în jurul căruia gravitase revolta înăbuşită în sânge a studenţilor din München, dar căruia cunoaşterea fenomenului mondial nu-i permitea nici o iluzie, nici măcar pe aceea de a se agăţa de distincţia între un război pierdut şi unul necâştigat şi deci a ascunde oamenilor adevărul: adevărul că jucasem *va banque*[62], şi că eşecul operaţiei noastre de cucerire a lumii va echivala în mod obligatoriu cu o catastrofă naţională de primă mărime.

Spun toate acestea ca să amintesc cititorului în ce împrejurări istorice se desfăşoară redactarea biografiei lui Leverkühn, ca să-şi

---

[62] Totul pe o carte *(fr.).*

poată da seama cum tulburarea legată de munca mea este permanent contopită, contopită până la anularea oricărei distincţii, cu aceea generată de zguduirile de fiecare zi. Nu susţin că aş fi distras, deoarece vreau să cred că evenimentele n-au reuşit să mă abată de la proiectele mele biografice. Şi cu toate acestea, deşi personal sunt la adăpost, fie-mi îngăduit să spun că aceste vremi nu sunt deloc propice progresului constant al unei îndatoriri ca a mea, şi cum, în afară de asta, în timpul tulburărilor şi execuţiilor de la München, am făcut o gripă însoţită de frisoane puternice, care m-a ţintuit zece zile la pat, afectând pentru multă vreme forţele spirituale şi fizice ale sexagenarului ce sunt, nu e de mirare că primăvara şi vara au devenit toamnă târzie până să apuc a aşterne pe hârtie primele rânduri ale relatării. Între timp ne-a fost dat să trăim distrugerea pe calea aerului a venerabilelor noastre oraşe, ceea ce ar fi fost strigător la cer dacă nu ne-am fi făcut noi, victimele, cei dintâi vinovaţi de asemenea fapte. Dar cum suntem vinovaţi, strigătul se pierde-n vânt şi, cum zice ruga regelui Claudiu, "nu răzbeşte până-n tării". Ce stranie apare această lamentare împotriva nelegiurilor de noi înşine provocate, clamată în numele culturii de gura celor bare au pătruns pe scena istoriei ca vestitori şi purtători ai unei barbarii regeneratoare înecată în ticăloşie! Nu o dată prăpădul nimicitor s-a apropiat la doi paşi de chilia mea, de-mi stătea inima-n loc. Bombardamentul înfricoşător al oraşului lui Dürer şi al lui Willbald Pirckheimer nu mai era un eveniment prea îndepărtat, şi când judecata de-apoi se abătu şi asupra Münchenului, mă găsi şezând în odaia mea de lucru, alb ca varul, zgâlţâit o dată cu pereţii, cu uşile şi geamurile casei — scriind cu mâna tremurândă la biografia de faţă. Pentru că mâna asta tremură în orice caz, din pricina subiectului, aşa că nu m-am lăsat impresionat de faptul că fenomenul era puţin accentuat de spaima dinafară.

Cum spuneam , am urmărit, cu un fel de speranţă şi de mândrie pe care ni le trezesc desfăşurarea forţelor germane, un nou asalt al Wehrmachtului nostru împotriva hoardelor ruseşti, ce-şi apără ţara neospitalieră, dar nespus de iubită — am urmărit o ofensivă de-a noastră transformată în câteva săptămâni într-o ofensivă rusească şi, de atunci, pierderile teritoriale nu se mai sfârşesc, nu mai pot fi oprite, ca să nu vorbim decât de pierderi teritoriale. Ne-a produs o profundă stupoare vestea debarcării trupelor americane şi canadiene în sud-estul Siciliei, căderea Siracuzei, Cataniei, Messinei, Taorminei, şi am aflat, cu un amestec de spaimă şi pizmă, şi cu sentimentul obsedant că noi n-am fi în stare de aşa ceva, nici în sensul bun, nici în cel rău, că o ţară, a cărei stare de spirit îi mai permite încă să tragă lucid concluzia logică ce se impune dintr-o succesiune de înfrângeri şi dezastre scandaloase, s-a descotorosit de marele ei om şi, la scurtă vreme, a consimţit în faţa lumii întregi la ceea ce ni se cere şi nouă, dar ceea ce nouă ni se pare prea sfânt şi prea scump ca să fim dispuşi să acceptăm chiar şi în cea mai profundă mizerie: capitularea fără condiţii. Da, suntem un popor cu totul diferit, cu un suflet de un imens tragism, refractar prozaismului lucid, şi dragostea noastră e închinată sorţii, oricare-ar fi ea, doar să fie, chiar de-ar fi o prăbuşire ce-ar încinge cerul cu un pârjol demn de amurgul zeilor!

Munca mea era însoţită de înaintarea moscoviţilor în viitorul nostru grânar, Ucraina, şi de replierea elastică a trupelor noastre pe linia Niprului — sau mai bine zis, ea însoţea aceste evenimente. De câteva zile, imposibilitatea menţinerii acestei poziţii de baraj părea dovedită, cu toate că Führerul nostru, venit în mare grabă, puse energic frâu retragerii, rosti cuvântul nimerit, dar de ocară, "psihoza Stalingradului", şi ordonă menţinerea liniei Niprului cu orice preţ. Cu orice preţ; preţul a

fost plătit, dar în zadar; şi încotro, până unde se va mai revărsa încă puhoiul roşu despre care vorbesc ziarele, rămâne în seama imaginaţiei noastre, şi-aşa predispusă la extravaganţe fantastice. Căci din domeniul fantasticului şi contrar oricărei ordini şi previziuni face parte şi faptul că Germania ar putea deveni ea însăşi teatrul unuia dintre războaiele sale. Cu douăzeci şi cinci de ani în urmă am ştiut să evităm asta în ultimul moment, dar acum starea noastră sufletească, copleşită din ce în ce mai mult de eroismul tragic, pare să nu ne mai permită abandonarea unei cauze pierdute înainte de a se fi consumat inimaginabilul. Slavă Domnului, prăpădul care năvăleşte din răsărit e încă departe de ogoarele patriei noastre, şi-ar trebui să fim gata să mai înghiţim întâi câteva pierderi umilitoare pe frontul acesta, ca să putem apăra cu o şi mai dârză vigoare spaţiul nostru vital european împotriva occidentalilor duşmani de moarte ai ordinii germane. Invazia frumoasei noastre Sicilii dovedea orice, dar nu posibilitatea stabilirii inamicului pe-un cap de pod italian, continental. Din nefericire însă lucrul a fost cu putinţă, şi săptămâna trecută a izbucnit la Neapole o insurecţie comunistă favorabilă aliaţilor, ceea ce a făcut ca oraşul să nu mai poată fi considerat ca o etapă demnă de trupele germane, aşa că a fost evacuat cu capul sus, după distrugerea conştiincioasă a bibliotecii şi depunerea unei bombe cu explozie întârziată la poşta centrală. Între timp se vorbeşte despre diferite tentative experimentale de debarcare pe coasta Canalului Mânecii, care-ar fi plină de vapoare, şi cetăţeanul se întreabă, cu totul ilicit desigur, dacă nu cumva ceea ce s-a întâmplat în Italia se mai poate repeta în susul peninsulei, şi nu s-ar putea petrece, împotriva tuturor convingerilor oficiale în invulnerabilitatea fortăreţei Europa, şi în Franţa sau cine ştie unde.

Da, monseniorul Hinterpfortner avea dreptate: suntem pierduţi. Vreau să spun: războiul e pierdut, dar asta înseamnă mai mult decât o campanie pierdută, înseamnă în realitate că noi suntem pierduţi, pierdută cauza şi sufletul nostru, pierdute credinţa şi istoria noastră. S-a isprăvit cu Germania, se va isprăvi cu ea, o prăbuşire indicibilă, economică, politică, morală şi spirituală, pe scurt, începe să se contureze o prăbuşire totală — nu vreau să fi dorit ceea ce ne ameninţă, căci înseamnă disperarea, nebunia. Nu vreau să fi dorit acest lucru, pentru că prea-i adâncă mila, prea-i adâncă îndurerarea mea pentru nefericitul nostru popor, şi când mă gândesc la redresarea lui, la ardoarea oarbă, la revoltă, la izbucnirea, la dezlănţuirea, la înnoirea lui pretins purificatoare, la renaşterea "naţională" de-acum un deceniu, la delirul acela sfânt în aparenţă, în care, desigur, era amestecată — semn prevestitor al falsităţii sale — multă cruzime dezmăţată, multă brutalitate bestială, multe pofte murdare de siluire, de sălbăticie, de înjosire, şi care, pentru orice iniţiat, purta în germene războiul. întreg acest război — mi se strânge inima în faţa uriaşelor investiţii de credinţă, de entuziasm, de pasionată exaltare istorică realizate atunci şi spulberate acum într-un faliment fără seamăn. Nu, nu vreau să fi dorit prăbuşirea — şi-a trebuit totuşi s-o doresc — şi ştiu că am şi dorit-o, că o doresc şi azi şi că aş saluta-o: din ură împotriva dispreţului criminal arătat raţiunii, din ură împotriva nelegiuitei tăgade a adevărului, împotriva cultului ordinar şi deşănţat al unui mit de scară de serviciu, a confundării cu rea -credinţă a depravării de azi cu ceea ce a fost odinioară, a abuzului ticălos şi a scoaterii la mezat a tot ce-i vechi şi autentic, fidel şi familiar, a tot ce-i german din moşi-strămoşi, şi din care nerozii şi impostorii ne fabrică un basamac otrăvit ce ne ia minţile. Această gigantică beţie la care noi, avizi totdeauna să ne ameţim, ne-am adăpat ani în şir de mincinoasă viaţă aşa-zis superioară, în care

am făptuit lucruri ce treceau de marginile abjectului — trebuie plătită. Cu ce? Am rostit cuvântul, i-am spus pe nume când am pomenit de "disperare". N-am să-l repet. Nu poţi să-ţi înfrângi de două ori oroarea cu care, dintr-o regretabilă ieşire, am aşternut-o pe hârtie.

Şi asteriscurile sunt o înviorare pentru ochiul şi pentru mintea cititorului; nu-i nevoie chiar totdeauna de o cifră romană, cu aptitudinea ei de mai viguroasă separare, de mai puternic impuls la o nouă demarare, şi mi-a fost cu neputinţă să dau precedentei incursiuni în actualitate, pe care Adrian Leverkühn n-a mai apucat s-o trăiască, caracterul unui capitol. După limpezirea imaginii grafice prin introducerea acestui simpatic semn, voi prefera să întregesc fragmentul cu alte câteva amănunte din anii petrecuţi de Adrian la Leipzig, fără să-mi ascund că în felul acesta capitolul, ca atare, va căpăta un aspect cu totul neunitar, constituit cum va fi din componente eterogene — cu-atât mai mult cu cât ar fi trebuit să-mi ajungă că nici cu cel precedent nu mi-a mers mai bine. Dacă recitesc toate câte-am înşirat: năzuinţele şi proiectele dramatice ale lui Adrian, felul lui îndurerat de a privi, pe care şi-l însuşise în timpul absenţei mele, frumuseţile seducătoare sub aspect intelectual ale comediei shakespeariene, versurile în limbi străine puse pe muzică de Leverkühn, timidul lui cosmopolitism şi-apoi clubul boem de la "Café Central", de a cărui menţionare se leagă amploarea contestabilă dată portretului lui Rüdiger Schildknäpp — mă întreb, pe bună dreptate, dacă din elemente atât de eteroclite poate fi constituit un capitol cu oarecare unitate, dar, dacă-mi aduc bine aminte, încă din capul locului am fost silit să-mi reproşez absenţa unei construcţii ordonate şi coordonate în această lucrare. Iar scuza mea rămâne aceeaşi. Prea scump mi-e subiectul. Prea lipseşte mult, de nu cumva lipseşte cu desăvârşire, orice contrast, măcar o simplă deosebire, între materie şi creator. N-am spus oare, şi nu o dată, că viaţa despre care vorbesc mi-e mai apropiată, mai scumpă, mai tulburătoare decât chiar viaţa mea? Ceea ce ne este cel mai scump, cel mai tulburător, cel mai apropiat încetează de a mai fi "materie"; devine persoană — şi nu poate fi supusă la dezmembrări artistice. E departe de mine gândul să contest seriozitatea artei; dar în cazuri cu adevărat grave, nu eşti în stare să faci artă şi renunţi. Nu pot deci decât să repet că paragrafele şi asteriscurile din această carte sunt o simplă concesie făcută ochilor cititorului şi că, de-ar fi după mine, aş scrie-o toată dintr-o dată, dintr-o răsuflare fără nici o împărţeală, fără spaţii albe, nici alineate. Numai că n-am curajul să pun sub ochii lumii o lucrare tipografică atât de nesocotită.

*

Am stat cu Adrian la Leipzig un an de zile, aşa că ştiu cum i-a petrecut şi pe ceilalţi trei cât a mai rămas acolo: conservatismul felului lui de viaţă, care adesea lua aspectul unei rigidităţi care pentru mine devenea apăsătoare, îmi dă această certitudine. Nu fără rost şi-a exprimat într-o scrisoare simpatia pentru acel "nu-vreau-să-ştiu-de-nimic", pentru viaţa lipsită de aventuri a lui Chopin. Nici el nu voia să ştie de nimic, nu voia să vadă nimic, în fond nu voia nici să trăiască nimic, cel puţin în sensul manifest, exterior al cuvântului, nu ţinea la schimbări, la impresii noi, la distracţii, la recreere, şi în ce priveşte aceasta din urmă în special, se amuza copios pe seama celor ce-şi petrec cea mai mare parte a timpului recreându-se, prăjindu-se la soare, fortificându-se — fără să se ştie pentru ce. "Recreerea, zicea el, e pentru cei cărora nu le e bună la nimic." Punea prea puţin preţ pe călătorii de dragul de a privi, de a înregistra, de a se "instrui". Dispreţuia agrementul vizual şi, pe cât de

sensibil era auzul său, pe atât de puţin se simţise vreodată îndemnat să-şi formeze ochiul cu ajutorul artelor plastice. Aproba şi considera perfect justificată categorisirea oamenilor în vizuali şi auditivi, iar pe el se socotea incontestabil între cei din urmă. În ce mă priveşte, n-am considerat niciodată această clasificare ca aplicabilă, şi nici în rezerva şi refuzul şi inaptitudinea lui vizuală n-am crezut vreodată. Ce-i drept, Goethe spunea şi el că muzica este ceva cu totul înnăscut, o facultate lăuntrică şi ea n-are nevoie de cine ştie ce alimentare dinafară şi nici de experienţa vieţii. Dar există o imagine interioară, o viziune, care-i altceva, cuprinde mai mult decât simpla vedere. Şi-n afară de asta, e o profundă contradicţie aici, şi anume: ca un om să aibă, cum avea Leverkühn, o anume sensibilitate pentru ochiul omenesc, care la urma urmei tot numai ochiului omenesc îi vorbeşte, şi să refuze totuşi să perceapă lumea exterioară prin acest organ. Mi-e deajuns să citez nume că Marie Godeau, Rudi Schwerdtfeger şi Nepomuk Schneidewein ca să reamintesc impresionabilitatea lui Adrian, ba chiar slăbiciunea lui pentru farmecul ochilor, al celor negri, al celor albaştri — şi-mi dau perfect de bine seama în acelaşi timp că e o greşeală să-l bombardez pe cititor cu nume cu care pentru moment nu ştie literalmente ce să facă, pentru că personificarea lor se va produce mult mai târziu — o greşeală atât de vădită, încât ar putea lăsa loc impresiei că este voluntară. Dar, la drept vorbind, ce-i aceea voluntar? Eu am sentimentul, conştiinţa, că am introdus aceste nume, goale de sens, premature, sub imperiul unei constrângeri.

Călătoria lui Adrian la Graz, care nu de dragul călătoriei a fost făcută, a constituit o spărtură în monotonia vieţii sale. O altă întrerupere a fost excursia cu Schildknäpp la mare, şi se poate spune că tabloul simfonic într-o singură parte e rodul ei. O a treia constituie şi ea o excepţie: călătoria la Basel, în tovărăşia profesorului său Kretzschmar, ca să asiste la audiţiile de muzică sacră barocă organizate de corul de cameră al bisericii Sfântul Martin din Basel şi la care Kretzschmar trebuia să ţină partida de orgă. S-au dat acolo Magnificat de Monteverdi, studii de orgă de Frescobaldi, un oratoriu de Carissimi şi o cantată a lui Buxtehude. Impresia făcută de această *"musica riservata*[63]*"* asupra lui Leverkühn — o muzică pasională, care acţiona ca o ripostă la constructivismul flamanzilor şi trata cuvântul biblic cu o uimitoare libertate umană, cu temeritate declamatorie în expresie şi o îmbrăca într-o gestică instrumentală colorată şi brutală — această impresie a fost nespus de puternică şi de durabilă; mi-a vorbit atunci foarte mult, în scrisori şi prin viu grai, de modernitatea mijloacelor muzicale ce-şi făcea apariţia la Monteverdi, şi a stat apoi zile întregi în biblioteca din Leipzig transcriindu-şi extrase din *Jephta* lui Carissimi şi din *Psalmii lui David* de Schütz. Şi cine ar fi tăgăduit, în muzica cvasireligioasă din *Apocalipsă* şi din *Doctor Faustus* de mai târziu, influenţa stilistică a acelui madrigalism? Elementul unei voinţe de expresie mergând până la extrem a fost totdeauna predominant la Leverkühn, împreună cu pasiunea intelectuală pentru o ordine riguroasă, pentru linearismul flamand. Cu alte cuvinte: căldura şi răceala existau una alături de cealaltă în opera lui, şi câteodată, în clipele celei mai geniale creaţii, se contopeau: *espressivo* punea stăpânire pe contrapunctul strict, obiectivul roşea de sensibilitate, astfel că aveai impresia unei construcţii incandescente ce-mi sugera, mai mult decât orice altceva, ideea demoniacului şi-mi amintea totdeauna de planul cu linii de foc despre care legenda spune că un oarecare i l-ar

---

[63] Muzică pentru cunoscători *(fr).*

fi desenat pe nisip şovăielnicului arhitect al domului din Köln.

Între prima călătorie în Elveţia a lui Adrian şi cea anterioară, la Sylt, exista o legătură, şi anume: ţărişoara asta, cu o atât de neîngrădită şi de vie activitate culturală, avea şi are încă o uniune a muzicienilor care organiza, între altele, aşa-numitele lecturi cu orchestra, *lectures d orchestre* — adică: prezidiul desemna un juriu şi organiza prezentarea în audiţii de probă a operelor tinerilor compozitori de către una din orchestrele simfonice din ţară, sub conducerea dirijorului ei; publicul nu avea acces, erau admişi numai oameni de specialitate, pentru ca autorii să aibă prilejul să-şi asculte creaţiile, să câştige experienţă, să permită fanteziei lor un contact rodnic cu realitatea sunetelor. O asemenea lectură, executată la Geneva de orchestra Suisse Romande, avusese loc aproape simultan cu concertul de la Basel, şi, prin relaţiile sale, Wendell Kretzschmar reuşise să înscrie in program *Fosforescenţa mării* a lui Adrian — opera unui tânăr german, ceea ce constituia o excepţie. Pentru Adrian a fost o surpriză totală; pe Kretzschmar îl amuzase să nu-i spună absolut nimic. Nici pe când călătorea, împreună cu profesorul său, de la Basel la Geneva, la audiţia de probă, Adrian nu bănuia încă nimic. Şi deodată, sub bagheta domnului Ansermet, răsună Tratamentul rădăcinii această scânteietoare piesă de impresionism nocturn pe care nici el însuşi n-o lua în serios, nici când o scrisese n-o luase în serios, şi tot timpul cât a durat audiţia critică a stat ca pe jăratic. Să se ştie identificat de auditoriu cu o creaţie lăuntric depăşită, ce nu fusese decât un joc cu ceva în care nu credea, era, pentru artist, o tortură comică. Din fericire, la asemenea audiţii, manifestările, fie de laudă, fie de nemulţumire, sunt interzise. În particular a primit, şi în franceză şi în germană, elogii, obiecţii, corectări, sfaturi şi nu i-a contrazis nici pe cei încântaţi, nici pe cei dezamăgiţi. De altminteri, nu s-a declarat de acord cu nimeni. A rămas cu Kretzschmar vreo săptămână, zece zile, la Geneva, Basel, Zürich, şi a stabilit unele contacte efemere cu cercurile artistice din acele oraşe. Celorlalţi, întâlnirea cu Adrian nu cred să le fi făcut mare plăcere — nu-mi dau seama nici măcar ce-au putut scoate de la el, cel puţin în măsura în care se aşteptau la manifestări de inocenţă, de expansivitate, la camaraderie. Unii, ici şi colo, poate să fi privit cu înţelegere şi emoţie sfiala, izolarea ce-l înconjura, dificilul elevat al existenţei sale — cred chiar că aşa s-a şi întâmplat şi găsesc că faptul e concludent. Din câte ştiu eu, în Elveţia există multă înţelegere pentru suferinţă, multă cunoaştere, şi asta se datorează, într-o măsură mai mare decât în alte centre de înaltă cultură, decât în intelectualul Paris de pildă, caracterului vechi-burghez al bătrânelor oraşe. Acesta constituia un tainic punct de contact. Pe de altă parte, suspiciunea introvertită a elveţianului pentru germanul din Reich dădea aici peste un caz special de suspiciune germană faţă de "lume" — oricât ar părea de ciudat să califici drept "lume" un petic de ţărişoară vecină, în comparaţie cu întinsul şi puternicul Reich german, cu oraşele lui gigantice. Cu toate acestea, termenul era incontestabil just: Elveţia, ţară neutră, poliglotă, cu influenţe franceze primenite de adieri occidentale, era, independent de suprafaţa ei minusculă, cu mult mai mult o "lume", cu mult mai mult o scenă europeană, decât colosul politic de la nord, unde cuvântul "internaţional" ajunsese de mult o injurie şi unde un provincialism înfumurat pervertise atmosfera, o făcuse sufocantă. Despre cosmopolitismul lăuntric al lui Adrian am mai vorbit. Dar cosmopolitismul german a fost dintotdeauna altceva decât mondenitatea, şi prietenul meu era tocmai omul care se crispa în faţa a tot ce e monden, şi nu se lăsa integrat în el. S-a întors — cu câteva zile înaintea lui Kretzschmar — la Leipzig, acest oraş cu-adevărat universal,

unde însă lumea e mai degrabă musafir decât la ea acasă — acest oraş cu vorbirea ridicolă, unde, întâia oară mândria i-a fost atinsă de poftă: o zguduire profundă, o răscolire din adânc, cum n-ar fi crezut că pot exista pe lume, şi care, dacă nu mă înşel, a contribuit considerabil la aversiunea lui faţă de aceasta.

Patru ani şi jumătate, cât a stat la Leipzig, Adrian şi-a păstrat aceeaşi locuinţă de două camere de pe Peterstrasse, lângă Collegium Beatae Virginis, unde îşi fixase din nou pe perete, deasupra pianului, pătratul magic. Asculta prelegeri de filozofie şi istoria muzicii, citea şi făcea fişe la bibliotecă, îi supunea lui Kretzschmar, pentru critică, exerciţiile sale de compoziţie: piese pentru pian, un "concert" pentru orchestră de coarde şi un cvartet pentru flaut, clarinet, como di bassetto şi fagot — enumăr lucrările care îmi sunt cunoscute şi s-au păstrat, chiar dacă n-au fost cântate niciodată. Tot ce făcea Kretzschmar era să-i atragă atenţia asupra vreunui pasaj slab, să-i sugereze unele corectări ale tempourilor, să-i însufleţească puţin un ritm cam rigid, să-i recomande o profilare mai accentuată a temei. Îi semnala câte o voce mediană pierdută pe parcurs, câte un bas care lâncezea pe undeva în loc să evolueze. Punea degetul pe câte un pasaj de o aparentă coerenţă, care, nefiind produsul unei necesităţi organice, primejduia cursivitatea firească a compoziţiei. Îi spunea, la drept vorbind, doar ce i-ar fi putut spune şi propria lui pricepere artistică, a elevului adică, şi i-o şi spusese. Un magistru e personificarea conştiinţei discipolului: îi confirmă îndoielile, îi lămureşte nemulţumirile, îi stimulează pasiunea de perfecţionare. Dar un discipol ca Adrian n-avea, în fond, nevoie de un îndrumător, de un magistru. Îi punea în faţă, cu bună ştiinţă, lucrări cu unele insuficienţe, ca să-l audă spunându-i ceea ce el însuşi ştia — şi să se amuze apoi pe seama comprehensiunii artistice, aceea a magistrului, desigur — cu care era de acord — comprehensiunea artistică — accentul trebuie pus pe prima componentă a expresiei, pentru că de fapt ea este mandatarul ideii operante — nu ideea unei opere, ci ideea opusului însuşi, a plăsmuirii în general, autonomă, obiectivă şi armonioasă — impresarul acestui ansamblu, acestei unităţi, a organicului din el, în stare să cârpească rupturile, să astupe găurile, să pună în mişcare acea "cursivitate firească" inexistentă la început şi care deci, nu e deloc firească, ci e un produs al artei — într-un cuvânt, acest manager nu reuşeşte să creeze impresia de direct şi de organic decât retrospectiv şi indirect. Într-o operă, în orice operă, există o bună parte de aparenţă, s-ar putea merge chiar mai departe, până la a spune că "opera" în sine e doar aparenţă. Are ambiţia să te îndemne să crezi că nu-i făcută, ci născută, apărută de-a gata ca Palas Atena din capul lui Zeus, în plină splendoare, cu arme şi podoabe cizelate cu tot. Asta-i amăgire. Niciodată o operă n-a apărut astfel. O operă este făcută din muncă, muncă artistică în scopul creării aparenţei — şi se pune întrebarea dacă în stadiul de astăzi al conştiinţei noastre, al cunoştinţelor noastre, al simţului nostru pentru adevăr, acest joc mai e permis, dacă mai e admisibil din punct de vedere intelectual, dacă mai poate fi luat în serios, dacă opera ca atare, ca plăsmuire autonomă şi armonic organică, mai poate sta într-un oarecare raport legitim cu totala incertitudine, cu problematica, cu lipsa de armonie a condiţiilor noastre sociale, dacă nu orice aparenţă, chiar şi cea mai frumoasă, ba tocmai cea mai frumoasă n-a devenit azi minciună.

Se pune întrebarea, zic, şi prin asta vreau să spun: am ajuns să-mi pun această întrebare datorită contactului meu cu Adrian, a cărui privire e perspicace sau, dacă mi-e îngăduit să construiesc expresia, a

cărui simţire perspicace în acest domeniu mergea până la extrema limită. Blajin din fire, nu mă simţeam înclinat să-i împărtăşesc sentinţele, enunţate ca simple reflecţii, *aperçu*-uri, când stăteam de vorbă, şi mă dureau nu din pricina firii mele blajine lezate, ci pentru el; mă dureau, mă oprimau, mă nelinişteau, căci întrezăream în aceste reflecţii dificultăţi primejdioase pentru viaţa lui, inhibiţii paralizante în înflorirea darurilor lui. L-am auzit spunând:

— Opera de artă! E-o înşelătorie! E ceva ce ar vrea burghezul să mai existe. E împotriva adevărului şi împotriva seriozităţii. Autentic şi serios nu poate fi socotit decât ceea ce e foarte scurt, momentul muzical concentrat la maximum...

Cum să nu mă fi îngrijorat aşa ceva, când ştiam că el însuşi aspira să creeze, plănuia să compună o operă.

Şi l-am mai auzit spunând:

— Aparenţa şi jocul au astăzi împotriva lor conştiinţa artei. Ea nu mai vrea să fie aparenţă şi joc, vrea să fie cunoaştere. Dar ceea ce încetează de a mai corespunde propriei sale definiţii nu încetează oare de a mai exista? Şi cum poate trăi arta ca mod de cunoaştere? Îmi amintesc de cele ce-i scrisese de la Halle lui Kretzschmar referitor la extinderea pe care o luase domeniul banalului. Credinţa magistrului în chemarea discipolului n-a putut fi zdruncinată. Dar atitudinea asta mai recentă, împotriva aparenţei şi a jocului, adică: împotriva formei însăşi, părea să indice o extindere de atare amploare a domeniului banalului, a ceea ce nu mai era admisibil, încât ameninţa să înghită arta cu totul. Mă întrebam, cu profundă îngrijorare, ce eforturi, ce trucuri intelectuale, ce ocolişuri şi ironii vor fi necesare ca s-o salveze, s-o recucerească şi să ajungă la o creaţie care, sub masca inocenţei, să includă starea de cunoaştere căreia i-a fost smulsă !

Sărmanului meu prieten i-a fost dat, într-o bună zi, sau noapte mai bine zis, s-audă din gura înspăimântătoare a unui complice înfiorător lucruri mai amănunţite despre cele la care aici mai sus s-a făcut doar aluzie. Există o relatare scrisă a celor spuse, şi la vremea sa o voi dezvălui. Frica instinctivă trezită atunci de cuvintele lui Adrian m-a ajutat să-mi explic, să interpretez această relatare. Dar ceea ce-am numit mai sus "masca inocenţei" — de câte ori, şi cât de straniu nu s-a manifestat ea, încă de la început, în lucrările sale! Existau acolo, la nivelul muzical cel mai evoluat, pe un fundal de tensiuni extreme, "banalităţi" — natural, nu în sensul sentimental al cuvântului sau acela de elanuri complezente, ci banalităţi în sensul unui primitivism tehnic, naivităţi sau aparenţe de naivităţi, pe care maestrul Kretzschmar le tolera, zâmbind îngăduitor excepţionalului său cirac: cert, pentru că nu le considera naivităţi de gradul întâi, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, ci drept ceva dincolo de nou şi de searbăd, drept temerităţi sub masca primitivismului.

Numai aşa trebuie înţelese şi cele treisprezece cântece pe versuri de Brentano, cărora vreau să le mai consacru câteva cuvinte înainte de a încheia acest capitol şi care adesea dădeau impresia unor persiflări şi în acelaşi timp ridicări în slavă a esenţialului, o ironizare dureroasă, evocatoare, a tonalităţii, a sistemului temperat, a însăşi muzicii tradiţionale.

Dacă în anii de la Leipzig Adrian a cultivat cu atâta ardoare compunerea de lieduri e, fără îndoială, pentru că vedea în mariajul muzicii cu verbul o pregătire a uniunii dramatice pe care o avea în gând. Probabil însă că asta se datora şi scrupulelor pe care şi le făcea pe tema destinului, a poziţiei istorice a artei înseşi, a autonomiei operei de artă. Leverkühn punea la îndoială forma ca aparenţă şi joc —

şi-atunci, forma scurtă, lirică a liedului i se părea că poate luată totuşi drept cea mai acceptabilă, cea mai serioasă, cea mai autentică; putea să-i pară ca răspunde, mai mult decât oricare alta, exigenţei lui teoretice: scurt şi concentrat. Şi totuşi, nu numai că multe dintre aceste cântece, ca de pildă *O, fată dragă,* cu literele simbolice, sau *Imnul, Muzicanţii veseli, Vânătorul le grăi păstorilor* şi altele, sunt destul de lungi, dar Leverkühn pretindea că ele să fie considerate şi tratate ca un întreg, ca o singură operă, izvorâtă dintr-o concepţie stilistică determinată, după un prototip sonor, dintr-o comuniune congenială cu un spirit poetic de-o minunată elevaţie, profund visător. Niciodată n-a permis executarea pieselor izolat, ci numai a ciclului întreg, începând cu introducerea dementială şi confuză cu halucinantele versuri finale:

"O, stea şi floare, spirit şi veşmânt, Dragoste, suferinţă, şi timp, şi veşnicie!"

şi până la piesa finală, de-o sumbră vigoare: *Pe una ştiu... Îi zice Moartea* — o restricţie severă, care, cât timp a trăit Adrian, a stat foarte mult în calea executării lor în public, mai ales că unul dintre lieduri, *Muzicanţii veseli,* numărul 4 din ciclu, e scris pentru un cvintet complet de voci, mamă, fiică, cei doi fraţi şi un băiat ce "şi-a rupt de mic piciorul", deci pentru altistă, soprană, bariton, tenor şi-o voce de copil, care au de cântat parte în ansamblu, parte solo, parte in duet (cei doi fraţi). A fost primul pe care l-a orchestrat Adrian, sau mai bine zis, l-a aranjat pentru o mică orchestră de coarde, suflători şi percuţie, pentru că în straniul poem e foarte mult vorba de fluiere, de tamburină, de clopoţei, de cimbal, de voioase triluri de vioară cu ajutorul cărora mica trupă bizară şi amărâtă, noaptea, "când nu ne vede ochi de om", momea îndrăgostiţii din cămăruţa lor, petrecăreţii ameţiţi de băutură, vreo fată singuratică, pe poteca fermecătoare a magiei. Spiritul şi climatul piesei, atmosfera halucinantă de muzică de bâlci, mângâietoare şi chinuitoare totodată, e unică. Şi totuşi, ezit să-i decern, între cele treisprezece, cununa de laur, pentru că unele dintre ele provoacă o muzică mult mai interiorizată, mai intimă, realizată mai în profunzime decât aceea în care cuvintele vorbesc despre muzică. Între cântece era şi unul *Bunica bucătăreasă a şerpilor,* mai era şi acel "Maria, în ce odaie ai fost?", şi "Vai, doamnă mamă, ce nenorocire!" care se repetă de şapte ori şi cu o inimaginabilă artă a intuiţiei evoca regiunile cele mai lăuntric lugubre, mai cutremurătoare ale cântecului popular german. Pentru că aşa se întâmplă: această muzică savantă, autentică, hiperinteligentă, năzuieşte neîncetat, în dureri, să-şi înglobeze melodia populară. Nu reuşeşte niciodată de-a binelea, o prinde şi totuşi nu, sună fragmentar, o auzi şi piere-ndată, înghiţită de-un stil muzical străin sufletului ei, şi din care mereu încearcă să izvorască. E o viziune de artă emoţionantă şi nu mai puţin un paradox cultural; inversându-se procesul natural de dezvoltare, în care elementarul evoluează spre rafinat, spre spiritual, aici spiritualul joacă rolul elementului originar din care naivitatea încearcă să se smulgă.

"Adii, al stelelor spirit sfânt, încetişor prin zări până la mine."

Acesta e zvonul aproape pierdut în spaţiu, ozonul cosmic al altei piese, în care spiritele plutesc în corăbii de aur pe mările cerului şi ecourile argintii ale cântecelor învăluie unduind pământul... se-nalţă-n zări.

"Unite-s toate cu blândă bunătate, Mână-n mână s-alină-ndurerate, împletite sunt stelele-n al nopţilor sân, înfrăţite sunt toate, lăuntric, etern."

În toată literatura, rareori cuvântul şi sunetul s-au întâlnit şi potrivit ca aici. Muzica îşi întoarce ochii spre ea însăşi şi îşi contemplă propria

sa esenţă. Felul acesta al sunetelor de a-şi da mâna, mângâietor, îndurerat, această împletire şi îmbinare în veşnică înrudire şi schimbare a tuturor lucrurilor — asta e muzica, şi Adrian Leverkühn e tânărul ei maestru.

Până a nu părăsi oraşul Leipzig şi a se duce la Lübeck ca prim dirijor al Teatrului Municipal, Kretzschmar s-a ocupat de tipărirea cântecelor pe versuri de Brentano. Schott, de la Mainz, le-a luat în consignaţie adică: Adrian, cu ajutorul lui Kretzschmar şi al meu (am contribuit amândoi la treaba asta), suporta toate cheltuielile şi rămânea proprietar, iar negustorul îşi asigura o participare la beneficiu de douăzeci la sută din încasările nete. Leverkühn a supravegheat îndeaproape editarea reducţiei de pian, a pretins o hârtie aspră, groasă, nesatinată, în formatul in-cvarto, cu marginea lată, şi o dispoziţie grafică a notelor nu prea înghesuită. A insistat pentru inserarea unei menţiuni care interzicea executarea în concerte sau de către societăţi muzicale, fără autorizarea compozitorului şi altfel decât integral, a tuturor celor treisprezece lieduri. Faptul acesta a fost socotit pretenţios, i-a fost luat în nume de rău şi, împreună cu îndrăzneala muzicii, a stânjenit răspândirea cântecelor în public. Au fost executate în 1922, nu în prezenţa lui Adrian, ci în a mea, la Tonhalle la Zürich, sub bagheta excelentului doctor Volkmar Andreae, şi partea băiatului "care şi-a rupt de mic piciorul" din *Muzicanţii veseli* a fost cântată de un copil, din nenorocire cu adevărat infirm, în cârje, micul Jakob Nägli, cu o voce de o puritate cristalină nemaipomenită, care-ţi mergea drept la inimă.

De altfel, fie zis cu totul în treacăt, frumoasa ediţie originală a poeziilor lui Clemens Brentano de care s-a servit Adrian în lucrarea sa era un dar al meu: volumaşul i-l adusesem la Leipzig, când mă înapoiasem de la Naumburg. Fireşte, în alegerea celor treisprezece poezii, n-am avut absolut nici o influenţă. Pot spune însă că ea răspundea, aproape bucată cu bucată, dorinţelor, aşteptărilor mele. — Un dar nelalocul lui, va socoti, desigur, cititorul; pentru că, în fond, ce-aveam eu, ce-aveau principiile mele morale, cultura mea, a face cu divagaţiile romanticului care pornea de la cântul infantil şi popular ca să evadeze în sfera halucinaţiilor, ca să nu zic a degenerescentei visătoare? Muzica e cea care m-a îndemnat să-i fac acest dar, asta-i tot ce pot spune — muzica dormitând atât de uşor în versurile-acestea, încât şi cea mai slabă atingere a unei mâini pricepute e de ajuns ca s-o trezească.

XXII

Când Leverkühn a plecat din Leipzig, în septembrie 1910, adică în vremea când îmi începusem cariera de profesor la gimnaziul din Kaisersaschern, s-a dus întâi acasă, la Büchel, ca să ia parte la căsătoria surorii sale care tocmai avea loc acolo. Fusesem invitat şi eu cu părinţii mei. Ursula, ajunsă la douăzeci de ani, se căsătorea cu opticianul Johannes Schneidewein din Langensalza, un om minunat, pe care-l cunoscuse cu prilejul unei vizite la o prietenă în încântătorul orăşel Salza pe lângă Erfurt. Schneidewein, cu zece-doisprezece ani mai mare decât logodnica lui, era elveţian de felul lui, avea sânge de ţăran de prin regiunea Bernei. Meseria, şlefuitor de lentile, o învăţase la el în ţară, dar o împrejurare oarecare îl purtase prin Reich şi îşi cumpărase acolo, la Langensalza, un magazin de ochelari şi de aparate optice şi afacerile îi mergeau bine. Era foarte prezentabil şi îşi păstrase vorbirea helvetică solemnă, agreabilă urechii, măsurată şi demnă, presărată cu expresii vechi germane, rămase neschimbate din bătrâni, şi Ursula

Leverkühn începuse s-o adopte de pe acum. Fără să fie frumoasă, femeia era atrăgătoare, semăna ca trăsături cu tatăl ei, iar ca fel de a fi, mai mult cu maică-sa — avea ochi căprui, era zveltă şi prietenoasă din fire. Aşa că amândoi alcătuiau o pereche pe care privirea zăbovea cu plăcere. Între 1911 şi 1923 avură patru copii: Rosa, Ezechiel, Raimund şi Nepomuk, făpturi fermecătoare toate; cel mai mic însă, Nepomuk, era un înger. Dar despre el mai târziu, abia către sfârşitul povestirii mele.

La nuntă n-a fost multă lume: preotul, învăţătorul, primarul din Oberweiler cu soţiile lor; din Kaisersaschern, în afară de noi, familia Seitblom, doar unchiul Nikolaus; mai erau rude de-ale doamnei Elsbeth din Apolda, nişte prieteni din Weissenftes cu fiica lor, apoi fratele Gerg, agronomul, şi administratoarea, Frau Luder — asta a fost tot. Wendell Kretzschmar trimisese, din Lübeck, o telegramă de felicitări, care sosise la Büchel pe la vremea mesei de prânz. Seara nu s-a petrecut. Lumea a venit înainte de amiază, devreme; după cununia care a avut loc la biserica din sat ne-am adunat cu toţii la un prânz excelent în sufrageria împodobită cu frumoasa veselă de aramă din casa părinţilor miresei, şi curând după aceea tânăra pereche a plecat cu bătrânul Thomas la gară la Weissenfels, să ia trenul pentru Dresda, în timp ce nuntaşii au mai rămas câteva ceasuri laolaltă, sorbind din minunatul rachiu de fructe făcut de Frau Luder.

În după-amiaza aceea Adrian şi cu mine am pornit într-o plimbare spre Kuhmulde, până sus pe Zionsberg. Aveam de vorbit despre adaptarea la *Love's Labour's Lost,* pe care mi-o asumasem şi despre care stătusem destul de vorbă şi ne scrisesem, de asemenea, mult. Izbutisem să-i trimit, din Siracuza şi din Atena, scenariul şi fragmente din versificarea germană; mă sprijinisem pe Tieck şi pe Hertzberg, iar când împrejurările impuneau prescurtări, interveneam chiar eu, respectând cât mai mult stilul lor. Voiam neapărat să-i ofer o versiune germană a libretului, cu toate că el stăruia în intenţia de a compune opera pe textul englezesc.

Era vădit bucuros că se putuse sustrage de la petrecere şi să iasă în aer liber. Privirea lui înceţoşată îmi spunea că-l chinuia durerea de cap — şi de altminteri era ciudat, dar la biserică şi la masă remarcasem şi la tatăl său aceleaşi simptome. Că această afecţiune de natură nervoasă apărea tocmai la ocazii solemne, sub influenţa emoţiei şi agitaţiei, este de înţeles. Cel puţin în ce-l privea pe bătrân. Cât despre fiu, motivul psihic se găsea mai curând în faptul că numai silit şi după multă rezistenţă participase la festivitatea în care se jertfea o feciorie, şi asta cu-atât mai mult cu cât era vorba de sora lui. În orice caz, îşi masca sentimentul de stânjeneală în cuvinte de preţuire pentru simplicitatea şi lipsa de ostentaţie cu care fusese orânduită în cazul nostru petrecerea, pentru faptul că se renunţase la "dansuri şi datini", ca să folosesc chiar expresia lui. Avu cuvinte elogioase pentru faptul că totul avusese loc la lumina zilei, că predica de cununie a bătrânului paroh fusese scurtă şi simplă, şi că la masă nu se rostiseră cuvântări pline de aluzii, ba că, pentru mai multă siguranţă, nu se rostiseră nici un fel de cuvântări. Dac-ar fi putut fi evitat şi vălul, această ţinută funerară albă a virginităţii, şi pantofii mortuari de atlaz, ar fi fost şi mai bine. În termeni nespus de călduroşi a vorbit Adrian despre impresia pe care i-o făcuse logodnicul şi acum soţul Ursulei.

— Privire de om cumsecade, zicea el, neam bun, bărbat de treabă, întreg, curat. Avea dreptul s-o ceară de nevastă, avea dreptul să se uite la Ursula, s-o dorească — s-o dorească creştineşte de soţie, cum zicem noi, teologii, pe drept mândri de â fi sustras diavolului împreunarea trupească, făcând din ea o taină, taina cununiei creştine. Foarte comică,

în fond, captura asta a actului de vinovăţie naturală în folosul sacrosanctului, prin simpla adăugire a cuvântului "creştinesc" — care în realitate nu schimbă nimic. Dar trebuie recunoscut că domesticirea diavolului firesc, sexul, prin căsătoria creştinească a fost un expedient inteligent.

— Nu-mi face nici o plăcere să te văd punând natura în seama diavolului, răspunsei eu. Umanismul, şi cel vechi şi cel nou, numeşte asta defăimarea izvorului vieţii.

— Dragul meu, nu-i mare lucru de defăimat aici.

— În felul ăsta, continuai eu fără să mă las clintit, ajungi să tăgăduieşti creaţiunea, ajungi să joci rolul avocatului neantului. Cine crede-n diavol, a şi intrat în slujba lui.

Râse scurt.

— Nu ştii de glumă. Am vorbit în calitate de teolog, deci necesarmente ca un teolog.

— Fie, zisei, râzând la rândul meu. Dar tu eşti mai serios când glumeşti decât când eşti serios.

Stăteam de vorbă pe o bancă publică, sub arţarii de pe culmea Zionsbergului, în soarele unei după-amieze de toamnă. Să spun adevărul: pe vremea aceea eram gata să mă însor, chiar dacă nunta şi chiar logodna oficială trebuiau să mai aştepte până la definitivarea numirii mele, şi voiam să-i povestesc despre pasul pe care Hélène şi cu mine aveam de gând să-l facem. Consideraţiunile lui nu-mi prea veneau într-ajutor.

— Şi fi-vor un singur trup, începu el iar. Nu-i ciudată, binecuvântarea asta? Slavă Domnului, pastorul Schroder ne-a dispensat de citatul amintit. Să-l auzi aşa, în faţa tinerei perechi, e penibil. Dar intenţia e bună, şi-i tocmai ceea ce numesc eu domesticire. E vădit că vor, în felul ăsta, să escamoteze din căsătorie factorul păcat, senzualitatea, poftele rele — pentru că dorinţa există doar când sunt două trupuri, nu când e numai unul, şi "fi-vor un singur trup" e deci un nonsens liniştitor. Pe de altă parte, e de mirare, foarte de mirare, ca un trup să aibă poftă de altul — e un fenomen, nu? — da, desigur, fenomenul întru totul excepţional al iubirii. Fireşte, nu poţi despărţi cu nici un chip senzualitatea de iubire. Ba, dimpotrivă, cea mai bună cale de a apăra iubirea de acuzaţia senzualităţii e aceea de a dovedi existenţa elementului iubire în senzualitate. Pofta de trup străin înseamnă astfel o biruinţă asupra unor obstacole de altminteri existente, care se bazează pe înstrăinarea dintre eu şi tu, dintre al meu în raport cu al tău. Trupului — ca să păstrăm termenul creştinesc — în mod normal nu-i e silă de sine. Cu trup străin nu vrea să aibă de-a face. Dacă însă trupul străin ajunge să-i devină deodată obiect de poftă, de dorinţă, atunci raportul între eu şi tu se alterează, şi încă în asemenea măsură încât "senzualitatea" devine vorbă goală. Fără noţiunea de iubire nu poţi s-o scoţi la capăt, chiar dacă se pretinde că nu intră-n joc nimic sufletesc. Orice act senzual înseamnă duioşie, înseamnă dăruire reciprocă de voluptăţi, fericirea de a face fericit, înseamnă dovezi de iubire. "Un singur trup" n-au fost niciodată doi îndrăgostiţi, şi porunca asta va goni din căsnicie, o dată cu voluptatea, şi iubirea.

Cuvintele lui m-au mişcat şi m-au tulburat într-un mod straniu şi m-am ferit să-mi arunc ochii la el pe furiş, dintr-o parte, cu toate că eram ispitit s-o fac. Am pomenit mai demult de sentimentele pe care le resimţeai când Adrian vorbea despre lucruri ce sugerau voluptatea. Dar niciodată nu vorbise pe şleau ca acum, şi aveam impresia că în felul lui de a se exprima era ceva de o claritate stranie, o uşoară lipsă de tact faţă de sine însuşi şi deci şi faţă de interlocutor, fapt care, împreună cu

ideea că rostise toate acestea cu ochii tulburaţi de durerea de cap, mă neliniştea. În acelaşi timp însă, eram de acord cu spusele lui.

— Straşnic ai vorbit, fiule! i-am replicat eu pe un ton cât mai bine dispus cu putinţă. Asta zic ci eu laudă Creaţiunii. Nu, n-ai nimic de-a face cu diavolul! îţi dai seama, cred, că acuma ai vorbit mult mai mult ca umanist decât ca teolog?!

— Să spunem ca psiholog, mi-a răspuns el. O poziţie neutră, intermediară. Dar, după părerea mea, ei sunt oamenii care iubesc cel mai mult adevărul.

— Şi ce-ar fi, i-am propus eu, dac-am vorbi şi noi o dată simplu, deschis, omeneşte, despre problemele noastre personale, ca doi cetăţeni de treabă? Voiam să-ţi spun şi ţie că sunt pe cale... Şi i-am povestit ce aveam de gând să fac, cum o cunoscusem pe Hélène, cum ne-am plăcut. Am mai adăugat că, dacă prin asta pot să determin felicitări mai călduroase din partea lui, îl dispensez de pe-acum de a lua parte la "jocurile şi datinile" nunţii mele. Era foarte amuzat.

— Admirabil! exclamă el. Ce băiat de treabă! Vrei să închei un contract matrimonial. Gând plin de cinste şi de onestitate! Lucrurile astea vin totdeauna prin surprindere, cu toate că nu prea au ceva surprinzător în ele. Primeşte binecuvântarea mea! *But, if thou marry hang me by the neck, if horns that year miscarry!*[64]

— *Come, come, you talk greasily*[65]*,* citai eu o replică din aceeaşi scenă[66]. De-ai cunoaşte fata şi spiritul legăturii dintre noi , ai şti că liniştea mea nu-i deloc ameninţată, ci dimpotrivă, totul are la temelie calmul şi pacea, o fericire aşezată şi netulburată.

— Nu mă îndoiesc, zise Adrian, şi nu mă îndoiesc nici de reuşită.

O clipă se simţi tentat să-mi strângă mâna, dar renunţă. Un răstimp discuţia lâncezi, iar când ne ridicarăm să pornim spre casă, revenirăm la tema principală, opera proiectată, şi anume scena din actul patru, textul cu glumele, şi care era printre cele pe cale de a fi suprimate. Duelul verbal era indecent de-a binelea, iar pe de altă parte, din punctul de vedere al dramaturgiei, deloc indispensabil. Scurtări, în orice caz, trebuiau făcute. O comedie nu poate să dureze patru ore — aceasta a fost şi rămâne principala obiecţiune adusă "Maeştrilor cântăreţi"[67]. Dar Adrian părea să fi prevăzut tocmai aceste *"old sayings*[68]*"* ale Rosalinei şi ale lui Boyet, acel *"Thou canst not hit it, hit it, hit it*[69] etc. anume pentru caracterul contrapunctic al uverturii şi se tocmea şi se târguia la fiecare episod, dar n-avea încotro şi râde a şi el, când îi spuneam că-mi aminteşte de Beissel al lui Kretzschmar, şi de zelul lui naiv de a pune sub călcâiul muzicii jumătate din mapamond. De altfel, tăgăduia că s-ar simţi jenat de asemenea comparaţie. Încă de când auzise pentru prima oară despre ciudatul inovator şi legiuitor al muzicii, îi purtase un fel de respect umoristic, din care mai dăinuia puţin şi acum. Era absurd, dar niciodată nu încetase cu totul de a se gândi la el, şi în ultima vreme se gândea mai mult decât oricând.

— Adu-ţi aminte, zise Leverkühn, cum apăram chiar de atunci teoria lui copilărească şi tiranică a sunetelor-stăpân şi sunetelor-slugi împotriva obiecţiei tale c-ar fi raţionalism stupid. Ce-mi plăcea,

---

[64] Dar de te-nsori, să mă spânzuri de-o fi lipsă de coarne-n acel an! *(Engl.)*

[65] Haide, haide, vorbeşti cam grosolan *(engl).*

[66] Din W. Shakespeare — *Zadarnicele chinuri ale dragostei*

[67] *Maeştrii cântăreţi din Nürnberg,* dramă muzicală de Richard Wagner.

[68] Vechi zicale *(engl).*

[69] Nu poţi nimeri, nimeri, nimeri *(engl.).*

instinctiv, la Beissel era tocmai acel ceva instinctiv în sine şi comuniunea naivă cu spiritul muzicii: voinţa, pe care o puteai găsi prevestită în chip destul de comic, de a construi ceva în stil sever. Pe-un alt plan, mai puţin pueril, am avea şi astăzi nevoie de unul ca el, mare nevoie, cum avea atunci nevoie de el turma sa — nevoie de-un necontestat şi neîntrecut autor de sistem, de-un magistru al obiectivităţii şi al organizării, de ajuns de genial ca să poată stabili o coeziune între ceea ce se reconstituie, între arhaic dacă vrei, şi ceea ce este revoluţionar. Ar trebui... Îi veni să râdă. Poftim, am ajuns să vorbesc ca Schildknäpp. Ar trebui... Câte n-ar trebui...!

— Cele ce spui tu, intervenii, despre magistrul arhaic-revoluţionar are în sine ceva foarte german.

— Presupun, răspunse Leverkühn, că n-ai folosit cuvântul ca laudă, ci doar în înţelesul de caracterizare critică, cum se şi cuvine. Dar, ar mai putea să exprime şi o necesitate temporară, o făgăduială de remediere într-o epocă a convenţiilor năruite şi a dizolvării tuturor obligaţiilor, într-un cuvânt, a unei* libertăţi care începe să se prindă de talent ca mălura şi să dea semne de sterilitate.

Cuvântul acesta mă înfricoşa. Greu de spus, de ce, dar în gura lui, mai ales în raport cu el, avea pentru mine ceva aprehensiv, ceva în care teama se amalgama straniu cu veneraţia. Asta din pricină că la Leverkühn sterilitatea, neputinţa, paralizarea creaţiei nu erau de conceput decât sub un aspect aproape pozitiv şi superb, numai împreună cu o spiritualitate înaltă şi pură.

— Ar fi tragic, zisei eu, dacă s-ar ajunge vreodată ca rodul libertăţii să fie sterilitatea. Totdeauna speranţa în descătuşarea formelor creatoare împinge la cucerirea libertăţii.

— E drept, răspunse Adrian. Şi o bucată de vreme chiar îndeplineşte ceea ce se aştepta de la ea. Dar libertatea e doar un alt termen pentru subiectivitate şi vine o zi când nu mai poate, când începe să nu mai creadă în capacitatea sa creatoare şi atunci îşi caută protecţie şi siguranţă în obiectivitate. Libertatea tinde totdeauna la un reviriment dialectic. Şi se recunoaşte foarte repede în constrângere, se realizează în subordonare, în subordonare la lege, la regulă, la coerciţie, la sistem — se realizează în ele, adică: nu încetează de a fi libertate.

— Asta-i părerea ei, spusei eu râzând. Asta crede ea! în realitate, în cazul acesta, nu mai e libertate cum nu e libertate dictatura născută din revoluţie.

— Eşti sigur? întrebă Adrian. De altfel, ăsta-i un refren politic. În artă, în orice caz, subiectivul şi obiectivul se împletesc până la confundare, unul iese din celălalt şi îşi însuşeşte caracterele celuilalt, se cristalizează ca obiectiv şi e trezit de geniu la spontaneitate — e dinamizat, cum spunem noi; vorbeşte deodată în limba subiectivului. Convenţiile muzicale, astăzi dărâmate, n-au fost totdeauna chiar atât de obiective, atât de mult impuse din afară. Erau concretizări din experienţa vieţii şi au îndeplinit, ca atare, multă vreme o datorie de importanţă vitală: datoria organizării. Organizarea e totul. Fără ea nu există absolut nimic, cu-atât mai puţin arta. Şi-apoi şi-a asumat această sarcină subiectivitatea estetică; ea şi-a luat răspunderea să înfăptuiască opera din lăuntrul ei, în libertate.

— Te gândeşti la Beethoven.

— La el şi la principiul tehnic datorită căruia subiectivitatea imperioasă a pus stăpânire pe organizarea muzicală, adică pe dezvoltare. Dezvoltarea fusese o mică parte a sonatei, un modest azil al luminării subiective şi al dinamismului. Cu Beethoven, devine universală, devine nucleul formei, care, chiar şi acolo unde e impusă de

convenţii, e absorbită de subiectiv şi generată din nou în libertate. Variaţiunea, ceva arhaic deci, un reziduu, devine mijloc spontan al genezei unei noi forme. Dezvoltarea cu caracter de variaţiune se extinde asupra sonatei întregi. La Brahms, lucrul acesta se petrece într-un mod şi mai impresionant, şi mai cuprinzător, sub aspectul de travaliu tematic. Pe el s ă-l iei ca exemplu de felul în care subiectivul se transformă în obiectiv! La el muzica se descotoroseşte de toate floricelele retorice, de clişee, de rămăşiţe, şi creează din nou, ca să zic aşa, în fiecare clipă, din libertate, unitatea operei. Dar tocmai în felul acesta libertatea se înalţă la rangul de principiu al economiei universale care în muzică nu mai lasă nimic la voia întâmplării şi, din materiale identice şi imobile, dezvoltă o diversitate extremă. Acolo unde nu mai există nimic care să nu fie tematic, nimic care să nu poată fi considerat o derivare a unui mereu acelaşi, acolo nu se mai poate vorbi de o construcţie liberă...

— Dar nici de una severă, în înţelesul vechi.

— Vechi sau nou. să-ţi spun ce cred eu despre construcţia riguroasă. Înţeleg prin asta integrarea absolută a tuturor dimensiunilor muzicale, indiferenţa lor reciprocă, în virtutea unei organizări perfecte.

— Şi vezi vreo cale spre ea?

— Ştii, mă întrebă Adrian în loc de răspuns, când am fost eu cel mai aproape de o construcţie riguroasă?

Am aşteptat. Vorbea foarte încet, de abia îl puteam înţelege; rostea cuvintele printre dinţi, cum făcea când îl durea capul.

— O dată, în ciclul Brentano, zise el, cu *O, fată dragă.* Cântecul e derivat în întregime dintr-o figură fundamentală, o serie de intervale variind, la nesfârşit, cinci note: h-e-a-e-es[70], care determină şi domină orizontalul şi verticalul, în măsura, fireşte, în care un motiv fundamental cu un număr atât de limitat de note permite un asemenea lucru. E ca un cuvânt, ca un cuvânt-cheie, ale cărui caractere pot fi găsite peste tot în lied şi năzuiesc să-l determine în întregime. Dar e un cuvânt prea scurt şi, în sine, nu destul de maniabil. Domeniul sonor pe care-l oferă e prea mărginit. Pornind de aici ar trebui mers mai departe şi, din cele douăsprezece trepte ale alfabetului temperat, format din semitonuri, să se alcătuiască cuvinte mai mari, cuvinte din douăsprezece litere, anumite combinaţii şi raporturi reciproce ale celor douăsprezece semitonuri, formulări de serii, din care ar trebui să poată fi derivată riguros toată piesa, fiecare parte luată individual, sau întreaga operă, cu toate frazele ei. Fiecare notă din compoziţia întreagă va trebui să-şi legitimeze, melodic şi armonic, raporturile sale cu această serie fundamentală prestabilă. Nici unui sunet nu i-ar fi îngăduit să reapară până nu vor fi apărut şi toate celelalte. Nici unuia nu i-ar ti îngăduit să se manifeste dacă nu şi-ar îndeplini funcţiunea sa de motiv în ansamblul construcţiei. Astfel n-ar mai exista nota liberă. Asta aş numi eu construcţie riguroasă.

— Frapantă idee, zisei. Ar putea fi numită o reorganizare raţională. S-ar obţine, în felul acesta, o extraordinară coerenţă şi mobilitate, un fel de legitate şi de precizie astronomică. Dar, dacă stau şi mi-o imaginez — această desfăşurare invariabilă a unei asemenea serii de intervale, oricât de diferit ar fi ea construită şi ritmată, va duce, inevitabil, la o teribilă sărăcie şi stagnare a muzicii.

— Probabil, răspunse Leverkühn surâzând, ceea ce dovedea că se aşteptase la astfel de obiecţii.

Era surâsul care-i scotea puternic în relief asemănarea cu

---

[70] Si-mi-la-mi-mi bemol

maică-sa, dar în schiţarea lui răzbea un efort pe care eu reuşisem să-l descifrez, ştiind că numai apăsarea migrenei izbutea să-i dea această expresie.

— Chiar atât de simplu nu-i. Sistemul ar trebui să înglobeze toate tehnicile variaţiunii, chiar şi cele condamnate ca artificiale, adică mijlocul care a permis odată dezvoltării să pună stăpânire pe sonată. Mă întreb de ce am exersat atâta vreme sub controlul lui Kretzschmar vechile practici contrapunctice şi de ce am înnegrit atâta hârtie de note cu fugi inversate, recurenţe şi inversiunea recurenţelor. Ei bine, toate astea ar fi de valorificat la o modificare ingenioasă a verbului cu douăsprezece note. Ar putea fi utilizat nu numai ca serie fundamentală, ci şi pentru înlocuirea fiecărui interval cu intervalul în sens contrar. În afară de asta, s-ar mai putea începe construcţia cu ultima notă şi sfârşi cu prima, pentru ca şi această formă să fie apoi inversată. Ai, în felul ăsta, patru moduri care, la rândul lor, permit transpunerea pe douăsprezece sunete iniţiale ale gamei cromatice, astfel că dispui, pentru o compoziţie, de o serie de patruzeci şi opt de forme diferite, ca să nu mai vorbim de toate celelalte jocuri de variaţiunii care s-ar mai putea ivi. O compoziţie poate folosi ca material iniţial şi două sau mai multe serii, în genul fugii duble sau triple. Determinant aici e ca fiecare sunet, fără nici o excepţie, să-şi aibă fixată valoarea poziţiei lui în serie sau în una din derivatele ei. Asta ar garanta ceea ce eu numesc indiferenţa armoniei şi melodiei.

— Un pătrat magic, zisei eu. Dar ai vreo speranţă că toate astea se vor putea auzi?

— Auzi? răspunse el. Îţi aduci aminte de o conferinţă ţinută pe vremuri în afara Societăţii pentru activităţi de utilitate obştească din Kaisersaschern şi din care reieşea că în muzică nu-i absolut necesar să auzi chiar totul? Dacă prin "auzit" înţelegi perceperea precisă a fiecăruia din mijloacele prin care se realizează cea mai înaltă şi mai riguroasă ordine, o ordine de sistem astral, o ordine şi o legitate cosmică, nu, atunci nu se va auzi. Se va auzi, sau s-ar putea auzi însăşi această ordine, şi perceperea ei ar oferi o inimaginabilă satisfacţie estetică.

— Foarte ciudat, zisei eu. Aşa cum descrii tu lucrurile e cam totuna cu un fel de compunere anterioară compunerii. Toată dispunerea şi organizarea materialului ar trebui să fie gata când s-ar începe lucrul propriu-zis, şi se pune întrebarea care-i adevărata compunere. Pentru că această pregătire a materialului se face prin variaţiune, iar elementul creator din variaţiuni, care ar putea fi numit compoziţia propriu-zisă, ar fi retrogradat în material — laolaltă cu libertatea compozitorului. Când acesta s-ar apuca de lucru, n-ar mai fi liber.

— Legat de constrângerea propriei sale ordini, deci liber.

— Da, desigur, dialectica libertăţii e insondabilă. Dar în ce-l priveşte pe creatorul de armonie, nu cred că s-ar putea vorbi de libertate. Şi-atunci, n-ar rămâne realizarea acordurilor la voia întâmplării, a unui destin orb?

— Zi mai bine: a unei constelaţii. Valoarea polifonică a fiecărui sunet ce formează acordul ar fi garantată de constelaţie. Rezultatele istorice, emanciparea disonanţei de propria-i rezolvare, absolutizarea disonanţei, aşa cum o şi găsim în unele locuri din opera târzie a lui Wagner, ar justifica orice asociere sonoră care s-ar putea legitima în faţa sistemului.

— Şi dacă, să zicem, constelaţia ar genera o banalitate, o consonanţă, armonia acordului de trei sunete, ceva uzat, acordul de septimă micşorat?

— Ar fi o înnoire a învechitului, prin constelaţie.

— Detectez un element restaurator în utopia ta. Este radicală, dar slăbeşte într-o oarecare măsură interdicţia dictată consonanţei. Revenirea la formele vechi ale variaţiunii are şi ea un caracter asemănător.

— Manifestările mai interesante ale vieţii, răspunse Adrian, au, desigur, întotdeauna, această dublă faţă a trecutului şi viitorului, sunt totdeauna şi progresiste şi regresive în acelaşi timp. Ele vădesc ambiguitatea vieţii înseşi.

— Nu faci cumva q generalizare?

— Generalizare? în ce sens?

— Experienţe naţionale domestice...

— O, fără indiscreţii. Şi să nu ne autofelicităm singuri! Tot ce vreau să spun e că obiecţiile tale — dacă sunt obiecţii — n-ar atârna în balanţă faţă de împlinirea străvechii năzuinţe de a sesiza şi încadra într-o ordine oarecare esenţa magică a muzicii şi a o topi în raţiune omenească1.

— Vrei să mă prinzi, recurgi la orgoliul meu de umanist, zisei eu. Raţiunea omenească! Şi-afară de asta, iartă-mă, dar din fiecare "trei vorbe, una e constelaţie. Asta-i mai mult astrologie decât altceva. Raţionalismul la care faci tu apel are în el multă superstiţie — o credinţă într-un demonism vag şi insesizabil, care-i în elementul lui la jocurile de noroc, la datul în cărţi, la trasul la sorţi, la cititul în semne. Cu totul pe dos decât spui tu; mie, sistemul tău mi se pare făcut mai curând să topească raţiunea omenească în magie.

Îşi duse mâna strânsă pumn la tâmplă.

— Raţiunea şi magia, zise el, se întâlnesc fără doar şi poate şi se contopesc in ceea ce se cheamă înţelepciune, iniţiere, în credinţa în stele, în numele...

Nu i-am răspuns; vedeam că îl chinuie migrena. Şi chiar şi ce spusese, sclipitor, îmbietor ca gândire, părea să poarte pecetea durerii, stătea sub semnul ei. Nici el nu părea să mai aibă chef de vorbă; ne plimbarăm alene mai departe, şi oftatul şi fredonatul lui indiferent, asta dovedeau. Firește, am tăcut, uluit şi dând din cap, având de altfel în sinea mea convingerea intimă că, într-adevăr, gândurile pot fi influenţate de suferinţă, dar devalorizate nu pot fi în nici un caz, chiar dacă-s pătrunse de ea.

Pe bucata de drum care mai rămăsese până acasă n-am mai vorbit mult. Îmi aduc aminte că am făcut un popas de câteva clipe la "Kuhmulde"; ne-am depărtat câţiva paşi din cale şi am privit apa iazului, în timp ce soarele amurgind ne bătea în faţă. Era limpede; lângă mal se vedea rundul. Apoi se adâncea repede şi se întuneca. Era ştiut că la mijloc apa e tare adâncă.

— Rece, zise Adrian făcând un semn cu capul spre apă, prea rece acum pentru scăldat. Rece, repetă el o clipă după aceea, de data asta străbătut — vizibil — de un fior şi dădu să plece.

A trebuit să mă întorc chiar în aceeaşi seară la Kaisersaschern, la slujba mea. Adrian şi-a mai amânat cu câteva zile plecarea la München, unde voia să se stabilească. Parcă-l văd strângând mâna tatălui său — pentru ultima oară, el n-o ştia — parc-o văd pe maică-sa sărutându-l şi, poate, ca atunci în odaie, când cu vizita lui Kretzschmar, rezemându-i capul de umărul ei. N-avea să se mai întoarcă la ea. S-a dus ea la el.

XXIII

"Cine nu vrea să pună umărul , n-o poate urni din loc", îmi scria el parodiindu-l pe Kumpf câteva săptămâni mai târziu, din capitala Bavanei, ca semn că începuse să lucreze la *Love's Labour's Lost* şi ca să mă zorească să-i trimit ultima parte din textul adaptării. Avea nevoie de o vedere de ansamblu, îmi scria, şi voia să anticipeze, eventual, unele raporturi şi legături muzicale ulterioare.

Locuia pe Rambergstrasse, aproape de Academie, subchiriaş la o văduvă de senator din Bremen, pe nume Rodde, care ocupa, împreună cu cele două fiice ale ei o locuinţă la parter, într-o casă destul de nouă. Camera lui, aflată imediat în dreapta uşii de la intrare, dădea la stradă — stradă liniştită — şi-i plăcea pentru că era curată, mobilată practic şi intim, şi în foarte scurtă vreme, aranjându-şi lucrurile şi cărţile şi notele sale, se simţi în ea cât se poate de bine. Pe peretele din stânga se afla o piesă decorativă cam stupidă, rămăşiţă a vreunui entuziasm de mult apus, o gravură destul de mare, în ramă de nuc, reprezentându-l pe Giacomo Meyerbeer la pian, cu privirea inspirată pierdută în tavan, cu degetele pe clape şi, plutind în jurul lui, personajele operelor sale. De altfel, această apoteoză nu-i displăcea chiar cu totul tânărului chiriaş şi, în afară de asta, când şedea pe scaunul lui de răchită ia masa de lucru, o masă simplă, extensibilă, acoperită cu un postav verde, îi întorcea spatele. Aşa că o lăsă locului.

În odaie mai era şi un armoniu, care-i amintea poate de zilele de demult şi-i era şi de folos. Dar cum doamna senator stătea cea mai mare parte a timpului într-o cameră din fund, care dădea în grădină, iar fetele, dimineaţa, erau şi ele invizibile, avea la dispoziţie şi pianul de concert din salon, un Bechstein cam uzat, dar cu o sonoritate destul de dulce. Mai erau, în salonul acela, fotolii capitonate, candelabre de bronz, scaune de trestie aurite, o masă ovală cu alonje, acoperită cu o faţă de masă de brocart, şi un tablou în ulei cu o ramă groasă, somptuoasă, foarte întunecat la culoare, datând din 1850 şi înfăţişând Cornul de Aur cu perspectiva spre Galata[71] — într-un cuvânt, lucruri prin care puteai recunoaşte vestigiile unei gospodării de burghez înstărit — iar seara, destul de des, se întâlnea acolo o societate restrânsă, în care se lăsa atras şi Adrian, la început cu oarecare reticenţă, apoi din obicei, pentru ca în cele din urmă, după cum au evoluat lucrurile, să facă pe fiul casei. Era o lume de artişti sau numai pe jumătate artişti, o lume, ca să zic aşa, de boemă curăţică, bine crescută, dar în acelaşi timp cam libertină, suficient de amuzantă ca să răspundă speranţelor ce o determinaseră pe doamna senator Rodde să-ş i mute reşedinţa de la Bremen în capitala Germaniei de sud.

Preocupările ei erau uşor de ghicit. Cu ochi negri, cu un păr castaniu puţin ondulat, cărunt doar pe alocuri, cu o ţinută plină de distincţie, un ten ca de fildeş şi trăsături agreabile, încă destul de bine păstrate, îşi trăise viaţa întreagă într-o societate de patricieni, prezidând o casă cu numeroşi servitori şi nenumărate obligaţii. După moartea soţului ei (al cărui portret, grav şi acoperit cu însemnele demnităţii sale, împodobea de asemenea salonul), mijloacele sale materiale reducându-se considerabil şi, desigur, în situaţia în care nu-şi mai putea ţine cum trebuie rangul în mediul obişnuit, se dezlănţuise în ea o poftă nedomolită de viaţă, ce nu fusese poate niciodată satisfăcută, născuind la un epilog mai interesant, într-o sferă în care domnea mai multă căldură omenească. Recepţiile — aşa lăsa să se creadă — le dădea în interesul fiicelor sale, dar, în realitate, cum reieşea destul de limpede, doar pentru plăcerea proprie şi ca să i se

---

[71] Golf şi cartier din Istanbul.

poată face curte. Ce-o amuzau mai mult erau micile obscenităţi, nu prea cutezătoare, aluziile la moravurile cam frivole şi nesocotite ale oraşului artelor, anecdote despre chelneriţe, modele, pictori, care-i stârneau un râs ascuţit, afectat şi senzual, cu buzele strânse.

Se vedea bine că fetelor ei, Ines şi Clarissa, râsul acesta nu le plăcea; îşi aruncau una alteia priviri reci, dezaprobatoare, în care se putea citi toată iritaţia copiilor adulţi pentru omenescul neconsumat din firea mamei lor. În afară de asta, cel puţin în cazul celei mici, al Clarissei, dezrădăcinarea din burghezia ei ereditară era conştientă, voită, accentuată. Blondină zveltă, cu faţa mare, violent fardată, cu buza de jos plină şi rotundă şi bărbia teşită, se pregătea pentru cariera dramatică şi lua lecţii de la un actor al Teatrului Curţii specializat în roluri de "tată plin de nobleţe". Îşi purta părul auriu în coafuri îndrăzneţe, sub pălării cât roata carului, şi-i plăceau etolele excentrice din pene. De altfel, toate astea mergeau foarte bine cu statura ei impunătoare ce-i atenua şi excentricitatea. În lumea masculină a adoratorilor înclinarea ei către grotescul macabru era considerată amuzantă. Avea un cotoi galben ca pucioasa, pe care-l chema Isaak şi căruia, la moartea papei, îi pusese doliu, legându-i de coadă o fundă neagră de atlaz. În camera Clarissei semnul capului de mort se repeta; îl găseai atât sub formă de craniu adevărat, cu dinţii rânjiţi cât şi sub aceea de *presse-papier* de bronz, cu cavităţile orbitelor simbolizând deşertăciunea omenească şi "lecuirea", aşezat pe un in-folio. Pe el sta scris cu litere greceşti numele lui Hipocrate. Cartea era goală pe dinăuntru şi fundul era prins în patru şuruburi mici, invizibile, pe care le puteai desface numai cu un instrument foarte rin. Când, mai târziu, Clarissa s-a sinucis cu otrava pe care o ţinuse ascunsă în această cutie, doamna senator Rodde mi-a dat mie obiectul, ca amintire, şi-l mai păstrez şi astăzi.

Şi Ines, sora mai mare, fusese sortită unei fapte tragice! Ea reprezenta — să spun: cu toate acestea? — elementul conservator în această mică familie, trăia ca un protest împotriva dezrădăcinării, împotriva germanismului sudic, a oraşului artelor, a boemei, a recepţiilor date de mama sa, categoric orientată spre vechi, spre patern, spre rigoare şi demnitate burgheză. Aveai totuşi impresia că acest conservatorism nu era altceva decât un sistem de protecţie împotriva unor tensiuni şi primejduiri ce ameninţau propria-i făptură, dar cărora, pe de altă parte, le acorda o oarecare pondere intelectuală. Era mai graţioasă la statură decât Clarissa, cu care se înţelegea foarte bine, pe când pe mama sa o respingea fără multă vorbă şi fără nici un echivoc. Un păr bogat, de-un blond cenuşiu, îi împovăra capul, pe care-l purta puţin împins înainte şi într-o parte, cu gâtul lungit şi cu un zâmbet afectat pe buze. Nasul era uşor arcuit, ochii spălăciţi voalaţi aproape cu totul de pleoape, avea o privire ştearsă, duioasă, neîncrezătoare, trădând cunoaştere şi tristeţe, chiar dacă nu-i lipsea cu totul o licărire de zburdălnicie. Educaţia ei fusese cât se poate de corectă, dar nimic mai mult: doi ani într-un distins pension de domnişoare la Karlsruhe, onorat de protecţia Curţii. Nu cultiva nici o artă, nici o ştiinţă, ci punea preţ numai pe calitatea de fiică a stăpânei casei, ocupându-se de gospodărie, dar citea mult, sena, cu o frază admirabilă, scrisori "acasă", trecutului, directoarei pensionului, unor foste prietene şi, pe ascuns, făcea versuri. Clarissa mi-a arătat într-o zi o poezie de-a ei cu titlul *Minerul,* a cărei primă strofă mi-o mai amintesc:

"Sunt un miner şi-n a sufletului galerie
Cobor tăcut în beznă fără frică
Şi văd al suferinţei minereu de preţ

Cu palide sclipiri în noapte luminând."

Restul l-am uitat. Numai ultimul vers îl mai ţin minte: "Şi nu râvnesc nicicând să urc din nou spre fericire."

Atât deocamdată, despre fete, cu care Adrian a intrat în relaţii amicale de colocatar. Ele îl preţuiau amândouă, şi o determinară şi pe mama lor să-l aprecieze, cu toate că doamna senator îl găsea prea puţin "artist". În ce priveşte oaspeţii familiei, unii dintre ei — nu totdeauna aceiaşi — printre care şi Adrian sau, cum i se spunea, "chiriaşul nostru, domnul doctor Leverkühn", erau invitaţi la cină în sufrageria împodobită cu un bufet din lemn de stejar mult prea monumental pentru dimensiunile camerei şi mult prea încărcat cu sculpturi; ceilalţi veneau pe la nouă sau ceva mai târziu, să facă muzică, să bea ceai sau să stea de vorbă. Erau colegi sau colege de-ale Clarissei, câte un tânăr înflăcărat care rostea "r"-ul din gât, sau domnişoare cu glasul ascuţit; apoi soţii Knoterich — el, Konrad Knoterich, münchenez get-beget, cu înfăţişare de vechi aleman sau sicambru sau ubian — nu-i lipsea decât părul împletit într-o coadă în creştetul capului —, cu activităţi artistice nedefinite — părea să fi fost totuşi pictor pe vremuri, dar acum construia, ca diletant, instrumente muzicale şi cânta la violoncel, fals şi dezordonat, fornăind în acelaşi timp vehement din nasul său de vultur — ea, Natalie, brunetă, cu cercei şi cu bucle negre cârlionţate ne obraji, cu aer exotic, spaniol, făcea de asemenea pictură — apoi savantul doctor Kranich, numismat, conservatorul cabinetului de medalii, vorbind limpede, tare, voios şi rezonabil în acelaşi timp, dar cu o voalare astmatică în glas; mai erau doi pictori, prieteni, din gruparea secesionistă , Leo Zink şi Baptist Spengler — unul austriac de pe lângă Bozen şi bufon în societate, clovn insinuant, cu vorba domoală şi blândă, ironizându-se la nesfârşit pe sine şi nasul său prea lung, un tip de faun care, cu privirea într-adevăr comică a ochilor săi rotunzi şi prea apropiaţi, provoca întotdeauna râsul femeilor, ceea ce pentru început nu era rău deloc, — celălalt, Spengler, de prin Germania centrală, cu o mustaţă blondă deasă, om de lume, sceptic, înstărit, lucrând puţin, ipohondru, citit, veşnic zâmbitor când sta de vorbă cu cineva, şi clipind des. Ines Rodde n-avea nici cea mai mică încredere în Spengler — de ce, nu spunea, dar lui Adrian îi afirmase că-i un om ascuns şi prefăcut. Acesta mărturisi că găsea în Baptist Spengler ceva inteligent şi odihnitor, şi-i făcea plăcere să stea de vorbă cu el, — dar răspundea mult mai reticent insistenţelor unui alt comesean care depunea eforturi stăruitoare să-i învingă rezerva. Era Rudolf Schwerdtfeger, un tânăr şi înzestrat violonist din orchestra Zapfenstosser care, împreună cu cea a Curţii, juca un rol important în viaţa muzicală a oraşului şi unde el cânta la vioara întâi. Născut la Dresda, dar după origine mai curând german din nord, un blond de statură potrivită, bine făcut, având eleganţa, supleţea aceea seducătoare pe care o dă cultura saxonă, şi tot atât de amabil pe cât de doritor să placă, Schwerdtfeger era un asiduu frecventator al saloanelor. Se ducea în fiecare seară liberă la una, dar de cele mai multe ori la două sau chiar trei recepţii, consacrându-se bucuros flirtului cu sexul frumos, fete tinere şi chiar şi femei mai coapte. Raporturile lui cu Leo Zink erau reci, chiar proaste — am remarcat că adesea persoanele amabile se suportă greu între ele, şi asta li se potriveşte atât bărbaţilor cuceritori, cât şi femeilor frumoase. Eu, personal, n-aveam nimic împotriva lui Schwerdtfeger, ba chiar îmi era foarte simpatic, şi moartea lui tragică, prematură, care pentru mine rămâne încă învăluită într-o macabră şi stranie oroare, m-a zguduit până în adâncul sufletului. Îl văd şi-acum foarte limpede înaintea ochilor, pe-acest tânăr,

cu felul lui băieţesc de a-şi îndrepta un umăr sub haină, trăgând în acelaşi timp cu un fel de grimasă colţul gurii în jos; cu deprinderea sa naivă de a privi încordat şi totodată revoltat fa omul cu care stă de vorbă, ochii lui de culoarea oţelului scormonind pur şi simplu chipul interlocutorului, ţintindu-i când un ochi când celălalt în timp ce îşi ţuguia buzele groase. Şi lăsând chiar la o parte talentul, omul acesta avea o mulţime de calităţi pe care erai tentat să le pui în seama farmecului său. Francheţe, bună-cuviinţă, lipsă de prejudecăţi, o indiferenţă pentru bani şi bunuri întâlnită numai la artişti, şi nici o invidie pentru cei avuţi, într-un cuvânt, toate astea îi străluceau în ochii, repet, frumoşi, de culoarea oţelului — şi pe faţa lui, cam ca de mops sau de buldog, dar atrăgătoare, tinerească, se vedea de asemenea o anumită puritate ce-i era caracteristică. Făcea destul de des muzică cu doamna senator, o pianistă remarcabilă — ceea ce, într-un fel, impieta asupra pretenţiilor domnului Knoterich, care fierbea să scârţâie el la violoncel, când lumea îl prefera vădit pe Rudolf. Avea puritate în arcuş şi cânta cultivat, fără mare sonoritate, dar melodios şi cu o tehnică strălucită. Rareori auzeai o execuţie mai ireproşabilă a unor anumite piese de Vivaldi, Vieuxtemps şi Spohr, a Sonatei în do minor de Grieg, sau chiar a Sonatei Kreutzer şi a unor lucrări de César Franck. Avea, totodată, o sensibilitate sănătoasă, nu era contaminat de literatură, dar năzuia la buna opinie a oamenilor cu înalt nivel intelectual, nu din pură vanitate, ci pentru că, sincer, punea preţ pe contactul cu ei şi dorea să se desăvârşească, să se ridice, cu ajutorul lor. Pe Leverkühn îl descoperise de la început, şi-i făcea curte neglijând chiar şi cucoanele din cauza asta ; îi cerea opinia, îl ruga să-l acompanieze, ceea ce, pe atunci, Adrian refuza, se arăta avid de discuţii cu el, muzicale şi nemuzicale, şi — semn de neobişnuită candoare, dar şi de o nepăsătore înţelegere şi de rafinament înnăscut — nu se lăsa descurajat, intimidat, îndepărtat de nici o răceală, de nici o rezervă, de nici o ciudăţenie. Odată, când din pricina migrenei care-i tăia orice poftă de companie Adrian declinase invitaţia doamnei Rodde şi rămăsese la el în odaie, se pomeni pe neaşteptate cu Schwerdtfeger, în jachetă şi cravată-plastron, venit să-l convingă, zice-se în numele mai multor invitaţi sau al tuturor, să li se alăture. Ar fi atât de plicticos fără el... O asemenea afirmaţie avea ceva uluitor, pentru că Leverkühn nu era deloc un animator în societate. Şi nici nu ştiu dacă s-a lăsat convins atunci. Dar, în ciuda bănuielii că n-ar constitui decât obiectul dorinţei generale a lui Schwerdtfeger de a seduce, Adrian nu se putea sustrage unei oarecare uimiri agreabile în faţa unei atât de inepuizabile amabilităţi.

Cred că am înfăţişat destul de complet pe frecventatorii salonului Rodde, figuri pe care mai târziu, ca profesor la Freising, aveam să le cunosc personal o dată cu numeroase altele din societatea münchenează. Cine s-a mai alăturat, după scurtă vreme, a fost Rüdiger Schildknäpp — care descoperise, după exemplul lui Adrian, că viaţa trebuie trăită la München, nu la Leipzig, şi găsise şi energia de a transforma o idee bună în faptă. Editorul traducerilor lui din engleza veche îşi avea sediul aici, la München, ceea ce pentru Rüdiger prezenta un avantaj practic cert; în afară de asta, Adrian îi lipsise, şi cum sosi începu să-l facă să râdă cu poveştile despre tatăl său şi cu "Inspectaţi, vă rog, acolo!" închinase, nu departe de locuinţa lui Leverkühn, o cameră la etajul al treilea al unei case de pe Amalienstrasse şi-acum sta acolo, ţinând cât era iarna de lungă fereastra deschisă, pentru că avea din fire o excepţională nevoie de aer curat; îmbrăcat cu paltonul, învelit într-un pled, lupta la masa lui de lucru, pe jumătate plin de ură, pe jumătate frământat de-o pasiune îndărătnică, învăluit in nori de fum de

ţigară şi copleşit de dificultăţi, căutând să găsească echivalentul german riguros al cuvintelor, frazelor, ritmurilor englezeşti. De obicei mânca la prânz cu Adrian, la restaurantul teatrului Curţii sau la vreun birt mic din centru, dar izbutise să aibă, foarte repede, prin relaţii comune de la Leipzig, acces în diverse case particulare şi, fără să mai pomenim de invitaţiile de seară, să-şi găsească ici-colo tacâmul pus la prânz — poate după ce b însoţise dimineaţa la *shopping* pe stăpâna casei, fermecată de sărăcia lui de mare boier. Aşa se întâmpla cu editorul său, proprietarul firmei Radbruch & Co. de pe Fürstenstrasse; tot aşa şi cu soţii Schlaginhaufen, o pereche mai bătrâioară, înstărită şi fără copii, bărbatul, suab de origine, om de litere, nevasta dintr-o familie münchenează, care aveau pe Briennerstrasse o locuinţă cam sumbră, dar fastuoasă. Salonul lor, împodobit cu coloane, era locul de întâlnire al unei societăţi de artişti şi de aristocraţi, şi amfitrioana, născută von Flausig, era încântată când" ambele categorii se întruneau în aceeaşi persoană, cum se întâmpla cu excelenţa sa von Riedesel, directorul general al spectacolelor regale, obişnuit şi el al salonului. În afară de asta, Schildknäpp mai lua masa la industriaşul Bullinger, un bogat fabricant de hârtie, locuind la etajul întâi al unui imobil cu apartamente de închiriat pe care şi-l construise în Wiedenmeyerstrasse, pe malul Isarului; în familia unuia dintre directorii fabricii de bere Pschorr, societate pe acţiuni, şi în multe altele.

La familia Schlaginhaufen, Rüdiger îl introdusese şi pe Adrian care, străin, laconic, întâlnea acum acolo, în relaţii de suprafaţă şi fără nici un fel de urmări, pictori cu nume mari, înnobilaţi, pe eroina wagneriană Tania Orlanda, pe Felix Mottl, pe linele doamne de onoare de la Curtea Bavariei, pe domnul von Gleichen Russwurm, "strănepotul lui Schiller", autor al unor cărţi despre istoria culturii, sau scriitori care nu scriau absolut nimic, ci încercau să se facă interesanţi în societate vorbind ei înşişi despre ei înşişi. Ce-i drept, tot aici a cunoscut-o şi pe Jeannette Scheurl, persoană demnă de toată stima , cu un farmec straniu, cu cel puţin zece ani mai mare decât el, fiică a unui funcţionar administrativ bavarez decedat şi al unei pariziene — o bătrână doamnă paralizată, ţintuită de fotoliul ei, dar de o mare vigoare intelectuală şi care nu-şi dăduse niciodată osteneala să înveţe germana, pe bună dreptate, pentru că franţuzeasca ei autentică şi aleasă îi ţinea loc şi de bani şi de rang. Madame Scheurl ocupa, cu cele trei fiice ale sale, Jeannette fiind cea mai mare, în apropiere de Grădina Botanică, un apartament destul de modest, în al cărui salon, de un gust cu desăvârşire parizian, dădea ceaiuri muzicale extraordinar de preţuite. Aici vocile excepţionale ale cântăreţilor şi cântăreţelor umpleau camerele strimte să spargă pereţii. Adesea erau trase în faţa modestei clădiri trăsuri albastre ale Curţii.

În ce o priveşte pe Jeannette, ea era scriitoare, romancieră. Crescută în apelativele a două limbi, scria într-un idiom caracteristic, fermecător de incorect, studii specific feminine asupra societăţii, studii pline de originalitate, deloc lipsite de farmec psihologic şi muzical şi încadrându-se incontestabil în literatura de bună calitate. A remarcat imediat apariţia lui Adrian şi şi l-a apropiat, iar Leverkühn, de asemenea, se simţea bine vorbind cu ea, îi făcea bine apropierea ei. Era de o urâţenie distinsă, avea o faţă pocită dar fină, cu trăsături ţărăneşti şi aristocratice amestecate, întocmai cum în vorbirea ei s e amesteca bavareza dialectală cu franceza; era excepţional de inteligentă şi în acelaşi timp învăluită într-o inocenţă naivă, inchizitorială, de fată bătrână. Era, în spiritul său, o oarecare nestatornicie, ceva confuz şi poznaş, de care ea însăşi cea dintâi râdea din toata inima — dar nu în felul lui Leo Zink care încerca să se insinueze zeflemisindu-se, ci cu o

inimă curată, gata să se amuze. În afară de asta, era muziciană, pianistă, înflăcărată după Chopin, avea un studiu literar despre Schubert, era prietenă cu multe dintre celebrităţile contemporane în domeniul muzicii, şi primul contact cu Adrian a fost un schimb de vederi asupra polifoniei lui Mozart şi a relaţiei sale cu Bach, care i-a mulţumit pe amândoi. Leverkühn i-a fost şi i-a rămas ani şi arii de zile profund devotat.

De altfel nimeni nu se va aştepta ca oraşul pe care şi-l alesese drept reşedinţă să-l primească cu adevărat în atmosfera sa şi să-l adopte pe vecie. Frumuseţea, rusticitatea monumentală a peisajului său urban, străbătut de un pârâu de munte, sub un cer alpin cu albastrul purificat de suflul föhnului, va fi mângâiat, desigur, şi privirea lui Adrian, moravurile tihnite, care aveau ceva din licenţiozitatea permanentă a unui bal mascat, îi vor fi făcut şi lui viaţa mai uşoară. Spiritul acestui oraş — *sit venia verbo*[72]*!* —, mentalitatea nesăbuită, dar inofensivă, sentimentul artistic de un senzualism decorativ şi carnavalesc al acestui Capua încântat de sine aveau, evident, să rămână străine de sufletul unui om profund şi sobru cum era Adrian — ambianţa acestei urbe era tocmai ce trebuia ca să-i provoace privirea cunoscută mie de ani de zile, înceţoşată, rece, pierdută în gânduri, după care îmi întorcea, zâmbind, spatele.

Eu vorbesc despre Münchenul de la sfârşitul regenţei, cu numai patru ani înainte de războiul ale cărui urmări aveau să-i transforme starea de spirit într-o boală a spiritului şi să germineze, să pârguiască apoi, acolo, farse macabre, una după alta — această capitală cu perspective frumoase a cărei problematică politică se mărginea la un antagonism capricios între un catolicism popular separatist şi un liberalism sprinten de obedienţă imperială — Münchenul cu concertele de paradă ale gărzii la Feldherrnhalle, cu prăvăliile de obiecte de artă şi magazinele de artă decorativă (cât nişte palate), cu expoziţiile de sezon, cu balurile ţărăneşti în carnaval, cu beţiile crunte cu bere de martie, cu chermeza prelungită de pe Oktoberwiese, ţinând săptămâni întregi, unde-şi prăznuia saturnalele un poporanism dârz şi fidel, totuşi de mult corupt de metodele moderne de vânzare în masă; Münchenul cu wagnerismul lui anchilozat şi coteriile ezoterice, oficiind în spatele Arcului de Triumf festine estetice nocturne, cu boema sa tihnită, ce-şi aflase un culcuş confortabil în toleranţa generală. Adrian vedea toate astea, hălăduia printre ele, gustă din ele în cele nouă luni petrecute de data asta în Bavaria Superioară: o toamnă, o iarnă şi o primăvară, în şir. La petrecerile artiştilor, unde se ducea cu Schildknäpp, fi întâlnea, în penumbra sălilor decorate cu stil pe membrii cercului Rodde, pe tinerii actori, pe soţii Knoterich, pe doctorul Kranich, pe Zink şi pe Spengler, şi chiar şi pe fetele gazdei, se aşeza cu Clarissa şi cu Ines la o masă, la care veneau şi Rüdiger, Spengler, Kranich şi, desigur, şi Jeannette Scheurl; Schwerdtfeger apărea şi el deîndată, deghizat în fecior de ţăran sau îmbrăcat în costum florentin din secolul al XV-lea, căci picioarele lui bine făcute îl avantajau şi-i dădeau o oarecare asemănare cu portretul tânărului cu boneta roşie al lui Botticelli. Îmbujorat de atmosfera petrecerii, uitând de data asta cu totul de nevoia de a se desăvârşi din punct de vedere intelectual, le invita "foarte drăguţ" pe fetele Rodde la dans. "Foarte drăguţ" era expresia lui preferată; ţinea foarte mult ca lucrurile să se petreacă "drăguţ" şi să se evite omisiunile "nedrăguţe". Avea multe obligaţii şi flirturi în sală, care îl presau, dar i s-ar fi părut prea puţin drăguţ să neglijeze cu totul pe duduile din

---

[72] Fie-mi îngăduită vorba aceasta *(lat).*

Rambergstrasse, cu care relaţiile erau aproape fraterne, şi în graba de a se apropia, drăgălăşenia i se citea atât de bine pe faţă, încât Clarissa, arogantă, îi zise odată:

— Doamne, Rudolf, dacă n-ai face mutra asta de mântuitor, când vii să ne iei la dans! Te asigur că am dansat destul şi că n-avem nevoie de dumneata.

— Nevoie? răspunse el cu veselă indignare şi cu glas ce venea din cerul gurii. Şi nevoile inimii *mele,* de ele nu ţineţi socoteală?

— Nici de doi bani, zise ea. Şi unde mai pui că sunt şi prea mare pentru dumneata.

Şi se ducea să danseze cu el ridicând mândră bărbia micuţă căreia îi lipsea adâncitura de sub buză. Sau se întâmpla să fie Ines cea pe care o invita, şi ea îl urma cu privirea pierdută şi buzele ţuguiate. De altfel, era drăguţ nu numai cu surorile. Îşi controla omisiunile. Câteodată] când era refuzat, i se întâmpla să cadă pe gânduri şi să se aşeze la masă, lângă Adrian şi Baptist Spengler, acesta totdeauna în domino negru şi bând vin roşu. Clipind, cu gropiţe în obraji deasupra mustăţii stufoase, Spengler tocmai citase din Jurnalul fraţilor 6oncourt sau din scrisorile abatelui Galiani; cu aerul său indignat, Schwerdtfeger, atent la culme, sfredelea cu privirea raţa interlocutorului. Comenta cu Adrian programul viitorului concert al orchestrei Zapfenstosser, îi cerea — ca şi cum n-ar fi avut nimic mai presant, nici alte preocupări sau obligaţii — lămuriri şi informaţii complementare la o chestiune auzită de la Leverkühn acasă la Rodde, ceva despre muzica, sau despre starea actuală a operei, sau în fine ceva de felul ăsta şi ii asculta numai urechi. Îl lua de braţ şi-l plimba prin jurul sălii, ferindu-l de îmbulzeală, folosind carnavalescul tu fără să se sinchisească de faptul că nu i se răspundea la fel. Jeannette Scheurl mi-a istorisit mai târziu că o dată, când Adrian s-a întors la masă dintr-un asemenea periplu, Ines Rodde i-ar fi spus:

— N-ar trebui să-i faci pe plac. Ar vrea să aibă totul.

— Poate că şi domnul Leverkühn ar vrea să aibă totul, interveni Clarissa, ţinându-şi bărbia sprijinită în palmă.

Adrian ridică din umeri.

— Ce-ar vrea el e să-i scriu un concert de vioară, pe care să-l cânte în provincie, răspunse Leverkühn.

— Să nu-l scrii! interveni din nou Clarissa. Dacă l-ai compune gândindu-te la el, nu ti-ar da prin cap decât amabilităţi.

— Aveţi o părere mult prea bună despre docilitatea mea, ripostă Adrian, şi Baptist Spengler îl aprobă cu râsul lui behăit.

Dar destul despre participarea lui Adrian la plăcerile vieţii müncheneze! Încă de cu iarnă el începuse, în tovărăşia lui Schildknäpp, şi cel mai adesea la îndemnul lui, mici excursii prin împrejurimile de o frumuseţe notorie, chiar dacă traficul turistic le cam bagateliza, şi petreceau împreună zile întregi în zăpada tare şi scânteietoare, la Ettal, Oberammergau, Mittenwald. O dată cu primăvara aceste excursii deveniră chiar mai frecvente şi se îndreptau spre lacurile celebre, spre castelele teatrale ale lunatecului iubit de popor[73], şi de cele mai multe ori mergeau cu bicicleta (lui Adrian îi plăcea mult bicicleta ca mijloc de locomoţie autonom), la întâmplare, în peisajul care începea să înverzească, înnoptând unde se nimerea, în locuri de seamă sau unde n-ai fi crezut. Pomenesc toate acestea pentru că în acest fel a cunoscut Adrian încă de pe atunci localitatea aleasă mai târziu drept cadru pentru propria lui viaţă: Pfeiffering lângă Waldshut şi ferma lui Schweigestill.

---

[73] Ludwig al II-lea, rege al Bavariei

Orăşelul Waldshut, de altminteri lipsit şi de farmec şi de pitoresc, se află pe linia ferată spre Garmisch-Partenkirchen, la un ceas de München, şi prima staţie dincolo de Waldshut, la numai zece minute, e Pfeiffering sau Pfeffering, unde însă acceleratele nu opresc. Ele ignoră turla cu bulb a bisericii din Pfeiffering înălţată într-un peisaj încă fără pretenţii. Vizita lui Adrian şi Rüdiger în colţişorul acela pierdut a fost o pură improvizaţie, şi foarte fugară de data aceea. Nici măcar n-au înnoptat la familia Schweigestill, pentru că amândoi aveau de lucru a doua zi dimineaţă şi voiau să apuce trenul de Waldshut, ca să se întoarcă la München. La prânz mâncaseră la un birt în piaţa orăşelului şi cum, după mersul trenurilor, le mai rămâneau câteva ceasuri, au pornit, pe şoseaua străjuită de copaci, spre Pfeiffering, şi-au dus prin sat bicicletele de ghidon, au întrebat un copil cum îi zice iazului şi au aflat că-i Klammerweiher, au aruncat o privire spre colina cu o cunună de copaci, zisă "Rohmbuhel" şi, în lătratul unui câine legat în lanţ căruia o servitoare desculţă îi striga "Kaschperli", rugară, sub poarta conacului împodobită cu un herb bisericesc, să li se dea câte un pahar de limonada — nu atât din pricina setei, cât a casei masive şi interesante prin barocul ei ţărănesc, care le luase ochii.

Nu ştiu în ce măsură "a văzut" Adrian atunci ceva, şi dacă acolo, îndată, sau de abia cu timpul, retrospectiv, prin prisma amintirilor a recunoscut anumite stări transpuse ce-i drept într-o altă tonalitate, dar nu prea Îndepărtată. Eu înclin să cred că la început descoperirea i-a fost inconştientă şi că doar mai târziu, poate în vis, i s-a luminat, izbitor. În orice caz, lui Schildknäpp nu i-a spus o vorbă, cum de altfel nici faţă de mine n-a făcut vreodată vreo aluzie la strania potrivire. Dar, pot să mă înşel, desigur. Iazul şi colina, bătrânul copac uriaş din curte — e drept, un ulm — cu banca vopsită verde în jurul lui, şi atâtea alte amănunte asemănătoare, poate că l-au frapat din primul moment, poate că n-a mai fost nevoie de nici un vis care să-i deschidă ochii, şi faptul că n-a spus un cuvânt nu dovedeşte absolut nimic.

În poartă, vizitatorii au fost întâmpinaţi de Frau Else Schweigestill, o femeie impunătoare; i-a ascultat prietenoasă şi le-a amestecat limonada cu linguriţe cu coadă lungă în pahare înalte. Le-a oferit băutura intr-o odaie mare şi frumoasă, boltită, aproape o sală, în stânga intrării, un fel de salon ţărănesc cu o masă enormă, cu ferestrele în firide care permiteau să se vadă grosimea zidurilor, şi cu o înaripată Victorie de la Samothrake, din gips, sus, pe dulapul pictat în multe culori. Acolo în sală era şi un pian cafeniu. Familia nu foloseşte sala, spunea Frau Schweigestill aşezându-se alături de oaspeţi: seara, ei se adună în altă odaie, mai mică, aflată în faţa ăsteia, pieziş chiar lângă intrare. Casa avea multe camere nefolosite; tot pe partea asta, ceva mai încolo, mai era o încăpere foarte arătoasă, i se zicea odaia stareţului, şi probabil că i se zicea aşa pentru că-i servise de birou stareţului călugărilor augustini care stăpâniseră pe vremuri locurile astea. Ea confirmă totodată că ferma fusese proprietate mănăstirească. Familia Schweigestill se aşezase acolo de trei generaţii.

Adrian pomeni că şi el e de la ţară, dar că, fireşte, stă de multă vreme la oraş, se interesă cât pământ are proprietatea şi află că arătură şi păşunea, una peste alta, făceau patruzeci de pogoane, şi că mai era şi pădurea. Tot de ea mai ţineau şi căsuţele scunde cu castani în faţă, de pe locul descris de dincolo de curte. Pe timpuri fuseseră locuite de fraţii slujitori de pe pământul mânăstirii, dar acuma erau mai toată vremea goale, nici nu mai erau mobilate. Vara trecută şezuse acolo cu chirie un pictor de la München care voia să facă peisaje prin împrejurimi, prin smârcurile de la Waldshut şi prin alte părţi, şi chiar a şi

făcut câteva, frumoase, cam triste însă, cenuşiu pe cenuşiu. Trei dintre ele au fost la expoziţie la Glaspalast, le-a văzut şi ea acolo, şi una a cumpărat-o directorul Stiglmayer de ia Banca Bavareză de Schimb. Sunt cumva pictori şi domnii?

Poate că adusese vorba despre fostul chiriaş ca să aibă cum să pună întrebarea, să vadă cam ce hram poartă. Când află că e vorba de un scriitor şi de un compozitor, ridică din sprâncene cu respect, opinând că asta e ceva mai rar şi mai interesant. Pictori găseşti câtă frunză şi iarbă. De altfel, din capul locului, domnii i-au făcut o impresie foarte serioasă, pe când pictorii, de cele mai multe ori, sunt nişte oameni cam dezmăţaţi, necăsătoriţi, fără prea multă aplecare spre viata serioasă — nu voia să spună seriozitate practică, câştigatul banilor şi lucruri de astea, ci când spune serios se referă la greutăţile vieţii, părţile ei mai întunecate. De altfel, n-ar vrea să fie nedreaptă cu breasla pictorilor, pentru că, de pildă, chiriaşul ei fusese o excepţie, nu era deloc petrecăreţ, ci un om liniştit, închis, mai curând morocănos ai putea spune — ca ei arătau de altfel şi tablourile lui, atmosferă de smârcuri, poiana singuratică în ceaţă, şi chiar se şi mira cum de-a putut directorul Stiglmayer să cumpere unul dintre ele şi încă pe cel mai trist: pesemne că, deşi-i om de finanţe, o fi având şi el vreun dram de melancolie.

Dreaptă, cu părul castaniu pieptănat cu cărare, luminat de câteva şuviţe argintii, lins şi întins tare de i se vedea pielea albă a capului, cu şorţul cu pătrăţele, de gospodină, cu o broşa ovală la răscroiala rotundă de la gât a rochiei, se aşezase lângă ei împreunându-şi pe masă mâinile mici, bine făcute, vrednice, cu o verighetă lucind în dreapta.

Îi erau dragi artiştii, zicea ea, într-un limbaj cu o uşoară coloratură dialectală, dar care păstra totuşi o rezonantă de puritate, pentru că sunt oameni cu înţelegere, şi în viaţă înţelegerea e tot ce-i mai bun şi mai important — şi în fond veselia pictorilor tot pe asta se bazează, pentru că există două feluri de înţelegere a vieţii, una veselă şi una serioasă şi încă nu s-a putut afla căreia dintre ele i se cuvine întâietatea. Poate că mai potrivită ar fi o a treia: o înţelegere liniştită. Desigur că artiştii trebuie să locuiască la oraş, pentru că acolo se face cultura, şi ei cu aceasta au de-a face; dar, la drept vorbind, locul lor e între ţărani, care trăiesc în mijlocul naturii, fiind astfel mai aproape de înţelegerea vieţii, şi cu ţăranii ei s-ar potrivi mult mai bine decât cu târgoveţii, pentru că la aceştia din urmă înţelegerea s-a atrofiat sau au fost nevoiţi s-o încalce de dragul ordinii lor orăşeneşti, dar la urma urmei asta tot o atrofiere a înţelegerii înseamnă. N-ar vrea să se arate însă nedreaptă nici faţă de orăşeni; există totdeauna excepţii, şi directorul Stighmayer, ca să pomenim tot de el, cumpărând tabloul acela trist, a arătat multă înţelegere, şi nu numai artistică.

Ajunsă aici le oferi oaspeţilor cafea şi brioşe, dar Schildknäpp şi Adrian preferau să-şi folosească timpul rămas aruncându-şi o privire prin casă şi prin gospodărie, dacă Frau Schweigestill ar vrea să fie atât de amabilă să le-o arate.

— Cu plăcere, zise ea. Păcat numai că Max al meu (Max era domnul Schweigestill) e la câmp cu Gedeon, băiatul nostru. Vor să încerce o maşină nouă de împrăştiat bălegarul pe care a adus-o Gedeon. Aşa că domnii vor trebui să se mulţumească cu mine.

Cum adică, "să se mulţumească", protestară ei, şi o însoţiră prin casa masivă, văzură, imediat în faţă, odaia de toate zilele a familiei, o camera îmbibată de mirosul de tutun de pipă pe care de altfel îl simţeai pretutindeni; şi apoi odaia stareţului, o cameră simpatică, de mărime potrivită şi, faţă de arhitectura exterioară, ceva mai veche, mai curând aducând a stil 1600 decât 1700, lambrisată, cu duşumea de scânduri,

fără covor, şi un tapet de piele presată ce pornea de sub marginea tavanului de grinzi; cu imagini de sfinţi pe pereţii netezi ai firidei boltite în care se afla fereastra cu geamurile prinse în plumb şi având la mijloc câte un pătrat pictat de sticlă multicoloră ; în zid se mai găsea o firidă, cu un lighean de aramă şi cu o cană la fel, şi un dulap în perete prins în balamale şi închis cu broaşte din fier bătut. Se putea vedea şi o bancă de colţ cu perne de piele şi, nu departe de fereastră, o masă grea de stejar, în formă de ladă, cu sertare adânci sub tăblia lustruită. Masa avea la mijloc o parte adâncită, marginile înălţate, şi acolo, deasupra, fusese aşezat un pupitru de studiu, sculptat. În dreptul mesei, prins de o grindă din tavan, atârna un candelabru uriaş, în care încă mai erau înfipte resturi de lumânări de ceară, o piesă decorativă stil Renaissance împodobită ici şi colo cu fel de fel de coarne de cerb, şi câte alte plăsmuiri fantastice.

Vizitatorii lăudară din toată inima odaia stareţului. Schildknäpp chiar spuse, dând din cap gânditor, că acolo ar fi bine de stat, de trăit, dar stăpâna casei avea oarecare îndoieli, socotind că pentru un scriitor ar putea fi prea izolat, prea departe de viaţă şi de cultură. I-a dus pe oaspeţi şi sus pe scară, la etaj, ca să le arate câteva din camerele de dormit înşirate una lângă alta pe coridorul spoit cu var şi mirosind a mucegai. Erau mobilate cu paturi şi scrinuri în genul dulapului pictat în culori vii din sala de jos, şi numai câteva erau aşternute: până-n tavan aproape, cu plăpumi de fulgi după obiceiul ţărănesc. "Ce multe dormitoare!" exclamară amândoi. Da, aproape toate stăteau goale, răspunse gazda. Numai din întâmplare fusese locuit câte unul din ele. Doi ani de zile, până în toamna trecută, trăise acolo o baroană von Handschuchsheim: rătăcea prin toată casa, o cucoană ale cărei gânduri, după expresia folosită de Frau Schweigestill, nu reuşeau deloc să se înţeleagă cu cele ale restului lumii, şi ea căutase acolo adăpost împotriva acestei neînţelegeri. Personal, se descurcase foarte bine cu baroana, stătuse de vorbă cu ea cu plăcere, şi câteodată reuşea s-o facă să râdă chiar de ideile sale năstruşnice. Dar din nenorocire aceste idei nu-i puteau fi scoase din cap şi nici măcar oprit progresul lor, aşa că în cele din urmă sărmana baroana a trebuit să fie încredinţată îngrijirii unor specialişti.

Despre asta stăpâna casei le povesti pe când începură să coboare scara, la întoarcere, şi în timp ce ieşeau în curte să-şi arunce ochii şi pe la grajduri. Altă dată, reluă ea, mai demult, unul dintre numeroasele dormitoare fusese ocupat de o domnişoară din societatea cea mai aleasă, care născuse aici un copil — întrucât stă de vorbă cu artişti poate spune pe nume măcar lucrurilor, dacă nu şi persoanelor. Tatăl domnişoarei făcea parte din înalta magistratură, acolo, sus, la Bayreuth, şi îşi cumpărase un automobil acţionat electric, şi ăsta a fost începutul tuturor nenorocirilor. Pentru că trebuise să angajeze şi un şofer, care să-l ducă la birou, şi tânărul acesta, nimic deosebit la el, doar că era tare fercheş în livreaua lui galonată, a zăpăcit-o pe domnişoară de şi-a pierdut firea. I-a făcut un copil, şi când treaba a ieşit la lumina zilei, pe părinţi i-au apucat furiile şi disperarea, au început să-şi frângă mâinile şi să-şi smulgă părul din cap, în sfârşit, jale mare şi blesteme, cum n-ar fi crezut cineva că-i posibil, înţelegere, tocmai asta-i, n-a existat deloc în cazul acela, de nici un fel, doar o spaimă nestăpânită de "ce-o să zică lumea", şi domnişoara s-a aruncat pur şi simplu la picioarele părinţilor zvârcolindu-se, rugându-se şi plângând cu sughiţuri, până când au leşinat şi ea şi maică-sa, amândouă deodată. Într-o bună zi a apărut însă preşedintele de tribunal aici şi a stat de vorbă cu ea, cu stăpâna casei: un bărbat mărunţel, cu barbişon cărunt şi ochelari cu ramă de

aur, doborât de mâhnire. S-au înţeles ca domnişoara să vină aici pe ascuns şi după aceea, tot sub pretextul anemiei, să mai rămână un timp. Şi când măruntul înalt funcţionar a fost gata de plecare, s-a mai întors o dată spre ea şi i-a spus cu lacrimi îndărătul ochelarilor cu rame de aur: "Vă mulţumesc, stimată doamnă, pentru înţelegerea binefăcătoare pe care-aţi arătat-o!" Se referea la înţelegerea pentru părinţii rău loviţi, nu pentru fată.

A venit apoi şi ea, sărăcuţa ; ţinea tot timpul gura deschisă şi sprâncenele ridicate; şi tot aşteptându-şi ceasul, i-a mărturisit multe doamnei Schweigestill, mai ales despre vinovăţia ei, şi nu pretindea deloc că fusese sedusă — dimpotrivă, Carl, şoferul, spusese chiar: "Nu-i bine ce facem, domnişoară, s-o lăsăm baltă!" Dar i-a fost peste puteri, şi e gata şi acuma să ispăşească prin moarte, cum o să se şi întâmple; când eşti gata să faci sacrificiul vieţii, i se părea ei, plăteşti pentru toate. A şi fost foarte curajoasă când i-a venit vremea, şi a adus pe lume un copil, o fetiţă, cu ajutorul doctorului Kürbis, medicul de circumscripţie, un om cumsecade, căruia îi era totuna cum a fost făcut copilul, numai să se nască aşa cum scrie la carte, să nu-i pricinuiască greutăţi. Dar uite, cu tot aerul de ţară şi îngrijirea bună, domnişoara a rămas foarte slabă şi după facere a continuat să ţină gura deschisă şi să ridice sprâncenele, şi din pricina asta arăta şi mai ofilită în obraji, iar când, după un răstimp, tatăl ei, mărunt dar cu o situaţie înaltă, a venit s-o ia acasă, văzând-o, i-au lucit lacrimi în dosul ochelarilor cu rame de aur. Copilul a fost dat la călugăriţele franciscane din Bamberg, dar din ziua aceea nici maică-sa n-a mai fost altceva decât o călugăriţă; s-a măcinat de tot de oftică în odaia ei, alături de un canar şi o broască ţestoasă pe care i le dăruiseră părinţii din milă; de bună seamă că sămânţa zăcuse în ea de la început. În cele din urmă au trimis-o la Davos, ceea ce, pare-se, a dat-o gata, pentru că a murit aproape imediat — de altfel asta a şi vrut, iar dac-o fi avut dreptate în părerea ei că atunci când eşti gata de sacrificiul vieţii plăteşti toate dinainte, a fost chit, şi-a avut ce-a dorit.

În timp ce gazda povestea despre domnişoara pe care o adăpostise, vizitaseră grajdul vacilor, intraseră la cai şi se uitaseră şi la cocina porcilor. S-au dus şi la găini, şi în dosul casei, la albine, după care cei doi prieteni au întrebat cât au de plătit şi li s-a răspuns că nimic. Mulţumiră pentru toate şi porniră cu bicicletele îndărăt spre Waldshut, să prindă trenul. Erau amândoi de acord că ziua nu fusese pierdută în zadar şi că Pfeiffering era un colţ interesant.

În sufletul său, Adrian păstră imaginea acestui locşor, dar multă vreme nu luă o hotărâre. Voia să plece, dar undeva mai departe decât la numai o oră cu trenul înspre munte. Din muzica pentru *Love's Labour's Lost* scrisese până atunci o schiţă la pian pentru scenele de început, însă lucrul lâncezea ; stilul artificial de parodie era greu de menţinut, pretindea o fantezie mereu şi excentric împrospătată şi stimula dorinţa de a respira alt aer, de a schimba locul, mediul. Era stăpânit de nelinişte. Se săturase de odaia casei Rodde de pe Rambergstrasse, care-i oferea o izolare îndoielnică şi unde oricând putea să intre careva să-l invite cine ştie un de. "Caut, îmi scria el, întreb, în forul meu interior lumea din jur şi pândesc o indicaţie, să aflu o localitate în care să mă îngrop, departe de toţi şi nestingherit, să-mi pot duce mai departe dialogul meu cu viaţa, cu soarta..." Stranii, sinistre cuvinte! Cum să nu mă treacă un fior, să nu-mi tremure mâna cu care scriu, la gândul dialogului, întâlnirii şi înţelegerii cărora le căuta, conştient sau inconştient, scena?

Se hotărî pentru Italia, şi porni într-acolo într-o perioadă

neobişnuită pentru turism, tocmai la venirea verii, la finele lui iunie. Îl convinsese şi pe Rüdiger Schildknäpp să-l însoţească.

XXIV

În 1912, în vacanţa mare — locuiam încă la Kaisersaschern — când m-am dus cu tânăra mea soţie să-l vizitez pe Adrian şi pe Schildknäpp în cuibul pe care şi-l aleseseră în Munţii Sabini, era a doua vară pe care şi-o petreceau acolo: toată iarnă zăboviseră la Roma, şi în mai, când se încălzise, se întorseseră la munte, în aceeaşi casă ospitalieră unde locuiseră şi anul precedent şi se simţiseră cât se poate de bine în cele trei luni cât stătuseră acolo.

Târguşorului îi zicea Palestrina, era locul de naştere al compozitorului, în antichitate se numise Praeneste, şi Dante, când pomeneşte de el în cântul al douăzeci şi şaptelea din *Infernul,* îi spune Penestrino, castelul principilor Colonna — aşezare pitorească rezemată de un munte, la care ajungeai pe o stradă în trepte, nu tocmai curată, ce pornea de jos din piaţa bisericii şi urca în umbra caselor. Un soi de porci mici negri, mişunau pretutindeni, şi nu era mare lucru ca trecătorul neatent să fie împins în zidul caselor de vreunul din asinii împovăraţi peste măsură, care şi ei forfoteau în sus şi în jos. După ce ieşea din târguşor strada devenea un fel de potecă şi urca mai departe, pe lângă o mănăstire de capucini până sus în vârful colinei, unde dăinuiau câteva ruine ale acropolei, între care şi vestigiile unui teatru antic. În timpul scurtei noastre vizite, Hélène şi cu mine am urcat de mai multe ori la aceste venerabile rămăşiţe, pe când Adrian se îndărătnicea să "nu vrea să vadă"; şi nu trecuse, luni de zile, dincolo de grădina umbroasă a capucinilor, locul lui de predilecţie.

Casa Manardi, unde locuiau Adrian şi Schildknäpp, era, fără îndoială, cea mai impunătoare din localitate şi, cu toate că familia era alcătuită din şase suflete, ne putea găzdui şi pe noi, musafirii, fără nici o greutate. Aşezată pe strada în trepte, clădirea era masivă şi severă, în gen de *palazzo* sau de castel, ridicată, după aprecierea mea, cam prin a doua treime a secolului al şaptesprezecelea, cu foarte sobre ciubucării la cornişa de sub acoperişul de olane, plat şi doar puţin scos în afară, cu ferestre mici şi un portal cu ornamentaţii de pe la începutul barocului, portal în a cărui căptuşeală de scânduri era tăiată uşa de intrare propriu-zisă, prevăzută cu un clopoţel. Prietenilor noştri li se cedase un apartament cu-adevărat vast, la parter, chiar la nivelul pământului, compus dintr-o odaie de lucru cu două ferestre, spaţioasă cât o sală, pardosită cu piatră, ca toate încăperile casei de altfel, umbroasă, răcoroasă, puţin cam întunecată, şi mobilată foarte simplu cu scaune de paie şi sofale cu cârlţi, dar atât de vastă încât două persoane puteau să-şi vadă fiecare de treabă fără să se stingherească una pe alta şi mai rămânea loc destul între ele. Din această odaie dădeai în două dormitoare mari, mobilate şi ele sobru, iar un al treilea fusese deschis pentru noi.

Odaia gazdelor se afla la catul de sus şi alături de ea era bucătăria, mult mai încăpătoare, unde primeau musafirii din târguşor; avea un horn imens deasupra vetrei, plin pe dedesubt cu cele mai fantastice linguroaie şi cuţite şi alte ustensile de bucătărie, demne de un căpcăun, iar pe margine, un raft plin cu vase de aramă, tigăi, oale, castroane, tingiri, piuliţe, şi acolo domnea *signora* Manardi, căreia ai casei îi ziceau Nella — aed că o chema Poronella —, o matroană chipeşă de tip roman, cu buza de sus proeminentă, — nu chiar brunetă, mai curând şatenă, cu

ochii plini de bunătate şi cu părul străbătut de şuviţe argintii, pieptănat lins, strâns, de o simplitate rustică la înfăţişare, voinică, plinuţă chiar, dar bine proporţionată — ci adesea o vedeai proptindu-şi în şoldurile bine strânse de cordonul şortului mâinile mici, dar deprinse cu treaba şi împodobite cu inelul dublu de văduvă în dreapta.

De pe urma căsătoriei îi rămăsese o fată, Amelia, de treisprezece sau paisprezece ani, cu uşoare semne de idioţie — avea obiceiul la masă, să mişte lingura sau furculiţa încoace şi-ncolo prin faţa ochilor şi să repete tot timpul, cu o intonare interogativă, un cuvânt oarecare ce i se întipărise în minte Dumnezeu ştie cum. Cu câţiva ani în urmă locuise în casa Manard o distinsă familie de ruşi — tatăl fiind un conte sau un prinţ stăpânit de vedenii şi care le făcuse celor din casă de multe ori, noaptea, supărări, trăgând cu pistolul în fantome când i se năzărea că le vede umblând prin dormitorul lui. E natural că asemenea amintiri să fi rămas foarte vii în mintea fetei şi poate că explică de ce Amelia întreba întruna şi stăruitor lingurile ei: *"Spiriti? Spiriti*[74]*?* Dar şi lucruri mai mărunte erau suficiente ca să-i creeze o obsesie melancolică: se întâmplase ca un turist neamţ să pronunţe cuvântul "pepene", care în italieneşte e de gen masculin , ca în limba germană, la feminin, şi de atunci copila, urmărind mişcarea lingurii, clătina din cap cu ochii trişti şi murmura! *"La melona? La melona?" Signora* Peronella şi fraţii ei se făceau că n-aud, nu văd, încercau să lase impresia că fata se poartă normal, iar când se întâmpla să observe uimirea musafirilor, se mărgineau să schiţeze un zâmbet, mai mult duios şi iertător, ba aproape bucuros, ca şi cum ar fi fost vorba de un gest drăguţ. Hélène şi cu mine ne-am deprins destul de repede cu apaticele meditaţii ale Ameliei la masă. Adrian şi Schildknäpp nici nu le mâi observau.

Fraţii gazdei, despre care am pomenit, unul mai mare decât Peronella şi celălalt mai mic, ea fiind cam la mijloc între ei, erau: avocatul Ercolano Manardi, căruia i se zicea, cel mai adesea, scurt şi cu oarecare încântare, *I avvocato,* mândria Manarzilor (familie de altminteri de origine rurală modestă, fără carte), un bărbat de vreo şaizeci de ani, cu mustaţă căruntă şi zburlită, cu voce răguşită, chelălăită, care, până să înceapă o frază, scotea un fel de răget de măgar — şi Sor Alfonso, cel tânăr, între patruzeci şi cincizeci de ani; neamurile îi spuneau în intimitate Alfo, şi era plugar; îl întâlneam adesea, când ne întorceam din plimbările noastre de după-amiază prin Campagna, în drumul spre casă, călare pe micul său urecheat, cu picioarele ajungându-i până aproape de pământ, cu umbrela de soare deschisă şi ochelari albaştri pe nas. După toate aparentele avocatul nu-şi mai exercita profesiunea, ci se mulţumea să citească doar gazeta — dar asta, absolut fără întrerupere, şi în zilele de zăpuşeală îşi îngăduia să rămână la el în odaie, în izmene, cu uşa deschisă. Îşi atrăgea, din pricina asta, dezaprobarea lui Sor Alfo, care considera că marele jurist — *quest uomo*[75]*,* cum zicea el în asemenea ocazii — întrecea măsura. În spatele fratelui, critica vehement licenţa provocatoare şi nu se lăsa convins de cuvintele de îmbunare ale surorii sale, care argumenta că supraabundenţa sangvină a avocatului şi pericolul unei apoplexii ce-l pândea când era căldură mare ar justifica ţinuta lui vestimentară sumară. Dacă-i aşa, *quest uomo* n-avea decât să ţină măcar uşa închisă, riposta Alfo, în loc să se expună în halul ăsta privirilor alor săi şi ale unor *distinti forestieri*[76]*.* O cultură înaltă nu

---

[74] Vedenii? Vedenii? *(it.)*

[75] Omul ăsta *(it)*

[76] Străini distinşi *(k). i* Sătean *(it.).*

justifica o indolenţă atât de arogantă. Era clar că aici îşi făcea loc, sub un pretext bine ales, o anumită animozitate a *contadino*-ului împotriva cărturarului familiei, cu toate că — sau, tocmai pentru că — Sor Alfo împărtăşea şi el din adâncul inimii admiraţia tuturor Manarzilor pentru avocat, în care vedeau un fel de om de stat. Dar şi concepţiile despre lume ale fraţilor erau divergente, pentru că avocatul avea convingeri destul de conservatoare, era solemn şi evlavios, pe când Alfonso, dimpotrivă, era liber-cugetător, *libero pensatore,* şi avea o atitudine critică, răzvrătită faţă de biserică, de dinastie, şi de *il govemo,* pe care-i socotea pătrunşi până-n măduvă de ticăloşie. *"Ha capito, che sacco di birbaccione?"* "Ai priceput acum, ce bandă de pungaşi?" avea el obiceiul să clameze încheindu-şi diatribele, — mult mai bun de gură decât avocatul care, după câteva tentative de protest cloncănite cu greu, se retrăgea mânios îndărătul ziarului.

Cei trei mai aveau şi un văr, frate cu răposatul soţ al *signorei* Nella, Dario Manardi, un om blajin, tip de ţăran, cu barbă căruntă, mergând în baston şi locuind, împreună cu soţia lui, o figură ştearsă şi bolnăvicioasă, tot în casa familiei. Aceştia îşi făceau gospodărie separat, în timp ce pe noi şapte, adică fraţii, Amelia, cei doi oaspeţi permanenţi şi perechea în vizită, *signora* Peronella ne ospăta în romantica sa bucătărie cu o abundenţă cu totul disproporţionată faţă de preţul modest al pensiunii şi nu mai contenea îmbiindu-ne şi oferindu-ne de mâncare. Aşa, de pildă, după ce savurasem o *minestra*[77] substanţială, grauri cu *polenta*[78]*, scaloppini*[79] în sos Marsala, o friptură de berbec sau de mistreţ cu garnitură îndulcită, salată din belşug, brânză, fructe, iar prietenii noştri îşi aprindeau la cafea ţigara, ea era în stare să întrebe, cu aerul cu care ai face o propunere atrăgătoare, ca şi cum i-ar fi venit o idee strălucită: "*Signori,* ce-aţi zice acum de puţin peşte?" — Setea ne-o astâmpăra cu un vin local, rubiniu, pe care avocatul îl bea gemând, în înghiţituri mari, ca apa, băutură cam prea tare ca să fie recomandabilă la masă de două ori pe zi, dar, iarăşi, ar fi fost păcat să-l botezi cu apă. *La padrona*[80] ne îndemna cu cuvintele: "Beţi, beţi! *Fa sangue il vino*[81]*.* Dar Alfonso o mustra pentru asemenea superstiţii.

După-amiezele ne călăuzeau paşii în plimbări frumoase, în care glumele anglo-saxone ale lui Rüdiger Schildknäpp ne făceau să râdem din toată inima, coboram,

E drumul tivit cu tufe de mure, în vale, pe pământurile îngrijit cultivate, cu măslini şi ghirlande de viţă, cu ogoare împărţite în loturi, împrejmuite cu garduri de zid în care se deschideau porţi aproape monumentale. Mai e nevoie să vă spun cât mă emoţiona, în afară de reîntâlnirea cu Adrian, cerul clasic, neumbrit de nici un nor în toate săptămânile petrecute acolo, cât mă încânta atmosfera de antichitate ce scălda dintotdeauna peisajul şi pe care o regăseam când şi când în câte un colţ pitoresc, vreun jgheab de fântână, în silueta unui păstor sau capul demonic de Pan al unui ţap? Se-nţelege, Adrian clătina din cap surâzând, nu fără ironie, la extazul inimii mele de umanist. Artiştii nu prea dau atenţie unui mediu ambiant lipsit de raporturi directe cu lumea creaţiei lor şi în care ei nu văd, în consecinţă, nimic altceva decât un cadru de viaţă indiferent, mai mult sau mai puţin prielnic. — Când ne

---

[77] Supă *(it).*
[78] Mămăligă *(it).*
[79] Bucăţi de carne *(it).*
[80] Stăpâna casei *(it.)*
[81] Vinul face sânge *(it).*

întorceam acasă aveam asfinţitul în faţă, şi în viaţa mea n-am văzut mai multă splendoare într-un cer în amurg. Un strat de aur gros ca uleiul plutea la orizont, înspre apus, înconjurat de un roşu însângerat — de o frumuseţe atât de fenomenală, încât priveliştea ne putea umple sufletul de exuberanţă. Şi totuşi, mi-era oarecum neplăcut când Schildknäpp, arătând spre superbul spectacol, striga: "Vizionaţi, vă rog, acelea!" şi Adrian izbucnea în râsul lui încântat pe care i-l provocau întotdeauna caraghioslâcurile lui Rüdiger. Aveam impresia că profita de ocazie ca să râdă de emoţia mea şi-a Hélènei, şi chiar şi de măreţia naturii.

Despre grădina mănăstirii, care domina târguşorul şi unde prietenii noştri urcau în fiecare dimineaţă, cu mapele lor, să lucreze, fiecare în altă parte, am mai vorbit. Solicitaseră călugărilor permisiunea, şi ea le-a fost acordată cu multă bunăvoinţă. Deseori îi însoţeam şi noi în umbra cu miresme îmbătătoare a micului domeniu, oarecum lipsit de îngrijirea grădinarilor, împrejmuit cu ziduri părăginite, dar îi lăsam netulburaţi la treburile lor şi fără să ne vadă, fără ca ei să se zărească unul pe celălalt, izolaţi de tufele de leandru, de laur, de rămurişul de grozame, petreceam pe seama noastră dimineaţa din ce în ce mai caldă: Hélène croşetând, eu citind vreo carte, împăcat, dar şi încordat la gândul că Adrian acolo, aproape, înainta în compunerea operei sale.

O dată — din nefericire numai o singură dată în tot timpul şederii noastre — ne-a cântat la pianul destul de dezacordat din odaia de toate zilele a gazdelor câteva din fragmentele terminate şi în bună parte chiar instrumentate pentru o orchestră de elită, ale "agreabilei, amuzantei comedii intitulate *Zadarnic truda iubirii",* cum i se zicea piesei în 1598; pasaje caracteristice şi câteva scene succesive constituind o suită: actul întâi, inclusiv scena cu intrarea în casa lui Armado, şi alte câteva, ulterioare, pe care le compusese fragmentar, anticipând: în special monoloagele lui Biron, la care reflectase insistent din capul locului — cel în versuri de la finele actului a treilea, şi cel în proză în ritm liber, din al patrulea — *they have pitched a toil, I am toiling in a pitch, pitch, that defiles*[82] —, şi mai izbutit, sub raport muzical, decât primul, cu disperarea comică, grotescă, dar cu toate acestea sinceră şi profundă a cavalerului când se vede prins în mrejele suspectei *black beauty*[83]*,* sarcasmul său dezmăţat — *By the Lord, this love is as mad as Ajax: it kills sheep, it kills me, I am sheep*[84]*.* Reuşita aceasta se datora pe de o parte prozei sprintene, sacadate, în jocuri iuţi de cuvinte, ceea ce permitea compozitorului să facă uz de o inventivitate bufonă incomparabilă, dar pe de alta, faptului că în muzică repetarea unei teme ajunsă familiară, aluzia spirituală sau profundă este totdeauna mai elocventă, mai impresionantă, iar în monologul al doilea elementele primului erau reamintite cu un haz nespus. Asta se referea înainte de toate la amarele invective adresate inimii sale din pricina patimii neroade pentru "palidul diavol cu sprâncene mătăsoase, şi-n loc de ochi, două boabe de smoală", şi în special la imaginea muzicală a acestor blestemaţi de ochi de smoală adoraţi: o scânteiere neagră, un amestec melic în care se topeau sunetele violoncelului şi ale flautului, în parte liric, pasionat, în parte grotescă dulcegărie, care, în

---

[82] Ei au momit fiara-n plasă, şi eu m-am prins în momeală, momeală care
năclăieşte *(engl).*

[83] Frumuseţe întunecată *(engl.).*

[84] Pe Dumnezeul meu, dragostea asta e o nebunie, ca nebunia lui Aiax, el şi-a ucis oile şi eu mă ucid pe mine, tot o oaie *(engl.).*

text, la pasajul *O, but her eye, — by this light, but for her eye I would not love her*[85] revine violent caricaturizată, cu tonalitatea profundă a ochilor accentuată, scăpărarea de lumină fiind încredinţată piculinei.

Nu mai rămâne nici o îndoială că insistenţa bizară, dramatic inutilă şi nejustificată, de a face din Rosaline o creatură desfrânată, infidelă, primejdioasă — imagine plămădită numai de vorbele lui Biron, pentru că, în realitate, în comedie, ea nu-i decât îndrăzneaţă şi glumeaţă — nu rămâne nici o îndoială, zic, că această caracterizare izvorăşte dintr-o nevoie a poetului, indiferent la eroarea artistică, de a insera o experienţă personală şi de a se răzbuna, cu rost sau fără, pe tărâm poetic. Rosaline, aşa cum nu mai conteneşte îndrăgostitul sa o descrie, e doamna întunecată din sonete, din ciclul al doilea, dama de onoare a Elizabethei, amanta lui Shakespeare care-l înşela cu amicul tânăr şi frumos; iar "poezioara melancolică" cu care Biron apare în scenă în acel monolog în proză — *Well, she has one o my sonnets already*[86]*,* este unul din cele pe care Shakespeare le-a adresat frumoasei brunete şi cu pielea albă. De altfel, cum de-ajunge Rosaline să-i aplice lui Biron, cel cu limba ascuţită şi care-i păstrează credinţă, o cugetare precum:

"Nu clocote cu-atâta foc sângele tinereţii,
Cât răzvrătit de pofte e cel al bătrâneţii ."

Când el este tânăr şi câtuşi de puţin "grav", aşa că nu-i nicidecum omul care să dea prilej la consideraţiuni despre jalnica figură a înţelepţilor căzuţi în nerozie, folosindu-şi toată puterea minţii în încercări de a-şi îmbrăca stupiditatea în aparentă de virtute. În gura Rosalindei şi a prietenelor acesteia, Biron iese cu totul din rol; nu mai e Biron, ci Shakespeare în nefericitele lui raporturi cu doamna întunecată; şi Adrian, care purta întotdeauna la el, într-o ediţie engleză de buzunar, *Sonetele,* acel straniu trio: poetul, amicul, iubita, se străduise de la început să adapteze caracterul lui Biron la acest pasaj al dialogului, la care ţinea, iar muzica să o scrie în aşa fel încât, păstrându-i caracterul burlesc, necesar ansamblului, să înfăţişeze totuşi personajul drept "grav" şi cu valoare spirituală, într-adevăr victimă a unei pasiuni ruşinoase.

Era frumos, şi l-am lăudat mult. De altfel, câte motive de laudă şi de uluire, de bucurie nu erau în tot ce cântase?! S-ar putea foarte serios aplica aici ceea ce învăţatul şi pedantul Holofern spunea despre sine însuşi: "E -un dar al meu, simplu, simplu de tot! Un simţ nebunesc, extravagant, pentru forme, figuri, siluete, obiecte, idei, năluciri, emoţii, transformări. Sunt concepute în uterul memoriei, hrănite de *pia mater*[87] în pântecele ei, şi născute de forţa fecundă a prilejului". *Delivered upon the mellowing of occasion.* Admirabil! Folosind o împrejurare cu totul incidentală, amuzantă, poetul ne dă o desăvârşită, neîntrecută descriere a spiritului de artist, şi involuntar gândul te ducea la spiritul care era pe cale, a ici, de a transpune în sferă muzicală opera satirică de tinereţe a lui Shakespeare.

Să trec cu totul sub tăcere uşoara jignire personală, mâhnirea provocată cu acest prilej de batjocorirea studiilor antice, prezentate în piesă drept nişte preţiozităţi de asceţi? Nu Adrian era vinovat de caricaturizarea umanismului, ci Shakespeare, şi tot de la el pleacă acea

---

[85] Ah, ochii ei... pe lumina asta, de n-ar avea asemenea ochi, n-aş iubi-o *(eng.).*

[86] Păi, iată, un sonet i-am şi făcut *(engl).*

[87] Substanţa nobilă a creierului *(lat).*

sucită ordine de idei care face ca noţiunile de "educaţie" şi "barbarie" să joace un rol atât de straniu. Prima înseamnă un monahism spiritual ce dispreţuieşte profund viaţa şi natura, rafinament savant, care vede in viaţă şi în natură, în imediat, în omenie, în sensibilitate barbaria. Chiar Biron, care pune o vorbă bună în favoarea firescului pe lângă conspiratorii plini de preţiozitate din dumbrava lui Academos, recunoaşte că "mai mult a pledat pentru barbarie decât pentru îngerul înţelepciunii". Îngerul acesta e făcut de râs, dar, e drept, numai de unii ce ei înşişi sunt de râs; pentru că "barbaria" în care recad conjuraţii, înamorarea lor până-n gât, ca în sonete, înamorare care reprezintă pedeapsa dată pentru conspiraţia lor nesăbuită, este şi ea tot o spirituală caricatură stilizată, o persiflare a amorului, iar muzica lui Adrian avusese grijă ca până la urmă sentimentul să nu scape mai ieftin decât îndrăzneaţă conspiraţie. Muzica, prin însăşi natura ei intimă, ar fi fost chemată, după părerea mea, să fie tocmai ea călăuza evadării din sfera artificialului absurd, spre libertate, în lumea naturii şi a omeniei. Dar, n-o făcea. Ceea ce cavalerul Biron numeşte barbarism, barbarie, adică tocmai spontanul, firescul, nu erau primite în triumf în sânul ei.

Sub raport artistic, muzica ţesută atunci de prietenul meu era demnă de toată admiraţia. Refuzase categoric, plin de dispreţ, să recurgă la desfăşurări de forţe, iniţial intenţionând să scrie partitura numai pentru orchestra clasică beethoveniană, şi numai de dragul figurii pompoase, ridicole a spaniolului Armado a mai introdus in orchestra sa o a doua pereche de corni, trei tromboane şi o tuba-bas. Dar totul păstra un riguros stil de muzică de cameră, lucrătură în filigran, o ingenioasă arhitectură sonoră de combinaţii groteşti, bogată în inspiraţii de o subtilă insolenţă, şi un amator de muzică, obosit de democraţia romantică şi de flecărelile moralizatoare şi popu-liste, zic un amator care ar fi aspirat la o artă de dragul artei, la o artă lipsită de ambiţii sau, într-un sens exclusivist la extrem, la o artă pentru uzul artiştilor şi al cunoscătorilor, ar fi fost captivat de acest ezoterism centrat pe sine însuşi, perfect glacial — care însă, ca ezoterism în sine, se autozeflemisea, în spiritul piesei, sub toate aspectele, se parodia, exagerându-se, şi asta picura, în încântare, un strop de tristeţe, un grăunte de disperare.

Da, în faţa acestei muzici te cuprindea un straniu amestec de admiraţie şi tristeţe. "Cât de frumos!" exclama inima — cel puţin a mea aşa exclama — "Şi cât de trist!" Căci admiraţia se adresa unei opere de artă scăpărătoare, melancolice, unei creaţii intelectuale ce-ar putea fi numită eroică, unei mizerii îmbrăcate în haina trufiei, operă pe care n-aş putea-o caracteriza altfel decât numind-o un joc al artei, un joc primejdios, pe viaţă şi pe moarte, totdeauna încordat, totdeauna emoţionant, pe marginea imposibilului. Tocmai asta întrista. Dar admiraţie şi tristeţe, admiraţie şi îngrijorare, nu-i aproape o definiţie a iubirii? Îl ascultasem pe Adrian, cu o dragoste încordată şi îndureratăpentru el şi tot ce era al lui. N-am fost în stare să spun mare lucru; Schildknäpp, care ştia totdeauna să fie un foarte bun, un foarte receptiv public, comentă lucrarea cu mult mai multă prezenţă de spirit, mult mai inteligent decât mine — care şi după aceea, la *pranzo,* la masă la Manardi, stăteam stingherit şi închis în mine însumi, tulburat de sentimente pentru care muzica ascultată n-avea nici un fel de înţelegere. *"Bevi! Bevi!"* zicea în timpul ăsta *la padrona. "Fa sangue il vino!"* Şi Amelia îşi plimba lingura prin faţa ochilor murmurând: *"Spiriti? Spiriti?..."*

Seara aceea a fost însă una dintre cele din urmă pe care noi, soţia mea dragă şi cu mine, aveam să le mai petrecem în ambianţa ciudată aleasă de cei doi prieteni. Câteva zile mai târziu trebuia să ne rupem de

lângă ei, după o şedere de trei săptămâni, şi să luăm drumul spre casă, spre Germania, pe când Adrian şi Schildknäpp aveau să mai rămână încă luni de zile, până în toamnă, credincioşi unei vieţi de idilică uniformitate, împărţită între grădina mănăstirii, masa familială, peisajul dantelat pe margini cu aur onctuos şi camera lor pardosită cu lespezi, unde îşi treceau serile citind la lumina lămpilor. Şi anul trecut o ţinuseră aşa toată vara, şi nici iarna, în oraş, felul lor de viaţă nu se schimbase prea mult. Locuiseră pe Via Torre Argentina, aproape de Teatro Costanzi şi de Panteon, la etajul trei, la o proprietăreasă care dădea camere cu chirie şi le pregătea micul dejun şi gustarea. Masa o luau într-o *trattoria* din vecinătate, plătind lunar un preţ forfetar. La Roma, rolul grădinii mănăstireşti din Palestrina Îl juca vila Doria Panfili unde primăvara şi toamna, în zilele calde, lucrau lângă o fântână impunătoare, la care veneau din când în când ca să se adape câte o vacă sau vreun cal ce păşteau în voie primprejur. Adrian lipsea rar de la concertele de după-amiază ale orchestrei municipale din Piazza Colonna. Seara, se ducea uneori la operă. În general însă, jucau domino la un pahar cu punci cu portocală, într-un colţ liniştit de cafenea.

Nu cultivau nici o altă relaţie — sau aproape nici una, izolarea lor fiind la Roma aproape tot atât de strictă ca şi la ţară. Evitau cu desăvârşire cercurile germane — cel puţin Schildknäpp fugea literalmente îndată ce-i ajungea la ureche o singură vorbă în limba maternă; era în stare să coboare din autobuz, din tren, dacă dădea acolo peste *Germans.* Dar nici relaţii în lumea locală n-aveau cum să-şi facă, cu sihăstria lor, sihăstrie în doi, dacă vreţi. În cursul iernii fuseseră invitaţi de două ori la o protectoare a artei şi artiştilor, o doamnă de origine necunoscută: Madame de Coniar, pentru care Rüdiger Schildknäpp avusese o scrisoare de recomandare de la München. În locuinţa ei de pe Corso, împodobită cu fotografii cu dedicaţii în rame de catifea sau de argint, întâlniră un amestec internaţional de artişti, actorime, pictori, muzicieni, polonezi, unguri, francezi şi chiar şi italieni, de care au uitat îndată ce-i pierdură din vedere. Uneori Schildknäpp îl lăsa baltă pe Adrian, ca să se ducă prin cârciumi cu vinuri faimoase împreună cu tineri englezi pe care simpatia i-i arunca în braţe, să facă excursii la Tivoli sau la călugării trapişti de la Quattro Fontane, ca să bea rachiu de eucalipt şi să vorbească *nonsense,* să se refacă după truda epuizanta a traducerilor.

Într-un cuvânt, în oraş, ca şi în sihăstria târguşorului de munte, amândoi duceau viaţa celor care, cufundaţi în munca lor, evită cu totul lumea şi oamenii. Cel puţin asta-i formula ce poate fi utilizată. Să mărturisesc că plecarea din casa Manardi, oricât de greu mă despărţeam întotdeauna de Adrian, era însoţită pentru mine personal de un anume sentiment secret de eliberare? A-mi exprima acest sentiment îmi impune îndatorirea de a-l justifica, şi lucrul va fi greu de făcut fără să mă pun, şi pe mine şi p e alţii, într-o lumină puţin ridicolă. Adevărul e că într-un anume punct, *in puncto puncti*[88] cum le place unor tineri de astăzi să spună, eu constituiam, între ai casei, o excepţie oarecum comică; ca să zic aşa, nu-mi găseam locul: şi-anume, în calitatea mea şi prin felul meu de viaţă de om însurat plăteam ceea ce, pe jumătate scuză, pe jumătate laudă, se numeşte un tribut "naturii". Şi eram singurul care făcea acest lucru în casa ca un castel de pe strada în trepte. Admirabila noastră gazdă, *signora* Peronella, era văduvă de ani de zile, iar fiica ei Amelia o fetiţă cam simpluţă. Fraţii Manardi, atât avocatul, cât şi plugarul, păreau a fi nişte burlaci înrăiţi, în aşa hal încât

[88] în punctul punctului *(lat).*

îţi puteai foarte bine imagina despre aceşti doi bărbaţi că nu se atinseseră de o femeie în viaţa lor. Mai era vărul Dario, cărunt şi blajin, cu o nevastă tare mărunţică şi bolnăvicioasă, o pereche pentru care viaţa amoroasă nu putea decât să se reducă la gesturi de caritate. Şi mai erau, în fine, Adrian şi Rüdiger Schildknäpp, vieţuind de luni de zile în mediul paşnic şi auster ce-l deprinsesem şi noi aproape, şi ei nu trăiau altfel decât călugării din mănăstirea de pe culme. Situaţia asta nu prezenta ea oare, pentru mine, omul de rând, ceva uimitor, apăsător?

Despre raporturile speciale ale lui Schildknäpp cu lumea largă a posibilităţilor sale de fericire şi despre înclinarea lui spre gospodărirea cu zgârcenie a acestui tezaur, zgârcenie faţa de sine însuşi deci, am vorbit mai înainte. Vedeam în asta cheia felului său de viaţă, izbuteam să-mi lămuresc faptul, greu de înţeles altminteri, cum de era în stare de atâta abstinenţă. Cu Adrian se întâmpla altceva — deşi îmi dădeam seama că această castitate în comun constituia baza prieteniei lor sau, chiar dacă acest cuvânt e prea cutezător, a vieţii lor laolaltă. Bănuiesc că n-am reuşit să ascund cititorului o anumită gelozie provocată de raporturile lui Adrian cu silezianul; şi el va înţelege că ceea ce determina, în ultimă instanţă, gelozia mea, era tocmai acest ceva în comun, trăsătura de unire constituită de abstinenţa lor.

Schildknäpp trăia — dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel — ca un *roui,* un şmecher al virtualului, Adrian însă ducea — nu mă îndoiam deloc — de la acea călătorie la Graz, adică la Pressburg, o viaţă de sfânt — cum dusese şi înainte. Dar ce mă cutremura pe mine era că, de atunci, de la acea îmbrăţişare, de la îmbolnăvirea sa trecătoare şi a faptului că-şi pierduse medicii în decursul ei, castitatea lui nu mai izvora din morala purităţii, ci din patosul impurităţii.

Dintotdeauna existase în firea lui ceva dintr-un *noli me tangere*[89] — ştiam asta; aversiunea lui pentru apropierea fizică excesivă a oamenilor, pentru promiscuitatea respiraţiilor, pentru atingerea corporală o cunoşteam prea bine! El era, în deplinul înţeles al cuvântului, un om al "repulsiei", al evitării, al reticenţei, al distanţei. Considera cordialităţile de natură fizică absolut incompatibile cu firea lui; chiar şi o strângere de mână era lucru rar, şi o făcea cu un fel de grabă. În cursul acestei ultime întâlniri ale noastre ciudăţenia amintită se manifestase mai limpede decât oricând şi avusesem senzaţia, nu ştiu dac-aş putea spune de ce, că acel "Nu mă atinge!", acel "Păstrează trei paşi distanţă!" îşi schimbaseră într-o anumită măsură sensul, ca şi cum ar fi urmărit nu doar să respingă un avans al cuiva, ci mai degrabă să înăbuşe şi să evite un avans invers — ceea ce era, evident, în legătură şi cu fuga lui de femeie.

Numai o prietenie atât de stăruitor atentă ca a mea putea percepe sau intui o atare modificare de semnificaţie, şi l-aş mânia pe Dumnezeu dacă as spune că sesizarea ei mi-a stricat bucuria apropierii de Adrian! Ce se petrecea cu Leverkühn mă putea zgudui, dar nu mă putea niciodată îndepărta. Există oameni alături de care e greu să trăieşti, dar de care e imposibil să te desparţi.

XXV

Documentul la care filele acestea au făcut în repetate rânduri aluzie, însemnările secrete ale lui Adrian, aflate de la moartea lui în

---

[89] Nu mă atinge *(lat).*

posesia mea, păstrate ca o comoară de preţ, o comoară groaznică — iată, îl fac cunoscut. Biografic vorbind, a sosit momentul intercalării lui. Mă opresc deci, cu povestirea, acolo unde ajunsesem când, oarecum la figurat, întorsesem spatele refugiului pe care de bunăvoie şi-l alesese, unde stătea împreună cu silezianul şi unde îl vizitasem, iar în acest al douăzeci şi cincilea capitol cititorul va auzi chiar cuvântul lui Leverkühn.

Dar e oare numai al lui? Avem în faţă un dialog. Un altul, cu totul altul, unul cumplit are, şi încă precumpănitor, iniţiativa cuvântului, iar în sala pardosită cu lespezi de piatră, scrisul nu face decât să aştearnă pe hârtie cele auzite de la acela. Un dialog? E oare într-adevăr un dialog? Ar trebui să fiu smintit s-o cred. Şi de aceea nu pot să cred nici că el, Adrian, în străfundul sufletului său, socotea reale cele ce vedea şi auzea: nici atunci când le vedea şi le auzea, nici după aceea, când le aşternea pe hârtie — cu tot cinismul cu care interlocutorul său încerca să-l convingă de realitatea prezenţei lui. Dacă însă vizitatorul acela n-a existat — şi mă îngrozesc la gândul mărturisirii implicate de recunoaşterea, chiar numai condiţională şi doar ca o eventualitate, a acestei posibilităţi — atunci e înspăimântător să crezi că acele cinisme, sarcasme şi dispute în oglindă se născuseră toate în chiar sufletul greu încercatului...

Se înţelege de la sine că nici prin minte nu-mi trece să dau pe mâna tipografului manuscrisul lui Adrian. Îl transcriu, cuvânt cu cuvânt, cu mâna mea, de pe hârtia cu portative acoperită cu scrisul lui rond, mărunt, cu trăsături înflorite, de modă veche, cum l-am mai caracterizat odată, mai demult, în manuscrisul meu, un scris de călugăr ai zice. S-a folosit de hârtie cu portative pentru că, probabil, în momentul acela n-avea alta la îndemână, sau poate pentru că la dugheana cu mărunţişuri aflată jos, în piaţa din faţa bisericii Sfântul Agapitus, n-avea de unde alege o hârtie de scris ca lumea. Două rânduri sunt aşternute totdeauna pe partea de sus a portativului şi două jos, pe partea basului; dar şi intervalul alb dintre portative e acoperit cu câte două rânduri.

Documentul nu poartă nici o dată, aşa că nu se poate stabili cu deplină certitudine momentul redactării. Dacă se poate pune oarecare bază pe convingerea mea, atunci nu a fost nicidecum conceput după vizita noastră în micul orăşel de munte sau în timpul şederii noastre acolo. A fost scris fie într-o perioadă mai pe la începutul acelei veri în care am petrecut şi noi acolo trei săptămâni cu prietenii noştri, fie în vara precedentă, când ei au locuit pentru prima oară în pensiune la Manardi. Că la vremea sosirii noastre întâmplarea ce-a dat naştere manuscrisului avusese loc, că Adrian purtase convorbirea ce urmează, este pentru mine o certitudine; de asemenea sunt convins că a aşternut-o pe hârtie îndată după ce s-a petrecut, probabil chiar a doua zi.

Aşa că mă apuc să copiez — şi teamă mi-e că nu va fi nevoie ca explozii îndepărtate să-mi zgâlţâie chilia pentru ca în timp ce scriu mâna să-mi tremure şi să-mi strâmbe literele...

"Şi de ştii ceva, taci. Tăcea-voi, de bună seamă, dacă nu de alta, măcar de ruşine, şi ca să-i cruţ pe oameni, da, voi tăcea din consideraţiuni sociale. Dârză şi nesmintită mi-e voinţa să rămân stăpân neclintit pe minte şi pe cuviinţă, să nu slăbească nicicând pân la cap. Dar de văzut, l-am văzut totuşi, în sfârşit, în sfârşit; a fost la mine, aici în sala asta, a venit să mă vadă, pe neaşteptate şi cu toate astea de-atâta vreme aşteptat; am stat îndelung cu El de vorbă şi doar un singur necaz mi-a rămas de pe urma asta, acela de a nu mă fi lămurit tocmai bine din ce pricină am tremurat tot timpul, din a frigului sau din

a Lui. Mi s-a părut ori a făcut El să mi se pară că e frig, ca să m-apuc să tremur şi să-mi dovedesc eu însumi că-i El, cel Unul şi fără de pereche? Pentru că ştiut e doar, de oricine, că nici un smintit nu tremură de frica nălucirilor de el scornite, ci dimpotrivă, se-mpacă foarte bine cu acestea şi se lasă-n a lor voie fără şovăială şi fără spaimă. M-a socotit oare smintit şi a ţinut să-mi arate, prin frigul cela afurisit, că eu nu-s smintit, dar nici El nălucire, şi că tremur în faţa Lui de teamă şi de năred ce sunt? Mare viclean e.

De ştii ceva, taci. Le tac pe toate, pentru mine. Le tac aici, pe hârtia asta cu portative, în vreme ce ortacul meu *in eremo*[90] şi-n ale râsului, departe, tocmai în fundul sălii, se hărniceşte să tălmăcească din limba străină ce-o iubeşte într-a noastră cea urâtă. Crede că eu compun şi de-ar vedea că scriu slove, ar zice că şi Beethoven la fel făcea.

Zăcusem ziua-ntreagă — suferindă făptură — cu afurisita mea de durere de cap, în beznă zăcusem, şi-mi venise să icnesc şi să vărs de câteva ori, cum e în boli grele, dar către seară mi-am revenit pe negândite, dintr-o dată! Am fost în stare să mănânc supa adusă de mama Manardi *("Poveretto!"*[91]*),* şi chiar să beau un pahar de vin roşu, *("Bevi, bevi!"),* şi m-am pomenit deodată înzdrăvenit, atât de bine, că mi-am aprins şi o ţigară. Aş fi putut să şi ies să mă plimb, cum hotărâsem cu o zi mai înainte. Dario M. Îşi pusese în gând să ne ducă jos, în târg, la clubul notabililor din Praeneste, să ne recomande, să ne arate încăperile, sala de biliard, sala de lectură. Nu voiam să-l jignim pe bietul om de treabă şi îi făgăduisem să-i facem placul — dar acu rămăsese asta numai în sama lui Sch., pentru mine boala era o scuză. Îndată după prânz, acru, el porni alături de Dario pe ulicioară, la vale, către plugarii şi pricopsiţii târgului, iară eu rămăsei numai cu mine.

Singur şedeam, aici în sală, cu lampa aprinsă, lângă ferestrele cu obloanele trase, în faţa mea se întindea odaia toată, şi citeam ce scrisese Kierkegaard despre Don Juan al lui Mozart.

Şi deodată simt un frig tăios, ca o izbitură, parc-aş fi stat, iarna, într-o odaie încălzită, şi deodată s-ar fi deschis o fereastră, în afară, spre ger. Dar nu-mi venea din spate, de unde sunt ferestrele, îmi venea din fată. Ridic ochii de pe carte şi privesc în sală, văd că Sch. se întorsese, căci nu mai sunt singur: în umbra ca de amurg, pe canapeaua de păr de cal, alături de masa şi de scaunele din mijlocul odăii, acolo unde ne luăm dimineaţa gustarea, sade cineva — sade în colţul canapelei, picior peste picior, dar nu-i Sch., e altcineva, mai mărunt, n-are nici pe departe prestanţa lui şi, mai ales, nu-i un "domn". Dar frigul mă pătrunde necontenit.

— *Chi i costà*[92]*?* — asta-i tot ce izbutesc să strig, cu un fel de nod în gât, proptindu-mă puţin cu mâinile în braţele fotoliului şi săltându-mă, aşa încât îmi cade cartea de pe genunchi, jos.

Îmi răspunde vocea liniştită, lentă a celuilalt, o voce oarecum cultivată şi agreabil nazală.

— Vorbeşte doar pe nemţeşte! Pe nemţeasca noastră veche şi frumoasă, fără farafastâcuri şi fără făţărnicii. O ştiu şi eu. E chiar limba mea preferată. Uneori nu pricep decât nemţeşte. De altfel, pune-ţi paltonul şi pălăria, şi ia-ţi un pled. Are să-ţi fie frig. Ai să dârdâi, chiar dacă n-ai să răceşti.

— Cine mă tutuieşte? întreb eu mânios.

— Eu, face el. Eu, fie cu iertăciune. Ah, asta-i din pricină că tu nu

---

[90] Întru sihăstrie *(lat).*

[91] Bietul de el! *(It)*

[92] Cine-i acolo? *(It)*

tutuieşti pe nimeni, nici măcar pe şugubăţul tău de gentleman, nici pe tovarăşul tău de joacă din copilărie, prietenul credincios, care-ţi spune pe nume, dar tu lui nu. Lasă astea. Aşa cum stau lucrurile acuma între noi, putem să ne tutuim. "Ne-am înţeles? Ei, ce s-aude? Nu te duci să-ţi pui ceva gros pe tine?

Străpung cu ochii clarobscurul, îl fixez, mânios, drept în ochi. E un bărbat cam pirpiriu, nici pe departe atât de voinic cât Sch., mai mărunt chiar decât mine — cu o şapcă sport pusă pe-o ureche, iar în partea cealaltă i se vede, de sub ea, păr roşu pe lângă tâmplă; ochii îi sunt puţin înroşiţi şi au gene roşii; o faţă cam brânzoasă, nasul puţin adus şi pieziş; peste cămaşa de flanelă cu dungi m diagonală poartă o haină în carouri, cu mânecile prea scurte, din care ies mâinile, cu degete butucănoase; pantalonii îi sunt indecent de strâns lipiţi pe picioare, şi poartă ghete galbene, atât de uzate încât nici măcar curăţate nu mai pot fi. *Un strizzi.* Un peşte. Şi vocea, cu inflexiuni de actor.

— Ne-am înţeles? repetă el.

— Înainte de toate, răspund eu tremurând în efortul de a mă stăpâni, aş dori să ştiu cine-i acela care-şi permite să pătrundă la mine şi să se aşeze nepoftit.

— "Înainte de toate", repetă el. Nu-i rău deloc, acest "înainte de toate". Dar tu eşti hipersensibil la orice vizită ce-ţi pare neprevăzută, nedorită. Eu nu vin să te scot în lume, sau să te linguşesc, să te fac să iei parte la vreo reuniune muzicală oarecare. Ci ca să discut cu tine afacerile noastre. N-ai de gând să pui ceva gros pe tine? Nu se poate sta de vorbă când îţi clănţăne dinţii.

Mai stau câteva clipe fără să-l slăbesc din ochi. Iar gerul tăios ce vine dinspre el mă străpunge, mă face să mă simt neputincios, despuiat, în hainele mele subţiri. Aşa că m-am dus. Mă scol pur şi simplu de pe scaun şi ies prin prima uşă la stânga, unde e dormitorul meu (celălalt dormitor e pe aceeaşi parte, dar mai încolo), scot din dulap paltonul, pe care-l port la Roma în zilele când bate tramontanul şi pe care a trebuit să-l iau cu mine pentru că altminteri n-aş fi ştiut unde să-l las, îmi pun pălăria, apuc şi pledul de voiaj şi, astfel echipat, mă întorc la locul meu.

El e tot în acelaşi loc, aşa cum îl lăsasem.

— Mai sunteţi încă aici, zic eu, ridicând gulerul paltonului şi înfăşurând pledul în jurul genunchilor, chiar după ce m-am dus şi m-am întors? Mă mir㠠Pentru că am o foarte puternică bănuială că nu sunteţi aici.

— Nu? întreabă el, cu voce afectată, cu rezonanţă nazală. Şi de ce n-aş fi?

Eu: Pentru că-i cu totul neverosimil ca într-o seară să apară cineva aici, să se aşeze în faţa mea vorbind nemţeşte şi emanând răceală, sub pretextul că vrea să discute cu mine afaceri despre care eu nu ştiu nimic şi nici nu vreau să ştiu nimic. Mult mai probabil e că s-a cuibărit în mine vreo boală, pe cale să izbucnească acum, şi că, din cauza toropelii, atribui frigurile care m-au cuprins şi împotriva cărora mă înfofolesc, persoanei dumneavoastră, iar dacă vă zăresc, e pentru că vreau să văd în dumneavoastră originea lor.

El (râzând calm şi convingător ca un actor): Ce aiureli! Ce aiureli inteligente debitezi! E tocmai ceea ce pe nemţeasca noastră veche şi frumoasă se cheamă o nerozie. Şi-atât de subtilă! O subtilitate plină de inteligenţă, parc-ar fi furată chiar din opera ta! Dar noi nu facem muzică aici, deocamdată. Şi-afară de asta, e curată ipohondrie. Nu-ţi mai vârî prostii în cap, te rog! Aibi un pic de mândrie şi nu te pierde cu firea atât de repede! Nu s-a cuibărit în tine nici o boală, şi nici nu e pe cale să

izbucnească, ci, după criza uşoară prin care ai trecut, eşti acum un tânăr strălucind de sănătate. Dar, iartă-mă, n-aş vrea să fiu lipsit de tact, pentru că, la urma urmei, ce-i aia sănătate? Şi-apoi, dragul meu, nu aşa izbucneşte o boală. N-ai nici urmă de febră, şi nu-i nici un motiv să ai.

Eu: Încă ceva, din trei vorbe pe care le rostiţi, una dă în vileag inexistenţa dumneavoastră. Nu spuneţi decât lucruri ce sunt în mine şi din mine ies, nu din dumneavoastră, îl maimuţăriţi pe bătrânul Kumpf, în felul lui de a se exprima, dar cu toate astea n-aveţi aerul de a fi frecventat cândva vreo universitate, vreo şcoală înaltă, nici să fi fost pus la colţ, acolo, alături de mine. Vorbiţi despre gentlemanul nevoiaş, vorbiţi despre cel pe care-l tutuiesc, chiar şi despre cei ce mă tutuiesc fără să le răspund cu-aceeaşi monedă. Şi mai vorbiţi şi despre opera mea. De unde le ştiţi pe toate?

El (râzând din nou afectat şi dând din cap, ca în faţa unei delicioase copilării): Păi, de unde să le ştiu? Vezi doar bine că le ştiu, şi pentru că le ştiu, vrei, spre necinstea ta, să tragi concluzia că nu vezi bine?! Asta-nseamnă să-ntorci cu fundu-n sus toată logica, aşa cum se-nvaţă ea la şcolile înalte. Când vezi că ştiu câte ştiu, în loc să-ncerci să deduci că eu nu exist, mai bine-ai deduce nu numai că exist, în carne şi oase, dar că sunt chiar acela drept care mă iei de la-nceputul începutului.

Eu: Şi drept cine vă iau?

El (cu un ton de politicoasă imputare): Ei, dă-o-ncolo, ştii foarte bine! Şi n-ar trebui să te prefaci chiar în halul ăsta; te porţi ca şi cum nu m-ai fi aşteptat de-atâta vreme. Ştii tot atât de tine ca mine că raporturile dintre noi trebuie să fie odată limpezite. Dacă exist — şi cred că acuma admiţi şi tu asta — atunci nu pot fi decât unul. Când întrebi Cine sunt, vrei să spui: Cum mă cheamă? Păi tu ştii pe dinafară toate poreclele caraghioase, le ştii încă de prin şcolile înalte prin care-ai umblat, de pe când începuseşi învăţătura şi n-aruncaseşi încă sub laviţă Sfânta Scriptură. Le ştii pe toate pe de rost şi poţi alege — toate numele mele cam aşa sunt, aproape numai porecle cum s-ar zice, nişte nume cu care parcă m-ar apuca cineva de bărbie cu două degete, ca-n joacă: Asta pentru că-s foarte popular, o popularitate autentic nemţească. Îi face omului plăcere să fie popular, nu-i aşa, chiar dacă nu caută asta, chiar dacă-i convins, în fond, că se datorează unei greşite înţelegeri. Totdeauna-i măgulitoare, totdeauna te unge la inimă. Şi-atunci, dacă vrei să-mi spui pe nume — deşi, cel mai adesea nu vrei deloc să le spui oamenilor pe nume, nici nu ştii cum îi cheamă, nici nu-ti pasă cum îi cheamă — alege-ţi unul, alege-ţi-l dintre numele bădărăneşti, oricare. Unul singur nu-mi place şi nu vreau să-l aud pentru că, hotărât lucru, e o bârfă veninoasă şi nu mi se potriveşte câtuşi de puţin. Cel ce-mi zice domnul *Dicis et non facis* e-un dobitoc ce paşte pe imaşurile neştiinţei. Ar vrea să fie chipurile tot o mângâiere, ca şi cum m-ar apuca de bărbie cu două degete, da-i o defăimare. Eu, ce spun, fac, îmi ţin făgăduielile până la cel mai neînsemnat amănunt, tocmai ăsta-i principiul meu în afaceri, tot aşa cum evreii sunt oamenii cei mai de nădejde în negustorie, şi când ajung lucrurile la înşelătorie, păi, se ştie, că eu, care cred în cinste şi-n corectitudine, eu sunt totdeauna cel păcălit...

Eu: Dicis et non es.[93] " Ţineţi neapărat să şedeţi colo pe canapea, în faţa mea, şi să-mi vorbiţi, dinafară, nu din mine, rupând-o pe nemţeasca veche a lui Kumpf? Şi veniţi să mă vizitaţi unde, tocmai aici în Italia, unde nu vă ştie nimeni şi unde nu vă dă nimeni ascultare? Ce lipsă absurdă de stil! La Kaisersaschern, da, ar mai fi mers. La

[93] Spui, dar nu exişti *(lat).*

Wittenberg, sau sus pe Wartburg, sau chiar la Leipzig, aţi fi fost oarecum credibil. Dar aici, sub cerul acesta păgân şi catolic!?

El (dând din cap şi plescăind cu limba, mâhnit): Tţ, tţ, tţ, veşnic aceeaşi nevoie de îndoială, veşnic aceeaşi lipsă de încredere în sine! Dac-ai avea curajul să spui: "Unde-s eu, acolo-i Kaisersaschern!", nu-i aşa, dintr-o dată s-ar potrivi toate, dintr-o dată *dominus aestheticur*[94] n-ar mai avea de oftat din pricina lipsei de stil. Carnaxi! Ai avea dreptul să vorbeşti astfel, dar asta-i, că n-ai curajul, sau te porţi ca şi cum nu l-ai avea. Te subestimezi, amice, şi mă subestimezi şi pe mine dacă mă reduci în aşa hal, daca vrei să faci din mine un mărunt neamţ de provincie. Sunt german, e-adevărat, sunt german până-n măduva oaselor, dacă vrei, dar de-o viţă veche, de-un neam mai bun, cu inimă de cosmopolit. Îmi tăgăduieşti dreptul de-a mă afla şi eu aici, dar nu iei în seamă vechiul dor german de peregrinări romantice către frumoasa ţară a Italiei! Admiţi că sunt german, dar c-aş putea şi eu să tremur dup-un pic de soare, aşa, în legea lui Dürer, asta nu vrea conaşul să admită — nici chiar atunci când, lăsând la o parte soarele, am aici treburi mari şi grabnice, cu o făptură aleasă...

În clipa aceea mă cuprinse o greaţă nespusă, de mă trecură fiorii. Mi-era însă greu să desluşesc pricina tremurului; putea tot atât de bine să fie produs şi de frig, pentru că gerul emanat de el se înteţise într-atât, încât mă înjunghia, prin palton, până-n măduva oaselor. Îl întrebai mânios:

— N-aţi putea face să înceteze oroarea asta, frigul acesta glacial?

La care, *El*: Din nefericire, nu. Îmi pare rău că nu-ţi pot fi pe plac, în privinţa asta. Aşa-s eu: glacial. Altminteri cum aş putea rezista, cum aş putea să mă simt la mine acasă, acolo unde locuiesc?

Eu (involuntar): Vreţi să spuneţi în gheenă şi-n speluncile ei?

El (râzând, parcă l-aş fi gâdilat): Straşnic! Mi-ai zis-o verde-n faţă, şi nemţeşte, şi cu haz! Mai sunt ele o mulţime de nume frumoasei de-un patetism savant, pe care domnul doctor *ex-theologus* le ştie, desigur, pe toate, cum ar fi *carcer, exitium, confutatio, pernicies, condemnatio*[95] şi aşa mai departe. Dar tot cele profund nemţeşti, pline ce umor, îmi sunt cele mai dragi, n-am ce-i face. Să lăsăm însă, deocamdată, locul şi chiverniseala lui. Îţi citesc pe faţă că te pregăteşti să-mi pui întrebări. Mai e timp pentru asta, nu-i deloc o chestiune arzătoare — iartă-mi gluma, când zic că nu-i arzătoare! — e timp pentru asta, timp berechet, timp neţărmurit — timpul e tot ce-i mai bun, tot ce-i esenţial din ceea ce dăm noi, şi clepsidra, darul nostru, e-atât de frumoasă, atât de fin e orificiul prin care se scurge nisipul roşu, şi firişorul atât de firav, că ochiul nici nu bagă de seamă cum acesta scade din cavitatea superioară; şi numai la urmă ai impresia că merge repede, că a mers repede — dar e atât de multă vreme de când a mers repede, printr-un orificiu atât de fin, că nu mai merită să vorbeşti şi nici să te gândeşti la ce-a fost. Şi tocmai despre asta, despre clepsidră, că a fost răsturnată şi că nisipul, oricum, a început să curgă, despre asta mi-ar face plăcere să-ţi vorbesc, dragul meu, şi să ne înţelegem.

Eu (destul de sarcastic): Mare vă e aplecarea în a grăi precum grăit-a Dürer — întâi "să tremur dup-un pic de soare" şi-acum clepsidra "melancoliei". Nu vine la rând acum "pătratul magic"? M-aştept la orice şi mă deprind cu toate. Mă deprind şi cu neruşinarea dumneavoastră de a mă tutui şi de a-m i spune "dragul meu", ceea ce-mi stârneşte o nespusă scârbă. Dar, la urma urmei, mă tutuiesc pe mine însumi — şi-

---

[94] Domnul estetician *(lat).*

[95] Închisoare, moarte, respingere, pierzanie, pedeapsă *(lat).*

aşa se explică, probabil, faptul c-o faceţi şi dumneavoastră. Dac-ar fi să vă cred spusele, ar însenina că stau de vorbă cu negrul Kesperlin — Kesperlin, adică nimeni altul decât Kaspar, Gaşper, şi-aşa Gaşper şi Samiel ajung să fie unul şi-acelaşi lucru.

El: Iar începi?

Eu: Samiel. Să râzi nu alta! Unde ţi-e oare fortissimo-ul în do minor cu tremoloul din arcuş, lemnele şi tromboanele care — ingenioasă şi puerilă spaimă, destinată publicului romantic — răsare din fa diez minorul abisului, cum răsări tu din stânca ta? Tare mă mir că nu-l aud!

El: Ei, lasă, lasă! Avem noi instrumente mult mai onorabile şi-ai să le-auzi, n-avea grijă. Or să-ţi cânte ele, când ai să fii copt să le-asculţi. Totul e o chestiune de maturizare şi de timp. Tocmai despre asta aş vrea să stau de vorbă cu tine. Dar Samiel — e o formă prostească. Sunt, e-adevărat, un adept al graiului din popor, dar Samiel prea e vulgar, e vorbirea lui Johann Ballhorn de la Lübeck, care, dând s-o dreagă, mai rău a stricat. Va să zică Sammael. Şi Sammael, ce va să zică?

Eu (tac, îndărătnic).

El: De ştii ceva, taci. Preţuiesc discreţia cu care mă laşi pe mine să tălmăcesc în nemţeşte. "Înger al otrăvii" va să zică.

Eu (printre dinţii pe care abia de-i pot ţine strânşi): Da-da, hotărât lucru, chiar aşa arătaţi! întocmai ca un înger! Vreţi să ştiţi cum arătaţi? Ordinar n-ar fi tocmai cuvântul potrivit. Ca o lepădătură obraznică, ca un depravat, ca un codoş sângeros arătaţi, asta-i înfăţişarea sub care aţi socotit nimerit să mă vizitaţi — nu a unui înger!

El (privindu-se, în jos, şi ţinându-şi braţele depărtate în lături): Cum? Cum? Cum arăt? Nu-nu, faci foarte bine că mă-ntrebi dacă ştiu cum arăt, pentru că, sincer, nu ştiu. Adică nu ştiam, tu mi-ai atras atenţia. Poţi să fii sigur, nu dau nici o importanţă înfăţişării mele, o las, ca să zic aşa, în seama ei. E o pură întâmplare felul cum arăt, sau, mai bine zis, este rezultatul împrejurărilor, ele îl determină, fără ca eu să mă sinchisesc măcar. Adaptare, mimetism, le ştii tu toate astea, mascaradele şi vrăjitoriile cumetrei Natură care, după aceea, are totdeauna un surâs batjocoritor în colţul buzelor. Dar tu, dragul meu, n-ai să-mi socoteşti această adaptare, despre care ştiu tot atât de mult sau tot atât de puţin cât ştie şi fluturele foliaceu despre a lui, n-ai s-o socoteşti, zic, drept o referire la tine, n-ai să mi-o iei în nume de rău. Trebuie să admiţi că dintr-un anumit punct de vedere e destul de potrivită — din punctul de vedere din care te-ai dus să capeţi ştii tu ce, şi încă după ce-ai fost prevenit, din punctul de vedere al liedului tău frumos cu simbolul criptografic — o, într-adevăr, foarte ingenios, aproape inspirat:

Când datu-mi-ai, o dată,
În noapte, răcoroasa băutură,
Viata mi-ai otrăvit-o..."
Admirabil.
"Din rana mea muşcat-a
Şarpele, şi suge..."

Sincer, plin de har. E, de altminteri, ceea ce noi am recunoscut din capul locului, şi de aceea am fost cu ochii pe tine încă de la început — văzusem că erai un caz demn de interes, un caz ce se prezenta într-o formă cât se poate de favorabilă: era de ajuns să-i pui dedesubt numai puţin din focul nostru, numai puţin să-l încălzeşti, să-l aţâţi, să-l stârneşti, ca să scoţi din el ceva strălucit. Parcă şi Bismarck a spus ceva în felul ăsta; cum că neamţul are nevoie de o jumătate de sticlă de

şampanie ca să se ridice la nivelul său firesc. Am impresia c-a spus ceva în sensul ăsta. Şi pe bună dreptate. Dotat, dar bleg, aşa-i neamţul — destul de dotat însă ca să-l irite propria sa amorţeală şi s-o învingă prin iluminare, chiar dac-ar fi să-l stârnească pe diavol din pricina asta. Tu, dragul meu, ai ştiut prea bine de ce aveai nevoie şi ai făcut întocmai ce trebuia când ai pornit la drum să-ţi cauţi *salva venia*[96]*,* frânţia.

— Taci!

— Taci? Ia te uită, ai făcut progrese. Te-ncingi. În sfârşit, ai lăsat şi tu o dată baltă pluralul politeţii şi-mi spui Tu, cum se şi cuvine între oameni pe cale să încheie o-nvoială pe vecie.

— Tăceţi din gură!

— Să tăcem? Păi iată, se fac aproape cinci ani de zile de când tăcem, şi trebuie totuşi s-ajungem odată să stăm de vorbă şi să ne sfătuim ca lumea despre toată tărăşenia asta şi despre circumstanţele atât de interesante în care te afli. Fireşte, asta-i o treabă asupra căreia trebuie păstrată tăcere, dar nu între noi şi nu la nesfârşit — pentru că, la urma urmei, clepsidra a fost întoarsă, prin orificiul fin-finuţ nisipul roşu a început să curgă — oh, de abia a început! E o nimica toată, cât s-a strâns jos, în comparaţie cu cantitatea care a mai rămas sus — noi dăm timp, dăm din belşug, timp nesfârşit, n-ai nevoie să te gândeşti ce e la capătul lui, mai e pân-atunci, mai e mult chiar până la clipa când ai putea în fond să-ncepi să te gândeşti la sfârşit, când s-ar putea spune: *"Respice finem*[97]*,* şi cu-atât mai vârtos nu-i nevoie să chibzuieşti dinainte, cu cât clipa aceea nu-i statornicită, e lăsată-n seama arbitrarului şi a firii omului şi nimeni nu ştie unde să-i facă loc, şi cit de departe o poate împinge, către sfârşit. E o glumă foarte reuşită, un aranjament excelent: caracterul incert, facultativ al clipei când îţi vine vremea să te gândeşti la sfârşit înceţoşează amuzant clipa sfârşitului predestinat.

— Palavre!

— Dă-o-ncolo, ţie nu-ţi poate fi nimeni pe plac. Eşti bădăran chiar faţă de psihologia mea — când tu însuţi, pe Zionsbergul tău natal, ai numit psihologia o stare mediană plăcută şi neutră, iar pe psihologi oamenii cei mai iubitori de adevăr. Eu nu spun vorbe de clacă niciodată, şi mai ales nu atunci când vorbesc despre timpul care e scris cuiva, şi despre sfârşitul hărăzit, ci spun neclătinat ce şi cât trebuie. Oriunde-i vorba să întoarcem clepsidra şi să hotărâm timpul, un timp incalculabil de lung, dar oricum, un timp limitat, şi să hărăzim un sfârşit, suntem în elementul nostru, acolo-i de noi. Timp, asta vindem noi — să zicem de pildă douăzeci şi patru de ani — îţi convine? Ţi se pare destul? Douăzeci şi patru de ani poate omul trai ca păduchele pe-mpărat, poate ului o lume-ntreagă, ca un mare necromant, cu lucru diavolesc şi strălucit; şi cu cât trece vremea, cu-atât uită mai mult de amorţeală, de blegeală şi, iluminat nespus, îşi iese din sine, se-nalţă deasupra sa, fără să-şi pară schimbat lui însuşi, este şi rămâne acelaşi, numai că e ridicat la înălţimea sa firească, datorită unei jumătăţi de sticlă de şampanie, şi-i e îngăduit, beat de încântare, să guste toate voluptăţile aproape insuportabile ale inspiraţiei, şi s-ar putea să ajungă a se încredinţa, cu mai mult sau mâi puţin temei, că asemenea inspiraţie n-a mai existat de mii de ani şi în unele clipe de uitare, să se simtă pur şi simplu zeu. Cum s-ajungă unul ca ăsta să mai ştie că vine şi o vreme când trebuie să te gândeşti şi la sfârşit? Numai că, sfârşitul al nostru-i, la sfârşit el e-al nostru, treaba asta trebuie bine înţeleasă, şi nu numai prin tăcere,

---

[96] Cu voia ta *(lat).*

[97] Gândeşte-te la sfârşit *(lat).*

oricât s-ar trece restul sub tăcere, ci de la om la om, şi încă limpede.

Eu: Va să zică vreţi să-mi vindeţi timp?

El: Timp? Pur şi simplu timp? Nu, drăguţule, asta nu-i marfă s-o vândă diavolul. Pentru atâta lucru nu am primi preţul pe care îl cerem: ca sfârşitul să ne aparţină. Ce fel de timp, asta-i socoteala! Timp măreţ, o nebunie de timp, timp îndrăcit, în care-ţi merge strălucit şi arhistrălucit — iar după aceea îţi merge şi niţel mai rău, fireşte, ba chiar al naibii de rău, asta nu numai că recunosc, ci chiar accentuez cu mândrie, pentru că aşa-i drept şi-aşa se şi cuvine, aşa-i felul şi firea de artist. Artistul, se ştie, înclină-ntotdeauna spre excese, excese în ambele sensuri; e foarte normal să întreacă puţin măsura. La el pendula bate totdeauna cu oscilaţii ample între veselie şi melancolie, dar asta-i ceva obişnuit, arată, ca să zic aşa, mai cumpătat şi mai burghez şi mai de târgoveţ în comparaţie cu ceea ce dăm noi. Pentru că, în această materie, noi furnizăm superlative: furnizăm avânturi şi revelări, trăiri, şi eliberări, şi dezlănţuiri, libertate, şi siguranţă, şi uşurare, sentimente de forţă şi de triumf, c-ajunge omul nostru să nu-şi mai creadă simţurilor — unde mai pui la socoteală, pe deasupra, admiraţia nemăsurată pentru propria sa creaţie, care lesne îl poate face să renunţe la orice altă admiraţie, din afară — fiorul cultului propriei sale făpturi, deliciile şi oroarea de a se vedea ca un fel de portavoce cu har divin, o dihanie dumnezeiască. Şi, între timp, din când în când, se produce şi câte o prăbuşire în adâncuri, de o profunzime respectabilă — nu numai în gol şi-n pustiu şi-ntr-o neputincioasă melancolie, ci şi în dureri şi boleşniţă — cu care de altminteri e deprins, le-a avut întotdeauna, ele făcând parte din firea lui, numai că ridicate de iluminare, de beţia conştientă de care pomenisem, ajung la un fortissimo de toată frumuseţea. Sunt dureri pe care omul le acceptă bucuros cu mândrie, pentru desfătările fără seamăn gustate, dureri despre care nu ştia decât din basme, durerile micuţei sirene, tăioasele junghieturi de cuţit în frumoasele picioare omeneşti cumpărate în locul cozii de peşte. O ştii doar pe micuţa sirenă din poveştile lui Andersen. Ar fi o minune de iubită pentru tine! (o vorbă numai să spui, şi ţi-o aduc în pat.

Eu: N-ai de gând să taci odată, neroadă făptură!

El: Ei, ei, de ce răspunzi îndată cu grosolănii? Vrei mereu să tac din gură. Dar eu nu fac parte din familia Schweigestill[98]. Şi, de altfel, cumătră Else, cu toată discreţia ei perfect înţelegătoare, ţi-a îndrugat vrute şi nevrute despre oaspeţii ei ocazionali. Eu însă n-am venit la tine, în ţară străină şi păgână, ca să tac din gură, ci ca să obţin confirmarea expresă, între patru ochi, şi un contract în toată regula cu privire la prestaţii şi la plată. Ţi-am mai spus-o, au trecut mai bine de patru ani de când tăcem — şi în timpul ăsta totul a mers ca pe roate, cât se poate de frumos, cu cele mai ispititoare perspective, încât se poate zice că treaba-i pe jumătate făcută. Vrei să-ţi spun cum stau lucrurile şi ce mai e pus la cale?

Eu: După cum s-arată, trebuie să ascult.

El: Ba o şi doreşti, eşti, fără îndoială, foarte încântat să poţi asculta. Tare mă tem că ai chiar mare poftă s-asculţi şi de cumva m-aş codi, te-ai tângui şi zbârli. Pe bună dreptate. E doar atât de intimă, de familiară, lumea asta în care ne aflăm, tu şi cu mine — suntem amândoi la noi acasă în ea, un adevărat Kaisersaschern, cu aerul lui curat vechi german, de pe la una mie cinci sute sau cam aşa ceva, scurtă vreme înainte de a se ivi Doctorul Martinus, cu care de altfel m-am împăcat foarte bine, chiar dacă nu ne-am purtat cu mănuşi unul cu celălalt —

---

[98] Taci-din-gură *(germ.).*

n-a aruncat el o dată o franzelă, ba nu, cu o călimară, după mine, va să zică înainte de petrecerea cu Războiul de treizeci de ani. Adu-ţi aminte cât de vesel şi cât de însufleţit era poporul la voi, în Germania de mijloc, şi pe malurile Rinului şi peste tot, cât de plin de viaţă şi de chef, şi chiar cam frământat, destul de frământa t, prevestitor de răzbunări, de nelinişti — pelerinaje la Sfântul Sânge din Niklashausen în Faubertal, procesiuni de copii, sfinte moaşte sângerânde, foamete, răscoale ţărăneşti, războiul şi ciuma din Köln, stele căzătoare, comete şi semne prevestitoare, călugăriţe stigmatizate, cruci apărând pe hainele oamenilor, cămaşa de fecioară cu ciudatul semn al crucii pe ea, cu care, purtând-o drept stindard, voiau să pornească împotriva turcilor. Frumoase timpuri, ale dracului de nemţeşti! Nu te unge la inimă când te gândeşti la ele? Se-ntâlneau, pe-atunci, în zodia Scorpionului, întocmai aştrii potriviţi, aşa precum multânvăţatul meşter Dürer închipuitu-şi-a pe foaia lui de leacuri; atunci venit-au în ţara nemţească micuţii cei gingaşi, spirilii cei vii, oaspeţii scumpi din Indiile Asfinţitului, flagelanţii — ia te uită, ciuleşti urechea? Ca şi cum aş vorbi de tagma pocăiţilor, de tagma flagelanţilor, ce-şi puneau spinarea la bătaie pentru ispăşirea păcatelor lor şi-ale tuturor. Eu vorbesc însă de-un alt soi de flagelanţi, cei ce sunt nevăzuţi de mici, şi au codiţă, ca palida noastră venera, *spirochaeta pallida,* ăsta-i soiul despre care vorbesc. Dar ai dreptate, sună familiar la ureche, liniştitor, a miez de ev mediu şi a *flagellum haereticorum fascinariorum.* Da-da, se poate-ntâmpla adesea ca hămesiţii ăştia de care vorbesc să se dovedească *fascinam*[99]*,* în cazuri mai de soi, cum ar fi al tău. De altminteri, să ştii, sunt binecrescuţi şi domesticiţi, de multă-multă vreme, şi-n ţări bătrânei unde-s cuibăriţi de veacuri şi veacuri, nu mai fac feste prea deocheate, ca pe timpuri, cu plăgi deschise şi duhoare şi nasuri mâncate. Pictorul Baptist Spengler nu arată deloc ca unul care ar trebui să-şi zornăie zurgălăi de alarmă şi pe unde trece şi pe unde sta, cu leşul învelit în giulgiul ispăşirii.

*Eu: î*n halul ăsta e Spengler...?

El: De ce nu? Vrei să fii numai tu în halul ăsta? Ştiu, da, tu ai vrea să fii unicul, ce ai tu să nu mai aibă nimeni, nimeni să nu mai fie ca tine, şi orice comparaţie te supără. Dragul meu, omul trăieşte totdeauna în mulţime! Fireşte că Spengler e-un *Esmeraldus.* Nu degeaba clipeşte el mereu din ochi, ruşinat şi viclean totodată, şi nu degeaba Ines Rodde spune despre el că-i un făţarnic şiret şi ascuns. Aşa merg lucrurile, Leo Zink, *faunus ficarius*[100]*,* a scăpat până acum nevătămat, pe când curăţelul şi deşteptul de Spengler s-a pricopsit de tânăr. De altfel, fii liniştit, cruţă-ti gelozia, nu-l pizmui. E-un caz banal, neinteresant, din care n-o să iasă absolut nimic. Nu-i Python, balaurul fabulos, cu care să facem isprăvi senzaţionale. Poate că s-a mai luminat puţintel la minte de pe urma molipsirii, şi poate că n-ar fi ciut cu tot atâta plăcere Jurnalul fraţilor Goncourt şi pe abatele Galiani, dacă n-ar fi existat legătura lui cu sferele superioare, dacă n-ar fi fost posesorul tainicului talisman. Psihologie, dragul meu. Boala, mai ales boala ruşinoasă, discretă, ţinută ascunsă, creează un anumit conflict critic cu lumea, cu mediocritatea vieţii, creează o dispoziţie de răzmeriţă, de sarcasm faţă de ordinea burgheză, şi-l face pe om să-şi caute ocrotire în libertatea spiritului, în cărţi, în cugetare. Dar dincolo de asta, Spengler nu trece. Timpul cât îi mai este dat pentru citit şi citat, pentru băut vin roşu şi trândăvit, nu noi i l-am vândut, nu-i absolut deloc timp să-nmugurească geniu. Un monden consumat, istovit, şters, interesant şi nu prea, asta e,

---

[99] Vrăjitori *(lat).*

[100] Faun pervers *(lat).*

şi nimic altceva. Îşi macină încetişor ficatul, rinichii, inima şi maţele şi într-o bună zi, peste vreo câţiva ani, lovit de afazie sau de surzenie, cu-o glumă sceptică pe buze, are să dea ortul popii — şi cu asta, basta. N-a contat, n-a fost niciodată iluminare, elevaţie, inspiraţie, pentru că n-a fost la creier, n-a fost cerebral, mă-nţelegi — mititeii noştri, spirocheţii, nu se sinchisesc, în asemenea cazuri, de ceea ce-i nobil, înalt; evident că nu-i seducea aşa ceva, nu se ajunsese la metastaze metafizice, metaveherice, metainfecţioase...

Eu (cu ură): Cât o să mai trebuiască să stau aici să dârdâi şi să v-ascult pălăvrăgeala insuportabilă?

El: Pălăvrăgeală? Să trebuiască s-asculţi? Parc-ai fi o flaşnetă. După a mea părere asculţi cu foarte mare atenţie şi tare eşti nerăbdător să afli mai multe şi de toate, Nu mai departe decât adineauri te interesai de amicul Spengler de la München, şi dacă nu ţi-aş fi tăiat vorba, m-ai fi întrebat lacom, întruna, despre gheenă şi speluncile ei. Nu mai face, te rog, pe plictisitul! Am şi eu amorul meu propriu, şi ştiu că nu sunt un musafir nepoftit. În două vorbe, metaspirochetoza este procesul meningean; ci te asigur, s-ar părea că unii dintre mititeii noştri au o deosebită predilecţie pentru părţile superioare, o pasiune pentru regiunea capitală, pentru meninge, *dura mater,* şi pentru *pia mater,* care ocroteşte în interior gingaşul parenchim, şi că din primul moment al contagiunii generale năvălesc într-acolo, pătimaşi.

Eu: Portul vă e cum vi-i vorba. S-ar părea că domnul codoş a studiat medicina.

El: Nu mai mult decât ai studiat tu teologia, adică fragmentar şi pe specialităţi. Vrei cumva să tăgăduieşti că ai studiat doar ca specialist şi amator cea mai bună din arte şi ştiinţe? Ce te interesa pe tine... eram eu. Îţi sunt foarte îndatorat. Dar cum ai vrea tu ca eu, prietenul şi peştele Esmeraldei, aşa cum mă vezi în faţa ta, să nu manifest un interes special pentru acel domeniu al medicinei care ni se potriveşte, ne este tangent, înrudit, şi să nu mă simt în specialitatea asta ca la mine acasă? Într-adevăr, urmăresc în domeniul respectiv, cu perseverenţă, cu cea mai mare atenţie, ultimele progrese ale cercetărilor. În chestia asta unii *doctores* susţin şi jură sus şi tare că printre spirocheţi trebuie să existe specialişti ai creierului, amatori ai sferei cerebrale, scurt, un *virus nerveux.* Dar zişii *doctores* pasc pe imaşuri despre care-am mai pomenit. Lucrurile stau tocmai pe dos. Creierul este cel ce tânjeşte după ei şi le aşteaptă vizita plin de nerăbdare, cum b aşteptai tu pe a mea, îi invită, îi atrage, ca şi cum n-ar mai putea răbda aşteptarea. Îţi mai aduci aminte? Zice filozoful în *De anima*[101]*:* "Activitatea factorului activ se exercită asupra unui subiect predispus în prealabil să suporte activitatea". Vezi? Totul e în funcţie de predispoziţie, de receptivitate, de solicitare. Că există unii mai înzestraţi, mai apţi pentru practicarea vrăjitoriei şi că noi ne pricepem să-i alegem, asta au aflat-o şi demnii autori ai *Malleus*-ului.

Eu: Calomniator ordinar! Nu te cunosc! Nu te-am poftit aici!

El: Ah, ah, nevinovatul de el! Multcălătoritul client al spirililor mei nu-fusese prevenit? Nu? Şi medicii, tot cu instinctul tău cel făr-de-greş ţi i-ai ales, nu?

Eu: I-am luat din anuar, la întâmplare. Pe cine să fi întrebat? Şi cine mi-ar fi putut spune că mă vor lăsa încurcat? Ce-aţi făcut cu cei doi medici ai mei?

El: I-am curăţat, i-am curăţat. Oh, fireşte, i-am curăţat în interesul tău, pe cârpacii ăia. Şi chiar la momentul potrivit, nici prea devreme, şi

---

[101] *Despre suflet (lat).*

nici prea târziu; îndată ce, cu argintul lor viu şi cu injecţiile lor, au pus lucrurile pe calea cea bună şi când, dacă le-am fi dat mână liberă, n-ar fi putut decât să feştelească frumosul caz. Le-am permis să ne desfidă — şi cu asta, basta, afară cu ei! Îndată ce au îngrădit, aşa cum trebuia, prin tratamentul lor specific, prima infiltrare generală pronunţată în zona cutanată, dând, în felul acesta, un puternic impuls accesului metastazelor la zona superioară, rolul lor era îndeplinit şi trebuiau înlăturaţi. Nerozii nu ştiu — şi dacă ar şti, tot n-ar avea ce face — că prin tratamentul general procesele superioare, procesele metavenerice, sunt considerabil accelerate. Sunt promovate destul de frecvent, într-adevăr, şi prin lipsa de tratament în stadiile incipiente. Într-un cuvânt, oricum faci, tot prost iese. În nici un caz însă noi nu puteam tolera prelungirea provocării cu argint viu. Regresul infiltrării generale trebuia lăsat în voia lui, pentru ca propagarea spre partea superioară să se poată desfăşura pe îndelete, să ţi se asigure ani, decenii întregi de necromanţie frumoasă o întreagă clepsidră de timp diabolic şi genial. Astăzi, patru ani după ce te-ai molipsit, colo sus în capul tău e un locşor, mititel şi frumuşel, circumscris cu precizie — mic, dar există — care-i focarul, laboratorul spirocheţilor, ajunşi acolo pe calea licorii, ca să zic aşa: pe cale navigabilă, tocmai la punctul iluminării incipiente.

Eu: Vezi că te-am prins, zevzecule?! Te-ai trădat singur şi mi-ai destăinuit locul din creierul meu, focarul febrei care mi te plăsmuieşte şi fără de care n-ai exista niciodată! Mi-ai dezvăluit că excitaţia mă face să te văd şi să te-aud, dar că în realitate nu eşti decât o nălucire în faţa ochilor mei!

El: Of, ce logică! E tocmai pe dos, zăpăcitule! Nu eu sunt un produs al focarului din capul tău, din *pia mater,* ci acel focar te face în stare să percepi prezenţa mea, înţelegi? — fără el, fireşte, nu m-ai putea vedea. Şi vrei ca din pricina asta existenţa mea să fie legată de aiureala ta incipientă? Din cauza asta să fiu înglobat în conştiinţa ta subiectivă? Să avem iertare! Te rog! Aibi un pic de răbdare şi-ai să vezi că ceea ce-i în curs de formare şi de desfăşurare acolo sus te va face capabil de multe altele încă, îţi va da puterea să înfrângi cu totul alte obstacole, să-ţi învingi blegeala şi neputinţa. Aşteaptă până-n Vinerea Mare, că Paştele-i aproape! Aşteaptă un an, zece, doisprezece, până ce iluminarea, strălucirea ameţitoare, va face să pălească toate scrupulele paralizante şi îndoielile, şi-atunci vei şti pentru ce plăteşti, pentru ce te-ai dat cu trup şi suflet în puterea noastră. Şi-atunci, îţi vor germina şi ţie, *sine pudore*[102]*,* din seminţele laborantului, plante osmotice...

Eu (sărind în sus): Tine-ţi botul ăla împuţit! Îţi interzic să pomeneşti de tatăl meu!

El: Oh, tatăl tău nu-i chiar atât de nelalocul lui în botul meu. E mai şiret decât arată, totdeauna i-a plăcut speculaţia cu elementele. Migrena, punctul de plecare pentru dureroasele junghiuri ale micuţei sirene, tot de la el o ai... De altfel, am avut perfectă dreptate când m-am exprimat astfel, pentru că în toată vrăjitoria asta e vorba de osmoză, de difuziunea unei licori, de un proces de proliferare. E sacul lombar cu coloana de lichid ce pulsează în interior, ajunge până în regiunea cerebrală, la meninge, în al cărui ţesut insinuanta meningită venerică lucrează încetişor, pe tăcute. Dar în interior, în parenchim, oricât s-ar simţi ei atraşi şi cu oricât dor ar fi ei atraşi, micuţii noştri de spirocheţi n-ar putea pătrunde — fără ajutorul difuzării licorii, al osmozei cu seva celulară a *piei mater,* care o irigă, dizolvă ţesutul şi deschide flagelanţilor calea spre interior. Totul Vine de la osmoză,

---

[102] Fără ruşine *(lat).*

amice, ale cărei mistificatoare manifestări le-ai admirat de mic.

Eu: Ticăloşia dumitale are haz. As fi vrut să se fi întors Schildknäpp, să am cu cine râde. l-aş povesti şi eu istorii paterne. I-aş povesti cum îl podideau lacrimile pe tatăl meu când spunea: "Şi cu toate astea îs morţi!"

El: Carnaxi! Ai avea dreptate să râzi de lacrimile lui de înduioşare — fără să mai punem la socoteală că totdeauna sentimentele unuia care are a face cu Cel-ce-duce-în-ispită sunt altminteri decât cele ale lumii: se simte tentat să râdă când lumea plânge şi să plângă când ea râde. Şi ce-nseamnă oare "mort", când vegetaţia creşte şi se-nmulţeşte nebună, nenumărată, în fel de fel de forme, ajungând până şi heliotropă? Ce-nseamnă oare "mort", când picătura manifestă un apetit atât de sănătos? Tinere dragă, e mai bine să nu laşi in seama unui burtă-verde să hotărască ce-i aceea bolnav şi ce-i sănătos. Dacă un asemenea om se pricepe chiar atât de bine la viaţă, rămâne de văzut. Ce-i născut din moarte sau din boală îşi însuşeşte de multe ori cu poftă viaţa, crescând şi înălţându-se de pe urma lor. Uitat-ai ce-ai învăţat la şcolile înalte, că Dumnezeu poate schimba răul în bine , şi că nu trebuie să-l stânjenim când i se iveşte asemenea prilej? Şi iarăşi, e necesar totdeauna să fi fost careva bolnav şi nebun, ca să nu mai trebuiască să fie ceilalţi. Iar pe de altă parte, unde începe nebunia să devină boală, nimeni nu află chiar atât de uşor. S-apucă unul, căzut în extaz, şi scrie undeva, ca pentru sine: "Sunt fericit! Mi-am ieşit din fire! Asta zic şi eu că-i nou şi grandios! Ah, voluptate arzătoare a inspiraţiei! îmi dogoresc obrajii ca fierul topit! Sunt înnebunit, şi-o să înnebuniţi şi voi, cu toţii, când veţi simţi ce simt eu! Şi-atunci, Dumnezeu să aibă în pază sărmanele voastre suflete!" — ce-i asta, sănătate nebună, nebunie curată, sau i s-a urcat la meninge? Burghezul e cel din urmă în stare să stabilească acest lucru; în orice caz, multă vreme nu i se pare nimic ciudat, pentru că aşa-s artiştii, totdeauna au câte o păsărică. Şi dacă a doua zi unul s-apucă să strige: "Ah, singurătate stupidă! Viaţă de dine, când nu poţi crea nimic! De-ar izbucni măcar un război, pe-undeva, să se-ntâmple odată, ceva! Să pot crăpa şi eu, cu capul sus, c-un pic de demnitate! Lua-m-ar dracu să mă ia, c-al iadului sunt!" — îi iei de bune spusele? Când vorbeşte despre iad, rosteşte adevăru-adevărat sau nu-s decât metafore ce însoţesc un pic de melancolie firească a la Dürer? *In summa*[103]*,* noi vă punem la dispoziţie doar cele pentru care poetul clasic, cel mai presus de toţi vrednic, mulţumeşte atât de frumos zeilor săi:

"Zeii, nemărginiţii, de toate dau,
Cu totul, aleşilor lor: Bucuriile, nemărginite,
Durerile, nemărginite, cu totul!"

Eu: Hulitor mincinos! *Si diabolus non esset mendax et homicida!* Dacă-s silit să te-ascult, cel puţin nu-mi vorbi de măreţie sănătoasă şi de aur pur! Ştiu eu că aurul făcut la foc şi nu la soare, nu-i aur adevărat!

El : Cine-a spus una ca asta? E mai bun focul din soare decât cel din bucătărie? Măreţie! Numai când aud de ea...! Crezi tu că există una ca asta, *uningenium* care să n-aibă de-a face cu infernul? *Non datur!*[104] Artistul e frate cu criminalul şi cu nebunul. Îţi închipui tu că s-a putut crea vreodată o operă care să placă fără ca plăsmuitorul ei să fi avut

---

[103] În concluzie *(lat).*

[104] Nu există *(lat).*

de-nvăţat ce-i aceea o existenţă de criminal şi de nebun? Bolnav, sănătos, ce-s astea? Fără un element morbid, n-ar fi răzbit viaţa, câte zile-ar fi avut! Autentic, neautentic, ce-nseamnă astea? Ce suntem noi, scamatori? Scoatem lucruri de preţ din nasul neantului? De unde nu-i, nici dracu nu ia, şi nici o Venera palidă nu poate face ceva ca lumea. Noi nu creăm lucruri noi — asta-i treaba altora. Noi doar descătuşăm, eliberăm. Dăm dracului blegeala şi timiditatea, scrupulele preacurate şi îndoielile. Cu un pic de hiperemie spulberăm, suprimăm oboseala — şi cea mică şi cea mare, şi cea a oamenilor şi cea a vremii. Tocmai asta-i, tu nu te gândeşti la circumstanţe, nu gândeşti istoric, când te plângi că cutare şi cutare au avut o trăire integrală, bucurii şi dureri infinite , fără ca să li se fi aşezat dinainte clepsidra, fără să li se fi pus, la urmă, socoteala în faţă. Ceea ce-au putut, eventual, să aibă unii ca ăştia în evul clasic, astăzi numai noi putem oferi. Şi noi oferim ceva mai bun, noi şi numai noi oferim ce-i drept şi potrivit şi-adevărat — ce-ţi permitem noi să afli, dragul meu, nu-i deloc clasicul, e arhaicul, e arhiprimitivul, e ceva ce de mult n-a mai fost gustat. Cine mai ştie astăzi, cine mai ştia chiar în evul clasic ce-i aceea inspiraţie, ce-i aceea autenticul, străvechiul, primitivul entuziasm, entuziasmul nevătămat de nici o critică, de nici o chibzuire paralizantă, de nici un control ucigător al raţiunii — cine mai ştie ce-i aceea divinul extaz? Am chiar impresia că diavolul trece azi drept omul criticii dizolvante. Calomnie, dragul meu — şi de data asta. Carnaxi! Dacă diavolul detestă ceva, dacă există în toată lumea asta ceva ce el nu poate să înghită, e critica dizolvantă. Ceea ce vrea, ceea ce promovează el e tocmai triumful împotriva ei, nechibzuinţa irupând strălucitoare!

Eu: Şarlatan de bâlci!

El: Fireşte! Se putea altfel?! Când cineva lămureşte, rectifică cele mai grosolane neînţelegeri ce circulă pe seama sa, şi asta mai mult de dragul adevărului decât de dragul persoanei sale, e-un palavragiu. N-am de gând să îngădui ca mironoseala ta supărăcioasă să-mi vâre căluşul în gură, şi ştiu foarte bine că nu faci decât să-ţi stăpâne şti emoţia, că m-asculţi cu tot atâta plăcere cu câtă ascultă o fată, duminica, la biserică, şoaptele flăcăului... Să luăm, de pildă, "ideea" asta "originală , cum îi ziceţi voi de vreo sută sau două de ani încoace — pentru că înainte vreme nici vorbă să existe o asemenea categorie, cum nu exista nici dreptul de proprietate muzicală şi toate astea. Ideea asta originală, va să zică, e o chestie de trei, patru măsuri, nu-i aşa, altceva nimic. Tot restul e elaborare, o operă de rutină, nu-i aşa? Buun. Dar noi suntem acum cu toţii cunoscători, suntem experţi în materie şi observăm că ideea asta originală nu e nouă, că aminteşte, şi încă puţin cam prea mult, de ceva... de un pasaj întâlnit pe undeva, pe la Rimski-Korsakov sau pe la Brahms... Ce te faci? O modifici, n-ai încotro. Dar o idee originală modificată, mai e oare originală? Ia caietele de ciorne ale lui Beethoven! Nu găseşti o singură concepţie tematică pe care s-o fi lăsat aşa cum a dat-o Dumnezeu. O tot frământă şi o modelează şi adaugă apoi: *"Meilleur*[105]*.* Slabă-i încrederea în inspiraţia divină, modest respectul pe care-l mărturiseşte faţă de ea acest *meilleur* lipsit de orice entuziasm! O inspiraţie într-adevăr fermecătoare, imediată, absolută, indiscutabilă şi autentică, o inspiraţie în faţa căreia nu mai există alegere, modelare, ameliorare, la care totu-i ca un mesaj divin de-ţi face pasul să şovăie, să se-mpleticească, te străbate din creştet până-n tălpi cu sublimul fior al harului divin şi-ţi stoarce şiroaie de lacrimi de fericire din ochi — o atare inspiraţie nu-i de

[105] Mai bine *(fr.).*

la Dumnezeu, care prea lasă multe în seama raţiunii, e numai de la diavol, adevăratul domn şi stăpân al entuziasmului.

Cu individul din faţa mea se petrecuse între timp, pe când vorbea, mai către sfârşit, o schimbare pe nesimţite: dacă mă uitam bine la el, îmi apărea cu totul altfel decât înainte; nu mai arăta a peşte şi codoş, ci, cu voia dumneavoastră, a ceva mai de soi, purta guler alb, cravată, pe nasul lui coroiat o pereche de ochelari cu ramă de baga, îndărătul cărora luceau doi ochi umezi întunecaţi, înroşiţi puţin — faţa-i era un amestec de duritate şi moliciune : nasul ascuţit, buzele subţiri, bărbia însă moale şi cu gropiţă, gropiţe, de asemenea, şi în obraji — fruntea palidă şi boltită, din care părul pornea bogat dat pe spate, stufos pe la tâmple, des, negru şi lânos, şi o făcea să pară mai înaltă — un intelectual care scrie la gazetele de toată mâna despre artă, despre muzică, un teoretician şi critic, compunând el însuşi când activitatea-i de gânditor îi dă răgaz. Îşi trecea uneori delicat peste părul de la tâmple sau de la ceafă mâinile fără vlagă, subţiri, însoţind cuvintele cu gesturi de o distinsă stângăcie. Aşa arăta acum vizitatorul din colţul canapelei. Ca înălţime, era acelaşi, şi vocea, nazală, clară, cultivată, agreabilă, rămăsese neschimbată; asigura continuitatea identităţii apariţiei pe cale de transformare, îl aud spunând şi-i văd gura mare, cu colţurile strânse, cu buza de sus prost bărbierită, cum se mişcă articulând:

— Ce-i astăzi arta? Adevărată echilibristică. În ziua de azi, ca să intri-n joc, îţi mai trebuie şi altceva decât o pereche de cizme roşii şi nu eşti tu singurul care-i dai diavolului bătaie de cap. Uită-te la ei, la colegii tăi — ştiu prea bine că nu te uiţi la ei, tu cultivi iluzia unicităţii, şi vrei totul numai şi numai pentru tine, tot blestemul timpului în care trăieşti. Dar priveşte-i cel puţin ca o consolare, pe părtaşii tăi la instaurarea muzicii noi, vreau să zic pe cei cinstiţi, pe cei serioşi, care trag consecinţele situaţiei! Nu vorbesc de folcloriştii şi de neoclasicii sortiţi azilului de bătrâni, al căror modernism constă în faptul că-şi interzic orice izbucnire muzicală, că-şi înveşmântează, cu mai multă sau mai puţină demnitate, opera în costume de epocă din evuri preindividualiste. Încearcă să se convingă pe ei, încearcă să convingă şi pe alţii că ce-i plictisitor a devenit interesant, pentru că ce-i interesant a început să plictisească...

Am râs, n-am avut încotro; deşi frigul continua să se înteţească, trebuie să mărturisesc că, de când îşi schimbase înfăţişarea, mă simţeam mai bine în compania lui. Surâse şi el, pur şi simplu strângându-şi şi mai puternic colţurile gurii închise şi închizând puţin ochii.

— Şi mai sunt, pe deasupra, şi neputincioşi, continuă interlocutorul meu, dar cred că tu şi cu mine preferăm neputinţa decentă a celor care nu se coboară la a camufla îmbolnăvirea generală sub masca demnităţii. Boala este însă generală, şi cei sinceri îi constată simptomele atât la ei cât şi la antecesorii lor. Nu-i oare producţia ameninţată să se sleiască? Şi-apoi din câte ajung să fie aşternute pe hârtie, cele care mai merită să fie luate în serios vădesc trudă şi dezgust. Motive din afară, motive sociale? — Scăderea cererii — şi depinde oare posibilitatea producţiei ca şi în era preliberală în primul rând de bunăvoinţa incidentală a unui Mecena? Da, însă ca explicaţie nu-i suficient. Compunerea în sine a devenit prea grea, dezesperant de grea. Când opera nu mai suportă autenticitatea, cum să mai poată lucra cineva? Dar, amice dragă, lucrurile aşa stau: capodopera, plăsmuirea de sine stătătoare, face parte din arta tradiţională, arta emancipată o reneagă. Răul începe cu faptul că voi nu aveţi în nici un caz dreptul de a dispune de toate combinaţiile de sunete folosite cândva. Imposibil un

acord de septimă micşorată; imposibile, anumite note de pasaj cromatice. Oricare dintre compozitorii mai răsăriţi poartă în sine un canon al interzisului, al de-sine-însuşi-interzisului, care până la urmă ajunge să cuprindă toate mijloacele de tonalitate, deci ale întregii muzici tradiţionale. Ce-i fals, ce-i clişeu uzat, canonul hotărăşte. Acorduri tonale, acorduri de trei sunete într-o compoziţie *pi* orizontul tehnicii de astăzi ar depăşi orice disonanţă. În orice caz, ele ca atare trebuie folosite — dar cu multă circumspecţie şi numai *in extremis,* pentru că produc un şoc mai penibil decât cea mai teribilă discordanţă de pe vremuri. Totul se referă la orizontul tehnic. La începutul opusului 111, acordul de septimă micşorat este corect şi foarte expresiv. Corespunde, nu-i aşa, nivelului tehnic general al lui Beethoven, tensiunii între disonanţa maximă admisibilă după el şi consonanţă. Principiul tonalităţii şi dinamica sa conferea acordului ponderea sa specifică . A pierdut-o — printr-un proces istoric ireversibil. Ascultă acordul fosilizat — chiar aşa, scos din contextul lui, el reprezintă o poziţie tehnică de ansamblu opusă celei autentice. Fiecare sunet poartă în sine întregul, propria sa poveste. Dar de aceea aptitudinea urechii de a distinge ce e corect şi ce e fals este direct şi indisolubil legată de el, de acest unic acord, care în sine nu e fals, şi nu are absolut nici un raport abstract cu nivelul tehnic general. Pretenţia asta la justeţe formulată de noi şi impusă artistului de plăsmuirea sa e puţin cam severă — n-ai impresia? Căci, nu se epuizează oare capacitatea lui de lucru prin simpla respectare a celor cuprinse în condiţiile obiective de producţie? În fiecare măsură pe care cineva cutează să o gândească, stadiul tehnic îi apare ca o problemă. În fiecare clipă tehnica în ansamblul ei îi pretinde să-i dea satisfacţie, să-i dea unicul răspuns just autorizat de ea în acel moment. Cu alte cuvinte, compoziţia lui ajunge să fie constituită din nimic altceva decât din asemenea răspunsuri, soluţii la rebusuri tehnice. Arta devine critică — ceva foarte onorabil, cine o contestă? Multă nesupunere se cere într-o supunere riguroasă, multă independenţă, mult curaj. Şi pe urmă, primejdia sterilităţii — ce-ai de zis? Mai e ea doar o primejdie, sau e pur şi simplu o situaţie de fapt?

Îşi acordă un răgaz. Cu ochii umezi, înroşiţi, mă privi prin lentilele ochelarilor, ridică delicat mâna şi îşi mângâie părul cu cele două degete de la mijloc. Spusei:

— La ce vă aşteptaţi? Să vă admir sarcasmul? Nu m-am îndoit niciodată că sunteţi în stare să-mi spuneţi ceea ce ştiu şi eu. Modul de a le prezenta e bogat în intenţii. Vreţi să-mi demonstraţi, prin toate astea, că nimeni altul nu mi-ar putea fi mai de folos şi mai de ajutor, în proiectele şi opera mea, decât diavolul. Şi totuşi nu puteţi exclude posibilitatea teoretică a unei armonii spontane între propriile nevoi şi clipă, posibilitatea "justeţii" — a unei armonii naturale," care să permită cuiva să creeze fără constrângeri şi fără efort.

El (râzând): O posibilitate, într-adevăr, foarte teoretică! Amice dragă, prea e critică situaţia ca să i se poată face faţă prin lipsa de critică! De altminteri, resping imputarea că aş prezenta lucrurile într-o lumină tendenţioasă. N-avem nevoie să mai facem risipă de dialectică în raporturile noastre cu tine. Ceea ce nu tăgăduiesc însă e o anumită satisfacţie, de ordin cu totul general, pe care mi-o oferă situaţia "operei" tale. În linii mari, sunt împotriva operelor. Cum să nu-mi facă oarecare plăcere caducitatea de care-i lovită ideea operei muzicale!? Nu încerca s-o pui în seama condiţiilor sociale! Ştiu, asta ai vrea, şi obişnuieşti să spui că aceste condiţii nu permit nimic suficient de obligatoriu şi de stabil ca să garanteze armonia unei opere prezumţioase. E-adevărat, dar n-are importanţă. Dificultăţile prohibitive

ale operei zac adânc în ea însăşi. Mişcarea istorică a materialului muzical s-a întors împotriva operei înscrise. Ea se sfrijeşte cu timpul, dispreţuieşte extinderea în timp, care e spaţiul operei muzicale, şi îl lasă gol. Nu din neputinţă, nu din incapacitatea de a crea forme. Ci dintr-un inexorabil imperativ al densităţii care interzice ceea ce-i de prisos, neagă fraza, zdrobeşte ornamentul, se ridică împotriva expansiunii în timp, forma de viaţă a operei. Operă, timp şi iluzie, sunt unul şi acelaşi lucru, cad laolaltă victimă criticii. Ea nu mai tolerează aparenţa, nici jocul, ficţiunea, autoglorificarea formei, care cenzurează pasiunile, suferinţele umane, le repartizează în roluri, le transpune în tablouri. Îngăduit e numai ceea ce nu-i ficţiune, nu-i joc, nu-i deghizare, expresia netransfigurată a suferinţei în însăşi clipa în care se produce. Neputinţa, mizeria sa sunt atât de profund înrădăcinate, încât nu mai e îngăduit cu ele nici un joc al aparenţelor.

Eu (cu multă ironie): Emoţionant, emoţionant. Diavolul devine patetic. Face morală, sărmanul diavol. Îl doare inima de suferinţa omenească. Dă târcoale artei, ceea ce-i face cinste, de altfel. Mai bine-ar fi fost să nu-mi fi amintit de antipatia ce-o purtaţi operelor dacă aţi fi vrut să nu văd în deducţiile dumneavoastră altceva decât înfumurate băşini diavoleşti, întru ocara şi păgubirea operei.

El (fără să se supere): Fie şi-aşa. Dar în fond eşti de acord cu mine că a-ţi da seama de realitatea momentului e un fapt ce nu poate fi numit nici sentimentalism, nici răutate. Anumite lucruri nu mai sunt cu putinţă. Sentimente simulate ţinând locul operei de artă componistică, simularea, încântată de sine, a muzicii însăşi, au devenit imposibile, nu mai pot fi susţinute — mă refer la noţiunea perimată potrivit căreia elemente prestabilite, elaborate după formule depăşite, trebuie introduse ca şi cum ar reprezenta o necesitate inexorabilă al respectivului caz. Sau invers: cazul particular încearcă să arate ca şi cum ar fi identic cu formula prestabilă, de mult ştiută. De patru sute de ani încoace toată muzica mare s-â complăcut în a pretinde că această unitate era realizată în perfectă continuitate — s-a complăcut în a confunda propriile ei deziderate cu legile convenţionale generale cărora le era subordonată. Amice, nu mai merge. Critica ornamentului, a convenţionalului, a generalităţilor abstracte este unul şi acelaşi lucru. Ce dărâmă ea e ceea ce-i iluzoriu, factice în opera de artă burgheză, din care face parte şi muzica, chiar dacă nu creează imagini. Desigur, ea are, faţă de celelalte arte, acest privilegiu, de a nu crea imagini, dar prin neobosita conciliere a dezideratelor sale specifice cu domnia convenţiilor a participat, pe cât i-au îngăduit puterile, la înşelătoria aceasta subtilă. Includerea expresiei printre generalităţile conciliatorii este cel mai intim principiu al simulării muzicale. S-a terminat cu asta. Pretenţia de a considera generalul cuprins armonic în particular se dezminte de la sine. S-a isprăvit cu convenţiile impuse prin constrângere, care asigurau libertatea divertismentului.

Eu: S-ar putea ca ştiind toate acestea, ele să fie din nou admise, trecându-se dincolo de orice critică. S-ar putea ridica nivelul divertismentului jonglând cu forme din care, după cum se ştie, a dispărut orice urmă de viaţă.

El: Ştiu, ştiu. Parodia. Ar fi veselă de n-ar fi atât de lugubră în nihilismul ei aristocratic. Te-aştepţi la mult succes şi glorie de pe urma unor asemenea şmecherii?

Eu (mânios): Nu!

El: Scurt şi ritos! Dar de ce ritos? Pentru că îţi pun, prieteneşte, între patru ochi, probleme de conştiinţă? Pentru că ţi-am dezvăluit deznădejdea din inima ta şi ţi-am pus în faţa ochilor, cu pătrundere şi

înţelegere de expert, dificultăţile absolut insurmontabile de care se izbeşte compoziţia în ziua de azi? Ai putea să mă preţuieşti măcar ca expert. S-o fi pricepând el, diavolul, cât de cât, şi la muzică. De nu mă-nşel, citeai adineauri cartea unui creştin îndrăgostit de estetică. Ştia bine cum stau lucrurile şi înţelesese raporturile mele speciale cu această frumoasă artă — cea mai creştinească dintre arte, după opinia lui — cu semnul minus înainte, fireşte, pentru că introdusă şi dezvoltată de creştinism, a fost apoi tăgăduită şi exclusă, socotită drept domeniu diavolesc — aşa stau lucrurile. E o chestiune de teologie înaltă, muzica — aşa cum e şi păcatul, cum sunt şi eu. Pasiunea creştinului ăstuia pentru muzică e o pasiune sinceră, ca una ce întrupează revelaţia şi prăbuşirea laolaltă. Pentru că nu există pasiune sinceră decât în ambiguu şi ironie. Suprema pasiune se adresează suspectului absolut... Aşa că, fii liniştit, mă pricep la muzică. Iar dac-am jucat rolul sărmanului Iuda, e din pricina dificultăţilor în care-a ajuns muzica, cum de altfel au ajuns toate în ziua de astăzi. Să n-o fi făcut? Dar n-am făcut-o decât ca să-ţi atrag atenţia că vei avea să le birui, aceste dificultăţi, că va trebui să te ridici deasupra lor într-o ameţitoare autoadmirare şi să săvârşeşti lucruri la gândul cărora să te cuprindă sfânta groază.

Eu: Altă Bună-vestire. Am să cultiv plante osmotice.

El: Ce mi-i una, ce mi-i alta! Flori de gheaţă sau de scrobeală, de zahăr sau de celuloză — toate, tot natură sunt, şi te-ntrebi pentru care din ele trebuie natura mai mult lăudată. Înclinarea ta, amice, de a căuta obiectivul, aşa-zisul adevăr, de a stigmatiza ca nedemn subiectivul, trăirea pură, e sincer mic-burgheză, şi-ar trebui s-o-nfrângi. Mă vezi, aşa că, pentru tine, sunt. Mai are rost să te-ntrebi dacă sunt real, dacă exist efectiv? Nu-i oare efectiv ceea ce are efect, şi experienţa, senzaţia nu sunt adevăr? Ceea ce te-nalţă, ceea ce îţi sporeşte sentimentul de putere şi vigoare şi dominare, ce naiba, ăsta-i adevărul — chiar dacă văzut din punctul de vedere al moralei ar fi de zece ori minciună. Ce vreau să spun este că un neadevăr de natură a produce o sporire a puterii se poate măsura cu orice adevăr virtuos dar sterp. Şi vreau să mai spun că boala, boala creatoare şi generatoare de geniu, care sare călare peste obstacole, sare, cu-o temeritate nebună, din stâncă-n stâncă, îi e vieţii de-o mie de ori mai dragă decât o sănătate pedestră tropăind agale. N-am auzit în viaţa mea prostie mai mare decât că morbidul nu poate da decât ceva morbid. Viaţa nu-i mofturoasă, şi pe morală nu dă doi bani. Ea pune mâna pe rodul temerar al bolii, îl înghite, îl digeră şi, pe măsură ce-l asimilează, îl preface în sănătate. Sub acţiunea vieţii, dragul meu, orice deosebire între boală şi sănătate se spulberă. O gloată-ntreagă, o generaţie de tineret receptivă şi sănătoasă tun se-aruncă asupra operei geniului bolnav, a celui pe care boala l-a genializat, îl admiră, îl laudă, îl înalţă-n slavă, îl asimilează, îl transformă, îl lasă moştenire culturii, care nu se hrăneşte numai cu pâine de casă, ci în aceeaşi măsură şi cu daruri şi otrăvuri de-ale farmaciei "La Sfântul Arhanghel". Asta ţi-o spune Sammael pe numele lui adevărat. El îţi garantează nu numai că spre sfârşitul anilor măsuraţi de clepsidră sentimentul tău de forţă şi de splendoare va depăşi din ce în ce mai mult durerile gingaşei sirene şi că in cele din urmă se vor exalta până la un superlativ triumf al sentimentului de satisfacţie, la o senzaţie euforică de sănătate, la o senzaţie de viaţă dumnezeiască — acesta este aspectul subiectiv al chestiunii, ştiu, tu nu te-ai mulţumi cu atât, ţi s-ar părea nesubstanţial. Aşa că, află: Noi îţi stăm chezaşi pentru succesul în viaţă a celor ce vei crea cu ajutorul nostru. Tu vei conduce, tu vei bate, în viitor, măsura marşului, numelui tău i se vor închina băieţii, care mulţumită nebuniei tale nu vor mai avea nevoie să fie ei

nebuni. Vor digera, sănătoşi, nebunia ta, şi în ei tu vei fi sănătos. Înţelegi? Nu numai că vei birui dificultăţile paralizante ale timpului — vei sfărâma şi birui timpul însuşi, epoca de cultură, vreau să zic cultura epocii şi cultul ei, şi vei avea cutezanţa barbariei, a unei duble barbarii, pentru că urmează umanismului, urmează celor mai inimaginabile tratamente dentare şi rafinamente burgheze. Crede-mă, chiar şi la teologie se pricepe mai bine, barbaria asta, decât o cultură ce s-a depărtat de cult, ce nici în fenomenul religios nu vede altceva decât tot cultură, tot umanism, iar nu excesul, nu paradoxul, nu patima mistică, aventura totalmente neburgheză. Sper totuşi să nu te minunezi că tocmai Necuratul îţi vorbeşte despre fenomenul religios. Carnaxi! Cine altul, as vrea să-mi spui, să-ti vorbească astăzi despre el? Teologul liberal cumva? boar sunt de bine de rău singurul custode al teologiei! Cui vrei tu să-i recunoşti existenţa teologică, dacă nu mie? Şi cine poate duce-o existenţă teologică fără ajutorul meu? Fenomenul religios e, cert, resortul meu cum tot atât de cert nu e resortul culturii burgheze. De când cultura s-a lepădat de cult şi şi-a făcut cult din sine însăşi, nu mai e nici ea altceva decât o lepădătură, şi după numai cinci sute de ani lumea e-atât de ostenită şi de sătulă de parcă, *salva venia,* ar fi mâncat din ea cu polonicul...

Acum, rostind aceste cuvinte, ba chiar ceva mai devreme, încă de pe când, volubil şi profesoral, pomenise ororile acelea dezgustătoare despre el, custode al vieţii religioase, şi se pronunţase asupra existenţei teologice a diavolului, mi-am dat seama: individul din faţa mea iar se schimbase; nu mai arăta a intelectualul muzician cu ochelari sub care înfăţişare îmi vorbise o vreme şi nici nu mai şedea în colţul canapelei, ci încălecase *légèrement*[106] pe braţul ei rotunjit, cu mâinile prinse pe genunchi şi degetele mari ţepene şi răschirate. Bărbia îi era acoperită de o bărbuţă despicată în două ale cărei vârfuri se agitau în sus şi-n jos când vorbea; în gura deschisă i se puteau vedea dinţi mici şi ascuţiţi, iar deasupra stătea ţepoasă o mustăcioară răsucită, cu vârf.

Încotoşmănat cum eram din cauza frigului, nu m-am putut împiedica să zâmbesc văzând metamorfoza ce-l întorcea la trecutul familiar.

— Umila dumneavoastră slugă! făcui eu. Mi-era deci scris să vă cunosc, şi socot c-a fost tare frumos din parte-vă să ţineţi aici, în astă sală, o prelegere anume pentru mine. Aşa precum v-arată în clipa de faţă mimetismul, trag nădejde că sunteţi dispus să-mi astâmpăraţi setea de a şti şi să-mi dovediţi convingător prezenţa dumneavoastră de sine stătătoare, vorbindu-mi nu numai despre lucruri şi de mine ştiute, ci, în sfârşit, despre lucruri pe care abia acum să le aflu. M-aţi instruit îndelung despre timpul clepsidrei, marfa neguţătorită de dumneavoastră, cum şi despre preţul în dureri ce urmează a fi plătit, în timp, pentru viaţa superioară, dar n-aţi pomenit nimic despre sfârşit, despre ce vine după, despre ştergerea pe vecie a datoriei. Curiozitatea mea într-acolo se-ndreaptă însă, şi de-atâta vreme de când staţi aici, chircit în faţa mea, n-aţi cătat, în vorbirea dumneavoastră, a răspunde întrebării mele. Să-nchei un târg şi să nu ştiu negru pe alb ce-am de plătit? Răspundeţi! Cum se vieţuieşte în casa diavolului? Ce-i aşteaptă, în speluncă, pe cei ce v-au jurat credinţă?

El (pufnind într-un râs piţigăiat): Despre *pernicies,* despre *confutatio* ai poftă să afli? Indiscretă curiozitate, aş zice eu, nesocotinţă de-nvăţăcel! Mai e atât de neţărmurit de multă vreme pentru asta, şi-apoi sunt atât de multe lucruri pasionante pân-atunci, încât vei avea

---

[106] Uşurel *(fr.).*

destule altele de făcut, decât să te gândeşti la sfârşit sau măcar să iei în seamă clipa când poate că va fi venit timpul să te gândeşti la sfârşit. Dar nu refuz să-ţi răspund şi nici nu-i nevoie să înfloresc răspunsul, pentru că nu văd cum te-ar putea îngrijora în chip serios un lucru atât de îndepărtat. Numai că, uşor nu e, la urma urmei, să vorbeşti despre asta — adică: de fapt nu poţi vorbi despre asta absolut deloc, pentru că vorbele nu pot cuprinde realitatea; poţi folosi şi făuri multe cuvinte, dar toate la un loc nu fac decât să suplinească, să ţină locul unor nume încă inexistente, ce nu pot avea pretenţia să caracterizeze ceva ce în vecii vecilor nu va putea fi caracterizat, nu va putea fi formulat prin cuvinte. Tocmai asta-i tainica voluptate şi siguranţă a infernului, că nu poate fi descris, că-i la adăpost de vorbire, că există pur şi simplu, dar nu poate fi dat la gazetă, nu poate deveni public, nu poate fi, prin nici un cuvânt, expus cunoaşterii critice, şi tocmai de aceea expresiile "subpământean", "hrubă", "ziduri groase", "tăcere nepătrunsă", "pierdut în uitare", "pierdut fără scăpare" nu sunt decât simboluri insuficiente. Când vorbeşti despre infern, dragul meu, trebuie să te mulţumeşti cu simboluri, pentru că acolo sfârşesc toate — nu numai cuvântul care desemnează, ci absolut totul —, aceasta este chiar caracteristica principală, tot ce se poate îndeobşte spune despre el şi, în acelaşi timp, tot ceea ce nou-venitul află acolo din capul locului şi ceea ce, la început, cu bunul său simţ sănătos, ca să zicem aşa, nici nu poate cuprinde, nici nu vrea să înţeleagă, pentru că raţiunea sa, câtă ţărmurită pricepere va fi având, îl împiedică, scurt, pentru că-i de necrezut, într-atâta de necrezut că-ţi fuge tot sângele din cap, de necrezut în pofida salutului explicit şi scurt cu care e întâmpinat când i se deschide: "Aici totul încetează", orice milă, orice îndurare, orice cruţare, până şi orice urmă de consideraţie în faţa protestului implorat şi în care nu crede nici el, "Nu puteţi, vai, nu puteţi totuşi face aşa ceva unui suflet!" Se poate, se face, ba chiar fără să aibă de dat socoteală cuvântului, în beciuri de unde nu răzbate nici un sunet, departe, în adâncuri, sub auzul Domnului, şi-anume: în eternitate. Nu, e greu de exprimat asta, e alături, e-n afara vorbirii, n-are nimic a face cu ea, nici un raport, pentru care motiv ea nici nu ştie ce timp gramatical să folosească, şi încercând să iasă din încurcătură se ajută cu un fel de viitor, *futurum;* pentru că stă scris: "şi fi-vor urlete şi scrâşniri din dinţi". Bun, astea-s câteva silabe, culese dintr-o foarte marginală zonă a limbajului, dar nu-s decât simboluri palide şi fără un raport real cu cele ce "fi-vor" acolo unde nu se dă socoteală, după ziduri groase, cufundate în uitare. E-adevărat că acolo, între zidurile fără ecou, va fi gălăgie mare, nemăsurată, mult mai mare decât poate cuprinde urechea; şuierături şi uguieli, urlete şi gemete, răcnete şi horcăieli," ţipete şi mormăieli, zbierete şi milogeli în extazul schingiuirilor, încât nimeni nu-şi va mai auzi propriul său cântec pentru că va fi înăbuşit în al tuturor, în chiotele dense, groase ale iadului, în trilurile ruşinii stoarse din eterna revărsare a celor ce nu-s de crezut şi-a celor pentru care n-au a răspunde. Să nu uităm monstruosul geamăt de voluptate, ce se-amestecă şi el, pentru că un chin fără sfârşit e, care nu dă suferinţei răgaz, n-are sincopă, nici leşin să-i pună hotar, începe să degenereze într-o savoare a ruşinii, ceea ce-i îndeamnă pe unii, cu oarecare ştiinţă a intuiţiei, să vorbească chiar despre "o voluptate a infernului". De ea se leagă un element de sarcasm şi o ignominie fără de margini, iar amândouă la un loc fac parte din cazne, pentru că această voluptate infernală e cam acelaşi lucru cu o batjocorire profund lamentabilă a incomensurabilei suferinţe îndurate şi-i însoţită de dispreţul arătării cu degetul şi de râsete nechemate: de unde teoria că osândiţii la cazne au

parte şi de batjocură şi de ruşine, da, da, teoria că iadul trebuie definit ca o monstruoasă împletire de suferinţe şi deriziune, literalmente insuportabile, dar care, totuşi, trebuie îndurate la infinit. Limba şi-o vor muşca în nesfârşită agonie, dar din atât nu vor deveni o colectivitate ci, plini de sarcasm şi de dispreţ unii faţă de alţii, îşi vor arunca, între urlete şi vaiete, injuriile cele mai murdare, iar cei rafinaţi şi mândri, cărora în toată viaţa lor nu le-a scăpat de pe buze o vorbă de ocară, vor fi siliţi să le folosească pe cele mai odioase. Parte din chinul şi din voluptatea ruşinii lor tocmai asta va fi, să le născocească pe cele mai scabroase.

Eu: Daţi-mi voie, acesta-i primul cuvânt pe care mi-l spuneţi despre categoria de suferinţe ce au a le îndura osândiţii. Ţine-ţi seama, vă rog, că în realitate prelegerea nu s-a referit decât la efectele infernului, iar nu la ceea ce-i aşteaptă, obiectiv şi efectiv, pe osândiţi acolo.

El: Curiozitatea ta e copilărească şi indiscretă. Asta în primul rând, dragul meu, dar îmi dau perfect de bine seama ce se ascunde îndărătul curiozităţii. Încerci să mă des-coşi ca să te-nspăimânţi singur, să te înspăimânţi de infern. Pentru că în tine ghidul de a da îndărăt şi a te salva, gândul la aşa-numita mântuire a sufletului, la revenirea asupra promisiunii, mocneşte, stă la pândă, şi năzuieşti să-ţi trezeşti o *attritio cordis*[107]*,* să-ţi vâri groaza-n inimă la gândul celor ce se petrec acolo, pentru că se poate foarte bine ca tu să fi auzit că prin ea, prin groaza asta, omul poate ajunge la aşa-zisa fericire cerească. Îngăduie-mi să-ţi spun că asta-i o teologie cu totul şi cu totul perimată. Teoria pocăinţei e, ştiinţific vorbind, depăşită. Ce s-a dovedit a fi necesară e *contritio*[108]*,* autentica şi reala căinţă protestantă în faţa păcatului, care nu înseamnă numai ispăşirea prin teamă, după rânduiala bisericească, ci conversiunea lăuntrică, religioasă — şi întreabă-te pe tine însuţi dacă eşti capabil de aşa ceva, mândria ta va avea grijă să-ţi răspundă. Cu cât va trece timpul, cu atât te vei simţi mai puţin în stare şi mai puţin dispus să consimţi la *contritio,* cu-atât mai mult cu cât existenţa extravagantă ce-o vei duce va fi un mare răsfăţ, şi din el nu găseşti aşa, cu una cu două, drumul înapoi în mediocritatea salutară. De aceea, fie zis întru liniştirea ta, nici iadul nu-ţi va oferi ceva esenţialmente nou — nimic cu care să nu fii mai mult sau mai puţin deprins, cu care să ai mândria de a fi deprins. Infernul nu este, în fond, decât o prelungire a existenţei extravagante. În două cuvinte: chintesenţa sau, dacă vrei, hazul lui e că locatarilor nu le e lăsată alegerea decât între frigul infinit şi infinita dogoare, în stare să topească şi granitul — ei fug necontenit, urlând, dintr-o parte într-alta, pentru ca ajunşi la una, cealaltă să li se pară balsam ceresc, dar devine imediat, în cea mai infernală accepţie a cuvântului, absolut intolerabilă. Excesivul acesta trebuie să fie ceva pe gustul tău.

Eu: Chiar şi e. Aş vrea însă, în prealabil, să vă previn împotriva unui sentiment de prea mare siguranţă pe care-l manifestaţi în ceea ce mă priveşte. O anume superficialitate a teologiei dumneavoastră v-ar putea induce în eroare. Vă bizuiţi pe faptul că orgoliul meu m-ar putea împiedica de la necesara căinţă întru mântuire, dar nu ţineţi seama că există şi o mândrie a căinţei. Căinţa lui Cain, care avea neclintita convingere că păcatul său îi era prea mare ca să-i poată fi vreodată iertat. *Contritio* lipsită de orice speranţă, de orice credinţă în posibilitatea unei îndurări, a unei iertări, neclintita convingere a păcătosului că a întrecut orice măsură şi că nici nesfârşita bunătate nu-i

---

[107] Spaima inimii *(lat.).*

[108] Căinţă *(lat).*

de ajuns să-i facă iertat păcatul — abia aceasta-i adevărata căinţă, şi vă fac atent asupra faptului că se află în imediata vecinătate a mântuirii şi că în ochii nesfârşitei bunătăţi e una dintre cele mai irezistibile. Trebuie să admiteţi că păcătosul banal, de toate zilele, oferă prea puţin interes îndurării. În cazul lui, elanul actului de graţie e destul de modest, e mai mult un gest de rutină. Mediocritatea n-are statut teologic. Păcătoşenia, păcătoşenia iremediabilă, până la a-şi face omul să dispere definitiv în ce priveşte mântuirea sa, e, într-adevăr, calea teologică spre mântuire.

El: Şmechere! Şi de unde să aibă un de-alde tine simplista nevinovăţie, naiva sinceritate a deznădejdii, care ar fi condiţia prealabilă şi necesară pentru această cale fără de nădejde spre mântuire? Tu nu pricepi, că a specula cu bună ştiinţă farmecul exercitat asupra bunătăţii de-un mare păcat împiedică, până în absolut, înfăptuirea actului de graţie?

Eu: Şi totuşi, de abia prin acest *non plus ultra* existenţa dramatic-teologică poate ajunge la paroxism, adică: la cea mai ticăloasă vinovăţie, şi prin aceasta la suprema şi absolut irezistibila provocare a neţărmuritei bunătăţi.

El: Nu-i rău deloc. Într-adevăr ingenios. Şi-acum îţi voi spune că tocmai capete de soiul tău alcătuiesc populaţia iadului. Nu-i chiar atât de lesne să pătrunzi în el; am fi suferit de mult de criză de spaţiu, dacă ar fi putut pătrunde acolo nişte Stani şi Brani oarecari. Dar tu, tip teologic prin excelenţă, rafinat şi spumos, dedat la speculaţii asupra speculaţiei pentru că ai speculaţia-n sânge, moştenită de la tatăl tău — ai fi de dat dracului, de n-ai fi dinainte al dracului.

Şi pe când spunea vorbele astea, chiar şi ceva mai devreme, individul se schimbă iarăşi, aşa cum fac norii; părea că nici el nu-şi dă seama: nu mai şedea pe braţul canapelei din faţa mea, ci din nou în colţ, un proxenet, un peşte cu şapcă, cu ochii înroşiţi. Şi îmi spune, cu voce lentă, nazală, de actor:

— Îţi va fi, desigur, agreabil s-ajungem, în fine la capăt, la concluzie. Ti-am consacrat destul timp şi răgaz să discutăm treaba până la sfârşit — şi trag nădejde că recunoşti asta. De altminteri eşti un caz interesant, şi-o mărturisesc bucuros. Am fost, din capul locului, cu ochii pe tine, ţi-am pândit capul ager, trufaş, excelentul tău *ingenium,* desăvârşita ta *memoriam.* Te-ai pus să-nveţi ştiinţa divină, după cum ţi se năzărise în înfumurarea ta, dar n-a trecut mult şi n-ai mai vrut să te intitulezi teolog, ci ai zvârlit Sfânta Scriptură sub laviţă şi n-ai mai vrut să ştii decât de-ale muzicii *figuris, characteribus* şi *incantatationibus,* ceea ce ne-a plăcut nespus. Căci în trufia ta râvneai la elementar, şi gândeai să ţi-l însuşeşti în forma în care îţi părea mai nimerită, de-a colo de unde vraja algebrică se cunună cu inteligenţa şi cu socoteala, cu toate că se ridică, totodată, cu multă temeritate, împotriva raţiunii şi a cuminţeniei. Dar nu ştiam noi oare, dintotdeauna, că prea eşti deştept şi rece şi pur pentru elementar, şi nu ştiam noi că din pricina asta te necăjeşti şi te plictiseşti cumplit cu ruşinoasa-ţi deşteptăciune? Şi-atunci, cu sârguinţă şi vrednicie, am potrivit lucrurile în aşa fel ca să pici în braţele noastre, adică ale minusculilor, ale Esmeraldei, să-ţi capeţi acolo iluminarea, acel *aphrodisiacum* al creierului pe care cu-atâta disperare îl cereau şi trupul, şi sufletul, şi spiritul tău. Pe scurt, între noi nu-i nevoie nici de-o răspântie de patru drumuri, ca-n codrul de la Spessart, şi nici de cercul fermecat. Noi am încheiat un contract, o afacere — ai iscălit cu sângele tău şi ni te-ai făgăduit nouă şi te-ai botezat în legea noastră — vizita mea de-acum are drept rost confirmarea, şi-atât. Ai căpătat de la noi timp, timp genial, înălţător,

douăzeci şi patru de ani bătuţi pe muchie, *ab dato recessi*[109]*,* pe care ţi-i punem drept limită. Odată trecuţi, împliniţi, ceea ce nu-i de prevăzut, pentru că atâta timp e şi el o eternitate — vei fi luat. În schimb, până atunci, îţi vom fi în toate supuşi şi ascultători, şi te vei bucura de infern, de te vei lepăda de tot ce-i făptură vie, de toate ostile cereşti şi de toţi oamenii, pentru că aşa trebuie.

Eu (înjunghiat de o suflare îngrozitor de rece): Cum? Asta-i ceva nou. Ce-nseamnă clauza asta?

El: Renunţare înseamnă. Ce alt să-nsemne? Crezi că numai pe cuhni sălăşluieşte gelozia, iar în străfunduri nu? A noastră eşti, făptură aleasă şi creatoare, cu noi eşti legat şi cununat. A iubi nu ţi-e îngăduit!

Eu (trebuind într-adevăr să râd): Să nu iubesc?! Sărmane diavol! Vrei oare să confirmi faima propriei tale prostii şi cu mâna ta să-ţi atârni zurgălăi, ca unei mâţe, de câţi să-ţi întemeiezi afaceri şi convenţii pe o noţiune atât de ductilă, atât de înşelătoare ca iubirea? Pusu-şi-a diavolu-n gând să prohibe voluptatea? Dacă nu vrea, ar trebui să rabde simpatia, ba chiar şi *caritas*[110]*,* altminteri se păcăleşte, cum stă scris la *Scriptură.* Cele ce mi le-am adus pe cap şi pentru care susţii că-ţi sunt făgăduit — unde îşi au oare izvorul, spune-mi, dacă nu în dragoste, fie ea chiar, cu îngăduinţa Domnului, otrăvită de tine? Pactul care, după spusa ta, ne leagă are şi el a face cu dragostea, zevzecule. Pretinzi că eu am vrut-o şi că de dragul operei m-am dus în codru, la răspântie de patru drumuri. Dar se spune, nu-i aşa, că opera însăşi are de-a face cu dragostea.

El (râzând pe nas): Do, re, mi! N-avea grijă, la mine nu prind şiretlicurile tale psihologice cum n-au prins nici cele teologice! Psihologia — Doamne, Dumnezeule, mai eşti încă la psihologie? Păi ăsta-i secolul al nouăsprezecelea, şi burghez, şi de proastă calitate pe deasupra! Epoca noastră-i sătulă până peste cap, n-o să treacă mult şi oamenii or să vadă roşu numai când i se va pomeni numele, iar cel ce-ncurcă viaţa scoţându-i în cale psihologia se va trezi cu una zdravănă peste scăfârlie. Trăim vremuri, dragul meu, care nu admit să fie şicanate cu psihologie... Astea fie zise în treacăt. Condiţia mea a fost limpede şi fără ocol, determinată de zelul legitim al infernului. Ţi-e interzisă iubirea, pentru că încălzeşte. Viata ta trebuie să fie rece — de aceea n-ai voie să iubeşti pe nimeni. Ce-ţi închipui oare? Iluminarea îţi lasă puterile spirituale absolut intacte, ba chiar ţi le stimulează uneori, încât ajung la clarviziuni extatice — şi de unde să fie stoarse, la urma urmelor, dacă nu din scumpul tău suflet şi din nepreţuita-ţi viaţă sentimentală? O detaşare generală a vieţii tale şi a raporturilor tale cu oamenii e în firea lucrurilor — mai mult, e cuibărită în firea ta, noi suntem departe de-a-ţi impune ceva nou, minusculii nu fac nimic nou, nu fac din tine altceva, ei accentuează şi exagerează ingenios şi spiritual tot ceea ce eşti tu. Răceala, la tine, nu-i oare un antecedent, precum migrena paternă din care aveau să se nască durerile micuţei sirene? Rece te vrem, pentru că dogoarea flăcărilor creaţiei abia-abia s-ajungă să te-ncingă întru creaţie. În sânul ei îţi vei găsi refugiul pentru răceala vieţii tale...

Eu: Şi din pârjol, înapoi la gheată. S-ar părea că-i un infern anticipat, ceea ce-mi pregătiţi încă pe pământ.

El: Este o existentă extravagantă, unică, pe măsura unui spirit mândru. Trufia ta nu va admite, probabil, niciodată s-o schimbe pe una banală. Batem palma? Vei avea parte de-o viată de om cât o eternitate,

---

[109] De când te-ai retras în singurătate *(lat).*

[110] Dragostea (în sens creştin) *(lat).*

plină de creaţii. Când nisipul din clepsidră se va fi scurs, a mea va fi puterea de-a mânui făptura aleasă, creatoare, voi porunci şi-orândui, voi face şi voi drege în felul meu şi după gustul meu — cu orişice, trup sau suflet, carne, sau sânge, sau avere, în vecii vecilor...

Iar mă năpădi oribila greaţă, care mă apucase şi mai devreme, şi mă zgâlţâi, o dată cu valul de frig devenit glacial, ce iradia dinspre proxenetul cu pantaloni strânşi pe capse. Îmi pierdui firea din cauza unui *dégoût*[111] teribil, ca un leşin. Şi-atunci auzii glasul lui Schildknäpp, care şedea tihnit în colţul canapelei şi-mi spunea:

— Fireşte că n-ai pierdut mare lucru. *Giornali*[112]*,* două piese de biliard, câte-un pahar de marsala şi, cum burtă-verde ai noştri n-aveau treabă, au trecut *il governo* prin ciur şi prin dârmon.

Şedeam îmbrăcat tot în hainele mele de vară, lângă lampă, iar pe genunchi, cartea creştinului! în indignarea mea se vede treaba că-l izgonisem pe proxenet şi îmi dusesem hainele îndărăt în camera de alături, înainte de întoarcerea prietenului meu. Altă explicaţie nu poate fi.

XXVI

E o consolare să-mi pot spune că nu mie mi-ar putea pută cititorul lungimea extraordinară a capitolului precedent, care depăşeşte considerabil chiar şi îngrijorătorul număr de pagini al celui despre conferinţele lui Kretzschmar. Abuzul n-are legătură cu răspunderea mea de autor şi n-ar trebui să mă preocupe. Nici un considerent are să" aibă în vedere menajarea capacităţii de recepţie a publicului — susceptibilă de oboseală, desigur — nu m-ar fi putut determina să supun manuscrisul lui Adrian unei redactări facile, să divizez adică "dialogul" (să se remarce ghilimelele de protest în care încadrez cuvântul, fără ca de altfel să-mi ascund că ele nu-i pot înlătura decât în parte oroarea) — această convorbire, zic, să o diluez în paragrafe numerotate. Aveam datoria să redau cu îndurerată pietate un lucru dat, să-t transpun de pe hârtia de note a lui Adrian în manuscrisul meu, şi am făcut asta nu numai cuvânt cu cuvânt ci, pot spune: literă cu literă — lăsând uneori condeiul din mână, întrerupându-mă ca să prind puteri, să mă plimb prin odaie împovărat de gânduri sau, cu mâinile împreunate pe frunte, să mă arunc pe divan, aşa că într-adevăr, oricât ar suna de bizar, un capitol pe care nu trebuia decât să-l copiez, n-a putut fi scris de mâna mea uneori tremurătoare mai repede decât atâtea altele elaborate de mine.

O transcriere la care participi cu sentimente şi gânduri este o realitate (cel puţin pentru mine; dar şi monseniorul Hinterpfortner este de aceeaşi părere), o ocupaţie tot atât de intensă, tot atât de îndelungată, ca şi aşternerea pe hârtie a propriilor tale gânduri, şi tot aşa cum la unele pasaje cititorul ar fi putut subestima numărul de zile şi de săptămâni consacrate istorisirii vieţii răposatului meu prieten, la fel şi de astă dată el mă poate socoti încă departe în urma momentului în care scriu aceste rânduri. Chiar dacă pedanteria mea l-ar face să surâdă, consider util să-i arăt că s-a scurs aproape un an de zile de când am început aceste însemnări şi că, o dată cu sfârşitul ultimului capitol, am intrat în aprilie 1944.

Fireşte, înţeleg prin aceasta data la care îmi desfăşor activitatea —

---

[111] Dezgust *(fr.).*

[112] Ziare *(it).*

nu aceea până la care am ajuns cu povestirea mea, adică toamna lui 1912, douăzeci de luni înainte de izbucnirea războiului trecut, când Adrian se întorsese cu Rüdiger Schildknäpp de la Palestrina la München şi se instalase singur, într-o pensiune pentru străini din cartierul Schwabing ("Pensiunea Gisella"). Nu ştiu de ce sunt atât de obsedat de această dublă cronologie şi de ce mă simt tentat să atrag atenţia asupra ei: cea personală şi cea obiectivă, timpul în care evoluează naratorul şi cel în care se petrece naraţiunea. E şi asta o stranie întretăiere a două epoci în desfăşurarea lor, sortite de altminteri să se întâlnească într-o bună zi cu o a treia: anume cu aceea considerată de cititor propice să primească relatarea mea, aşa că el va avea a face cu o triplă cronologie: a sa proprie, aceea a cronicarului şi cea istorică.

Nu vreau să mă pierd în speculaţii care, chiar şi în ochii mei, poartă pecetea inutilităţii, ci vreau numai să adaug că termenul "istoric" se potriveşte cu o mult mai sumbră vehemenţă timpului în care scriu decât celui despre care scriu. în zilele din urmă au avut loc lupte crâncene pentru Odesa, o bătălie sângeroasă, cu mari pierderi, terminată cu căderea în mâinile ruşilor a faimosului oraş de pe malul Mării Negre, fireşte însă, fără ca inamicul să fi putut stânjeni operaţiile noastre de desprindere. Cu siguranţă că el n-o să reuşească nici la Sevastopol, alt zălog pe care duşmanul, vădit superior numericeşte acum, ar părea că vrea să ni-l smulgă, filtre timp, spaima stârnită de atacurile aeriene aproape zilnice asupra fortăreţei Europa, complet împresurată, întrece orice măsură. Mulţi dintre aceşti monştri aducători de distrugeri din ce în ce mai mari cad jertfă eroicei noastre apărări, dar la ce bun? Ei întunecă literalmente cu miile cerul continentului cu-atâta îndrăzneală unificat, şi oraşele noastre se prăbuşesc în ruine unul după altul. Leipzigul, care joacă un roi atât de important în dezvoltarea lăuntrică a lui Leverkühn, în tragedia vieţii lui, a fost lovit, recent, cu toată puterea: renumitul său cartier editorial este — aşa mi se spune — un morman de dărâmături şi un incomensurabil patrimoniu literar şi utilitar a căzut pradă distrugerii — pierdere dintre cele mai grele nu numai pentru noi germanii, ci în general pentru toată lumea iubitoare de cultură care însă, orbită sau cu bună ştiinţă — nu îndrăznesc să mă pronunţ — pare să le accepte ca pe un rău necesar.

Da, teamă mi-e că ne va duce la pieire faptul că o funestă inspiraţie politică ne-a pus în conflict cu puterea cu cea mai mare populaţie, animată totodată de un spirit revoluţionar şi dispunând în acelaşi timp de cea mai formidabilă capacitate de producţie, — şi s-ar părea chiar că această maşină de producţie americană nu are nevoie nici măcar să lucreze la turaţie maximă ca să ne poată copleşi sub o masă zdrobitoare de material de război. Că democraţiile moleşite sunt în stare, totuşi, să facă uz de aceste mijloace înspăimântătoare, este o constatare ce ne uluieşte, provoacă un fenomen de dezmeticire care, zi de zi, ne ştirbeşte câte puţin din convingerea eronată că războiul este o prerogativă germană şi că în arta forţei ceilalţi ar trebui să se dovedească nişte diletanţi, nişte ageamii. Am început (nici monseniorul Hinterpfortner, nici eu nu mai constituim excepţii sub acest raport), să ne aşteptăm la absolut orice din partea tehnicii de război anglo-saxone şi tensiunea invaziei creşte: atacul citadelei noastre europene, din toate părţile, cu material superior în toate privinţele, cu milioane de soldaţi — sau, în loc de citadelă, să spun mai bine: în închisoarea noastră, să spun: azilul nostru de alienaţi? — este aşteptat, şi numai cele mai impresionante descrieri ale măsurilor luate împotriva debarcării inamice, ce par într-adevăr să fie formidabile — măsuri destinate să ne pună la adăpost, pe noi şi continentul nostru, de pierderea actualilor

noştri conducători —, numai aceste descrieri mai pot oferi o contrapondere psihică groazei generale în faţa celor ce ne aşteaptă.

Desigur, timpul când scriu se afla sub imperiul unui avânt istoric de altă valoare decât cel despre care scriu, timpul lui Adrian, ce l-a purtat numai până în pragul incredibilei noastre epoci, şi am sentimentul c-ar trebui să i se strige, c-ar trebui să li se strige tuturor celor ce nu mai sunt alături de noi, şi n-au fost niciodată alături de noi, când toate astea au început, un "Bine de voi!", să li se strige din toată inima "Odihniţi-vă în pace!". E o mare mângâiere pentru mine că Adrian a fost cruţat de a trăi în zilele noastre şi faptul că sunt conştient, că pot fi conştient de lucrul acesta mă face să îndur bucuros grozăviile timpului în care eu continui să dăinuiesc. Mă simt ca şi cum aş trăi şi lupta pentru el, în locul lui, ca şi cum eu aş purta povara de care umerii lui au fost cruţaţi, într-un cuvânt, ca şi cum i-aş face un serviciu prietenesc scutindu-l de a trăi; şi această idee, oricât de fantasmagorică şi de stupidă ar fi ea, îmi face bine, îmi măguleşte dorinţa dintotdeauna, de a-i fi util, de a-l ajuta, de a-l ocroti — această nevoie, atât de modest împlinită, în cursul vieţii lui.

Pentru mine rămâne demn de remarcat faptul că Adrian n-a locuit în pensiunea din cartierul Schwabing decât puţine zile şi că n-a făcut nici o încercare de a-şi găsi în oraş o locuinţă convenabilă, permanentă. Schildknäpp scrisese încă din Italia fostei sale gazde din Amalienstrasse şi obţinuse din nou vechea lui locuinţă. Adrian nici gând n-avea să se întoarcă la doamna senator Rodde, şi nici să rămână în München. Hotărârile lui păreau să fi fost îndelung chibzuite, în tăcere — şi anume până într-atâta, încât nici n-a mai făcut măcar o călătorie preliminară la Pfeiffering, lângă Waldshut, să reia legăturile şi să se învoiască, ci s-a mulţumit cu o simplă convorbire telefonică, şi încă una destul de scurtă. A chemat de la "Pensiunea Gisella", casa Schweigestill, şi i-a răspuns chiar Frau Else; s-a prezentat ca unul dintre cei doi biciclişti cărora ea le îngăduise odată să viziteze casa şi gospodăria şi întrebă dacă şi cu ce preţ ar fi dispusă să-i închirieze un dormitor la catul de sus şi ca odaie de lucru camera stareţului de la catul de jos! Doamna Schweigestill spuse că va fixa mai târziu preţul, incluzând şi masa şi serviciul, preţ ce se dovedi a fi foarte convenabil; întâi vru să afle despre care dintre cei doi vizitatori de pe vremuri era vorba, de scriitor sau de muzician şi după ce i se răspunse că e muzicianul, încercă, vizibil, să-şi rememoreze impresiile de-atunci, făcu unele obiecţiuni interlocutorului, dar numai în propriul său interes, din punctul lui de vedere — de altfel şi asta numai de formă, pentru că, spunea Frau Else, el trebuie să ştie mai bine ce-i convine şi ce nu. Ei, familia Schweigestill, mai spunea femeia, nu închiriau în mod curent, de dragul câştigului, ci primeau ocazional, ca să zică aşa, de la caz la caz, câte un oaspete, cu pensiune; asta ar fi putut domnii să înţeleagă încă de atunci, din ce le povestise ea, şi dacă interlocutorul intra în categoria acestora, rămânea în seama lui să hotărască. La ei va fi destul de liniştit şi de monoton, de altfel şi destul de primitiv în ce priveşte confortul: baie nu aveau, nici W.C., în locul lor exista ceva cam rustic, undeva în curte, şi chiar se minuna că un domn care, dacă a înţeles bine, n-are nici treizeci de ani şi se ocupă cu artele, voia să se instaleze la ţară, atât de departe de localurile de cultură. Poate că a se "minuna" n-ar fi cuvântul potrivit, nu intra în felul ei de a fi, şi nici în al bărbatului ei, să se minuneze, şi dacă tocmai asta e ceea ce caută interlocutorul, pentru că, într-adevăr, cei mai mulţi prea se minunează de toate celea, atunci poate foarte bine să vină. Interlocutorul ar trebui să chibzuiască, mai ales că Max, bărbatul ei, şi chiar şi dânsa, ţineau ca raporturile de felul acestora să nu fie

izvorâte dintr-un simplu capriciu, la care să renunţe după scurtă vreme, ci să fie gândite pentru o anumită bucată de vreme, nu-i aşa, nu-i drept? şi aşa mai departe.

Venea să rămână, răspunsese Adrian, şi de gândit, se gândise mult. Examinase, în sinea lui, viaţa pe care avea s-o ducă, o socotea potrivită, îi plăcea. Cu preţul, o sută douăzeci de mărci pe lună, era de acord. Alegerea dormitorului, sus, o lăsa în seama ei, şi se bucura de pe acum de odaia stareţului. Peste trei zile avea să se instaleze.

Şi aşa s-a şi întâmplat. Adrian a folosit scurta sa şedere în oraş ca să se înţeleagă cu un copist, ce-i fusese recomandat (cred că de Kretzschmar îi fusese recomandat) primul fagotist al orchestrei Zapfenstosser, îl chema Griepenkerl, şi mai scotea câţiva bani cu această ocupaţie accesorie — şi-i lăsă o parte din partitura la *Love's Labour's Lost.* La Palestrina, Leverkühn nu terminase complet opera, mai avea de orchestrat la ultimele două acte, nici uvertura în formă de sonată nu era chiar pusă la punct, pentru că intenţia sa iniţială fusese mult alterată de introducerea unei teme secundare, foarte frapantă, cu totul străină operei în sine, jucând un rol atât de spiritual în repriza din allegro-ul final, în afară de asta, pierduse mult timp şi osteneală cu transcrierea indicaţiilor de interpretare şi de tempo, pe care omisese pe pasaje întregi să le noteze în timpul compunerii. De altfel, pentru mine era clar că nu întâmplător sfârşitul şederii lui în Italia nu coincidea cu terminarea operei. Chiar dacă ar fi urmărit în mod conştient să realizeze această coincidenţă, ea nu s-ar fi produs dintr-o intenţie tăinuită. Era prea mult omul lui *semper idem*[113] şi al impunerii sale în pofida circumstanţelor, pentru a considera de dorit ca o schimbare de decor în viaţa sa să se producă simultan cu sfârşitul activităţii sale de până atunci. Era mai bine, de dragul continuităţii lăuntrice — chiar el spunea — să aducă în noua situaţie o rămăşiţă din vechea preocupare şi să încerce să conceapă ceva nou numai după ce decorul cel nou va fi devenit rutină.

Cu bagajul său, niciodată prea greu, incluzând şi o servietă în care pusese partitura, şi cu o cadă de cauciuc ce-i servise drept baie şi în Italia, se urcă în gara Starnberg într-unui din personalele care opresc nu numai la Waldshut ci şi, zece minute mai târziu, chiar la Pfeiffering, ţinta călătoriei sale, după ce expediase prin coletărie două lăzi cu cărţi şi obiecte diverse. Era sfârşit de octombrie, vremea încă uscată, dar rece şi tristă. Frunzele căzeau. Fiul familiei, Gedeon, cel cu introducerea noii maşini de împrăştiat gunoiul de grajd, un tânăr fermier destul de puţin amabil, scump la vorbă, însă vădit sigur în privinţa treburilor sale, îl aştepta pe oaspete în faţa micii gări, pe capra unui *char à bancs*[114] înalt şi cu arcurile tari, şi pe când hamalul încărca valiza, mângâie cu vârful biciului spinarea cailor, doi murgi musculoşi. Pe drum au schimbat doar câteva cuvinte. Adrian revăzuse încă din tren dealul Rohmbuhel cu cununa sa de copaci şi oglinda cenuşie a iazului; acum ochii lui le contempla din apropiere. Curând apăru şi casa Schweigestill, cu barocul ei mănăstiresc; în careul deschis al ogrăzii vehiculul descrise o curbă ocolind bătrânul ulm din mijlocul curţii cu frunzele căzute acoperind în bună parte banca dimprejur.

Frau Schweigestill cu Clementine, fiica ei, o fată de ţară cu ochi căprui, în sobru port ţărănesc stăteau în fata porţii împodobite cu armoariile bisericeşti. Cuvintele de bun venit se pierdură în lătratul câinelui din lanţ, care de enervare intră cu labele în strachina

---

[113] Mereu acelaşi *(lat).*

[114] Căruţă cu bănci *(fr.).*

dinaintea-i, smulgându-şi aproape din loc coteţul acoperit cu paie. În zadar încercară să-l domolească şi mama, şi fiica, şi fata de la grajd, Waltpurgis, venită să ajute la descărcatul bagajului, cu un: "Hai, Kaschperl, stai locului!" strigat într-o veche expresie dialectală medievală, păstrată peste timpuri, însemnând şi "cuminte" şi "nemişcat". Câinele continua să se agite ca un turbat şi Adrian, care o vreme privise totul zâmbind, de departe, se apropie de el. Fără să ridice vocea, rosti "Suso, Suso!", cu o anume intonaţie uimită, de reproş, şi iată minunea: sub influenţa doar a acestor silabe murmurate, calmante, animalul se potoli aproape fără tranziţie şi tolera ca magicianul să întindă mâna şi să-l mângâie blând pe capul lui plin de cicatricele muşcăturilor, în timp ce-şi ridica spre el ochii galbeni plini de gravitate.

— Aveţi curaj, n-am ce zice! Tot respectul! făcu Frau Else, pe când Adrian se întorcea spre uşă. Multora le e frică de dobitoc, şi când îl apucă, cum a fost adineaori, nici că le-o poţi lua oamenilor în nume de rău. Învăţătorul ăl tânăr din sat, pe care l-am avut mai înainte la copii — maică, ce fricos! — zicea de câte ori venea: "Clinele ăsta, doamnă Schweigestill, a băgat groaza-n mine!"

— Da, da, râse Adrian dând din cap, şi intrară în casă, în mirosul de tutun, urcară la catul de sus şi gazda îi conduse pe coridorul văruit, mirosind a închis, în dormitorul hărăzit lui, cu dulapul bălţat şi cu aşternutul stivuit înalt pe pat.

Îi aduseseră şi ceva în plus, un fotoliu verde, şi la picioarele lui, pe duşumeaua de brad, îi aşezaseră un covoraş făcut din petice. Gedeon şi Waltpurgis urcară bagajele în odaie.

Apoi, coborând, începură să vorbească despre felul cum va fi servit chiriaşul şi despre modul cum îşi va organiza viaţa, şi o dată ajunşi în odaia stareţului, cu pronunţatul ei caracter patriarhal, odaie de mult luată în stăpânire în forul său interior de Adrian, continuară discuţia, ajungând să stabilească următoarele: dimineaţa o cofă cu apă caldă şi o cafea tare în dormitor, orele de masă — Adrian n-avea să ia masa cu familia, nici nu se aşteptaseră la asta, ar fi fost prea devreme pentru el; el va mânca la unu jumătate şi la opt, mai bine în odaia mare din faţă (sala ţărănească , cu Victoria de la Samothrake şi cu pianul pătrat), fu de părere Frau Schweigestill, şi de altminteri încăperea îi stătea şi aşa la dispoziţie, oricând ar avea nevoie. Şi îi promise mâncăruri uşoare, lapte, ouă, pâine prăjită, supă de legume, un biftec bun în sânge cu spanac la prânz şi pe deasupra o omletă nu prea mare cu marmeladă de mere, într-un cuvânt, lucruri hrănitoare şi totodată potrivite pentru un stomac delicat ca al lui.

— Stomacu', domnule dragă, de cele mai multe ori nici nu-i stomacu', e capu' belaliu şi prea obosit, şi are tare mare putere asupra stomacului, chiar dacă ăsta n-are nici un cusur, cum se-ntâmplă cu răul de mare sau cu migrena...

Aha, domnu suferă câteodată de migrenă? Chiar rău? Bănuise ea. Se gândise la asta când îl văzuse, sus în dormitor, cercetând atent obloanele, cum se închid şi cum s-ar putea face întuneric în odaie; pentru că întunericul, statul în întuneric, noaptea, bezna, nici un fel de lumină care să supere ochii, asta-i tocmai ce trebuie, cât ţinea mizeria de migrenă, şi un ceai tare, acru, cu multă lămâie. Frau Schweigestill ştia şi ea ce-i aia migrenă: adică ea personal nu, dar Max al ei suferise periodic în tinereţe; cu anii, răul dispăruse. Nici nu vru s-audă de scuzele locatarului, pentru infirmităţile sale şi pentru faptul că introdusese, o dată cu persoana sa, ca să zic aşa prin contrabandă, un bolnav periodic în casă; doar adăugă: "Vai, dar se poate?!" Fireşte, se gândise din capul locului la ceva de felul ăsta: dacă un om ca el vine,

de-acolo de unde se pritoceşte cultura, şi se stabileşte la Pfeiffering, e cât se poate de limpede că are motivele lui, şi cu siguranţă că-i vorba de un caz în care e vorba de înţelegere, nu-i aşa, domnu Leverkühn? Dar, dacă n-o să găsească cultură aici, înţelegere cu siguranţă că va găsi. Şi câte toate nu mai îndrugă femeia asta cumsecade.

Umblând dintr-un loc într-altul, între ea şi Adrian s-au făcut atunci aranjamentele care — poate fără ca nici unul dintre ei să se fi aşteptat la una ca asta — aveau să-i rânduiască viaţa exterioară timp de nouăsprezece ani. A fost chemat un tâmplar din sat să măsoare, în odaia stareţului, locul de lângă uşă şi să facă nişte rafturi acolo, pentru cărţile oaspetelui, care să nu fie însă mai înalte decât vechea căptuşeală de lemn care mergea până la tapetul de piele; de asemenea, la candelabrul din tavan, în care mai erau înfipte mucurile luminărilor de ceară, a fost introdusă lumina electrică — asta s-a făcut de îndată. Cu timpul s-au mai adus şi alte modificări în odaia destinată să vadă geneza atâtor capodopere, azi încă, mai mult sau mai puţin, ferite de cunoaşterea şi de admiraţia publicului. Un covor aproape cât toată încăperea — atât de necesar iarna — acoperi curând pardoseala uzată; şi, pe lângă jilţul Savonarola de la masa de lucru, şi în afară de banca din colţ, unicele obiecte pe care te-ai fi putut aşeza, apărură! câteva zile mai târziu, un fotoliu mare şi adânc, pentru citit şi odihnă, îmbrăcat în mătase cenuşie, de la Bernheimer din München, fără nici o pretenţie de stil, dar Adrian nu se sinchisea de asta, o piesă onorabilă care, împreună cu taburetul ce-i slujea să-şi ţină picioarele întinse, merita mai curând numele de *chaise-longue* decât obişnuitul divan, fiindu-i de mare folos posesorului timp de aproape douăzeci de ani.

Pomenesc despre aceste achiziţii (covorul, fotoliul) făcute la Palatul Mobilierului din Maximilliansplatz, în parte cu scopul de a stabili că legăturile cu oraşul erau înlesnite de numeroase trenuri, cele mai multe accelerate, parcurgând distanţa în mai puţin de o oră, şi că, spre deosebire de ce ar fi putut lăsa să se înţeleagă spusele doamnei Schweigestill, prin stabilirea la Pfeiffering, Adrian nu se înmormântase cu totul în solitudine şi nici nu rupsese contactul cu "viaţa culturală". Chiar şi când se ducea, în vreo seară, la un concert al Academiei sau al orchestrei Zapfenstosser, sau la o reprezentaţie de operă, la vreo recepţie — se întâmpla şi aşa ceva — găsea un tren de întoarcere la ora unsprezece. Fireşte, atunci nu mai putea conta pe căruţa gazdelor ca să-l ia de la gară; în asemenea cazuri recurgea la un aranjament cu o firmă de la Waldshut unde se puteau închiria trăsuri, şi de altfel, în nopţi de iarnă senine îi plăcea să străbată drumul pe jos, de-a lungul iazului, până la ferma adormită, acolo având grijă să-i dea de departe un semnal lui Kaschperl sau Suso (la o asemenea oră câinele nu mai era în lanţ), ca să nu înceapă a lătra. Făcea asta cu un fluier de metal, pe care îl putea regla cu un şurub, şi tonurile lui superioare aveau vibraţii atât de rapide încât urechea omenească nu le putea percepe, nici chiar de aproape. Dimpotrivă, timpanul câinelui, întocmit cu totul altfel, îl prindea cu acuitate şi de la o distanţă uimitor de mare, şi Kaschperl tăcea chitic îndată ce semnalul secret, neauzit de nimeni altul, ajungea prin noapte până la el.

Şi curiozitatea, dar şi puterea de atracţie exercitată asupra multora de personalitatea rece şi rezervată a prietenului meu, de timiditatea lui orgolioasă, au făcut ca nu după multă vreme să înceapă a fi vizitat în refugiul său când de unul, când de altul dintre cunoscuţii săi din oraş. I-am lăsat lui Schildknäpp întâietatea, la care avea şi dreptul: fireşte că a fost primul sosit să vadă cum o ducea Adrian în cuibul descoperit împreună, iar mai târziu, mai ales vara, venea adesea să stea la sfârşit

de săptămână cu el la Pfeiffering. O dată au picat Zink şi Spengler, cu bicicletele; Adrian, ducându-se la oraş pentru cumpărături, trecuse şi pe la Rodde, în Rambergstrasse, aşa că cei doi pictori aflaseră de la fete că se întorsese şi unde se stabilise. După toate probabilităţile, iniţiativa vizitei la Pfeiffering o avusese Spengler, pentru că Zink, mai dotat ca pictor şi mai dinamic decât celălalt, era, sub aspect uman, mai puţin rafinat, n-avea nici un fel de afinitate cu firea lui Adrian, şi cu siguranţă că îl însoţise pe prietenul său numai în calitatea sa de inseparabil — un linguşitor cum sunt de felul lor austriecii, cu "sărut-mâna" şi cu acel făţarnic-admirativ "Doamne Isuse Cristoase!" şi altele de soiul ăsta, la tot ce i se arăta, dar în fond, ostil. Maimuţărelile lui, efectele comice scoase pe seama nasului prea lung, a ochilor prea apropiaţi, a hipnotizării ridicole i femeilor, nu prindeau deloc la Adrian, oricât de receptiv era el la comic, şi oricât de fericit era să râdă. Dar sentimentul comicului nu suportă vanitatea; şi-apoi, acest Hink faunesc avea un fel plicticos de a căuta, în fiecare cuvânt rostit, un subînţeles obscen de care să se poată agăţa — manie, care, se vedea foarte bine, nu-l încânta câtuşi de puţin pe Adrian.

La fiecare incident de felul acesta, Spengler făcea ochii mici şi gropiţe în obraji, râzând cu râsul lui căpresc, lin toată inima. Pornografia îl amuza în sens literar; lupă opinia lui, sexul şi spiritul erau strâns legate între ele — ceea ce în sine nu-i deloc greşit. Cultura lui (noi ştim prea bine), simţul său pentru rafinament, spirit, critică îşi aveau originea în raporturile lui accidentale şi nefericite cu sfera sexuală, în carenţa sa trupească, un adevărat ghinion, dar temperamentul lui, lipsa lui de pasiune în această privinţa făceau ca lucrurile acestea să nu aibă mare importanţă. Zâmbind, comenta după moda sporii aceleia de cultură estetizantă care astăzi ni se pare atât de profund depăşită evenimente artistice, ultimele apariţii literare, ultimele apariţii de ediţii bibliofile, colporta bârfelile citadine ale Münchenului şi insista amuzant asupra poveştii cu marele duce de Weimar şi dramaturgul Richard Voss, care, călătorind împreună prin munţii Abruzzi, fuseseră atacaţi de nişte bandiţi veritabili — ceea ce cu siguranţă că trebuie să fi fost regizat de către Voss. Lui Adrian îi spunea amabilităţi inteligente despre cântecele pe versuri de Brentano, pe care le cumpărase şi le studiase la pian. Emise, cu acest prilej, opinia că studiul acestor cântece constituie o categorică şi aproape primejdioasă blazare: pentru că nu-i va fi deloc uşor cuiva, după aceea, să mai îndrăgească alte lucrări din aceeaşi categorie. Şi continuă să spună multe alte lucruri judicioase despre blazare — privitoare în primul rând la artistul exigent căruia ea îi poate deveni nefastă. Pentru că, o dată cu fiecare operă realizată, viaţa lui devine mai grea şi în cele din urmă ajunge insuportabilă, pentru că această blazare de propria sa operă, prin excepţionalul creaţiei şi prin toate celelalte, corupe gustul, duce, trebuie să ducă în cele din urmă la descompunere, la irealizabil, la imposibilitatea înfăptuirii. Pentru artistul cu însuşiri superioare problema ce se pune este de a se menţine în domeniul realizabilului, oricât s-ar accentua blazarea, oricât ar simţi că-l năpădeşte dezgustul.

Că Spengler era capabil de asemenea subtilităţi — se datora numai carenţei sale specifice, fapt indicat şi de clipitul şi behăitul său. — După ei au venit într-o zi la ceai Jeannette Scheurl cu Rudi Schwerdtfeger, să vadă cum s-a instalat Adrian.

Jeannette şi Schwerdtfeger făceau câteodată muzică împreună, fie în faţa musafirilor bătrânei Madame Scheurl, fie numai ei doi şi cu un asemenea prilej puseseră la cale şi călătoria la Pfeiffering, urmând ca Rudi să anunţe telefonic vizita. Dacă şi iniţiativa fusese a lui sau pornise

de la Jeannette nu s-a putut stabili. Au avut chiar o discuţie, în prezenţa lui Adrian, fiecare încercând să-şi atribuie meritul atenţiei la adresa lui. Vioiciunea impulsivă şi amuzantă a Jeannettei pleda în favoarea ei: dar ideea se potrivea foarte bine şi cu uluitoarea familiaritate a lui Schwerdtfeger. El, Rudi, era de părere că, în urmă cu doi ani, se tutuise cu Adrian, în realitate însă faptul avusese un caracter cu totul incidental, se petrecuse în timpul carnavalului, şi chiar şi atunci numai unilateral: din partea lui Schwerdtfeger. Acum el relua tutuirea, plin de încredere, şi nu renunţă — de altminteri fără nici un fel de susceptibilitate — decât după ce Adrian se sustrase la două, trei tentative succesive. Şi păru să nu-l deranjeze câtuşi de puţin faptul că Jeannette Scheurl făcu haz fără nici o reticenţă de această înfrângere a afabilităţii sale. Nici o umbră de jenă nu trecu peste albastrul ochilor săi, capabili să se cufunde cu atâta naivă insistenţă, să scormonească în ochii oricui era în stare să spună un lucru inteligent, erudit, rafinat. Şi astăzi încă îmi întorc adesea gândul la Schwerdtfeger şi mă întreb cât înţelegea el din solitudinea lui Adrian şi deci din nevoile iscate de ea, din ispitele unei asemenea singurătăţi şi dacă nu încerca să-şi valorifice talentele sale de cuceritor sau, ca să mă exprim mai pe şleau, dacă nu încerca să-l capteze. Indiscutabil că Schwerdtfeger era făcut să capteze, să cucerească, dar m-aş teme că-l nedreptăţesc dacă l-aş socoti numai ca atare. Era, în fond, un băiat de treabă, un artist, şi n-aş vrea să consider faptul că mai târziu Adrian şi cu Rudi aii ajuns într-adevăr să se tutuiască şi să-şi spună pe numele de botez, ca un meschin succes al pasiunii lui Schwerdtfeger de a plăcea, ci aş prefera să-l atribui unei reale şi oneste cunoaşteri a valorii omului neasemuit, să cred că-i era sincer devotat lui Leverkühn şi că acest sentiment l-a ajutat să extragă din el uluitoarea, deconcertanta lui siguranţă cu care, în cele din urmă, a învins răceala şi melancolia — victorie fatală, de altminteri. — Dar, după vechea şi incurabila mea deprindere, iar anticipez.

Fără să-şi fi scos pălăria aceea mare de pe ale cărei boruri o voaletă fină cădea până pe vârful nasului, Jeannette Scheurl cântă Mozart la pianul din salonul ţărănesc al familiei Schweigestill, iar Rudi Schwerdtfeger o acompanie fluierând, cu o dexteritate atât de amuzantă încât devenea aproape comică: mai târziu l-am auzit făcând acelaşi lucru la Rodde şi la Schlaginhaufen, şi chiar el mi-a povestit cum, copil fiind, încă înainte de a fi învăţat să cânte la vioară, începuse să deprindă meşteşugul ăsta şi reproducea fără greşeală orice muzică ascultată, oriunde ar fi fost, iar cu timpul se perfecţionase. Era extraordinar — putea să execute la perfecţie un număr de cabaret, impresionând mai mult decât atunci când cânta la vioară, lucru pentru care avea totuşi aptitudini organice absolut remarcabile. Cantilena era deosebit de agreabilă, ţinea mai mult de vioară decât de flaut, frazarea magistrală, şi notele mici se succedau, fie staccato, fie legate, niciodată, sau aproape niciodată false, cu o încântătoare precizie. Într-un cuvânt, era excelent, şi împletirea acelei trăsături ştrengăreşti care, n-ai ce-i face, e a meşteşugului, cu seriozitatea artistică stârnea o ilaritate neobişnuită. Fără să vrei aplaudai şi râdeai, şi chiar şi Schwerdtfeger râdea ca un copil, săltându-şi umărul sub haină şi schiţând, din colţul buzelor, o mică grimasă.

Va să zică, aceştia au fost primii musafiri ai lui Adrian la Pfeiffering. Şi c urând după aceea am început să viu şi eu, duminicile, şi ne plimbam pe lângă iaz, sau sus, pe Rohmbuhel. Numai în iarna de după întoarcerea lui din Italia am trăit mai departe de el; în 1913, pe la Paşti, obţinusem numirea mea la liceul din Freising, lucru la care a contribuit şi confesiunea catolică a familiei mele. Am părăsit Kaisersaschem şi

m-am instalat, cu nevastă şi copil, pe malul Isarului, în această respectabilă localitate, multiseculară reşedinţă episcopală unde, având legături destul de lesnicioase cu capitala şi deci şi cu prietenul meu, mi-am petrecut — cu excepţia câtorva luni de război — toată viaţa, şi am asistat, cu o afecţiune chinuită, la zguduitoarea tragedie a vieţii sale.

XXVII

Fagotistul Griepenkerl făcuse treabă foarte bună cu copiatul partiturii fa *Love's Labour's Lost.* Aproape primul lucru aflat de la Adrian când ne-am revăzut a fost ştirea despre copia aproape impecabilă, zicea el şi, era tare bucuros. Îmi arătă chiar o scrisoare primită pe când omul era la mijlocul muncii sale epuizante şi în care îşi exprima, inteligent, un fel de entuziasm îngrijorat pentru obiectul trudei sale. Nici nu-i putea spune, îl informa Griepenkerl pe autor, cât de mult îl pasionase opera aceasta, prin temeritatea şi noutatea ideilor ei. Nu putea admira îndeajuns subtilitatea rafinată a facturii, supleţea ritmului, tehnica instrumentării, prin care ţesătura adesea complicată a vocilor rămânea totdeauna perfect clară, şi în special fantezia componistică manifestată în multiple variaţiuni la fiecare din teme: de pildă felul cum utiliza muzica frumoasă, şi în acelaşi timp aproape comică, legată de figura Rosalindei, sau exprimând, poate, mai degrabă disperatul sentiment ce i-l purta Biron, în elementul central al *bourri*-ul tripartit din actul final, această spirituală înnoire a vechii forme de dans francez, despre care se putea spune că este în cel mai înalt grad ingenioasă şi suplă. Şi adăugă: Acest *bourri* caracterizează perfect elementul arhaic, perimat al constrângerilor sociale, contrastând fermecător, dar şi provocator cu "modernul", cu părţile libere şi arhilibere, rebele ale operei, dispreţuind până şi raporturile, legătura tonală a părţilor defăimate ale lucrării, şi, ajuns aici, adăuga că trebuie să-şi mărturisească teama ca nu cumva aceste zone ale partiturii, cu tot insolitul, cu toată fronda şi erezia lor, să nu fie aproape mai accesibile audiţiei decât cele ortodoxe şi severe. Acestea din urmă alunecau adesea într-o speculaţie pe note, rigidă, mai mult cogitativă decât artistică, un mozaic de tonuri aproape fără eficacitate muzicală, ce-ar putea părea destinat mai curând lecturii decât audiţiei — şi aşa mai departe.

Am râs amândoi.

— Când aud vorbindu-se de audiţie! făcu Adrian. După mine e absolut suficient să auzi ceva o dată, şi-anume, când o concepe compozitorul.

După o vreme adăugă:

— Ca şi cum oamenii ar auzi ceea ce a auzit el atunci. Să compui înseamnă să dai să-ţi execute orchestra Zapfenstosser un cor îngeresc. De altminteri consider corurile îngereşti o speculaţie dusă la extrem.

În ce mă privea, nu-i dădeam dreptate lui Griepenkerl când făcea o atât de categorică distincţie între elementele "arhaice" şi cele "moderne" ale operei! Acestea se îmbină, se întrepătrund, spuneam eu, şi Adrian nu contestă, dar se arătă prea puţin înclinat să explice opera terminată; păru mai curând să vrea să scape de ea, să o ignore ca fiind total lipsită de interes. Lăsă în seama mea să văd dacă e de făcut ceva cu ea şi ce anume, unde să o trimită, cui să o prezinte. Ţinea mult însă ca partitura să ajungă a fi citită de Wendell Kretzschmar. I-o trimise la Lübeck, unde bâlbâitul mai profesa încă, şi un an mai târziu — războiul

izbucnise — el reprezenta opera într-o versiune germană — la care mi-am avut şi eu contribuţia — cu rezultatul că în timpul spectacolului două treimi din public a părăsit sala, întocmai cum se spune că se întâmplase la München, cu şase ani înainte, la premiera lui Debussy, cu *Pelleas şi Melisande.* Numai două reprezentaţii s-au mai dat, şi pentru moment lucrarea n-avea să treacă hotarul oraşului hanseatic de pe Trave. Critica locală s-a raliat aproape în unanimitate la verdictul auditoriului profan şi zeflemisi "muzica decimantă" promovată de domnul Kretzschmar. Numai în "Lübischer Borsen Kurier", un bătrân profesor de muzică, pe nume Jimmerthal, desigur astăzi de mult răposat, vorbi despre o eroare judiciară pe care timpul o va repara şi declară, în felul francon vechi şi bizar de a potrivi cuvintele, că opera ar fi o lucrare plină de viitor, de mare profunzime muzicală al cărei autor este, desigur, un sarcastic, însă "dăruit de Dumnezeu". Această mişcătoare formulare, pe care n-o mai auzisem, nici n-o citisem undeva vreodată şi nici mai târziu n-aveam s-o mai întâlnesc, mi-a făcut cea mai stranie impresie şi aşa cum eu n-aveam s-o uit niciodată, după cum nici pe savantul ipochimen care se slujise de ea n-aveam să-l uit, tot astfel, cred, nu trebuie uitată, ci folosită întru cinstirea lui de către posteritatea la care apelase împotriva colegilor săi în ale scrisului, blegi şi obtuzi.

Pe vremea sosirii mele la Freising, Adrian era preocupat de compunerea câtorva lieduri şi cântece, în germană şi în limbi străine, anume în englezeşte. În primul rând, se întorsese la William Blake şi pusese pe note un foarte straniu poem al acestui autor atât de drag lui, *Silent, Silent Night*[115]*,* faimoasele patru strofe de câte trei versuri cu aceeaşi rimă fiecare, ultima sunând destul de surprinzător:

"But an honest joy
Does itself destroy
For a harlot coy.[116]*"*

Pentru versurile acestea, în a căror indecenţă găseşti o nuanţă de mister, compozitorul a scris armonii foarte simple care, în raport cu limbajul muzical al întregului, sunau mai "fals", mai iritant, mai tulburător decât cele mai cutezătoare tensiuni, te făceau să trăieşti efectiv evoluţia spre monstruos a unui acord de trison. — *Silent, Silent Night* e scris pentru pian şi voce. Pe de altă parte, Adrian compusese două imnuri de Keats, *Ode to a Nightingale*[117]*,* în opt strofe, şi unul mai scurt, *Odă melancoliei,* cu acompaniament de cvartet de coarde, ceea ce, natural, lăsa noţiunea originară de acompaniament mult în urmă şi la un nivel evident inferior. Pentru că aici era vorba, în realitate, de o formă extrem de savantă a variaţiunii, în care nici un singur sunet al vocii sau al vreunuia dintre cele patru instrumente nu era netematic. Aici, între voci, domneşte, fără nici o întrerupere o legătură dintre cele mai strânse, aşa că propriu-zis nu există raporturi între melodie şi acompaniament, ci o alternanţă continuă şi perfect riguroasă a vocilor principale şi secundare.

Sunt bucăţi superbe — lăsate aproape în părăsire până astăzi, din vina limbii. Ce mi s-a părut ciudat, şi m-a făcut să zâmbesc, a fost

---

[115] Tăcută, tăcută noapte *(engl.)*

[116] Dar o bucurie sinceră
Se nimiceşte singură
De dragul unei târfe ruşinoase *(engl.).*

[117] Odă către o privighetoare *(engl.).*

expresia profundă cu care compozitorul ajunge să-şi mărturisească, în *Nightingale,* nostalgia pentru dulceaţa vieţii meridionale, trezită în sufletul poetului de cântecul pentru *"the immortal bird"*[118] — deşi în Italia Adrian nu lăsase niciodată să se întrezărească prea multă gratitudine, nici entuziasm pentru savoarea mângâietoare a vieţii într-o lume însorită care te face să uiţi " *The weariness, thefever, and the fret — Here, where men sit and hear each other groan*[119]*.* Fără îndoială însă că, sub aspect muzical, tot ce putea fi mai de preţ şi mai ingenios e deznodământul şi risipirea visului, acest:

"Adieu! the fancy cannot cheat so well
As she is fame'd to do, deceiving elf.
Adieu! adieu! thy plaintive anthem fades
Fled is that music: «Do I wake or sleep?» ".[120]

Înţeleg prea bine provocarea emanată de frumuseţea de amforă a acestor ode ce solicită muzicii încununarea: nu pentru a desăvârşi o perfecţiune — perfecte, ele erau deplin — ci pentru a articula cu mai multă putere farmecul lor mândru şi melancolic, a-l scoate în relief, a da clipelor preţioase ale detaliilor o mai plină dăinuire decât e îngăduită cuvântului şoptit: clipe de o concentrată plasticitate cum e în strofa a treia din *Melancolie* pasajul despre *"sovereign shrine"*[121]*,* stăpânit de tristeţe voalata în chiar Templul Încântării — de nimeni văzută, fireşte, decât de cel a cărui limbă cutezătoare a ştiut să strivească de cerul rafinat al gurii boaba de strugure a voluptăţii — ceea ce e pur şi simplu strălucit şi de abia dacă mai lăsa muzicii ceva de spus. Eventual, tot ce-ar putea face ar fi să nu-i strice, mulţumindu-se cu o îngânare lentă. Am auzit de multe ori afirmându-se că nu e nevoie ca o poezie să fie bună pentru a da un cântec bun. Muzica s-ar pricepe foarte bine să poleiască mediocritatea. Aşa, de pildă, virtuozitatea artistului dramatic străluceşte mai orbitor în piesele proaste. Dar prea era trufaşă şi critică atitudinea lui Adrian faţă de artă, ca să-i convină ca lumina lui să strălucească-n întuneric. Preţuirea spirituală cuvenită celor pe care se simţea chemat să-i evoce în muzica sa trebuia să fie într-adevăr mare, şi poezia germană căreia i s-a consacrat era chiar dintre cele mai bune, deşi n-avea distincţia intelectuală a liricii lui Keats. În această selecţie literară severă, Leverkühn se opri la ceva monumental, la patosul pretenţios, ameţitor al imnului religios de glorificare cu invocările şi imaginile sale de maiestate şi indulgenţă care ofereau muzicii mai mult, îi ieşeau în întâmpinare mai sincer decât nobleţea elină a acelor zămisliri anglo-saxone.

Ce a ales Leverkühn a fost oda lui Klopstock, *Sărbătoarea primăverii,* celebrul cântec despre *Picătura din găleată* şi tăind foarte puţin din text, a scris-o pentru bariton, orgă şi orchestră de coarde — zguduitoarea operă care, datorită unor dirijori curajoşi şi devotaţi muzicii moderne, a ajuns să fie cântată în timpul primului război mondial şi câţiva ani după aceea în mai multe centre muzicale

---

[118] Nemuritoarea pasăre *(eng.).*
[119] Osteneala, febra şi frământarea — aici, unde oamenii stau şi s-aud unul pe altul gemând *(engl.).*
[120] Adio! Închipuirea nu poate să trişeze cu atâta îndemânare / Pe cât îi merge faima c-ar face-o — spiriduş viclean. / Adio! adio! plângăreţul tău imn se spulberă /... / Dispărută e acea muzică: „Treaz sunt, ori dorm?" *(engl)*
[121] Altarul suprem *(engl.).*

germane, precum şi în Elveţia, în adeziunea entuziastă a unei minorităţi, dar stârnind fireşte şi opoziţie ordinară, meschină; şi ea, opera aceasta, a contribuit, în mare măsură, ca destul de curând, prin anii douăzeci să înceapă să se formeze în jurul numelui prietenului meu o aureolă de glorie ezoterică. Vreau să spun însă lucrul următor: oricât de profund aş fi fost mişcat — chiar dacă nu propriu-zis surprins — de această izbucnire de sentiment religios, efectul obţinut era cu atât mai pur şi mai pios cu cât dispreţuise mijloacele ieftine (nu folosea sunete de harpă, la care, muzica versurilor ar fi invitat, nici timpane în redarea tunetelor Domnului); oricât îmi mergeau la inimă unele frumuseţi, realizate fără nici o recurgere la o paletă sonoră perimată, sau grandioasele adevăruri ale imnului, ca de pildă oprimant de lenta alunecare a norului negru, îndoitul "Iehova!" pe care-l strigă tunetul (impresionant pasaj!), când "fumegă pădurea, nimicită", acordul, atât de nou şi transfigurat, al registrului superior al orgii cu corzile din final, când divinitatea nu mai apare în furtună dezlănţuită, ci e freamăt uşor şi se pleacă sub "arcul păcii" — n-am reuşit, atunci, zic, să văd adevărul spiritual al operei, deznădejdea şi intenţia sa tainică, spaima sa, căutând în laudă îndurare. Oare ştiam atunci de documentul pe care acum îl cunosc şi cititorii mei, relatarea "dialogului" din sala pardosită cu piatră? Numai cu această condiţie m-aş fi putut numi în faţa lui *"a partner in your sorrow's mysteries",* cum stă scris odată în *Ode on Melancholy:* numai prevalându-mă de o nedefinită grijă pentru mântuirea sufletului său, pe care i-o purtasem încă din copilărie, iar nu din o cunoaştere reală a adevărului adevărat. De abia mai târziu am izbutit să înţeleg, să văd, în *Sărbătoarea primăverii* ceea ce era ea: o jertfă de pocăinţă şi solicitare a lui Dumnezeu: o operă de *attritio cordi,* creată, cum presupun acum cutremurându-mă, sub ameninţările vizitatorului ce stăruia în respectarea "hârtiei dată la mână".

Dar nici într-un alt sens nu înţelesesem atunci temeiurile tăinuite, personale şi spirituale, ale acestei opere fundate pe poezia lui Klopstock. Ar fi trebuit să fac o legătură între ea şi convorbirile avute cu Adrian pe vremea aceea, sau mai bine zis ale lui cu mine, când îmi povestea, plin de vioiciune, cu multe amănunte, despre studii şi cercetări care nu-mi treziseră niciodată curiozitatea, rămăseseră totdeauna străine caracterului meu înclinat spre erudiţie: emoţionante îmbogăţiri ale cunoştinţelor lui despre natură şi cosmos, ceea ce mă îndemna să-mi aduc aminte de tatăl său şi de mania lui ingenioasă de a "specula cu elementele".

Celui care compusese *Sărbătoarea primăverii* nu i se potrivea mărturisirea poetului care spunea că n-are de gând "să se arunce în oceanul tuturor lumilor" şi că nu voia altceva decât să plutească în jurul "picăturii din găleată", adică în jurul pământului, şi să-l adore. Adrian se arunca, fireşte, în infinitul pe care ştiinţa astrofizica încearcă să-l măsoare, numai ca să ajungă astfel la măsuri, cifre, ordini de mărimi fără nici un raport cu omenirea şi se pierd în teoretic, în abstract, în imaterial, ca să nu zic în absurd. De altfel, nu vreau să uit: şi Adrian începuse prin a pluti în jurul "picăturii", căreia numele i se potriveşte foarte bine, pentru că e alcătuită în cea mai mare măsură din apă, din apele mărilor, şi "tot din mâna Domnului picase, când făcuse lumea" — începuse tot cu cercetări despre picătură şi despre obscurele ei ascunzişuri şi prefăcătorii; pentru că minunile adâncului mărilor , extravaganţele vieţii din străfunduri, unde nu răzbeşte rază de soare, au fost primul lucru despre care mi-a vorbit el — şi-anume într-un fel cu totul deosebit, minunat, care mă şi amuza dar mă şi năucea, vorbea ca şi cum ar fi fost de faţă, ca şi când ar fi văzut cu ochii lui.

Natural, tot ce ştia el despre lucrurile astea era numai din citit, cumpărase cărţi cu acest subiect şi îşi hrănise fantezia cu ele: dar, acuma, fie pentru ca era atât de pasionat, încât asimilase admirabil imaginile, fie din cine ştie ce capriciu, se comporta ca şi cum ar fi pătruns în acel mediu, ca şi cum s-ar fi cufundat, specifica anume unde, în regiunea Insulelor Bermude, la câteva mile marine de Saint George, şi mai spunea că toate minunăţiile naturale ale abisului i le arătase un coleg, precizând că ar fi fost savant american, că se numea Capercailzie, şi că bătuse cu el chiar un nou record de adâncime.

Mi-a rămas o amintire foarte vie despre această convorbire. Îmi făcuse plăcere: venisem la Pfeiffering la un sfârşit de săptămână, eram după o cină simplă servită de Clementine Schweigestill în odaia mare cu pian. Apoi, amabilă, fata sobru îmbrăcată ne adusese, fiecăruia, în odaia stareţului, câte o halbă de lut ars plină cu bere, şi şedeam acolo fumând ţigări de foi Zechbauer, uşoare şi bune. Era către ora la care Suso, Kaschperl adică, fusese scos din lanţ şi se plimba liber prin curte.

Pe Adrian îl amuza să-mi povestească, extraordinar de explicit, în imagini clare, cum a intrat cu Mr. Capercailzie într-un batiscaf sferic cu diametrul interior de numai un metru douăzeci, echipat ca un balon stratosferic, şi cum au fost coborâţi cu vinciul vasului de însoţire în apa mării, de o înspăimântătoare adâncime în punctul acela. Fusese mai mult decât emoţionat — cel puţin pentru el dacă nu şi pentru mentorul, pentru ciceronele său, pe care-l convinsese la această aventură, căci omul, nefiind la prima coborâre, lua lucrurile mai rece. Poziţia lor în interiorul sferei de două tone numai comodă nu fusese, în schimb îi despăgubea pentru acest neajuns conştiinţa absolutei securităţi a habitaclului lor: era o construcţie perfect etanşă, capabilă să reziste unor presiuni fantastice, prevăzută cu o rezervă amplă de oxigen, cu telefon, proiectoare alimentate la înaltă tensiune, ferestre de cuarţ asigurând vizibilitate în toate direcţiile. Cu totul şi cu totul, au stat sub oglinda mării trei ore şi ceva şi timpul parc-ar fi zburat, atât de repede trecuse, datorită celor văzute, într-o lume a cărei tăcere, a cărei ciudăţenie fantastică explica, justifica într-o oarecare măsură, totala, congenitala lipsă de contact cu lumea noastră.

Oricum, fusese stranie clipa, îi stătuse inima-n loc, când, într-o dimineaţă la ora nouă, uşa blindată, grea de două sute de kilograme, se închisese în urma lor şi, întâi legănaţi în gol de pe vapor, fură apoi cufundaţi încetişor în elementul lichid. La început îi înconjurase o apă cristalină, luminată de soare. Dar lumina de sus pătrunde în interiorul "picăturii noastre din găleată" numai până la vreo cincizeci şi şapte de metri; după aceea totul dispare sau, nai bine zis, începe o lume nouă, fără nimic comun cu valahă, în care nu te mai simţi acasă, şi în ea Adrian şi călăuza lui au pătruns până la o adâncime de aproape pai-sprezece ori mai mare, adică până pe la opt sute de metri, şi au rămas acolo cam o jumătate de oră, el fiind conştient, în fiecare clipă, că asupra adăpostului lor se exercită o presiune de cinci sute de mii de tone.

Treptat, pe măsură ce coborau, apa luase o culoare cenuşie — adică era un întuneric amestecat cu resturi tenace de lumină. Greu renunţa lumina să pătrundă mai departe; natura şi rostul ei era să lumineze, şi chiar asta făcea până la ultima limită, colorând parcă şi mai impresionant ultimele etape ale epuizării ei: prin ferestrele de cuarţ, călătorii priveau acum într-un negru-albastru greu de descris, comparabil poate cu orizontul sumbru al unui cer bântuit de vijelie. După aceea, firește, cu mult înainte e a se citi pe batimetru 750, apoi 763 de metri, domnea jur-împrejur un negru absolut, tenebre în care

din vecii vecilor nu pătrundea nici cea mai mică urmă de rază de soare a spaţiului interstelar, noapte etern calmă şi virgină, are trebuia acum să suporte să fie străluminată de o rutină artificială, necosmică, adusă din lumea de sus.

Adrian îmi vorbi despre obsesia pasiunii de a cunoaşte i care i-o provoca vederea a ceea ce nu mai fusese văzut niciodată, a ceea ce era sortit să nu fie văzut niciodată, a ce nu era nici măcar de prevăzut că va fi văzut vreodată. Sentimentul de indiscreţie născut astfel — mai degrabă unul de culpabilitate — nu putea fi minimalizat cu totul, nici compensat de patetismul ştiinţei, căruia trebuie să i se îngăduie să pătrundă cât de departe permite priceperea. Era însă perfect evident că incredibilele excentricităţi, unele înfiorătoare, altele groteşti, pe care şi le oferiseră aici natura şi viaţa, luau forme şi fizionomii ce iu mai aveau parcă nici urmă de înrudire cu lumea terestră, părând să fie din alte planete, produsul disimulării, al vieţii palpitând în învelişul beznei eterne. Sosirea unui vehicul spaţial omenesc pe Marte, sau să zicem mai bine pe faţa etern neluminată de soare a lui Mercur, n-ar fi putut părea eventualilor locuitori ai acelui corp "apropiat" mai senzaţională decât apariţia aici, jos, a clopotului-scafandru capercailzian. Curiozitatea generală cu care incomprehensibilele vietăţi ale abisului înconjuraseră habitaclul musafirilor fusese indescriptibilă — şi inde-scriptibilă, de asemenea, şi săgetarea lor năucă pe fa ferestrele gondolei: mutre misterioase, înnebunite din lumea organică, guri rapace, fălci fioroase, ochi telescopici, peşti ca nişte bărcuţe de hârtie, ca nişte seceri de argint, cu ochii holbaţi îndreptaţi în sus, peşti cu aripioare ca nişte derive, lungi de aproape doi metri; chiar şi monştrii vâscoşi, tentaculari, plutind nehotărâţi în voia apei," rechinii maiestuoşi, polipii, meduzele de tot felul păreau să fi fost cuprinse de o agitaţie spasmodică.

De altfel se poate foarte bine ca toţi aceşti "indigeni" ai adâncului să fi considerat musafirul cu proiectoare ce coborâse în străfunduri drept un soi supradimensionat al unuia de-ai lor, pentru că erau şi printre ei unii în stare să înfăptuiască ceea ce înfăptuia oaspetele, adică să lumineze prin propriile puteri. Vizitatorii, povestea Adrian, n-au avut decât să stingă lumina, ca să li se înfăţişeze un spectacol de-un alt gen, cu totul aparte. Cât vedeai cu ochii, bezna mării era iluminată de licurici alergând în cerc, fulgerând ca săgeţile, fosforescenţa cu care erau înzestraţi foarte mulţi dintre peşti, unii pe tot corpul, alţii doar pe câte un singur organ, ca un fel de lanternă electrică, servindu-le, probabil, nu numai ca să-şi lumineze calea în noaptea eternă, ci ca să atragă şi prada sau să transmită chemări amoroase. Unii mai mari radiau într-a-devăr o lumină albă atât de intensă încât îi orbeau pe intruşi. Ochii proeminenţi în formă de tijă ai unora dintre peşti aveau probabil rostul să perceapă, de la o cât mai mare depărtare posibilă, cele mai slabe licăriri de lumină, fie ca avertisment, fie ca momeală.

Naratorul regreta că nici vorbă nu putuse fi să prindă câteva dintre aceste vietăţi ale adâncului, cel puţin pe cele mai necunoscute, ca să le aducă la suprafaţă. Pentru asta ar fi trebuit să dispună, în primul rând, de o instalaţie în stare să păstreze formidabila presiune atmosferică în care erau deprinse să trăiască trupurile lor, mediul lor aclimatizat — aceeaşi presiune, înspăimântător, dacă te gândeai, care apăsa pe pereţii gondolei. O compensau printr-o la fel de mare presiune interioară în ţesuturile şi cavităţile corpului lor, aşa că, la o diminuare de presiune dinafară ele trebuiau, în chip necesar, să explodeze. Unele, din nenorocire, aşa şi păţiseră de la prima întâlnire cu batiscaful — o ondină mare, de culoarea cărnii, de o formă aproape nobilă se

pulverizase în mii de bucăţi la simpla atingere a gondolei...

Şi aşa, fumându-ne ţigara, Adrian îmi povestea cu aerul că el însuşi fusese cel ce coborâse în adâncuri şi că lui îi fuseseră arătate toate câte le înşirase — un gen de glumă pe care, cu un zâmbet doar schiţat, o urmărea cu atâta consecvenţă, încât nu mă puteam împiedica, râzând şi minunându-mă, să nu-l privesc totuşi şi cu puţină uimire. Surâsul lui era, desigur, şi expresia tachinării amuzate faţă de acea uşoară împotrivire cu care întâmpinam relatările sale şi care nu-i scăpase nepercepută; pentru că el cunoştea foarte bine totala mea lipsă de interes pentru misterele şi mistificările de orice fel ale naturii, pentru "natură" în general, şi înclinarea mea către sfera filologică şi umanistă. Evident, îşi dădea seama de asta, ceea ce îl stârnea şi mai mult, şi îl îndemna să mă ţină până seara târziu cu relatarea investigaţiilor sale sau, cum se complăcea să lase impresia, cu descoperirile din domeniul monstruozităţilor extraumane şi să se arunce, antrenându-mă şi pe mine, în "oceanul tuturor lumilor".

Această trecere i-a fost înlesnită de imaginile lui anterioare. Grotescul insolit al vieţii din adâncuri creând impresia că nu mai face parte din planeta noastră fusese unul din punctele de plecare. Un altul fusese întorsătura de frază a lui Klopstock despre "picătura din găleată", expresie a cărei smerenie admirabilă era mai mult decât justificată de caracterul cu totul secundar, izolat, de insignifianţa obiectului, de poziţia aproape imperceptibilă în marele tot, nu numai a pământului, ci a întregului nostru sistem planetar, adică a soarelui cu toţi cei şapte sateliţi ai lui, în vârtejul Căii Lactee din care face parte anume Calea "noastră" Lactee — ca să nu mai pomenim de milioanele de alte căi. Cuvântul "noastre" dă imensităţii la care se referă o anumită doză de intimitate, amplifică într-un fel aproape comic noţiunea de "la tine acasă", conferindu-i o extindere ameţitoare, iar noi trebuie să ne simţim cetăţenii ei, modeşti, dar puşi la adăpost. În acest adăpost, în acest sentiment profund, intim, de protecţie, ar părea că natura îşi impune propensiunea sa către sferic — şi acesta era uri al treilea punct al expunerii cosmice a lui Adrian: în parte, ajungea aici în urma straniei lui călătorii în interiorul unei sfere goale pe dinăuntru, adică batiscaful capercailzian, în care susţinea că ar fi coabitat şi el câteva ore. Noi toţi trăim, zi de zi , într-o cavitate sferică, asta fusese învăţătura trasă de el, deoarece, cu spaţiul galactic, în care undeva într-un colţ, mai deoparte, ni se făcuse şi nouă un locşor, lucrurile stau cam aşa:

Are aproximativ forma unui ceas de buzunar plat, adică rotund şi mult mai puţin înalt decât lat — un disc, nu incomersurabil, dar desigur imens, un vârtej concentrat de mase de stele, de grupe de stele, de mulţimi de stele, de stele duble descriind orbite eliptice una în jurul celeilalte, de zone de nebuloase, de nebuloase fosforescente, de nebuloase inelare, de aştri nebuloşi şi aşa mai departe. Acest disc seamănă cu secţiunea plană obţinută când tai o portocală la mijloc; jur împrejur ea este cuprinsă într-o pulbere de alte stele, căreia, de asemenea, nu i se poate spune incomensurabilă, dar trebuie numită imensă la o foarte mare potentă şi în cuprinsul ei, cu nenumărate viduri, obiectele sus-pomenite sunt astfel răspândite, încât întreaga alcătuire constituie o sferă. Adânc înăuntrul acestei nesăbuit de spaţioase cavităţi sferice, făcând parte adică din discul de furnicare de grămezi de lumi, se află cu totul şi cu totul lipsit de importantă, greu de găsit şi parcă nici măcar meritând să fie pomenit, se află zic, o stea fixă în jurul căreia, alături de alte tovarăşe, mai mari sau mai mici, gravitează şi pământul cu lunişoara lui. "Soarele", căruia i se cuvine

atât de puţin articolul definit, o minge de gaze cu o temperatură de şase mii de grade la suprafaţă, cu un diametru de vreun milion şi jumătate de kilometri, e situat faţă de centrul secţiunii plane a galaxiei la o distanţă egală cu grosimea ei, şi-anume la treizeci de mii de ani-lumină.

Cultura mea generală îmi permitea să leg acest cuvânt, "an-lumină", de o noţiune aproximativă. Era, se înţelege, o noţiune spaţială; cuvântul însemna distanţa parcursă de lumină în decursul unui întreg an terestru — cu viteza care-i e proprie şi despre care nutream o vagă bănuială, dar Adrian o avea în cap cu precizie, 297600 kilometri pe secundă. Aşa că un an-lumină avea aproximativ nouă trilioane şi jumătate de kilometri, ceea ce însemna că excentricitatea sistemului nostru solar se cifra la de treizeci de mii de ori pe atât, iar diametrul general al cavităţii sferice a galaxiei noastre măsura două sute de mii de ani-lumină.

Nu, incomensurabil nu era, clar de măsurat, numai astfel îl puteai măsura. Ce să spui în faţa unei asemenea agresiuni împotriva capacităţii de înţelegere a minţii omeneşti? Mărturisesc că sunt aşa fel făcut încât hiperimpozantul irealizabil nu-mi provoacă decât o ridicare din umeri, de renunţare şi poate şi de puţin dispreţ. Admiraţie în faţa măreţiei, entuziasm pentru ea, sentiment de copleşire, satisfacţie pur sufletească, fără îndoială, nu sunt posibile decât în raporturi pământeşti, conceptibile, omeneşti. Piramidele sunt măreţe, vârful Mont-Blanc şi interiorul cupolei Sfântului Petru sunt măreţe, dacă nu se preferă să se păstreze acest atribut numai pentru lumea morală, spirituală, pentru distincţia sufletească, intelectuală. Datele creaţiei cosmice nu sunt nimic altceva decât un asurzitor bombardament asupra inteligenţei noastre, efectuat cu cifre împodobite cu o coadă de cometă de trei duzini de zerouri şi care vor să lase impresia că mai au ceva comun cu măsura şi cu raţiunea. Nu găseşti, în acest monstru, nimic în stare să poată fi numit de semenii mei bunătate, frumuseţe, măreţie şi niciodată n-am să înţeleg osanalele înălţate de anumite spirite în faţa aşa-ziselor "creaţiuni ale lui Dumnezeu", atâta vreme cât fac parte din fizica universală şi sunt susceptibile a fi transformate. Poate fi considerat opera lui Dumnezeu un fenomen în faţa căruia spui tot aut de bine "Ei, şi?" ca şi "Osana!"? Mie personal mi se pare că primul răspuns e mai la locul lui decât al doilea, când ai în faţă două duzini de zerouri cu un unu înainte sau cu un şapte, ceea ce la urma urmei e exact acelaşi lucru, şi nu văd nici un motiv să-mi plec fruntea în ţărână, prosternându-mă, în faţa unui cvintilion.

Caracteristic era şi faptul că poetul celor înalte, Klopstock, se mărginise să exprime şi să stârnească o entuziastă veneraţie pentru cele pământeşti, pentru "picătura din găleată", şi lăsase cvintilioanele deoparte. Cum spuneam, compozitorul imnurilor sale, prietenul meu Adrian, se extinsese şi asupra cvintilioanelor, dar aş fi nedrept dacă aş vrea să dau impresia că ar fi făcut lucrul acesta cu o urmă de emoţie, de emfază măcar. Vorbea despre aceste extravagante, rece, cu nepăsare, cu o uşoară notă de amuzament fa vădita mea recalcitranţă, dar şi cu o oarecare intimitate de iniţiat în aceste raporturi, vreau să spun: ficţiunea necurmată, cum că toate aceste cunoştinţe, nu din citite, pe sub mână şi le însuşise, ci predate de cineva, învăţate, demonstrate, din experienţă personală, ajutat oarecum şi de mentorul sus-menţionat, profesorul Capercailzie care, aşa reieşea, navigase cu el nu numai în adâncimile apelor ci şi printre constelaţii. Adrian voia să lase impresia că toate astea erau jumătate-jumătate: învăţate şi de la profesor, dar, mai mult sau mai puţin, şi din constatări proprii, el

susţinea că universul fizic — termenul acesta luat în înţelesul lui cel mai cuprinzător, înglobând şi cele mai îndepărtate elemente, n-ar putea fi numit nici finit, dar nici infinit, pentru că ambele expresii au întrucâtva un caracter static, pe când realitatea e de natură totalmente dinamică — şi cosmosul, cel puţin de o bună bucată de vreme, mai precis, de o mie nouă sute milioane de ani, s-ar afla într-o stare de extensiune frenetică, adică în stare de explozie în această privinţă, evoluţia spre roşu a luminii provenind de la numeroase galaxii â căror depărtare de noi este, mai mult sau mai puţin, cunoscută, nu mai permite nici o îndoială — cu cât alterarea culorii acestei lumini spre capătul roşu al spectrului este mai pronunţată, cu atât nebuloasa se află la o depărtare mai mare de noi. E vădit că nebuloasele tind să fugă de noi, şi la complexele cele mai îndepărtate, aflate la o sută cincizeci de milioane de ani-lumină, viteza centrifugă este aproape egală cu aceea dezvoltată de particulele alfa dintr-o substanţă radioactivă, şi anume de douăzeci şi cinci de mii de kilometri pe secundă, viteză faţă de care aceea a unei schije de bombă explodând ar avea un ritm de melc. Deci, dacă toate sistemele Căii Lactee ar fugi unele de altele într-un tempo exagerat la extrem, atunci cuvântul "explozie" n-ar putea decât să caracterizeze un cosmos în miniatură, într-un stadiu de dilatare, sau nici atât chiar, nici pe departe atât. Poate că vreodată acest univers să fi fost static şi să fi avut un simplu diametru de un miliard de ani-lumină. În starea actuală a lucrurilor însă, se putea vorbi, desigur, de extensiune, dar despre o extensiune constantă, "finită" sau "infinită", nu putea fi vorba. După cât se părea, Capercailzie îl putuse asigura pe Adrian doar că suma tuturor sistemelor Căii Lactee era de ordinul de mărime a sutelor de miliarde, iar telescoapele noastre de astăzi, "abia dacă" puteau percepe un modest milion.

Aşa a grăit Adrian, fumând şi zâmbind. Am făcut atunci apel la conştiinţa lui, i-am cerut să admită că toată vrăjitoria cu cifre ce se pierd în neant nu putea, era cu neputinţă să trezească un sentiment de măreţie divină, de înălţare morală. Dacă toate astea semănau a ceva, atunci mai curând a bazaconie diavolească.

— Recunoaşte, i-am spus, că aceste enormităţi luate din universul fizic nu sunt defel productive în domeniul religiei. Ce respect şi ce înălţare morală născută din respect pot izvorî din imaginea unui haos incomensurabil cum e acel al universului explodând? Absolut nici una! Pietate, respect, cuviinţă sufletească, sentiment religios sunt posibile numai în om, prin om, prin limitarea la omenesc şi pământesc. Rodul lor ar trebui să fie, ar putea fi, şi va fi, un umanism cu nuanţă religioasă, determinat de sentimentul pentru taina transcendentă a omului, de conştiinţa mândră că nu-i doar o făptură pur biologică, ci că participă, cu o porţiune esenţială a fiinţei sale, la o lume spirituală; că ii e dat absolutul, conceptul de adevăr, de libertate, de dreptate, că are îndatorirea să se apropie de perfecţiune. În patetismul acesta, în această îndatorire, în acest respect al omului pentru sine însuşi, se află Dumnezeu; într-o sută de miliarde de Căi Lactee eu, unul, nu-l găsesc.

— Va să zică, eşti împotriva creaţiunii, mi-a răspuns Adrian şi împotriva naturii fizice, originea omului şi, q dată cu ea, a spiritului său, care, în definitiv, se mai află şi prin alte părţi ale cosmosului. Creaţiunea fizică, acest monstru de organizare universală, este, incontestabil, premisa fenomenului moral, fără de care nu şi-ar avea bază, şi poate că ar trebui să numim binele floarea răului — *une fleur du mal. Homo Dei*[122] al tău e, la urma urmei — sau nu la urma urmei,

[122] Omul lui Dumnezeu *(lat).*

îmi cer iertare, ci înainte de toate.— o bucată de natură hidoasă, înzestrată cu o cotă, nu tocmai din belşug dimensionată, de posibilităţi de spiritualizare. De altfel, e amuzant de constatat cât de mult înclină umanismul tău, ca de altfel oricare alt umanism, către geocentrismul medieval — evident în chip necesar. În general se consideră că umanismul e filoştiinţific; dar nu e, pentru că nu poţi considera obiectele ştiinţei drept scule ale diavolului fără ca să consideri şi ştiinţa însăşi la fel. Asta înseamnă ev mediu. Evul Mediu era geocentric şi antropocentric. Biserica, în care a supravieţuit, când s-a ridicat împotriva cunoştinţelor astronomice, în spirit umanist s-a ridicat, şi le-a afurisit şi le-a interzis sub pretextul cinstirii omului, a stăruit în ignoranţă sub pretextul omeniei. Vezi bine, umanismul tău e ev mediu pur. El apără o cosmologie de bisericuţă, de Kaisersaschern, care duce la astrologie, la citirea poziţiilor aştrilor, a constelaţiilor, cu prorocirile lor de fericire şi de nenorocire — foarte firesc şi pe bună dreptate; pentru că dependenţa intimă a corpurilor unui grupşor cosmic atât de strâns legat, atât de coerent cum e sistemul nostru solar, raporturile lor de intimă vecinătate, sar în ochi.

— Am mai vorbit noi odată de conjunctura astrologică, i-am replicat eu. E mult de-atunci, ne plimbam pe la Kuhmulde şi discutam despre muzică. Atunci ai luat apărarea constelaţiei.

— O apăr şi astăzi, mi-a răspuns. Se ştiau foarte multe pe vremea astrologiei. Se ştiau, sau se bănuiau, lucruri la care astăzi încep să-şi întoarcă privirea şi ştiinţa cea mai evoluată. Că bolile, molimile, epidemiile au de-a face cu poziţia aştrilor era, în vremile acelea, o certitudine intuită. Astăzi am ajuns atât de departe încât a început să se discute dacă nu cumva germenii, bacteriile, organismele care provoacă pe pământ o epidemie, să zicem de gripă, nu-şi au cumva obârşia pe alte planete, pe Marte, Jupiter sau Venus.

Bolile molipsitoare, molimile, ca ciuma sau moartea neagră cum i se mai zicea, probabil că nu erau de pe planeta asta, mai ales că nici viaţa însăşi şi în special începuturile ei nu pe pământ îşi avuseseră originea, ci imigraseră. Ştia din sursă foarte sigură, spunea Adrian, provin din aştri vecini, învăluiţi într-o atmosferă mult mai propice, omiţând mult metan şi amoniac, ca de pildă Jupiter, Marte şi Venus. De la ei, de la unul dintre ei — îmi lăsa mie alegerea — venise odată viaţa, purtată de proiectile cosmice, sau pur şi simplu prin presiune radiată, şi nimerise pe nevinovata noastră planetă, mai mult sau mai puţin sterilă. *Homo Dei* umanist al meu, această încununare a vieţii, cu îndatorirea lui spre spiritual cu tot, nu e, probabil, decât produsul unor gaze de putrefacţie ale unei constelaţii vecine...

— Floarea răului, am repetat eu, dând din cap.

— Şi înflorind adesea în răutate, a adăugat el.

Aşa mă tachina, nu numai pe tema concepţiei mele mai omenoase despre lume, ci şi cu inexplicabilul lui capriciu de a stărui în ficţiunea unei anumite informări personale speciale, directe , asupra stării de lucruri între cer şi pământ. Nu ştiam, dar ar fi trebuit să-mi dea prin cap, că avea de gând să folosească toate astea într-o lucrare, şi anume în muzica exprimând cosmosul, care-l preocupa pe vremea aceea, după episodul cu noile lieduri. A fost surprinzătoarea simfonie sau fantezie pentru orchestră, într-o singură parte, compusă în ultimele luni ale anului 1913 şi în primele ale lui 1914, numită *Minunile Universului* — cu totul împotriva dorinţei şi propunerii mele. Mă speria frivolitatea titlului şi-i propusesem *Symphonia cosmologica.* Dar Adrian, zâmbind, persistă şi menţinu cealaltă denumire, ironică, pseudopatetică, care, desigur, pregăteşte mai bine pe cunoscător pentru caracterul total glumeţ,

grotesc, chiar dacă uneori grav, festiv, ceremonios-matematic al descrierii acestei imensităţi inimaginabile. Muzica din *Minunile Universului* n-avea nimic comun cu spiritul din *Sărbătoarea primăverii,* cu toate că, într-un anumit sens, constituia, desigur, o pregătire, vreau să zic, n-avea nimic comun cu spiritul glorificării smerite, şi dacă anumite indicii personale în scriitura muzicală nu l-ar fi trădat pe autor, n-ai fi crezut că acelaşi suflet le-ar fi putut concepe pe amândouă. Caracterul şi substanţa portretului orchestral al Universului, ducând vreo treizeci de minute, e sarcasmul — un sarcasm ce nu face decât să confirme din plin opinia mea exprimată în cursul convorbirii, şi anume: gândurile despre incomensurabilul extrauman nu sunt o hrană pentru pietate; o răutate satanică, elogii ambigui de farsor, părând a se adresa nu numai înspăimântătorului mecanism de orologerie universală ci şi mediului în care acest univers se reflectă, se repetă: în muzică, în cosmosul sunetelor, şi faptul acesta şi-a avut partea lui de contribuţie, deloc neglijabilă, la învinuirea adusă artei prietenului meu, de a fi, în fond, o virtuozitate antiartistică, o blasfemie, o nelegiuire nihilistă.

Dar de ajuns despre toate astea. Următoarele două capitole am intenţia să le consacru experienţelor mondene din anii 1913 — 1914, sfârşit de epocă, ultimul carnaval la München înainte de izbucnirea războiului, pe care le-am împărtăşit cu Adrian Leverkühn.

XXVIII

Am mai spus că locatarul familiei Schweigestill nu se înmormântase cu totul în solitudinea monahală străjuită de Kaschperl-Suso, ci frecventa totuşi anumite cercuri mondene din oraş, chiar dacă o făcea sporadic şi reticent. Iar faptul că, oricum, era obligat — şi toată lumea ştia asta — să plece devreme, din cauza trenului de la ora unsprezece, îl liniştea şi-i făcea chiar plăcere. Ne întâlneam la familia Rodde, în Rambergstrasse, şi în scurtă vreme ajunsesem în relaţii destul de cordiale cu cei din cercul lor, cu soţii Knoterich, cu doctorul Kranich, cu Zink şi Spengler, cu Schwerdtfeger, violonistul care ştia să fluiere atât de frumos; ne mai întâlneam în casa Schlaginhaufen, la Radbruch, din Furstenstrasse, editorul lui Schildknäpp, sau în elegantul apartament de la etajul întâi al fabricantului de hârtie Bullinger (de altminteri renan de origine), unde tot Rüdiger ne prezentase.

Şi în casa Rodde, şi în salonul cu coloane al soţilor Schlaginhaufen eram primit cu plăcere să cânt la viola d amore ceea ce de altminteri era singura contribuţie mondenă mai de seamă în stare s-o aducă un simplu cărturar şi dascăl ca mine, incapabil a străluci vreodată în conversaţie. În Rambergstrasse, imboldul îmi venea mai mult de la astmaticul doctor Kranich şi de la Baptist Spengler: unul din curiozitate de numismat şi amator de antichităţi (sta bucuros de vorbă cu mine despre istoricul familiei viorii în limbajul lui bine articulat şi clar, celălalt din simpatie pentru tot ce ieşea din comun, pentru deosebit). Trebuia însă, în casa asta, să ţin seama de pofta nesăţioasă a lui Konrad Knoterich dea se auzi cum cânta gâfâind la violoncel, precum şi de preferinţa, de altfel perfect justificată, a acelui public restrâns pentru felul captivant de a interpreta la vioară al lui Schwerdtfeger. Mă simţeam cu atât mai măgulit în vanitatea mea (n-o tăgăduiesc nicicum) de solicitările venite din cercul mult mai vast şi mai select pe care ambiţia doamnei doctor Schlaginhaufen, născută von Plausig, ştiuse să-l formeze în jurul ei şi al soţului său înzestrat cu un pronunţat accent

şvab şi destul de tare de ureche, solicitări foarte insistente , ce mă sileau aproape totdeauna să-mi aduc instrumentul în Briennerstrasse, ca să le cânt, eu care nu cultivam această artă decât ca un amator, o chaconnă, o sarabandă, din secolul al XVII-lea, un *plaisir d'amour* din al XVIII-lea, sau o sonată a lui Ariosti, prietenul lui Händel, sau una de Haydn, scrisă pentru viola di Bordone (dar se putea cânta şi la viola d amore).

Iniţiativa nu pornea totdeauna de la Jeannette Scheurl, ci şi de la excelenţa sa von Riedesel, intendentul general al teatrelor, a cărui binevoitoare protecţie acordată vechilor instrumente şi muzicii vechi nu-şi avea originea într-o înclinare de savant şi de amator de antichităţi, ca la Kranich, ci mai curând într-o tendinţă conservatoare. Ceea ce se-nţelege, e o mare deosebire. Acest om de Curte, fost colonel de cavalerie, fusese numit în postul său actual numai şi numai pentru că-i mersese vorba că ştie să cânte puţin la pian (câte secole par să ne despartă astăzi de vremea când deveneai intendent general al teatrelor pentru că erai nobil şi pe deasupra ştiai să cânţi puţin la pian!) — va să zică baronul Riedesel vedea în tot ce-i vechi, istoric, un zid de apărare împotriva modernului şi revoluţionarului, un fel de polemică feudală împotriva for, şi în acest sens le sprijinea, fără ca în realitate să pri-ceapă ceva. Pentru că, aşa cum nu poţi înţelege ce-i nou şi tânăr dacă nu eşti profund pătruns de tradiţie, tot atât de falsă şi de sterilă rămâne dragostea de trecut, dacă respinge noul ce naşte din el ca o necesitate istorică. Aşa de pildă, Riedesel preţuia şi patrona baletul, pentru că ar fi "graţios". Epitetul "graţios" era pentru baron un cuvânt de ordine conservator prin care polemiza împotriva modernismului revoluţionar. Nici nu bănuia existenţa acelei lumi de tradiţie artistică a baletului ruso-francez, tradiţie reprezentată de un Ceaikovski, un Ravel, un Stravinski. şi era cu desăvârşire străin de ideile pe care acest din urmă muzician rus avea să le formuleze mai târziu despre baletul clasic: că ar fi triumful acţiunii chibzuite asupra simţurilor dezlănţuite, al ordinii asupra hazardului, model de conştientă acţiune apolinică, pildă exemplară de artă. Ce reuşea baronul să vadă în balet erau doar tutu-urile de tifon, umblatul pe poante şi braţele "graţios" ridicate dea-supra capului, sub privirile unei societăţi de curteni propovăduitoare a "idealului", prohibind detestabila îndoială, patronând din loji o burghezie bine ţinută în frâu, admisă în staluri.

În casa Schlaginhaufen, fireşte, se cânta mult Wagner, pentru că soprana dramatică fonia Orlanda, o femeie zdravănă, şi tenorul eroic Harald Kjoejelund, bărbat voinic, obez cu *pince-nez* şi voce de bronz, erau foarte frecvent oaspeţii acestei familii. Dar Herr von Riedesel înglobase opera lui Wagner — fără de care de altfel teatrul lui nu s-ar fi putut menţine — aşa zgomotoasă şi violentă cum era, o înglobase zic, mai mult sau mai puţin, în domeniul "graţiosului" feudal şi-i arăta respect, cu-atât mai bucuros cu cât începuseră să existe şi lucruri mai noi, care o depăşeau, şi pe acestea le putea respinge numai manevrând împotrivă-le, la modul conservator, pe Wagner. Astfel că s-a ajuns până acolo încât excelenţa sa acompania personal la pian pe cântăreţi, ceea ce îi măgulea, cu toate că talentele sale pianistice greu puteau răspunde exigenţelor dificilei reducţii pentru pian şi nu o dată periclitau efectele. Mie nu-mi plăcea deloc să-l aud pe Kjoejelund cântăreţul Curţii, trâmbiţând interminabilele şi nesăratele arii din potcovărie ale lui Siegfried cu atâta vehemenţă, încât în salon cristalele, piesele decora-tive ceva mai gingaşe începeau să se agite, zgâlţâindu-se şi zornăind. Dar mărturisesc că rezist cu greu emoţiei produse de o voce feminină eroică de felul celei â Taniei Orlanda. Masivitatea persoanei, puterea

organului, şcoala accentelor dramatice dădeau iluzia unui suflet regesc de femeie în plină pasiune, iar când cânta de pildă aria Isoldei: "N-o ştiai tu pe Frau Minne?" până la extaticul "De-ar fi făclia asta a ochilor lumină, n-aş şovăi s-o ating, zâmbind" (şi cântăreaţa îşi completa acţiunea dramatică cu un gest energic al braţului repezit în jos, ca şi cum ar zdrobi ceva), nu lipsea mult să-ngenunchez cu lacrimi în ochi în faţa celei care, copleşită de aclamaţii, surâdea triumfătoare. De altfel, o dată, după ce Adrian se oferise s-o acompanieze, zâmbi şi el, când, ridicându-se de la pian, a dat cu ochii de faţa mea zguduită de emoţie.

Când te afli sub imperiul unor asemenea impresii, îţi face plăcere că aduci o contribuţie artistică, un divertisment, celor de faţă, şi de aceea m-a mişcat gestul excelenţei-sale von Riedesel, imediat confirmat şi de eleganta amfitrioană cu picioare lungi şi zvelte, de a mă îndemna, e-adevărat, într-un limbaj de coloratură sud-germană, dar impregnat de tonul tăios, ofiţeresc, peremptoriu, să mai cânt o dată andantele şi menuetul de Milandre (1770) ascultat recent tot acolo pe cele şapte coarde ale mele. Ah, slab e omul! şi eram recunoscător, uitasem cu desăvârşire aversiunea pe care mi-o inspira fizionomia lui plată, goală, de o inepuizabilă impertinenţă de aristocrat, cu mustaţă blondă răsucită şi pomădată, cu obrajii rotofei şi bine bărbieriţi, cu monoclul sclipindu-i în ochi sub b sprinceană ce-ncepuse să încărunţească. Pentru Adrian, ştiam, figura acestui cavaler se situa dincolo de orice apreciere, dincolo de ură şi dispreţ, ba chiar dincolo de batjocură; după el, Riedesel nu merita nici măcar un gest din umeri şi, în fond, astea erau şi sentimentele mele. Însă în momente ca acelea, când eram solicitat să mă manifest, să contribui la recrearea asistenţei cu ceva "graţios", bun s-o ajute să-şi revină după asaltul revoluţionar-arivist, nu mă puteam împiedica să-mi fie drag.

Era ceva foarte ciudat, pe de o parte penibil, dar pe de alta comic, când, după conservatorismul lui Riedesel, dădeai peste altul, la care nu era chiar atât vorba de dăinuit "încă", ci mai curând de dat "iarăşi" înapoi, de un conservatorism post şi contrarevoluţionar, de un spirit de frondă împotriva ierarhiei de valori burgheze liberale, văzute de pe cealaltă poziţie, nu legată de "înainte" ci de "după". Spiritul vremii prezenta acum, în fine, prilejul unei asemenea întâlniri, încurajatoare, dar şi uluitoare pentru vechiul conservatorism simplist, şi chiar şi în ambiţiosul salon, pestriţ cum nu se mai poate, al doamnei Schlaginhaufen se oferea un asemenea prilej: anume în persoana literatului doctor Haim Breisacher, un tip cu caracterul rasial extrem de pronunţat, foarte pregătit din punct de vedere intelectual, de o nemaipomenită temeritate şi de o urâţenie fascinantă, şi care juca în acest mediu, cu o vădită satisfacţie răutăcioasă, rolul corpului străin, rolul de ferment. Amfitrioana preţuia dialectica lui debitată din abundenţă, cu un viguros accent din Palatinat de altfel, promptitudinea paradoxurilor lui, stârnind cucoanele să bată din palme cu un fel de veselie factice. În ce-l privea pe oaspete, se complăcea în cercul acela, fără îndoială din snobism, dar şi din nevoia de a ului o lume de elegante prostuţe cu idei ce-ar fi provocat, la cafeneaua literaţilor, desigur, mult mai puţină senzaţie. Nu-l puteam suferi, totdeauna am văzut în omul acesta un intelectual intrigant, şi eram convins că şi lui Adrian îi era antipatic, cu toate că, din motive inexplicabile, n-am ajuns niciodată cu el la un schimb de opinii mai insistent pe tema asta. Darul lui Breisacher, însă, de-a adulmeca şi stabili contacte cu mişcarea spirituală a timpului, flerul său pentru cele mai recente schimbări de orientare nu le-am contestat niciodată, şi unele dintre ele le aflam pentru prima oară de la el sau din conversaţiile lui prin saloane.

Era un om cu o cultură multilaterală, capabil să vorbească despre toate şi orice, un filozof al culturii, a cărui orientare însă era întrucâtva împotriva culturii, deoarece el susţinea că nu vede în toată istoria ei decât un proces de descompunere. În gura lui cuvântul "progres" căpăta un iz de indicibil dispreţ; avea un fel nimicitor de a-l rosti, şi simţeai foarte bine că omul acesta considera sarcasmul reacţionar aruncat progresului în faţă drept veritabilul său permis de vedere în respectiva societate, atributul aptitudinii lui mondene. Denigra cu spirit — dar spiritul lui nu era simpatic — evoluţia picturii, de la stadiul primitiv al celor două dimensiuni, până la apariţia perspectivei. Este o culme a aroganţei şi stupidităţii moderne, declara el, să consideri drept incapacitate, inaptitudine sau primitivism stângaci refuzul artei anterioare perspectivei de a accepta iluzia optică a perspectivei şi să ridici din umeri la aceasta, într-un gest de milă. Refuzul, renunţarea, dispreţul, opina Breisacher, n-ar fi neputinţă, neştiinţă, n-ar fi certificat de indigenţă. Ca şi cum iluzia n-ar fi principiul artei de cea mai proastă calitate, care se potriveşte cel mai mult plebei, ca şi cum a nu voi să ştii nimic despre el n-ar fi, în realitate, un indiciu de nobleţe a gustului! A nu voi să ştii nimic despre anumite lucruri, această capacitate de a te apropia de înţelepciune, sau mai curând, de a fi o părticică din ea, este o deprindere care, din nefericire, a început să fie uitată, şi acum înfumurarea ordinară îşi zice progres.

Obişnuiţii salonului doamnei născute von Plausig se simţeau oarecum atraşi, solidari cu aceste puncte de vedere, dar, cred eu, mâi curând aveau sentimentul că nu Breisacher era chiar cel mai îndreptăţit să le reprezinte, cu toate că s-ar fi putut ca nu ei să fie cei mai indicaţi să le aplaude.

Tot astfel stăteau lucrurile, mai spunea Breisacher, şi în muzică; se grăbesc să considere trecerea de la monodie la polifonie, la armonie, drept un progres al culturii, când în realitate, era tocmai dimpotrivă, o cucerire a barbariei.

— Cum adică... pardon... a barbariei? făcea Herr von Riedesel, deprins să vadă în barbarie o formă — e-adevărat, puţin cam compromiţătoare — a conservatorismului.

— Desigur, excelenţă. Originile muzicii polifonice, adică a cântecului în cuvinte şi cvarte simultane, trebuie căutate foarte departe de centrul civilizaţiei muzicale, de Roma, unde frumuseţea vocii şi cultul ei erau la ele acasă; aceste origini se află în Nordul cel cu gâtlejurile răguşite, unde pare să fi constituit o compensaţie a acestei răguşeli. Se află în Anglia şi Franţa, mai ales în sălbatica Bretagne,

cea dintâi introducând terţa în armonie. Aşa-numita înălţare pe o treaptă superioară, complicarea, progresul, sunt uneori opera barbariei. Las în seama altora să hotărască dacă pentru asta li se cuvin elogii...

Era limpede ca lumina zilei că Breisacher se amuza pe seama excelenţei sale şi a întregii asistenţe, pozând în acelaşi timp în om cu opinii conservatoare. Şi nu se simţea bine câtă vreme mai rămânea cineva care să ştie ce trebuie să creadă. Se-nţelege, muzica vocală polifonică, această invenţie a barbariei progresiste, deveni obiectul binevoitoarei sale protecţii conservatoare îndată după ce s-a produs istorica ei trecere la principiul armonic al acordurilor şi astfel la muzica instrumentală a ultimelor două secole. Acum, aceasta devenea decăderea, şi anume decăderea marii şi singurei arte autentice a contrapunctului, jocul sacru şi rece al cifrelor care, slavă Domnului, n-apucaseră încă să aibă nimic a face cu prostituarea sentimentelor, cu nelegiuita dinamică; şi în această decădere, în chiar miezul ei, e cuprins şi marele Bach din Eisenach, despre care Goethe spusese, pe bună

dreptate, că-i un simplu armonist. Nu poţi fi inventatorul clavecinului temperat, deci al posibilităţii unor interpretări multiple a fiecărui sunet, şi apoi să-l schimbi enarmonic, deci în modulaţia armonică mai nouă, romantică, şi să nu-ţi meriţi calificativul aspru pe care-l aplicase expertul de la Weimar. Contrapunct armonic? Aşa ceva nu există! Nu-i nici cal, nici măgar. Modificarea, efeminarea şi falsificarea, răstălmăcirea polifoniei vechi şi autentice, care era o interpenetrare de voci diferite, într-o construcţie de acorduri armonice, a început încă din secolul al XVI-lea, şi oameni ca Palestrina, cei doi Gabrieli şi Orlando di Lasso al nostru, omul acela cumsecade, şi-au avut şi ei partea lor ruşinoasă de vină. Domnii aceştia ne-au familiarizat "omeneşte" cu noţiunea de artă vocal-polifonică, da-da, şi de aceea ne apar drept cei mai mari meşteri ai stilului. Dar asta se datoreşte pur şi simplu faptului că se complăceau, de cele mai multe ori, într-o scriitură pură de acorduri, şi felul lor de a trata stilul polifonic, şi-aşa destul de lamentabil, pentru că ţinea seama de acordul armonic, mai era dezlânat şi de raporturile dintre consonanţă şi disonanţă.

Toţi se minunau şi se prăpădeau de râs, bătându-se cu palma pe genunchi ; în timpul acesta eu căutam să întâlnesc privirea lui Adrian, să-i văd reacţia la perorările enervante, dar el se eschiva. În ce-l privea pe Riedesel, era pradă unei confuzii totale.

— Pardon, încerca el, daţi-mi voie... Bach, Palestrina...

Pentru baron numele acestea purtau o aureolă de autoritate conservatoare şi acum se pomenea cu ele aruncate pe maidanul putrefacţiei moderniste. În fond ar fi vrut să fie de acord — dar era cuprins în acelaşi timp de un sentiment straniu, care-l făcea să-şi scoată monoclul, şi gestul acesta răpea feţei sale şi ultima urmă de inteligenţă. Nu-i merse mai bine nici când Breisacher, continuându-şi diatriba împotriva culturii, pătrunse pe domeniul Vechiului Testament, evolua adică în sfera sa originară personală, se referi la neamul, la poporul iudeu şi la istoria lui spirituală, manifestând şi aici un conservatorism nu numai veninos, dar şi profund echivoc şi grosolan. Dacă stăteai să-l asculţi, descompunerea, îndobitocirea, pierderea oricărui contact cu vechiul, cu autenticul, începuseră să se manifeste încă de timpuriu în acest atât de venerabil şi nevisat domeniu. Tot ce pot spune e că omul era de un comic nebun. În concepţia lui, personaje biblice, venerabile pentru orice suflet de creştin, ca regele David sau Solomon, profeţii, cu sporovăială lor despre bunul Dumnezeu din ceruri, erau nişte simpli reprezentanţi decăzuţi ai unei teologii decolorate şi învechite, tardive, care nici idee nu mai avea despre realităţile iudaice vechi şi autentice ale poporului lui Elohim-Jehova, iar în ritualul cu care, la vremea lui, acest Dumnezeu naţional fusese cinstit într-un adevărat spirit popular, sau mai curând i se impusese o prezenţă corporală, nu mai vedea decât o "taină a vremilor străbune". Mai ales împotriva "înţeleptului" Solomon avea el ce-avea, şi îl maltrata în aşa hal, încât domnii şuierau printre dinţi, iar cucoanele chicoteau uluite.

— Pardon, făcea iar von Riedesel. Sunt, ca să zic aşa... Regele Solomon, în toată splendoarea lui... N-ar trebui poate...

— Nu, excelenţă, n-ar trebui, răspundea Breisacher. Omul acela a fost vin estet secătuit de plăceri erotice, iar sub aspect religios un zevzec progresist, tipic pentru regresul cultului unui Dumnezeu naţional prezent şi activ, ce însuma în sine forţa metafizică a poporului , sacrificându-l pentru nişte predici adresate unui Dumnezeu în ceruri, abstract, comun omenirii întregi, a trecut adică de la o religie naţională la una internaţională. Ca să ne convingem, n-avem decât să citim scandaloasa cuvântare ţinută după terminarea primului templu, şi în

care punea întrebarea: "Să fie oare cu putinţă ca Dumnezeu să aibă locaş pe pământ?" — ca şi cum singura şi unica mare datorie a poporului lui Israel n-ar fi fost aceea de a ridica un adăpost, un cort, Dumnezeului lui şi de a se îngriji, din toate puterile, să-i asigure prezenţa permanentă. Lui Solomon însă nu-i e ruşine să declame "Vezi, cerul şi cerurile cerurilor nu sunt în stare să te cuprindă, cu atât mai mult acest templu pe care eu l-am zidit!" Astea-s vorbe goale, începutul sfârşitului, şi-anume a reprezentării degenerate a lui Dumnezeu, propovăduită de poeţii psalmişti, care-l exilează definitiv pe Dumnezeu în ceruri, şi-acolo, în ceruri, îi cântă veşnic osanele, când *Pentateuhul* nu ştie nimic de ceruri ca lăcaş al dumnezeirii. Altceva spune el: că Elohim păşeşte în fruntea poporului, într-o coloană de foc, că vrea să locuiască în mijlocul poporului, să se amestece printre rândurile lui şi să-şi aibă acolo jertfelnicul — ca să evite cuvântul inconsistent şi omenesc de mai târziu, "altar". Este oare admisibil ca psalmistul să pună în gura lui Dumnezeu cuvintele: "Mănânc eu carnea taurilor, beau eu sângele ţapilor?" A pune aşa ceva în gura lui Dumnezeu e pur şi simplu nemaipomenit, e-o palmă a impertinenţei raţionaliste pe obrazul *Pentateuhului,* care numeşte sacrificiul în mod explicit "pâinea", adică hrana adevărată a lui Dumnezeu. De la această întrebare, ca şi de la cuvintele înţeleptului Solomon nu mai e decât un pas până la Malmodnide, despre care se spune că ar fi fost cel mai mare rabin al evului mediu, un adept, un asimilant al adevărului lui Aristotel, şi care merge până acolo încât reuşeşte să "explice" jertfa ca o concesie făcută de Dumnezeu instinctelor păgâne ale poporului. Ha, ha, să explice! Bun, jertfa de sânge şi de grăsime de pe vremuri, dată prin sare şi condimentată cu arome excitante care i se oferea drept hrană lui Dumnezeu, care-i dădea un trup, îl păstra în prezent, e pentru psalmist doar un "simbol" (mai am încă-n urechi accentul de indescriptibil dispreţ cu care doctorul Breisacher rostea acest cuvânt) — nu se mai jertfeşte o vită, ci, să nu-ţi vină să crezi, se aduce prinos de mulţumire şi smerenie. "Cine mulţumeşte, jertfeşte", se zice acum, "şi mă cinsteşte". Iar altă dată "Un suflet plin de căinţă e-o jertfă adusă Domnului". Într-un cuvânt, popor, sânge, realitate religioasă s-au dus de mult, s-au prăpădit; ce-a mai rămas e-o zeamă lungă şi umanitară...

Astea toate ca o mostră a elucubraţiilor ultraconservatoare ale lui Breisacher. Era, pe cât de amuzant, pe atât de dezgustător. Nu mai contenea explicând ritualul autentic, cultul realului şi nicidecum al universalului abstract, şi în consecinţă deloc "atotputernic" şi nici "omniprezent", al unui Dumnezeu popular, ca o tehnică magică, o manipulare dinamică, din care nu lipseau primejdiile corporale, şi cu care uşor se ajungea la accidente, la scurtcircuite catastrofale, rezultate din erori, din mişcări greşite. Fii lui Aron muriseră pentru că aduseseră fa ei "foc străin" de neamul lor. Tot un accident tehnic nenorocit, consecinţa firească a unei greşeli. Unul, pe nume Uza, apucase cu nesocotinţă o ladă, sau cum i se zicea pe-atunci "chivotul legii", şi lada fusese cât pe-aci să alunece pe când era transportată într-un car, iar omul căzuse mort. Era şi asta o descărcare dinamică transcendentală, provocată de neglijenţa regelui David care prea mult cânta la harfă şi nu mai era în toate minţile, şi ca un filistin poruncise să se transporte lada cu carul in loc să respecte prescripţiile bine întemeiate ale *Pentateuhului,* unde stă scris să se poarte lăzile pe targa. Tocmai asta-i: David nu era în mai mică măsură înstrăinat de obârşie şi îndobitocit, ca să nu zic abrutizat, decât era Solomon. Despre primejdiile dinamice ale recensământului său nu şi-a dat seama nici un moment, şi organizarea lui a provocat o gravă comoţie biologică, o epidemie, o mortalitate, care

nu erau decât reacţia uşor previzibilă a forţelor metafizice ale poporului. Pentru că un popor autentic pur şi simplu nu putea suporta astfel de înregistrări mecaniciste, dizolvarea prin numărătoare a unui tot dinamic în unităţi uniforme.

Lui Breisacher îi făcu, desigur, plăcere când o cucoană îl întrerupse spunând că ea n-ar fi crezut că un recensământ al populaţiei să fie un atât de mare păcat.

— Păcat? răspunse el, exagerând tonul interogativ. Nu, într-o religie autentică, la un popor autentic, asemenea noţiuni teologice şterse cum e "păcat" şi "ispăşire" nu apar nici măcar în raporturile etice cauzale. Aici era vorba de cauzalitatea erorii şi de accidentul funcţional. Religia şi etica n-aveau comun decât faptul că aceasta din urmă reprezenta degenerescenta celei dintâi. Tot ce e moral nu e decât deformarea "pur spirituală" a ritualului. Şi, există oare ceva mai uitat de Dumnezeu, decât "pur spiritualul"? Religiile universale, lipsite de orice specific, au rămas să transforme ruga, *sit venia verbo,* într-o cerere de îndurare, într-o cerşetorie: "Ah, Doamne, Dumnezeule, fie-ţi milă" sau "Doamne, îndură-te" sau "Ajută-mă, Doamne" sau "Dă-mi" sau "Bunătatea Ta, Doamne". Asta-i, aşa-zisa rugă...

— Pardon, făcu von Riedesel, de data asta cu reală vehemenţă. Ce e drept, e drept, dar în ce mă priveşte, comanda "Pentru rugăciune, descoperiţi!" a fost întotdeauna...

— Rugăciunea, continuă Breisacher neîndurător, este forma tardivă vulgarizată şi diluată în raţionalism a ceva foarte energic, activ şi forte: invocarea magică, constrângerea lui Dumnezeu.

Mi-era sincer milă de baron. Să-şi vadă conservatorismul lui de cavaler tăiat de cartea atavismului jucată cu diabolică abilitate de un radicalism al conservării care nu mai avea nimic cavaleresc, ci mai curând ceva revoluţionar, creând o stare de spirit mai dizolvantă decât orice liberalism şi având totuşi, parcă în derâdere, un farmec conservator lăudabil, toate, desigur, că-l tulburau până în adâncul sufletului — mă şi gândeam la viitoarea sa noapte de insomnie, dar în privinţa asta poate că mergeam prea departe cu compătimirea. *Pe* de altă parte, nici Breisacher nu stătea chiar atât de strălucit; ar fi fost cel mai uşor lucru să-l contrazici, să-i atragi atenţia că dispreţuirea din punct de vedere spiritual a jertfei nu apare pentru prima oară la profeţi, ci poate fi găsită chiar in *Pentateuh,* şi-anume la Moise, care spune de-a dreptul că jertfa este un lucru secundar şi pune toată greutatea pe ascultarea lui Dumnezeu, pe respectarea poruncilor lui. Dar omul cu o sensibilitate mai delicată se sfiieşte să tulbure; îi repugnă să năruie cu contraargumente o succesiune de idei preelaborată, şi menajează spiritul chiar în antispirit. Astăzi se vede prea bine că asta a fost slăbiciunea civilizaţiei noastre, menajarea şi respectarea cu prea multă mărinimie a altora — când la partea adversă nu întâlneai decât obrăznicie curată şi cea mai crâncenă intoleranţă.

La toate lucrurile acestea mă gândeam când, chiar la începutul acestor relatări, îngrădeam mărturisirea mea de credinţă filosemită cu observaţia că întâlnisem în cale şi specimene destul de iritante din această rasă şi numele literatului Breisacher îmi scăpase prematur din condei. De altfel, poţi oare lua în nume de rău spiritului iudaic faptul că receptivitatea sa pătrunzătoare pentru ceea ce reprezintă viitorul şi noul dăinuieşte chiar şi în situaţiile cele mai complicate, când avangardismul se împleteşte cu reacţionarismul? în orice caz, eu, atunci, în casa Schlaginhaufen, dădeam pentru prima oară, prin acest Breisacher, peste lumea nouă a antiumanismului, de care, cu firea mea blajină, nici nu auzisem până atunci.

XXIX

Carnavalul din 1914, la München, săptămânile acelea de înfrăţire şi voie bună, de obraji îmbujoraţi datorită petrecerilor dintre Bobotează şi Miercurea Cenuşii, cu feluritele lor serbări publice şi particulare la care, tânăr profesor la liceul din Freising, participam singur sau în tovărăşia lui Adrian, mi-au lăsat o amintire foarte vie, sau mai bine aş zice: prevestitoare de nenorociri. Avea să fie ultimul carnaval înainte de izbucnirea celor patru ani de război, căpătând acum, în perspectiva noastră istorică şi în groaza zilelor de astăzi, caracterul unei epoci: aşa-nu mi-tul prim război mondial, cel ce a pus capăt pentru totdeauna inocenţei estetice a vieţii din oraşul de pe Isar, tihnei lui dionisiace, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel. Avea să fie şi timpul în care s-au desfăşurat, sub ochii mei, unele evenimente fatale câtorva persoane din cercul cunoştinţelor noastre, evenimente ce au trecut, se-nţelege, aproape neobservate de restul omenirii, şi care au dus la catastrofele povestite în aceste file, povestite pentru că ele au influenţat, într-o anumită măsură, viaţa şi destinul eroului meu, Adrian Leverkühn, ba am chiar profunda certitudine că într-una din ele a fost implicat în mod obscur dar activ şi aducător de moarte.

Nu mă refer la soarta Clarissei Rodde, acea blondină zveltă, mândră şi zeflemistă, amatoare de jocuri macabre, care pe vremea aceea mai era încă printre noi, mai locuia în casa mamei sale, şi a participat la petrecerile carnavalului, deşi se pregătea să plece din oraş, să accepte un angajament de primă-amoreză pe o scenă din provincie, post procurat de profesorul ei, interpretul rolurilor de tată nobil la Teatrul Curţii. Ce-a urmat a fost o nenorocire, dar mentorul ei artistic — se numea Seiler — n-a avut nici cea mai mică vină. Într-o zi el scrisese doamnei senator Rodde, spunându-i că eleva sa era excepţional de inteligentă şi plină de entuziasm pentru teatru, dar că talentul ei nativ nu era suficient pentru a-i asigura pe scenă o carieră strălucită; îi lipsea baza elementară a oricărei arte dramatice, instinctul de comediană, sângele de artist cum se spune, şi se simţea dator să o sfătuiască a nu persevera pe calea apucată. Când a aflat Clarissa, a făcut o criză de lacrimi, o izbucnire de deznădejde, fapt care a mişcat inima mamei, şi actorul Seiler — prin scrisoarea sa el se descărcase de răspundere — primi dispoziţii să ducă la bun sfârşit învăţământul şi să o ajute, prin relaţiile sale, pe tânără să capete undeva un post de debutantă.

S-au scurs douăzeci şi patru de ani de la sfârşitul lamentabil al Clarissei, şi în relatarea lui voi urma ordinea cronologică. Spunând acestea mă gândesc şi la destinul sorei sale Ines, făptura delicată şi îndurerată, înclinată spre cultul trecutului şi al suferinţei — şi la cel al sărmanului Rudi Schwerdtfeger, la amintirea căruia mă înfiorasem adineauri, când nu mă putusem împiedica de a pomeni, în treacăt, implicarea solitarului Adrian Leverkühn în aceste evenimente. Cititorul s-a deprins, sper, cu aceste anticipări ale mele şi n-aş vrea să vadă în ele dezordine şi zăpăceală scriitoricească! Pur şi simplu anumite lucruri, pe care în cutare şi cutare moment ştiu că va trebui să le povestesc, mă îngrijorează, mă înspăimântă cu multă vreme înainte, mă obsedează, şi încerc să-mi mai uşurez povara făcând anticipat aluzie la ele, într-o formă accesibilă numai mie, desigur — cum s-ar zice, le scot din traistă doar pe jumătate. În felul acesta îmi las impresia că-mi înlesnesc relatarea în perspectivă, că scot ghimpele groazei, că-i diluez oroarea. Astea, ca să-mi scuz tehnica "eronată" a expunerii şi ca să

poată fi înţelese greutăţile mele. E inutil, cred, să spun că Adrian era cu desăvârşire străin de începuturile evenimentelor expuse aici, că nu le acorda nici măcar o privire, şi numai eu, având mai multă curiozitate mondenă sau, mai bine-zis, îndemnat de mai multă participare omenească decât el, numai eu, zic, am fost cel care i-am atras, într-o anumită măsură, atenţia asupra lor. Iată despre ce este vorba:

Cum am mai lăsat să se întrevadă, cele două surori Rodde, atât Clarissa cât şi Ines, nu se înţelegeau chiar atât de bine cu mama lor, doamna senator, şi nu rareori se putea deduce că boema facilă şi cam frivolă a salonului ei, existenţa lor de dezrădăcinaţi, mobilată cu resturi de patriciat burghez, le călca pe nervi. Amândouă se străduiau să se smulgă din starea aceasta hibridă, fiecare în altă direcţie: mândra Clarissa spre o carieră pur artistică, dar pentru care, după cum fusese silit să constate la un moment dat maestrul ei îi lipsea chemarea sângelui; iar melancolica şi rafinata Ines, cu o înnăscută teamă de viată, înapoi spre adăpostul, spre scutul sufletesc al burgheziei aşezate şi asigurate, iar drumul către ea ducea printr-o căsătorie respectabilă, dacă se putea din dragoste, dacă nu, cum o da Dumnezeu, chiar şi fără dragoste. Ines apucă, fireşte, cu asentimentul cordial şi sentimental al mamei sale, pe acest drum — şi naufragie cum naufragiase şi sora sa pe drumul ei. Ajunse la tragica încheiere că, personal, acest ideal, al căsătoriei, nu i se potrivea, şi nici epoca de frământări şi răsturnări nu mai permitea realizarea lui.

Pe vremea aceea începuse să se apropie de ea un anume doctor Helmut Institoris, estet, istoric de artă, docent la Şcoala Politehnică, unde, făcând uz de fotografii pe care le trimitea să circule din mână în mână în sala de cursuri, ţinea prelegeri despre teoria frumosului şi arhitectura Renaşterii, dar avea foarte serioase şanse că într-o bună zi să fie solicitat de Universitate, să ajungă profesor, şef de catedră, membru al Academiei etc., mai ales dacă, burlac cum era, dintr-o familie bine înstărită din Würzburg, în perspectiva unei frumoase moşteniri, şi-ar fi consolidat poziţia socială prin întemeierea unui cămin chemat să devină şi un centru monden al lumii lui. Se hotărî deci să se însoare; şi nu avea nevoie să se preocupe de situaţia financiara a celei alese, dimpotrivă, făcea parte dintre oamenii care urmăresc ca în căsătorie să fie ei cei ce ţin băierile pungii, şi să-şi ştie nevasta cu totul la mâna lor.

Faptul acesta nu era o dovadă a tăriei de caracter şi Institoris nici nu era, în realitate, un om tare — ceea ce se putea deduce şi din admiraţia estetică mărturisită pentru tot ce era viguros şi exuberant peste măsură. Era un dolihocefal blond, mai curând mărunt, de-o eleganţă căutată, cu părul lins, dat puţin cu briantină, şi pieptănat cu cărare. Gura era uşor umbrită de o mustaţă gălbuie, iar îndărătul ochelarilor auriţi ochii albaştri priveau cu o expresie de nobleţe delicată, ceea ce făcea greu de înţeles — sau poate dimpotrivă, tocmai de aceea era de înţeles — cum de admira brutalitatea, fireşte, numai când era frumoasă. Aparţinea tipului format de deceniile trecute care, după cum se exprimase odată foarte potrivit Baptist Spengler, "le arde oftica-n pometi, dar ei strigă fără preget: Vai, ce puternică şi frumoasă-i viaţa!"

Ce-i drept, Institoris nu striga, el vorbea încet, mai mult murmura, chiar când evoca Renaşterea italiană ca vestind o epocă "aburind de sânge şi frumuseţe". Şi nici ofticos nu era; cel mult dacă, la fel cu toată lumea aproape, în fragedă tinereţe făcuse şi el o uşoară tuberculoză, în schimb, era plăpând, nervos, avea o afecţiune a marelui simpatic, a plexului solar, generator de frecvente anxietăţi şi de presentimente funebre premature, fiind pacient obişnuit al unui sanatoriu pentru oameni bogaţi, la Merano. Desigur că se aştepta şi medicii săi îl

asiguraseră că şi ei se aşteptau — că o viaţă conjugală echilibrată şi confortabilă să-i consolideze sănătatea.

Aşa că în iarna 1913—1914 el se apropie de Ines Rodde a noastră într-un fel ce permitea să prevezi o logodnă. Aceasta se lăsă însă aşteptată destulă vreme, până în prima perioadă a războiului: sfiala şi scrupulozitatea ambelor părţi au determinat o examinare mai îndelungă, mai atentă a problemei dacă, într-adevăr, erau făcuţi unul pentru celălalt. Dar când, fie în salonul doamnei senator Rodde, unde Institoris îşi făcuse intrarea cum cerea cuviinţa, fie la festivităţi publice, "tânăra pereche" era adesea văzută vorbind retrasă într-un colţişor izolat, aveai impresia că tocmai aceasta era problema în discuţie — pe faţă sau în aluzii — şi observatorul îngăduitor care vedea înfiripându-se ceva ca un fel de preliminarii, un fel de tentativă de logodnă, se simţea, fără să vrea, îndemnat să ia şi el parte, în forul său interior, la această discuţie.

Că Helmut îşi aruncase ochii tocmai pe Ines ar fi putut să pară de mirare, pentru ca până la urmă să se constate că era foarte de înţeles. O femeie a Renaşterii nu era — fragilitatea ei sufletească, privirea ei voalată plină de o distinsă tristeţe, gâtişorul împins oblic înainte, gura-i ţuguiată gata la o uşoară ştrengărie, fără gravitate, toate puteau însemna orice, numai asta nu. Dar pretendentul nostru nici n-ar fi ştiut cum să trăiască cu idealul său estetic; superioritatea sa masculină s-ar fi dovedit cu totul neîndestulătoare — n-aveai decât să ţi-l imaginezi alături de trepidanta şi debordanta Orlandaca să te convingi, şi să ai şi de ce râde. Pe de altă parte Ines nu era deloc lipsită de farmec feminin; nimic mai explicabil ca un bărbat care privea în jur să se îndrăgostească de părul său greu, de mâinile fine, de gropiţe, de tinereţea distinsă şi reţinută. S-ar fi putut foarte bine ca Ines să fie ceea ce-i trebuia. Conjunctura îl atrăgea; şi-anume, originea patriciană, pe care ea punea accentul, deşi condiţiile actuale, transplantarea, o declasau puţin, aşa că supremaţia lui nu era ameninţată de o diminuare; cel mult* putea să-i dea sentimentul că luând-o în căsătorie, o reabilitează, ridicând-o între ai săi. O mamă văduvă, pe jumătate sărăcită, şi cam avidă de plăceri, o soră dornică să facă teatru, un cerc de relaţii mai mult sau mai puţin boem — acestea erau circumstanţele, şi chiar dacă se gândea la demnitatea sa, nu-i displăceau, cu-atât mai mult cu cât nu-i dăunau nici sub aspect monden, nici nu-i periclitau întru nimic cariera şi putea fi sigur că Ines, înzestrată cu un trusou convenabil de sentimentală senatoare şi poate şi cu argintărie, va fi o amfitrioană impecabilă şi plină de prestanţă.

Astfel mi se prezenta situaţia, privită din punctul de vedere al lui Institoris. Dacă încercam însă s-o analizez cu ochii fetei, lucrurile păreau să nu se mai potrivească tot atât de bine. Oricât aş fi făcut eu uz de resursele mele imaginative, nu-l puteam vedea pe omul acesta scund, preocupat de sine însuşi, rafinat, e drept, şi bine crescut, dar fiziceşte total lipsit de orice prestanţă (de altminteri avea un mers mărunt şi pripit), nu-l vedeam, zic, oferind vreun fel de atracţie pentru celălalt sex — pe când Ines, cu toată severitatea ei austeră şi feciorelnică, avea nevoie, în fond, de o asemenea chemare. La aceasta se adăuga antagonismul poziţiilor lor filozofice, concepţiile lor de viaţă — care puteau fi considerate diametral opuse şi absolut caracteristice. Era, ca să folosesc cea mai scurtă formă de exprimare, antinomia dintre estetică şi morală, antinomie ce domina de altfel în bună parte dialectica culturii epocii şi, într-o anumită măsură, se personifica în aceşti doi tineri: conflictul dintre glorificarea doctrinară a "vieţii" în superba ei lipsă de discernământ — şi cultul pesimist al suferinţei, cu

profunzimea şi înţelepciunea lui. S-ar putea spune că la obârşia sa, această fecundă antiteză se întrupase într-o singură persoană şi că numai cu timpul s-a scindat în două segmente antagonice. Institoris era — şi-aici îţi vine să adaugi: Doamne, Dumnezeule! — până-n măduva oaselor un om al Renaşterii, iar Ines Rodde, indiscutabil, copilul moralei pesimiste. Pentru ea, o lume "aburind în sânge şi frumuseţe" n-avea literalmente nici un înţeles, iar în ceea ce priveşte "viaţa", tocmai asta era chestiunea: fata căuta ocrotire împotriva ei, într-o căsătorie strict burgheză, distinsă, bine căptuşită băneşte, în stare să amortizeze, pe cât posibil, orice lovitură. Ironia soartei a vrut ca omul — sau omuleţul — ce părea că vrea să-i ofere acest adăpost, să se-n nebunească după ticăloşiile frumoase şi otrăvirile Renaşterii italiene.

Mă îndoiesc că atunci când erau singuri, cei doi alunecau în controverse asupra concepţiei despre lume. Vorbeau, foarte probabil, despre lucruri mai apropiate şi încercau, pur şi simplu, să vadă cum ar fi dacă s-ar logodi. Filozofia făcea mai curând obiectul conversaţiilor mondene mai înalte, şi îmi aduc aminte de câteva ocazii când, într-un cerc mai larg, la bufet sau în vreo nişă la un bal, opiniile lor se ciocniseră în cadrul discuţiei generale: se întâmpla ca Institoris să susţină că numai oameni cu instincte puternice şi brutale sunt capabili de opere mari, şi atunci Ines protesta, demonstrând că foarte adesea caracterele profund creştine copleşite de povara conştiinţei lor, rafinate în suferinţă şi cu sentimente sumbre faţă de viaţă, dăduseră ceea ce era mare în artă. Mie, asemenea antiteze mi se păreau sterile şi efemere, nu ţineau seama de realitate, de echilibrul care rareori izbutea, echilibru cel mai adesea precar, între vitalitate şi infirmitate, ce constituie, indiscutabil, geniul. Dar în această dispută una din părţi susţinea ceea ce era, şi-anume o stare vitală maladivă, cealaltă ceea ce adora, şi-anume forţa, aşa că amândouă trebuiau lăsate să-şi spună cuvântul.

Îmi amintesc că odată, când stăm cu toţii laolaltă (erau de faţă şi soţii Knoterich, Zink şi Spengler, Schildknäpp şi editorul său Radbruch), disputa amicală se iscă nu între cei doi îndrăgostiţi, cum am putea începe să-i numim, ci, destul de amuzant, între Institoris şi Rudi Schwerdtfeger care, îmbrăcat foarte elegant în vânător, se afla şi el printre noi. Nu mai ştiu bine despre ce anume era vorba; în orice caz, divergenţa de opinii fusese generată de o foarte nevinovată remarcă a lui Schwerdtfeger, acesta din urmă neacordându-i mare importanţă. Se referea la un "merit", după câte ştiu, la ceva cucerit prin lupte, realizat prin putere de voinţă, prin înfrângerea propriului eu, şi Rudolf, lăudând evenimentul din toată inima, îl numea meritoriu, neînţelegând deloc ce-i venise lui Institoris să refuze a recunoaşte orice merit unui fapt pentru care trebuia să transpiri în aşa hal. Din punctul de vedere al frumuseţii, zicea Institoris, nu voinţa ar fi demnă de laudă, ci dăruirea, şi numai ei i s-ar cuveni calificativul de meritoriu. Eforturile sunt plebee, iar nobil, şi de aceea singur meritoriu, e numai ceea ce se face din instinct, involuntar, fără efort. La drept vorbind, bietul Rudi nu era nici erou, nici omul capabil să treacă peste sine, şi toată viaţa nu făcuse nimic care să nu-i fi fost lesnicios, ca de pildă cântatul lui admirabil la vioară. Dar ceea ce spusese Institoris îl călcase pe nervi; simţind, vag, că era în joc ceva mai "înalt", ceva ce-i scăpa, şi rămânea inaccesibil, nu voi totuşi să se dea bătut. Umflându-şi iritat buzele, îl privi pe Institoris drept în faţă, şi ochii lui albaştri îi sfredeleau pe rând pe-ai celuilalt.

— Păi cum asta? E-absurd, zise el, mai mult încet şi apăsat, de unde s-ar fi putut deduce că nu se simţea sigur pe poziţie. Meritul e merit şi dăruirea nu-i nici un merit. Vorbeşti mereu de frumuseţe,

doctore, dar e foarte frumos când cineva se-nfrânge pe sine şi face ceva mai bine decât îi îngăduie natura s-o facă. Tu ce spui, Ines? i se adresă el în căutare de ajutor, întrebare ce exprima totala lui naivitate, pentru că nici idee n-avea cât de fundamental opusă era Ines Rodde, în asemenea lucruri, părerilor lui Helmut.

— Ai dreptate, răspunse ea, şi o roşeaţă fină i se ivi în obraji. În orice caz, eu îţi dau dreptate." Dăruirea e agreabilă, dar cuvântul "merit1 cuprinde în sine o doză de admiraţie, care nu se cuvine nici dăruirii şi nici instinctivului.

— Ai văzut?! exclamă Schwerdtfeger triumfător, şi Institoris răspunse râzând:

— Fireşte. Ai ştiut la ce uşă să baţi.

Dar, în totul, era ceva straniu, căruia nimeni nu i se putea sustrage, fiecare avu, măcar o clipă, sentimentul acesta, confirmat şi de roşeaţa din obrajii fetei (pentru că nu se stinsese imediat). Era absolut genul ei să nu-i dea dreptate lui Institoris, în cutare sau cutare chestiune. Dar ca să dea dreptate junelui Rudi, nu era în felul ei de-a fi. Schwerdtfeger nu ştia că există ceva numit imoralism, şi nu poţi să dai dreptate cuiva care nu pricepe teza opusă — cel puţin nu înainte de a i-o fi explicat. Cu toate că logic era foarte natural şi justificat, verdictul pronunţat de Ines avea ceva surprinzător, ciudat şi, pentru mine, acest lucru fusese subliniat de hohotul de râs cu care întâmpinase victoria nemeritată a lui Schwerdtfeger, Clarissa, sora lui Ines — făptura mândră, cu bărbia prea scurtă; ei, cert, nu-i scăpa niciodată nimic când superioritatea — din motive ce n-aveau nimic a face cu superioritatea — ieşea puţin compromisă, dar, tot atât de cert, era convinsă că nu ieşise cu nimic înjosită.

— Hai, exclamă ea, Rudolf, hop! Spune frumos mulţumesc, scoală-te-n picioare, băiete, şi pleacă-te în faţa doamnei! Adu salvatoarei tale o îngheţată şi invit-o la primul vals!

Aşa făcea ea întotdeauna. Ţinea, plină de mândrie, cu sora ei, şi oricând era vorba de demnitatea lor striga "hop!". Şi lui Institoris, pretendentul, îi striga "hopa sus!" când se dovedea mai lent în galanteriile obligatorii sau când nu-i intra ceva în cap. Din mândrie era totdeauna alături de ceea ce se dovedea superior, îi purta de grijă, şi se arăta uimită în cel mai înalt grad când nu i se plătea imediat tributul cuvenit. "Când el vrea ceva de la tine, părea Clarissa să spună, ce mai aştepţi, sari!" îmi amintesc foarte bine cum i-a spus o dată "Hop!" lui Schwerdtfeger din pricina lui Adrian; acesta îşi exprimase o dorinţă oarecare în legătură cu un concert al orchestrei Zapfenstosser (cred că era vorba de un bilet pentru Jeannette Scheurl) şi Schwerdtfeger găsise cu cale să facă mofturi. "Hai, Rudolf, hopa sus! a strigat ea. Ce Dumnezeu, n-ai de gând s-o iei din loc?!"

— Ba da, nu, nu asta voiam... a îngăimat el. Desigur, dar...

— Nici un "dar", i-a retezat Clarissa scurt, cu un aer de sus, jumătate glumind, pe jumătate însă destul de serios.

Şi Adrian, ca şi Schwerdtfeger de altfel, râdeau — acesta din urmă cu gestul lui obişnuit, cu strâmbătura lui băieţească în colţul gurii şi cu umărul împins înainte, promise că va aranja totul.

Era ca şi cum Clarissa ar fi văzut în Rudi un fel de pretendent care trebuia să "sară"; în realitate acesta se străduia necontenit şi în maniera cea mai naivă, încrezător şi neobosit, să câştige bunăvoinţa lui Adrian. Clarissa încerca de multe ori să mă descoasă, să afle ce gândesc despre adevăratul pretendent, cel ce făcea curte surorii sale — de altfel şi Ines încerca, într-un fel mai delicat, mai sfios, tresărind şi retractând aproape imediat, întocmai ca şi cum ar fi vrut şi să afle şi să

nu afle, să n-audă nimic. Amândouă surorile aveau încredere în mine: adică păreau să-mi atribuie o anume aptitudine, să mă socotească în stare şi în drept să preţuiesc pe alţii, ceea ce, oricum, dacă era vorba să inspiri o încredere totală, te obliga, într-un fel, să rămâi în afara jocului, să păstrezi o neutralitate ireproşabilă. Rolul de confident este totdeauna şi agreabil, dar şi dureros, pentru că îl joci plecând de la premisa că tu, personal, nu intri în socoteală. Dar de câte ori nu mi-am spus că e mult mai bine să inspiri oamenilor încredere, decât să le stârneşti pasiuni! E mult mai bine să le pari "de treabă", decât să le pari "frumos"!

În ochii lui Ines Rodde, un om "bun", un om de treabă, era probabil cel care vedea lumea numai din unghiul raporturilor morale, nu şi din al celor stimulate estetic; de unde şi încrederea ei în mine. Trebuie să mărturisesc însă că purtarea mea faţă de surori nu era aceeaşi şi că, într-o oarecare măsură, opiniile mele referitoare la Institoris variau după persoana care mă întreba. Când stăteam de vorbă cu Clarissa spuneam mult mai deschis ce gândeam, mă exprimam, ca psiholog, asupra motivelor ce determinau ezitarea lui de a se pronunţa — ezitare, de altminteri, nu unilaterală — şi nu mă jenam să fac niţeluş haz, de convenienţă cu ea, pe seama pirpiriului căzut în admiraţia "instinctelor brutale". Era cu totul altceva când mă întreba Ines. Atunci menajam sentimentele pe care ea, *pro forma,* trebuia să le nutrească, fără ca în fond să cred în ele, menajam adică motivele de raţiune pentru care, după toate probabilităţile, avea să se mărite cu Institoris, şi vorbeam cu o stimă reţinută despre însuşirile lui solide, despre ştiinţa, despre omenia lui curată, şi despre excelentele sale perspective. Era o problemă delicată să dau cuvintelor mele suficientă căldură — dar nici prea multă, pentru că mi se părea că îmi angajez la fel de mult răspunderea, fie că i-aş fi confirmat fetei îndoielile şi aş fi dezgustat-o de refugiul mult râvnit, fie că aş fi încercat s-o conving să-şi înfrângă aceste îndoieli; ba, uneori, din anumite pricini, tentativa de a o convinge mi se părea mai riscantă decât aceea de a îndemna să renunţe.

Adevărul e că Ines se satură repede de opiniile mele despre Helmut Institoris şi îşi lărgi sfera confidenţelor, o generaliza întrucâtva, cerându-mi părerea şi despre alte persoane din cercul nostru, de pildă despre Zink şi Spengler sau, ca să mai dau un exemplu, despre Schwerdtfeger. Voia să ştie cam ce gândeam despre felul cum cânta la vioară, despre caracterul său, dacă aveam stimă pentru el şi câtă, şi în stima asta, ce era seriozitate şi ce umor. I-am răspuns cât m-am priceput mai bine, cu toată echitatea de care eram în stare, aşa cum am vorbit despre Rudolf în filele astea, şi ea m-a ascultat cu atenţie pentru ca apoi să întregească elogiile mele amicale, dar şi delimitate, cu observaţii proprii; n-am putut decât să mă raliez acestora, deşi poate că m-au frapat puţin, prin insistenţa lor: o insistenţă pasivă care, dat fiind" caracterul fetei, neîncrederea ei în lume, în viaţă, nu putea surprinde, dar raportată la acest caz anume, avea totuşi ceva straniu.

La urma urmei nu era nici o minune că Ines, ca şi sora ei, care-l cunoscuseră pe simpaticul tânăr cu-atâta vreme înaintea mea şi erau cu acesta în raporturi aproape de frate şi soră, să-l fi privit cu mai multă atenţie decât mine şi să fi ştiut despre Schwerdtfeger mai multe lucruri confidenţiale. Părea un om fără vicii, spusese Ines (nu folosise termenul acesta, ci unul mai blând, dar era clar că asta voise să spună), un om curat — de unde şi felul lui de a fi încrezător şi familiar, pentru că puritatea este încrezătoare. (Cuvânt mişcător în gura fetei, pentru că în ce o privea nu era deloc încrezătoare, chiar dacă, excepţional, în mine

avea încredere.) Nu bea — numai ceai cu puţin zahăr şi fără frişca, dar asta de trei ori pe zi —, nici nu fuma — decât în ocazii cu totul rare, şi nu-şi făcuse nicidecum un obicei din asta. Tuturor acestor stupefiante masculine (dacă-mi amintesc bine, aşa se exprimase), acestor narcotice, le substituia flirtul, lui însă i se dăruia cu trup şi suflet, părea născut pentru el — nu pentru dragoste şi prietenie care prin firea lui şi, ca să zic aşa, în mâinile lui, ar fi devenit flirt. Era un uşuratic? Da şi nu. Categoric nu, în sensul banal, vulgar. N-aveai deci să-l pui alături de Bullinger, fabricantul, umflat în pene până nu mai putea, din pricina bogăţiei lui, omul care obişnuia să fredoneze, ironic:

"O inimă voioasă şi-un sânge sănătos
Mai bune-s decât banii şi-averea cât de mare..."

Asta aşa, ca să facă lumea şi mai invidioasă pe averea lui — şi îţi puteai da seama de deosebire. Dar era greu să te gândeşti mereu la valoarea sa, să-ţi înăbuşi sentimentul că nu totdeauna te poţi bizui pe el, şi asta din pricina lui, din pricina amabilităţii, a cochetăriei, a filfizoneriei lui, a nemăsuratei pasiuni pentru mondenităţi, care, la urma urmei, era ceva înspăimântător. Ines mă întrebase dacă nu găseam şi eu că această viată de artist, în petreceri şi găteli, sau elegantul festival Biedermeyer de la Cococello-Club, unde fusesem de curând şi noi, ar fi într-un dureros contrast cu tristeţea şi dezamăgirile vieţii. Dacă nu mă încercase şi pe mine groaza vidului spiritual şi a nimicniciei ce domnea în mediocritatea "reuniunilor" obişnuite, în opoziţie stridentă cu agitaţia febrilă produsă de vin, de muzică, de curentele nemărturisite ale relaţiilor dintre oameni. Uneori vedeai cu ochii cum cineva, vorbind cu un altul, păstra mecanic toate formele mondene, dar era cu desăvârşire absent, cu gândul la o altă persoană, pe care o fixa... Şi-apoi, debandada, deranjul, resturile răspândite peste tot in salon către sfârşitul "reuniunii". Ines mărturisi că uneori, după o asemenea "petrecere", plângea în pat un ceas întreg...

Continuă să vorbească în felul acesta, exprimând mai mult griji şi critici cu un caracter general, şi părea să fi uitat de Rudolf. Dar când reveni la el, nu mai aveai nici o îndoială că între timp nu-i ieşise nici o clipă din minte. Când vorbea despre filfizoneria lui mondenă, spunea fata, avea în gând ceva cu totul inofensiv, ceva doar de luat în râs, dar uneori lucrul acesta o întrista. Aşa de pildă, în societate, Rudi venea totdeauna ultimul, din nevoia de a se lăsa aşteptat, de a fi el cel aşteptat. Apoi, ţinea seama de rivalităţi, avea gelozii mondene: se apuca să povestească că a fost ieri la cutare şi la cutare, la soţii Langewiesche, sau cum i-o mai fi chemând pe prietenii lui, la soţii Rollwagen, cei cu două fete teribil de rasate. (Când aud cuvântul "rasate" mă cutremur.) Dar totdeauna le povestea cu aerul că se scuză, că încearcă să împace pe cineva, cam în sensul: "Din când în când tot trebuie să mai trec şi pe la ei" — şi puteai fi sigur că acelaşi lucru îl spune şi acolo, pentru că ar vrea să-i lase pe toţi să se legene în iluzia că persoana cu care stă de vorbă îi e cea mai dragă — ca şi cum fiecare ar trebui să acorde cea mai mare importanţă acestui lucru. Dar convingerea lui Rudi că în felul acesta îi face fiecăruia o plăcere deosebită are ceva contagios. Vine undeva la ceai la cinci, şi spune că a promis să fie la cinci jumătate sau la şase în altă parte, la Langewiesche sau la Rollwagen, ceea ce se poate foarte bine să nu fie deloc adevărat. Apoi rămâne până la şase şi jumătate, ca să arate că aici se simte mai bine, că îl atrage atât de mult, încât ceilalţi pot să aştepte — şi-i atât de convins că asta trebuie să-ţi facă plăcere, încât sincer îţi face plăcere.

Am râs amândoi, eu însă cu oarecare rezervă, pentru că i-am citit amărăciunea pe chip. Vorbea ca şi cum ar fi socotit necesar — sau poate că într-adevăr socotea necesar? — să mă prevină să mă feresc de amabilităţile lui Schwerdtfeger, adică să mă feresc de a le acorda prea mare importanţă. Ele nu însemnau nimic. Ines povesti că se întâmplase odată să audă, de la oarecare distanţă, cuvânt cu cuvânt, cum ruga pe cineva despre care ştia precis că-i e perfect indiferent, să mai rămână — îi vorbea cu accente intime, convingătoare; "Hai zău, fii drăguţ, te rog eu, nu pleca!" — şi când s-a întâmplat apoi să-i spună şi ei aceleaşi cuvinte, cum s-ar putea întâmpla să mi le spună şi mie. acestea, natural, nu mai aveau absolut nici o valoare!

Într-un cuvânt, fata mărturisea o dureroasă neîncredere în seriozitatea lui, în dovezile lui de simpatie şi de atenţie: dacă se întâmpla să fie cineva bolnav, şi Rudi se ducea să-l vadă, totul se întâmpla, cum de altfel aveam să constat pe seama mea, "foarte drăguţ", pentru că socotea că aşa se cuvine, că aşa se poartă lumea în societate, nu dintr-un impuls lăuntric; deci nu trebuia luat în serios. Te puteai aştepta de la el şi la unele lucruri de prost-gust, cum a fost de pildă exclamaţia înfiorătoare: "Ei, sunt şi-aşa atâtea nenorocite!" Asta auzise Ines cu urechile ei. Cineva îl prevenea odată, în glumă, să nu nenorocească o fată, sau poate că fusese vorba chiar despre o femeie măritată, şi Rudi, plin de aroganţă, îi răspunsese: "Ei, sunt şi-aşa atâtea nenorocite!" Nu puteai decât să-ţi spui în gând: "Să mă ferească Dumnezeu de înjosirea de-a mă număra printre asemenea oameni!"

De altminteri nu voia să fie prea dură — poate că "înjosire" era un termen tare. Nu trebuia s-o înţeleg greşit: lui Rudolf nu-i puteai contesta un anume fond nobil. Uneori în societate, printr-un cuvânt şoptit, printr-o singură privire mută şi rece, puteai să-l smulgi din dispoziţia lui obişnuită, gălăgioasă, să-l readuci într-o oarecare măsură la sentimente mai serioase. O, de multe ori ţi se părea că într-adevăr l-ai recâştigat, influenţabil la extrem cum era. Atunci Langewiesche şi Rollwagen şi cum i-o mai fi chemând nu mai însemnau pentru el decât umbre şi fantome. Dar, firește, îi ajungea să respire alt aer, să se expună altor influenţe, pentru ca în locul încrederii şi înţelegerii reciproce să apară o totală înstrăinare, o nepăsare fără nădejde. Apoi simţea, pentru că avea o sensibilitate foarte fină, încerca, plin de căinţă, să dreagă ce stricase. Era ridicol, dar te şi mişca; ca să împace lucrurile, să reintre în graţie, repeta vreo vorbă mai mult sau mai puţin de duh rostită şi în altă împrejurare sau vreo frază dintr-o carte citată cine ştie când — ca dovadă că nu uitase şi că putea face faţă şi în sferele superioare. Era ceva lamentabil. Şi, în fine, venea momentul despărţirii — atunci se vedea că era dispus să se căiască şi să se îndrepte. Se apropia să-şi ia rămas bun, cu glume ieftine, în dialect, primite cu mutre acre poate şi din cauza oboselii. Apoi, după ce dădea mâna tuturor celorlalţi, mai venea o dată şi spunea bună seara simplu, din toată inima, la care, firește, puteai să-i răspunzi mai omeneşte. Aşa că pleca victorios, pentru că era obligatoriu să plece victorios. Probabil că şi la celelalte două reuniuni unde se mai ducea în seara aceea, proceda la fel...

E suficient atât? Acesta nu-i un roman, unde autorul dezvăluie cititorului inimile personajelor sale indirect, prin acţiunea povestită. Ca narator biograf, am datoria de a spune lucrurilor pe nume, de a constata pur şi simplu realităţile sufleteşti care au avut vreo repercusiune asupra desfăşurării vieţii relatate de mine. Dar după ciudatele expresii dictate de memorie condeiului, expresii de o intensitate ce-aş numi-o specifică, nu mai rămâne nici un fel de îndoială

asupra faptului ce trebuia dezvăluit. Ines Rodde îl iubea pe tânărul Schwerdtfeger şi se punea o dublă întrebare: întâi, dacă ea ştia, şi al doilea, când, în ce moment raporturile fraterne cu violonistul luaseră acest caracter mai ardent, mai dureros.

La prima întrebare răspund: da. O fată atât de citită ca Ines, s-ar putea chiar spune: cu formaţiune psihologică, supraveghindu-şi sentimentele cu acuitate de poet, trebuia, indiscutabil, să fie conştientă de evoluţia propriilor sentimente — oricât de suprinzătoare, de incredibile chiar vor fi părut acestea la început. Aparenta naivitate cu care îşi dezvăluise inima în faţa mea nu însemna deloc o dovadă de ignoranţă; pentru că, pe de o parte, ceea ce avea aerul a fi candoare era expresia unei nevoi irezistibile de a se mărturisi, iar pe de alta, era încrederea în mine, o încredere deghizată destul de ciudat: deoarece, într-o anumită măsură, fata se făcea că mă consideră destul de simplu ca să nu fi observat nimic, ceea ce ar fi fost, şi asta, un fel de încredere, dar ştia că adevărul nu-mi scăpase, şi în fond asta şi voia; pentru că socotea — spre cinstea mea — că la mine secretul va fi bine păstrat. Şi asta, incontestabil, aşa era. Se putea bizui pe discreţia şi pe simpatia mea omenească, oricât i-ar veni de greu unii bărbat, este însăşi firea lucrurilor, să simtă ceea ce simte o femeie pârjolită de dragostea pentru un alt bărbat. E mult mai uşor, se-nţelege, să urmăreşti sentimentele unui bărbat pentru o femeie — chiar dacă ea te lasă cu totul rece — decât să fii în situaţia unei femei îndrăgostite de alt bărbat, în fond, nu o "înţelegi", o accepţi numai, aşa cum trebuie să facă orice om bine crescut, cu un respect obiectiv în faţa legii firii — şi desigur, bărbatul are de obicei o atitudine mai tolerantă şi mai binevoitoare decât femeia care, de cele mai multe ori, aruncă priviri piezişe prietenei ce-i mărturiseşte c-a pus pe jăratic o inimă de bărbat, chiar când această inimă îi e perfect indiferentă.

Aşa că de bunăvoinţă prietenoasă nu eram deloc lipsit, chiar dacă de la natură mi-era închisă calea spre o înţelegere subiectivă a simţămintelor ei. Dumnezeule, junele Schwerdtfeger! La urma urmei, mutra lui avea ceva de mops, glasul îi era gutural, arăta mai mult a băiat decât a bărbat — dar e drept, trebuia să recunoşti, că avea ochi de un albastru frumos, o statură impozantă şi un fel captivant de a cânta la vioară şi de a fluiera şi, nu mai puţin, o amabilitate nedezminţită." Va să zică, În es Rodde îl iubea, nu orbeşte, dar asta nu înseamnă că nu suferea profund; iar atitudinea mea lăuntrică era aceeaşi cu a sorei sale, zeflemista Clarissa, totdeauna fudulă când era vorba de bărbaţi; şi eu aş fi avut poftă să-i spun: "Hei, băiete, hopa sus f Ce-ţi închipui? Drept cine te iei?"

Dar, acuma, chestia asta cu "hopa" nu era chiar atât de simplă, chiar dacă Rudolf ar fi recunoscut că e obligat s-o facă. Pentru că mai era şi Helmut Institoris, mirele, mirele *in spe,* Institoris pretendentul — şi cu asta mă întorc la întrebarea mea, anume: de când se transformaseră în pasiune relaţiile frăţeşti dintre Ines şi Rudolf? Posibilităţile mele de intuiţie omenească îmi spun: atunci când Helmut s-a apropiat de ea ca bărbat de femeie şi a început să-i facă curte. Am fost şi rămân convins că Ines nu s-ar fi îndrăgostit niciodată de Schwerdtfeger, fără intervenţia lui Institoris, pretendentul, în viaţa ei. Helmut încerca s-o câştige, dar încerca pentru altul, dacă se poate spune aşa. Pentru că bărbatul mediocru putea, prin solicitările lui, într-adevăr să trezească femeia din ea — dar numai atât. Insă nu pentru el o putea trezi, chiar atât de mult nu era în stare, cu toate că, din motive de raţiune, Ines ar fi fost dispusă să-l urmeze. Feminitatea, o dată trezită, se îndreptă imediat către altul, căruia, în conştiinţă, nu-i

păstrase până atunci decât calde sentimente semifraterne şi acum i se descătuşau cu totul altele. Nu că l-ar fi socotit "omul potrivit", demn de ea, nici vorbă de asta. Dar melancolia sa, în căutare de nefericire, se fixă asupra celui pe care, dezgustată, îl auzise rostind: "Ei, sunt şi-aşa atâtea nenorocite!"

Şi, de altfel, un lucru ciudat! în pasiunea ei pentru celălalt îşi însuşi într-o oarecare măsură admiraţia nepotrivitului pretendent pentru "viaţa" instinctivă, lipsită de spiritualitate, atât de contrară caracterului ei, îl înşela slujindu-se de propriile lui convingeri. Nu reprezenta oare Rudolf, pentru tristeţea ei clarvăzătoare, ceva ce semăna cu bucuria dulce de a trăi?

Faţă de Institoris, un simplu conferenţiar în ale frumosului, Schwerdtfeger avea avantajul aftei adevărate, irigând cu seva sa pasiunea, transfigurând omenescul. Pentru că nu e decât natural ca persoana iubitului să fie înălţată, înnobilată, şi afecţiunea pentru el să-şi afle mereu hrană proaspătă, când individualitatea lui e asociată cu farmecul cuceritor al artei sale. În fond, Ines dispreţuia traficul estetic al acestui oraş dedat plăcerilor, unde o transplantase năzuinţa maternă către o viaţă mai frivolă, dar, de dragul securităţii oferite de burghezie, participa la petrecerile unei societăţi, ce nu era altceva decât o vastă şi unică asociaţie artistică1, şi tocmai faptul acesta era primejdios pentru liniştea căutată de ea. Mi-au rămas în minte imagini impresionante, tulburătoare din vremea aceea. Parcă văd şi acum, familia Rodde, poate şi soţii Knoterich, şi eu, după o excepţională execuţie a uneia dintre simfoniile lui Ceaikovski, fa sala Zapfenstosser, în primele rânduri, amestecaţi în mulţime şi aplaudând. Dirijorul făcuse semn orchestrei să se ridice în picioare ca să primească împreună cu el mulţumirile publicului pentru strălucita performantă. Schwerdtfeger, puţin la stânga primului violonist (al cărui loc avea să-l ocupe în curând), cu vioara sub braţ, aprins la faţă, radios, se uita spre sală şi ne salută cu un semn din cap de o intimitate exagerată, în timp ce Ines asupra căreia nu mă putusem împiedica să-mi arunc privirea o clipă, ţinea gâtul întins înainte, puţin pieziş, gura ţuguiată strengăreşte, dar într-un chip silit, ochii fixaţi cu îndărătnicie într-un alt punct, undeva, acolo, sus, la dirijor, sau nu, undeva dincolo de el, spre harpe. Sau, altă dată, îl văd pe Rudolf, entuziasmat de recitalul strălucit al unui violonist în turneu; era în picioare, în primul rând, în sala aproape golită, aplaudând nepotolit spre scena, pe care virtuosul se întorcea pentru a zecea oară să mulţumească înclinându-se. La doi paşi, printre scaunele în dezordine, se află Ines, care în seara asta, ca şi noi de altfel, nu comunicase deloc cu Schwerdtfeger, îl priveşte şi aşteaptă să isprăvească odată, să se întoarcă să o vadă şi să vina s-o salute. Rudi însă nu isprăveşte şi nu-i acorda atenţie. Ceva mai mult, o urmăreşte cu coada ochiului, sau poate că asta-i prea mult spus: privirea ochilor lui albaştri nu cată chiar neclintit spre erou, colo, sus, ci alunecă uşor într-o parte, chiar dacă nu până la coada ochilor, spre locul unde Ines stă şi aşteaptă, dar agitaţia sa entuziastă nu încetează. Câteva secunde încă, şi ea se întoarce-n loc, albă la faţă, cu sprâncenele încruntate de mânie şi pleacă în grabă. Pe dată Schwerdtfeger renunţă să tot recheme pe artist şi pleacă după Ines. La uşă o ajunge. Cu o mină glacială, cu aerul că-i surprinsă să-l vadă şi pe el acolo, să-l ştie că există pe lume măcar, nu-i întinde mâna, nu-i acceptă privirea şi iese grăbită.

Recunosc, n-ar fi trebuii să consemnez aici aceste fleacuri, fărâme de constatări. Ele nu merită cinstea tiparului, pot părea, în ochii cititorului, searbede şi le-ar putea socoti simple pretenţii plictisitoare. Dar trebuie să ţină seama cel puţin de "faptul că am suprimat sute de

alte observaţii asemănătoare, recepţionate cu antenele mele de prieten omenos şi plin de simpatie, fapte ce nu-mi ies din minte, pentru că, din noianul lor s-a născut o nenorocire. De ani de zile vedeam cum se apropie o catastrofă, neînsemnată, ce-i drept, în perspectiva evenimentelor mondiale, şi n-am scos o vorbă despre constatările şi temerile mele. Numai lui Adrian i-am spus atunci, la început, la Pfeiffering — cu toate că în general eram prea puţin înclinat, ba chiar mă feream să-i vorbesc despre incidente mondene de felul ăsta lui, care se ţinea într-o monahală detaşare în ce priveşte preocupările de dragoste. Totuşi, am făcut-o, i-am povestit, cu titlu confidenţial, că Ines Rodde, deşi pe cale să se mărite cu Institoris, părea, după câte băgasem eu de seamă, iremediabil şi nebuneşte îndrăgostită de Rudi Schwerdtfeger.

Ne aflam în odaia stareţului şi jucam şah.

— Ei, asta-i ceva nou! exclamă ei. Vrei să fac o mişcare greşită şi să pierd tura? Apoi zâmbi, dădu din cap, şi adăugă: Vai de sufletul lui! Iar după ce mai reflectase la mişcare, cu pauză între fraze, zise: De altfel, nu-i glumă pentru el. Trebuie să bage de seamă să scape teafăr din povestea asta.

XXX

Primele zile de arşiţă din august 1914 m-au găsit schimbând un tren înţesat cu altul, aşteptând prin gări mişunând de omenire, pe peroane pline cu grămezi de bagaje lăsate în părăsire, grăbindu-mă să ajung de la Freising la Naumburg în Turingia, la regimentul meu, unde trebuia să mă prezint de urgenţă, în calitate de sergent-major în rezerva.

Războiul izbucnise. Soarta, care de-atâta vreme mocnea ameninţătoare deasupra Europei, se dezlănţuise, şi în oraşele noastre, capetele şi inimile oamenilor erau răvăşite de spaimă, de exaltare, de patetismul durerii, de înduioşare în faţa destinului, de sentimente de forţă şi sacrificiu deghizate într-o disciplinată "potrivealã" "la comandă" a tuturor celor prevăzute, exersate şi învăţate. Se prea poate, şi sunt foarte dispus s-o cred, ca prin alte părţi, in ţări duşmane şi chiar şi în cele aliate, acest scurtcircuit al soartei să fi fost resimţit mai curând ca o catastrofă, *un grand malheur*[123], cum am auzit de atâtea ori în timpul campaniei din gura femeilor franceze care, bineînţeles, aveau războiul la ele-acasă, în odăile, în bucătăriile lor: *Ah, monsieur, la guerre, quel grand malheur!*[124] În Germania noastră, nu se poate tăgădui, precumpăneau aspectele de exaltare, sentimentul istoric de mândrie, izbucnirea de bucurie, evadarea din banalitatea de toate zilele, eliberarea din stagnarea mondială care nu mai putea continua în felul acesta, precumpănea entuziasmul faţă de viitor, apelul la datorie şi bărbăţie, într-un cuvânt, aspectul de festivitate eroică." La Freising, elevii mei din ultima clasă a liceului aveau obrajii îmbujoraţi şi le scânteiau ochii de câte se întâmplau în jur. Pasiunea tinerească pentru risc şi aventură se împletea acum, amuzant, cu avantajele unui examen de bacalaureat luat la repezeală. Dădeau năvală la cercurile de recrutare, şi eram bucuros că nu trebuia să fac pe "învârtitul" în faţa lor.

Nu vreau în nici un caz să contest că participam din plin la entuziasta efervescenţă populară, pe care mai adineauri mă străduiam s-o caracterizez, chiar dacă aspectul de exaltare manifestat de oameni

---

[123] O mare nenorocire *(fr.).*

[124] Vai, domnule, ce mare nenorocire e războiul! *(Fr.)*

nu se potrivea firii mele şi mă înfricoşa într-o oarecare măsură. Conştiinţa mea — utilizez aici termenul acesta într-un sens general — nu era chiar atât de curată. O astfel de "mobilizare" pentru război, oricât ar vrea să-şi ia aerul unei datorii mai presus de toate, inflexibilă, implacabilă, are totdeauna în sine ceva dintr-un început de dezlănţuire sălbatică, de vacanţă, de desconsiderare a tuturor regulilor, de chiul, de revărsare a instinctelor violente — are prea mult din toate astea pentru ca un om aşezat cum sunt eu să se poată simţi bine; şi la rezistenţele temperamentale personale de ase -menea natură se adăuga îndoiala dacă, la urma urmei, moralmente, meritele de până acum ale naţiunii îngăduie aceste oarbe dezlănţuiri. Acum intervine însă tema jertfirii de sine, acel "gata de a-ţi da viaţa" care te-ajută să treci peste multe şi, ca să zic aşa, este un "ultim cuvânt", împotriva căruia nu se mai poate articula nimic. Dacă, mai mult sau mai puţin clar, simţi războiul ca pe o încercare colectivă căreia individul, dar şi fiecare popor luat individual, este gata să-i facă faţă şi să ispăşească cu sângele său slăbiciunile şi păcatele vremii, în care-s cuprinşi şi ai tăi, dacă ai sentimentul că această plecare la război este ca o plecare la sacrificiu, prin care te lepezi de străbunul Adam şi vrei să cucereşti, cu toţi într-un cuget, o viată superioară, atunci morala de toate zilele e depăşită, amuţeşte în faţa extraordinarului. Şi, nu vreau să uit: am pornit la război cu inima relativ curată, nu ne gândeam pe vremea aceea că până atunci, acasă, ne purtasem în aşa fel, încât o catastrofă mondială sângeroasă trebuia să fie considerată drept o consecinţă logic inevitabilă a structurii noastre lăuntrice. Aşa a fost, din nenorocire, acum cinci ani, dar nu acum treizeci. Dreptul şi legea, *habeas corpus,* libertatea şi demnitatea omenească se aflau, în tara noastră, la un loc de cinste. E-adevărat că rodomontadele belicoase ale acelui saltimbanc şi comedian de pe tronul imperial, care în fond n-avea nimic ostăşesc în el şi, dac-o fi fost bun la ceva, în orice caz nu la război era bun, aveau un efect penibil asupra oricărui intelectual — iar atitudinea lui faţă de cultură era a unui dobitoc arierat. Îşi irosise influenţa asupra oamenilor de cultură în gesturi diriguitoare goale de conţinut. Cultura fusese liberă, se situase la nivel onorabil şi de multă vreme luase deprinderea unei totale independenţe faţă de autoritatea guvernantă, de aceea poate că tinerii ei stâlpi vedeau tocmai într-un mare război al întregului popor, cum era cel ce izbucnise acum, un mijloc de ridicare la o nouă formă de viaţă, în care statul şi cultura să constituie un singur tot. Domnea, fireşte, în problema asta, ca întotdeauna la noi, un complex obsedant de sfială, un egoism de o totală naivitate; nimeni nu s-a îndoit niciodată, ba s-a considerat chiar de la sine înţeles că pentru procesul german de devenire (şi noi suntem întotdeauna într-un proces de devenire), o întreagă lume, mai evoluată decât noi, şi deloc înclinată către dinamismul cataclismului, trebuia să-şi verse sângele o dată cu noi. Omenirea ne-o ia în nume de rău, şi nu fără o oarecare doză de dreptate, pentru că, din punct de vedere moral, calea unui popor către o formă superioară de viaţă colectivă — dacă e neapărat necesar să ne sângeroasă — nu trebuie să fie războiul în afară, ci războiul civil. Dar aceasta ne repugnă, peste măsură, pe când, dimpotrivă, faptul că unitatea noastră naţională — şi încă una numai parţială, o unitate de compromis — ne costase trei războaie grele, ni se părea ceva straşnic. Eram mare putere de prea multă vreme; ne deprinsesem cu situaţia asta, şi nu ne mai umplea de încântare cum contasem. Sentimentul, mărturisit sau nu, că nu câştigasem mare lucru, că relaţiile noastre cu lumea mai curând se înrăutăţiseră decât se amelioraseră, se cuibărise adânc în conştiinţe. Venise sorocul unei noi străpungeri: aceea către o

hegemonie mondială — care, firește, nu putea fi obținută numai pe căile morale ale unor străduințe în limitele patriei. Și-atunci: război; iar dacă nu se putea altfel, război împotriva tuturor, pentru a-i convinge pe toți și a-i câștiga pe toți, lumea-ntreagă, asta era, așa hotărâse "soarta" (cit de "german", acest cuvânt, arhaică rezonanță precreștină, motiv muzical-dramatic de tragedie mitologică!) și într-un entuziast elan (care numai pe noi ne însufleţea) porneam — stăpâniți de certitudinea că pentru Germania bătuse ceasul-de-veacuri-așteptat; că istoria ne pusese mâna-n cap, că după Spania, Franța, Anglia, veneam noi la rând, să imprimam lumii pecetea noastră și să o conducem; că secolul al XX-lea al nostru era și că, după scurgerea unei epoci burgheze inaugurate cu vreo sută douăzeci de ani în urmă, omenirea avea să apuce pe calea înnoirii sub semnul germanic, sub semnul unui socialism militarist ce încă nu izbutise să se definească până la ultimele lui consecințe. Această imagine, ca să nu spun idee, stăpânea mințile într-o armonică înțelegere cu convingerea că eram siliți să facem războiul, că o datorie sfântă ne chema, neapărat, la arme, la nişte arme, e-adevărat, foarte bine făurite și pregătite și a căror perfecțiune constituise din-totdeauna o tainică ispită de a face uz de ele — alături, de asemenea, și de spaima de a fi cotropiți din toate părțile, și că numai uriașa noastră putere ne putea feri de una ca asta, adică: aptitudinea de a muta războiul imediat pe pământul altora. În cazul nostru atacul și apărarea erau unul și același lucru: alcătuiau împreuna patetismul încercării, al chemării, al ceasului cel mare, al sfintei necesități! Popoarele celelalte n-aveau decât să ne socotească uzurpatori ai dreptului și nimicitori ai păcii, insuportabili dușmani ai vieții — noi stăpâneam mijloacele de a lovi lumea-n cap până-și va schimba părerea (despre noi până va ajunge nu numai să ne admire, ci să ne și iubească.

Să nu creadă nimeni că glumesc! N-am nici un motiv de glumă, în primul rând, deoarece nu pot în nici un caz pretinde că m-am sustras sentimentelor generale. Oricât mi-ar fi interzis cuminţenia mea de cărturar, trăiam sincer uralele zgomotoase; ba, drept să spun, erau clipe în care mă cuprindeau chiar uşoare şovăieli de natură critică ce se agitau în subconștientul meu și-mi produceau o oarecare jenă la constatarea faptului că gândeam și simțeam cum gândeau și simțeau toți. Oamenii de felul meu, natural, se cam îndoiesc că gândurile unui ins de rând pot fi cele cuvenite. Și, cu toate acestea, pentru individul superior e uneori o plăcere să se cufunde o dată — și unde să fi găsit el acel o dată, dacă nu aici și acum? — din creștet până-n tălpi, în mulțime.

M-am oprit două zile la München ca să-mi iau rămas bun de la unul și de la altul și să-mi completez echipamentul cu câteva mărunțișuri. Orașul era agitat de-un fel de sărbătoare febrilă și s umbră, dar și de crize de panică, de spaimă mânioasă, la vreun zvon smintit, că rețeaua de apă ar fi fost infectată sau că s-ar fi descoperit un spion sârb strecurat în mulțime. Ca să nu fie luat drept un asemenea spion și ucis din greșeală, doctorul Breisacher (l-am întâlnit pe Ludwigstrasse), își acoperise pieptul cu cocarde și steguleţe roș-alb-negre. Starea de război, trecerea puterii supreme din mâna civililor în a militarilor, în a unui general care emitea proclamații, fu primită cu un fior de încredere. Era liniștitor să știi că membrii familiei regale, plecați la cartierele lor generale în chip de comandanți de oști, vor fi flancați de șefi de stat-major capabili, și că n-or să poată face cine știe ce serenisime erori. Erau însoțiți de ovații voioase. Vedeam regimente ieșind în marș pe poarta cazărmii, soldații cu bucheţele de flori la țeava armei, și

însoţiţi de femei cu batistele la ochi, în aclamaţiile unui public de civili adunat la repezeală, căruia flăcăii de la ţară avansaţi la rangul de eroi îi răspundeau zâmbind cu un aer de mândrie prostească şi ruşinată. Am văzut un ofiţer, tinerel de tot, în ţinută de campanie, care, stând pe platforma din spate a unui tramvai, privea înapoi, cu ochii în gol, şi i se putea citi pe faţă că se gândea la soarta fragedei sale vieţi — dar şi-a revenit brusc şi a căutat, cu un zâmbet fugar, în jur, să va dă dacă nu l-a observat cineva.

Şi iarăşi, eram bucuros să mă ştiu în aceeaşi situaţie cu el, că nu rămâneam în spatele celor ce-acopereau cu pieptul hotarele. În fond, cel puţin deocamdată, din cercul nostru de cunoscuţi eu eram singurul mobilizat: ne simţeam destul de puternici şi de numeroşi ca să ne putem permite să alegem, să ţinem seama de interesele culturale, să acordăm numeroase scutiri, să nu aruncăm în foc decât tineretul şi bărbaţii perfect apţi. Aproape toţi din cercul nostru se dovediri a avea un beteşug oarecare, pe care înainte nici nu li-l bănuiai măcar, dar acum le dădea dreptul la dispensă. Sicambrul Knoterich avea un început de tuberculoză. Pictorul Zink suferea de un fel de crize de astm convulsiv, şi pentru ca să se calmeze obişnuia să se retragă din societate, iar prietenul său Baptist Spengler suferea, ştiam cu toţii, ba de una, ba de alta. Industriaşul Bullinger, tânăr încă, se părea că e indispensabil la fabrica lui, iar în viaţa artistica a capitalei orchestra Zapfenstosser constituia un element prea important pentru ca membrii ei, şi implicit şi Rudi Schwerdtfeger, să nu fi fost scutiţi de mobilizare. De altfel, cu acest prilej s-a aflat cu o efemeră uimire că, mai demult, Rudi fusese nevoit să se supună unei operaţii cu care prilej i se scosese un rinichi. Ieşi la iveală că trăia numai cu unul — destul de bine de altfel, după cum arăta, şi cucoanele uitară foarte repede de treaba asta.

Aş putea continua astfel să citez numeroase cazuri dezgustătoare de protecţie, de învârtiţi, în cercurile celor ce frecventau pe Schlaginhaufeni şi pe doamnele Scheurl de lângă Grădina Botanică — cercuri, principial, îndeajuns de ostile faţă de acest război, ca şi faţă de cel precedent de altfel, cercuri animate de amintiri de pe vremea Confederaţiei renane, de francofilie, de antipatie catolică faţă de prusaci şi aşa mai departe. Jeannette Scheurl era profund nenorocită, aproape că-i dădeau lacrimile. Vâlvătaia brutală a antagonismului dintre cele două naţiuni din care se trăgea, Franţa şi Germania, ce-ar fi trebuit, după opinia ei, să se întregească, în loc să se înfrunte o ducea la disperare. *"J'en ai assez jusqu'à la fin de mes jours!*[125] izbucni ea mânioasă, plângând cu suspine. Cu toate sentimentele mele potrivnice, nu i-am putut refuza o oarecare simpatie de om instruit.

Că Adrian personal era cu totul impasibil la toate cele ce se petreceau mi se părea lucrul cel mai firesc, cel mai de la sine înţeles din lume, şi ca să-mi iau rămas bun de la el m-am dus la Pfeiffering, de unde Gedeon, fiul proprietarului, trebuise să plece imediat, cu câţiva cai, la centrul de încorporare. L-am găsit acolo pe Rüdiger Schildknäpp, nemobilizat încă, şi petrecându-şi *week-end*-ul la prietenul nostru. Făcuse serviciul militar la marină, şi mai târziu a fost luat şi el, pentru ca după câteva luni să fie lăsat din nou la vatră. Şi cu mine, parcă s-a petrecut altfel? Spun de pe acum că n-am rămas pe front decât un singur an, până la luptele din Argonne din 1915, după care am fost transportat acasă cu Crucea de fier pe piept, acordată doar pentru că suportasem inconfortul şi că mă-nvârtisem de un tifos.

Atât, ca anticipare. Opinia lui Rüdiger despre război era

---

[125] M-am săturat pentru toată viaţa! *(Fr.)*

condiţionată de admiraţia lui pentru Anglia, tot aşa cum cea a Jeannettei era determinată de sângele ei francez. Indiscutabil că declaraţia de război a Angliei îi dăduse o grea lovitură şi îl indispunea teribil. Pentru nimic în lume, susţinea el, n-ar fi trebuit ca ea să fie provocată prin călcarea tratatelor şi invadarea Belgiei. Franţa şi Rusia — în fine, puteai, la nevoie, să te masori cu amândouă. Dar Anglia! Era o nesocotinţă cumplită. Aşa că, înclinat către un realism acrit, el nu vedea în război decât spurcăciune, putoare, grozăvia amputărilor, dezmăţ sexual şi păduchi, şi îşi bătea joc cu sarcasm de ideologia de foileton ce decreta aceste orori drept vremuri mari. Adrian nu-l contrazicea, iar eu, oricât participam la emoţii mai profunde, înclinam să admit că spusele lui conţineau o doză de adevăr.

Am cinat toţi trei în odaia cu statuia Victoriei de la Samothrake şi intrările şi ieşirile Clementinei Schweigestill care, amabila, ne servea masa, mă îndemnară să-l întreb pe Adrian ce mai face sora lui, Ursula, de la Langensalza. Căsătoria ei era dintre cele mai fericite, iar din punctul de vedere al sănătăţii se restabilise destul de bine după o oa-recare debilitare a plămânilor, un uşor catar al vârfurilor, provocat de trei sarcini ce se succedaseră foarte repede, 1911, 1912 şi 1913, când văzuseră lumina zilei cele trei vlăstare Schneidewein: Rosa, Ezechiel şi Raimund. Până la apariţia fermecătorului Nepomuk mai erau, în seara aceea care ne adunase laolaltă, încă nouă ani.

La masă, şi după aceea în odaia stareţului, s-a vorbit mult despre politică şi despre problemele morale, despre natura mitica a caracterelor naţionale care se manifestă în asemenea momente istorice, şi eu participam cu o oarecare pasiune, ca să înclin puţin balanţa, în faţa concepţiei categoric empirice despre război pe care Schildknäpp o considera unica posibilă; vorbeam despre rolul tradiţional al Germaniei şi, de asemenea, despre violarea neutralităţii Belgiei amintind atât de bine de brutalitatea acţiunilor lui Frederic cel Mare împotriva unei Saxonii indiscutabil neutre, despre vehemenţa protestelor lumii întregi în faţa acestui gest, despre cuvântarea filozofului nostru cancelar cu recunoaşterea premeditată a vinovăţiei, a acelui dicton german intrat în vorbirea poporului: "Necesitatea nu cunoaşte legi", despre dispreţul, vânturat până şi-n faţa lui Dumnezeu, pentru un vechi tratat, "un petic de hârtie", când e pus în faţa unui imperativ imediat al vieţii. Rüdiger ne-a făcut să şi râdem pe chestia asta, pentru că, deşi accepta obiecţiile mele oarecum emoţionate, el ridiculiza cu un comic irezistibil toată brutalitatea sentimentală, pocăinţa plină de trufie, onesta râvnă la crimă, parodiindu-l pe lunganul filozof ce-şi drapa în poezie morală planuri strategice de mult şi îndelung puse la cale — ridiculiza şi mai comic încă răgetele de virtute buimacă ale unei omeniri care aflase de multă vreme despre acest plan de campanie elaborat cu cinism; şi deoarece vedeam că lui Adrian voioşia asta îi plăcea, că ne era recunoscător pentru râsul ce i-l stârneam, m-am alăturat bucuros la veselia lor, nu fără să constat că tragedia şi comedia creşteau pe acelaşi trunchi şi că era de-ajuns să schimbi puţin lumina, ca să dai din una în cealaltă. În fond, nu îngăduiam ca simţul şi sentimentul meu pentru necesităţile imperioase ale Germaniei, pentru izolarea ei morală şi dispreţul public, care — aşa cel puţin mi se părea mie — nu erau decât expresia fricii generale în faţa puterii ei şi a avansului în pregătirea de război (prilej ce mă obliga să recunosc că acestea, puterea şi avansul în pregătirea de război, constituiau o consolare grosolană pentru starea noastră de proscrişi) — în fond, zic, nu îngăduiam ca înduioşarea mea patriotică, cu mult mai greu de justificat decât a celorlalţi, să-mi fie tulburată prin satirizarea

caracteristicilor naţionale şi, plimbându-mă în cameră încoace şi-ncolo, îi dădui glas, în timp ce Schildknäpp îşi fuma pipa lui de mahorcă, iar Adrian se nimerise să stea la masa lui de lucru, aceea în stil german vechi, cu tăblia puţin adâncită în mijloc şi cu un pupitru de scris şi de citit aşezat deasupra. Pentru că, lucru curios, Leverkühn chiar aşa scria, ca Erasmus al lui Holbein, pe o suprafaţă înclinată . Pe masă se aflau câteva cărţi: un volumaş de Kleist, cu un semn de carte la eseul despre marionete, apoi inevitabilele sonete ale lui Shakespeare şi încă un volum din operele marelui poet — *Cum vă place, Mult zgomot pentru nimic* şi, dacă nu mă înşel, *Doi tineri din Verona.* Pe pupitru se afla opera la care lucra atunci — foi volante, concepte, începuturi, notări, schiţe în diferite stadii de dezvoltare; uneori nu era notat decât primul rând, vioara sau instrumentele de lemn şi, jos de tot, basurile, dar între ele spaţiul era gol; în alte părţi funcţiunile armonice şi gruparea instrumentală apăreau limpede din notarea celorlalte partide ale orchestrei; cu ţigara în colţul buzelor, Adrian se oprise în fata lor, să-şi arunce o privire, întocmai ca un jucător de şan examinând situaţia partidei pe masa cu pătrăţele, de care compoziţia muzicală aminteşte atât de mult. Ne simţeam, împreună, atunci, atât de lipsiţi de griji, încât el, ca şi cum ar fi fost singur, luă chiar un condei, ca să noteze undeva o figură de clarinet sau corn, atunci năzărită.

Nu ştiam mare lucru despre cele ce îl preocupau în momentul acela, după ce muzica lui cosmică apăruse la Mainz în editura Schott & Fiii, în aceleaşi condiţiuni în care apăruseră liedurile pe versuri de Brentano. Era vorba de o suită dramatică grotească, ale cărei subiecte — aflasem din auzite — erau luate dintr-o carte veche de povestiri şi anecdote, *Gesta Romanorum;* făcea diverse încercări, fără să ştie încă bine dacă o să iasă ceva şi dacă o să se oprească ia ele. În orice caz, pentru reprezentare nu se gândea la oameni ci la păpuşi articulate. (De aici Kleist!) — în ceea ce priveşte *Minunile Universului,* această lucrare solemnă, trufaşa* se aflase în preajma unei premiere în străinătate, dar acum, din cauza izbucnirii războiului, căzuse totul baltă. La masă vorbisem despre asta. Reprezentarea la Lübeck a *Zadarnicelor chinuri ale dragostei,* aşa lipsită de succes cum fusese, precum şi publicarea Cântecelor pe versuri de Brentano îşi produseseră, pe nevăzute, prin simpla existenţă, efectul lor şi începuseră să creeze numelui lui Adrian, în cercurile de artă mai pretenţioase, un anume ecou ezoteric, e drept, cu un caracter oarecum dubitativ — şi asta nu în Germania, şi cu atât mai puţin la München, ci în alte locuri, cu mai multă sensibilitate. Primise, cu câteva săptămâni înainte, o scrisoare de la domnul Monteux, directorul "Baletului rus" de la Paris, fost membru în orchestra Colonne, scrisoare în care acest dirijor amator de experienţe îşi făcea cunoscută intenţia de a prezenta *Minunile Universului* împreună cu câteva fragmente orchestrale din *Love's Labour's Lost* într-o formă pur concertantă. Manifestarea aceasta urma să aibă loc la "Théâtre des Champs-Elysées" şi îl invita pe Adrian să vină la Paris ca să repete şi să-şi dirijeze în persoană operele. Nu l-am întrebat pe Adrian dacă în alte împrejurări ar fi dat urmare invitaţiei. În orice caz, circumstanţele erau acum de asemenea natură încât nu mai putea fi vorba de nimic.

Mă mai văd încă, plimbându-mă de colo până colo pe covorul şi pardoseala vechii odăi, sub policandrul cu braţele lungi şi pe lângă pereţii îmbrăcaţi in dulapuri, pe lângă banca din colţ cu perne turtite de piele, lângă firida adâncă a ferestrei, perorând despre Germania mai mult pentru mine şi, în orice caz, pentru Schildknäpp, decât pentru Adrian — nu mă aşteptam ca el câtuşi de puţin să ia aminte. Deprins cum sărit să predau lecţii şi să vorbesc, dacă se întâmplă ca în prealabil

să-mi stimulez puţin dispoziţia, pot fi un orator destul de acceptabil; nu-mi displace să-mi ascult glasul, ci găsesc chiar o anumită satisfacţie în felul în care sunt capabil să mânuiesc cuvintele. Cu gesturi agitate, îi spuneam lui Rüdiger că n-avea decât să adauge şi vorbele mele la belicismul de foileton, izvor al marii sale iritaţii, dar după a mea părere, putina participare afectivă la structura caracteristica — deloc lipsită de trăsături emoţionante — pe care clipa istorică o dădea acum firii germane altminteri multiformă, ar fi foarte la locul ei şi in ultimă analiză, aici era vorba tocmai de psihologia *străpungerii.*

— La un popor ca al nostru, explicam eu, elementul sufletesc e totdeauna primordial şi, in fond, determinant; acţiunea politică e de ordin secundar: un reflex, o expresie, un instrument. Străpungerea noastră la hegemonia mondială, chemarea destinului nostru, e, sub aspectul ei mai profund, străpungerea spre lume — dintr-o izolare de care suntem conştienţi, pentru care suferim, şi care n-a putut fi sfărâmată, de la întemeierea Reichului, prin nici o angrenare, oricât de masivă, în economia mondială. Mai amar e însă faptul că sub forma fenomenului empiric al războiului se exprimă ceea ce în realitate e o nostalgie, o sete de uniune...

— Dumnezeu să-ţi binecuvânteze învăţătura, l-am auzit pe Adrian zicând cu glas scăzut şi cu un hohot scurt de râs. Fără să-şi fi ridicat însă privirea de pe notele lui.

M-am oprit locului, aţintindu-mi ochii asupra lui, dar el nu s-a sinchisit.

— După opinia ta, i-am răspuns, ar trebui adăugat în cazul ăsta: "Din noi nimic nu s-alege, aleluia!"

— Poate c-ar fi mai bine: "Din *asta* nu s-alege nimic", mi-a ripostat el. Iartă-mă, cad în limbajul studenţesc, pentru că tirada ta mi-a amintit de disputele noastre de pe vremea când dormeam pe-un braţ de paie, prin anul nu-ştiu-cât — cum îi chema pe băieţi? Constat că-ncep să-mi piară din memorie vechile nume. (Avea douăzeci şi nouă de ani, atunci.) — Deutschmeyer? Dungersleben?

— Vrei să zici Deutschlin, ăl scurt şi-ndesat, am spus eu, şi unul Dungersheim. Mai era şi unul Hubmeyer, şi unul von Teutleben... Tu n-ai avut niciodată tinere de minte pentru nume. Erau băieţi buni, sârguincioşi.

— Şi încă ce buni! Crezi cumva că nu-l ascultam şi eu pe "dascăl" , şi mai era unul, un socialist, îi zicea "doctoru ". Ce zici? În fond, tu n-ai fost cu ei, ai fost la altă facultate. Dar azi, când te-aud pe tine, parcă-i aud pe ei. Apă de ploaie — vreau să zic: dac-ai fost odată student, student tânăr. Viaţa universitară te ţine tânăr şi ager.

— Tu ai fost la aceeaşi facultate cu ei, dar în fond erai mai musafir ca mine. Categoric, Adri. Eu n-am fost decât un simplu student, şi poate că ai dreptate când spui că asta am şi rămas. Dar cu-atât mai bine, dacă viaţa universitară te păstrează tânăr, adică: păstrează fidelitate spiritului, gândirii independente, interpretărilor subtile a faptelor brute...

— E vorba aici de fidelitate? m-a întrebat el. După câte am înţeles eu, Kaisersaschern vrea să devină metropolă. Asta hu-i chiar fidelitate.

— Lasă, lasă, nu asta ai înţeles tu; ai priceput foarte bine ce-am vrut să spun prin străpungerea germană în lume.

— N-ar ajuta la mare lucru dac-aş înţelege, mi-a răspuns Adrian, pentru că deocamdată cel puţin, faptele brute n-or să facă decât să desăvârşească totala noastră izolare, şi-năuntru, şi-n afară chiar dacă voi, neamul ăsta de războinici, veţi năvăli până cine ştie unde în Europa. Vezi doar: nu mă pot duce la Paris. Mergeţi voi în locul meu. E

bine şi-aşa! între noi fie vorba, eu tot nu m-aş fi dus. Voi m-ajutaţi să ies dintr-o încurcătură...

— Războiul va fi scurt, i-am spus eu cu voce sugrumată, pentru că vorbele lui mă duruseră. Nici nu poate să dureze mult. Străpungerea asta fulgerătoare o plătim cu o vinovăţie, pe care o recunoaştem, ne declarăm gata s-o ispăşim. Trebuie s-o luăm asupra noastră...

— Şi veţi şti s-o purtaţi cu demnitate, m-a întrerupt el. Germania are spinarea lată. Şi-apoi, cine contestă că o străpungere ca asta, atât de justificată, nu merită ceea ce lumea bleaga numeşte o crimă? Nu crezi, sper, că resping ideea cu care-ţi place să jonglezi când dormi în paie. În fond, pe lume, nu există decât o singură problemă şi-i zice: Cum să răzbeşti?! Cum s-ajungi la larg? Cum sfărmi gogoaşa şi-ajungi fluture?! De întrebarea asta-i dominată situaţia generală. Şi-aici, a adăugat el, trăgând semnul roşu de carte din volumul Kleist de pe masă, tot despre străpungere e vorba, şi-anume în admirabilul eseu despre marionete, autorul spune pe şleau: "ultimul capitol din istoria lumii". Dar vorbeşte numai despre estetica, despre farmec, despre har, rezervat în fond păpuşii articulate şi lui Dumnezeu, adică inconştientului şi infinitei conştiinţe, pe când orice reflecţie între zero şi infinit ucide harul. Conştiinţa ar trebui, spune scriitorul, să străbată infinitul ca să poată regăsi harul, iar Adam ar trebui să se mai înfrupte o dată din pomul înţelepciunii ca să recadă în stadiul nevinovăţiei.

— Ce bine-mi pare c-ai citit asta tocmai acum! am exclamat eu. E gândit superb, şi faci foarte bine că introduci astea toate în ideea străpungerii. Dar n-ai dreptate când spui: e vorba numai de estetică, n-ai dreptate când spui: numai. E profund greşit să se vadă în estetic un domeniu delimitat, îngust, al omenescului. E mult mai mult decât atât. În fond, e totul, tot ce atrage sau respinge, întocmai ca la poetul nostru, la care cuvântul "har" are înţelesul cel mai vast posibil. Mântuirea sau osândirea, astea-s soarta, ea hotărăşte dacă vei fi fericit sau nefericit, dacă pe pământ te vei simţi la tine-acasă sau blestemat şi izolat, chiar dacă într-o izolare orgolioasă, şi nu-i nevoie să fii mare filolog ca să ştii că urăşti urâţenia. N-ai decât să-mi spui cât vrei că-i apără de ploaie pofta de-a ne smulge din constrângere, din claustrarea în urâţenie, dar o simt, întotdeauna am simţit-o, şi voi susţine împotriva multor aparenţe grosolane, că pe nemţeşte asta se cheamă *Katexochen,* că-i profund germană, că-i definiţia germanismului însuşi, a unei stări sufleteşti generate de ameninţarea încătuşării, de otrava solitudinii, de timida stângăcie provincială, de o nevroză sufocantă, de un satanism mut...

Am tăcut. Adrian s-a uitat la mine, şi am avut impresia că-i fugise tot sângele din obraji. Privirea îndreptată spre mine era privirea, privirea ştiută, care mă făcea nefericit şi când nu mi se adresa mie, ci altuia: mută, înceţoşată, rece şi distantă până la jignire, urmată de zâmbetul cu buzele strânse şi cu nările zvâcnind de sarcasm — şi de gestul de a-şi întoarce faţa în altă parte. S-a depărtat de masă, nu către Schildknäpp, ci către firida ferestrei, pe ai cărei pereţi cu lambriuri era agăţată o imagine de sfânt. Rüdiger a mai îndrugat câteva cuvinte, zicând că după starea de spirit manifestată eram de felicitat, că puteam pleca imediat pe front, ba chiar călare. N-ar trebui să se plece pe front decât călare, sau dacă nu, mai bine deloc. Şi a schiţat gestul de a bate o mârţoagă pe gât. Am râs, şi despărţirea noastră, la plecarea mea la gară, a fost uşoară şi voioasă. Bine că n-a fost sentimentală; s-ar fi dovedit nelalocul ei. Dar amintirea privirii lui Adrian am luat-o cu mine în război — poate că ea a fost, şi numai în aparentă păduchii şi tifosul exantematic, cea care m-a adus atât de repede înapoi acasă, alături de

el.

XXXI

"Mergeţi voi în locul meu", spusese Adrian. Dar n-am ajuns până acolo! Să mărturisesc că, din cauza asta, simţeam, cu totul în tăcere şi independent de punctul de vedere istoric, o ruşine personală, intimă? Săptămâni în şir trimisesem acasă ştiri laconice, anunţând într-o formulare afectat lapidară şi rece victorii, ca nişte lucruri de la sine înţelese. Liège căzuse de mult, învinsesem în bătălia din Lorena, aruncasem, după un plan magistral, de multă vreme rumegat, cinci armate peste Meuse, luasem Bruxelles, Namur, câştigasem victoriile de la Charleroi şi Longwy, o a doua serie de lupte la Sedan, Rethel, Saint-Quentin, şi ocupasem Reims. Înaintasem atât de departe parcă plutind, aşa cum visasem, favoarea zeului războiului, confirmarea destinului ne dăduseră aripi. Bărbăţia noastră ne cerea, ca o datorie, să îndurăm fără şovăială şi crâcnire viziunile de moarte şi pârjol inseparabil legate de asemenea fapte, era suprema încercare a curajului nostru eroic. Şi azi îmi mai amintesc, cu o uşurinţă şi o claritate remarcabile, imaginea unei femei de gal cu un chip uscăţiv, pe-o coamă de deal ocolit de bateria noastră şi la picioarele căruia mai fumegau rămăşiţele unui sat bombardat. "Doar eu am mai rămas!" ne striga ea cu gesturi tragice cum nu-i e dat unei femei germane să poată face. *"Je suis la dernière!"* şi ameninţând cu pumnii ridicaţi arunca blestemul asupra capetelor noastre, repetând de trei ori: *"Méchants! Méchants! Méchants!*[126]

Ne-am întors privirile în altă parte; trebuia să-nvingem, şi asta era meseria aspră a victoriei. Şi faptul că mă simţeam nenorocit călărind pe murgul meii, chinuit de-o tuse rea şi de-un reumatism afurisit de pe urma înnoptatului în umezeală şi-a dormitului în cort, parcă mă mai liniştea.

Am mai bombardat încă multe sate, purtaţi ca pe aripi, apoi se produse ceva cu totul de neînţeles, cu totul absurd: ordinul de retragere. Cum să-l fi înţeles? Făceam parte din grupul de armate al lui Hausen, care se afla în plină înaintare spre Paris, pe la sud de Châlons-sur-Marne, aşa cum armata lui von Kluck înainta pe altă cale. Nu ştiam că undeva, după cinci zile de luptă, francezii zdrobiseră aripa dreaptă a lui Bulow — temei suficient pentru conştiinciozitatea timorată a unui comandant suprem, ridicat la postul său de umerii unchiului, să-şi retragă toate trupele. Trecurăm din nou prin aceleaşi sate fumegânde pe care le lăsasem în urmă, şi pe lângă coama de deal pe care ne apăruse tragica femeie. Nu mai era acolo. Aripile ne înşelaseră. N-a fost să fie. Nu ne-a fost dat să câştigăm războiul într-un asalt fulgerător — şi nici noi nu pricepeam mai mult decât cei de-acasă ce însemna asta. N-am înţeles nici frenezia jubilării de care fusese cuprinsă lumea întreagă după rezultatul bătăliei de pe Marna, nici faptul că războiul scurt, condiţie a mântuirii noastre, devenise dintr-o dată unul lung, şi nu l-am putut suporta, înfrângerea noastră nu mai era decât o chestiune de timp pentru noi şi de bani pentru ceilalţi — dac-am fi priceput, am fi putut depune armele, î-am fi putut sili pe conducătorii noştri să încheie pace imediat; şi printre ei, ie abia câte unul", ici, colo, dacă izbutea să-şi dea seama. În fond, conducătorii noştri aproape nu înţelegeau că epoca războaielor localizate trecuse, şi că orice campanie în care ne vedeam implicaţi devenea, în mod obligatoriu, o conflagraţie

---

[126] Răilor! Răilor! Răilor! *(Fr.)*

mondială. Într-un asemenea caz, liniile de comunicaţie interioare, combativitatea fanatică a trupelor, gradul lor înalt de pregătire, într-un stat puternic-autoritar, temeinic organizat, păreau să ofere posibilitatea unei victorii fulgerătoare. Dacă această tentativa eşua — şi era scris că trebuie să eşueze — atunci orice am fi izbutit noi să realizăm ani în şir, cauza noastră era pierdută în principiu şi în prealabil — de data asta, data viitoare şi-ntotdeauna.

N-o ştiam. Încet, chinuitor, adevărul îşi făcu drum în noi, şi războiul, un război rânced, degradant, mizerabil, chiar dacă din când în când lăsa să licărească speranţa deşartă a unor vremelnice jumătăţi de victorii — acest război, despre care şi eu spusesem că trebuie să fie scurt, a durat patru ani. Să mai amintesc aici în amănunt despre dezorientare şi deprimare, despre măcinarea forţelor şi a materialului, despre uzura şi meschinăria şi lipsurile vieţii de toate zilele, insuficienţa alimentării, decăderea morală de pe urma privaţiunilor, aplecarea spre furt, iar pe de altă parte despre dezmăţul grosolan al profitorilor vulgari? Mi s-ar putea reproşa că încalc cu nesocotinţă hotarele îndatoririi mele, al cărei obiect e biografic şi personal. Eu am trecut prin toate astea, de la începutul începutului şi până la amarul sfârşitului, în spatele frontului, întâi în permisie, apoi ca reformat, redat carierei mele didactice la Freising. Asta din pricină că pe frontul de la Arras, în a doua perioadă a luptelor date în jurul fortăreţei, lupte ce au durat de la începutul lui mai şi până aproape de finele lui iulie 1915, serviciul de deparazitare fusese categorie necorespunzător: contaminarea m-a ţinut săptămâni întregi m baraca de izolare, apoi o altă lună am fost trimis în Munţii Taunus, într-un cămin de convalescenţă pentru combatanţi bolnavi, şi, în cele din urmă, nu m-am mai împotrivit gândului că îmi îndeplinisem datoria faţă de patrie şi că aş face mai bine să slujesc, în târguşorul meu, cauza învăţământului.

Asta am şi făcut şi mi-a fost dat să fiu iarăşi soţ şi tată în căminul nostru modest, ai cărui pereţi şi lucruri, sortite poate pieirii prin bombardament aerian, şi cu care eram obişnuit şi răsobişnuit, mai constituie şi astăzi cadrul existentei mele retrase şi deşarte. Fie zis încă o dată, desigur nu într-un sens de lăudăroşenie, ci ca simplă constatare, că mi-am dus viaţa, n-aş vrea să spun chiar neglijând-o dar, în orice caz, fără să-i acord toată atenţia, ca pe un lucru secundar, făcut cu mâna stângă, şi că principala mea preocupare, neliniştea, grija mea erau închinate prietenului din copilărie, iar faptul că aveam să fiu din nou în apropierea lui mă bucura tare mult — dacă termenul acesta "bucurie" mai e potrivit când te gândeşti la fiorul de gheaţă, la uşoara strângere de inimă puţin speriată, la felul lui dureros de a te lăsa fără răspuns, mereu mai frecvent de când cu accentuarea solitudinii lui creatoare. "Să nu-mi scape din ochi", să veghez asupra vieţii lui extraordinare şi enigmatice, mi se părea a fi în permanentă problema reală, imperativul existenţei mele; era adevărata ei substanţă şi de aceea vorbeam de deşertăciunea, de golul zilelor mele actuale.

La el acasă — un "acasă" tulburător într-un anume sens de similitudine, şi nu chiar admisibil — se simţea destul de bine, alegerea fusese fericită, slavă Domnului , şi în anii dezastrului şi ai lipsurilor din ce în ce mâi crâncene, familia Schweigestill, la ferma sa, îl îngrijise mai bine decât şi-ar fi putut dori, fără să-şi dea seama de asta şi fără s-o preţuiască aşa cum trebuie, aproape neatins de schimbările usturătoare la care era supusă o ţară blocată şi împresurată, chiar dacă din punct de vedere militar încă viguroasă. Adrian accepta toate astea ca pe un lucru de la sine înţeles şi nu le comenta, ca şi cum de la el emanau, generate de natura lui, a cărei forţă de inerţie şi fixare în *semper idem*

învingea circumstanţele exterioare individuale. Necesităţile lui dietetice, foarte simple, au putut fi totdeauna satisfăcute de gospodăria Schweigestill. În afară de asta, la întoarcerea mea de pe front, I-am găsit sub ocrotirea a două făpturi femeieşti care se apropiaseră de el cu totul independent una de cealaltă şi se instituise, fiecare în parte, în chip de protectoare grijulie. Erau Meta Nackedey şi Kunigunde Rosenstiel — cea dintâi profesoară de pian, cealaltă coproprietară a unei întreprinderi de maţe, adică a unei instalaţii care producea învelişuri pentru cârnaţi. E într-adevăr curios: o glorie incipientă, ezoterică, cu totul departe de marile mase, cum era cea care începuse să încununeze numele lui Leverkühn, îşi avea nucleul într-o sferă de iniţiaţi, pe culmi ale cunoaşterii, şi invitaţia la Paris fusese un indiciu; dar în acelaşi timp ea se repercuta în zone mai modeste şi mai profunde, în sărmane suflete nesatisfăcute care, dintr-o sensibilitate iscată din solitudine şi din suferinţă şi drapată în "aspiraţii spre mai sus", se izolau de masă, găsindu-şi mulţumirea într-un cult celebrat faţă de valori având cel puţin meritul rarităţii. Că făpturile acestea sunt femei, şi-anume femei nemăritate, să nu ne prindă mirarea; deoarece resemnarea omenească este, incontestabil, izvor de intuiţie profetică, şi care nu e mai puţin preţioasă oricât i-ar fi de modeste originile. Indiscutabil că elementul personal direct juca aici un rol considerabil, precumpănitor în raport cu cel spiritual care, în ambele cazuri, nu putea fi înţeles şi apreciat decât în linii vagi, mai mult ca sentiment, ca intuiţie. Dar eram oare îndreptăţit eu, bărbatul care de timpuriu am fost supus, cu trup şi suflet, fascinaţiei exercitate de Adrian, de existenţa lui glacială, enigmatică, ermetic închisă în sine — aveam eu cel mai mic drept de a ironiza fascinaţia exercitată asupra celor două femei de solitudinea, nonconformismul felului lui de viaţă?

Meta Nackedey, o făptură ştearsă, roşind veşnic, leşinând de ruşine în fiecare clipă, avea vreo treizeci de ani, şi când îţi vorbea sau i te adresai, clipea din ochi spasmodic şi prietenos îndărătul ochelarilor, dând din cap şi încreţindu-şi nasul — Meta Nackedey, zic, se pomenise într-o bună zi, când Adrian era în oraş, alături de el pe platforma din faţă a unui tramvai şi când făcu descoperirea asta îşi pierdu capul şi fugi prin tramvaiul înţesat pe platforma* dindărăt, de unde, după câteva clipe de reculegere, se întoarse să-i vorbească, să-i spună pe nume, să-i mai spună, rând pe rând, roşind şi pălind, cum o cheamă, să mai adauge câte ceva despre ea , şi despre faptul că adora muzica lui, iar el ascultă toate astea mulţumind. De atunci data cunoştinţa lor, pe care Meta n-o provocase ca s-o lase să se răcească: după câteva zile, urmă o vizită omagială, cu flori, la Pfeiffering, şi după aceea continuă să-l cultive — într-o competiţie liberă, stimulată din partea amândurora de gelozie, într-o competiţie zic, cu Rosenstiel, care începuse în alt fel.

Kunigunde Rosenstiel era o evreică ciolănoasă, cam de aceeaşi vârstă cu Nackedey, cu un păr lânos, ciufulit, aspru, şi cu nişte ochi în căpruiul căruia sta scrisă o infinită tristeţe pentru că Fiica Sionului fusese rasă de pe faţa pământului şi poporul ei ajunsese turmă rătăcitoare. Era o negustorească voinică, într-o branşă nu tocmai rafinată (pentru că, cert, o fabrică de maţe n-are nimic rafinat în sine), dar cu toate astea luase obiceiul elegiac să-şi înceapă, când vorbea, toate frazele cu un "ah". Spunea "Ah, da", "Ah, nu", "Ah, crede-mă", "Ah, cum să nu", "Ah, plec mâine dimineaţă la Nürnberg", cu o voce profundă, aspră şi tânguitoare, cu ecouri de pustiu, şi chiar şi atunci când o întrebai ce mai face, răspundea: "Ah, destul de bine". Era cu totul altceva însă când scria — ceea ce făcea cu o deosebită plăcere. Deoarece Kunigunde, ca aproape toţi evreii, nu numai că era foarte

muzicală dar, deşi nu avea lecturi prea vaste, raporturile ei cu limba germană erau mult mai pure, mai îngrijite decât ale mediei naţionale, ba chiar ale majorităţii cărturarilor, şi drumul spre cunoştinţa cu Adrian, căreia, din proprie iniţiativă, îi spunea totdeauna "prietenie" (şi de altminteri, cu vremea, nu devenise cu adevărat?) şi-l deschisese cu o admirabilă scrisoare, lungă, bine adusă", nu chiar uimitoare prin cuprins, dar ca stil, un excelent exemplu de epistolă omagială dintr-o Germanie mai veche, umanistă, pe care destinatarul a citit-o cu o oarecare surprindere şi peste care, datorită ţinutei ei literare, i-a fost imposibil să treacă în tăcere. Kunigunde a continuat să-i scrie la Pfeiffering, destul de frecvent şi fără ca asta să prejudicieze asupra numeroaselor ei vizite: scria amănunţit, nu prea substanţial, nici prea interesant, dar într-o limbă îngrijită şi pură — de altfel nu cu mâna, ci la maşina ei de scris de la birou, cu semnul & în loc de "şi", ca negustorii — manifestând o admiraţie a cărei definire sau motivare o evita, fie din modestie, fie pur şi simplu pentru că nu era în stare s-o dea — era, tocmai, o admiraţie izvorâtă din instinct, confirmată de ani de veneraţie fidelă, şi pentru care, independent de toate celelalte calităţi meritorii ale ei, remarcabila persoană trebuia profund stimată. Eu, cel puţin, o făceam, şi mă străduiam să plătesc acelaşi tribut al preţuirii şi sfioasei Nackedey, chiar dacă Adrian accepta omagiile şi ofrandele acestor zelatoare cu toată nepăsarea proprie firii sale. Şi la urma urmei era oare soarta mea atât de diferită de a lor? Fie-mi îngăduit să socotesc ca pe o trăsătură frumoasă bunăvoinţa mea faţă de aceste femei (pe când ele, ca nişte primitive, nu se puteau suferi şi când se întâlneau se măsurau una pe alta cu priviri înţepate), să o socotesc spre cinstea mea, zic, pentru că, într-un anume sens, făceam parte din tagma lor şi aceste replici virginale şi la scară redusă a raporturilor mele cu Adrian ar fi putut fi motiv de iritare.

Aşadar, cele două, veşnic cu mâna plină, aduceau, în anii de foamete, în afară de alimente de primă necesitate, toate delicatesele imaginabile, procurate pe sub mână: zahăr, ceai, cafea, ciocolată, prăjituri, conserve şi tutun tăiat fin pentru răsucit ţigări, aşa că ne mai înfruptam şi noi din ele, eu, Schildknäpp şi chiar şi Rudi Schwerdtfeger, cu invincibilul lui familiarism, şi deseori binecuvântam între noi numele acestor femei milostive. La ţigări, Adrian nu renunţa decât silit, adică în zilele în care migrena, ca un fel de grav rău de mare, îl obliga să stea culcat în cameră cu obloanele trase, lucru ce se întâmpla cam de două-trei ori pe lună, dar restul timpului folosea cu plăcere această distracţie stimulantă, care-i devenise destul de târziu obicei, de abia la Leipzig, dar acum nu se mai putea lipsi de ea, în special când lucra, şi ne asigura că, fără interludiul răsucitului şi al trasului adânc în piept, ar fi rezistat mult mai puţin. Pe vremea reintrării mele în viaţa civilă lucra mult, asiduu — dar aveam impresia că nu atât de dragul obiectului în sine, şi-anume suita *Gesta,* sau nu numai de dragul acesteia, cât mai ales ca să termine cu ea, să fie gata să răspundă noilor exigente ale geniului său. La orizont, sunt sigur, se profila opera lui viitoare, probabil că încă de la începutul războiului care, pentru o putere de divinaţie ca a lui, constituia o fisură profundă, o discontinuitate, un început de eră nouă în istorie, tumultuoasă, răscolitoare, plina de aventuri şi suferinţe înnebunitoare — la orizontul vieţii lui creatoare, zic, se afla de pe acum *Apocalipsis cum figuris,* opera ce avea să dea acestei vieţi un impuls ameţitor şi până la care — cel puţin eu astfel văd procesul — îşi cheltuia perioada de gestaţie cu sclipitoare fantezii groteşti pentru marionete.

Adrian aflase despre această veche carte, ce trebuie considerată sursa majorităţii miturilor romantice ale evului mediu, traducere din

latineşte a celor mai vechi culegeri de basme şi legende creştine, prin Schildknäpp — şi sunt gata să recunosc favoritului cu ochii de aceeaşi culoare meritul, în deplină echitate. O citiseră seri de-a rândul împreună şi ea l-a captivat pe Adrian datorită simţului lui pentru ridicol, a poftei lui de râs, da, poftei de-â râde până la lacrimi, pe care firea mea cam seacă nu se prea pricepea s-o alimenteze, fiind împiedicată şi de o anumită inaptitudine proprie mie, o stare de spirit speriată puţin de disoluţiile astea în veselie la o fiinţă iubită cu un fel de încordare şi de teamă. Rüdiger, omul cu ochii aidoma cu-ai lui, nu împărtăşea deloc aprehensiunea mea, de altfel păstrată numai pentru mine, şi ea nu mă împiedica, atunci când se ivea prilejul, să particip şi eu din toată inima. Silezianul, dimpotrivă, încerca o vădită satisfacţie să scoată vizibil în relief când izbutea să-l facă pe Adrian să râdă cu lacrimi, ca şi cum asta i-ar fi fost menirea şi şi-ar fi îndeplinit o îndatorire, iar cartea cu snoave şi basme fusese, sub acest aspect, incontestabil, un succes dintre cele mai remarcabile, rodnic şi eficace.

Părerea mea este că aceste *Gesta,* cu ignoranţa lor în ale istoriei, cu didacticismul lor creştinesc şi morala lor naivă, cu cazuistica lor excentrică despre paricide, adultere, incesturi complicate, cu împăraţi romani absenţi din documente şi fetele lor păzite cu formidabilă străşnicie, pentru ca apoi să fie scoase la mezat în condiţii extravagant elaborate — netăgăduit, zic, ca, prezentate în traducerea latinizantă, solemnă, indescriptibilă, toate aceste poveşti naive despre cavaleri porniţi în pelerinaj spre Ţara Făgăduinţei, despre neveste lascive şi dezmăţate, despre proxenete isteţe şi clerici dedaţi magiei negre, aveau un efect dintre cele mai ilariante, erau, în cel mai înalt grad, adecvate să stimuleze la Adrian simţul lui acut al parodiei, şi gândul de a dramatiza muzical, într-o formă concentrată, câteva din aceste istorii, pentru un teatru de marionete, începu să-l preocupe din ziua în care dăduse peste ele. Aşa, de pildă, fabula profund imorală, anticipare a *Decameronului, Despre nelegiuita viclenie a babelor,* unde o codoaşă, căreia îi mergea numele că-i o sfântă, izbuteşte să convingă o nobilă şi chiar excepţional de onestă şi respectabilă soţie, al cărei soţ încrezător se afla plecat la drum, să păcătuiască cu un tânăr ce se prăpădea de dor după ea. Vrăjitoarea, după ce îşi ţinu două zile căţeaua înfometată, îi dădu să mănânce pâine unsă cu muştar, şi bietul animal începu să lăcrimeze groaznic. Baba luă atunci căţeaua şi se duse cu ea la virtuoasa soţie care, ca toată lumea, o socotea o sfântă. Când nobila doamnă văzu căţeluşa în lacrimi, se minună şi întrebă despre pricina acestei nemaipomenite întâmplări, drept care bătrâna se făcu că pregetă să răspundă, pentru a mărturisi, după multe stăruinţe, ca sărmana căţeluşă nu-i decât mult-prea-cumintea-i fiică: aceasta refuzase cu îndărătnicie să răspundă pasiunii înfocate a unui tânăr aprins după ea, ceea ce l-a împins pe nefericit în braţele morţii, iar drept pedeapsă, fata a fost preschimbată în căţea, şi acuma, firește, vărsa veşnic lacrimi de căinţă. Şi în timp ce spunea minciunile bine chibzuite, codoaşa vărsa şi ea lacrimi; dar nobila doamnă se înspăimântă la gândul potrivirii dintre cazul ei şi al pedepsitei, şi îi povesti babei despre tânărul în suferinţă din pricina sa, la care proxeneta îi arătă limpede ce ireparabilă nenorocire ar fi dacă s-ar metamorfoza şi dânsa în căţea; şi primi, într-adevăr, sarcina să se ducă să-l aducă pe cel ce tânjea de dor, ca să-i potolească, în numele Domnului, pofta, şi aşa, cei doi, printr-o nelegiuită viclenie, celebrară cel mai dulce dintre adultere.

Şi-acum îl mai invidiez pe Rüdiger pentru că lui i-a fost hărăzit să citească cel dintâi prietenului nostru, în odaia stareţului, această

poveste, deşi trebuie să recunosc că citită de mine n-ar mai fi avut acelaşi haz. De altfel, contribuţia lui la viitoarea operă la atât s-a mărginit, la această iniţiativă. Când a fost vorba de prelucrarea fabulelor pentru scena de păpuşi, de punerea lor în dialog, s-a eschivat, fie din lipsă de timp, fie, poate, din cauza firii lui refractare, a sentimentului de libertate ce-i era necesar, şi Adrian, fără să îi ia în nume de rău, s-a descurcat singur cât am lipsit, schiţând vagi scenarii şi dialoguri aproximative, dar eu am fost cel ce i-am dat, în orele mele de răgaz, destul de repede, o formă definitivă, un amestec de proză şi de versuri rimate. Adrian voia să plaseze cântăreţii care aveau să dea glas păpuşilor la un loc cu orchestra, o orchestră foarte restrânsă, alcătuită din vioară şi contrabas, clarinet, fagot, trompetă şi trombon, alături de percuţia şi clopotele, lăsate în seama unui singur om, plus recitatorul care, ca şi un *testis*[127] într-un oratoriu, rezumă intriga naraţiunii şi recitativului.

Acea stă formă lacunară apare mai fericit pusă în valoare în a cincea fabulă — nucleul întregii suite — *Naşterea preafericitului papă Grigore,* o naştere pătată de-un cumplit păcat, din care s-au tras alte multe lucruri groaznice, ceea ce n-a fost însă nicidecum o piedică la ridicarea lui finală în scaunul de locţiitor al lui Cristos pe pământ, ci, dimpotrivă, mila nepătrunsă a Domnului l-a ales anume şi l-a uns pentru asta. Lanţul complicaţiilor e lung, dar eu nu voi face decât să reiterez aici povestea celor doi orfani regeşti, un băiat şi o fată; fratele îşi iubea sora peste măsura cuvenită şi, pierzându-şi capul, o pune într-o poziţie mai mult decit interesantă de pe urma căreia ajunge mama unui băiat de o neasemuită frumuseţe. În jurul acestui băiat, copil din frate şi soră, în cel mai rău înţeles al cuvântului, se învârteşte toată povestea. În timp ce tatăl porneşte într-o cruciadă, în Ţara Făgăduinţei, ca să ispăşească şi-şi găseşte acolo moartea, copilul e împins către o soartă tulbure! Pentru că regina, hotărâtă să nu îngăduie botezul unui copil zămislit pe-o cale atât de monstruoasă, îl aşează, cu leagănul său princiar cu tot, într-un butoi gol şi-l încredinţa valurilor mării, nu fără să fi avut mai întâi grija de a pune în leagăn o tablă pe care să fie scrise cele trebuitoare, precum şi aur şi argint pentru creşterea lui, iar valurile, "în a şasea zi de sărbătoare" îl scoaseră la mal în apropierea unei mănăstiri, păstorite de un stareţ tare cucernic. Acesta îl găseşte, îl botează după numele său, Grigore, şi pune să i se dea o învăţătură cu rezultate minunate la copilul foarte înzestrat atât la minte, cât şi la trup. Nu mai povestesc cum, între timp, mama păcătoasă, spre deznădejdea poporului ei, jură să nu se mai căsătorească niciodată — vădit nu numai pentru că se considera o pângărită, nedemnă de căsătoria creştinească, ci şi pentru că mai păstrează încă o condamnabilă fidelitate fratelui dispărut; cum un puternic duce dintr-o ţară străină îi cere mâna, iar ea îl refuză, ceea ce îl mânie atât de cumplit pe duce, încât cotropeşte ţara cu războaie şi o cuprinde toată, afară doar de o singură cetate, unde se retrăsese regina; cum atunci, tânărul Grigore, care, lămurindu-se despre felul cum fusese adus pe lume, se gândise să plece în pelerinaj la Sfântul Mormânt, nimereşte în cetatea mamei sale unde află de nenorocirea domnitoarei, cere să fie dus în faţa ei şi aceasta, aşa ne spune povestea, "îl priveşte cu mare luare-aminte", dar nu-l recunoaşte, iar Grigore îi oferă serviciile, îl ucide în luptă pe crâncenul duce; eliberează ţara, şi cum curtenii prinţesei salvate o îndeamnă să-l ia de soţ; cum ea face mofturi întâi şi cere o zi de gândire — numai una — după care, împotriva

---

[127] Martor *(lat.).*

jurământului, se învoieşte; cum apoi, in aclamaţiile şi bucuria întregii ţări se face cununia, grămădindu-se, din neştiinţă, monstruozitate peste monstruozitate, fiul născut din păcat urcând în patul nupţial cu mama sa — toate astea zic, n-am să le mai povestesc. Tot ce-aş vrea e doar să amintesc momentele emotive culminante din acţiunea operei de marionete, scoase în relief într-un chip atât de surprinzător şi de minunat totodată: astfel, chiar la început, fratele îşi întreabă sora de ce e atât de palidă şi de ce "ochii şi-au pierdut negrul lor", iar ea îi răspunde": "Nu-i de mirare, pentru că am rămas grea şi-s plină de căinţă!" Sau, când vine vestea despre moartea celui cunoscut în păcat şi izbucneşte în strania lamentare: "S-a dus nădejdea mea, s-a dus puterea mea! fratele meu, al doilea eu al meu!" şi acoperă apoi mortul cu sărutări din tălpile picioarelor şi până-n creştetul capului, încât cavalerii săi, mişcaţi, dar şi stânjeniţi de-o jale atât de fără-de-măsură, se văd siliţi să îndepărteze cu de-a sila pe domnitoarea lor de rămăşiţele pământeşti ale fratelui. Şi când regina, dându-şi seama cu cine trăieşte în cea mai tandră dintre căsătorii, îi spune: "O, fiul meu scump, tu eşti unicul meu copil, eşti bărbatul şi stăpânul meu, eşti fiul meu şi-al fratelui meu, o, copilul meu scump, şi tu, Dumnezeule, de ce-ai lăsat să mă mai nasc pe lumea asta!" Căci aşa e: prin tabla scrisă de ea însăşi, pe care o găsise ascunsă într-o cămăruie a soţului, află cu cine împărţea culcuşul — slavă Domnului, fără să-i fi născut lui un frate, şi fratelui ei un nepot; şi din nou vine vremea pentru Grigore să pornească în pelerinaj de ispăşire, la care chiar purcede de îndată, desculţ. Ajunge la un pescar, acesta vede, "după gingăşia mâinilor şi picioarelor", că nu are de-a face cu un călător de rând, şi cei doi se învoiesc că unicul lucru potrivit pentru pelerin este singurătatea cea mai deplină. Pescarul îl duce cu barca la şaisprezece mile departe de ţărm, unde se afla o stâncă bătută de valuri, şi acolo, după ce a pus să lege cătuşe la picioare şi-a aruncat departe, in mare, cheia cătuşelor, a petrecut Grigore şaptesprezece ani de pocăinţă, la sfârşitul cărora avea să-l aştepte o mântuire uluitoare, dar, pe cât se pare, pe el nu l-a uimit aproape deloc. Pentru că moare papa de la Roma, şi cum a închis ochii, din cer pogoară un glas: "Căutaţi pe omul lui Dumnezeu Grigore şi aşezaţi-l locţiitor al meu!" Pornesc soli în toate cele patru vânturi şi-a-jung şi la pescarul acela, şi omul îşi aminteşte. Prinde atunci un peşte, şi în pântecele lui găseşte cheia cătuşelor ce fusese aruncata în mare. Pescarul îi duce pe soli cu barca la stânca ispăşirii şi aceştia strigă: "O, Grigore, om al lui Dumnezeu! coboară de pe stâncă şi vino la noi, căci e voia Domnului să fii locţiitorul lui pe pământ!" Şi ce răspunde el? "Dacă ăsta-i placul Domnului, facă se voia lui", răspunde. Iar când ajung la Roma şi vor să tragă clopotele, clopotele n-aşteaptă şi sună singure — toate clopotele sună singure, din toate puterile, să vestească omenirii că un asemenea papă, atât de pios, atât de învăţat, n-a mai fost pe lume. Faima i-a mers până la mama sa, care, după o dreaptă chibzuinţă, hotărăşte că nimănui nu-i putea încredinţa mai bine taina vieţii, decât acestui Ales, şi ia drumul Romei să se spovedească Sfântului Părinte; acesta, auzindu-i mărturisirea, o recunoaşte şi-i spune: "O, scumpa mea mamă, soră şi soţie. O, prietena mea. Diavolul a vrut să ne mâne în iad, dar puterea Domnului a fost mai mare". Şi i-a zidit o mănăstire şi a făcut-o stareţă acolo, dar numai scurtă vreme. Căci Domnul s-a milostivit de amândoi şi i-a chemat la el.

Pe amintita poveste, doldora de nesfârşite şi cumplite păcate, de naivitate şi de milostenie cerească, îşi concentrase Adrian toată priceperea şi spaima sa, entuziasmul său copilăresc, paleta muzicală plină de fantastic şi solemn, şi de bună seamă că acestei piese, sau în

special acestei piese i se potrivea epitetul straniu rostit de bătrânul profesor de la Lübeck, cuvintele "are pe Dumnezeu în el. Aceste amintiri îmi sunt mai vii pentru că *Gesta* reprezintă, într-adevăr, ceva care seamănă cu o întoarcere către stilul muzical din *Loves's Labour's Lost,* pe câtă vreme limbajul muzical" din *Minunile Universului* îţi îngăduie să presimţi *Apocalipsa* şi chiar şi pe *Doctor Faustus.* Asemenea anticipări şi reveniri se produc destul de frecvent într-o viaţă de creaţie, dar eu îmi explic foarte uşor atracţia artistică pe care asemenea subiecte o prezentau pentru prietenul meu: era un farmec intelectual, nu lipsit de un iz de răutate, de travestire dizolvantă, pentru că izvora ca ripostă critică la patetismul umflat al unei epoci artistice pornită pe panta dispariţiei. Materialul dramei muzicale fusese luat din legendele romantice, din lumea miturilor medievale, lăsând astfel să se înţeleagă că numai ele sunt demne de muzică, potrivite naturii ei. Acestei indicaţii i se dăduse pesemne ascultare aci, dar într-un fel de-a dreptul distructiv, pentru că în locul moralismului sacerdotal apare grotescul, farsa erotică; sunt respinse mijloacele de prezentare pompoase, umflate, şi acţiunea e încredinţată scenei de păpuşi, grotescă prin însăşi esenţa ei. În perioada în care a lucrat la *Gesta,* Adrian şi-a dat osteneala să studieze şi posibilităţile specifice acestei scene, dar gustul, catolic şi baroc, pentru teatru al poporului în mijlocul căruia îşi ducea viaţa sa de sihastru îi oferea uneori şi prilejuri s-o facă. În vecinătate, la Waldshut, era un drognist care cioplea păpuşi şi le îmbrăca, şi Adrian l-a vizitat în repetate rânduri. â-a dus chiar şi la Mittenwald, sus pe valea Isarului, în satul de viorişti, unde era un farmacist cu aceeaşi slăbiciune; cu ajutorul nevestei şi al isteţilor săi fii, organiza la el în sat adevărate spectacole de păpuşi, după Pocci şi Christian Winter, atrăgând multă lume din apropiere şi străini. Leverkühn a asistat la ele şi, după cât am putut să-mi dau seama, a studiat şi literatura jocului de păpuşi şi de umbre la javanezi.

Se întâmpla uneori să ne cânte, vreau să spun mie, lui Schildknäpp şi câteodată şi lui Rudi Schwerdtreger (acesta continua să apară din când în când), şi atunci serile se însufleţeau de voioşie: se aşeza la vechiul pian pătrat din odaia cu ferestrele în firide adânci şi cu statuia Victoriei de la Samothrake, şi ne cânta fragmentele cele mai recente din strania partitură în care o armonie impunătoare, un ritm labirintic uluitor sunt puse în slujba unei teme dintre cele mai naive, într-un gen de muzică de trompete de copii, într-un stil, iarăşi, extraordinar. Revederea dintre regină şi omul, un sfânt acum, născut din legătura cu fratele ei şi pe care-l îmbrăţişase ca soţ, ne storcea nişte lacrimi cum nicicând nu mai picaseră din ochii noştri, lacrimi de râs, dar şi de înduioşare în faţa fantasticului de-o sensibilitate unică ; şi Schwerdtfeger, într-o dezlănţuire de intimitate, sesiză momentul de licenţă şi-l îmbrăţişa pe Adrian, îi strânse capul la piept spunând: "Ai fost extraordinar!" Am văzut gura lui Rüdiger, totdeauna umbrită de o umbră de zâmbet amar, crispându-se de dispreţ, şi nici eu nu m-am putut împiedica de a murmura un "Destul!" întinzând mâna într-un gest ce voia să-l reţină pe nereţinut, să-l domolească pe nedomolit.

Poate că a avut unele dificultăţi în a urmări discuţia înfiripată în odaia stareţului, după prezentarea aceea intimă. S-a făcut constatarea că avangarda şi folclorul se întâlnesc la un moment dat, că abisul dintre artă şi accesibilitate, dintre nivel înalt şi nivel scăzut, săpat, într-un anume sens, cândva, de romantism în literatură şi în muzică, dispare — pentru ca să iasă la iveală o sciziune şi o înstrăinare mai profundă decât oricând, aceea între bun şi facil, între merituos şi amuzant, între evoluat şi banal, segregare şi înstrăinare ce-au devenit destinul artei. Era oare

sentimentalism, a spune că muzica — şi ea vorbea în numele tuturor — solicită, cu o stare crescândă de conştientă, să iasă din mândra-i izolare, să găsească un teren comun, fără să devină ea însăşi comună, să vorbească o limbă de înţeles şi pentru cel fără cultură muzicală? În orice caz nu sentimentalismul era calea spre acest ţel, ci cu mult mai adecvate erau ironia, sarcasmul, care purifică atmosfera şi se unesc cu obiectivul şi elementarul împotriva romantismului, a patetismului şi profetismului, a beţiei de sunete şi de literatură, ceea ce însemna redescoperirea muzicii însăşi ca sistem organizator al timpului. Precar debut! Pentru că nu era decât un pas până la falsul primitivism, până la un nou romantism deci. A te menţine pe culmile spiritului, a reduce la o formă clară şi accesibilă rezultatele cele mai rafinate dezvoltate de muzică europeană, astfel ca fiecare să fie capabil să seziseze noul, a fi stăpân pe ea, pe muzică, folosind-o nestânjenit ca material de construcţie, lăsând tradiţia să fie doar întrezărită, remodelând-o în ceva opus epigonicului, a reduce tehnica, din hipertrofiată cum era, la un rol discret prin excelenţă şi a face să dispară toate artificiile contrapunctului şi instrumentaţiei ca să se amalgameze într-un efect de simplicitate foarte departe de simplism, o simplicitate înaripată cerebral — asta părea să fie problema, năzuinţa artei.

Vorbise mai mult Adrian, secondat doar în foarte miţă măsură de noi ceilalţi. Stârnit de faptul că ne cântase mai înainte, vorbea cu obrajii încinşi, cu ochii arzând, şi de altfel nu întruna, curgător, ci mai mult zvârlea cuvintele, sacadat, dar mişcându-se atât de mult, încât aveam impresia că niciodată, nici în prezenţa mea, nici în a lui Rüdiger nu se exteriorizase cu asemenea elocvenţă. Schildknäpp îşi exprimase îndoiala cu privire la deromantizarea muzicii. Aceasta ar fi atât de profund, de esenţial legată de romantism, încât nu l-ar putea renega fără grave daune în natura ei. La acestea Adrian răspunse:

— As fi bucuros de acord cu dumneata, dacă prin romantism înţelegi o anumită căldură sentimentală, de care astăzi muzica, în slujba spiritualităţii tehnice, se leapădă. E, probabil, renegare. Dar ceea ce am numit noi distilarea de la complicat la simplu, este în fond acelaşi lucru cu recuperarea vitalităţii şi a puterii de simţire. Dac-ar fi posibil— dar cui să-i izbutească? — tu cum ai zice? spuse el întorcându-se către mine, şi completă singur: străpungere ai zice. Cel căruia i-ar izbuti o străpungere, din răceală spirituală într-o lume temerară a noilor simţăminte, acela ar trebui numit eliberatorul, mântuitorul artei. Mântuirea, continuă el cu un gest nervos din umeri, cuvânt romantic; şi cuvânt de armonizator, termen tehnic pentru perfecţiunea cadenţei în muzica armonică. Nu-i de râs ca muzica să se fi considerat o vreme ca mijloc de eliberare, când ea însăşi, ca toate artele, avea nevoie de eliberare, şi-anume de eliberarea din izolarea solemnă, rod al emancipării culturii, al ridicării culturii la rangul de surogat al religiei — dintr-o solitudine înăuntrul unei elite instruite zisă "public", care în curând nu va mai exista, de fapt nici nu mai există, aşa că în curând arta va fi cu desăvârşire singură, într-o singurătate de moarte, dacă nu-şi va găsi într-un fel drumul spre "popor" ceea ce înseamnă, ca să mă exprim neromantic: drumul spre om?

Rostise toate astea, şi întrebarea, dintr-o răsuflare, cu jumătate glas, pe un ton de conversaţie, dar cu un tremur ascuns ce nu l-am putut înţelege decât după ce a adăugat:

— Credeţi-mă, toată tonalitatea vitală a artei va evolua, şi-anume spre voioşie şi modestie — e inevitabil, şi e un noroc că-i aşa. Va arunca peste bord mult din ambiţia ei melancolică şi va căpăta o nouă inocenţă, va deveni inofensivă. Viitorul va vedea în muzică, muzica

însăşi va vedea în ea slujitoarea unei colectivităţi care va avea mult mai multă "instrucţiune" şi nu va avea cultură, dar poate că va fi o cultură. Afumai cu greu ne putem închipui una ca asta, şi totuşi aşa va fi, şi va fi aşa în mod natural; o artă fără suferinţă, sănătoasă sufleteşte, lipsită de solemnitate, de tristeţe, dar nu de încredere, o artă *per tu* cu omenirea...

Se întrerupse, şi toţi trei tăcurăm emoţionaţi. E dureros şi în acelaşi timp înălţător să auzi solitudinea vorbindu-ţi de colectivitate, individul distant despre încredere în om. Cu toată înduioşarea, în adâncul sufletului meu eram nemulţumit de spusele lui, nemulţumit de el. Cele afirmate nu i se potriveau lui, mândriei, orgoliului său dacă vreţi, care mi-era drag şi la care arta îi dădea dreptul. Arta e spirit şi spiritul nu trebuie să se simtă deloc obligat faţă de societate, faţă de colectivitate — şi asta, după opinia mea, de dragul libertăţii, de dragul nobleţei sale. O artă substituindu-se nevoilor omului mărunt, ale minţilor mărginite, eşuează în mizerie, şi a-i impune ca datorie, să zicem din interes de stat, de a nu admite decât o formă accesibilă şi omului mărunt, este cea mai odioasă dintre meschinării, crimă împotriva spiritului. După convingerea mea, acesta din urmă, cu toate îndrăznelile şi încercările lui cele mai temerare, mai nesocotite, poate avea certitudinea că, într-un mod indirect, superior, poate fi util omului — şi până la urmă, oamenilor.

Fără îndoială că asta era şi opinia firească a lui Adrian. Dar îi făcea plăcere să o nege, şi cu siguranţă că mă înşelasem cu totul când o socotisem ca o lepădare de orgoliu. Probabil că era mai mult o tentativă de sociabilitate — dintr-un exces de orgoliu. De n-ar fi fost tremurul acela în glas, când vorbise despre nevoia de eliberare a artei, despre tutuirea ei cu omenirea — această emotivitate, care mă făcea totuşi să vreau să-i strâng mâna pe furiş! Dar n-am făcut-o, ci stăm cu ochii pe Rudi Schwerdtfeger, îngrijorat, să nu-i dea prin gând să-l îmbrăţişeze din nou, la sfârşit.

XXXII

Căsătoria între Ines Rodde şi profesorul doctor Helmut Institoris a avut loc pe la începutul războiului, în primăvara lui 1915, când condiţiile în ţară erau încă bune, speranţele încă frumoase, iar eu mă aflam pe front, şi s-a celebrat după toate regulile dictate de protocolul burghez, cu cununie civilă şi religioasă, cu un dineu la hotelul "Vier Jahreszeiten", urmat de plecarea tinerei perechi în călătorie de nuntă la Dresda şi în Elveţia saxonă — căsătorie care era concluzia unor îndelungate examinări reciproce, ce duseseră, de bună seamă, la încheierea că, desigur, cei doi se potriveau. Cititorul simte ironia pusă, de altminteri fără absolut nici o răutate, în acest "de bună seamă"; căci un asemenea rezultat sau nu există, sau existase din capul locului, iar în raporturile dintre cei doi nu se produsese nici o schimbare de când Helmut se apropiase de fiica decedatului senator. Argumentele pledând in favoarea căsătoriei pledaseră tot atât de mult, sau tot atât de puţin, şi atunci ca şi acum, şi nimic nou nu se produsese. Dar se dăduse, formal, ascultare adagiului clasic: "Întâi chibzuieşte, şi apoi te hotărăşte", iar durata acestor chibzuiri părea să pretindă, în cele din urmă, o soluţie pozitivă — la care venea să se adauge şi o anumită nevoie de uniune, marcată de război: e-adevărat, războiul accelerase, chiar de la început, şi maturizarea a o mulţime de alte raporturi de prea mult timp şovăitoare. Pentru Ines însă, care, din motive sufleteşti — sau mai bine zis: din

motive materiale, adică de raţiune, dacă vreţi — de multă vreme era mai mult sau mai puţin pregătită" să spună da, mai atârna foarte greu în balanţă şi un alt factor: către sfârşitul anului trecut, Clarissa încheiase primul angajament şi plecase din München la Celle pe Aller, aşa că Ines rămăsese singură cu o mamă ale cărei înclinaţii spre viaţa boemă, potolite aşa cum erau, fata le dezapro6a categoric. De altfel, pentru doamna senator fusese o adevărată şi mişcătoare bucurie, "aşezarea" fiicei sale la casa ei, după tipicul burghez, şi la care contribuise substanţial prin recepţiile mondene date cu o grijă maternă. Îşi avusese şi ea, cu acest prilej, micile foloase, îşi astâmpărase puţin din setea "sud-germană" de viaţă cam "lejeră , iscată din dorul de recuperare a timpului pierdut, şi frumuseţea ce aluneca pe drumul asfinţitului mai găsise admiratori printre bărbaţii invitaţi: Knoterich, Kranich, Zink şi Spengler, tineri elevi de la conservator etc. Nu, nu merg prea departe, poate că de abia ajung acolo unde trebuie, când spun că, la adăpostul travestiului unor raporturi mamă-fiu, cocheta până şi cu Rudi Schwerdtfeger, şi-l tachina, şi că foarte des, în conversaţiile lor răsuna chicotitul ei afectat şi uguit, atât de binecunoscut. După toate câte am dat să se înţeleagă sau chiar le-am spus pe faţă despre frământările vieţii sufleteşti ale fetei, las în seama cititorului să-şi imagineze dezgustul, jena, ruşinea ei în faţa acestor frivolităţi. S-a întâmplat chiar în prezenţa mea , ca în cursul unei scene de soiul acesta, Ines să părăsească, cu obrajii roşii, salonul mamei şi să se retragă în propria-i odaie — la uşa căreia, aşa cum poate sperase, se aşteptase, avea să bată peste un sfert de oră Rudolf, ca să se intereseze de motivul dispariţiei, pe care-l ştia, desigur, dar, fireşte, nu-l putea mărturisi — şi să-i spună cât de mult le lipsea dincolo, s-o roage, să insiste, pe toate tonurile, inclusiv pe cel al duioşiei fraterne, s-o convingă să se întoarcă. Şi nu înceta până ce nu-i promitea să se întoarcă, e adevărat, nu cu el o dată, nu, asta nu, dar ceva mai târziu.

Să mi se ierte această intercalare tardivă a unui incident care mie mi se gravase în memorie, dar se ştersese lesne din cea a doamnei senator Rodde, după ce logodna şi căsătoria fiicei sale Ines devenise fapt împlinit. Nu numai că celebrase căsătoria cu toată pompa cuvenită şi că, în lipsa unei dote în numerar demnă a fi menţionată, ţinu să-i facă o zestre bogată în rufărie şi argintărie, dar îi cedă şi unele piese din mobilier, autentice, anumite sipete sculptate, câteva scaune aurite, care să confere puţin fast noii locuinţe închiriate de tânăra pereche în Panzregentenstrasse, la etajul al doilea, cu camerele din faţă dând spre o grădină englezească. Da, ca şi cum ar fi vrut să dovedească şi altora şi sieşi că sociabilitatea sa, petrecerile din salonul ei nu fuseseră destinate decât să deschidă perspective de fericire şi căpătuire celor două fiice, ea manifestă acum o dorinţă hotărâtă de abdicare, dădu la iveală o tendinţă de a se retrage din lume, nu mai primea şi, la vreun an după căsătoria fetei, lichidă apartamentul din Rambergstrasse, ca să ducă, cu totul pe alt picior, o viaţă de văduvă, la ţară: se mută la Pfeiffering şi se instala, aproape fără ca Adrian să fi băgat de seama, în clădirea scundă de pe terenul viran din faţa casei Schweigestill, aceea din spatele castanilor, unde locuise pe vremuri pictorul, autor al melancolicelor peisaje înfăţişând smârcurile de la Waldshut.

Colţişorul modest şi pitoresc exercita o putere de atracţie remarcabilă asupra resemnărilor distinse sau a sensibilităţilor rănite: nu ţi-o puteai explica decât atribuind-o caracterului proprietarului şi în special celui al proprietăresei, al robustei Else Schweigestill şi darului ei de a dovedi şi "înţelegere", dar şi o clarviziune impresionantă, cum fusese, de pildă, cazul când, întâmplător, îi povestise lui Adrian despre

doamna senator, că ar avea de gând să se mute peste drum. "E foarte simplu de-nfăţişat toate astea, zicea, exprimându-se în felul sau, în dialectul în care oamenii, asimilând pe n cu f scot un m, e foarte simplu de-nfăţişat şi de-nţeles, domnul Leverkühn, mi-am dat seama imediat. E sătulă de oraş şi de lume, de primiri, de domni şi de cucoane cu fasoanele lor, pentru că-şi dă seama de vârstă, şi asta te acreşte. Depinde, ştiţi, sunt unele care nu se sinchisesc, se aranjează ele şi-aşa, şi se-ntâmplă uneori să le stea chiar bine. Îşi iau, cu vremea, un aer... măreţ, şi ştrengăresc, îşi potrivesc bucle albe, nu-i aşa? şi chestii de-astea, şi tot ce-au fost în stare să făptuiască la tinereţe, acuma doar te lasă să bănuieşti, şi asta le face şi mai picante, pentru că acu-s pline de demnitate, nu? — şi pare-mi-se că bărbaţilor le cam place soiul ăsta, le place mai mult decât ai crede. Da sunt şi altele, la care nu merge, nu tine, şi de îndată ce încep obrajii să se scofâlcească, şi gâtul să se-ncreţească, să se-ngroaşe, şi nici dinţii nu-i mâi poţi arăta, când e vorba de râs, atunci "le cuprinde ruşinea, acreala când se uită-n oglindă, şi-ncep să se ferească de ochii oamenilor, se trezeşte-n ele-un instinct, ca la orice fiinţă bolnavă, să se-ascundă. Şi când nu-i gîtu' şi nu-s dinţii, atunci păru-i ăl de le pune crucea şi le face de ruşine. Şi la doamna senator, am văzut eu, imediat, e păru . Altminteri ar fi încă destul de nostimă, da păru', ştiţi, s-a rărit rău pe la frunte, e mâncat la rădăcină, şi cu fieru', poate ea să-ncerce cât o vrea, nu mai merge, nu mai e nimic de făcut, şi-atunci o apucă disperarea pe biata femeie, că asta-i nenorocire mare, credeţi-mă, şi renunţă la lume, renunţă la tot, şi se mută la Pfeiffering : e foarte simplu, nu?"

Astfel grăi mama, cu părul uşor argintat, lins, pieptănat cu cărare, de i se vedea pielea albă la mijloc. Cum am mai spus, pe Adrian îl stingherea prea puţin apariţia noii chiriaşe de peste drum; atunci când vizitase pentru prima oară gospodăria, doamna Rodde fusese adusă de gazdă, doar ca să-l salute, dar după aceea, din grijă pentru munca lui, pentru firea lui reticentă, îi răspunse cu aceeaşi monedă. Şi nu-l avu oaspete la ea la ceai decât o singură dată, la început — în încăperile acelea scunde de la parter, văruite simplu, ascunse îndărătul castanilor, pline acum cu rămăşiţe elegante din vechea ei gospodărie patriciană, candelabre, fotolii, *Cornul de Aur* cu rama lui masivă, pianul, cu o cuvertură de brocart deasupra, un amestec eteroclit şi înghesuit. De atunci, ori de câte ori se întâlneau prin sat sau pe vreun drum de câmp, se salutau amabil sau se opreau câteva minute de vorbă, discutând despre situaţia grea din ţară, despre lipsurile alimentare din ce în ce mai mari, simţite aici mult mai puţin decât la oraş, aşa că retragerea doamnei senator începea să capete o aparenţă de justificare, câştiga prestigiul unei măsuri de prevedere, permiţându-i să trimită, de-acolo, de la Pfeiffering, fiicelor ei şi chiar şi foştilor prieteni ai casei, cum erau soţii Knoterich, de pildă, alimente, ouă, unt, cârnaţi şi făină. Când lipsurile se agravară şi mai rău, ea îşi făcu din expedierea acestor pachete o veritabilă meserie.

Ines Rodde, bogată acum, la casa ei, ferită de grijile vieţii, culesese din mica ceată de oaspeţi ce frecventa odinioară salonul mamei pe soţii Knoterich, şi împreună cu ei pe numismatul doctor Kranich, pe Schildknapp, pe Rudi Schwerdtfeger şi pe mine — dar nu şi pe Zink şi Spengler, nici omenirea aceea măruntă din lumea teatrelor, colegi de studii ai Clarissei — pentru a-şi face un cerc al ei şi al soţului său, cerc pe care îl întregise cu câteva elemente din cadrul universitar, docenţi mai tineri sau mai vârstnici, de la cele două institute de învăţământ superior, cu soţiile lor. Cu doamna Knoterich, Natalia, având o înfăţişare hispano-exotică, era chiar în relaţii amicale, aproape intime, deşi

această femeie, realmente atrăgătoare, avea reputaţia neîndoielnică de morfinomană — zvon confirmat de propriile mele observaţii: strălucirea elocventă şi seducătoare a ochilor la începutul unei reuniuni mondene şi eclipsele ocazionale, destinate să împrospăteze vioiciunea în declin. Faptul că Ines — care punea atâta preţ pe demnitatea patriciană, pe respectabilitatea conservatoare, care se căsătorise tocmai pentru ca să-şi poată satisface aceste năzuinţe — prefera relaţiilor cu soţiile colegilor lui Institors — femei aşezate, tipul nevestelor de profesor german — pe cele cu Natalia, că o vizita în particular, că o primea la ea între patru ochi, îmi dovedea ambiguitatea firii ei, îmi dovedea cât de şubrede erau, în fond, temeinicia, legitimitatea nostalgiei ei pentru o viaţă patriciană.

Că nu-şi iubea bărbatul, acest savant în ale frumosului, meschin şi încântat de sine, era un lucru de care nu mă îndoisem niciodată. Ines îi oferea o afecţiune pur formală, şi e foarte adevărat că îşi îndeplinea rolul de soţie cu o prestanţă, o distincţie desăvârşită, căreia o anume expresie de gingaşă şi dificilă ştrengărie îi dădea o nuanţă de rafinament in plus. Meticulozitatea cu care se ocupa de gospodărie, cu care pregătea primirile, putea fi considerată o pedanterie aproape maladivă — şi asta în nişte condiţii economice de natură să facă an de an mai obositoare menţinerea unui standard de viaţa burghez corect. Ca ajutoare la întreţinerea elegantei şi costisitoarei locuinţe, cu covoare persane pe parchete strălucitoare, avea doua servitoare bine stilate, îmbrăcate *comme il f aut*[128], cu bonetă şi şorţuleţ cu bretele scrobite, dintre care una, fata în casa, făcea şi oficiul de cameristă personală. Pasiunea ei era să o sune pe această Sofia. O făcea necontenit, din plăcerea de a se simţi servită boiereşte, dar şi din nevoia de a se asigura că într-adevăr dispunea de protecţia şi de îngrijirea cumpărate prin căsătorie. Tot Sofia era aceea care împacheta nenumăratele cufere şi valize pe care le lua cu ea când pleca cu Institoris la ţară, la Tegernsee sau la Berchtesgaden, chiar când n-avea de stat decât câteva zile. Munţii de bagaje încărcaţi la cea mai mică evadare din cuibul lor confortabil erau şi ei, pentru mine, un simbol al nevoii de protecţie şi al fricii ei de viaţă. Trebuie să mai spun câte ceva despre locuinţa de opt camere de pe Prinzregentenstrasse, ferită de cel mai mic firicel de praf. Era, împreună cu cele două saloane — unul, mobilat mai intim, servind drept cameră de toate zilele —, cu sufrageria spaţioasă din lemn de stejar sculptat, cu fumoarul aranjat confortabil cu fotolii de piele, cu dormitorul conjugal unde deasupra celor două paturi alăturate, din lemn de păr galben lăcuit, plana ceva ca un fel de baldachin, iar pe masa de toaletă a doamnei scânteiau flacoane şi ustensile de argint, înşirate riguros după mărime — era, zic, un model de cămin burghez german cultivat, care avea să mai reziste câţiva ani dezagregării, şi la crearea acestei atmosfere contribuiau poate destul de mult şi "cărţile bune" înşirate peste tot în camerele de locuit, în cele de primire, şi in fumoar şi, fie pentru a face impresie, fie pentru a nu jigni unele sensibilităţi, la achiziţionarea lor se evitaseră subiectele iritante sau tulburătoare, aşa că găseai volume instructive prestigioase, studiile istorice ale lui Leopold von Ranke, scrierile lui Gregorovius, lucrări de istoria artelor, clasici germani şi francezi, într-un cuvânt, fondul era constituit din opere cu o reputaţie bine stabilită, general confirmată. Cu anii locuinţa deveni şi mai frumoasă, sau, mai plină, mai colorată, pentru că Institoris era în relaţii amicale cu câţiva dintre artiştii münchenezi din grupul mai moderat de la Glaspalast (cu

[128] Cum se cuvine *(fr.).*

toată violenţa lui teoretică, gusturile artistice ale acestui grup erau destul de conformiste) în special cu un anume Nottebohm, originar din Hamburg, însurat, cu obrajii supţi, cu o bărbiţă ascuţită, amuzant, ştiind să imite cu talent şi cu haz actori, animale, instrumente muzicale, profesori, un veritabil stâlp al petrecerilor de carnaval, care, se-nţelege, erau a-cum pe cale de dispariţie, ins abil în tehnica achiziţionării comenzilor de portrete mondene, iar ca artist, îmi îngădui să spun, omul unei picturi plate, inferioare. Institors, familiarizat sub aspect profesional şi ştiinţific cu capodoperele, fie că nu era în stare să facă o deosebire între ele şi mediocritatea meşteşugită, fie că se socotea dator să dea comenzi doar în virtutea prieteniei, nu cerea pentru pereţii săi altceva decât lucruri cuminţi, decente, distinse, liniştitoare, şi găsea la soţia sa adeziune, dacă nu din consideraţiuni de gust, din motive sentimentale. De aceea, pe bani buni, Nottebohm le făcu amândurora portretul, foarte asemănător, foarte inexpresiv, fiecăruia separat şi altul împreună, iar mai târziu, când veniră copiii, farsorul fu chemat să execute un tablou de familie în mărime naturală, o colecţie de păpuşi ţepene şi rumene, pe o pânză imensă, pe care se consumase o cantitate enorma de culori în ulei şi de lac şi, pus într-o ramă somptuoasă, luminat electric şi de sus şi de jos, constituia o podoabă a camerei de primire.

Când veniră copiii, am spus. Pentru că au venit şi copii, şi cu ce meticuloasă atenţie, cu ce dârză, aş zice aproape eroică ignorare a circumstanţelor, din ce în ce mai puţin propice burgheziei patriciene, au fost îngrijiţi şi crescuţi — pentru o lume aidoma celei care fusese, nu celei care venea. Încă pe la sfârşitul lui 1915, Ines îi dărui soţului ei o fiică, Lukrezia, venită pe lume în patul galben, lăcuit, sub baldachin, aproape de obiectele din argint rânduite simetric pe cristalul mesei de toaletă, şi Ines declară imediat că vrea să facă din ea o fată perfect educată, *une jeune fille accomplie,* cum se exprimase în franţuzeasca ei de la Karlsruhe. Doi ani mai târziu îi urmă o pereche de gemeni, iarăşi fete, botezate Annchen şi Riekchen într-o ceremonie domestică, urmând acelaşi fast corect, cu ciocolată, vin de Porto, bomboane, şi o cristelniţă de argint ornată cu flori pe margine. Erau trei făpturi de lux, albe, alintate cu tandreţe, gângurind dulce, preocupate de rochiţele şi danteluţele lor, vădit copleşite de mania pentru impecabil a mamei, trei plante de seră, deplorabil preocupate de ele însele, care-şi petrecuseră începutul vieţii în leagăne scumpe cu perdeluţe de mătase, în braţele unei doici (pentru că, după cum b sfătuise medicul, Ines nu-şi alăptase copiii"), o femeie din popor gătită ca în zi de Paşti, sau plimbaţi pe sub teii de pe Prinzregentenstrasse în cărucioare scunde de cel mai elegant model, cu cauciuc la roţi. Mai târziu s-a ocupat de ele o guvernantă experimentată şi cultă. Odaia luminoasă în care creşteau, unde-şi aveau pătuţurile şi unde le vizita Ines ori de câte ori ii îngăduiau treburile gospodăriei şi exigenţele îngrijirii propriei sale persoane, era o încăpere cu pereţii decoraţi cu o friză, reprezentând scene din basme, cu mobilier pitic, tot după basme şi aşternută pe jos cu un linoleum pestriţ, şi cu o lume întreagă de jucării bine ordonate, ursuleţi, oi cu rotiţe, paiaţe, păpuşi Kathe Kruse[129] şi trenuleţe pe la marginea pereţilor, în fine, un model de cameră de copii, un paradis al copiilor, întocmai aşa cum scrie la carte.

Trebuie oare să spun, sau să repet, că toată această corectitudine nu era în fond corectitudine, că se întemeia pe un artificiu de voinţă, ca să nu zic pe minciună, că era nu numai din ce în ce mai mult contestată

[129] Kathe Kruse (1883 —1968), artistă, creatoare de păpuşi

dinafară, dar că un ochi mai ager, cu agerimea ascuţită de un sentiment de simpatie, vedea şi mocirla lăuntrică, că această viaţă factice nu numai că nu-i dăruia fericirea, dar că, în sufletul ei, Ines nici măcar nu credea în ea şi poate că în realitate nici nu şi-o dorise cu adevărat? Mie, toată fericirea asta conformistă mi-a făcut totdeauna impresia de escamotare conştientă a problemei, de spoială a adevărului; contrasta prea acut cu cultul ei pentru suferinţă, şi Ines era prea inteligentă ca să se fi putut înşela, să nu-şi fi dat seama că idealizarea în ce priveşte creşterea acestei generaţii de odrasle burgheze, cum îi plăcea ei să afecteze, falsificând adevărul, constituia expresia şi exagerarea faptului că nu le iubea, că vedea în ele rodul unei legături contractate călcându-şi pe conştiinţa de femeie şi care, carnal, îi repugna.

O, Doamne, fireşte, că pentru o femeie, nu era o voluptate îmbătătoare să se culce cu Helmut Institoris! Atâta lucru pricep şi eu din visele şi pretenţiile femeieşti, şi totdeauna m-am văzut silit să-mi imaginez că Ines şi-a conceput copiii cu el dintr-un spirit al datoriei şi, ca să zic aşa, cu faţa întoarsă într-o parte. Că erau ai lui, nu încăpea nici o îndoială, semănau cu el, toţi trei, mult mai mult decât cu ea, poate şi pentru că participarea ei sufletească la zămislirea lor fusese atât de redusa. Dar, în nici un caz n-as vrea să jignesc în vreun fel onoarea înnăscută a măruntului domn. Era, desigur, un om întreg, chiar dacă de statura unui omuleţ, şi prin el Ines ajunsese să cunoască pofta — o poftă lipsită de fericire, pe-al cărei ogor sărăcăcios pasiunea ei se răspândi necultivată.

Am mai spus că atunci când începuse s-o curteze pe feciorelnica Ines, Institoris lucra în realitate pentru altul. Aşa că, şi ca soţ, nu făcea decât să trezească dorinţi vagabonde, jumătăţi de experienţă, în fond jignitoare, pentru că această nevoie de voluptate se cerea întregită, verificată, satisfăcută, şi ceea ce fusese suferinţă şi din pricina lui Rudi Schwedtfeger, suferinţa dezvăluită în strania noastră convorbire, izbucnise acum într-o pasiune. E foarte limpede: în timp ce era curtată, începuse să se gândească la Rudi cu nelinişte, dar odată femeie ştiutoare, se îndrăgosti de el de-a binelea, perfect conştientă, cu toată puterea simţurilor şi dorinţelor ei. Şi nu încape nici o îndoială că tânărul nu se putea eschiva să răspundă acestui sentiment, a cărui chemare insistentă venea de la o fiinţă superioară spiritualiceşte — n-a lipsit mult să spun: "mai frumos" ar fi fost să nu fi răspuns chemării, şi în ureche îmi răsunară vorbele Clarissei: "Hei, omule, ce-i cu tine, hopa-sus, copăcel!" încă o dată: eu nu scriu un roman şi nu pretind că am pătrunderea atotştiutoare a unui scriitor când relatez episoadele dramatice ale unor întâmplări intime ce s-au desfăşurat ferite de ochii lumii. Un lucru e însă sigur, că Rudolf, prins la strâmtoare, s-a supus mândrei injoncţiuni absolut involuntar şi spunând parcă "Ce să fac?" — şi-mi pot foarte bine imagina cum pasiunea lui pentru flirt, cu plăcerile ei anodice la început, l-a atras într-o situaţie din ce în ce mai palpitantă, mai înfierbântată, într-o aventură pe care, dacă n-ar fi avut tendinţa de a se juca cu focul, ar fi putut uşor s-o evite.

Cu alte cuvinte: La adăpostul perfectei corectitudini burgheze la a cărei protecţie râvnise cu atâta maladivă nostalgie — Ines Institoris trăia în adulter cu un bărbat care, după structura sufletească şi chiar după comportare, nu era decât un adolescent alintat de femei, şi acesta îi făcea necazuri şi-i trezea îndoieli întocmai cum o femeie uşuratică face necazuri şi trezeşte îndoieli bărbatului ce-o iubeşte cu adevărat, şi îşi sătura în braţele lui dorinţele trezite de o căsnicie fără dragoste. A trăit astfel ani de zile, dacă nu mă înşel, chiar din primele luni de după

căsătorie, până către sfârşitul deceniului, şi dacă n-a mai trăit cu el şi după aceea, â fost pentru că Rudi, cu toate că Ines încercase din toate puterile să şi-l reţină, i s-a sustras. Făcând pe gazda exemplară şi pe mama ireproşabilă, ea o dirija, legătura lor, ea o manevra şi o disimula, un artificiu cotidian magistral, o viaţă dublă, care, fireşte că-i măcina nervii şi, spre marca-i spaimă, îi ameninţa farmecul precar al chipului — de pilda îi accentua, printr-un fel de tic, de manie, cele două riduri de la rădăcina nasului, între sprâncenele blonde. Şi totuşi, în ciuda prudenţei, în ciuda şireteniei şi discreţiei de virtuos puse în joc pentru a ascunde de ochii lumii aceste rătăciri, voinţa de tăinuire nu era chiar totdeauna perfect certă şi neînfrântă, nici de o parte, nici de cealaltă: nici la bărbat, pe care desigur îl măgulea măcar să i se bănuiască norocul ce-a dat peste el, şi nici la femeie, al cărui orgoliu sexual, în ascuns, tocmai la asta năzuia, să se ştie că nu e obligată să se limiteze numai la mângâierile unui soţ căruia nimeni nu-i atribuia prea mari virtuţi în acest domeniu. De aceea cred că nu mă înşel deloc când presupun că în cercurile müncheneze drumurile lăturalnice bătute de Ines Institoris erau mai mult sau mai puţin bine cunoscute, cu toate că niciodată n-am schimbat cu cineva vreo vorbă pe tema asta, în afară de Adrian Leverkühn. Ba merg chiar atât de departe, încât să iau în considerare şi eventualitatea ca Helmut însuşi să fi cunoscut adevărul: exista, la el, un anume amestec de bunătate cultivată, de îngăduinţă cu nuanţe de blândeţe şi regret — dorinţa, nevoia lui de pace ar pleda în acest sens — şi nu sunt deloc rare cazurile când societatea socoteşte pe bărbat ca fiind singurul orb, în timp ce el crede că în afara lui nimeni nu ştie nimic. Astea-s observaţiile unui bătrân care a văzut multe în viaţă.

N-aveam impresia că Ines s-ar fi sinchisit prea mult de eventuale indiscreţii. Făcea tot ce putea ca sa le evite, dar asta mai mult pentru a păstra aparenţele — cine ţinea neapărat, n-avea decât să afle, numai s-o lase pe ea în pace. Pasiunea e prea absorbită de ea însăşi ca să-şi mai poată imagina că i-ar putea sta cineva într-adevăr împotrivă. Cel puţin în materie de dragoste, unde sentimentul revendică toate drepturile din lume şi, contrar tuturor interdicţiilor şi indecenţelor, se bizuie, involuntar, pe înţelegere. Cum ar fi putut Ines, dacă s-ar fi socotit În afară de orice bănuială, să considere ca un lucru de la sine înţeles faptul că eu ştiam? Şi cu toate astea aşa s-a comportat, aproape fără nici o reticenţă — doar că n-a fost pronunţat numele unei anumite persoane — într-o seară când am stat amândoi de vorbă — trebuie să fi fost prin toamna lui 1916 — şi cred că simţea atunci nevoia să-şi descarce sufletul. Îmi închiriasem pe vremea aceea o cămăruţă în Schwabing, nu departe de Arcul de Triumf, pe Honenzollernstrasse, pentru că, spre deosebire de Adrian, care, dacă venea în câte o seară la München, ţinea morţiş să se întoarcă acasă la Pfeiffering cu trenul de unsprezece, eu voiam să fiu oarecum independent şi, la nevoie, să pot să trag undeva, în oraş. Astfel, invitat fiind ca bun prieten, seara, la cină la Institutoris, am putut să accept cu plăcere când Ines, împreună cu bărbatul ei m-au rugat încă din timpul mesei să rămân să-i ţin gazdei de urât, pentru că Helmut avea intenţia să se ducă la club, la "Allotria", la o partidă de cărţi. El a plecat îndată după ora nouă, urându-ne conversaţie plăcută. Şi-atunci amfitrioana şi musafirul au rămas singuri în odaia de toate zilele, cu mobila de trestie capitonată cu perne, unde, pe o consolă cu coloane, stă bustul în alabastru al lui Ines, lucrat de un sculptor prieten — foarte asemănător, foarte picant, sensibil mai mic decât mărimea naturală, dar extraordinar de expresiv, cu părul ei greu, cu privirea voalată, cu gâtişorul gingaş întins puţin înainte, cu buzele ţuguiate în semn de ştrengării dispreţuitoare.

Iar eu devenisem iarăşi confidentul, "omul de treabă", cel ce nu stârneşte emoţii spre deosebire de lumea ispitelor, întruchipată, probabil, pentru Ines, în tânărul despre care simţea nevoia să-mi vorbească. A spus-o ea însăşi: lucrurile, întâmplările, experienţa trăită, fericirea, dragostea, chinul, n-ajungeau la desăvârşire dacă rămâneau mute, doar savurate, suferite. Nu-şi găseau îndestularea în noapte şi tăcere. Cu cât erau mai tainice, cu-atât mai mult se simţea nevoia unui al treilea, a confidentului, a omului de treabă, căruia-i puteai mărturisi, cu care puteai vorbi — şi-acela eram eu; am priceput, şi mi-am luat rolul în primire.

După plecarea lui Helmut, o bucată de vreme, cât ne-ar mai fi putut auzi, am vorbit despre lucruri indiferente. Apoi, deodată, aproape fără veste, ea zise:

— Serenus, mă osândeşti, mă dispreţuieşti, ridici piatra asupra mea?

N-avea rost să mă prefac că nu pricep.

— Absolut deloc, Ines, am răspuns. Să mă ferească Dumnezeu! N-am uitat niciodată spusa Lui: "Căci a mea este răzbunarea şi eu voi plăti!" Ştiu, Domnul pogoară pedeapsa încă în păcat, şi-o amestecă în el cu totul, de nu mai poţi deosebi una de cealaltă, şi fericirea şi pedeapsa sunt totuna. Suferi mult, de bună seamă. Aş sta aici, dacă aş face pe judecătorul moralist? Că mi-e teamă pentru dumneata, asta nu tăgăduiesc. Dar nici atât nu ţi-aş fi spus, în cazul că nu m-ai fi întrebat dacă te condamn.

— Ce-i suferinţa, ce-i teama şi umilinţa primejdiei, zise ea, în comparaţie cu triumful, triumful unic, dulce, indispensabil, fără de care n-ai vrea să mai trăieşti: să fixezi, la un frivol, la un evaziv, la un monden care are totuşi o reală valoare umană, dar te chinuie cu farmecul lui inconstant, să fixezi, zic, la el tot ce are mai bun, să-l schimbi din uşuratic în serios, să legi de tine, să stăpâneşti această forţă evazivă şi să-l vezi, în sfârşit, în stare demnă de valoarea lui, să-l aduci la devoţiune, la pasiune profundă, mistuitoare, nu numai o dată, ci, ca să-ţi confirmi, ca să te asiguri, mereu, necontenit, niciodată îndestul.

Nu vreau să spun că Ines s-a servit exact de aceste cuvinte, dar s-a exprimat în termeni foarte asemănători. Era o femeie citită şi deprinsă să nu-şi ducă în tăcere viaţa lăuntrică, ci să-i dea glas, şi ca fată făcuse şi puţină poezie. Cuvintele ei aveau o precizie de om instruit şi ceva din temeritatea ce izvorăşte totdeauna când limbajul pătrunde şi redă cu gravitate sentimentele şi viaţa, le face să trăiască autentic, să-şi epuizeze conţinutul. Asta nu-i ceva de toate zilele, ci produsul unei emoţii, în măsura în care sentimentul şi intelectul sunt înrudite, dar şi în măsura în care intelectul este emoţionant. În timp ce vorbea, asculta numai vag eventualele mele intervenţii; cuvintele ei, o spun deschis, debordau de o fericire atât de senzuală, încât îmi fac scrupule din a le reproduce aidoma. Mă împiedică discreţia şi compasiunea şi respectul faţă de om, şi, poate, jena aceea de mic-burghez care te-ndeamnă să nu comunici cititorului lucruri penibile. Se repeta frecvent, într-un efort de a respune, mai bine, lucruri care i se păreau insuficient luminate, de a le aduce la o formulare mai adecvată. Şi mereu revenea la acea stranie ecuaţie a valorii şi pasiunii senzuale, acea idee fixă şi ciudată, îmbătătoare, că valoarea lăuntrică se putea împlini numai în voluptate carnală, numai în ea se putea realiza şi că, judecind serios, aceasta, voluptatea, ar fi egală "valorii", că suprema şi totodată indispensabila fericire consta în a le păstra unite. E pur şi simplu imposibil să redau accentul fierbinte şi melancolic de satisfacţie, totuşi incertă, ce-l căpăta

în gura ei acest amestec de noţiuni, valoare şi voluptate; această voluptate apărea ca un element profund grav, opus cu îndărătnicie elementului detestat, "societatea", o societate în care valoarea se murdărea în cochetării afectate, în care elementul trădător, inuman al amabilităţii de suprafaţă trebuia smuls, sfâşiat pentru ca să-l ai gol, singur, totalmente singur, singur în cel mai riguros sens al cuvântului. Domesticirea, dresarea amabilităţii până făceai din ea iubire, asta era problema care se punea; dar în acelaşi timp şi alta, mai abstractă, ceva în care gândirea şi simţirea să se contopească, tulburător, într-un singur element: ideea că antinomia dintre frivolitatea petrecerilor de societate şi tristeţea unei vieţi de suspiciuni se anihila în îmbrăţişare şi găsea în ea cea mai dulce răzbunare.

Despre cele spuse de mine atunci nu-mi mai aduc aminte aproape de nimic în amănunt, afară doar de-o întrebare, pusă desigur cu intenţia de a scoate în relief supraestimarea erotică a obiectului afecţiunii ei şi de a afla cum de era posibil acest lucru: am făcut aluzie, cu destulă rezervă, la împrejurarea că făptura căreia i se devota nu era, la urma urmei, chiar un prototip de vitalitate, un specimen superb, ispititor la culme, capabil să stârnească pasiuni irezistibile; că, atunci când se prezentase la revizia mondială, la începutul războiului, se stabilise că are o deficientă în funcţiunile fiziologice şi că i se extirpase un organ. Din răspunsul ei reieşea că amintita deficienţă nu făcea decât să-l apropie pe cei iubit de sufletul îndurerat, că, de n-ar fi fost defectul, ea n-ar mai fi avut nici o nădejde, că mulţumită lui fluşturaticul devenise accesibil la chemarea suferinţei mai mult încă, şi chiar revelator: faptul că acest defect i-ar fi putut scurta viaţa, constituia, pentru nevoia ei de posesiune, mai curând o consolare şi o asigurare, decât un îndemn la moderaţie... De altfel, îmi repeta acum toate detaliile ciudate şi tulburătoare din prima noastră convorbire, când îmi mărturisise deznădejdea ei, numai că de data asta dizolvate într-o satisfacţie aproape răutăcioasă: se întâmplă şi astăzi ca Rudi să spună, cu un aer de îmbunare, că va trebui să facă act de prezenţă la familia Langewiesche sau la Rollwagen — lume pe care Ines nu o cunoştea personal — trădându-se că acolo vorbea în acelaşi fel, zicând că trebuie să facă act de prezenţă la ea — dar acum asculta toate astea cu un sentiment de triumf. Când stăteau lipiţi unul de altul, silueta "rasată" a fetelor Rollwagen nici n-o mai durea, nici n-o mai speria, iar rugăminţile şi amabilităţile acelor indivizi indiferenţi, care insistau să nu plece încă, nu-i mai făceau sânge rău. La acel oribil "Sânt şi aşa atâtea nenorocite!" — un suspin rupea ghimpelui vârful de ignominie. Era vădit, că pe Ines o stăpânea gândul apartenenţei sale neîndoielnice la o lume de luciditate şi de suferinţă, dar în acelaşi timp era femeie şi poseda, în feminitatea ei, mijlocul de a smulge pentru sine viaţă şi fericire, de a frânge aroganţa la sânul ei. Înainte vreme, printr-o privire, printr-un cuvânt spus pe un ton mai grav, nerozia putea fi, cel mult, pusă pe gânduri, omul, recâştigat pentru o clipă, putea fi silit să vină înapoi ca să înlocuiască un rămas bun neobrăzat cu unul corect, serios. Acum aceste victorii efemere erau consolidate, confirmate prin posesie, prin uniune — în măsura în care posesia şi uniunea pot fi posibile în dualitate, în măsura în care o feminitate sumbră şi gânditoare era capabilă să le asigure. Tocmai în această asigurare, Ines n-avea încredere şi ea îşi dădu pe faţă îndoiala în fidelitatea iubitului. "Serenus, zise ea, ştiu, e inevitabil, mă va părăsi". Şi vedeam cutele dintre sprâncene adâncindu-se intr-o expresie de încrâncenare. "Dar atunci, vai de el! Şi vai de mine!" continuă ea cu un glas fără timbru, şi fără să vreau mi-am adus aminte de vorbele lui Adrian, când îi povestisem

pentru prima oară despre legătura asta: "Să bage de seamă să scape teafăr!" Pentru mine convorbirea fusese un veritabil sacrificiu. Durase două ore, şi mi-a trebuit multă abnegaţie, multă simpatie omenească şi bunăvoinţă amicală să pot rezista. Ines părea să fie şi ea conştientă de treaba asta dar, lucru ciudat, trebuie s-o spun: gratitudinea ei pentru răbdarea, timpul, nervii pe care i-i consacrasem, se amesteca indubitabil cu o satisfacţie răutăcioasă, un fel de bucurie văzând paguba altuia, bucurie ce se trădase printr-un fugar zâmbet enigmatic. Şi nici azi nu mă pot gândi la ea fără să mă minunez cum de am putut răbda atât. Şi am stat aşa până la întoarcerea lui Institoris de la "Allotria", unde jucase taroc cu domnii de acolo. Găsindu-ne încă împreună, pe faţă i se citi o expresie de bănuială jenată. Îmi mulţumi pentru amabilitatea de a-i fi ţinut locul; după ce ne-am salutat, eu nu m-am mai aşezat pe scaun. Am sărutat mâna amfitrioanei şi, sleit, pe jumătate iritat, pe jumătate mişcat şi compătimitor, am pornit, pe străzile pustii, spre casă.

XXXIII

Vremea despre care scriu a fost pentru noi, germanii, o eră de prăbuşire naţională, de capitulare, de răscoală din cauza epuizării, de abandon neputincios în mâinile străinilor. Vremea în care scriu, şi trebuie să-mi slujească să aştern pe hârtie, în tăcere şi solitudine, aceste amintiri, poartă în pântecele ei — un pântece oribil umflat — o catastrofă naţională în comparaţie cu care înfrângerea de odinioară n -a fost decât un eşec oarecare, o lichidare rezonabilă a unei întreprinderi neizbutite. Altceva, mai normal, oricum, e un sfârşit ruşinos, şi altceva sancţiunea ce pluteşte acum deasupra capetelor noastre, ca pe timpuri deasupra Sodomei şi Gomorei, şi de care data trecuta izbutisem, totuşi, să scăpăm.

Că se apropie, că-i de mult inevitabilă — nu cred că mai există cineva să aibă o cât de mică îndoială. Monseniorul Hinterpfortner şi cu mine nu mai suntem de mult singurii care, dându-ne seama de realitate, să nu ne înfiorăm de groază dar, în acelaşi timp — o, Doamne, Dumnezeule, ajută-ne! — să nu fim cuprinşi şi de o tainică înălţare sufletească. Faptul că toate astea trebuie să rămână învăluite în tăcere e, in sine, ceva destul de halucinant. Dacă e chinuitor să ştii că, într-o mulţime imensă şi oarbă, eşti unul dintre puţinii cu ochii deschişi, dar silit să-şi ţină gura, groaza e neţărmurită însă — cei puţin aşa mi se pare mie — când ştii că în fond toţi ştiu, dar sunt condamnaţi la tăcere, cu toate că fiecare citeşte adevărul în ochii încremeniţi de spaimă ai celorlalţi.

În timp ce, zi de zi, mă străduiam cu credinţă, într-o continuă şi stăpânită emoţie, să fac fată obligaţiilor mele de biograf", să dea elementelor personale şi intime o formă demnă, evenimentele dinafară, inerente timpului, le lăsam să-şi urmeze cursul. Debarcarea în Franţa, de multă vreme o probabilitate, se înfăptuise — operaţie tehnică şi militară pregătită cu o prevedere perfectă, o acţiune de primul rang sau, mai bine zis, de un rang cu totul nou, şi pe care cu-atât mai puţin am fi putut-o interzice duşmanului, cu cât nouă nu ne era permis să ne concentrăm efectivele defensive într-un singur punct de debarcare, neştiind dacă el trebuia sau nu considerat drept unul dintr-o serie şi dacă nu erau de aşteptat şi alte atacuri, în puncte imprevizibile. Zadarnica şi funestă a fost ezitarea; acela fusese punctul ales. Şi repede de tot fură debarcate trupe, tancuri, tunuri şi alte materiale, cu

mult mai multe decât am fi fost noi în stare să azvârlim în mare. Cherbourg — al cărui port eram îndreptăţiţi să-l socotim definitiv inutilizabil, mulţumită priceperii" geniştilor germanii — a capitulat pur şi simplu, după eroicele radiograme către Führer ale generalului-comandant ca şi ale amiralului, şi de zile-ntregi luptele crâncene n-au contenit în regiunea oraşului normand Caen — bătălii care, dacă în îngrijorarea noastră vedeam bine, se dădeau pentru deschiderea drumului spre capitala Franţei: acel Paris căruia "noua ordine" îi rezervase rolul de Luna Park şi de cabaret european şi unde acum forţele unite ale poliţiei noastre şi ale colaboraţioniştilor francezi de abia mai puteau face faţă Rezistenţei, ce-şi ridica, îndrăzneaţă, capul.

Da, multe s-au mai întâmplaţ, şi au influenţat activitatea mea solitară, fără ca eu să fi băgat de seamă! Numai la câteva zile după uluitoarea debarcare din Normandia a apărut pe teatrul de război occidental noua noastră armă de represalii, menţionată anticipat de Führer în repetate rânduri, cu mare bucurie lăuntrică: bomba robot, armă demnă de admiraţie, cum numai sfânta nevoie e-n stare să scoată dintr-un geniu inventiv — mesageri înaripaţi ai morţii, fără echipaj, lansaţi în număr mare de pe coasta Franţei şi explodând în sudul Angliei, ei au devenit curând, dacă toate indicaţiile nu înşală, o adevărată calamitate pentru inamic. Fi-vor în stare aceşti roboţi să împiedice esenţialul? Soarta n-a vrut ca instalaţiile necesare să fie gata la vreme, să stânjenească debarcarea cu aceste proiectile zburătoare şi s-o juguleze. Intre timp citim că a căzut Perugia, aflată, ce mai calea-valea, la jumătatea drumului între Roma şi Florenţa; circulă chiar zvonuri despre un plan strategic de evacuare a întregii peninsule a Apeninilor — poate pentru a degaja trupele necesare luptelor paralizante din est, unde soldaţii noştri nu mai vor cu nici un preţ să fie trimişi. Un val de atacuri ruseşti e în continuă rostogolire, a trecut peste Vitebsk şi acum ameninţă Minsk, capitala Bielorusiei, după a cărei cădere, spune serviciul nostru de zvonuri, nu vor mai fi oprite nici în răsărit.

Nu va mai fi oprire! Suflete, nu-ncerca să duci gândul pân la capăt! Nu te-ncumeta să măsori ce-ar însemna acest caz extrem, unic şi înfiorător, această prăbuşire a zăgazurilor — aşa cum e pe cale să se întâmple — şi n-ar mai exista stavilă în faţa urii nemărginite pe care am ştiut s-o aprindem la popoarele din jurul nostru! E-adevărat că prin distrugerea unui văzduh a oraşelor noastre, Germania a devenit şi ea, de mult, un teatru de război; dar gândul că ar putea deveni unul în adevăratul înţeles al cuvântului ni se pare de neconceput, inadmisibil, iar propaganda noastră are chiar un fel al ei, ciudat, de a preveni pe duşman împotriva atingerii pământului nostru, a sfântului nostru pământ german ca împotriva cine ştie cărei crime groaznice... Sfântul nostru pământ german! Ca şi cum i-ar mai fi rămas ceva sfânt, ca şi cum mulţimea fără număr de crime nu l-ar fi profanat şi răsprofanat, de mult, ca şi cum nu l-ar fi expus, şi la propriu şi la figurat, judecăţii şi sancţiunii! Vină şi ziua aceea! Nu mai rămâne nimic altceva de sperat, de voit, de dorit. Apelul de pace adresat anglo-saxonilor, oferta de a duce singuri mai departe lupta împotriva potopului sarmat, pretenţia de a se reduce puţin din capitularea fără condiţii — dar asta ar însemna a trata, şi a trata cu cine? — nu-s decât dementă furibundă, pofta unui regim care nu vrea să priceapă — nici azi pare-se că nu pricepe — că-i judecat şi condamnat, că nu-i rămâne decât să dispară, purtându-şi povara blestemului de a se fi făcut insuportabil lumii întregi, şi o dată cu el, şi pe noi, Germania, Reichul, şi merg chiar mai departe şi spun:

germanismul, tot ce-i german...

Acesta-i fundalul pe care se desfăşoară activitatea mea biografică în clipa de faţă. Aveam sentimentul că eram dator să-i schiţez cititorului o imagine. Cât despre fundalul naraţiunii mele, punctul până la care am adus-o, l-am caracterizat la începutul capitolului, când spuneam: "în mâinile străinilor". "E îngrozitor să cazi în mâinile străinilor", la fraza aceasta şi la adevărul ei amar mă gândeam adesea şi mă chinuiam mult din cauza lui în zilele prăbuşirii şi ale capitulării; pentru că, german fiind, cu toată tonalitatea universalistă căpătată de concepţia mea despre viaţă, datorată tradiţiei catolice a familiei mele, nutresc un viu simţământ pentru particularităţile naţionale, pentru caracterul specific propriu tării mele, pentru această noţiune ca să zic aşa, pentru felul în care se afirmă că o răsfrângere a omenescului în raport cu manifestările similare ale altora, fără îndoiala la fel de îndreptăţite, şi care nu se pot realiza decât dacă se bucură de un anumit respect dinafară, sub protecţia unui stat valid. Oroarea fără seamăn constituită de o înfrângere militară decisivă e faptul că ea copleşeşte această noţiune, o răstoarnă, o contrazice fizic, impune o ideologie străină, în primul rând pentru că-i legată de limbă, de felul de exprimare, că eşti supus cu totul imperiului ei, al acestei ideologii străine, de la care, prin însăşi faptul că e străină, nu te poţi aştepta la nimic bun pentru propria ta fiinţă. Experienţa asta înfiorătoare au gustat-o şi francezii, învinşi rândul trecut, când negociatorii lor taxau, ca să îmblânzească condiţiile învingătorilor, la un preţ, foarte ridicat, *la gloire,* faima intrării trupelor noastre în Paris, iar bărbatul de stat german le-a răspuns că acest cuvânt, *gloire,* sau vreun echivalent oarecare al lui, nu se întâlneşte m vocabularul nostru. În 1870 s-a vorbit despre asta, cu glas scăzut de spaimă, în Camera franceză, încercau, îngrijoraţi, să priceapă ce însemna să stai la mila şi discreţia unui duşman în a cărui lume de idei nu intra noţiunea de *gloire...*

M-am gândit de multe ori la asta, în cei patru ani în care jargonul virtuţii iacobine şi puritane luptase împotriva propagandei de război a unei "păci convenite", până când a ajuns să fie glasul autentic al victoriei. Am făcut de asemenea constatarea, confirmată, că de la capitulare nu mai e decât un pas până la abdicarea pură şi până la propunerea ca învingătorul să aibă bunătatea să preia el însuşi, după ideile sale, administraţia ţării învinse, incapabilă, după propria mărturisire, s-o scoată singură la capăt. Franţa cunoscuse asemenea stări de spirit cu patruzeci şi opt de ani înainte, şi acum, când vorbesc, nici nouă nu ne erau străine. Dar propunerea a fost respinsă. Cel căzut rămânea constrâns să vadă singur, într-o formă sau alta, de treburile sale, iar tutelarea lui dinafară avea loc numai cu scopul de a preîntâmpina ca revoluţia, care umplea vidul creat de dispariţia vechiului regim, să nu meargă prea departe şi să primejduiască ordinea burgheză chiar la învingători. Aşa că, în 1918, continuarea blocadei şi după depunerea armelor în faţa puterilor occidentale a servit la controlarea revoluţiei germane, la menţinerea ei pe făgaşul democraţiei burgheze şi la împiedicarea degenerării sale într-una proletară , după modelul rusesc. Chiar şi aşa, imperialismul burghez, încununat cu laurii victoriei n -avea destule cuvinte să avertizeze împotriva "anarhiei", nu putea fi mai categoric în a refuza orice tratative cu sfaturile de muncitori şi de soldaţi şi alte organizaţii de felul acesta, nici să asigure îndeajuns că pacea se va încheia numai cu o Germanie solidă, stabilă, şi că numai o astfel de Germanie va căpăta de mâncare. Cât guvern mai aveam pe-atunci, se supuse acestor îndrumări părinteşti, se alătură Adunării Naţionale împotriva dictaturii proletariatului, şi respinse,

cuminte, ofertele sovietice, chiar când se refereau la livrări de cereale. Nu spre satisfacţia mea deplină, fie-mi îngăduit să adaug. Ca om moderat ce sunt, copil de oameni cu carte, am o firească oroare de revoluţie şi de dictatura clasei de jos, pe care încă din casa părintească nu mi-o puteam imagina altfel decât întruchipând anarhia şi tirania plebei, într-un cuvânt, nimicirea civilizaţiei. Dar când îmi amintesc de snoava ridicolă, cu cei doi salvatori ai civilizaţiei europene, stipendiaţii marelui capital, cel german şi cel italian, cum păşeau împreună prin Galeriile Uffizi din Florenţa, unde într-adevăr că n-aveau ce căuta, asigurându-se reciproc că, de n-ar fi avut cerul înţelepciunea să-i înalte acolo unde se aflau, toate aceste ^strălucite comori de artă" ar fi căzut pradă distrugerii de către bolşevism — când îmi aduc aminte, zic, de asta, noţiunile mele despre plebe capătă un colorit mai rezonabil şi dictatura clasei de jos îmi apare mie, burghezului german, drept o condiţie ideală în comparaţie cu ceea ce a devenit acum posibil, cu domnia lepădăturilor. După câte ştiu eu, bolşevismul niciodată n-a distrus opere de artă. Astfel de acte au intrat, dimpotrivă, în sfera de activitate a celor care pretindeau că vor să ne apere împotriva lui. Lipsit-a oare mult ca poftei lor de a călca intelectul în picioare — poftă care e, orice caz, străină aşa-zisei tiranii a plebei — să-i fi căzut victimă şi opera eroului acestor pagini, Adrian Leverkühn? Victoria lor şi plenipotenţa istorică implicită de a organiza lumea după bunul lor plac bestial n-ar fi distrus şi opera lui şi nemurirea ei?

Acum douăzeci şi şase de ani aversiunea provocată de infatuarea fariseică a burghezului-retor şi "fiu al Revoluţiei", se dovedi în sufletul meu mai puternică decât frica de dezordine şi mă împinse să-mi doresc tocmai ceea ce nu dorea el: apropierea între tara mea învinsă şi sora ei întru suferinţe, Rusia — gata fiind să accept răsturnările sociale care ar fi rezultat dintr-o asemenea întovărăşire şi să le aprob. Revoluţia rusă mă zguduise, şi superioritatea istorică a principiilor ei faţă de cele ale puterilor care ne puseseră călcâiul pe grumaz era, în ochii mei, neîndoielnică.

De atunci încoace istoria m-a învăţat să privesc cu alţi ochi foştii, şi în curând viitorii noştri învingători — dar de data asta învingători alături de revoluţia din Răsărit. E-adevărat: anumite pături ale democraţiei burgheze păreau, şi par şi astăzi, coapte pentru ceea ce numisem domnia lepădăturilor — dispuse la alianţă cu ele ca să-şi prelungească privilegiile. Dar s-au ivit, totuşi, din sânul ei, conducători care, la fel cu mine, fiu al umanismului, au văzut în această domnie tot ce era, tot ce putea fi mai josnic, şi au convins lumea lor la o luptă pe viaţă şi pe moarte împotriva ei. Nu putem mulţumi îndeajuns acestor bărbaţi, şi aceştia ne dovedesc că democraţia ţărilor occidentale, cu toate instituţiile lor anacronice , depăşite, cu toată rigiditatea îndărătnică, mărginită în a-şi apăra noţiunea despre libertate împotriva răului şi inevitabilului, se mai află încă pe linia bunăvoinţei pentru îmbunătăţirea societăţii, a desăvârşirii, a întineririi ei.

Astea toate, marginal. Ceea ce vreau eu să trezesc aici în amintire, biografic, e pierderea de autoritate a statului monarhic militarist — de-atâta vreme forma de viaţă şi deprinderea noastră, pierdere tot mai mare pe măsura apropierii înfrângerii şi definitivată o dată cu ea — prăbuşirea şi abdicarea, permanentizarea foamei şi a inflaţiei, relaxarea discursivă şi libertatea de speculaţie, o anumită învi-orare a neatârnării burgheziei, deplorabilă în sine şi nemeritată, disoluţia unui etatism, în care atâta vreme disciplina fusese factorul de coeziune, în turme disparate de supuşi certăreţi şi fără stăpân. Un spectacol prea reconfortant nu era, şi mai e cazul să renunţ la termenul "penibil" lacă vreau să

caracterizez impresiile lăsate de adunările anumitor "Sfaturi ale muncitorilor intelectuali" etc., ce începuseră să ia fiinţă atunci prin sălile hotelurilor din München şi la care asistam ca simplu observator pasiv. Dacă aş fi romancier i-aş descrie cititorului o şedinţă de felul acesta, unde venea, de pildă, un literat oarecare şi vorbea pe tema "Revoluţia şi iubirea de oameni", nu fără farmec, cu un aer de sibarit, cu gropiţe în obraji când zâmbea, declanşând o discuţie liberă, prea liberă, difuză, confuză, purtată de ţipi întâlniţi numai în asemenea împrejurări, apărând în lumină într-o clipă: caraghioşi, maniaci, fantome, intriganţi veninoşi, filozofi de duzină — i-aş descrie, zic, foarte plastic d şedinţă a unui astfel de "sfat", sterilă şi scandaloasă, din amintirile mele chinuite. Se ţineau cuvântări pentru şi contra iubirii de oameni, pentru şi contra lor, pentru şi contra poporului. O fetiţă a recitat o poezie; un fost combatant a putut cu greu fi împiedicat să purceadă la lectura unui manuscris începând cu "Dragi cetăţeni şi cetăţene" şi care, după cum arăta, fără îndoială că ar fi ţinut toată noaptea; un student furios s-a lansat într-uri rechizitoriu nemilos împotriva tuturor interlocutorilor săi, fără să învrednicească însă adunarea cu o singură opinie pozitivă — şi aşa mai departe. Auditoriul turbulent, pueril şi sălbăticit se complăcea în întreruperi grosolane, conducerea era incapabilă să conducă, aerul irespirabil, iar rezultatul absolut nul. Rotindu-ţi ochii în jur te întrebai mereu dacă într-adevăr erai singurul care se chinuia, şi la sfârşit te simţeai bucuros s-ajungi, în noaptea de iarnă, în strada pe care tramvaiele nu mai circulau de ceasuri întregi, dar răsunau împuşcături, rar şi probabil fără nici un rost.

Leverkühn, căruia îi relatam aceste impresii ale mele, era foarte suferind, pe atunci bolnav într-un fel umilitor şi chinuitor, avea senzaţia de a fi ciupit, căznit cu nişte cleşti înroşiţi în foc, ceva care nu-i punea propriu-zis viata în pericol, dar i-o reducea până aproape de anihilare, îl diminua în aşa hal încât de abia îşi mai ducea zilele, vegeta de la o zi la alta. Mai suferea şi de o boală de stomac, pe care nici cea mai severă dietă nu reuşea să i-o calmeze; începea cu o durere de cap extrem de puternică, durând câteva zile, revenea frecvent, cu vărsături pe stomacul gol, ce ţineau şi ele ceasuri, zile întregi, o adevărată calamitate, degradatoare, tracasantă, dezgustătoare, şi după criză urma o sfârşeală profundă, însoţită de o vie sensibilitate la lu-mină. Nici vorbă nu putea fi de a atribui răul acesta unor cauze psihice, torturantelor experienţe ale vremii, înfrângerii ţării şi circumstanţelor dezolante ce i-au urmat, în solitudinea lui monahal-rurală, departe de oraş, chestiunile astea aproape că nu-l atingeau, cu toate că era ţinut în curent, nu prin ziare — nu le citea — ci de către Else Schweigestill, placida lui gazdă, care-l îngrijea cu atâta tragere de inimă. Pentru un om perspicace evenimentele n-aveau nimic surprinzător în ele, ci apăreau ca simple concluzii fireşti, de mult aşteptate, lui însă nu-i trezeau nici măcar o ridicare din umeri, iar tentativa mea de a-i scoate în relief unele avantaje ce s-ar fi putut degaja din catastrofă, îi păru la fel de anodină ca şi divagaţiile mele de la începutul războiului — şi asta mă făcu să mă gândesc la expresia lui neîncrezătoare: "Domnul să-ţi binecuvânteze învăţătura!" cu care-mi răspunsese atunci.

Şi totuşi! Oricât de puţin posibil ar fi fost să stabileşti o legătură" între înrăutăţirea stării sale şi nenorocirea ţării — tendinţa mea de â vedea o relaţie obiectivă între una şi cealaltă, un paralelism simbolic, tendinţă determinată poate numai de faptul că amândouă se petreceau simultan, rămânea nediminuată de nepăsarea lui pentru contingenţele exterioare, chiar dacă eu îmi ascundeam cu grijă gândurile şi mă feream, în faţa lui, de cea mai mică aluzie.

Adrian nu ceruse să i se aducă un medic pentru că el vedea în maladia sa ceva profund intim, o simplă agravare acută a migrenei lui ereditare. În cele din urmă, Frau Schweigestill a fost cea care a insistat să fie chemat medicul de circumscripţie de la Waldshut, doctorul Kurbis, acelaşi care asistase pe vremuri în durerile facerii pe domnişoara din Bayreuth. Sărmanul om nici n-a vrut s-audă de migrenă, cu-atât mai mult cu cât durerile, adesea excesive, nu se manifestau totdeauna în aceeaşi zonă a capului, într-o parte, cum a fi trebuit să fie la migrenă, ci îl sfredeleau in regiunea ochilor şi în zona de deasupra lor, aşa că medicul le consideră simptome cu un caracter secundar. Diagnosticul lui, formulat de altminteri cu rezervă, indica o forma de ulcer al stomacului şi, avertizând pe pacient cu privire la o eventuală hemoragie, care de altfel nu s-a produs, îi prescrise o soluţie de nitrat de argint pe cale bucală. Remediul dovedind u-se ineficace, trecu la un tratament cu doze masive de chinină, de administrat de două ori pe zi; ele aduseră efectiv o oarecare ameliorare trecătoare. La intervale de două săptămâni crizele reapăreau însă, ţineau două zile întregi, luau o formă foarte asemănătoare unui rău de mare pronunţat şi Kurbis începu să se clatine în diagnosticul său sau, mai bine zis, să se fixeze la un altul: credea acum că boala prietenului meu putea să fie atribuită cu certitudine unui catar cronic al stomacului, afectat şi de o accentuată dilatare a acestui organ, în partea dreaptă, şi mai detectase şi unele tulburări circulatorii, vasoconstricţie, stânjenindu-i alimentarea cu sânge a capului. Ii prescrise acum săruri efervescente de Karlsbad şi o dietă urmărind în special reducerea volumului de alimente, astfel că lista de bucate cuprindea doar carne fragedă şi interzicea lichide, supe, legume, făinoase şi pâine. Regimul acesta era destinat să reducă şi exasperanta aciditate de care suferea Adrian; Kurbis îi atribuia, cel puţin în parte, o origine nervoasă, deci efect al sistemului nervos central, al creierului, ce începuse acum, pentru prima oară, să joace un rol în speculaţiile diagnostice. După ce fu vindecată dilatarea stomacului, fără ca prin aceasta să se elimine durerile de cap şi celelalte dezagremente grave, medicul începu, din ce în ce mai mult, să pună pe seama creierului manifestările maladive — întărit în această convingere şi de insistenta doleanţă a pacientului de a fi ferit de lumină: chiar când nu sta culcat în pat, petrecea câte o jumătate de zi în camera cufundată în întuneric profund, pentru că o dimineaţă însorită era de-ajuns ca să-i obosească nervii în asemenea măsură, încât să soarbă întunericul cu sete — să-l savureze ca pe un element binefăcător. Eu însumi am petrecut, în zilele acelea, multe ceasuri stând cu el de vorbă m odaia stareţului, unde întunericul era atât de mare, că de abia după un răstimp mai lung de acomodare începeai să distingi conturul mobilei şi în palid luciu pe pereţi.

În perioada aceea medicul prescrisese pungi cu gheaţă şi duşuri reci la cap dimineaţa, şi acestea îi priiră mai bine decât tratamentul anterior, chiar dacă numai ca paliativ, al cărui efect calmant nu permitea să vorbeşti de vindecare: starea neliniştitoare nu fusese înlăturată, crizele reveneau cu intermitentă, şi Adrian spunea că le-ar fi putut suporta, dacă n-ar fi fost în acelaşi timp şi durerea permanentă, presiunea constantă pe frunte, pe ochi, greu de descris, o senzaţie generală ca de paralizie din creştet până în degetele picioarelor, aşa că debitul verbal al pacientului — nu ştiu dacă el era conştient sau nu de asta — devenise puţin greoi, iar din cauza restrângerii mobilităţii buzelor, articularea era defectuoasă. Cred mai curând că nu-şi dădea seama, pentru că nu se lăsa stingherit în vorbire; dar, pe de altă parte, aveam uneori impresia că, dimpotrivă, el se folosea de stânjenire şi se

complăcea în ea, ca să poată rosti lucruri destinate să fie înţelese numai pe jumătate, parc-ar fi fost spuse în vis, şi pentru aşa ceva modul său de exprimare i se părea potrivit. Mi-a vorbit, de pildă, despre mica sirenă din basmul lui Andersen, care-i plăcea foarte mult, îl admira, în special îi plăcea descrierea într-adevăr extraordinară a domeniului înfiorător al vrăjitoarei mării, aflat dincolo de vârtejurile turbate din pădurea de polipi în care se aventurase copila cuprinsă de dor, ce căuta să-şi schimbe coada de peşte în picioare omeneşti şi, prin dragostea prinţului cu ochii negri — ochii ei erau "albaştri ca adâncul cel mai adânc al mării" — s-ajungă, poate, să aibă şi ea un suflet nemuritor ca oamenii. Adrian jongla cu comparaţii între durerile ca nişte înjunghieri de cuţit pe care frumoasa fără glas se declarase gata să le îndure la fiecare pas al albelor ei picioare, şi cele ce el însuşi trebuia să le suporte neîntrerupt, o numea sora lui de suferinţă şi, într-un fel familiar şi umoristic, formula reale critici la adresa comportării sirenei, a bizareriei, a sentimentalismului ei nostalgic pentru lumea omenirii bipede. — De la cultul statuii de marmură ajunsă pe fundul mării i s-a tras, zicea Adrian, de la băiatul acela, sculptat probabil de Thorwaldsen, care i-a plăcut nepermis de mult. Bunică-sa ar fi trebuit să ia statuia de-acolo, în loc s-o lase pe micuţă să mai şi planteze în nisipul albastru o salcie plângătoare din coral trandafiriu. Prea i s-au permis multe când era mică, şi mai târziu nu i-a mai putut fi înfrânată năzuinţa către o lume de deasupra, aberant supraestimată, şi-u n "suflet nemuritor". Un suflet nemuritor, dar la ce bun? Dorinţă absolut stupidă! E mult mai liniştitor să ştii că după moarte ai să fii spuma marii, cum îi era micuţei dat de la natură. O adevărată nimfă l-ar fi sedus pe zevzecul acela de prinţ, care nici măcar nu era în stare s-o preţuiască cum trebuie şi se însurase cu alta chiar sub ochii ei — l-ar fi sedus, zic, încă de pe treptele de marmură ale palatului şi l-ar fi tras cu ea în apă, l-ar fi înecat cu duioşie, nu şi-ar fi legat soarta de prostia lui, aşa cum a făcut ea. Probabil că prinţul ar fi iubit-o cu mult mai multă pasiune, dacă micuţa ar fi rămas cu coada ei de peşte, aşa cum se născuse, decât cu picioarele acelea omeneşti, care o dor...

Şi, cu o obiectivitate care nu putea fi decât glumă, dar cu sprâncenele încruntate, cu buzele mişcându-se reticent, articulând cuvintele doar pe jumătate, vorbi despre avantajele estetice ale formei de sirenă în comparaţie cu corpul omenesc bifurcat, despre farmecul trupului de femeie când de la coapse linia fui alunecă suplă şi viguroasă, într-o coadă de peste cu solzi lucitori, minunată la spintecatul abil, rapid al apei. Respingea ideea monstruozităţii, inerentă altminteri combinaţiilor mitologice de om cu animal, făcându-se a nu admite că noţiunea de ficţiune mitologică şi-ar găsi aci aplicare: sirena ar avea deplină şi seducătoare realitate organică, frumuseţe, inerentă, cum putea oricine să-şi dea seama din lamentabila decădere a micuţei nimfe după ce îşi cumpără picioare — gest pentru care nu s-a găsit nimeni să-i mulţumească — era indiscutabil un fenomen natural, natura ne rămăsese datoare o sirenă — dacă ne rămăsese, ceea ce el nu credea, ci, dimpotrivă, ştia el mai bine, şi aşa mai departe.

Parcă-l mai aud încă vorbind, sau mai bine zis mormăind, cu un umor sinistru şi eu îi răspundeam glumeţ, dar în suflet, ca de obicei, cu o uşoară aprehensiune, cu toată admiraţia mută pentru capriciile prin care încerca să-şi uşureze povara apăsării. Asta a fost ceea ce m-a făcut să mă declar de acord cu el când a respins propunerea făcută de conştiinciosul doctor Kurbis: acesta recomanda, sau, mai curând sugera, consultarea unei somităţi medicale: dar Adrian s-a eschivat, nu voia s-audă de asta . În primul rând, susţinea pacientul, avea deplină

încredere în Kurbis şi, în afară de asta, era convins că, mai mult sau mai puţin, va veni singur de hac bolii, cu puterile lui şi ale naturii. Asta corespundea şi propriilor mele sentimente. As fi fost mai curând înclinat către o schimbare de ambianţă, o cură undeva — de altfel medicul o propusese fără ca să poată să-şi convingă pacientul, ceea ce de altfel era de prevăzut. Prea se simţea legat de cadrul ales de el însuşi şi cu care se deprinsese, cu casa şi curtea, cu turnul bisericii, cu iazul şi colina, era mult prea legat de odaia veche de lucru, cu jilţul de pluş, ca să se poată împăca în vreun fel cu gândul de a le schimba, fie chiar şi numai patru săptămâni, pentru oroarea unei existenţe într-o staţiune de cură, cu meniu fix, promenadă şi orchestră. Invoca, înainte de orice, consideraţia fată de Frau Schweigestill, pe care nu voia s-o jignească" preferându-i o îngrijire în afară, la rând cu toată lumea — pentru că numai la ea, cu înţelegerea, cu placida ei pricepere la oameni, cu prevederea ei maternă, se simţea în mâini bune. Într-adevăr, te puteai întreba unde ar mai fi dus-o ca aci, unde acum, după ultimele recomandări, i se aducea de mâncare la fiecare patru ore: la opt un ou, cacao şi pâine prăjită, la douăsprezece un biftec mic sau un cotlet, la patru supă, carne şi puţine legume, la opt seara friptură rece şi ceai. Regimul îi făcea bine. Îi evita digestiile febrile ale meselor copioase.

Meta Nackedey şi Kunigunde Rosenstiel apăreau şi ele, pe rând, la Pfeiffering. Aduceau flori, compoturi, bomboane de mentă sau orice permitea penuria generală. Nu totdeauna, doar rareori puteau să-l vadă, ceea ce nu descuraja pe nici una dintre ele. În asemenea cazuri Kunigunde se consola cu scrisori foarte frumos aduse din condei, în cea mai pură şi mai impresionantă limbă germană. Meta Nackedey era, firește, lipsită de această consolare.

Eram totdeauna bucuros când îl ştiam pe Rüdiger Schildknäpp, cel cu ochii albaştri ca ai lui Adrian, la prietenul nostru. Prezenţa lui avea un efect liniştitor, înviorător — de i-ar fi fost măcar acordată mai des *! Dar boala lui Adrian era una dintre acele împrejurări care paralizau amabilitatea lui Rüdiger — am arătat doar cum sentimentul de a se şti insistent solicitat, necesar, îi trezea o îndărătnicie, îl făcea zgârcit cu acordarea prezentei sale. Scuze, vreau să spun posibilităţi de a-şi acoperi plauzibil această ciudată trăsătură sufletească, nu-i lipseau: înhămat la mijlocul său literar de existenţă, această pacoste a traducerilor, e-adevărat că greu avea timp disponibil şi, în afară de asta, chiar sănătatea lui suferea din cauza condiţiilor proaste de hrană; făcea frecvent catare intestinale, ş i când apărea la Pfeiffering — oricum, de bine de rău, tot mai venea din când în când — purta un brâu de flanelă sau chiar un bandaj umed acoperit cu gutapercă — sursă de glume amare şi de sarcasme anglo-saxone pentru el, şi de amuzament pentru Adrian, care cu nimeni nu trecea atât de uşor peste torturile trupului spre atmosfera liberă a glumei, a râsului, cum o făcea cu Rüdiger.

Din timp în timp, venea, se-nţelege, şi doamna senator Rodde, din refugiul ei supraîncărcat cu mobilă patriciană, să se intereseze la Frau Schweigestill de starea lui Adrian, chiar dacă nu putea să-l vadă personal. Când o primea, sau de se întâmpla să se întâlnească undeva pe-afară, atunci ea îi povestea despre fiicele sale, având grijă să zâmbească cu buzele strânse, ca să nu i se vadă lipsa dinţilor din faţă; pentru că şi în privinţa asta avea acum necazuri, ca şi cu părul de pe frunte, necazuri care o făcuseră să fugă de lume. Clarissa, îi relata ea, îşi iubea foarte mult cariera artistică şi nici primirea, mai curând rece a publicului, nici meschinăriile criticilor, nici cruzimile impertinente ale cutăror sau cutăror regizori, care încercau să-i strice dispoziţia

strigându-i din culise " *Tempo! tempo!*[130]" tocmai în momentul când se pregătea să atace cu pasiune un monolog, nu o puteau abate din calea ei. Primul angajament, la Celle, expirase, iar următorul nu o dusese mult mai departe: juca roluri de tinere amoreze la Elbing, în fundul Prusiei Orientale, dar avea perspectiva unui contract în vestul ţării, şi-anume la Pforzheim, de unde saltul până la scenele din Karlsruhe sau Stuttgart n-ar fi fost, la urma urmei, prea mare. Esenţialul, în această carieră, era să nu rămâi împotmolit undeva în provincie, ci să ajungi la timp la un teatru de stat mai mare sau să pui piciorul pe o scenă particulară cu faimă, într-una din metropole. Clarissa spera să se afirme. Dar din scrisorile ei, cel puţin din cele către sora sa, reieşea că succesele repurtate erau mai mult de natură personală, adică erotica, decât artistică. Era expusă la nenumărate capcane, pe care trebuia să le evite cu o răceală zeflemitoare, şi asta-i consuma bună parte din energie. Nu chiar direct mamei sale, dar sorei sale Ines îi scrisese că un comerciant bogat, proprietarul unui magazin universal, de altfel un bărbat prezentabil cu bărbuţă albă, şi care se ţinea destul de bine, îi propusese să-i fie metresă, s-o întreţină, cu locuinţă, maşina, toalete — ceea ce, desigur, ar fi redus la tăcere neruşinatul " *Tempo! tempo!*" al regizorului şi ar fi modificat cu siguranţă şi dispoziţiile criticii. Dar era mult prea mândră pentru a-şi pune viaţa pe o astfel de temelie. Era în joc personalitatea, nu persoana ei; marele negustor îşi primise paşaportul şi Clarissa plecase la Elbing, să-nceapă acolo o nouă bătălie.

Cu privire la fiica ei Ines Institoris de la München, doamna Rodde era mult mai puţin locvace: superficial privită, viaţa acesteia părea mult mai puţin agitată, mai puţin temerară, mai normală, mai asigurată — şi desigur că doamna Rodde superficial voia să vadă, adică, ea considera căsătoria fiicei sale Ines fericită, ceea ce, desigur, reprezenta o bună doză de superficialitate confortabilă. Tocmai veniseră gemenii pe lume şi doamna senator vorbea cu emoţie discretă despre eveniment — despre cei trei iepuraşi alintaţi, despre cele trei Albă-ca-Zăpada pe care se ducea din când în când să le vadă în camera lor ideală de copii. Lăuda insistent, cu mândrie, pe fiica sa mai mare, pentru intransigenta cu care, în ciuda dificultăţilor materiale, ştia să-şi conducă impecabil gospodăria. Era imposibil să-ţi dai seama dacă într-adevăr doamna senator nu ştia nimic despre povestea cu Schwerdtfeger, despre care vorbea tot târgul, sau dacă numai se prefăcea. După cum ştie cititorul, Adrian fusese pus la curent de mine. Într-o bună zi i se spovedi chiar Rudolf — ciudată treabă.

În perioada acută a bolii prietenului nostru, violonistul se arătase foarte mişcat, fidel, devotat, părea că vrea să folosească prilejul pentru a-i demonstra cât de mult preţ punea pe simpatia şi bunăvoinţa lui — mai mult încă: impresia mea era că socotea indicat să folosească starea de suferinţă, de diminuare a forţelor şi cum probabil credea el, de neputinţă a lui Adrian, ca să-i ofere inepuizabila sa amabilitate, alăturându-i şi farmecul său personal, ca să înfrângă rezerva, răceala, ironica reticenţă, care, din motive mai mult sau mai puţin serioase, îl durea sau îl rănea, sau îi afecta orgoliul, sau îi jignea sentimente reale — Dumnezeu ştie ce-or fi fost! Dacă vorbim despre firea instabilă a lui Rudolf — şi să vorbim despre ea trebuie — riscăm uşor să rostim un cuvânt de prisos. Dar nu e bine nici unul mai puţin, ci, în ce mă priveşte, felul acesta de a fi, manifestările lui, mi-au apărut totdeauna prin prisma unui demonism absolut naiv, pueril, de iazmă rea şi uneori aveam impresia că-i văd reflexul râzând în ochii lui albaştri, atât de

---

[130] Mai încet! mai încet! *(LAT)*

frumoşi.

De-ajuns, cum spuneam, că Schwerdtfeger fusese serios preocupat de boala lui Adrian. Se interesa adesea telefonic la Frau Schweigestill de starea bolnavului, şi se oferea să vină îndată ce vizita lui ar fi putut fi suportată, ar fi fost agreată, ca un mic divertisment. Aşa că, de îndată, după ce lui Adrian începu să-i meargă mai bine putu să vină, manifestă cea mai mişcătoare bucurie în clipa revederii şi la începutul vizitei i se adresă de două ori lui Adrian cu "tu" pentru ca a treia oară, în faţa rezervei întâmpinate, să se corecteze, să rămână la prenume şi la "dumneata". Întrucâtva pentru consolare, şi cu titlu experimental, şi Adrian i se adresă de câteva ori pe numele de botez, nu sub forma lui intimă de diminutiv, care era uzual în raporturile cu Schwerdtfeger, ci pe numele întreg, simplu, adică Rudolf, dar renunţă foarte repede. Îl felicită, de altfel, pentru frumoasele succese pe care violonistul le repurtase în ultima vreme. Dăduse, la Nürnberg, un recital, şi făcuse senzaţie, în faţa publicului şi a presei, printr-o remarcabilă interpretare a Partitei în mi major de Bach (pentru vioară solo). Urmarea a fost apariţia lui ca solist la unul din concertele de la Odeon ale Academiei din München, unde l-a interpretat pe Tartini cu o puritate, o suavitate şi tehnică desăvârşite, ce au plăcut enorm. S-a trecut peste tonul său mic. Oferea, în schimbul lui, compensaţii de natură muzicală (şi chiar personală). Avansarea lui în postul de concertmaistru al orchestrei Zapfenstosser, al cărui titular de până acum se retrăsese pentru a se consacra exclusiv învăţământului era, cu toată tinereţea lui — şi arăta sensibil mai tânăr decât în realitate, ba, lucru ciudat, mai tânăr chiar decât în epoca la care îl cunoscusem — această avansare, zic, era fapt împlinit.

Cu toate astea, Rudi părea deprimat, din cauza unor anumite împrejurări din viaţa sa particulară, din cauza legăturii lui cu Ines Institoris , despre care i se confesa pe larg lui Adrian între patru ochi de altfel, expresia asta, "între patru ochi", nu este chiar potrivită sau, mai bine zis, suficientă, pentru că lucrul s-a întâmplat în odaia cufundată în întuneric şi cei doi nici nu se vedeau, sau îşi vedeau numai umbrele — ceea ce a constituit o încurajare, o uşurare, fără îndoială, pentru Schwerdtfeger, în mărturisirile sale. Se întâmplase să fie o zi extraordinar de luminoasă, de senină şi însorită de ianuarie — eram în 1919 — şi, îndată după sosirea lui Rudolf şi după salutările schimbate, afară, în aer liber, pe Adrian îl apucaseră dureri de cap atât de violente încât îşi rugă musafirul să-i împărtăşească, cel puţin un timp, remediul verificat al obscurităţii. Aşa că au trecut din odaia cu Victoria de la Samothrake, unde stătuseră la început, în odaia stareţului şi au blindat-o cu obloane şi perdele până a ajuns aşa cum ştiam şi eu: la început tenebre totale, apoi, încetul cu încetul , apăreau indistinct amplasamentele mobilei şi mai apoi, pereţii începeau să radieze o uşoară paloare, datorită celor câteva raze de lumină care, totuşi, mai reuşeau să se strecoare de-afară. Adrian în jilţul său, de pluş, în beznă, se scuză de câteva ori că-i ceruse acest lucru, dar Schwerdtfeger, care se aşezase în scaunul Savonarola de la masa de scris, spunea ca n-are absolut nimic de obiectat. Dacă lui Adrian îi făcea bine — şi îşi dădea perfect seama cât de bine trebuia să-i facă — atunci şi el se simţea excelent. Vorbeau cu vocea scăzută, chiar foarte încet, în parte din cauza stării lui Adrian, care incita la asta, în parte şi din cauză că, în întuneric, involuntar, glasul scade. Mai izvorăşte din întuneric şi o anumită tendinţă spre tăcere, spre încetarea discuţiei, dar educaţia lui Schwerdtfeger, făcută la Dresda, şi rutina lui mondenă nu-i permiteau pauze, aşa că arunca punţi de volubilitate peste punctele moarte ale

conversaţiei, în ciuda incertitudinii in care-l lăsa bezna în privinţa reacţiei asupra interlocutorului. Au trecut în revistă situaţia politica, o adevărată aventură, luptele din capitala Reichului, ajunseră la ultimele noutăţi din creaţia muzicală şi Rudolf îi fluieră, cu multă puritate, câte ceva din *Nopţi în grădinile Spaniei* ale lui De Falia şi din Sonata pentru flaut, vioară şi harpă de Debussy. I-a fluierat şi bourr6e-ul din *Love's Labour's Lost,* exact în tonalitatea indicată, şi imediat după aceea tema comică a căţeluşei plângând, din suita pentru marionete *Nelegiuita viclenie,* fără ca să poată să-şi dea seama dacă lui Adrian îi făcea plăcere sau nu. Apoi, oftând, spuse că, în fond, n-are nici o poftă de fluierat, că-i e inima tare grea, sau poate că nu chiar grea, dar că era indispus, amărât, fără răbdare, în fine, încurcat şi îngrijorat, aşa că, tot prost era. De ce? Nu-i venea uşor să răspundă, lucru firesc, şi nu se cuvenea să-i fie uşor, numai că între prieteni, discreţia nu prezintă atâta importanţă şi nu eşti obligat la atâta fereală în chestii de femei, cu toate că el respecta, de obicei, codul omului de onoare, şi nu pălăvrăgea. Dar nici un simplu cavaler nu era, lumea se înşela foarte mult dacă-l vedea sub acest aspect — un băiat de viaţă superficial, un *amoroso,* asta ar fi rost oribil. Era om, era artist, puţin îi păsa de discreţia cavalerească — şi Adrian ştia probabil la ce se refera, ştia desigur tot atât de bine ca şi restul lumii. Într-un cuvânt, era vorba de Ines Rodde, Institoris mai bine zis, şi de legăturile lui cu ea, de care nu era cu nimic vinovat. "Nu-s eu de vină, Adrian, crede-mă! N-am sedus-o eu, ea m-a sedus pe mine, şi coarnele micului Institoris, ca să întrebuinţez şi eu expresia asta prostească, sunt exclusiv opera ei, nu a mea. Ce poţi să faci când o femeie se cramponează de tine ca o naufragiată şi te vrea de amant? Poţi să-ţi laşi surtucul în mâinile ei şi să fugi? Nu, azi nu se mai poate aşa ceva, sunt şi pe chestia asta reguli cavalereşti cărora nu li te poţi sustrage, mai ales când, pe deasupra , femeia e şi nostima, chiar dacă puţin fatală şi melancolică. Dar dacă-i vorba, fatal şi melancolic era şi el, un artist surmenat şi adesea chinuit; nu era un descreierat, un vagabond sau cum şi l-o mai fi închipuind lumea. Ines îşi imagina pe seama lui fel de fel de lucruri, toate false, şi" asta făcea ca raporturile dintre ei să fie şi ele falsificate, ca şi cum asemenea raporturi n-ar fi fost în sine destul de false şi n-ar fi comportat necontenit atâtea situaţii stupide, atâta nevoie de precauţii sub toate aspectele. Ines trecea peste toate astea mult mai uşor, pentru simplul motiv că îl iubea cu pasiune — şi el putea spune lucrul acesta cu-atât mai mult, cu cât dragostea ei se întemeia pe imagini false. Din acest punct de vedere era cel dezavantajat, căci nu o iubea: "N-am iubit-o niciodată, mărturisesc foarte sincer; am avut totdeauna pentru Ines sentimente frăţeşti, camaradereşti, şi dacă m-am încurcat în halul ăsta, dacă m-am lăsat târât în această legătură absurdă de care ea se cramponează e, din partea mea, o simplă obligaţie galantă". Trebuia să-i mai spună, confidenţial, un lucru: E ceva scabros, chiar degradant, când pasiunea, o pasiune devorantă, vine de la femeie, în timp ce bărbatul nu-şi îndeplineşte decât o obligaţie cavalerească. E un fel de intervertire a raporturilor de posesiune şi duce la o prioritate jenantă a femeii în dragoste, încât a ajuns să fie silit a mărturisi şi fără ocol că Ines face uz de persoana lui, de corpul lui aşa cum s-ar cuveni să facă un bărbat cu o femeie — la care se mai adaugă şi gelozia ei morbidă, crispată şi, natural, total nejustificată, urmărirea posesiunii exclusive, nejustificată, după cum spusese, pentru că-i era de ajuns, ba era chiar sătul de ea şi de îmbrăţişările ei, şi interlocutorul său invizibil nici nu-şi putea da seama de balsam însemna pentru el, în special în asemenea împrejurări, apropierea unui bărbat ca Adrian, pe care-l preţuia atât de

mult, ambianţa lui, schimbul de idei cu un astfel de om. În general, lumea îl judeca greşit: îi era mult mai agreabilă a convorbire serioasă, exaltantă, stimulatoare, cu un bărbat ca Adrian, decât să se culce cu femei; dac-ar fi să se caracterizeze el însuşi, crede că, după o examinare mai atentă, ar trebui să se considere o fire platonică.

Şi imediat, ca şi cum ar fi vrut să ilustreze cele rostite, începu să vorbească despre concertul pentru vioară şi orchestră pe care dorea atât de mult să i-l scrie Adrian, să i-l scrie lui, pe măsură şi, dacă s-ar fi putut, cu drepturi exclusive de execuţie; ăsta era visul lui! "Am nevoie de dumneata, Adrian, pentru ridicarea mea, pentru desăvârşi-rea, pentru ameliorarea şi chiar pentru purificarea mea, într-o anumită măsură, de toate celelalte poveşti. Pe cuvântul meu, aşa stau lucrurile, niciodată o problemă, o necesitate nu m -a stăpânit mai serios. Concertul pe care mi-l doresc de la dumneata vreau să fie expresia cea mai concentrată, aş spune: simbolul acestei necesităţi, şi-ai face minunat, mult mai bine decât Delius, decât Prokofiev, cu o primă temă nemaipomenit de simplă şi de cantabilă în partea principală, revenind după cadenţă — acesta-i totdeauna momentul optim în concertul pentru vioară clasic, când, după acrobaţiile solistului, reintră prima temă. Dar dumneata n-ai nevoie să-l faci aşa, n-ai nevoie să-i scrii nici o cadenţă, astea-s zorzoane învechite, poţi răsturna toate convenţiile şi poţi trece chiar şi peste ordinea părţilor — nu-i nevoie deloc să aibă părţi; dac-ar fi după *mine, Allegro molto* ar putea sta foarte bine şi la mijloc, un veritabil tril al diavolului la care ai jongla cu ritmul cum numai dumneata ştii s-o faci, iar *Adagio* ar putea apărea foarte bine la sfârşit, ca o apoteoză — cu cât mai neconvenţional, cu-atât mâi bine şi, in orice caz, voiam s-o spun de pe-acum, am de gând să cânt astfel, încât să-i podidească lacrimile pe oameni. Aş vrea să mi-l însuşesc organic, să-l pot cânta şi în somn, să-i alint fiecare hotă ca o mamă iubitoare; ce mamă i-aş fi, iar dumneata, tată — ar fi ca un copil al nostru, un copil platonic — da, concertul nostru ar fi atât de mult împlinirea tuturor celor ce înţeleg eu prin platonic..."

Aşa grăit-a, atunci, Schwerdtfeger. Am vorbit de mai multe ori bine despre el în filele acestea, şi la fel şi astăzi; trecându-le toate în revistă, am pentru el un sentiment de îngăduinţă, mişcat poate într-o bună măsură şi de sfârşitul lui tragic. Dar acum cititorul va înţelege poate mai bine anumite expresii folosite de mine cu privire la Rudolf, acea "naivitate de iazmă rea", sau "demonism pueril". În locul lui Adrian — dar, natural, e absurd să mă situez în locul lui Adrian — multe dintre expresiile lui Rudolf nu le-aş fi tolerat. Abuzase de întuneric. Nu numai că a mers, în repetate rânduri, prea departe cu sinceritatea în privinţa raporturilor lui cu Ines — a mers prea departe şi în alt sens, culpabil şi diabolic de departe — ispitit de întuneric aş zice, dacă noţiunea de ispită şi-ar avea aici locul şi n-ar fi mai bine de spus o îndrăzneaţă incursiune a familiarismului în solitudine.

Acesta-i, în realitate, numele raporturilor lui Rudi Schwerdtfeger cu Adrian Leverkühn. Incursiunea s-a prelungit ani de zile, şi nu i se poate tăgădui un anume succes, trist succes: cu timpul solitudinea s-a dovedit vulnerabilă în faţa solicitării, dar, e drept, a dus la pieirea solicitatorului.

XXXIV

În perioada în care starea sănătăţii sale ajunsese cât se poate de proastă, Leverkühn îşi comparase chinurile nu numai cu junghiurile ca de cuţit simţite de micuţa sirenă: mai folosise, într-o convorbire, şi o

altă imagine, intuită cu o impresionantă exactitate, şi de care mi-am amintit câteva luni mai târziu, în primăvara lui 1919, când povara bolii pierise ca prin farmec şi spiritul său, ca o pasăre fenix, atingea culmile libertăţii cu o forţă fecundă uluitoare, neîngrădită, ca să nu zic: dezlănţuită, în orice caz neîntreruptă, tumultuoasă, care-ţi tăia respiraţia — şi tocmai acea imagine îmi dezvălui că nu exista între cele două stări ale lui, cea depresivă şi cea exaltată, un antagonism lăuntric bine conturat, care să le distingă categoric una de cealaltă, că nu erau lipsite chiar de o oarecare coerenţă ci, dimpotrivă, că una se pregătise în cealaltă şi, într-o anumita măsură, era cuprinsă în ea — precum la fel de adevărat era, pe de altă parte, că înflorirea perioadei de sănătate şi creaţie n-a fost deloc a epocă de tihnă ci, în felul ei, tot una de tribulaţii, de frământare, de dureri... Ah, tare prost mai scriu! Năzuinţa de a spune toate deodată face ca frazele mele să se reverse, să se depărteze de ideea la a cărei formulare porniseră şi ajung sa se lase impresia că rătăcesc în neştire. Fac bine că o iau înaintea cititorului cu această critică. Dar pripeala, faptul că ideile îmi sunt răvăşite, toate astea se datorează emoţiei trezite de amintirea timpului despre care scriu, epoca de după prăbuşirea statului german autoritar, dezmăţul ei discursiv cu-atât de profunde, de răscolitoare consecinţe, care atrăsese şi gândirea mea în vârtejul ei, năpădind cu tot soiul de noutăţi concepţia mea cuminte despre lume, şi pe care nu-mi era deloc uşor să le prelucrez. Sentimentul că se sfârşea o epocă ce îngloba nu numai secolul al XIX-lea, ci mergea mult în urmă, până la lichidarea evului mediu, la sfâşierea legăturilor scolastice, la emanciparea individului, la naşterea libertăţii, o epocă ce trebuia, la drept vorbind, considerată ca o extensiune a sferei mele spirituale, într-un cuvânt, o epocă a umanismului burghez; — sentimentul, zic, că-i bătuse ceasul, că în viaţă se petrecuse o mutaţie, că lumea intra sub semnul unei alte constelaţii, fără nume încă — acest sentiment ce mă incita la cea mai atentă receptivitate era, în fond, produsul nu al sfârşitului conflagraţiei, ci al izbucnirii ei, la paisprezece ani de la naşterea unui nou secol, era sentimentul ce stătuse la baza panicii, a îngrozirii în faţa destinului, încercat atunci de oamenii de categoria mea. Nici o minune, aşadar, că înfrângerea şi dezagregarea îl amplificau până la paroxism, nici o minune, totodată, că într-o ţară prăbuşită ca Germania, el să fie mai categoric stăpân pe spirite decât la popoarele învingătoare, unde starea sufletească, tocmai mulţumită victoriei, era mult mai conservatoare. Ele nu resimţeau nicidecum războiul ca pe o imensă, profundă incizie istorică separatoare, aşa cum ne apărea nouă, ci vedeau în el mai curând o tulburare fericit rezolvată după sfârşitul căreia viaţa avea s-o apuce iarăşi pe vechiul făgaş. Le invidiam din cauza asta. Invidiam îndeosebi Franţa, pentru că victoria îi asigurase, cel puţin aparent, justificarea şi confirmarea mentalităţii burgheze conservatoare; pentru că-şi putea permite, prin triumful ei, sentimentul de a se simţi in securitate în raţionalismul clasic. Incontestabil că pe vremea aceea mai bine şi mai la mine acasă m-aş fi simţit dincolo de Rin decât dincoace, unde cum spuneam, multe elemente noi, distructive, nelinişţitoare, pe care totuşi, dintr-un spirit de echitate încercam să mi le explic, veneau să impieteze asupra concepţiei mele despre lume — şi spunând acestea mă gândesc la serile de nesfârşite discuţii confuze din locuinţa din cartierul Schwabing a unui anume Sixtus Kridwiss, întâlnit în salonul familiei Schlaginhaufen (voi reveni îndată asupra lui, spunând acum, în trecere, doar că întâlnirile şi consfătuirile de intelectuali ce aveau loc la el, şi la care am participat de mai multe ori, dintr-un pur spirit de conştiinciozitate, însemnau pentru mine un adevărat sacrificiu — şi că,

pe de altă parte, asistam în acelaşi timp, dintr-o apropiere plină de profundă prietenie, cu tot sufletul, emoţionat şi adesea îngrozit, la geneza unei opere, nu lipsită de anumite relaţii, temerare şi profetice, cu acele dezbateri, confirmându-le şi realizându-le pe un plan superior, creator...). Dacă mai adaug că pe lângă toate astea mai aveam de îndeplinit şi îndatoririle mele didactice şi că nu-mi puteam permite să-mi neglijez obligaţiile de cap de familie, se va înţelege uşor că eram supus la un efort excesiv care, împreună cu o alimentare săracă în calorii, mi-au redus greutatea corporală într-o măsură destul de apreciabilă.

Amintesc acestea tot ca să caracterizez vremurile de-atunci, schimbătoare, pline de primejdii, nu ca să trezesc compătimirea cititorului pentru neînsemnata mea persoană, căreia nu i se cuvine, în aceste memorii, decât un loc în ultimul plan. Mi-am mai exprimat regretul că, în zelul meu de povestitor, las, pe ici, pe colo, impresia că gândurile îmi sunt împrăştiate. E însă o impresie eronată, pentru că urmăresc şirul lor cu multă rigoare şi n-am uitat că voiam să ajung la o a doua comparaţie, impresionantă, revelatoare, folosită de Adrian în timpul durerilor sale chinuitoare, pe lângă aceea cu "micuţa sirenă".

Cum mă simt? îmi spunea el atunci. Cam ca Ioan Mucenicul în cazanul cu ulei. Întocmai aşa trebuie să mă vezi în închipuirea ta: Stau ghemuit în căldare ca un martir pios şi dedesubt pâlpâie şi trosneşte vesel un foc de buşteni aţâţat sârguincios, cu nişte foaie mici, de mână, de-un biet om de treabă; sub ochii maiestăţii sale imperiale trebuie să ştii că acel împărat e Nero — un sultan măreţ, trufaş, care poartă pe spinare o bucată de brocart italienesc — şi priveşte cum sluga călăului, cu şorţ mic de piele şi pelerină scurtă pe umeri, îmi toarnă pe ceafă cu un linguroi cu coada lungă din uleiul clocotind în care-s ghemuit cu evlavie. Mă unge cum se unge friptura cu sosul ei, o friptură infernală, lucru demn de văzut, şi eşti şi tu poftit să te amesteci în asistenţa sincer interesată, să priveşti de după zaplaz, printre magistraţi, public poftit anume, unii cu turbane, alţii cu tichii de-ale noastre vechi nemţeşti şi cu pălării pe deasupra, târgoveţi cumsecade, veniţi să vadă — şi pofta lor de privit e pusă sub protecţia halebardierilor, îşi arată unul altuia ce păţeşte cel ajuns friptură infernală. Stau cu două degete pe obraz şi două sub nas. Un burtos ridică mâna, parc-ar vrea să spună: "Ferească Dumnezeu pe oricine de-aşa pacoste!" Pe feţele femeilor se citeşte convingerea neroadă. Vezi? Suntem cu toţii strânşi grămadă. E o scenă familiară, plină de figuraţie. Căţeluşul stăpânitorului Nero a venit şi el, să nu rămână cumva vreun locşor gol. Are o mutră de grifon furios. În fund se văd ziduri de cetate, turnuri ţuguiate, coame de acoperiş din Kaisersaschern...

Fireşte, ar fi trebuit să spună din Nürnberg. Pentru că ceea ce descria Adrian, cu aceeaşi evidentă cunoaştere intimă cu care descrisese sirena, cum trupul ei de femeie sfârşeşte în coadă de peşte, era, recunoscusem de mult, înainte de a-şi fi încheiat el descrierea, era, zic, prima filă din seria de gravuri a lui Dürer dedicată Apocalipsului. Cum să nu-mi fi revenit în minte această comparaţie, ce-mi păruse stranie şi destul de vagă, atunci, dar îmi stârnise totuşi anumite bănuieli mai târziu când mi se dezvălui cu încetul intenţia lui Leverkühn, opera sa viitoare, pe care era stăpân, dar totodată îl domina şi în ve-derea căreia îşi adunase puterile în timp ce zăcea chinuit, zdrobit? N-aveam eu dreptul să spun că la artist stările depresive şi cele elevate, fecund-creatoare, boala şi sănătatea, nu sunt câtuşi de puţin riguros distincte? Că, mai curând, în timp de boală şi, cum s-ar spune, la adăpostul ei, elementele de sănătate acţionează, mai mult chiar,

sănătatea preia unele elemente morbide şi le transformă în ferment de geniu? Aşa stau lucrurile, şi numai unei prietenii care mi-a adus multe griji şi spaime, dar mi-a şi umplut inima de mândrie datorez faptul de a fi înţeles că geniul este o formă de forţă vitală profund înrădăcinată şi încercată în boală, din boală creând şi prin ea devenind creatoare.

Ideea oratoriului apocaliptic, preocuparea lui nemărturisită de pe atunci data, din vremea epuizării aparent depline a forţelor lui vitale, iar vehemenţa, rapiditatea cu care mai târziu l-a pus — în câteva luni — pe hârtie, m-a făcut întotdeauna să mă gândesc că perioada lui de prostraţie îi fusese un fel de refugiu, de ascunzătoare, unde se retrăsese dintr-un impuls firesc, pentru ca nevăzut, neauzit, nebănuit de nimeni, complet separat, dureros izolat de viaţa noastră de oameni sănătoşi, să nutrească şi să dezvolte proiecte cărora sănătatea banală, comună nu le era deloc mediu propice, nu le dădea curajul aventurii, proiecte ce şi ele trebuiau smulse, furate din lumea subterană, aduse de-acolo la suprafaţă, la lumină. Că intenţiile lui mi se dezvăluiau numai pas cu pas, câte puţin la fiecare vizită, am mai spus. Scria, schiţa, culegea, studia şi combina; lucrurile astea nu mi le putea ascunde, şi făceam constatarea cu o profundă satisfacţie lăuntrică, întrebările, dibuirile mele se izbeau, săptămână după săptămână, de un fel de fereală, jumătate glumă, jumătate mister nu chiar lipsit de suspiciune necurată, o discreţie ca o protecţie, o apărare, sfioasă şi enervantă, un râs cu sprâncenele încruntate, expresii ca": "Mai lasă-te de-atâta curiozitate indiscretă, păstrează-ţi puritatea sufleţelului!" Sau: "Nu te grăbi, dragul meu, oricând vei afla, tot prea devreme va fi!" Sau, mai limpede, şi ceva mai dispus la mărturisiri: "Da, da, dospesc aici sfinte orori. Nu-i chiar aşa uşor să scapi de virusul teologic din sânge. Când nu te-aştepţi, atunci te pomeneşti cu-o afurisită de recidivă!"

Aluzia confirma bănuieli trezite de lecturile lui. Zărisem pe masa de lucru o carte veche extraordinară, o traducere franceză în versuri, de prin secolul al XIII-lea, a viziunii Sfântului Pavel (originalul grecesc data din secolul al IV-lea). La întrebarea cum ajunsese la el, mi-a răspuns:

— Rosenstiel mi-a adus-o. Nu-i prima raritate de care-mi face rost. E o femeie descurcăreaţă. A simţit că am un fel de slăbiciune pentru oamenii coborâţi. Vreau să spun: coborâţi în infern. Asta creează o familiaritate între personaje altminteri foarte disparate, cum sunt Pavel şi Enea al lui Virgil. Ţi-aduci aminte cum îi citează Dante înfrăţiţi, ca doi inşi ce-au fost împreună "acolo, jos"!

Îmi aduceam aminte.

— Din nefericire, *filia hospitalis*[131] a ta nu ţi-o poate citi.

— Nu, râse el, la franţuzeasca veche trebuie să mă folosesc de ochii mei.

Pentru că, într-adevăr, pe vremea când nu se putea folosi de ochii săi, când apăsarea chinuitoare pe ei şi în adâncul lor îi făcea cititul imposibil, Clementine Schweigestill trebuise să-i citească adeseori şi se-ntâmpla să dea peste lucruri ce puteau lăsa impresii destul de ciudate unei fete cumsecade de la ţară — dar care, la urma urmei, nu erau chiar atât de nelalocul lor când ieşeau de pe buze. Am întâlnit-o şi eu pe copila aceasta de treabă, la Adrian, în odaia stareţului, el lungit în fotoliul cumpărat la Bernheim, ea şezând cu spinarea ţeapănă în jilţul Savonarola, la masa de scris, şi citindu-i, cu glas tare — cu accentul acela mişcător, greoi, afectat, de nemţească literară de şcoală primară — citindu-i, zic, extaticele întâmplări ale Mechthildei de la Magdeburg dintr-o carte veche, mucegăită, cu scoarţe de carton — ajunsă acolo

---

[131] Fiica gazdei *(lat.).*

desigur tot mulţumită isteţei de Rosenstiel. M-am aşezat în tăcere pe banca din colţ, ascultând o vreme cu uimire această pioasă, insolită şi excentrică lectură bâlbâită.

Şi aşa am aflat că treaba asta se întâmpla frecvent. În portul ei ţărănesc pur, vădind supravegherea religioasă, adică: o bluză din stofă de lină verde ca măslina, încheiată sus la gât cu năsturei metalici deşi, unul lângă altul, corsajul apăsându-i bustul tânăr şi sfârşind într-un vârf ca de inimă adus în jos peste o fusta foarte creaţă, lungă până la călcâie, iar ca unică podoabă, sub panglicuţa de la gât, un lănţişor din monede vechi de argint, tânăra fată cu ochii căprui şedea lângă bolnav şi îi citea, cu tonul ei de şcolăriţă, ca o litanie, din cărţi împotriva cărora desigur că domnul părinte n-ar fi avut nimic de obiectat: literatură

[necreştină şi medievală de viziuni şi speculaţii asupra lumii celeilalte. Când şi când, Frau Schweigestill mai vâra capul pe uşă, să vadă ce-i face fata, de care, oricum, ar fi avut nevoie în casă, dar încuviinţa îndată bucuroasă, cu un semn din cap, şi se retrăgea. Sau se întâmpla să se aşeze şi ea pe un scaun lângă uşă vreo zece minute, să asculte, dispărând apoi fără zgomot. Dacă fata nu-i citea din rătăcirile Mechthildei, atunci din cele ale Hildegardei de la Bingen. Şi dacă nici astea nu erau, atunci desigur o *Historia Ecclestastica gentis Anglorum*[132] tălmăcită în nemţeşte, a învăţatului călugăr Beda Venerabilis, operă ce păstrează o bună parte din fanteziile celtice despre lumea cealaltă, viziuni din timpurile primitive irlandeze şi anglo-saxone. Toată literatura asta extatică, vestitoare a Judecăţii de Apoi, aţâţând pedagogic spaima de pedeapsa eternă a escatologiei precreştine şi a creştinismului primitiv, constituia o ţesătură de tradiţii extrem de densă, mişunând de repetări, in care Adrian se învăluia ca o crisalida, pentru a-şi crea starea de spirit necesară unei opere ce concentra toate elementele ca într-un focar, înmănunchindu-le apoi într-o sinteză artistică unică, monstruoasă, prezentând-o —asta-i era doar menirea neînduplecată — ochilor omenirii ca pe-o oglindă a revelaţiei, să vadă ce-o aşteaptă şi cât de curând.

"S-apropie sfârşitul, iată-l, sfârşitul, s-apropie, vine! Răsare, se prăvale peste tine, tu ce locuieşti acest pământ!" Cuvintele puse de Leverkühn în gura *tesiis-ului,* martorul, într-o melodică spectrală construită din succesiuni de cvarte perfecte şi cvinte micşorate bazate pe armonii străine susţinute, ce dau apoi textului acel *responsorium* temerar-arhaic, repetat, de neuitat — în două coruri pe patru voci în antifonie — aceste cuvinte, zic, nu fac câtuşi de puţin parte din *Apocalipsa Sfântului Ioan;* ele îşi au originea într-un alt strat al profeţilor exilului babilonic, în viziunile şi lamentările lui Ezechiel, şi se află, de altfel, într-o foarte ciudată relaţie de dependenţă cu misterioasa *Epistolă din Patmos* din timpul lui Nero. Aşa, de pildă, *înghiţitul cărţii,* pe care Albrecht Dürer are temeritatea să o ia ca temă a uneia din gravurile sale în lemn, este împrumutată aproape cuvânt cu cuvânt din Ezechiel, afară de amănuntul că ea, cartea (sau "sulul" pe care sunt scrise lamentările şi vaietele şi blestemele) capătă în gura docilului mestecător gustul dulce al mierei. La fel şi cu faimoasa curvă, femeia călare pe dobitoc, pe seama căreia nürnberghezul se amuzase când a desenat-o, folosindu-se de un studiu de portret al unei curtezane veneţiene adus cu sine din Cetatea Dogilor — este şi ea descrisă de Ezechiel, foarte pe larg şi cu aceleaşi întorsături de frază. Există, într-adevăr, o tradiţie a Apocalipsului care furnizează acestor extatici viziuni şi aventuri într-o anumită măsură gata elaborate — oricât ar

---

[132] Istoria bisericească a poporului englez *(lat)*

părea, din punct de vedere psihologic privind, ciudat ca un om să aiureze azi după acelaşi tipic după care a aiurat altul înaintea lui, şi să poţi cădea în extaz nu după capul tău, ci împrumutând de la alţii, după şablon. Şi totuşi, aşa stau lucrurile. Şi mă refer la ele în legătură cu constatarea că Leverkühn, în incomensurabila sa lucrare corală nu s-a limitat deloc, în ce priveşte textul, la *Apocalipsa Sfântului Ioan,* ci a folosit, pot spune, întreaga pomenită moştenire de izvoare vizionare anterioară şi a cuprins-o în opera sa, astfel că se poate vorbi despre crearea unui Apocalips nou, al lui, într-o oarecare măsura un rezumat al tuturor vestirilor despre sfârşitul lumii. Titlul, *Apocalipsis cum figuris,* este un omagiu adus lui Dürer, destinat să scoată în relief vizualul şi întruchiparea în real, minuţia grafică, totala saturare a spaţiului cu detalii fantastice şi precise, comune ambelor opere. Dar fresca gigantică a lui Adrian era departe de a urma programatic cele cincisprezece desene ale nürnberghezului. E-adevărat, rezonanta sa copleşitoare de operă de artă desăvârşită se reazemă pe multe din cu-vintele misteriosului document ce-l inspirase şi pe celălalt, pe Dürer; dar Adrian a lărgit domeniul posibilităţilor muzicale, ale corurilor, ale recitativelor, ale ariilor, incluzând în compoziţia sa unele din pasajele sumbre ale psaltului, de pilda acel sfâşietor "Căci plin e sufletul meu de jale, iar viaţa mea-i aproape de infern", precum şi cele mai expresive imagini de groază, clamări, din scripturile apocrife, şi de asemenea unele fragmente din lamentările lui Ieremia, ce-ar avea astăzi un efect de indicibilă atracţie, precum şi multe altele, mai vechi, mai uitate, toate la un loc trebuind să contribuie la a crea impresia că se cască o altă lume, că a venit ziua socotelilor, că-ncepe pogorârea în infern, şi aici el insera şi dezvolta reprezentările lumii celeilalte, în stadii succesive, demonismul, antichitatea, şi creştinismul până la Dante, prelucrându-le în mod vizionar. Paleta sonoră a lui Leverkühn are mult din poezia lui Dante, şi mai mult încă din acel tablou mural în care îngerii suflă în trâmbiţele ce-anunţă sfârşitul lumii, corabia lui Caron îşi răstoarnă încărcătura, morţii învie, sfinţii se închină, măşti diabolice aşteaptă doar semnul lui Mirios cel încolăcit de şerpi, dar osânditul, cu cărnuri voluptuoase, prins, smuls, luat pe sus de fiii rânjiţi ai iadului, începe sfâşietoarea coborâre, acoperindu-şi un ochi cu palma şi cu celălalt privind plin de oroare pierzania eternă; iar nu departe de-acolo, mila Domnului scoţând spre mântuire două suflete de păcătoşi — într-un cuvânt, e vorba de construcţia de grupuri şi scene de la Judecata de Apoi.

Ierte-se omului de cultură care până la urmă totuşi sunt, dacă atunci când încearcă să vorbească despre o operă ce-i este atât de tulburător apropiată, o pune alături, o compară cu anumite monumente bine cunoscute. O fac pentru liniştirea mea, de care şi astăzi mai am nevoie când vorbesc despre ea, cum aveam în zilele când, cu spaimă, uimire, consternare, cu mândrie, asistam la geneza sa, sentimente datorate, presupun, devotamentului şi iubirii mele pentru creatorul ei, dar în realitate opera depăşea capacitatea mea psihică de înţelegere şi mă tulbura până la zguduire. După acea primă perioadă de tăinuire şi fereală însă, Adrian permise prietenului său din copilărie accesul la toată activitatea şi preocupările sale, aşa că la fiecare vizită la Pfeiffering — şi, firește, mă duceam cât mai des îmi era cu putinţă, aproape în fiecare sâmbătă şi duminică — îmi era îngăduit să ascult noi fragmente, pe măsură ce se năşteau: adăugiri şi concepte de-o amploare uneori de necrezut, de la o săptămână la alta, aşa că, mai ales dacă ţineai seama de complexitatea spirituală şi tehnică a facturii, supusă unor legi severe, cineva deprins cu un proces de creaţie

burghez, moderat şi ponderat, avea de ce păli înspăimântat. Da, mărturisesc, în spaima mea poate puţin cam naivă, spaimă de fiinţă muritoare, în faţa acestei opere, factorul cel mai important era repeziciunea pur şi simplu tulburătoare cu care se înfiripa — grosul lucrării fusese elaborat în patru luni şi jumătate, un interval de timp de abia suficient pentru simpla scriere mecanică, pentru simpla copiere.

Era evident, Leverkühn însuşi recunoştea: trăise atunci într-o tensiune care era orice numai agreabilă nu, o stare de inspiraţie, chinuitoare, tiranică, în care străfulgerarea unei probleme, enunţarea ei, însăşi elaborarea compoziţiei, ce-l preocupa în permanenţă, erau unul şi acelaşi lucru cu rezolvarea, o iluminare ce nu lăsa timp niciodată ideilor, în goană una după alta, să-l înrobească: de abia dacă putea să le urmărească fugar, să le noteze cu condeiul, cu creionul. Cu toate că sănătatea-i era cât se poate de şubredă încă, lucra zece ore pe zi şi chiar mai mult, doar cu o scurtă întrerupere la prânz şi, când şi când, făcea câţiva paşi în aer liber, pe lângă iaz sau pe Zionstiel — mici excursii grăbite, semănând mai mult a încercări e evaziune decât a plimbări de recreare, şi puteai recunoaşte după mersul lui, ba precipitat, ba şovăitor, că plimbarea nu era decât o altă formă de neostenită agitaţie. De multe ori, în serile de sâmbătă, petrecute în tovărăşia lui, văzusem cât de puţin era stăpân pe sine, cât de puţin era în stare să se menţină într-o oarecare destindere, vorbind cu mine dinadins despre chestiuni de toate zilele, lucruri fără importanţă. Parcă-l văd cum se încorda deodată, privirea îi încremenea cercetătoare, buzele i se desprindeau uşor una de alta şi în obraji îi apărea, brusc, o îmbujorare nelinişţitoare pentru mine. Ce era asta? Să fi fost oare una din acele iluminări melodice cărora le era, pe vremea aceea, aş zice: expus, şi prin care forţele misterioase, cu hotărâre ignorate de mine, îşi respectau angajamentul — încolţirea in spiritul său a uneia din acele teme de o plasticitate magistrală, abundând în opera sa apocaliptică, pentru ca să fie imediat dominată, temperată, ca să zic aşa, apucată de zăbale, pusă în frâu şi la focul ei, aliniată, devenind piesă componentă a compoziţiei? Îl mai văd şi acum trecând la masa lui de lucru, murmurând "Spune", spune, vorbeşte mai departe!" şi deschizând schiţa de orchestraţie cu atâta vehemenţă, că uneori sfâşia câte o filă prea brutal întoarsă şi, cu o grimasă, un amestec de expresii pe care nu încerc să-l definesc, dar care în ochii mei desfigura frumuseţea inteligentă şi mândră a chipului său, oprindu-şi privirea acolo unde, poate, era notat acel cor de groază al unei omeniri fugărite ce alerga împleticindu-se, prăvălindu-se în ţărână, călcată în picioare de cei patru cavaleri, sau poate sinistra chemare "Vaietul păsării" încredinţată măcăitului batjocoritor al fagotului, sau poate chiar acel cântec alternat antifonic ce mi-a sfâşiat inima din prima clipă — fuga corală aspră pe cuvintele lui Ieremia:

"De ce oare murmură oamenii cât sunt în viaţă? Murmure oricine, împotriva păcatului său! Iar noi să ne cercetăm, să ne pătrundem firea noastră Şi să mărturisim credinţă Domnului!

Noi, noi am păcătuit
Şi ne-am răzvrătit;
De-aceea pe bună dreptate nu ne-ai cruţat;
Ci peste noi ţi-ai revărsat mânia
Şi ne-ai urmărit şi fără îndurare ne-ai sugrumat.
Şi-ai făcut din noi gunoiul şi scârnăvia neamurilor."

Eu numesc piesa aceasta o fugă şi chiar lasă impresia de fugă, fără

însă ca tema să fie repetată, aşa cum se cuvenea, ci se desfăşoară şi ea pe măsură ce se desfăşoară întregul, astfel ca rigoarea stilului se descompune şi duce, ca să zic aşa, *ad absurdum,* pare să se supună ea artistului — ceea ce nu poate să nu-ţi poarte gândul înapoi la forma arhaică de fugă ale unor anumite *canzoni* şi *ricercari* din perioada dinainte de Bach, în care tema de fugă nu era întotdeauna clar definită şi riguros păstrată.

Se uita într-o parte sau alta, punea mâna pe condei, îl zvârlea deoparte, murmura: "Bine, să rămână pe mâine", şi se întorcea spre mine cu fruntea încă înroşită. Dar eu ştiam, sau mă temeam, că n-o s-o lase "pe mâine" şi că după ce mă voi fi despărţit de el, se va apuca de lucru şi va duce la capăt ceea ce-i venise în minte atât de intempestiv pe când stăteam de vorbă — pentru ca după aceea, cu două tablete de luminai, să dea somnului său profunzimea necesară să-i compenseze durata scurtă şi, o dată cu zorile, să se apuce iar de lucru. Îmi cită:

"Haideţi, psaltule şi harpă, Vreau să mă trezesc devreme."

Asta deoarece trăia cu teama că starea de iluminare cu care fusese dăruit sau blestemat i-ar putea fi luată înapoi prematur şi, într-adevăr, avu o recidivă cu puţin timp înainte de finalul operei, acel înspăimântător final ce-i solicita întreg curajul, final cu totul departe de muzica romantică a mântuirii, confirmând cu atâta neînduplecare caracterul teologic negativ şi neîndurat al întregului — avu, zic, într-adevăr, o recidivă chiar când se pregătea să pună la punct acea năvală policromă de sunete ale masei de alămuri rostogolindu-se din toate părţile şi producând impresia unei prăbuşiri deznădăjduite într-un abis fără fund — o recidivă ce-a durat trei săptămâni, cu aceleaşi dureri şi greţuri ca şi prima oară, o stare, după cum spunea chiar Adrian, în care nu mai ţinea minte nici ce-i aceea compoziţie, nici ce-nseamnă să compui. A trecut şi asta; la începutul lui august 1919 lucra din nou şi, până a se sfârşi această lună cu multe zile însorite şi dogoritoare, totul era gata. Cele patru luni şi jumătate pomenite ca perioadă de creaţie a operei sunt socotite până la începutul perioadei de epuizare. Dacă ţinem seama şi de ea, şi de perioada de lucru finală, a avut nevoie, fapt foarte surprinzător, de şase luni ca să scrie prima versiune a *Apocalipsei.*

XXXIV (continuare)

Asta să fie oare tot ce am de spus în biografia prietenului dispărut, despre lucrarea lui, operă atât de detestată, privită cu oroare, dar şi atât de îndrăgită şi ridicată în slăvi? Nu. De loc. Mai am încă multe pe suflet în legătură cu ea, şi îmi propusesem chiar ca despre unele din trăsăturile sale caracteristice, care — se-nţelege, în neştirbita admiraţie — mă frământau şi mă deprimau, mai bine zis: mă preocupau şi-mi tulburau mintea, îmi propusesem, zic, să încerc să stabilesc o legătură între ele şi speculaţiile abstracte înregistrate cu prilejul mai sus-pomenitelor discuţii din casa domnului Sixtus Kridwiss. Nu ezit să mărturisesc că experienţa, nouă pentru mine, a acestor seri, împreună cu participarea mea la opera solitară a lui Adrian, efortul cerebral pe care mi-l cerea acest fel de viaţă, m-au făcut să slăbesc şapte kilograme.

Kridwiss, grafician, artist ilustrator de cărţi şi colecţionar de xilogravuri colorate şi ceramică din Asia de est, specialitate în care, invitat de cutare sau cutare asociaţie, ţinuse conferinţe destul de documentate şi inteligente în diferite oraşe ale Reichului sau chiar în

străinătate, era un domn mărunt, fără vârstă, cu un pronunţat accent hesso-renan în vorbire, de o neobişnuita vioiciune intelectuală, urmărind, fără vreo legătură spirituală bine determinată, din pură curiozitate, evenimentele timpului, iar tot ce-i ajungea la ureche căpăta, pentru el, "o importanţă enormă". Îi plăcea să facă din locuinţa sa de pe Martiusstrasse în cartierul Schwabing, al cărei salon era împodobit cu fermecătoare stampe chinezeşti în tuş şi culoare (din epoca Sung), un punct de întâlnire al persoanelor conducătoare sau cel puţin marcante din viaţa spirituală a Münchenului — câte mai găzduia pe-atunci între zidurile sale vrednica noastră urbe — şi organiza acolo reuniuni serale numai între bărbaţi, cam discursive, un fel de şedinţe intime ale unei mese rotunde, cu nu mai mult de opt până la zece personalităţi unde te duceai după cină, pe la nouă, ele rezumându-se , fără mari eforturi de ospitalitate din partea amfitrionului, la schimburi libere de idei, într-un cadru lipsit de constrângere. De altfel, nu totdeauna domnea aceeaşi înaltă tensiune intelectuală, deseori se aluneca în conversaţii agreabile, dar banale, dacă nu pentru altceva, pentru motivul că mulţumită înclinărilor şi legăturilor sociale ale lui Kridwiss, nivelul intelectual a l participanţilor era totuşi inegal. Aşa, de pildă, luau parte la şedinţe* doi membri ai familiei ducale de Hessen-Nassau, studenţi la München, tineri amabili pe care Kridwiss îi numea cu o oarecare emfază "frumoşii prinţi", şi prezenţa lor, dacă n-ar fi fost decât faptul că erau cu-atât de mult mai tineri decât noi, impunea oarecare rezervă în discuţii. Nu vreau să spun însă că ne-ar fi stânjenit. Deseori o discuţie mai înaltă evolua, nestingherită, mult deasupra capetelor lor, tinerii păstrându-se într-o tăcere surâzătoare sau făcând pe auditorii serioşi şi uimiţi. Pentru mine personal, mai iritantă era prezenţa amatorului de paradoxuri cunoscut cititorului nostru, doctorul Chaim Breisacher, pe care, după cum am mărturisit-o de mult, nu puteam să-l sufăr, dar perspicacitatea, flerul lui păreau să-l facă indispensabil în asemenea ocazii. Mă indispunea şi faptul că dintre invitaţi făcea parte şi fabricantul Bulliriger; prezenţa lui era legitimată doar de categoria de contribuabili din care făcea parte, ceea ce-i îngăduia să pălăvrăgească zgomotos pe tema celor mai dificile probleme de cultură.

Merg acum mai departe şi recunosc că în fond nu mă prăpădeam după nici unul dintre cei de la masă, nici unul nu-mi inspira o încredere autentică — exceptându-l întrucâtva pe Helmut Institoris, fidel frecventator al cercului şi el şi de care mă legau relaţii amicale stabilite prin soţia fui — numai că, fireşte, persoana lui trezea asociaţii de idei îngrijorătoare sub alt aspect. De altfel e de discutat ce aş fi putut obiecta unor oameni, ca de pildă doctorul Unruhe, Egon Unruhe, un filozof paleozoolog care, în scrierile sale, pornind de la perioadele geologice şi de la ştiinţa fosilelor, proceda, cu multă subtilitate, la o verificare a tezaurului de legende primitive, astfel că în învăţătura lui — un darwinism sublimat dacă vreţi — devenea autentic şi real tot ceea ce omenirea evoluată încetase de mult să mai ia în serios. Da, mă întreb, de unde neîncrederea mea în acest savant de necontestată probitate intelectuală? De unde neîncrederea în profesorul Georg Vogler, istoricul literar, autor al unei foarte stimate istorii a literaturii germane văzută din punctul de vedere al originii etnice, in care scriitorul era evaluat şi discutat nu în calitatea lui de scriitor, de spirit de formaţie universală, ci ca un autentic produs autohton al mediului real, concret, specific, al unui anumit colţişor de tară, de el caracterizat şi în acelaşi timp caracterizându-l? Toate astea erau doar foarte oneste, curajoase, clare, întemeiate şi, din punct de vedere critic, foarte lăudabil. Un alt invitat, profesorul Gilgen Holzschuher, critic de artă şi

erudit cercetător în problema Dürer, mi-era şi el suspect, deşi pentru consideraţiuni ce mi-ar fi fost foarte greu să le justific; şi acelaşi lucru se potrivea perfect şi poetului Daniel Zurriohe, deseori prezent şi el, un bărbat de vreo treizeci de ani, deşirat, cu profil de pasăre de pradă, îmbrăcat de sus până jos numai în negru, şi încheiat până sus la gât, ceea ce-i dădea o înfăţişare ecleziastică, vorbind cu un debit sacadat: "Da-da, da-da, desigur, nu-i rău, fireşte, s-ar putea spune!", în timp ce bătea nervos cu talpa în podea, li plăcea să-şi încrucişeze braţele pe piept sau să-şi vâre, napoleonian, mâna în încheietura vestei, iar visurile sale poetice gravitau în jurul unei lumi dominate de campanii sangvinare în numele spiritului pur, terorizată, muştruluită de el, aşa cum o descrisese în *Proclamaţii,* opera sa, unica sa operă mi se pare, apărută încă înainte de război, pe hârtie velină, scumpă, o izbucnire lirico-retorică de terorism deşănţat, căruia nu puteai să nu-i recunoşti însă oarecare forţa de expresie. Semnatarul acestor proclamaţii era o entitate care-şi zicea *Christus imperator maximus ,* un onergumen poruncitor, care strângea armate gata să moară pentru cucerirea globului pământesc, emitea mesaje ca nişte ordine de zi, dicta condiţii de-o sadică neînduplecare, propovăduia sărăcia şi castitatea, şi nu se mai sătura, bătând sacadat cu pumnul în masă, pretinzând supunere, supunere necondiţionată şi nelimitata. Poemul se încheia cu: "Soldaţi, vă dau spre jefuire... lumea!"

Toate astea erau "frumoase" şi aveau şi o profundă conştiinţă de-a fi "frumoase"; "frumoase" într-un mod crud, de un estetism absolut, în spiritul acela degajat până la neruşinare, obraznic, lipsit de simţul răspunderii, pe care şi-l permit uneori poeţii — cea mai prăpăstioasă aiureală estetică ce mi-a fost dat s-aud vreodată. Helmut Institoris, fireşte, îl aprecia cu simpatie, dar şi altminteri autorul şi opera se bucurau de o consideraţie deosebită, şi antipatia mea şi pentru poet şi pentru volum, nu era atât de sigură de sine, ştiind că era generată, în parte, de iritarea provocată de grupul lui Kridwiss şi de poziţiile lui pretenţioase de critică a culturii, chiar dacă socoteam ca pe o datorie spirituală a mea să iau cunoştinţă de ele.

Voi încerca, într-un spaţiu cât mai restrâns cu putinţă, să schiţez esenţialul acestor poziţii, pe care amfitrionul nostru, pe bună dreptate, le găsea de "o importanţă enooormă" şi pe care Daniel Zur Hohe le însoţea de stereotipul lui "O, da, desigur, fireşte, s-ar putea spune!", cu toate că nu era vorba de jefuirea lumii întregi de către o soldăţime ce jurase credinţă lui *Christus imperator maximus*[133]*.* Acelea erau, se-nţelege, numai simboluri poetice, pe câtă vreme consfătuirile se preocupau de perspectivele realităţilor sociologice, de definirea zilei de azi şi-a zilei de mâine, ceea ce, evident, avea câte ceva comun cu ascetismul şi ororile estetice ale lui Daniel. Am făcut eu însumi, din proprie iniţiativă, ceva mai sus, observaţia că zguduirea şi distrugerea provocate de război a valorilor vitale aparent consolidate au fost resimţite deosebit de viu, în special în ţările învinse, care în felul acesta au făcut, sub aspect spiritual, un pas înainte. Se resimţea crunt şi se constata obiectiv imensa pierdere de valori suferită de individ ca atare prin simpla existenţă a războiului, nepăsarea cu care viaţa trecea astăzi peste omul solitar şi se încuiba în sufletele oamenilor sub forma unei indiferenţe generale faţă de suferinţe şi prăbuşiri. Această nepăsare, această indiferenţă în faţa destinului individului ar fi putut fi considerată produsul celor patru ani de sângeroasă chermesă care tocmai se încheiaseră; dar aparenţele nu puteau înşela: ca şi în alte domenii, şi

---

[133] Cristos, împăratul suprem *(lat).*

aici războiul nu făcuse decât să desăvârşească, să limpezească, să traducă în experienţă drastică un proces de multă vreme în curs de evoluţie, să pună bazele unui nou sentiment al vieţii. Nu era cazul nici de elogii, nici de blam, ci mai curând de percepere şi constatare obiectivă, şi cum într-o cunoaştere nepărtinitoare a realităţii, în însăşi bucuria cunoaşterii, există totdeauna o doză de încuviinţare — cum să nu fi fost atrasă, de consideraţiuni de felul acesta, o critică multilaterală, atotcuprinzătoare chiar, a tradiţiilor burgheze, şi prin asta înţeleg: valorile culturii, iluminismul, umanismul, visuri cum ar fi ridicarea popoarelor cu ajutorul civilizaţiei ştiinţifice? Că persoanele care exercitau această critică erau oameni de cultură, savanţi, profesori — şi că o făceau zâmbind, adeseori râzând, cu îngăduinţă faţă de ei înşişi — dădeau lucrului un anume farmec, picant şi tulburător, sau poate uşor pervers şi e, desigur, inutil de adăugat că forma de stat hărăzită nouă, germanilor, de înfrângere, libertatea ce ne picase în poală, cu un cuvânt republica democratică, n-a fost nici măcar o clipă socotită cadru demn de luat în serios pentru noul la care visau ei, ci, cu conştiinţa unanimă că fac lucrul cel mai firesc, o înlăturau ca j)e-u n fapt efemer, lipsit din capul locului de orice influenţa asupra situaţiei, o simplă glumă proastă şi-atât; nu puteai decit s-o ignori.

Îl citau pe Tocqueville (Alexis de), care spusese că din revoluţie ţâşniseră, ca dintr-un izvor comun, două curente: unul ducându-i pe oameni la instituţii liberale, celălalt la puterea absolută. Dintre domnii care îl frecventau pe Kridwiss nu mai credea nimeni în "instituţii liberale", cu-atât mai mult cu cât conceptul de libertate însuşi cuprindea o contradicţie lăuntrică întrucât, pentru propria sa instaurare ea, libertatea, era silită să-şi îngrădească adversarul, ceea ce însemna să se anuleze pe sine însăşi. Asta era soarta ei, dacă patetismul libertar al drepturilor omului nu era cumva din capul locului aruncat peste bord, cum se întâmpla de cele mai multe ori şi la care lucru epoca arăta şi acum mai multă înclinare, decât la a se angaja într-un proces dialectic, făcând din libertate dictatura partidului ei. La dictatură, la violenţă duceau, în orice caz, toate, pentru că prin dărâmarea de către revoluţia franceză a formelor politice şi sociale tradiţionale, răsărise o eră nouă şi, conştient sau nu, mărturisit sau ba, mânuia cârma către o stăpânire despotică asupra unor mase nivelate, pulverizate, izolate şi tot atât de neputincioase ca şi individul.

— Foarte bine! Foarte bine! O, da, desigur, s-ar putea spune! afirma cu convingere Daniel Zur Hohe, bătând insistent din picior.

Fireşte că se putea spune, numai că, fiind vorba, la urma urmei, despre descrierea barbariei în ascensiune, ar fi trebuit spuse cu ceva mai multă teamă, cu groază, iar nu cu acea satisfacţie amuzată în faţa căreia nu-ţi mai rămânea decât speranţa că veselia se adresa numai recunoaşterii lucrurilor, nu lucrurilor în sine. Voi încerca să redau o imagine cât mai plastică a acestei bune dispoziţii apăsătoare pentru mine. Nu se va minuna nimeni când voi arăta că în dezbaterile acestei avangarde pornită la critica culturii juca un rol de frunte o carte apărută cu şapte ani înainte de război, *Reflexions sur la violence* a lui Sorel. Prognoza lui inflexibilă: războiu şi anarhie, caracterizarea Europei ca fiind solul cataclismelor războinice, teoria lui că numai o singură idee poate uni popoarele acestui continent: ideea de a purta război — toate acestea îndreptăţeau numirea ei drept carte a "timpului nostru". Ceea ce accentua şi mai mult această îndreptăţire era opinia autorului, trâmbiţată sus şi tare: că în evul maselor, dezbaterea parlamentară avea să se dovedească total inadecvată făuririi unei voinţe politice; că în locul ei, în viitor, va acţiona alimentarea maselor cu ficţiuni, cu mituri

capabile, sub formă de strigăte de luptă, să dezlănţuie energiile politice. În realitate, profeţia crasă şi tulburătoare a cărţii spunea următoarele: că de-acum înainte miturile populare sau mai bine zis potrivite mulţimilor vor fi vehiculul mişcării politice: basme, himere, năluciri, care nu trebuie să aibă absolut nimic de a face cu adevărul, cu raţiunea, cu ştiinţa pentru a fi totuşi creatoare, pentru a determina viaţa şi istoria, pentru a se dovedi realităţi dinamice. Se vedea foarte bine că nu degeaba purta cartea un titlu ameninţător: trata despre violenţă ca antiteză triumfătoare a adevărului. Te lăsa să înţelegi că destinul adevărului era înrudit de aproape cu cel al individului, ba chiar era identic, şi-anume cu devalorizarea. Săpa o prăpastie batjocoritoare între adevăr şi forţă, între adevăr şi viaţă, între adevăr şi colectivitate. Implicit ţi se dădea să înţelegi că acesteia, colectivităţii, i se cuvenea o considerabilă precădere în faţa adevărului, că el trebuie să-i fie subordonat, şi că cel ce voia să facă parte din colectivitate trebuia să fie dispus la reduceri masive de adevăr şi ştiinţă, să fie gata la *sacrificium intellectus.*

Şi acum (cu asta ajung la "imaginea cât mai plastică" promisă): imaginaţi-vi-i pe domnii aceştia, ei înşişi savanţi, profesori universitari, Vogler, Unruhe, Holzschuher, Institoris şi pe deasupra şi pe Breisacher, savurând o stare de lucruri pentru mine profund înspăimântătoare, şi pe care ei o considerau fie fapt împlinit, fie necesitate în curs de instaurare. Se amuzau să-şi înfăţişeze un tribunal în şedinţă, dezbătând unul din acele elanuri politice, un mit pentru mulţime, slujind la subminarea ordinii sociale burgheze. Protagoniştii trebuiau să se apere împotriva acuzaţiilor de "minciună" şi "falsificare", dar, lucru ridicol, cele două părţi, acuzaţi şi acuzatori, nu numai că nu reuşeau să ajungă la atacuri reciproce, dar nu izbuteau nici măcar să priceapă argumentele adversarilor, care cădeau astfel în gol. Efectul grotesc era produs de formidabilul aparat de documentare ştiinţifică, invocat cu profundă futilitate, ca să denunţe moftul drept moft, ultraj scandalos adus adevărului, pentru că dinamica ficţiune creatoare de istorie, aşa-zisa falsificare sau, cu alte cuvinte, credinţa capabilă a da naştere unei colectivităţi era pur şi simplu inaccesibilă pe acest front, şi campionii ei îşi luau aere de-un dispreţ cu-atât mai infatuat cu cât se făceau mai stăruitoare eforturile de a-i combate pe un teren pentru ei străin şi irelevant, anume pe cel ştiinţific, terenul adevărului onest, obiectiv. Ah, Dumnezeule, ştiinţa, adevărul! În spiritul şi tonul acestei exclamaţii răbufnea imaginea dramatică a interlocutorilor. Nu se mai saturau amuzându-se la spectacolul asaltului disperat pe care critica şi raţiunea îl dădeau împotriva credinţei cu totul de neatins , cu totul invulnerabile, şi reuşeau, cu forţe unite, să pună ştiinţa într-o situaţie de atât de ridicolă neputinţă, încât până şi "frumoşii prinţi" se distrau copios în telul lor copilăresc Radioşii participanţi la masa rotundă nu ezitau să atribuie şi justiţiei — ea avea de spus ultimul cuvânt, avea de pronunţat sentinţa — aceeaşi renunţare la sine pe care o practicaseră şi ei. O jurisprudenţă animată de voinţa de a se sprijini pe sentimentul poporului şi de a nu se izola de colectivitate nu trebuie sa-şi îngăduie a-şi însuşi punctul de vedere al aşa-numitului adevăr teoretic, anticomunitar; ea trebuie să se comporte într-un spirit atât modern, cât şi patriotic, în înţelesul cel mai modern, respectând falsul profitabil, achitându-i pe apostolii lui şi lăsând adevărul să plece cu coada între picioare. "O, da, desigur, s-ar putea spune. Cioc, cioc." Cu toate că mie-mi venea rău, simţeam ca un gol în stomac, nu se cuvenea să fac pe cel care strică cheful, şi nu lăsam să se vadă nimic din dezgustul meu, ci trebuia să mă asociez, pe cât se putea, la veselia generală,

cu-atât mai mult cu cât asta nu însemna chiar consimţire ci, cel puţin pentru moment, o simplă constatare amuzată, pur spirituală, a imediatului sau a inevitabilului. Odată chiar am făcut propunerea: "Hai să fim o clipă serioşi", să reflectăm asupra problemei dacă un gânditor preocupat profund şi sincer de nevoile colectivităţii n-ar proceda mai bine luându-şi ca obiectiv adevărul, nu colectivitatea, întrucât, indirect şi văzut în timp, aceasta din urmă ar fi mai bine ajutată cunoscând adevărul, chiar dacă ar fi un adevăr amar, decât de sistemul de a gândi că trebuie slujită în detrimentul adevărului şi că, în realitate, printr-o asemenea tăgadă se distrugeau, dinlăuntru, şi in modul cel mai sinistru, înseşi bazele unei colectivităţi autentice. Dar în viaţa mea nu făcusem o remarcă al cărei ecou să fi fost atât de totalmente nul. Recunosc, era, ce-i drept, lipsită de tact, era neadecvată stării de spirit, era îmbibată de un idealism cunoscut şi arhicunoscut, ajuns aproape de prost-gust, ambarasant pentru spiritul nou. Bine-ar fi fost, din partea mea, ca, alături de volubilii membri ai mesei rotunde, să examinez acest spirit nou şi să-l aprofundez în loc să-i fac o opoziţie sterilă şi în fond plicticoasă, să-mi adaptez concepţiile la evoluţia dezbaterilor şi în cadrul lor să-mi imaginez lumea de mâine, care, în subteran, ajunsese într-un stadiu de devenire — indiferent de senzaţiile mele în regiunea stomacului.

Era o veche lume nouă, o lume revoluţionar-reacţionară, în care valorile legate de ideea de individ, cum ar fi: adevărul, libertatea, dreptul, raţiunea erau complet golite de substanţă, recuzate sau, în cel mai bun caz, acceptate într-un înţeles cu totul altul decât li-l atribuiseră secolele trecute, erau despărţite brutal de palida teorie şi, relativizate, alimentate din belşug cu sânge proaspăt erau atribuite unei instanţe superioare de violenţă, de autoritate, de dictatură a credinţei — dar nu era un reacţionarism anacronic, de ieri sau de alaltăieri, ci unul nou, echivalând cu o reîntoarcere a omenirii, de-o manieră cu totul inedită, la stările şi condiţiile teocratice medievale. Era tot atât de puţin reacţionară cât puteai numi regresivă o cursă în jurul unui glob , care, fireşte că te aducea înapoi, acolo de unde plecaseşi. Tocmai asta era: regresul şi progresul, vechiul şi noul, trecutul şi viitorul deveneau unul şi acelaşi lucru. Lipsa de postulate în cercetare, libertatea gândirii, nu numai că nu reprezentau progresul, ci făceau mai curând parte din lumea celor rămaşi în urmă, lumea plictiselii. Gândului i se dăduse libertatea de a justifica violenţa, aşa cum şapte secole înainte i se permisese raţiunii să discute credinţa, să-i demonstreze dogmele: acesta îi fusese rostul, şi acesta era rostul gândirii azi, sau acesta îi va fi mâine. Cercetarea avea, desigur, postulate, şi ce postulate! Erau violenţa, autoritatea colectivităţii şi lucrul acesta li se părea atât de "de la sine înţeles", încât ştiinţei nici nu-i trecea prin cap că s-ar putea să nu fi fost liberă. Fără îndoială, subiectiv era liberă — în limitele unei anumite constrângeri obiective, atât de încarnată şi de naturală însă, încât nu lăsa deloc sentimentul încătuşării. Ca să-ti dai seama limpede de cele ce te aşteptau şi ca să scapi de frica prosteasca pe care ţi-o inspirau, trebuia doar să-ţi aminteşti că imperativul anumitor postulate, anumitor condiţiuni sacrosancte nu constituise niciodată o piedică pentru fantezia şi cutezanţa gândirii individuale. Dimpotrivă: tocmai pentru că omului medieval îi fusese impus, din capul locului, de către biserică, un cadru spiritual uniform şi circumscris ca un lucru absolut de la sine înţeles, el dăduse dovadă de mult mai multă fantezie decât burghezul evului individualist, se lăsase cu mult mai mult calm şi siguranţă de sine în voia imaginaţiei personale.

O, da, violenţa îţi constituia un teren solid sub picioare, era

antiabstractă, şi am procedat foarte bine imaginându-mi, alături de prietenii lui Kridwiss, cum vechiul spirit nou va transforma metodic viaţa în cutare sau cutare domeniu. Pedagogul, de pildă, ştia că încă de atunci în învăţământul elementar exista tendinţa de a se renunţa la învăţarea literelor una câte una şi a le rosti, şi se mergea către d metodă a învăţării de cuvinte, către conectarea scrisului la viziunea concretă a lucrurilor. Asta însemna, într-o anumită măsură, o abatere de la scrierea universală, abstractă, cu ajutorul semnelor independente, însemna, într-o anumită măsură, întoarcerea la ideografia popoarelor primitive. Înăuntrul meu gândeam: la urma urmei, la ce bun cuvinte, la ce bun scriere, la ce bun vorbire? O obiectivitate radicală trebuia să se rezume la lucruri şi numai la ele. Şi mi-am amintit de o satiră a lui Swift: nişte învăţaţi ahtiaţi după reforme hotărau, în vederea menajării plămânilor şi evitarea vorbăriei goale, să se desfiinţeze cu totul vorba, rostirea, iar înţelegerea între oameni să se facă prin arătarea însăşi a obiectelor, din care, natural, vor trebui purtate în spinare cât mai multe, în interesul unei cât mai bune înţelegeri reciproce. Pasajul e foarte comic, mai ales pentru că femeile, plebea şi analfabeţii sunt cei ce se ridică împotriva reformei novatoare, insistând să pălăvrăgească mai departe în cuvinte. Ce-i drept, interlocutorii mei nu mergeau cu propunerile lor atât de departe ca învăţaţii lui Swift. Ei se erijau mai curând în observatori dezinteresaţi şi considerau ca având o "enooohrmă importahnţă" tendinţa generală, destul de răspândită, de a se renunţa pur şi simplu la ceea ce se numea cuceririle noastre culturale, de dragul unei simplificări socotită necesară şi adecvată vremilor, şi pe care dacă voiai, puteai să o califici drept o rebarbarizare intenţionată. Să-mi cred urechilor? Ar fi trebuit să râd, dar am rămas pur şi simplu siderat când domnii prezenţi acolo ajunseră să vorbească, în legătură cu toate astea, despre medicina dentară şi efectiv despre "dintele mort", simbolul lui Adrian şi al meu în critica muzicală! Cred că, într-adevăr, m-am înroşit ca un rac, râzând şi eu când, în ilaritatea generală şi cu satisfacţie spirituală, s-a discutat despre tendinţa mereu mai mare a dentiştilor de a extrage fără multă vorbă orice dinte cu nervul mort, întrucât se ajunsese la hotărârea să fie considerate corpuri străine, infecţioase — asta, după o lungă, trudnică şi rafinată tehnică a tratamentului rădăcinilor, din secolul al XIX-lea. Bineînţeles, chiar doctorul Breisacher fusese cel ce făcuse o atât de subtilă observaţie, întrunind aprobarea generală: punctul de vedere igienic se manifestă în cazul acesta, mai mult sau mai puţin, ca o formă raţională împotriva tendinţei primare spre delăsare, renunţare, evadare şi simplificare — la motivările în materie de igienă era perfect justificat să suspectezi o bază ideologică. Indiscutabil că atunci când se va ajunge la eliminarea în stil mare a bolnavilor, la uciderea inapţilor şi a debililor mintali, când într-o bună zi se va recurge la aceste măsuri, zic, ele vor fi funda-mentate pe consideraţiuni de igienă a poporului, a rasei, când în realitate — nu tăgăduia nimeni, ci, dimpotrivă, se accentua — erau hotărâri mult mai profunde: era abdicarea de la orice moliciune umană, operă a epocii burgheze, era o autopregătire instinctivă a omenirii pentru conjuncturi dure şi sinistre, pline de dispreţ pentru umanitate, era o epocă de mari războaie care, probabil că ne vor duce mult îndărătul civilizaţiei creştine a evului mediu, mai curând în epoca întunecată a zămislirii ei, după prăbuşirea culturii antice...

XXXIV (fine)

Va înţelege oare cineva că la asimilarea unor asemenea noutăţi omul poate pierde şapte kilograme? Cu siguranţă că nu le-aş fi pierdut dacă n-aş îi luat în serios rezultatele şedinţelor de la Kridwiss , dacă aş fi fost convins că domnii aceia spuneau prostii. Dar nu eram câtuşi de puţin convins. Nici un moment nu mi-am ascuns că ei puneau degetul pe pulsul vremii cu o acuitate demnă de laudă, şi pe baza acestui puls profetizau. Numai că le-as fi fost — trebuie să repet — infinit recunoscător, şi aş fi pierdut poate numai jumătate din cele şapte kilograme, dacă domnii aceştia s-ar fi arătat ei înşişi ceva mai îngrijoraţi în faţa constatărilor lor şi le-ar fi opus o oarecare critică de ordin moral. Ar fi putut, de pildă, să spună: "Din nenorocire, lucrurile par să apuce pe cutare şi cutare drum. În consecinţă, trebuie să recurgem la măsuri pentru prevenirea lumii, iar fiecare să facă tot ce-i stă în putinţă pentru a împiedica producerea lor". Dar ce spuneau ei, ca să zic aşa, era: "Evenimentul s-apropie, s-apropie, şi când se va produce, ne va găsi la înălţimea lui. E interesant, e chiar bine că vine — prin simplul fapt că viitorul se apropie; a-l recunoaşte constituie atât o ispravă în sine, cât şi o satisfacţie. Nu e treaba noastră să ne opunem cu ceva. — Aşa cu savanţii ăştia, în particular. Dar socoteala cu satisfacţia recunoaşterii în sine era o pungăşie; ei simpatizau cu obiectivul recunoscut, şi fără această simpatie nu l-ar fi recunoscut, aşa stăteau lucrurile, şi de aci amărăciunea, şi enervarea, şi pierderea mea în greutate.

Şi cu toate astea, nu tot ce spun e absolut just. N-as fi slăbit nici şapte kilograme, nici jumătatea lor, numai datorită vizitelor mele din pură conştiinciozitate în cercul Kridwiss şi eforturilor cerebrale cărora de bunăvoie mă supuneam acolo. Niciodată nu mi-aş fi pus la inimă vorbăria din jurul mesei rotunde, dacă ea n-ar fi fost comentariul de o impertinentă glacialitate intelectuală la o pasionantă experienţă de artă şi amiciţie — vreau să spun experienţa genezei unei opere de artă apropiate — apropiată prin creatorul ei, nu prin ea însăşi, asta nu mi-e îngăduit s-o spun, pentru că prea mult din ce cuprindea mi-era străin, intimidant — o operă ce se zămislea în colţul acela atât de tihnit şi de rural, cu o febrilă repeziciune, oferind o stranie înrudire, un paralelism spiritual cu cele auzite la Kridwiss.

Oare nu se pusese acolo, la masa rotundă, la ordinea zilei, o critică a tradiţiei, ca rezultat al distrugerii valorilor vitale, socotite multă vreme inviolabile, şi nu se formulase acolo, în mod expres, remarca — nu mai ştiu de către cine, Breisacher, Unruhe, Holzschuher? — că era necesar ca această critică să intervină împotriva formelor şi categoriilor de arta moştenite, de pildă împotriva teatrului estetic, care se complăcuse în sferele burgheziei şi fusese unul dintre mijloacele ei de cultură? Da. Şi iată, chiar sub ochii mei avea loc dizolvarea formei dramatice în cea epică, drama muzicală devenea oratoriu, drama de operă devenea cantată de operă — şi toate astea într-un spirit, într-un sentiment general ce coincidea perfect cu sentinţele tăioase ale interlocutorilor mei din Martiusstrasse, despre situaţia individului şi a întreg individualismului de pe lume; un sentiment general adică, pe care aspectul psihologic nu-l mai interesează, care împinge la obiectiv, la un limbaj exprimând absolutul, coerciţia, obligatoriul şi, în consecinţă, îşi impune cu predilecţie constrângerea pioasă exercitată de formele rigide preclasice. De câte ori, observând, încordat, munca lui Adrian nu-mi aminteam de ideile pe care ni le întipărise în mintea noastră de băieţi, profesorul lui, limbutul acela bâlbâit: opoziţia între "subiectivismul armonic" şi "obiectivismul polifonic"! Drumul în jurul sferei, despre care fusese vorba în discuţiile chinuitor de subtile de la Kridwiss, acest drum, în care regresul şi progresul, vechiul şi noul, trecutul şi viitorul ajung să

se confunde — îl vedem aici înfăptuit, printr-un regres plin de noutate, până înapoi, dincolo de artă, ajunsă armonică, a lui Bach şi Händel, în trecutul îndepărtat al autenticei polifonii.

Am păstrat o scrisoare pe care mi-a scris-o Adrian la Freising, de la Pfeiffering, unde lucra la imnul închinat "mulţimii nesfârşite, ce nimeni nu era în stare s-o numere, din toţi păgânii, şi neamurile şi limbile, stând în faţa jilţului şi-a mielului (vezi a şaptea filă a lui Dürer) — o scrisoare ce mă chema să vin la el, semnată "Perotinus Magnus". Glumă bogată în semnificaţii, o jucăuşă identificare, plină de sarcasm fată de sine însuşi, căci acest Perotinus fusese, în veacul ai XII-lea, conducătorul muzicii liturgice de la Notre-Dame şi un maestru al cântului ale cărui indicaţii componistice au contribuit la o înaltă dezvoltare a tinerei arte polifonice. Gluma aceasta cu semnătura îmi amintea foarte mult de una similară a lui Richard Wagner care, odată, pe vremea când compunea *Parsifal,* a pus sub numele său, în josul unei scrisori, titlul de "consilier consistorial". Cineva, nu un artist, îşi poate pune, foarte intrigat, întrebarea: cât e de serios artistul în ceea ce ar trebui să fie, şi pare a fi, preocuparea lui cea mai gravă şi mai presantă, cât se ia el în serios pe sine însuşi în această treabă, şi cât e deziluzie obosită, mascaradă şi farsă. Dacă n-ar fi fost justificată întrebarea cum ar fi putut marele maestru al teatrului muzical să-şi dea, tocmai când lucra la opera sa de consacrare, o asemenea poreclă? La vederea semnăturii lui Adrian, mărturisesc că am avut şi eu un sentiment analog; da, întrebarea, grija, teama mea puneau în cumpănă însăşi legitimitatea activităţii sale, dreptul lui asupra sferei în care se cufundă şi la a cărei re-creare lucra cu mijloace extreme, perfecţionate la maximum, cu un cuvânt îl bănuiam, afectuos şi îngrijorat, de estetism, ceea ce punea pe tapet, chinuitor, vorba prietenului meu: antiteza şi succesoarea culturii burgheze nu era barbaria, ci comunitatea.

Aici nu mă poate înţelege nimeni dacă n-a trăit, ca mine, în propriul său suflet, cum am trăit eu, învecinarea estetismului cu barbaria, estetismul deschizător de căi barbariei — cum am trăit eu, care am avut de îndurat această mizerie, fireşte, nu pornită din mine însumi, ci prin prisma prieteniei pentru un spirit artist ce mi-era drag şi se afla în mare primejdie. Reînvierea muzicii culte a epocilor profane îşi avea pericolele ei. Ea slujise scopurilor bisericii, nu-i aşa? dar înainte slujise şi altora, mai puţin civilizate, vracilor, magicienilor, şi asta în timpuri în care gestionarul treburilor cereşti, preotul, era încă vraci şi magician. Se poate oare contesta că aceasta era o stare preculturală, barbară a cultului în artă — şi, de înţeles sau nu, reînvierea recentă a cultului în artă recurge la mijloace ce aparţin nu numai stadiului civilizaţiei bisericeşti, ci şi studiului primitiv? Dificultăţile uriaşe prezentate de repetiţiile şi reprezentaţiile *Apocalipsei* lui Leverkühn sunt direct legate de faptul acesta. Şi aici ansambluri începând sub forma de coruri vorbite, şi numai în etape, prin tranziţii dintre cele mai extraordinare, devin muzică vocală de-o mare bogăţie; deci coruri ce străbat toate nuanţările, de la murmurul gradat, vorbirea antifonă, de la recitativ până la cântul cel mai polifonic — acompaniate de sonorităţi pornind de la un simplu zgomot, o bătaie de tobă magic-fantastică, negroidă, un duduit de gong, şi ajungând la muzica supremă. De câte ori această operă intimidantă prin nevoia sa insistentă de a dezvălui *m* limbaj muzical lucrurile cele mai misterioase, atât bestia din om cât şi năzuinţele lui sublime, n-a avut de îndurat acuzaţia de barbarism sângeros, dar şi de intelectualism anemiat! Zic: de îndurat, pentru că ideea de a lua, într-un fel, istoria vieţii muzicii, de la stările ei elementare, premuzicale, magice şi ritmice şi a o duce până la

desăvârşirea ei atât de complicată, o expune acestei acuzaţii poate nu numai parţial, ci şi în întregul ei.

Voi cita un exemplu care a fost totdeauna ţinta sarcasmelor şi urii unei critici duşmănoase şi de aceea, totdeauna, îmi trezea sentimente de îndurerare şi teamă omenească. Dar pentru asta trebuie să mă întorc puţin îndărăt: ştim cu toţii că prima năzuinţă, prima cucerire a artei muzicii, a fost denaturarea sunetului, cântecul — care la originea vremurilor şi a omului trebuie să fi fost un glissando de urlete pe mâi multe tonuri — şi de a-l fixa pe o singură gamă, de a smulge din haos un sistem tonal. Cert şi de la sine înţeles e că o reglementare normativă a sunetelor era condiţia prealabilă şi prima automanifestare a ceea ce înţelegem noi astăzi prin muzică. A rămas să dăinuiască în ea, ca un atavism naturalist, ca un rudiment barbar din vremi premuzicale, alunecarea sunetului, glissando-ul — un element ce, din consideraţiuni profund culturale, urmează să fie folosit cu cea mâi mare circumspecţie, şi în care eu am fost întotdeauna dispus să disting un demonism anticultural şi chiar antiuman. Ce mă preocupă pe mine e, fireşte, n-aş putea spune predilecţia, dar o excepţional de frecventă folosire de către Leverkühn a acestui glissando, cel puţin în această operă, î*n Apocalipsă,* ale cărei imagini de teroare constituie, desigur, prilejul cel mai ispititor, dar totodată şi cel mai legitim, de folosire a sălbaticului element. Cât de înspăimântător este efectul acestor glissando de tromboane, enunţând tema, acolo unde cele patru voci ale altarului ordonă să se dea drumul celor patru îngeri ai răzbunării, care seceră cal şi călăreţ, papă şi împărat şi o treime din omenire — această alunecare devastatoare prin cele şapte poziţii ale instrumentului! Urletul, luat ca temă — ce oroare! Şi ce panică acustică naşte din repetat prescrisele glissando de timpane, un efect muzical sau sonor facilitat de mobilitatea pe diferite trepte a timpanului mecanic — manipulat aici în tremolo. Efectul este pur şi simplu sinistru. Dar ceea ce te înfioară până-n măduva oaselor e utilizarea glissando-ului la vocea omenească, cu toate că, nu-i aşa? ea e totuşi primul obiectiv al ordonării sunetelor, eliberarea din starea primitivă a urletului şi trecerea lui în note succesive — aşadar înseamnă întoarcerea la această stare primitivă, cum se întâmplă în corul din *Apocalipsă* la ruperea celui de al şaptelea sigiliu, când soarele se înnegreşte, luna sângerează şi corăbiile naufragiază, toate reprezentate de voci omeneşti ţipând sfâşietor.

Rog să-mi fie îngăduit să spun aici două vorbe despre felul în care este tratat corul în opera prietenului meu, despre disjungerea, de nimeni încercată înainte, a corpului de voci în grupe divizate şi încrucişate, opuse, într-un dialog dramatic şi în strigăte solitare, ce-şi găsesc indiscutabil prototipul clasic în răspunsul tunător "Barrabam!" din *Patimile după Matei, Apocalipsa* renunţă la interludii orchestrale; în schimb nu o dată corul însuşi capătă un caracter categoric orchestral, uluitor; aşa, de pildă, variaţiunile corale care reproduc imnul celor o sută patruzeci şi patru de mii de aleşi ce umplu cerurile şi unde partea corală propriu-zisă constă numai din cele patru voci evo-luând în acelaşi ritm, în timp ce orchestra li se alătură sau li se opune în ritmuri contrastante de-o mare bogăţie. Asperităţile extrem-polifonice ale acestei piese (şi nu numai ale acestei piese) au dat prilej la multa batjocură şi ură. Dar nici nu se putea altfel, trebuie să le accepţi, şi eu unul le accept cu resemnare şi uimire: întreaga opera e dominată de paradoxul (dacă e paradox) că disonanţa e folosită să exprime tot ce-i elevat, grav, pios, spiritual în timp ce armonicul şi tonalul sunt rezervate lumii infernului şi, în acest context, banalităţii, locului comun.

Dar eu voiam să spun altceva. Voiam să scot în relief strania substituire sonoră ce are loc adesea între partea vocală şi partea instrumentală a *Apocalipsei.* Corul şi orchestra n-au aici o poziţie clar distinctă, ca simboluri ale lumii umane şi lumii materiale, ci sunt dizolvate unul în celălalt: corul e instrumentalizat, orchestra e vocalizată, şi asta în măsura şi cu intenţia că hotarul dintre om şi lucru să apară nelalocul lui, ceea ce, desigur, vine în avantajul unităţii artistice, cu toate că — cel puţin acesta e sentimentul meu — în acest avantaj e ceva oprimant, periculos, malign. Ca să dau numai câteva detalii: partea curvei din Babilon, femeia călare pe fiară, cu care s-au destrăbălat regii pământului, este încredinţată — bizar la culme — celei mai graţioase soprane de coloratură şi vocalizele ei de mare virtuozitate trec uneori în orchestră cu un desăvârşit efect de flaut. Pe de altă parte, trompete cu diferite surdine redau o *vox humana*[134] absolut grotescă, şi acelaşi lucru îl face şi saxofonul, care îşi are şi el un rol în mai multe din grupele orchestrale mici ce acompaniază litaniile diavolului sau jocul de cântece ruşinoase ale fiilor iadului. Aptitudinea lui Adrian de a imita batjocoritor, aptitudine ce-şi avea rădăcinile în melancolia sa înnăscută, devine aici fecundă, parodiind cele mai diferite stiluri muzicale, impregnate de insipida infatuare a infernului: acorduri impresioniste franţuzeşti redate burlesc, ca şi muzica de salon burgheză, Ceaikovski, music-hallul, sincopele, tumbele ritmice ale jazului — ca o horă cu zurgălăi, se-nvârte, se-nvârte zornăind şi scânteind vioi în jur, pe rostirea gravă a orchestrei sumbră, severă, greoaie afirmând cu gravitate fundamentală rangul spiritual al operei.

Să continuăm! Mai am încă atâtea pe inimă privitoare la testamentul de abia deschis al prietenului meu, dar gândesc că aş face mai bine să-mi exprim opiniile de pe o

Poziţie mai mult sau mai puţin critică, pe care să o consider plauzibilă, cu toate ca aş prefera să mi se taie limba decât să admit că-i întemeiata: imputarea de barbarie. I-a fost adusă din cauza împletirii răsînvechitului cu ultra-noul ce-i caracterizează opera, fapt deloc arbitrar, ci în firea lucrurilor: se reazemă, aş spune, pe curbura lumii, care face ca în final să regăseşti începutul. Aşa, de pildă, vechea artă muzicală nu cunoştea ritmul, aşa cum l-a înţeles muzica mai târziu. Metrica unui cântec se supunea legilor vorbirii, nu se desfăşura articulată în tacte şi perioade de timp, ci asculta mai curând de spiritul recitării libere. Cum stăm cu ritmul în muzica noastră cea mai recentă? Nu s-a apropiat şi el de accentul vorbirii? Nu s-a dizolvat într-un exces de mobilitate de-o extremă variaţie? Încă de la Beethoven găseşti fraze de o libertate ritmică ce-ţi permite să bănuieşti cele ce vor veni. La Leverkühn libertatea ritmică ar fi fost totală, dacă n-ar fi păstrat împărţirea în tacte. Şi a păstrat-o din ironie faţă de convenţional, faţă de conservatorism. Dar schimbă ritmul de la tact la tact, fără nici o consideraţie pentru simetrie, adaptându-se integral accentului vorbirii. Pomenisem de întipăriri memorabile. Sunt unele care, scăpând intelectului, acţionează neîntrerupt asupra psihicului şi exercită în adânc o influentă hotărâtoare. Aşa şi aici: figura şi activitatea muzicală despotică şi inconştientă a acelui specimen curios de peste Ocean, despre care ne povestise în tinereţea noastră un alt specimen curios, profesorul lui Adrian, şi pe care îl aprobase cu atâta aroganţă tovarăşul meu, în drumul nostru spre casă — amintita poveste a lui Johann Conrad Beissel, tot o astfel de întipărire era. De ce să încerc să las impresia că nu mă gândisem, de multă vreme, adesea, la dascălul

---

[134] Voce omenească *(lat).*

riguros şi la inovatorul în arta cântecului de-acolo de peste Ocean, de la Ephrata? O lume-ntreagă desparte pedagogia lui naivă şi inimoasă de hotarul operei lui Leverkühn, împinsă până la limitele erudiţiei muzicale, ale tehnicii, ale celebralităţii. Şi cu toate astea, pentru mine, ca prieten iniţiat, spiritul descoperitorului sunetelor "stăpân şi sunetelor "slugă" şi al recitării muzicale a imnurilor pluteşte în opera lui Adrian ca o fantomă.

Contribui eu oare, cu aceste incursiuni intime, la înlăturarea învinuirii, atât de dureroasă pentru mine, şi pe care încerc s-o interpretez fără ca să-mi îngădui cea mai măruntă concesie, anume: învinuirea de barbarie? În această operă de viziune religioasă, ea are mai curând de-a face cu un anumit modernism al maselor cu efect glacial, făcând loc elementului teologic aproape numai sub aspectul judecăţii şi al groazei — o trăsătură, aş zice, de *stream-line,* de linie aerodinamică, iartă-mi-se termenul insultător. Să-l luăm de pildă pe *testis,* pe martorul şi naratorul înfiorătoarelor întâmplări: "Eu Ioan", va să zică, cel ce descrie fiarele infernului cu capete de leu, de viţel, de om, de vultur — această partidă cuvenită prin tradiţie unui tenor, unui tenor îi este dată şi aici, desigur, dar scrisă la un registru acut, un registru de castrat aproape, al cărui behăit rece, obiectiv, reportericesc e în contrast înfiorător cu conţinutul catastrofalelor lui relatări. În 1926, când a avut loc la Frankfurt pe Main prima şi deocamdată ultima reprezentare a *Apocalipsei* (sub bagheta lui Klemperer) în cadrul festivalului "Societăţii internaţionale pentru muzica nouă" partea aceasta excesiv de grea a fost cântată de un tenor cu înfăţişare de eunuc — îl chema Erbe — ale cărui pătrunzătoare "vestiri" sunau realmente ca "ultimele ştiri despre sfârşitul lumii". Era perfect în spiritul operei şi artistul sesizase lucrul acesta cu multă inteligenţă — Sau să luăm un alt exemplu de facilitate tehnică în redarea ororii: efectul de difuzor (într-un oratoriu!), indicat de compozitor în diferite locuri, ca să obţină o gradare acustică şi spaţială irealizabilă pe alte căi , aşa încât, prin intermediul amplificatoarelor, anumite pasaje sunt aduse în prim-plan, altele, un cor, o orchestră, sunt împinse departe. Dacă ne mai amintim şi de efectele de jaz, de altfel folosite absolut incidental şi numai pentru a sugera elemente pur infernale, nu mi se va lua în nume de rău expresia tăioasă *stream-line* despre o operă care, după dispoziţia ei fundamentală, intelectuală şi psihologică, are mai mult de-a face cu Kaisersaschern decât cu linia modernă zveltă şi, i-aş zice — cu un termen îndrăzneţ — de un arhaism exploziv.

Fără suflet! Ştiu foarte bine, în fond asta vor să spună cei ce au pe buze cuvântul "barbarie", când vorbesc despre opera lui Adrian. Ascultat-au ei vreodată, sau măcar parcurs-au partitura cu privirea, anumite părţi lirice — să spunem doar "momente"? — ale *Apocalipsei,* pasaje din cântece acompaniate de orchestră de cameră, care pot stoarce lacrimi şi unuia mai dur decât mine, pentru că sunt năzuinţe pline de ardoare după suflet? Să mi se ierte polemica asta, îndreptată mai mult sau mai puţin în vânt, dar eu văd barbarie, neomenie tocmai în a numi lipsă de suflet o asemenea năzuinţă — năzuinţa micuţei sirene — după suflet.

Scriu aceste rânduri într-o autoapărare emoţionată — şi mă cuprinde altă emoţie: amintirea acelui pandemoniu al râsului, râs infernal, scurt, dar hidos, constituind finalul primei părţi a *Apocalipsei.* Îl urăsc, mi-i drag, şi mă tem de el, pentru că — iartă-mi-se acest prea personal "pentru că" — totdeauna mi-a fost teamă de înclinarea lui Adrian la râs, la care, spre deosebire de Rüdiger Schildknäpp, eram atât de stângaci în a-l seconda — şi aceeaşi teamă, aceeaşi timidă şi

îngrijorată neîndemânare o simt şi în faţa dezmăţului de veselie gheenică, fastuoasă, târâtă pe vreo cincizeci de tacte, începând cu chicotul unei singure voci şi câştigând repede teren în toate direcţiile, cuprinzând cor, orchestră, umflându-se înfiorător într-un tutti-fortissimo sincope şi contratimpi ritmici, revărsare sardonică debordantă, o salvă fioroasă de hăuliri şi lătrături, zbierete, măcăituri, mugete, urlete şi nechezări amalgamate în râsete sarcastice şi triumfale — râsetele gheenei. Atâta oroare îmi produce acest episod luat în sine, scos şi mai mult în relief prin poziţia lui în ansamblu, acest uragan de ilaritate infernală, încât nu mi-aş fi putut înfrânge repulsia de a pomeni de el dacă, pe de altă parte, nu mi s-ar fi dezvăluit, tăindu-mi răsuflarea, cel mai profund mister al muzicii, misterul identităţii.

Fiindcă infernala ilaritate de la sfârşitul primei părţi îşi are replica în incomparabil fermecătorul cor de copii, care, acompaniat de o parte din orchestră, deschide partea a doua — o bucată de muzică a sferelor, cosmică, glacială, limpede, de o transparenţă sticloasă, cu disonanţe casante, desigur, dar, aş spune, de o seducţiune sonoră inaccesibilă, supraterestră, nefirească, umplându-ţi inima de-un dor fără speranţe. Şi această bucată care a cucerit, a emoţionat, a transformat până şi pe refractari, este, pentru cel ce are urechi de auzit şi ochi de văzut, prin însăşi substanţa sa muzicală, râsul demonic luat de la început! Adrian Leverkühn e totdeauna mare în a face să nu semene cele se-aseamănă. E ştiută maniera lui de a modifica ritmic o temă de fugă încă de la primul răspuns, în aşa fel încât cu toată stricta respectare a tematicii, la repetare ea nu mai e de recunoscut. Acelaşi lucru şi aici — dar nicăieri cu atâta profunzime, taină, grandoare! Fiecare cuvânt pus să trezească sonor ideea "lumii celeilalte", a metamorfozei în înţelesul mistic, adică a transfiguraţiei, este reprodus aici cu mare precizie. Pasajele de oroare ascultate imediat înainte sunt transpuse în indescriptibilul cor de copii într-un cu totul alt registru, cu instrumentaţia complet schimbată, cu ritmul total transformat; dar în muzica suavă, susurată a sferelor şi îngerilor nu e o singură notă care să nu-şi aibă riguros corespondenţa în râsul diabolic.

Ăsta-i Adrian Leverkühn, întreg. Asta-i muzica pe care o reprezintă el şi în acest caracter de voci stă semnificaţia ei profundă, calculul înălţat la rang de mister. Aşa m-a învăţat o prietenie dureros de discriminatorie să înţeleg muzica sa, cu toate că eu, cu firea mea simplă, aş fi fost poate mai bucuros să văd în ea altceva.

XXXV

Noul număr stă în fruntea unui capitol care va avea de relatat o moarte petrecută în cercul din jurul prietenului meu, o catastrofa omenească — dar, Dumnezeule, ce frază, ce cuvânt scris de mine, aici, n-a fost prevestitor de catastrofe, devenite pentru noi toţi atmosfera ambiantă? Ce cuvânt nu tremură-n ascuns, cum tremură şi mâna care-l scrie, nu numai la gândul catastrofei către care se îndreaptă povestirea mea, ci în acelaşi timp, şi la al celei sub semnul căreia stă astăzi lumea — cel puţin lumea omenească, lumea burgheză?

Aici este vorba despre o catastrofă intimă, omenească, aproape nebăgată-n seamă de lumea dinafară, generată de mulţi factori: ticăloşie de bărbat, slăbiciune şi mândrie de femeie, eşecuri profesionale. S-au împlinit douăzeci şi doi de ani de când s-a prăpădit, aproape sub ochii mei, Clarissa Rodde, actriţa, sora nu mai puţin primejduitei Ines; după închiderea stagiunii de iarna 1021—1922, în

mai, la Pfeiffering în casa mamei sale, şi fără să ţină prea mult seama de ea, repede şi hotărâtă, Clarissa şi-a luat viaţa cu o otravă pregătită" de multă vreme tocmai pentru clipa în care mândria nu va mai putea suporta viaţa.

Voi relata, în câteva cuvinte, evenimentele care au dus la gestul nefast, atât de zguduitor, pentru noi toţi; în fond, el nu este condamnabil; şi voi arăta şi împrejurările ce l-au produs. Am mai spus că îngrijorările şi avertismentele profesorilor ei din München se dovediseră întemeiate şi prea întemeiate; în cursul anilor de carieră artistică, Clarissa nu s-a putut smulge din fundul de provincie, unde debutase, spre înălţimi mai demne, mai respectabile. De la Elbing în Prusia Orientală, a nimerit la Pforzheim în Baden — cu alte cuvinte nu avansase deloc sau, în orice caz, prea puţin; teatrele mari ale Reichului nu o luau în seamă; era un eşec sau, în fine, n-avea succes, şi n-avea pentru motivul binecuvântat, dar greu de admis când eşti tu însuţi în cauză, că talentul nu reuşea să se ridice la nivelul ambiţiilor ei, n-avea în vine sânge de actor autentic, care să ajute ştiinţei şi putinţei, s-o ducă la izbândă, să-i cucerească de pe scenă simţurile şi inimile publicului îndărătnic. Era lipsită de fundamentul primitiv — hotărâtor în orice artă, dar în special a actorului — fie că asta-i spre cinstea sau spre necinstea artei, cu osebire a actoriei.

La asta se mai adăuga şi un alt factor din pricina căruia sporea confuzia în viaţa Clarissei. Observasem de mult, şi-mi părea rău, dar ea nu făcea o distincţie categorică între scenă şi viată; era actriţă şi în afara teatrului, poate tocmai din cauza că nu era o actriţă autentică; natura personală şi concretă a acestei arte, a scenei, o ispitea să-şi fabrice şi in viaţa particulară o personalitate din farduri şi cosmetice, din coafuri postise şi pălării extravagante — autodramatizare absolut inutilă şi eronată, care impresiona penibil pe cei cu dispoziţii amicale, constituia o provocare pentru burghezi şi încuraja licenţele bărbaţilor — cu totul pe nedrept şi împotriva oricăror intenţii; deoarece Clarissa era făptura cea mai nobilă, mai castă, mai rece şi sarcastic-reticentă — chiar dacă această armură făurită din aroganţă putea foarte bine să fi constituit pentru ea un mecanism de apărare împotriva dorinţelor propriei sale feminităţi, ce o făceau sora Dună a lui Ines Institoris, amanta — sau *ci devant* — amanta lui Rudi Schwerdtfeger.

În orice caz, după acel sexagenar bine conservat ce se oferise s-o facă metresa lui, mai eşuaseră fără glorie în tentativele lor pe lângă ea diverşi fanţi cu intenţii mai puţin serioase, unul sau doi dintre aceştia cu acces în presă, oameni care i-ar fi putut fi utili, dar, fireşte, acum îşi răzbunau înfrângerea prin denigrarea batjocoritoare a creaţiilor ei. În cele din urmă îi sună şi ei ceasul şi soarta îi dădu peste nas lamentabil; zic "lamentabil", deoarece biruitorul fecioriei Clarissei nu era deloc demn de victoria sa şi însăşi tânăra femeie nu-l socotea câtuşi de puţin demn de ea: un chefliu de provincie, obişnuit al culiselor, vânător de fuste, o mutră pseudomefistofelică, cu barbişon, exercitând la Pforzheim profesia de avocat penalist, înarmat pentru cuceririle sale cu nimic altceva decât cu o elocinţă ieftină şi cinică, lenjerie fină şi mult păr negru pe dosul palmelor. Într-o seară, după spectacol, probabil că şi puţin ameţită de vin, înţepată şi năzuroasă virtuoasă, în fond insă lipsită şi de experienţă şi de apărare, a sucombat în faţa rutinei seducătorului profesionist — spre marea sa mânie şi furibundul ei dispreţ pentru că într-adevăr seducătorul ştiuse să-i fure simţurile o clipă, dar fata nu avea pentru acest om alt sentiment decât ura trezită de triumful lui şi o anume uimire sinceră că fusese în stare s-o prindă-n capcană, pe ea, Clarissa Rodde. De atunci i se refuză dispreţuitoare — dar cu spaima în

suflet ca nu cumva acesta să" povestească în lume că îi cedase, amenințare de altfel folosită ca mijloc de şantaj.

În timpul acesta i se deschiseră fetei, chinuită, dezamăgită, umilită, perspective salvatoare, omeneşti şi sociale. Cel care i le oferea era un tânăr industriaş alsacian; omul venea uneori pentru afaceri de la Strassburg la Pforzheim şi, întâlnind-o într-un cerc mai larg, se îndrăgostise nebuneşte de blonda bine făcută şi veşnic cu zeflemeaua pe buze! Clarissa nu era chiar fără angajament în acea perioadă; avea, pentru a doua oară, un contract, e-adevărat, numai pentru roluri episodice, ingrate, la Teatrul Comunal din Pforzheim, datorat simpatiei şi intervenţiei unui dramaturg mai în vârstă, robotind şi el pe ogorul literaturii şi care, dacă nu credea chiar în chemarea scenică a Clarissei, ştia să preţuiască nivelul ei spiritual şi uman ce depăşea cu mult, şi uneori atât de supărător, pe cel al mediului lor de cabotini. Cine ştie, poate o şi iubea, dar era el însuşi prea mult omul dezamăgirilor şi al resemnării ca să mai poată găsi curajul mărturisirii.

Aşadar, la începutul noii stagiuni, Clarissa îl întâlni pe tânăr; el îi promitea s-o salveze din naufragiul carierei şi îi oferea, în schimb, după ce va deveni soţia lui, o existenţă liniştită şi ferită de griji, înstărită chiar, într-o ambianţă, ce-i drept, străină, dar înrudită cu a ei prin originea socială. Se vedea că-i bucuroasă în speranţele sale, recunoscătoare, duioasă chiar (duioşia era fructul recunoştinţei), scrise sorei sale şi chiar şi mamei despre cererea în căsătorie a lui Henri şi pomeni şi despre obstacolele de care dorinţa lui se împiedica, la el acasă. Era cam de aceeaşi vârstă cu aleasa lui, fiu de familie bună — fiu alintat, adoratul mamei, colaboratorul în afaceri al tatălui şi el îşi pleda cauza cu căldură şi chiar cu energie — dar poate că ar fi fost nevoie de ceva mai multă energie ca să înfrângă prejudecăţile clanului său burghez împotriva unei actriţe, a unei vagaboande, pe deasupra şi nemţoaică.(Henri înţelegea foarte bine preocuparea familiei sale de a-şi păstra neatinse fineţea şi puritatea, precum şi teama lor că s-ar putea "încurca" cu cineva. Nu era uşor deloc să-i convingi că, aducând-o pe Clarissa în casa lor, nu putea fi vorba de una ca asta. Cel mai bun lucru ar fi fost să o prezinte personal părinţilor care-l iubeau atât, fraţilor şi surorilor geloase şi mătuşilor cu limba ascuţită, să 6 cunoască cu toţii şi să 6 examineze, şi pentru autorizarea şi organizarea un ei asemenea întrevederi lucra el de săptămâni de zile; prin scrisorile expediate cu promptitudine şi în repetatele lui vizite la Pforzheim, o ţinea la curent pe draga lui cu progresele realizate.

Clarissa era sigură de succes. Egalitatea socială doar umbrită de profesia ei — era însă gata să renunţe la aceasta — avea să devină clară pentru neamul sperios al lui Henri, de la prima întâlnire. În scrisori şi verbal, cu prilejul unei vizite la München, ea considera certă logodna oficială şi viitorul ce i se deschidea. Arăta cu totul altfel, viitorul acesta, decât şi-l visase dezrădăcinata copilă de patrician cu aspiraţii intelectuale şi artistice, dar era limanul, fericirea — o fericire burgheză — ce-i părea acum acceptabilă prin farmecul noutăţii — altă ţară, alt mediu în care urma să fie transplantată: îşi şi imagina ciripitul franţuzesc al viitorilor ei copii.

Atunci spectrul trecutului, un spectru stupid, insignifiant, infam, dar insolent şi nemilos, se ridica împotriva speranţelor ei şi, cinic, le spulberă, o încolţi pe sărmana făptura şi o împinse la moarte. Canalia cunoscătoare de legi, căreia-i cedase într-un ceas de slăbiciune, o şantaja cu victoria lui precară. Va avea el grijă ca familia lui Henri, Henri însuşi să fie informaţi despre legătura lor, dacă nu-i va ceda din nou. După toate câte am putut afla mai târziu, trebuie să se fi petrecut

scene disperate între ucigaş şi victimă. Zadarnic l-a implorat biata fată — până şi în genunchi — s-o cruţe, s-o lase-n pace, să n-o silească să-şi plătească liniştea vieţii cu trădarea bărbatului care-o iubea şi pe care-l iubea la rândul ei. Tocmai această mărturisire â stârnit cruzimea bestiei. N-a mai făcut nici un secret din faptul că, cedându-i, nu-şi plătea decât un scurt răstimp de linişte, călătoria la Strassburg, logodna. De lăsat în pace n-b s-o lase niciodată, şi-o va constrânge să fie a sa ori de câte ori va avea poftă, 6 va sili să i se dovedească recunoscătoare pentru tăcerea lui şi va rupe această tăcere când ea nu-şi va manifesta recunoştinţa. Va trebui să trăiască în adulter — asta va fi justa pedeapsă pentru filistinismul ei, pentru ceea ce canalia numea laşitatea de a se cuibări la adăpostul societăţii burgheze. Şi dacă totuşi n-ar fi mers, dacă şi fără ajutorul şantajistului, tânărul ar fi prins de veste despre pasul ei greşit, tot îi mai rămânea o ultimă soluţie care aranja totul, substanţa, de-atâta vreme păstrată în obiectul acela ornamental, cartea cu cap de mort. Cel puţin nu în zadar se va fi fălit, semeaţă, cu posesiunea leacului hipocratic ce-i dădea o superioritate asupra vieţii, îi permitea acel sarcasm macabru mai potrivit ei decât pacea burgheză pe care se pregătea s-o încheie cu viaţa.

După părerea mea, ticălosul, în afară de satisfacerea poftelor voia, cu bună ştiinţă, s-o împingă la moarte. Vanitatea-i infamă cerea un cadavru de femeie în calea sa, avea poftă ca o sărmană copilă să moară, să putrezească, dacă nu pentru el, cel puţin din cauza lui. Ah, şi tocmai Clarissa să fie aceea care s ă-i facă pe plac! N-a avut încotro, în situaţia în care se afla, trebuia, îmi dau seama, noi toţi a trebuit să ne dăm seama. I-a mai cedat o dată, ca să câştige un răgaz, dar prin asta a căzut şi mai mult în mâna lui. Ea socotea, de bună seamă, că odată căsătorită cu Henri, acceptată de familie (şi încă la adăpost în ţară străină), va găsi căi şi mijloace să ţină piept şantajistului. Lucrurile n-au ajuns până acolo, fratele hotărâse să n-o lase să ajungă la căsătorie, asta era evident. La familia din Strassburg sosi o scrisoare anonimă, vorbind despre amantul Clarissei la persoana a treia, şi ea îşi făcu efectul, chiar şi asupra lui Henri. El îi trimise textul — spre justificare, dacă era posibilă justificarea. Rândurile care-l însoţeau nu implicau o credinţă nezdruncinată în dragostea ce i-o purta.

Clarissa primi scrisoarea recomandată la Pfeiffering, unde, după închiderea stagiunii teatrale din Pforzheim, petrecea câteva săptămâni la mama sa, în căsuţa ascunsă îndărătul castanilor. Era după-amiază, devreme. Doamna senator îşi văzu fata întorcându-se grăbită de la plimbarea ce-o făcuse, singură, după masă. În vestibulul îngust al casei, Clarissa, cu un zâmbet fugar şi rătăcit, trecu pe lingă doamna Rodde aproape alergând şi se închise la ea in odaie; cheia se răsuci scurt şi energic de două ori în broască. De alături, din dormitorul ei, bătrâna doamnă îşi auzi după o vreme fiica gargarisindu-se cu apă la lavoar — astăzi ştim că făcuse asta ca să-şi domolească puţin arsurile pe care teribilul acid i le produsese în gât. Apoi se aşternu liniştea — o linişte sinistră, care ţinu până când, după vreo douăzeci de minute, doamna senator bătu la uşa Clarissei strigând-o pe nume. Îşi repetă chemarea, cu insistentă, dar nu primi nici un răspuns. Biata femeie, cuprinsă de spaimă, cu tot părul zburlit de pe frunte şi dintele lipsă din gură, alergă peste drum, şi in câteva cuvinte sugrumate o încunoştinţă pe proprietăreasă. Frau Schweigestill, trecută prin multe, se întoarse cu ea, după ce, mai întâi, aduse un argat şi acesta, după alte chemări şi bătăi în uşă, sparse broasca. Clarissa zăcea întinsă, cu ochii deschişi, la picioarele patului, pe o canapea, o mobilă de prin 1870—1880, cu spetează şi rezemători de braţ (o ştiam din Rambergstrasse), pe care se

aruncase în grabă," surprinsă de moarte pe când îşi clătea gâtul.

— Nu cred să mai fie ceva de făcut, scumpă doamnă senator, zise Frau Schweigestill, dând din cap şi cu un deget proptit în obraz, la vederea corpului pe jumătate culcat, pe jumătate aşezat.

Acelaşi tablou, mai mult decât convingător, mi se înfăţişa şi mie ochilor, încă în aceeaşi seară, târziu, după ce, sosit în grabă la chemarea telefonică a gazdei, îmbrăţişând mişcat, în calitate de vechi amic al familiei, pe mama numai bocete, mă opream la căpătâiul moartei împreună cu Else Schweigestill şi cu Adrian, veniţi şi ei de peste drum. Pete vinete de congestie pe frumoasele mâini ale Clarissei şi pe obraz indicau o moarte rapidă prin sufocare, o paralizie a centrilor respiraţiei, provocată de o doză de cianură suficientă să ucidă o întreagă companie de soldaţi. Pe masă, golit, cu fundul deşurubat, zăcea recipientul de bronz în formă de carte, cu numele lui Hipocrat în litere greceşti şi cu un cap de mort deasupra. Alături, scris în grabă cu creionul, un bilet adresat logodnicului, având următorul text:

"Je t'aime. Une fois je t'ai trompé, mais je t'aime[135]*".*

Tânărul asistă la înmormântare, a cărei organizare căzuse în seama mea. Era inconsolabil, sau mai curând *desolé,* cuvânt ce, pe nedrept, desigur, lasă o impresie mai puţin serioasă, pare mai mult o expresie formală. N-aş vrea să sădesc îndoială cu privire la durerea lui când a exclamat:

— Ah, *monsieur,* o iubeam destul ca să-i fi iertat! Totul s-ar fi putut repara. *Et maintenant... comme ça*[136]*!*

Da, *comme ça!* Desigur, totul ar fi putut să iasă altfel, dacă el n-ar fi fost "odrasla mamei" atât de bleagă şi ar fi constituit pentru Clarissa un sprijin mai de nădejde."

În noaptea aceea, în timp ce doamna senator, în jale şi vaiete, veghea rămăşiţele pământeşti înţepenite ale copilei sale, Adrian, Frau Schweigestill şi cu mine redactam anunţul mortuar ce urma să fie publicat sub semnătura rudelor apropiate ale Clarissei şi căruia trebuia să i se dea o formă pe cât posibil lipsită de echivoc. Căzurăm de acord asupra unui text afirmând că defuncta decedase în urma unei afecţiuni grele şi incurabile a inimii. Îl citi şi pastorul din München, căruia mă prezentasem să-i cer autorizarea bisericii pentru slujba înhumării, insistent dorită de doamna Rodde. La început n-am prea fost diplomat, recunoscând din capul locului, într-o naivă bună-credinţă, faptul că fata preferase moartea, unei vieţi în dezonoare, lucru despre care vajnicul slujitor al lui Dumnezeu, tip autentic de luteran, nici nu vru s-audă. Mărturisesc ca a durat o vreme până să pricep că, pe de o parte biserica nu voia să se vadă ignorată, dar pe de alta nu era dispusă să binecuvânteze o sinucidere mărturisită, oricât de onorabilă ar fi fost ea — într-un cuvânt, voinicul pastor nu voia nimic altceva decât să-i spun o minciună. Şi-atunci am schimbat macazul cu o promptitudine aproape ridicolă, declarând că în fond totul era foarte confuz, că fusese o greşeală, o nenorocire, un flacon schimbat din neatenţie probabil, ba chiar foarte posibil, şi căposul, măgulit, în numele sfintei firme în slujba căreia lucra, de ponderea acordată participării ei, se declară gata să celebreze serviciul funebru.

Acesta avu loc al Waldfriedhof, la München, în asistenţa întregului cerc de prieteni ai familiei Rodde. N-au lipsit nici Rudi Schwerdtfeger, nici Zink şi Spengler, şi nici chiar Schildknäpp. Toţi erau sincer îndureraţi, pentru că tuturor le fusese dragă sărmana Clarissa,

---

[135] Te iubesc. Te-am înşelat, o dată, dar te iubesc *(fr.).*

[136] Şi acum... aşa *(fr.).*

sarcastica şi mândra Clarissa. Ines Institoris, toată numai văluri negre şi dese, reprezentând şi pe mama ei, care nu se arătă, pruni condoleanţele cu o delicată demnitate şi cu gâtişorul întins puţin înainte şi într-o parte. Nu puteam să nu văd, în tragicul sfârşit pe care-l avusese începutul de viaţă al surorii sale, un semn rău pentru propria ei soartă. De altfel, stând de vorbă, am avut impresia că mai curând o invidia pe Clarissa în loc să o plângă. Veniturile soţului ei sufereau din ce în ce mai simţitor de pe urma inflaţiei progresive, voită şi provocată de anumite cercuri. Meterezele luxului, această apărare a sa împotriva vieţii, ameninţau cu prăbuşirea, şi se pusese problema dacă somptuoasa locuinţă cu vedere spre grădina englezească va mai putea fi păstrată. În ce-l privea pe Rudi Schwerdtfeger, el depusese Clarissei, buna sa camaradă, ultimele onoruri, dar părăsise cimitirul de îndată ce-i fusese cu putinţă — după ce exprimase celei în drept condoleanţele de rigoare cu o sobrietate asupra căreia n-am putut să nu-i atrag atenţia lui Adrian.

Era probabil pentru prima oară că Ines îşi revedea iubitul după ce acesta rupsese legătura lor — teamă mi-e că nu fără oarecare brutalitate, pentru că o cale "amabilă" nu văd deloc cum ar fi fost posibilă, dată fiind dârzenia ei disperată în a se crampona. Aşa cum stătea la mormântul sorei sale, alături de soţul ei fragil, arăta ca o făptură abandonată şi, după toate probabilităţile, teribil de nenorocită. Se adunase în jurul ei un grup de femei, relativ restrâns, care, în parte cel puţin, participa la ceremonia funebră, mai mult ca să fie alături de Ines decât pentru cinstirea Clarissei. Din acest grup mic şi unit, asociaţie, corporaţie, acest club al prieteniei sau nu ştiu cum să mai spun, făcea parte, în calitate de confidenta cea mai intimă a lui Ines, şi exotica Natalia Knoterich, dar mai erau şi altele, o scriitoare, românca din Transilvania, despărţită de bărbatul ei, autoarea unor comedii şi amfitrioana unui salon boem în Schwabing, apoi Rosa Switscher, actriţa de la Teatrul Curţii, manifestând, deseori, în rolurile sale o mare intensitate nervoasă — şi alte câteva figuri feminine inutil de enumerat aici, cu atât mai mult, cu cât nu am deloc certitudinea participării lor active la acest grup.

Liantul pentru asigurarea coeziunii era — nici o surpriză pentru cititor — morfina: un liant excepţional de puternic, deoarece membrii confraternităţii nu numai că se ajutau reciproc cu drogul ce le aducea şi fericire şi ruină, ci, sub aspect moral, acesta creează, între sclavii aceleiaşi patimi şi slăbiciuni, o tristă dar dubioasă solidaritate impregnată de respect mutual, iar în cazul nostru păcătoasele mai erau unite şi printr-o anumită filozofie, nişte maxime, pornind de la Ines Institoris, şi însuşite de toate cele cinci sau şase prietene ale ei, filozofia propriei lor justificări. Ines susţinea — am avut eu însumi prilejul s-aud din gura ei — că durerea este omeneşte nedemnă, că a suferi este o ruşine. Dar în afară de asta şi cu totul independent de orice înjosire concretă, determinată, derivând din dureri fizice sau din suferinţe sufleteşti, viaţa în sine, luată ca atare, simplul fapt de a fi, existenţa animalică, era un jug josnic, o povara degradantă, şi a reteza, ca să zic aşa, acest lanţ, a scutura povara, a cuceri libertatea, facilitatea, o euforie imaterială, doar dând cărnii substanţa binecuvântată ce permitea o asemenea emancipare de suferinţă, nu putea fi decât un gest de nobleţe şi mândrie.

Că această filozofie admitea implicit consecinţele funeste, morale şi fizice, ale acestei deprinderi de răsfăţ, făcea parte, evident, din nobleţea ei; şi probabil ceea ce îndemna pe membrii acestei confraternităţi la atâta tandreţe, ba chiar la atâta afectuoasă veneraţie

mutuală era conştiinţa prematurului sfârşit comun. Nu-mi puteam reprima o senzaţie de dezgust când vedeam strălucirea plină de încântare în privirile lor, îmbrăţişările şi sărutările lor emoţionate când se întâlneau în societate. Mărturisesc, simţeam chiar o oarecare iritare lăuntrică faţă de aceste manifestări făţişe de abandon — şi o mărturisesc cu anumită uimire, pentru că, de obicei, n-am nici un fel de înclinaţie pentru rolul de fariseu moralist şi de cenzor de moravuri. Poate că duplicitatea aceea dulceagă, rod al viciului, sau poate o inerentă imanenţă, îmi inspira repulsia de neînfrânt. Ceva mai mult, luam în nume de rău indiferenţa crasă manifestată de Ines faţă de copiii ei prin însuşi faptul comportării sale scandaloase, care dă în vileag şi toată minciuna dragostei ei pentru cele trei albe făpturi ţinute-n lux. Într-un cuvânt, femeia mă dezgustase de când ştiam şi vedeam ce-şi îngăduia; ea observase destul de bine că o ştersesem din inima mea şi-mi răspundea printr-un surâs a cărui isterică strengărie răutăcioasă îmi aminti de cel de pe vremuri, când două ceasuri întregi exploatase simpatia mea omenească pentru suferinţele şi desfătările ei amoroase.

Desigur, n-avea de ce fi veselă, pentru că era o jale să-i vezi descompunerea. Probabil că exagera dozele, aşa că, în loc de a găsi înviorare, îşi accentua starea de prostraţie şi nu mai putea să apară între oameni. Faimoasa Rosa Switscher juca genial sub efectul drogului, Natalia Knoterich îşi sporea farmecul monden. Dar sărmanei Ines i se întâmpla de multe ori să vină la masă pe jumătate inconştientă, cu ochii sticloşi, cu capul bălăbănindu-i-se şi să se aşeze, între fiica ei mâi mare şi meschinul, mărginitul şi amărâtul ei bărbat — o masă încă perfect aranjată, strălucind de bogăţia cristalelor. Un singur lucru vreau să mai mărturisesc: câţiva ani mai târziu Ines avea să comită o crimă capitală care a stârnit oroarea tuturor şi a pus capăt existenţei ei sociale. Dar, oricât m-aş înfiora în fata acelei nelegiuiri, am fost totuşi, din veche prietenie, aproape mândru, nu aproape, categoric mândru de ea, pentru că în toată decăderea ei găsise puterea, energia nebună a împlinirii gestului.

XXXVI

O, Germanie, tu te prăbuşeşti, şi mie mi-e gândul la speranţele tale! Mă gândesc la acele speranţe trezite de tine (poate fără a le împărtăşi): după trecuta ta prăbuşire, relativ destul de blândă, după abdicarea Kaiserului, când lumea mai voia încă să şi le pună în tine, cu toată comportarea ta nesăbuită, cu toată "umflarea" complet dementă, disperată, ostentativă şi isterică a mizeriei tale, cu toată inflaţia năucitoare, până la cer, speranţe pe care, totuşi, câţiva ani, într-o anumită măsură, păreai să le justifici.

E drept, haosul fantastic de atunci, adevărată tentativă de a-şi bate joc de tot restul lumii, avea ceva incredibil de monstruos, fantastic, dementţial, ceva cum n-ai fi crezut niciodată cu putinţă, ceva din comportarea noastră de la 1933 încoace, şi mai ales de după 1939. Beţia miliardelor, această mizerie bombastică, luă într-o bună zi sfârşit şi pe mutra schimonosită a vieţii noastre economice reveni o expresie de cuminţenie, şi pentru germani păru să mijească o epocă de convalescenţă sufletească, de progres social, de pace şi de libertate, de străduinţe culturale mature, cu perspective sănătoase de adaptare voluntară a sentimentelor şi gândirii noastre la cele ale lumii normale. Cu toată slăbiciunea sa congenitală şi antipatia înnăscută, acesta era, fără nici un fel de îndoială, rostul, speranţa republicii germane — spun

şi repet: speranţă trezită străinilor. Era o încercare, o încercare nu total lipsită de perspective (a doua, după tentativa eşuată a lui Bismarck şi scamatoria lui cu unificarea), de a normaliza Germania în sensul europenizării ei, sau chiar al unei "democratizări", a încadrării ei spirituale în viaţa socială a popoarelor. Cine va tăgădui că în celelalte ţări se născuse o vie şi onestă credinţă în posibilitatea acestui proces — şi cine va contesta că printre noi, în Germania, peste tot în ţară, cu excepţia ţărănimii îndărătnice şi mărginite, se putea efectiv constata o mişcare plină de speranţe în acest sens?

Vorbesc despre anii douăzeci ai secolului al XX-lea, în special, fireşte, de a doua jumătate a intervalului, ani care au marcat cu toată seriozitatea o deplasare a focarului cultural din Franţa în Germania şi consider caracteristic şi elocvent în cel mai înalt grad faptul că, aşa cum am mâi spus, în această perioadă a avut loc premiera sau, ca să fiu mai precis, prima reprezentare integrală a oratoriului apocaliptic al lui Adrian Leverkühn. Desigur, cu toate că locul unde s-a desfăşurat, Frankfurt, era unul dintre oraşele cu mentalitatea cea mai înţelegătoare şi mai evoluată din Reich, reprezentarea n-a trecut fără a trezi şi obiecţiuni furibunde, fără a ridica amarnice acuzaţii de denigrare a artei, de nihilism, de crimă împotriva muzicii sau, ca să folosesc insulta cea mai la modă atunci, învinuirea de "bolşevism cultural". Dar opera şi actul temerar al reprezentării ei şi-au găsit apărători inteligenţi, capabili a mânui cuvântul cu vigoare, iar curajul generos de a privi prieteneşte lumea şi libertatea, ajuns prin 1927 la un punct culminant, manifestându-se ca adversar al reacţiunii naţionaliste, wagneriene, romantice, care la München se mai simţea încă la ea acasă, era, indiscutabil, încă din prima jumătate a deceniului, un element care conta în viata noastră publică — şi vorbind despre asta, mă gândesc la evenimente culturale cum au fost Festivalul muzicienilor de la Weimar, în 1920, şi primul Festival muzical de la Donaueschingen din anul următor. În ambele ocazii — din nefericire în absenţa compozitorului — alături de alte manifestări muzicale reprezentând o nouă atitudine intelectuală în faţa unui public deloc lipsit de receptivitate şi, aş zice, cu sentimente "republicane" din punct de vedere artistic, au fost executate şi opere ale lui Leverkühn: la Weimar *Simfonia cosmică,* sub conducerea de o incontestabilă competenţă, în special ritmică, a lui Bruno Walter, iar la festivalul de pe malul Dunării, în colaborare cu celebrul Teatru de marionete al lui Hans Platner, cele cinci piese după *Gesta Romanorum* — un eveniment care-ţi gonea fără răgaz sentimentele între emoţia pioasă şi un râs cum nu se mai pomenise până atunci.

Dar aş vrea să pomenesc şi despre rolul jucat de artiştii şi amatorii de artă germani la întemeierea "Societăţii internaţionale pentru muzica nouă" în 1922, şi despre spectacolele date de această asociaţie doi ani mai târziu la Praga, unde fragmente corale şi instrumentale din *Apocalipsis cum figuris* al lui Adrian au răsunat în faţa unui public foarte numeros, alcătuit din cele mai mari celebrităţi ale ţărilor muzicale. La vremea aceea lucrarea era gata tipărită, apăruse, şi nu ca operele anterioare ale lui Adrian, la Schott, la Mainz, ci în "Universal Edition", la Viena, al cărei director, doctorul Edelmann, încă tânăr (nu împlinise nici treizeci de ani), dar jucând un rol foarte influent în lumea muzicală a Europei Centrale, îşi făcuse într-o bună zi, pe neaşteptate, apariţia la Pfeiffering, şi anume în perioada în care *Apocalipsa* nu era încă terminată (în săptămânile de întrerupere din cauza recidivei bolii), ca să ofere chiriaşului familiei Schweigestill oficiile sale editoriale. Era evident că vizita fusese determinată de un articol consacrat creaţiei lui Adrian,

apărut recent în publicaţia muzicală radical-progresistă "Der Anbruch"[137], datorit penei unui muzicolog şi filozof al culturii, ungur, Desidenus Fehdr. Acesta comentase înaltul nivel intelectual şi conţinutul religios, mândria şi disperarea, inteligenţa diabolică înălţată până la inspiraţie, cu o profundă sensibilitate, sentimentul de jenă, amărăciunea mărturisită a autorului, de a nu fi ajuns singur la descoperirea acestei excepţional de interesante şi mişcătoare opere, datorită propriei sale căutări, ci călăuzit către ea din afară sau, cum spunea el, de sus, dintr-o sferă mai înaltă decât erudiţia, sfera iubirii şi a credinţei, sfera eternului feminin, într-un cuvânt, articolul amesteca analiza şi lirismul de o manieră adecvată obiectului, lăsa să se întrevadă, în contururi foarte vagi, e-adevărat, silueta unei femei sensibile, culte, înţelepte, activând pentru ceea ce ştia şi credea, şi care, în fond, inspirase articolul. Cum vizita doctorului Edelmann se dovedea a fi fost determinată de articolul publicat la Viena, se putea spune foarte bine că indirect ea era un rod al acelei delicate, discret ascunse energii şi afecţiuni.

Numai indirect? Nu sunt chiar atât de sigur. Cred că nu-i exclus ca unele imbolduri, indicaţii, instrucţiuni ale "sferei" să fi ajuns direct la tânărul om de afaceri muzicale, şi sunt întărit în această presupunere de faptul că el ştia mai multe decât i-ar fi permis articolul învăluit în oarecare mister: el ştia numele şi l-a şi rostit — nu imediat, de-a dreptul, ci, în cursul convorbirii, către sfârşit. La început riscase să i se refuze accesul; apoi, după ce reuşi să facă să fie primit, îl rugă pe Leverkühn să-i vorbească despre lucrările în curs, şi află despre oratoriu — pentru prima oară? Mă îndoiesc! — dar obţinu ca Adrian, bolnav, aproape să cadă jos de slăbiciune, să-i cânte în odaia cu Victoria de la Samothrake, fragmente ample după manuscrisul partiturii, şi pe loc Edelmann îi cumpără opera pentru "Edition"; contractul avea să-l primească a doua zi de la hotelul "Bayerischer Hoff din München. Înainte de plecare însă, îl întrebase pe Adrian, folosind formula vieneză de politeţe, luată după francezi:

— Maestre, cunoaşteţi... — cred chiar că a spus: Maestrul cunoaşte — pe doamna von Tolna?

Sunt pe cale să fac, în naraţiunea mea, un lucru pe care, dacă l-aş face într-un roman, ar fi în evidentă contrazicere cu regulile artei şi cu canoanele romanului: să introduc un personaj invizibil. Doamna von Tolna este o figură invizibilă. N-o pot înfăţişa ochilor cititorului, nu pot da despre chipul său nici cea mai mică idee, pentru că n-am văzut-o niciodată, nici nu mi-a descris-o cineva, deoarece nici una din cunoştinţele mele n-a văzut-o. Rămâne o problemă deschisă dacă doctorul Edelmann, sau măcar acel colaborator la "Der Anbruch", compatriotul ei, se pot făli că ar cunoaşte-o. În ce-l priveşte pe Adrian, la întrebarea de atunci a vienezului răspunsese negativ. N-o cunoaşte pe doamna, zicea — dar nici n-a întrebat cine era, ceea ce l-a determinat pe Edelmann să se abţină de la lămuriri şi să răspundă:

— În orice caz, n-aveţi — sau, maestrul n-are — o admiratoare mai fervent!

Era evident că el considera răspunsul negativ drept un adevăr limitat, învăluit în discreţie, şi aşa era. Adrian putea răspunde aşa cum făcuse pentru că în raporturile sale cu aristocrata maghiară nu se produsese nici un contact personal şi — aşa adaug eu — printr-un acord tacit, n-avea să se producă niciodată. Că de ani de zile erau în corespondenţă şi că în scrisorile sale ea se dovedea cea mai inteligentă,

[137] Zorile.

mai informată, mai pricepută cunoscătoare şi admiratoare a operei lui şi, în afară de asta, o prietenă şi b sfătuitoare plină de grijă, ajutându-l totdeauna, fără preget şi fără condiţii, şi că, la rândul său, el mergea până la limita expansivităţii şi încrederii de care e capabil un suflet solitar — asta-i altă poveste. Am mai vorbit despre acele sărmane femei ce-şi cuceriseră, prin abnegaţie dezinteresată, un locşor în viaţa, fără îndoială nemuritoare, a acestui bărbat, lată acum o a treia, cu totul altfel plămădită, nu numai egalându-le în devotament pe cele două mai modeste, ci depăşindu-le: prin renunţarea ascetică la orice apropiere directă, prin tiranica respectare a solitudinii, a rezervei, a invizibilităţii permanente — şi nu, desigur, dintr-o stângăcie sfioasă , pentru că aici era vorba de o femeie de lume, reprezentând, pentru sihastrul de la Pfeiffering într-adevăr lumea — aşa cum îi plăcea lui, cum îi simţea el nevoia, o lume la distanţă, a cărei apropiere o împiedicau inteligenţa, tactul, dorinţa de menajare.

Despre făptura asta extraordinară spun doar ce-am aflat. Madame de Tolna era văduva bogată a unui nobil stricat, mort de altfel nu din cauza patimilor sale, ci într-un accident la curse de cai şi care o lăsase, fără copii, proprietară a unui palat la Pesta, a unei imense moşii senioriale aşezată la câteva ceasuri la sud de capitală, aproape de Szkesfehórvár, între lacul Balaton şi Dunăre, şi o vilă cât un castel pe malul aceluiaşi lac Balaton. Moşia , cu un superb conac din secolul al XVIII-lea, căruia i se introdusese tot confortul modern, cuprindea în afară de suprafeţe imense de grâu, şi culturi vaste de sfeclă de zahăr ale căror recolte erau prelucrate în rafinării proprii pe moşie. Nici una din aceste reşedinţe, palatul din oraş, conacul de la moşie, vila estivală, nu erau folosite de stăpâna lor timp mai îndelungat. În cea mai mare parte a timpului, s-ar putea spune: aproape totdeauna, ea călătorea, lăsându-şi reşedinţele, de care se vedea bine că nu era legată şi de unde o goneau nelinişteа, sau amintiri penibile, în grija administratorilor şi intendenţilor. Trăia la Paris, la Neapole, în Egipt, în Engadin, umbla din loc în loc, însoţită de o cameristă, de un funcţionar, ceva între secretar şi agent de călătorii, şi un medic personal în serviciul ei exclusiv, ceea ce lăsa să se deducă o sănătate şubredă.

Mobilitatea ei nu părea să aibă de suferit din pricina asta, şi combinată cu un entuziasm alimentat de instinct, intuiţie, sensibilitate instruită — Dumnezeu mai ştie — receptivitate misterioasă, afinităţi sufleteşti, îşi făcea cele mai surprinzătoare apariţii. S-a putut stabili că femeia asta fusese de faţă, amestecată discret în public, peste tot unde cineva avusese curajul să prezinte ceva din muzica lui Adrian: la Lübeck (la hulita premieră de la operă), la Zürich, la Weimar, la Praga. De câte ori fusese în apropierea lui, a locuinţei lui adică, la München, fără s-o vadă nimeni, nu ştiu. Dar fusese la Pfeiffering, s-a aflat asta întâmplător — cunoscuse, pe neştiute, peisajul în care trăia Adrian, împrejurimile imediate, se oprise, dacă nu mă înşel, sub fereastra odăii stareţului — şi tot nevăzută plecase. E destul de fascinant faptul acesta, dar mi se pare mai straniu, mai emoţionant, aerul de pelerinaj căpătat de călătoria făcută de ea la Kaisersaschern — cum am aflat mult după aceea, tot aşa, din întâmplare — şi vizita în satul Oberweiler, şi la ferma de la Büchel, adică faptul că se familiarizase cu paralelismul — care pe mine totdeauna m-a tulburat întrucâtva — dintre scena copilăriei lui Adrian şi cadrul vieţii lui de mai târziu.

Uitasem să amintesc că nu omisese nici târguşorul din Munţii Sabini, Palestrina, că locuise câteva săptămâni în casa Manardi şi, după câte se pare, se împrietenise repede şi sincer cu signora Manarai. Când, în scrisorile sale, jumătate în nemţeşte, jumătate în franţuzeşte,

pomenea de ea, spunea "Mutter Manardi" sau "Mère Manardi". La fel şi când vorbea despre Frau Schweigestill, pe care, după cum reieşea din vorbele ei, o văzuse fără ca să fie văzută sau măcar zărită. Şi ea? Voia să se alăture acestor figuri materne, să le spună "soră"? Ce nume i se potrivea, în raporturile ei cu Adrian Leverkühn? Ce nume îşi dorea, ce pretindea? Pe acela de zeiţă protectoare, de Egerie, de amantă fantomatică? Prima scrisoare (din Bruxelles), era însoţită de un dar omagial, un inel, un inel cum nu mai văzusem niciodată — ceea ce nu înseamnă mare lucru, pentru că cel ce a scris aceste rânduri nu văzuse, într-adevăr, decât foarte puţine lucruri de preţ de pe lumea asta. Era un giuvaer de o valoare — pentru mine — inestimabilă, şi de o mare frumuseţe. Era un inel cizelat, vechi, lucru din vremea Renaşterii ; piatra, un exemplar superb de smarald de Ural, de-un verde-deschis, îţi lua ochii. Ţi-l puteai foarte bine imagina, pe vremuri, în mâna unui prinţ al bisericii — inscripţia păgână purtată nefiind o dovadă prea puternică împotrivă, *m* berilul dur, pe faţa lui exterioară, era gravat, in foarte fine caractere eline, două versuri care, traduse, ar suna cam aşa:

"Ce tremur străbate al lui Apollon templu! Tremură grinzile toate! Afară, profani! Fugiţi!"

Nu mi-a fost greu să identific în aceste versuri începutul imnului închinat de Callimah lui Apolo. El descrie cu o sfântă spaimă semnul botezului Domnului în lăcaşul său. Scrisul, cu toate că era nespus de mic, păstrase o claritate desăvârşită. Ceva mai puţin clar era un semn distinctiv gravat dedesubt, în formă de vinietă, dar sub lupă se distingea bine un monstru cu chip de şarpe înaripat şi cu limbă în formă de săgeată. Mie, această fantasmagorie mitologică îmi amintea de Filoctet Criseianul şi de rana lui pricinuită de săgeată sau de muşcătură, cum şi de numele pe care Eschil îl da o dată săgeţii: şarpe şuierător şi înaripat, dar îmi amintea şi de legătura dintre săgeţile lui Phoebus şi razele soarelui.

Pot să certific că Adrian s-a bucurat ca un copil de preţiosul dar venit din depărtări străine şi afectuoase, că -a primit fără nici un fel de bănuială, precum e-adevărat că niciodată nu s-a arătat altora cu el; dar îşi făcuse obiceiul, aş zice mai bine ritualul, de a-l purta în ceasurile de lucru: tot timpul cât a scris *Apocalipsa* a purtat, după câte ştiu, acest giuvaer la mâna stângă.

Gânditu-s-a el că inelul e simbolul legăturii, încătuşării, al înrobirii chiar? Era limpede că nu-i trecuse prin minte, ci vedea în preţiosul obiect ochiul unui lanţ invizibil; îl punea în deget când voia să compună; atâta tot, o punte între solitudinea sa şi lume — o lume fără chip, fără contur, şi ale cărei trăsături individuale îl preocupau foarte probabil mult mai puţin decât pe mine. Există oare, în înfăţişarea acestei femei, mă întrebam, ceva în stare să explice principiul raporturilor ei cu Adrian, absenţa, evitarea, hotărârea de a nu-l întâlni niciodată? Era oare slută, schiloadă, pipernicită, desfigurată de vreo boală de piele? N-aveam impresia, ci cred mai curând că dacă există o rană, era o rană sufletească, care o învăţase să înţeleagă că oamenii simt tot felul de nevoi de a fi menajaţi. De altfel partenerul ei nu încercase niciodată să scuture jugul acestei legi şi accepta în tăcere imperiul ei: menţinerea raporturilor lor în domeniul spiritualităţii pure.

Nu-mi face plăcere să folosesc această formulă: spiritualitate pură. Are ceva incolor, moale, se împacă greu cu o anume vigoare pragmatică proprie acestei griji protectoare, acestui devotament învăluit, din depărtări. O foarte serioasă cultură muzicală şi cultura ei generală de factură europeană dădeau corespondenţei lor, aşa cum era ea purtată în perioada pregătirii lucrării apocaliptice şi în timpul

redactării ei, un cadru absolut obiectiv. Pentru elaborarea textului, prietenul meu primea sugestii, documente greu accesibile — cum se dovedi mai târziu că fusese cazul şi cu acea traducere în franceza veche a viziunii Sfântului Pavel, primită şi ea de la "lume". "Lumea" aceasta activa cu stăruinţă şi energie în folosul lui, chiar dacă pe căi ocolite şi prin persoane interpuse. Ea provocase apariţia inteligentului articol din "Anbruch" — de altfel unicul loc unde s-ar fi putut scrie atunci cu admiraţie despre muzica lui Leverkühn. Că "Universal Edition" îşi asigurase drepturile pentru oratoriul în devenire se datora, de asemenea, unor discrete sugestii ale ei. În 1921, tot ea, din umbră şi fără dezvăluirea sursei, oferise Teatrului de marionete ai lui Platner importante mijloace financiare pentru punerea în scenă, costisitoare, iar din punct de vedere muzical, perfectă, a *Gestei,* la Donaueschingen.

Aş vrea să insist puţin asupra acestei expresii, această "punere la dispoziţie" şi a gestului larg ce-o însoţise. Desigur, Adrian nu putea avea nici o îndoială asupra faptului că-i stătea la dispoziţie tot ceea ce mondena lui admiratoare avea de oferit solitudinii lui — bogăţia ei, care, după cum reieşea limpede, constituia, din consideraţiuni critice, o povară pe conştiinţă, cu toate că o viaţă fără bogăţie nu trăise şi cu siguranţă că nici n-ar fi fost în stare. Dorinţa ei netăgăduită era să depună pe altarul geniului cât de mult, cât de mult putea cuteza să jertfească, şi dacă Adrian ar fi vrut, tot felul lui de viaţă s-ar fi putut schimba de la o zi la alta, după chipul şi înfăţişarea giuvaerului, cu care numai pereţii odăii stareţului îl vedeau împodobit. Ştia asta la fel de bine ca şi mine. Nu-i nevoie să adaug că nici o clipă n-a luat în serios această posibilitate. Altfel făcut decit mine, pentru care gândul că o avere uriaşă stă la picioarele mele şi că n-ar trebui decât să întind mâna ca să-mi creez o viaţă princiară avusese dintotdeauna ceva îmbătător, cu siguranţă că la el gândul acesta n-a găsit niciodată azil. Şi totuşi, o dată, când prin excepţie îşi părăsise cuibul din Pfeiffering, în călătorie fiind, şi-a aruncat o privire, a gustat o sorbitură din viaţa aproape regească, pe care, în taină, nu m-am putut niciodată împiedica de a fi dorit să fie veşnic a sa.

Asta s-a petrecut acum douăzeci de ani, când dăduse urmare unei vechi invitaţii a doamnei von Tolna rămasă permanent în vigoare, de a locui, cât va voi, într-una din reşedinţele ei, natural, când va fi absentă. În 1924, în primăvară, Adrian era la Viena şi Rudi Schwerdtfeger execută cu mare succes în Sala Ehrbar, în cadrul uneia din aşa-numitele "serate Anbruch", în primă audiţie, Concertul pentru vioară scris în fine pentru el — succes mare şi pentru Rudi însuşi. Zic "şi" dar trebuie să spun "în special", pentru că o anumită concentrare a interesului asupra artei interpretului face incontestabil parte din intenţia lucrării; cu toate că factura nu permite nici o îndoială în privinţa manuscrisului, lucrarea nu se înscrie printre cele mai strălucite şi mai trufaşe ale lui Leverkühn, ci are, cel puţin în parte, ceva îndatoritor, condescendent, aş spune mai curând: afabil, ceea ce-mi amintea de-o veche prevestire făcută de buze azi amuţite. — La sfârşit publicul aplaudă entuziast, dar Adrian refuză să apară la rampă şi, când fu căutat, se constată că plecase. Mai târziu, l-am găsit, organizatorul concertului, cu Rudi, radiind de fericire, şi cu mine, în restaurantul micului hotel de pe Herrengasse unde trăsese, Schwerdtfeger socotindu-se dator să descindă într-unul din hotelurile de pe Ring.

Sărbătorirea fu scurtă, pentru că Adrian avea dureri de cap. Dar clipele de relaxare pe care şi le acorda în disciplina sa de viaţă mi-au permis să înţeleg, a doua zi, hotărârea lui de a nu se întoarce imediat la Schweigestill, ci de a face o vizită la moşia din Ungaria, spre bucuria

mondenei sale amice. Condiţia, absenţa ei, era împlinită, pentru că madame de Tolna se afla — invizibilă — la Viena. Adrian îşi anunţă telegrafic scurta sa vizită direct la moşie, urmată, bănuiesc, de un grabnic schimb de comunicări şi instrucţiuni între conac şi un anumit hotel din Viena. Plecă şi tovarăşul lui de călătorie; din nefericire, nu eu am fost (eu de abia reuşisem să mă eliberez de obligaţiile mele profesionale ca să asist la concert), n-a fost, de data asta, nici Rüdiger Schildknäpp, cel cu ochii de-acelaşi albastru ca ai lui Adrian, şi care nici măcar nu se ostenise să vină la Viena (probabil că nici mijloace n-ar fi avut), ci a fost, foarte explicabil, Rudi Schwerdtfeger, la îndemână acolo, de faţă, pentru această escapadă, după o atât de fericită colaborare pe plan artistic cu Leverkühn, elaborare ce încununase cu succes — funest succes — inepuizabila sa familiaritate.

Aşadar, în tovărăşia lui petrecu Adrian douăsprezece zile, primit ca un boier întors din călătorie, în castelul Tolna, cu saloanele şi apartamentele sale somptuoase în stil *dixhuitième*[138], precum şi în plimbări cu trăsura pe moşia mare cât un principat sau pe malurile zâmbitoare ale lacului Balaton, îngrijit de o lume de slugi obsecvioase, în parte turci, şi având la dispoziţie o bibliotecă în cinci limbi, două admirabile piane cu coadă, pe o estradă în salonul de muzică, o orgă de casă şi tot luxul imaginabil. Adrian îmi spunea că în satul ce ţinea de conac găsise domnind cea mai crâncenă sărăcie, că era într-un stadiu de evoluţie total arhaic, prerevoluţionar. Călăuza lor, administratorul moşiei, le-a povestit el însuşi, dând din cap cu milă, şi ca un fapt între altele, că locuitorii mănâncă numai o dată pe an carne, la Crăciun, şi că nu au nici măcar o feştilă să se lumineze, ci, literalmente, se culcă o dată cu găinile. A schimba ceva din aceste condiţii ruşinoase, la care oamenii deveniseră nesimţitori din deprindere şi din neştiinţă, de pildă a încerca să termini cu murdăria de ne-descris a drumului din mijlocul satului, cu totala lipsă de igienă din bordeie, ar fi fost un act revoluţionar, şi nimeni nu s-ar fi încumetat singur la atari iniţiative, cu atât mai puţin o femeie. Dar se poate presupune că aspectul satului se număra printre elementele ce-i făceau insuportabilă vieţuirea pe moşie prietenei nevăzute a lui Adrian.

De altfel, nu eu sunt omul care să poată trasa altceva decât o simplă schiţă a acestui episod cu o uşoară notă de excentricitate din viata austeră a prietenului meu. N-am fost alături de el şi n-aş fi putut fi chiar dacă m-ar fi rugat. A fost Schwerdtfeger, el ar putea povesti. Dar e mort.

XXXVII

Aş face mai bine să procedez cu acest capitol cum am procedat şi cu altele, să nu-l numerotez separat, ci să-l consider 6 continuare a celui precedent, ca făcând corp comun cu el. Corect ar fi să merg mai departe fără o ce-sură mai profundă, pentru că tot un capitol despre "lume" e, un capitol despre raporturile sau lipsa de raporturi, ale decedatului meu prieten cu această lume — o lume renunţând, în cazul de faţă, natural, cu totul la discreţia plină de mistere, şi care nu mai ia chip de zeiţă protectoare drapată în valuri dese, dăruind simboluri de mare preţ, ci întrupează un tip de-o indiscreţie naivă, risipind cu profuziune promisiuni, neintimidat de nici o rezervă, superficial, desigur, dar pentru mine simpatic: domnul Saul Fitelberg, impresar

---

[138] Secolul al XVIII-lea (fr.)

muzical internaţional şi organizator de concerte, care, într-o frumoasă după-amiază de sfârşit de vară, când tocmai se întâmplase să fiu şi eu acolo, adică într-o sâmbătă după-masă (a doua zi dimineaţa voiam să mă întorc acasă pentru că sărbătoream ziua de naştere a soţiei mele), sosi la Pfeiffering şi ne amuză teribil, pe Adrian şi pe mine, un ceas întreg, şi, fără să fi făcut vreo ispravă — în măsura în care fusese vorba de ispravă, de oferte adică —, plecă perfect împăcat cu sine.

Era în anul 1923. Nu se poate spune că omul se trezise prea devreme. Oricum însă nu aşteptase concertele de la Praga, de la Frankfurt — acestea mai făceau încă parte din viitorul îndepărtat. Dar Weimar trecuse, trecuse şi Donaueschingen — las complet deoparte audiţiile din Elveţia cu operele de tinereţe ale lui Leverkühn — aşa că nu mai era nevoie de o uimitoare intuiţie profetică pentru ca să poţi bănui că aveai de-a face cu ceva demn de preţuit şi de promovat. Ceva mai mult, *Apocalipsa* fusese imprimată, publicată, şi eu nu socotesc deloc improbabil ca monsieur Saul să fi avut posibilitatea să studieze lucrarea. Dar, în orice caz, omul simţise filonul, voia să dea lovitura, să lanseze o glorie, să descopere un geniu şi, în calitate de impresar al lui, să-l introducă în societatea mondenă, avidă de noutăţi, în care evolua. Asta urmărise el să pună la cale prin vizita sa, prin intruziunea indiscretă în refugiul suferinţei creatoare. Iată cum s-au petrecut lucrurile:

Eu sosisem la Pfeiffering imediat după-amiază, şi la întoarcerea dintr-o plimbare la câmp pe care Adrian şi cu mine o făcusem îndată după ceai, adică după ora patru, ni se oferi uimirii noastre priveliştea unui taximetru aşteptând în curte, lângă ulm — nu un taximetru de rând, ci un vehicul cu aspect mai particular, din acelea închiriate de unele garaje cu ora sau cu ziua, cu şofer cu tot. Acesta, şoferul, într-un fel de uniformă semănând a livrea, sta fumând lângă maşină şi când trecurăm pe lângă el îşi ridică şapca cu cozoroc, zâmbind satisfăcut, pesemne la gândul farsei făcute aducându-l pe năstruşnicul vizitator. În poarta casei ne ieşi înainte Frau Else Schweigestill cu o carte de vizită în mână, vorbind pripit, cu glas speriat şi scăzut. A venit un domn, zicea ea, un "om de lume" — expresia asta, mai ales astfel cum ne era şoptită, un fel de caracterizare rapidă a unui ins care tocmai sosise în casa ei, avea pentru mine ceva de nălucire stranie, ceva sibilin. Poate că eufemismul să devină mai uşor de înţeles dacă amintesc că Frau Else adăugase, despre domnul care aştepta, că-i "puţin într-o ureche". Întâi i se adresase cu "chère madamme[139], apoi trecuse la *"petite maman"*[140], iar pe Clementine o ciupise de obraji. A încuiat copila în odaie deocamdată, până o pleca omul de lume. Să-l expedieze, nu putea, după ce făcuse drumul de la München cu automobilul. Aşteaptă în odaia cea mare.

Ne întinserăm unul altuia, cu nişte mutre bănuitoare, cartonaşul oferind despre titularul lui toate desluşirile dezirabile: *"Saul Fitelberg. Arrangements musicaux. Représentant de nombreux artistes proéminents"*[141]. Eram bucuros să fiu de faţă, pentru a-l feri pe Adrian. Mi-ar fi fost neplăcut să-l ştiu pradă, singur, acestui "reprezentant". Ne duserăm în odaia cea mare.

Fitelberg sta în picioare, aproape de uşă, şi cu toate că Adrian mă lăsase pe mine să intru primul, toată atenţia omului se îndreptă imediat

---

[139] Dragă doamnă *(fr. incorectă).*

[140] Măicuţă *(fr.).*

[141] Impresariat muzical. Reprezentant a numeroşi artişti proeminenţi *(fr.).*

asupra lui: după ce, prin ochelarii săi cu ramă de baga, îşi trecu uşor căutătura peste mine, îşi întoarse trupul rotofei într-o parte ca să privească, dincolo de mine, la cel ce-l făcuse să rişte cheltuiala a două ore de călătorie cu automobilul. Natural, nu-i mare ispravă să distingi între un om cu pecetea geniului şi un profesor de liceu: dar promptitudinea orientării, rapiditatea cu care şi-a dat seama de importanţa mea accesorie (cu toate că eu intrasem primul) şi s-a adresat celui vizat, aveau, totuşi, ceva impresionant.

— *Cher maître,* începu el cu zâmbetul pe buze şi cu un accent dur, dar cu o volubilitate rar întâlnită, *comme je suis heureux, comme je suis ému de vous trouver! Même pour un homme gaté, endurci comme moi, c'est toujours une expérience touchante de rencontrer un grand homme. — Enchanté, monsieur le professeur*[142], adăugă el întinzându-mi, moale, mâna (pentru că Adrian mă prezentase), şi se întoarse imediat către cel în drept. *Vous maudirez l'intrus, cher monsieur Leverkühn*[143]*,* zise el punând accentul pe a treia silabă a numelui, ca şi cum s-ar fi scris Le Vercune. *Mais pour moi, étant une fois à Münich, c'etait tout à fait impossible de manquer*[144]*...* O, vorbesc şi nemţeşte, se întrerupse el, cu aceeaşi pronunţare dură şi destul de plăcută urechii. Nu bine, nu impecabil, dar destul ca să mă pot face înţeles. *Du reste, je suis convaincu*[145] că stăpâniţi franceza perfect — compoziţiile domniei-voastre pe versuri de Verlaine sunt cea mai bună dovadă. *Mais après tout*[146]*,* sunteţi pe pământ german — cât de german, cât de intim, cât de expresiv! Sunt fermecat de peisajul idilic în care, *maître,* aţi avut înţelepciunea să vă încadraţi... *Mais oui, certainement,* să luăm loc, *merci, mille fois merci*[147]*!*

Era un bărbat de vreo patruzeci de ani, gras fără să fie burtos, cu membrele moi, cu mâinile albe cu perniţe, mustaţa rasă, obrazul rotund, guşă, sprâncenele pronunţate, arcuite şi îndărătul ochelarilor cu ramă de baga, ochi râzători, migdalaţi, plini de email mediteranean. Părul i se rărise, dar avea dinţi sănătoşi, albi, ce luceau într-una, pentru că zâmbea într-una. Era într-o ţinută estivală, elegantă, un costum din flanel cu dungi subţiri albăstrui, croit pe talie, cu pantofi din pânză albă şi piele galbenă. Epitetul dăruit de Frau Schweigestill căpăta o amuzantă justificare prin dezinvoltura manierelor sale, prin facilitatea lui înviorătoare, prin vorbirea sa pripită, uşor estompată, cu glasul totdeauna ridicat, uneori aproape în discant, prin toată comportarea lui, într-un anume contrast cu masivitatea persoanei sale cu toate că, în fond, exista, totuşi, şi o oarecare armonie între ele. Îi spun înviorătoare, acestei facilităţi intrate în carne şi-n sânge pentru că, într-adevăr, îţi inspira sentimentul comic şi consolator în acelaşi timp că tu luai viaţa mult prea în serios, şi că era absolut inutil. Veşnic părea a-ţi spune: "Dar de ce nu? Ei, şi-apoi? N-are nici o importanţă! Noi să fim mulţumiţi!" Şi fără să vrei te străduiai să te pui la unison.

Că nu era deloc un imbecil, nu va mai rămâne nici urmă de

---

[142] Dragă maestre... cât de fericit, cât de mişcat sunt să vă întâlnesc! Chiar pentru un ins răsfăţat, obişnuit, ca mine, este o experienţă emoţionantă să întâlnească un om mare! Încântat, domnule profesor *(fr.).*

[143] O să-l blestemaţi pe intrus, dragă domnule Leverkühn *(fr.).*

[144] Dar de vreme ce eram la München, mi-era cu neputinţă să pierd... *(fr.).*

[145] De altfel, sunt convins... *(fr.).*

[146] Dar, la urma urmei... *(fr.).*

[147] Da, desigur... mulţumesc, mulţumesc foarte mult... *(fr.).*

îndoială, după ce voi relata câte ceva din spusele lui, păstrate proaspete în amintire. Cel mai bun lucru va fi să-i las lui cuvântul, pentru că, în orice caz, răspunsurile sau intervenţiile lui Adrian sau ale mele n-aveau aproape nici o importanţă. Luaserăm loc la unul din capetele mesei masive şi lungi, principala piesă de mobilier din odaia ţărănească: Adrian şi cu mine alături, musafirul în faţa noastră. Acesta n-a făcut pe misteriosul ci a vorbit fără ocol:

— *Maître,* zise el, înţeleg perfect cât de mult trebuie să ţineţi la izolarea plină de distincţie pe care v-aţi ales-o ca reşedinţă — o, am văzut totul, colina, iazul, satul şi biserica, *et puis, cette maison pleine de dignité avec son hôtesse maternelle et vigoureuse, madame Schweigestill! Mais ça veut dire: "Je sais me taire. Silence, silence!" Comme c'est charmant!*[148] De când locuiţi aici? De zece ani? Fără întrerupere? Aproape fără întrerupere? *C'est étonnant!*[149] O, dar e de-nţeles! Şi cu toate astea, *figurez-vous*[150]*,* am venit să vă răpesc, să vă ispitesc la o infidelitate trecătoare, să vă port pe mantia mea prin văzduhuri, ca să v-arăt împărăţiile lumii ăsteia şi splendorile ei, mai mult chiar, să le aştern la picioarele domniei-voastre... Iertaţi-mi vă rog maniera asta pompoasă de a mă exprima! Este realmente *ridiculement exagerée*[151]*,* mai ales în ce priveşte "splendoarea". Nu-i chiar atât de mare lucru — nu-i deloc atât de palpitantă, această splendoare — şi asta o spun eu, copil de oameni de jos, din oameni foarte-foarte modeşti, ca să nu zic de jos de tot — şi-anume, din Lublin, din mijlocul Poloniei, din nişte părinţi evrei într-adevăr săraci — eu sunt evreu, trebuie să ştiţi: Fitelberg, un nume eminamente de om de jos, un nume nemţesc de ovrei polonez — numai că eu am făcut din el numele unui protagonist cu vază al culturii de avangardă, pot spune chiar, al unui prieten al marilor artişti. *C'est la vérité pure, simple et irrefutable*[152]*.* Şi asta pentru că de tânăr am tins către ceva mai înalt, către cerebral şi amuzant — către nou mai presus de toate, către noul senzaţional, dar un senzaţional respectabil şi plin de viitor, moda cea mare de mâine, cea rentabilă, arta. *A qui le dis-je? Au commencement c'était le scandale*[153]*.*

Slavă Domnului, Lublinul a rămas mult în urmă! Trăiesc la Paris de mai bine de douăzeci de ani — şi nu ştiu dacă mă veţi crede, dar am ascultat, odată, un an întreg prelegeri de filozofie la Sorbona. Dar *à la longue*[154] m-au plictisit. Nu că n-ar putea şi filozofia să fie senzaţională. O, poate foarte bine. Dar e prea abstractă pentru mine. Şi în afară de asta, mai am şi sentimentul obscur că metafizica ar trebui mai curând studiată în Germania. Poate că în chestiunea asta onoratul meu *vis-à-vis,* domnul profesor, să-mi dea dreptate... După aceea am condus un mic teatru bulevardier, foarte mic, *un creux, une petite caverne*[155]*,* nici o sută de locuri, foarte exclusiv, îi zicea "Théâtre des fourberies gracieuses"[156]. Nu-i fermecător numele ăsta? Dar, ce vreţi,

---

[148] Şi apoi, casa aceasta plină de demnitate, şi stăpâna ei atât de maternă şi viguroasă, doamna Schweigestill! Dar asta înseamnă: „Ştiu să tac. Linişte, linişte!" Ce încântător e! *(Fr.)*

[149] Uluitor! *(fr.).*

[150] Închipuiţi-vă *(fr.).*

[151] Ridicol de exagerată *(fr.).*

[152] Adevărul gol-goluţ, simplu şi de netăgăduit *(fr.)*

[153] Cui îi spun eu toate astea? La început a fost scandalul *(fr.).*

[154] În cele din urmă *(fr.).*

[155] O gaură, o cavernă mică *(fr.).*

[156] Teatrul vicleniilor graţioase *(fr.).*

economiceşte nu se putea ţine. Locurile erau atât de limitate, încât trebuiau vândute foarte scump, aşa că eram siliţi să le distribuim gratuit. Aveam spectacole destul de îndrăzneţe, *je vous assure*[157], dar prea erau, cum zic englezii, *high-brow*[158]. Numai cu James Joyce, Picasso, Ezra Pound şi *la duchesse* de Clermont-Tonnere ca public, nu poţi s-o scoţi la capăt. *En un mot*[159], după o foarte scurtă stagiune, "Le s fourberies gracieuses" au trebuit să-şi închidă porţile, dar pentru mine experienţa n-a fost sterilă; în orice caz, mă pusese în contact cu somităţile vieţii artistice pariziene, pictori, muzicieni, poeţi — şi astăzi, pulsul lumii vii la Paris bate, fie-mi îngăduit să afirm lucrul acesta chiar aici — iar în calitatea mea de director, mi se deschiseseră uşile câtorva saloane aristocratice frecventate de artişti...

Poate c-o să vă miraţi. Poate că vă veţi spune: Cum de-a reuşit, cum a făcut puiul ăsta de ovrei din fundul Poloniei de-a ajuns să se-nvârtească în cercurile cele mai pretenţioase, în contact cu *la crème de la crème?* Ah, domnii mei, nimic mai uşor! Foarte repede înveţi să legi nodul la o cravată de smoching, să intri într-un salon cu perfectă *nonchalance,* chiar când pentru asta cobori câteva trepte, şi să uiţi complet că s-ar putea să nu ştii ce să faci cu propriile tale mâini. În afară de asta, nu faci decât să spui întruna *madame. "Ah, madame, Oh, madame, Que pensez-vous, madame? On me dit, madame, que vous êtes fanatique de musique?*[160] Cam asta-i totul. De la distanţă lucrurile astea sunt enorm exagerate.

Enfin, relaţiile datorate "Fourberie-ilor s-au dovedit utile şi s-au şi multiplicat după ce mi-am deschis apoi un birou pentru organizarea de audiţii de muzică contemporană. Important era că mă descoperisem pe mine însumi, căci aşa cum mă vedeţi în faţa domniilor-voastre, eu sunt un impresar, impresar născut, iar nu făcut, n-am încotro, ăsta sunt — şi-i bucuria şi mândria mea *j'y trouve ma satisfaction et mes délices,* să pun în valoare talentul, geniul, un personaj interesant, să bat toba pentru el, să entuziasmez societatea pentru el, sau, dacă nu s-o entuziasmez, măcar s-o stimulez — pentru că asta-i tot ce vrea, tot ce-i trebuie, *et nous nous rencontrons dans ce désir*[161] — societatea vrea să-i fie oferite emoţii, să fie provocată, să fie divizată în tabere pro şi contra; pentru nimic nu-i ea atât de recunoscătoare cât pentru acest tumult amuzant, *qui fournit le sujet*[162] caricaturilor din ziare şi alimentează nesfârşite, nesfârşite comentarii — la Paris , drumul spre glorie trece prin discreditare — o veritabilă *premiere* trebuie să se des-făşoare în aşa fel, încât de mai multe ori în cursul serii tot publicul să sară-n picioare, şi majoritatea să urle: *"Insulte! Impudence! Bouffonerie ignominieuse!*[163], în timp ce şase sau şapte iniţiaţi, Erik Satie, câţiva suprarealişti, Virgil Thompson, să strige din loji: *"Quelle précision! Quel esprit! C'est divin! C'est suprème!*[164] *Bravo! Bravo!. "*

Mi-e teamă să nu vă fi înspăimântat, domnilor — dacă nu pe *maître* Le Vercune, atunci pe domnul profesor. Dar, în primul rând, mă grăbesc să adaug că până acum nici un concert n-a trebuit să fie suspendat

---

[157] Vă asigur *(fr.).*
[158] Snob *(engl.).*
[159] Într-un cuvânt *(fr.).*
[160] Ah, doamnă, Oh, doamnă, Ce părere aveţi, doamnă? Mi s-a spus, doamnă, că sunteţi o fanatică a muzicii? *(Fr.)*
[161] Şi vin în întâmpinarea acestei dorinţe *(fr.).*
[162] Care oferă subiect *(fr.).*
[163] Insultă! Neobrăzare! Caraghioslâc josnic! *(Fr.)*
[164] Câtă precizie! Cât spirit! E dumnezeiesc! E desăvârşit! *(Fr.)*

prematur — în fond nici cei ce vociferează mai vehement n-ar dori aşa ceva, dimpotrivă, nu vor decât să continue să vocifereze, asta-i, pentru ei, savoarea serii, iar pe de altă parte, lucru cu totul remarcabil, micul număr de cunoscători are o autoritate covârşitoare. În al doilea rând, nu e nicăieri scris că la fiecare manifestare cu un caracter mai progresist lucrurile trebuie să se petreacă exact aşa. Cu o suficientă pregătire publicitară, cu o oarecare intimidare prealabilă a prostiei, se poate garanta o desfăşurare absolut onorabilă, şi astăzi, tocmai la prezentarea unui artist dintr-o ţară fostă inamică, a unui german, se poate conta pe o comportare perfect amabilă a publicului...

Tocmai asta e baza sănătoasă a speculaţiei de la care pleacă propunerea, invitaţia mea. Un german, *un boche qui par son génie appartient au monde et qui marche à la face du progres musical*[165]*!* În ziua de astăzi, e o extrem de picantă provocare a curiozităţii, a snobismului, a lipsei de prejudecăţi, a bunei-creşteri a publicului — cu-atât mai picantă, cu cât acest artist reneagă mai puţin amprenta sa naţională, germanismul său, cu cât oferă mai mult prilejul de-a exclama: *"Ah, ça c'est bien allemand, par exemple*[166]*?!* Pentru că domnia-voastră asta faceţi, *cher maître, pour-quoi pas le dire*[167]*?* Domnia-voastră oferiţi acest prilej la fiecare pas — nu chiar atât în debuturi, în perioada acelei *Phosphorescence de la mer* şi în opera comică, dar mai târziu, din ce în ce mai mult, de la lucrare la lucrare. Desigur, vă gândiţi că mă refer mai ales la impecabila disciplină, *et que vous enchaînez votre art dans un système de règles inexorables et néoclassiques*[168]*,* constrângându-le să evolueze în aceste chingi de fier — dacă nu cu graţie, totuşi cu spirit şi temeritate. Asta-i ce vreau să spun, dar în acelaşi timp vreau să spun şi ceva mai mult când vorbesc despre *votre qualité d'Allemand*[169] — adică nu ştiu cum să mă exprim — există un ce colţunaş, un ritm puţin greoi, o lipsă de mobilitate, *une grossièreté*[170]*,* specific vechi-germane pe care — *en effet, entre nous*[171] — le găseşti şi la Bach. Îmi veţi lua critica în nume de rău? *Non, j'en suis sûr*[172]*.* Sunteţi prea mare pentru aşa ceva. Temele domniei-voastre — ele sunt construite aproape exclusiv din doimi, pătrimi, optimi; sunt, e drept, sincopate şi legate, dar cu toate astea rămân ancorate într-un fel de lipsă de supleţe, de inelegantă acţionând mecanic. pisând, ciocănind. *C'est "boche" dans un degré fascinant*[173]*.* Să nu credeţi cumva că-i un reproş! E pur şi simplu *enormément caractéristique,* şi în seria de concerte de muzică internaţională pregătite de mine, nota aceasta e absolut indispensabilă...

Vedeţi, acuma îmi desfăşor mantia mea fermecată. Vă voi purta la Paris, la Bruxelles, Anvers, Veneţia, Copenhaga. Veţi fi primit cu un intens interes. Vă pun la dispoziţie cele mai bune orchestre, cei mai buni solişti. Veţi dirija *La Phosphorescence,* fragmente din *Love's Labour's Lost, Simfonia cosmologică.* Veţi acompania la pian liedurile pe

---

[165] Un „neamţ" care datorită geniului său aparţine lumii ce păşeşte în fruntea progresului muzical! *(Fr.)*

[166] Ah, e ceva specific german, nu-i aşa? *(Fr.)*

[167] Dragă maestre, de ce să n-o spunem? *(fr.).*

[168] Că vă înlănţuiţi arta într-un sistem de reguli inexorabile şi neoclasice *(fr.).*

[169] Calitatea dumneavoastră de german *(fr.).*

[170] Grosolănie *(fr.).*

[171] Într-adevăr, între noi fie vorba *(fr.).*

[172] Nu, sunt sigur! *(Fr.)*

[173] E „nemţesc" într-un chip care te fascinează *(fr.).*

versuri de poeţi francezi şi englezi şi toată lumea va fi încântată că un german, un duşman de ieri, manifestă această largheţe de orizont în alegerea textelor sale — *ce cosmopolitisme généreux et versatile*[174]*!* Madame Maja de Strozzi-Pecic, prietena mea, o croată, astăzi poate cea mai frumoasă voce de soprană de pe cele două emisfere, va socoti o cinste pentru ea să cânte lucrurile astea. Pentru partea instrumentală la imnurile pe versuri de Keats voi angaja Cvartetul Flonzaley din Geneva, sau Cvartetul Pro Arte din Bruxelles. Tot ce-i mai bun între cei buni — sunteţi mulţumit?

Cum? Ce-aud? Nu dirijaţi? Nu? Şi nici la pian nu vreţi să cântaţi? Refuzaţi să vă acompaniaţi liedurile? Vă-nţeleg. *Cher maître, je vous comprend à demi mot*[175]*!* Nu e genul dumneavoastră să mai stăruiţi asupra lucrurilor terminate. Pentru dumneavoastră o operă este executată când este compusă, şi odată scrisă, s-a terminat cu ea. N-o cântaţi, n-o dirijaţi, pentru că ar însemna să modificaţi, s-o dizolvaţi în variante şi variaţiuni, s-o dezvoltaţi în continuare şi, poate, s-o stricaţi. Cât vă-nţeleg de bine! *Mais c'est dommage pourtant*[176]*.* Concertele vor pierde astfel considerabil prin absenţa farmecului personal. *Ah, bon*[177]*,* ne vom descurca noi! Vom căuta, pentru interpretare, dirijori de valoare mondială — se rezolvă repede! Acompaniamentul va fi ţinut de colaboratorul permanent al doamnei de Strozzi-Pecic, şi dacă dumneavoastră, *maître,* acceptaţi să veniţi, doar să asistaţi, să vă prezentaţi publicului, nimic nu va fi pierdut, bătălia va fi câştigată.

Aceasta însă, în orice caz, e o condiţie esenţială — *ah, non!* Nu trebuie să mă puneţi în situaţia de a va executa operele *in absentia*[178]*!* Prezenţa dunmeavoastră personală este indispensabilă, *particulièrement*[179] la Paris, unde gloria muzicală o fac trei-patru saloane. Ce vă costă să spuneţi de câteva ori: " *Tout le monde sait, madame, que votre jugement musical est infaillible*[180]*"?* Nu vă costă nimic şi vă va face enormă plăcere. Ca valoare modernă spectacolele mele vin imediat după premierele baletului rus al domnului Djaghilev — dacă vin după ele. În fiecare seară veţi fi invitat undeva. Nimic mai dificil decât să pătrunzi în societatea distinsă a Parisului. Pentru un artist, însă, nimic mai uşor — chiar dacă s-ar afla numai în anticamera gloriei, a reputaţiei senzaţionale. Curiozitatea înlătură orice bariere, doboară orice drepturi exclusive...

Dar de ce vorbesc eu atât despre societatea distinsă şi despre curiozitatea ei! Văd bine, *cher maître,* că nu reuşesc să vă trezesc cu ea curiozitatea. Şi cum aş putea, de altfel? Tentativa mea nici n-a fost serioasă. Ce vă interesează societatea distinsă? *Entre nous* — parcă pe mine mă interesează? Din punct de vedere afaceri — aşa şi aşa. Dar personal? Nici atâtica, măcar! Mediul acesta, acest Pfeiffering şi prezenţa dumneavoastră, *maître,* îşi au o contribuţie deloc modestă în a mă face conştient de indiferenţa, de dispreţul meu pentru acea lume frivolă şi superficială. *Dites-moi donc*[181]*:* Nu sunteţi originar din Kaisersaschern pe Saale? Ce obârşie severă, plină de demnitate! Ei, eu

---

[174] Acest cosmopolitism generos şi schimbător! *(Fr.)*
[175] Dragă maestre, vă înţeleg chiar şi din frânturi de cuvinte! *(Fr.)*
[176] Dar e păcat, totuşi *(fr.).*
[177] Ei, lasă *(fr.).*
[178] În lipsă *(lat).*
[179] Îndeosebi *(fr.).*
[180] Toată lumea ştie, doamnă, că aprecierile dumneavoastră în materie de muzică sunt fără greş *(fr.)*
[181] Spuneţi-mi, vă rog *(fr.).*

sunt din Lublin — şi ăsta un cuib încărunţit de veacuri, de unde pleci în viaţă cu un *fonds de sévérité, un état d'âme solennel et un peu gauche*[182]... Ah, sunt cel din urmă în stare să vrea să vă laude înalta societate. Dar Parisul vă va da prilejul să faceţi cele mai interesante, cele mai stimulante cunoştinţe printre fraţii dumneavoastră întru Apolo, fii ai muzelor şi ei, pictori, scriitori, stele de balet şi, mai presus de toate, muzicieni. Toate somităţile experienţei şi experimentelor artistice europene sunt prietenii mei şi sunt gata să fie şi ai dumneavoastră. Poetul Jean Cocteau, maestrul de balet Massine, compozitorul Manuel de Falia, *Les Six,* cei şase mari ai muzicii — toată această înaltă şi amuzantă sferă a cutezanţei şi a agresivităţii vă aşteaptă, locul dumneavoastră e printre ei, numai să vreţi...

Se poate oare să citesc pe chipul dumneavoastră o anumită rezistenţă împotriva acestora? Dar aici, *cher maître*, într-adevăr, orice sfială, orice *embarras* este absolut nelalocul său — oricât şi-ar avea uneori asemenea sentimente de izolare temeiul lor. Departe de mine gândul de a încerca să pătrund aceste temeiuri; mi-e perfect suficient să constat, plin de respect şi, mi-aş îngădui să adaug, ca om cultivat, existenţa lor. Acest Pfeiffering, *ce réfuge étrange et érémitique*[183] — trebuie să existe undeva ceva, o cauză proprie, interesantă, sufletească desigur, cu acest Pfeiffering. Nu întreb, consider doar toate posibilităţile, le cântăresc, chiar şi pe cele mai fantastice, cu toată bună-credinţa. *Eh bien,* şi apoi? E aici vreun motiv de *embarras* faţă de o sferă complet lipsită de prejudecăţi? O lipsă de prejudecăţi care şi ea îşi are motivele ei bine determinate. *Oh, la la!* Un asemenea cerc de arbitri ai eleganţei şi de corifei ai artei e-alcătuit de obicei din *demi-fous excentriques*[184]*,* din estropiaţi psihici, din avortoni învechiţi în rele. Un impresar, *c'est une espèce d'infirmier, voilà!*[185]

Şi-acum, vedeţi cât de prost îmi pledez cauza, *de quelle maniere tout à fait maladroite*[186]*?* Faptul c-o mărturisesc eu însumi e tot ce se mai poate spune în favoarea mea. Cu intenţia de a vă încuraja, nu fac decât să vă irit mândria şi lucrez cu ochii deschişi împotriva intereselor mele. Pentru că, natural, îmi spun că oameni ca dumneavoastră — dar eu n-ar trebui să vorbesc despre asemenea oameni, ci numai despre dumneavoastră — consideră viaţa lor, destinul lor, drept ceva unic, fără pereche, şi-l socotesc prea sfânt ca să-l amestec cu-al altora. Alte *destinées* nu vă interesează, ci numai al dumneavoastră, fenomenul fără precedent — ştiu, înţeleg. Aveţi oroare de orice generalizare, încadrare, subordonare, ca de o derogare de la demnitate. Insistaţi asupra incomparabilului prezentat de cazul personal. Plătiţi tribut trufiei izolării, cu toate că, în fond, ar putea fi o necesitate. "Trăieşti, oare, când mai trăiesc şi alţii?" Am citit întrebarea asta undeva, nu mai ştiu bine unde, dar sunt sigur că aparţine cuiva de frunte. În public sau în particular, toţi vă puneţi aceeaşi întrebare, şi luaţi notă unul de altul — dacă luaţi notă — din pură politeţe, mai mult de formă. Wolf, Brahms, Bruckner au trăit ani de zile în acelaşi oraş, adică la Viena, şi s-au evitat reciproc tot timpul, aşa că, după câte ştiu, nu s-au întâlnit niciodată. Ar fi fost chiar *pénible,* după câte au spus fiecare despre ceilalţi. Nu erau deloc opinii critice colegiale, ci negări totale, *des anéantissements,* să

---

[182] Un bagaj de severitate, o stare sufletească solemnă şi puţin stângace... *(fr.).*

[183] Refugiul acesta ciudat, sihăstria aceasta *(fr.).*

[184] Excentrici, pe jumătate nebuni *(fr.).*

[185] Un impresar e un soi de infirmier, asta-i *(fr.).*

[186] Într-o formă cât se poate de stângace *(fr.).*

nu rămână decât "el". Brahms nu dădea doi bani pe simfoniile lui Bruckner; spunea despre ele că-s nişte şerpi monstruoşi şi diformi. Şi invers, opinia lui Bruckner despre Brahms era foarte modestă. Găsea prima temă din Concertul în re minor destul de bună, dar făcea constatarea că Brahms n-a mai scris după aceea nimic capabil să se apropie măcar de aceasta, sub aspectul valorii. Nu vreţi să ştiţi unul de altul. Pentru Wolf, Brahms era *du dernier ennui*[187]. Şi aţi citit cumva critica lui la A şaptea a lui Bruckner, în "Salonblatt" de la Viena? Ai acolo opinia lui despre însemnătatea omului Bruckner, în general. Îi reproşa "lipsa de inteligenţă" — *avec quelque raison*[188]*,* pentru că Bruckner, nu-i aşa?, era ceea ce se cheamă un spirit simplu, pueril, scufundat cu totul în muzica sa maiestuoasă de bas general, şi un idiot total în materie de cultură europeană. Dar dacă întâmplarea face să dai peste anumite formulări epistolare ale lui Wolf despre Dostoievski, *qui sont simplement stupéfiants*[189]*,* eşti obligat să te întrebi ce va fi avut în cap. El numea libretul la opera sa neterminată *Manuel Venegas,* scris de un oarecare doctor Hornes, o minune, o valoare shakespeariană, o culme a poeziei şi devenea de un prost-gust incisiv dacă vreun prieten îşi exprima oarecare îndoieli. Nu i-a fost de ajuns că a compus un imn pentru cor de bărbaţi închinat *Patriei,* a vrut să-l dedice Kaiserului. Cum vi se pare gestul? Solicitarea i-a fost respinsă! *Tout cela est un peu embarrassant, n'est-ce pas? Une confusion tragique*[190]*.*

Tragique, messieurs. O numesc astfel pentru că, după părerea mea, nenorocirea lumii se bazează pe inegalitatea spirituală, pe prostie, pe lipsa de înţelegere ce separă sferele unele de altele. Wagner defăima impresionismul în pictura vremii sale, îi spunea "mâzgăleală colorată" — era de un conservatism riguros în materia asta. Dar propriile sale producţii armonice au foarte mult comun cu acest impresionism, îl mânau la impresionism, iar disonanţele lui îl depăşeau chiar. Mâzgălitorilor de la Paris, el le opunea pe Tizian; acolo ar fi adevărul, zicea. *A la bonne heure*[191]*.* Dar în realitate gustul lui se afla undeva între Piloty şi Makart, inventatorul buchetului decorativ, iar Tizian era mai mult chestia lui Lehnbach, care la rândul său pricepea din Wagner atât cât să-l determine să spună — şi i-a spus-o maestrului în faţă — că *Parsifal* e muzică de şantan. *Ah, ah, comme c'est mélancolique, tout ça*[192]*!*

Domnii mei, m-am abătut îngrozitor de la subiect. Asta înseamnă: m-am abătut de la scopul urmărit. Vă rog să luaţi volubilitatea mea drept expresie a faptului că am renunţat la planul care m-a adus aici! M-am convins că-i irealizabil. Nu veţi zbura, *maître,* pe mantia mea fermecată. Nu vă voi purta prin lume în calitate de impresar. Refuzaţi, şi asta ar trebui să însemne pentru mine o dezamăgire mai mare decât e în realitate. *Sincérement,* mă întreb dacă în fond e chiar o dezamăgire. Se poate foarte bine să vii la Pfeiffering cu un scop concret — dar acesta e chip necesar de importanţă secundară. Vii, chiar când eşti impresar, *pour saluer un grand homme*[193]*.* Nici un eşec obiectiv nu poate diminua această satisfacţie, şi nu poate mai ales atunci când la baza eşecului se află însăşi satisfacţia. Aşa stau lucrurile, *cher maître,* şi

---

[187] Plicticos de moarte *(fr.).*

[188] Cu oarecare dreptate *(fr.).*

[189] Care sunt pur şi simplu uluitoare *(fr.).*

[190] Toate astea te cam pun în încurcătură, nu-i aşa? O confuzie tragică

[191] Fie şi-aşa, *(fr.).*

[192]

[193] Pentru a saluta un mare om *(fr.).*

inaccesibilitatea dumneavoastră îmi dă şi ea, între altele, o satisfacţie, mulţumită înţelegerii şi simpatiei pe care involuntar i le port". O fac împotriva interesului meu, dar o fac — aş spune: o fac ca om, dacă această categorie n-ar fi prea vastă — poate că ar trebui să caut o formulă mai personală.

Nici nu ştiţi, *maître,* cât de germană e această *répugnance*[194] a dumneavoastră care, dacă îmi daţi voie să mă exprim *en psychologue*[195]*,* e constituită dintr-un amestec caracteristic de aroganţă şi sentimente de inferioritate, din dispreţ şi frică — este, as spune, resentimentul seriozităţii împotriva salonului monden. Eu, eu sunt evreu, asta trebuie c-o ştiţi — Fitelberg e-un nume ţipător evreiesc. *Vechiul Testament* îl am în sânge şi acesta nu-i un lucru mai puţin important decât germanismul — în fond e ceva în stare să nu-ti lase nici o dispoziţie pentru sfera dominată de *valse brillante.* De altfel, e o erezie germană, că dincolo, afară, nu-i decât *valse brillante* şi că seriozitate e numai în Germania. Şi cu toate astea, ca evreu, eşti în fond destul de sceptic faţă de lume, înclini către germanism, cu primejdia, natural, să capeţi nişte lovituri de picior undeva pentru această înclinaţie. German, asta înseamnă înainte de toate naţional — şi cine-i dispus să creadă în caracterul naţional al unui evreu? Nu numai că nu-i crezut — îi mai dau şi câteva pe scăfârlie dacă are neruşinarea să încerce să dovedească. Noi evreii n-avem decât să ne temem de caracterul german, *qui est essentiellement antisémitique*[196] — motiv suficient pentru noi să ne ţinem de partea lumii, căreia îi aranjăm divertismente şi senzaţii, fără ca asta să însemne că suntem nişte fluieră-vânt sau căzuţi în cap. Ştim foarte bine să facem deosebirea între *Faust* al lui Gounod şi cel al lui Goethe, chiar dacă vorbim franţuzeşte, da-da, chiar şi atunci...

Domnii mei, spun toate astea din pură resemnare, aspectul "afacere" a fost lichidat, sunt ca şi plecat, cu mâna pe clanţa uşii, de mult ne-am sculat în picioare, mai trăncănesc, doar *pour prendre congé*[197]*. Faust* al lui Gounod, domnii mei, cine să strâmbe din nas la el? Eu nu, şi nici dumneavoastră, cum văd, spre marea mea satisfacţie. O perlă — *une marguerite,* plină de cele mai încântătoare invenţii muzicale. *Laisse-moi, laisse-moi contempler*[198] — fermecător! Şi Massenet e fermecător, *lui aussi*[199]*.* Cât de încântător trebuie să fi fost ca pedagog — ca profesor la Conservatoire, se povestesc despre el o mulţime de anecdote. Elevii lui la compoziţie trebuiau stimulaţi încă de la început la lucrări proprii, indiferent dacă aveai suficiente cunoştinţe tehnice ca să poată scrie o mişcare fără greşeli. Foarte uman, nu? German nu-i, dar e uman. A venit la el un tânăr cu un lied proaspăt compus — plin de candoare, şi dovedind oarecare înzestrare. *"Tiens*[200] la te uită *(fr.).,* zise Massenet, e într-adevăr foarte drăguţ. Ascultă, cu siguranţă că ai şi tu o fată, pe care o iubeşti. Cântă-i-l, o să-i placă, şi mai departe o să vă descurcaţi voi." Nu este încă stabilit ce trebuie înţeles prin "mai departe" — foarte probabil că orice şi despre dragoste, şi despre artă... Aveţi elevi, *maître?* Cu siguranţă că lor nu le-ar fi mers atât de uşor, da-da. Dar n-aveţi, n-aveţi, deloc. Bruckner avea câţiva. El

---

194 Silă *(fr.)*

195 Ca un psiholog *(fr.).*

196 Care e funciarmente antisemit *(fr.).*

197 Ca încheiere *(fr.).*

198 Lasă-mă, lasă-mă să contemplu *(fr.).*

199 Şi el *(fr.).*

200

a trebuit să lupte chiar de la început cu muzica şi cu sfintele ei dificultăţi, ca Iacob cu îngerul, şi cerea studenţilor săi exact acelaşi lucru. Ani de zile trebuiau să exerseze sfântul meşteşug, elementele de bază ale armoniei, ale stilului sever, şi numai după aceea li se permitea să cânte un lied, iar despre legături între această pedagogie muzicală şi-o schiţă scumpă şi iubită, nici vorbă nu putea fi. Cineva poate avea o fire simplă şi puerilă, dar muzica e revelaţia plină de taine a înţelepciunii supreme, un serviciu divin, ar profesorul de muzică, un preot...

Comme c'est respectable! Pas précisément humain, mais extrèmement respectable[201]*!* Şi-atunci, noi, evreii, popor sacerdotal, chiar dacă facem fasoane prin saloanele Parisului, să nu ne simţim noi atraşi spre germanism, să iu ne lăsăm, sub influenţa lui, împinşi spre oarecare ironie faţă de lume şi faţă de arta pentru o fetiţă scumpă? A manifesta un sentiment naţional ar însemna, din partea noastră, impertinenţă, provocare la pogrom. Suntem internaţionali — dar suntem progermani cum nu mai e nimeni pe lume, dacă n-ar fi decât pentru că nu putem evita le a constata înrudirea rolurilor germanismului şi iudaismului pe pământ. *Une analogie frappante*[202]*!* Şi unii şi ceilalţi, sunt la fel de urâţi, sunt dispreţuiţi, sunt invidiaţi. Se orbeşte despre epoca naţionalismului. Dar în realitate sunt numai două naţionalisme, cel german şi cel iudeu. Calicismul băştinaş al lui Anatole France e pură mondenitate... France, *un nom de guerre*[203] naţionalist. Un scriitor german nu s-ar putea numi "Deutschland". Poţi să lumeşti astfel cel mult un vapor de război. Un scriitor ar *trebui* să se mulţumească cu "Deutsch" — şi-atunci ar fi un nume ovreiesc... *Oh, là, là!*

Domnii mei, acum într-adevăr pun mâna pe clanţă, am şi plecat. Un singur lucru vreau să mai spun. Germanii ar trebui să ne lase nouă, evreilor, grija de a fi progermani. germanii ar trebui să permită evreului să facă pe medialul între ei şi societate, să facă pe managerul, pe impresarul, pe antreprenorul de germanism, este exact omul necesar, n-ar trebui dat afară, e internaţional şi e progerman... *Mais c'est en vain. Et c'est très dommage*[204]*!* Dar la ce mai vorbesc? Sunt plecat de mult. *Cher maître, j'étais enchanté. J'ai manqué ma mission,* dar sunt încântat. *Mes respects, monsieur le professeur. Vous m'avez assisté trop peu, mais je ne vous en veux pas. Mille choses à madame Schweigestill. Adieu, adieu*[205]*...*

XXXVIII

Cititorii mei au aflat că, în cele din urmă, Adrian îi împlinise lui Rudi Schwerdtfeger dorinţa ani de zile nutrită şi mărturisită, de a-i scrie un concert de vioară, pe măsura lui, ba, ceva mai mult, îi şi dedicase această sclipitoare piesă, extraordinar de propice punerii în valoare a virtuozităţii violonistului, şi chiar îl însoţi la Viena, să asiste la prima audiţie. La momentul potrivit voi vorbi şi despre faptul că, după câteva

---

[201] Ce respectabil! Nu chiar omenesc, dar cât se poate de respectabil! *(fr)*

[202] O asemănare izbitoare! *(Fr.)*

[203] Un pseudonim *(fr.).*

[204] Dar e zadarnic. Şi e tare păcat! *(Fr.)*

[205] Dragă maestre, sunt încântat. Misiunea mea a dat greş... Respectele mele, domnule profesor. Nu m-aţi ajutat deloc, dar nu vă port pică. Mii de lucruri bune doamnei Schweigestill. Adio, adio... *(fr.).*

luni, adică spre finele lui 1924, a asistat şi la reluările de la Berna şi Zürich. În prealabil însă, aş dori să discut, mergând până la cele mai grave implicaţii, caracterizarea, poate impertinentă, poate improprie pe buzele mele, ce mi-am permis-o asupra acestei compoziţii, spunând că dăduse dovadă, în ţinuta muzicală, de o anumită îngăduitoare complezenţă pentru virtuozitatea concertantă, scoţând-o puţin din cadrul de impecabilă rigoare, de total refuz la concesiuni, specific întregii opere a lui Leverkühn. Sunt obligat să cred, nu pot să nu cred că posteritatea va fi de acord cu această "judecată" a mea — ah! Doamne, cât urăsc cuvântul acesta! — şi aici nu fac altceva decât să-i dau, acestei posterităţi, lămuriri de ordin sufletesc la un fenomen la care altminteri i-ar lipsi cheia.

Piesa aceasta prezintă o particularitate: e scrisă în trei părţi, fără semne de alteraţie la cheie, şi totuşi, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, sunt împletite în ea trei tonalităţi: şi bemol major, do major şi re major — dintre care (un muzician îşi va da seama imediat) re major formează un fel de dominantă de gradul doi, şi bemol major o sub-dominantă, şi do major păstrează exact mijlocul. Între aceste tonalităţi lucrarea evoluează deci cu o extraordinară ingeniozitate; cea mai mare parte a timpului nici una din ele nu domină, ci fiecare e doar indicata printr-o participare proporţională la ansamblu. Implicate în perioade ample, toate trei se suprapun, până când, în cele din urmă, de o manieră de altminteri triumfală, capabilă să electrizeze orice public de concert, do major se afirmă categoric. Există, în prima parte, notat cu "andante amoroso", un acord conducător, suav, tandru, dar evoluând neîntrerupt la hotarul sarcasmului; pentru urechea mea, acordul acesta are ceva specific franţuzesc: do— sol— mi— si-bemol— re— fa-diez— la, o sonoritate armonică; aceasta cu fa-ul acut al viorii deasupra, cuprinde în sine, după cum se poate vedea, acordurile de trison tonice ale celor trei tonalităţi principale. În ele zace, ca să zic aşa, sufletul lucrării, şi distingi în ele şi sufletul temei principale a acestei părţi, reluate în a treia într-o succesiune colorată de variaţiuni. E, în felul ei, o lovitură, o minune de invenţie melodică, o cantilenă ameţitoare, de mare respiraţie, îmbătătoare pentru simţuri, care, hotărât, e în sine ceva ostentativ, pompos, iar pe de altă parte şi melancolie nu lipsită de graţie, dacă interpretul vrea să o vadă aşa. Ceea ce-i fermecător la această invenţie, specific ei, e maniera neaşteptată şi subtil accentuată a ascensiunii liniei melodice care, după ce atinge un anume punct culminant, se depăşeşte, mai urcă o treaptă, de pe care, după aceea, cu un gust incomparabil, excesiv chiar, alunecă înapoi, scade, se stinge.

Nici o altă artă, numai muzica e în stare de manifestări exprimând în gesturi efecte de frumuseţe trupească, înălţându-se până la hotarul "cerescului". Şi glorificarea, în tutti, a chiar acestei teme la finele mişcării variaţiunilor declanşează explozia pe faţă în do major. E precedată de o îndrăzneaţă fioritură, un parlando dramatic — reminiscenţă clară din recitativul viorii prime în ultima parte a Cvartetului în la minor de Beethoven — numai că la titan fraza grandioasă e urmată de altceva decât de o petrecere melodică, de o parodie a pasiunii tulburătoare, devenind până la urmă pasiune foarte serioasă, de unde un oarecare efect de stinghereală.

Ştiu că Leverkühn, înainte de a compune bucata, studiase foarte minuţios stilul violonistic la Bériot, Vieux-temps şi Wieniawski şi respectuos în parte, dar în parte caricatural, îl foloseşte — supunând însă, mai ales în partea mediană, de un brio dezlănţuit, nebunesc, de o virtuozitate acrobatică, un scherzo în care-i intercalat şi un citat din

sonata *Trilul Diavolului* de Tartini, supunând zic, tehnica interpretului la asemenea eforturi, încât sărmanul Rudi Schwerdtfeger trebuia să stoarcă tot ce putea din el ca să facă faţă acestor exigenţe: de câte ori ieşea triumfător din aceste dificultăţi, scânteiau la rădăcina cârlionţilor lui blonzi şi zbârliţi picături de sudoare, iar pe albul ochilor lui de-un albastru de cianură şerpuiau firişoare roşii. Dar, fireşte, ce răsplată, ce prilej de "flirt", într-un înţeles mai înalt al cuvântului, îi acorda opera calificată, chiar în faţa maestrului, drept "apoteoza muzicii de salon" convins fiind dinainte că nu mi-o va lua în nume de rău, ci că va primi surâzând această apreciere.

Nu mă pot gândi la acest produs hibrid fără să-mi amintesc de o convorbire ce a avut loc în locuinţa fabricantului Bullinger de pe Widenmayerstrasse din München, la primul etaj al unei case cu apartamente de închiriat construite de el şi sub ale cărei ferestre Isarul, în albia-i frumos îngrijită, îşi fremăta torentul imaculat şi rece de apă de munte. Se cinase — fusesem cincisprezece la masa bogătaşului — pe la şapte: ţinea casă deschisă, avea un personal stilat condus de o cucoană, un fel de damă de companie cu maniere afectate, urmărind să fie luată în căsătorie, şi de cele mai multe ori societatea era alcătuită din oameni de finanţe şi afaceri. Se ştie că lui Bullinger îi plăcea să se amestece, să facă pe grozavul în viaţa intelectuală şi asta permitea ca în apartamentul său confortabil să se întâlnească, în unele seri, personalităţi artistice şi ştiinţifice — şi nimeni, nici eu, nu vedeam vreun motiv de a dispreţui agrementele culinare ale recepţiilor sale, nici cadrul elegant oferit de saloanele sale unor discuţii interesante.

De data asta participau Jeannette Scheurl, domnul şi doamna Knoterich, Schildknäpp, Rudi Schwerdtfeger, Zink şi Spengler, numismatul Kranich, editorul Radbruch cu soţia, actriţa Zwitscher, o autoare de comedii din Bucovina, Binder-Maiorescu după nume, şi eu, cu scumpa mea soţie; dar venise şi Adrian, după multe insistenţe, la care ni se alăturaseră Schildknäpp şi Schwerdtfeger. Nu încerc să cercetez la a cui rugăminte cedase şi nu vreau deloc să-mi închipui că la a mea. Cum la masă sta lângă Jeannette, a cărei apropiere îi făcea totdeauna plăcere şi cum în jurul lui avea numai figuri familiare, părea să nu regrete că cedase stăruinţelor noastre, ci lăsă impresia, cele trei ore cât rămase între noi, că se simţea foarte bine, cu atât mai mult cu cât şi de data asta observasem, amuzându-mă în tăcere, involuntara atenţie prevenitoare, respectul oarecum timid ce i se arăta lui, om de abia de treizeci şi opt de ani, de către oaspeţi, căci dintre aceştia numai puţini posedau suficiente cunoştinţe muzicale care să dea atitudinii lor o justificare raţională. Fenomen amuzant, zic — dar îmi şi crispa inima de îngrijorare apăsătoare, pentru că oamenii ăştia se comportau cum se comportau din cauza atmosferei indescriptibile de înstrăinare, de solitudine ce-l învăluia într-o măsură din ce în ce mai mare — mereu mai accentuată în anii din urmă — putând trezi cuiva sentimentul că Adrian vine dintr-o lume unde nu mai trăia nimeni altul.

În seara aceea, cum spuneam, se simţea foarte bine, era în vervă, lucru la care contribuise atât cocteilul cu şampanie agrementat de Bullinger cu câţiva stropi de angostura, cât şi excelentul vin de Palatinat. A stat de vorbă cu Spengleri căruia îi mergea prost — boala îi atinsese inima — şi râdea, ca noi toţi, la clovneriile lui Leo Zink răsturnat in scaun, la masă, cu uriaşul şervet damasat tras până sub nasul lui grotesc, ca un cearşaf, şi cu mâinile încrucişate paşnic deasupra. Mai mult încă îl amuza spontaneitatea bufonului: când Bullinger — pictor amator în orele sale libere — ne prezentă o natură statică, plină, săraca, de bune intenţii, iar Zink, pentru a se sustrage

obligaţiei unei aprecieri, şi a ne scuti şi pe noi, izbucni în mii de exclamaţii, "Doamne Isuse Cristoase" — şi aşa mai departe, putând însemna literalmente orice, şi o privi din toate părţile, întorcând-o chiar şi pe dos. De altfel, sistemul de a se lansa în exclamaţii de uluiri echivoce neangajând la absolut nimic, constituia tehnica acestui om, în fond dezagreabil, de a participa la discuţii ce depăşeau orizontul lui de pictor şi de petrecăreţ de carnaval, şi o bucată de vreme făcu uz de ea şi în discuţia angajată în domeniul estetic şi moral la care mă voi referi.

Totul pornise de la muzica de gramofon oferită de gazdă după cafea, în timp ce lumea mai fuma sau sorbea dintr-un pahar de lichior. Pe vremea aceea plăcile de gramofon începuseră să se perfecţioneze şi Bullinger ne prezentă, la aparatul său scump, în formă de mobilă mare, câteva piese reuşite: întâi, dacă-mi aduc bine aminte, valsul din *Faust* de Gounod, bine cântat, căruia Baptist Spengler nu-i găsi de reproşat decât că, pentru un dans popular într-o pajişte, era mult prea distins şi salonard. S-a căzut de acord că stilul acesta era mai la locul lui în fermecătoarea muzică de bal din *Simfonia fantastică* a lui Berlioz, şi s-a cerut placa. N-o avea. În schimb, Schwerdtfeger fluieră, impecabil, melodia, într-un timbru de vioară, pur, admirabil, şi râse când fu aplaudat, ridicând în felul lui umărul sub haină şi strâmbând din colţul gurii. S-au cerut atunci, spre a fi comparate cu muzica franceză, melodii vieneze, Lanner, Johann Strauss-tânărul, şi gazda noastră, amabilă, se grăbi să ni le ofere, când o cucoană — nu mai ştiu bine dacă n-a fost cumva doamna Radbruch, soţia editorului — puse cu glas tare întrebarea dacă nu cumva toate aceste lucruri lejere nu plictiseau pe marele compozitor de faţă. Fu întâmpinată cu asentiment şi îngrijorare, la care Adrian făcu ochi mari, pentru că nu sesizase întrebarea. Când îi fu repetată protestă insistent. Pentru Dumnezeu, nu, deloc, era o neînţelegere. Nimănui aceste lucruri, magistrale în felul lor, nu-i puteau face mai multă plăcere.

— Subestimaţi cultura mea muzicală, zise el. În frageda mea tinereţe am avut un profesor (şi îşi îndreptă spre mine frumosul său surâs fin şi adânc), un om în care era îndesată toată ştiinţa muzicală din lume, un om clocotind de entuziasm, care prea era îndrăgostit de orice zgomot organizat, da, chiar aşa, de orice zgomot organizat, pentru ca un elev al lui să poată strâmba din nas la ceva din ale muzicii, să considere că nu i se potrivesc. Un om perfect conştient de ce-i înalt, sever. Dar pentru el muzica era muzică, numai să fi fost, iar vorbei lui Goethe: "Arta se ocupă cu ce-i greu şi bun", îi obiecta că şi ce-i uşor e greu, dacă-i bun şi poate fi bun tot aşa de bine ca şi ce-i greu. Mi-au rămas şi mie câteva din aceste idei, şi de la el mi-au rămas. În orice caz, totdeauna am fost de acord cu profesorul meu, că trebuie să te ţii bine în şa în cele grele şi bune, ca să te poţi apuca de cele uşoare.

În cameră se aşternu tăcere. În fond, spusese că numai el avea dreptul să se bucure de muzica amuzantă ce ne fusese oferită. Încerca, fiecare, să înţeleagă altminteri, dar bănuiala că asta voise că spună dăinuia. Schildknäpp şi cu mine ne uitam unul la altul. Doctorul Kranich mormăi un "hm". Jeannette rosti în şoaptă: *"Magnifique!"* De la Leo Zink răzbi un "Isuse Cristoase!" triumfător, dar, în fond, nerod.

— Adrian Leverkühn gol-goluţ! exclamă Schwerdtfeger, cu faţa roşie de-atâta păhăruţe de Vieille Cure, dar nu numai din cauza lor. Eu ştiam că în forul său interior se simţea jignit.

— N-aveţi din întâmplare aria în re bemol major a Dalilei din *Samson* de Saint-Saëns în colecţia dumneavoastră? continuă Adrian.

Întrebarea îi fusese adresată lui Bullinger, şi acesta fu fericit să poată răspunde:

— Eu? Să n-am această arie? Domnul meu, cum puteţi crede una ca asta despre mine? Iat-o — şi nu "din întâmplare", pot să v-asigur!

La care Adrian zise:

— Ah, bine. Mi-a venit în minte pentru că Wendell Kretzschmar — acesta era profesorul meu, un organist, un pasionat al fugii, trebuie să ştiţi — făcuse o pasiune pentru bucata asta, avea o adevărată slăbiciune pentru ea. Se întâmpla să şi râdă când o auzea, e drept, dar asta nu-i diminua cu nimic admiraţia, datorată, poate, perfecţiunii exemplare a lucrului în sine. *Silentium*[206]*.*

Acul atinse placa. Bullinger coborî capacul greu deasupra ei. Prin difuzor se revărsă o voce mândră de mezzo-soprană ce nu-şi făcea probleme din dicţiune; distingeai *"Mon coeur s'ouvre à ta voix*[207]*,* dar după aceea aproape nimic, aria însă, acompaniată, din nenorocire, de o orchestră lacrimogenă, era minunată în căldura, în duioşia, în sumbra lamentare a fericirii, ca şi melodia, care în cele două strofe identic construite începe să-şi desfăşoare întreaga frumuseţe de-abia pe la mijloc, şi sfârşeşte într-o încântare, mai ales a doua oară, când vioara, de data asta sonoră din plin, scoate savuros în evidenţă voluptatea liniei vocale şi o repetă în final, într-un postludiu suav şi melancolic.

Eram toţi emoţionaţi. O cucoană îşi tampona ochii cu o batistă micuţă, toată numai broderie.

— Absurd de frumos! exclamă Bullinger folosindu-se de-o expresie de mai multă vreme curentă printre esteţi, menită să tempereze prin oarecare brutalitate de cunoscător sentimentalismul calificativului "frumos". Se putea foarte bine spune că expresia era aici perfect la locul ei chiar etimologic vorbind, şi poate că asta era ceea ce-l înveselea pe Adrian.

— Ei bine, iată! exclamă el râzând. Acuma pricepeţi de ce un om în toată firea e în stare să adore bucata asta. Frumuseţe spirituală n-are, e-adevărat, e tipic senzuală. Dar, până la urmă, nu trebuie să ne temem de senzual, şi nici să ne ruşinăm de el.

— Poate că totuşi, se auzi glasul doctorului Kranich, directorul Cabinetului numismatic. Ca de obicei, rostea cuvintele extraordinar de distinct, puternic, dar articulate, inteligibil, cu toate că i se simţea în respiraţie şuieratul astmului. În artă, poate că totuşi. Pe acest tărâm putem, sau chiar trebuie, să ne temem de ceea ce-i senzual şi numai senzual, să ne ruşinăm, pentru că-i josnic, după cum spune şi poetul: "E josnic tot ce nu vorbeşte spiritului şi nu trezeşte alt interes decât pe cel pur senzual".

— Nobile cuvinte, răspunse Adrian. E bine să le asculţi un timp ecoul, până a te încumeta să ridici vreo obiecţie.

— Şi cam ce-aţi avea de obiectat? vru să ştie savantul.

Adrian ridică, din umeri şi schiţă un gest al buzelor ce-ar fi putut să însemne: "N-am ce le face faptelor". După care zise:

— Idealismul nu ţine seama de faptul că spiritului nu i se adresează numai intelectul, ci că el poate fi profund emoţionat de melancolia animală a frumuseţii senzuale. El, spiritul, a adus omagii chiar şi frivolităţii. La urma urmei Philine nu-i decât o simplă curvuliţă, dar Wilhelm Meister, care seamănă destul de bine cu autorul său, o respectă şi asta neagă făţiş caracterul vulgar al nevinovăţiei senzuale.

— Afabilitatea, răbdarea faţă de ce-i dubios, echivoc, n-au fost niciodată considerate drept trăsăturile exemplare ale caracterului olimpianului nostru, răspunse numismatul. De altfel, faptul că spiritul

---

[206] Tăcere *(lat).*

[207] Mi-e inima plină de glasul tău *(fr.).*

trece cu vederea, ba chiar face cu ochiul vulgarului şi senzualului, poate foarte bine fi considerat ca o primejdie pentru cultură.

— E vădit c-avem concepţii diferite în ce priveşte primejdia.

— Spune-mi atunci în faţă că-s un fricos!

— Ferească Dumnezeu! Un cavaler fără teamă şi prihană nu-i un laş, e-un cavaler, asta e. Singurul lucru pentru care aş vrea eu să-ncrucişez o spadă, ar fi pentru o oarecare amploare generoasă de orizont, în chestiuni de morală în artă. Ea se permite, se acordă, mi se pare mie, mai lesne în alte arte decât în muzică. Asta ar putea fi foarte onorabil, desigur, dacă n-ar îngusta îngrozitor domeniul vital. Ce mai rămâne din tot ta-ram-tam-tam-ul, dacă-l măsurăm cu măsura riguroasă a spiritului şi moralei? Câteva adevărate fantome, de la Bach. Poate că nimic demn de auzit.

Intră servitorul aducând sticle de whisky, bere şi sifon pe o tavă mare.

— Cine să vrea să strice cheful oamenilor! mai zise Kranich, şi, la vorbele astea, Bullinger îl bătu pe umăr strigând "Bravo!" Pentru mine, şi desigur şi pentru alţi doi-trei dintre oaspeţi, schimbul de cuvinte fusese un duel iscat pe neaşteptate între mediocritatea intratabilă şi experienţa intelectuală profundă şi dureroasă. Am introdus această scenă mondenă aici nu numai pentru că simt o strânsă legătură între ea şi concertul la care lucra Adrian în momentul acela, ci şi pentru că atât concertul cât şi discuţia îmi atrăseseră atenţia asupra tânărului la a cărui îndărătnică stăruinţă fusese scris; pentru el, concertul reprezenta un succes, o realizare, nu doar sub un singur aspect.

Pesemne că asta e soarta mea, să-mi fie dat să scriu numai searbăd, sec, analitic, despre fenomenul caracterizat într-o zi de Adrian ca o alterare uimitoare şi întrucâtva nefirească a raporturilor dintre eu şi non-eu — fenomenul iubirii.

Reţineri, din respect, pentru mister în general, şi din profund respect pentru persoană în special, mă obligă să-mi ţin gura sau, în orice caz, să-mi cântăresc bine fiecare cuvânt, când ajung să vorbesc despre transformare, totdeauna sub semnul demonicului, fenomen aproape miraculos în sine, de anihilare a izolării unui suflet solitar. Cu toate astea, nu voi ascunde că mulţumită unei anume ascuţimi a aptitudinilor mele, realizată prin studiul filologiei clasice — o meserie deci, mai curând aptă să le tocească, să prostească în faţa vieţii — am fost în stare să văd şi să înţeleg câte ceva — atât cât m-am priceput — din cele ce se petreceau.

Nu mai rămâne nici o îndoială — şi spun asta cu tot calmul şi stăpânirea de sine — că familiaritatea perseverentă, neostenită, hotărâtă să nu dea înapoi în raţa nici unui obstacol, izbutise în cele din urmă să înfrângă cea mai sperioasă solitudine — şi faţă de polaritatea deosebită a partenerilor — insist asupra acestui cuvânt: polaritate — fără de antiteza lor spirituală, această victorie nu putea să aibă decât un caracter bine determinat, parcă inspirat de-un spirit rău, şi către asta ţintise dintotdeauna. Sunt perfect convins: la natura frivolă a lui Schwerdtfeger, dorinţa de a învinge solitudinea prin familiaritate dăduse, din capul locului, conştient sau nu. raporturilor lor, acest anume înţeles, această coloratură — ceea ce nu trebuie să însemne că era lipsită de motive mai nobile. Dimpotrivă, solicitatorul era foarte sincer când spunea cât îi era de necesară prietenia lui Adrian întru desăvârşirea firii sale, cât îi stimula progresul, o înălţa, o ameliora; numai că, pentru a-şi câştiga această prietenie, Schwerdtfeger era destul de lipsit de logică ca să recurgă la mijloacele flirtului — şi ca apoi să se simtă jignit când înclinarea la melancolie pe care o trezea nu evita

unele semne de ironie erotică.

Pentru mine, lucrul cel mai ciudat şi cel mai mişcător în toate acestea era să văd cu ochii mei cum victima nu-şi dădea seama că era vrăjit, ci îşi atribuia sieşi o iniţiativă în întregime a celuilalt, şi era fantastic de uimit la avansurile care, cu bună-credinţă, nu ţineau seama de nimic, şi cărora li s-ar fi cuvenit mai curând numele de ademenire. Da, Adrian vorbea despre miracolul unei totale, neclintite, posibilităţi de a nu se lăsa influenţat, de a nu se lăsa înşelat de melancolie, de sensibilitate, şi nu mă îndoiesc că această "minunare" începuse încă din seara aceea îndepărtată când Schwerdtfeger apăruse în odaia lui ca să-l determine să se întoarcă în societate, care ar fi fost atât de anostă fără el. Şi totuşi, în acest aşa-numit miracol, apăreau întotdeauna cu-adevărat calităţile de atâtea ori lăudate ale sărmanului Rudi, nobleţea lui, independenţa artistică, decentă. Există o scrisoare scrisă de Adrian lui Schwerdtfeger cam în perioada reuniunii de la Bullinger, pe care, desigur, Rudi ar fi trebuit s-o distrugă, dar o păstrase, poate din pietate, dar cu siguranţă şi ca trofeu. Refuz să citez din ea; mă mulţumesc să o caracterizez drept un document omenesc, ce-ţi dă senzaţia smulgerii pansamentului de pe o rană, şi a cărei dureroasă lipsă de rezervă pe care o vădeşte trebuie să fi fost socotită de autor o mare cutezanţă. Nu era. Dar a fost totuşi frumos felul în care s-a văzut că nu-i. Imediat după primirea scrisorii, fără cea mai mică întârziere chinuitoare, Rudi a sosit la Pfeiffering, i-a dat explicaţii, l-a asigurat de cea mai adâncă gratitudine — a avut o comportare simplă, curajoasă, sinceră, delicată, străduindu-se atent să înlăture orice jenă... Mă simt obligat să-l laud, pentru asta, n-am încotro. Şi bănuiesc — iar într-o oarecare măsură chiar aprob — că acesta a fost momentul când Adrian s-a hotărât să-i scrie şi să-i dedice Concertul pentru vioară.

Concert care i-a dus pe Adrian la Viena. După aceea, împreună cu Rudi Schwerdtfeger, la conacul de pe moşia din Ungaria. La întoarcerea de acolo Rudi se bucura de o prerogativă care din copilărie şi până atunci fusese exclusiv a mea: el şi Adrian îşi spuneau unul altuia tu.

XXXIX

Sărmane Rudi! Scurt a fost triumful demonismului tău pueril, pentru că a fost prins în câmpul de forţă al altuia, mai profund, cu un destin mai încărcat, şi ce repede l-a frânt, l-a măcinat, l-a zdrobit. Nefericit "tăi"! Nu era potrivit mediocrităţii cu ochi albaştri care-l obţinuse, dar cel ce coborâse a-l acorda nu putea ierta umilirea, inerentă acceptării — oricât i-ar fi fost ea, eventual, chiar agreabilă. Răzbunarea a fost involuntară, promptă, rece şi misterioasă. Dar, lăsaţi-mă să povestesc.

În ultimele zile ale anului 1924, Concertul pentru vioară atât de bine primit fu reluat la Berna şi la Zürich în cadrul a două manifestări organizate de Orchestra de cameră elveţiană, al cărei dirijor, domnul Paul Sacher, îl invitase pe Schwerdtfeger în condiţii foarte atrăgătoare, nu fără a-şi exprima şi dorinţa de a-f vedea pe compozitor acordând, prin prezenţa sa, o deosebită strălucire manifestărilor. Adrian rezistă; dar Rudolf ştiu cum să insiste, şi proaspătul "tu" mai avea încă suficientă forţă ca să deschidă calea celor ce aveau să vină.

Concertul, în mijlocul unui program cuprinzând muzică germană clasică şi rusă contemporană, îşi reconfirmă în ambele oraşe calităţile, intelectuale şi fascinatorii, datorită totalei dăruiri de sine a solistului, la Berna, în sala Conservatorului şi la Zürich, la Tonhalle. Critica înregistră

o anumită lipsă de unitate în stil, ba chiar şi în nivelul compoziţiei, şi chiar publicul se arătă ceva mai năzuros decât cel vienez, dar pe de altă parte nu numai că-l ovaţiona îndelung pe interpret ci, în ambele seri, chemă la rampă pe compozitor, şi Leverkühn îi făcu solistului plăcerea de a apărea, de mai multe ori, mână în mână cu el, mulţumind pentru aplauze. Acest eveniment unic, repetat, această expunere personală a solitudinii în faţa mulţimii, mi-a scăpat. Fusesem exclus. Cea care a asistat, la Zürich, la cea de a doua manifestare, şi mi-a povestit şi mie, a fost Jeannette Scheurl, aflată din întâmplare în oraş ; ea l-a întâlnit pe Adrian chiar în casa în care locuia ca invitat împreună cu Schwerdtfeger.

Era locuinţa de pe Mythenstrasse aproape de lac, a domnului şi doamnei Reiff, o pereche bogată, mai în vârstă, fără copii, mari iubitori de artă, cărora totdeauna le făcea deosebită plăcere să ofere găzduire excelentă artiştilor de frunte în trecere prin oraş şi să organizeze pentru ei mici recepţii. Soţul, un fost fabricant de mătăsuri acum retras din afaceri, elveţian de viţă veche, democrat convins, avea un ochi de sticlă, ceea ce dădea trăsăturilor sale de domn cu barbă un aer oarecum rigid — impresie înşelătoare, pentru că era o fire veselă şi generoasă, şi nimic nu-i producea mai mare plăcere decât să fie amabil şi curtenitor, în salonul său, cu actriţe, fie că interpretau roluri de primă mână, fie de subrete. Uneori, la recepţiile oferite, cânta el însuşi la violoncel, destul de bine de altfel, acompaniat la pian de soţia sa, originară din Reich şi care

pe vremuri se dedicase canto-ului. N-avea umorul lui, era în schimb o burgheză energică şi gospodină, absolut de acord cu soţul său în a-şi găsi o mare satisfacţie prin găzduirea oamenilor cu faimă şi în a da salonului o atmosferă de virtuozitate artistică degajată. În budoarul ei era o masă întreagă de fotografii dedicate de celebrităţi europene omagiind ospitalitatea familiei Reiff.

Perechea îl invitase pe Schwerdtfeger încă înainte de a-i fi apărut numele în gazete pentru că, mecena cu mână largă, bătrânul industriaş, era informat înaintea tuturor despre evenimentele muzicale în perspectivă; şi nu întârziaseră să-l cuprindă în invitaţia lor şi pe Adrian, îndată ce aflară despre venirea lui. Locuinţa era vastă, cu spaţiu din belşug pentru musafiri, şi de fapt la sosirea lor de la Berna, cei doi o găsiră pe Jeannette Scheurl instalată; venea în fiecare an să stea câteva săptămâni cu prietenii ei. Dar la supeul ce întruni după concert un cerc restrâns de intimi ai casei nu lângă ea fu aşezat Adrian.

În capul mesei şedea amfitrionul, îmbărbătându-se cu băutură dezalcoolizată, dintr-un pahar de cristal minunat şlefuit, glumind, cu chipul său încremenit, cu soprana Iramatică a Teatrului orăşenesc, aşezată alături de el, o femeie viguroasă, care în cursul serii se izbi mereu cu pumnul în piept. Mai era şi un alt artist de operă, primul bariton, născut prin ţinuturile baltice, un bărbat înalt, cu tunătoare, spunând totuşi lucruri inteligente. Mai erau, se-nţelege, organizatorul concertului, dirijorul Sacher, apoi doctorul Andreae, dirijorul permanent al orchestrei de la Tonhalle, şi excelentul cronicar muzical la "Neue Züricher Zeitung", doctorul Schuh — toţi aceştia cu nevestele lor. La celălalt capăt al mesei şedea energica doamnă Reiff, între Adrian şi Schwerdtfeger; la rândul lor aveau şi ei în stânga şi dreapta, unul, o fată tânără, sau încă tânără, activând într-o profesiune oarecare mademoiselle Godeau, o elveţiancă de limbă franceză, şi celălalt, pe mătuşa ei, o bătrână doamnă deosebit de amabilă şi agreabilă, cu aer de rusoaică, cu mustăcioară, căreia Marie (acesta era pronumele domnişoarei Godeau) îi spunea "ma tante" sau "tante Isabeau şi care,

după toate probabilităţile, locuia cu nepoata ei, făcând pe dama ie companie, pe gospodina casei şi pe dama de onoare.

Am, desigur, competenţa de â făuri o imagine a acestei nepoate pentru că, ceva mai târziu, din motive binecuvântate, mi-a fost dat s-o examinez îndelung şi pe îndelete. Dacă vreodată termenul "simpatic" a fost indispensabil în caracterizarea unei persoane, atunci a fost la descrierea acestei făpturi, care din cap până-n picioare, cu fiecare trăsătură, cu fiecare vorbă, cu fiecare surâs, cu fie-are expresie a chipului, împlinea, răspândea climatul deplin, de echilibru, de estetică morală presupus de acest avânt. Că avea cei mai frumoşi ochi negri din lume, e primul lucru ce trebuie spus — negri ca tăciunele, ca smoala, . murele coapte, nişte ochi nu chiar mari, dar cu o strălucire deschisă, pură, izvorând din adâncul întunericului lor, sub sprâncene a căror linie fină, egală, avea tot atât de puţin a face cu cosmeticele, cât şi roşul potolit şi natural al buzelor ei delicate. Nimic artificial la fata asta, nici un machiaj capabil să sublinieze, să accentueze, să-i împrumute culoare. O graţie firească, autentică — de pildă, felul cum îşi strângea, pe după urechi, părul greu, castaniu-închis, către ceafă, degajând fruntea şi tâmplele delicate, îşi punea amprenta şi pe mâinile ei — frumoase, se-nţelege, nu foarte mici, dar fine, cu oasele subţiri, strânse simplu la încheieturi în manşetele unei bluze albe, de mătase. Tot aşa, prins într-un guler scrobit, şi gâtul, zvelt şi rotund ca o coloană, ai fi zis modelat de un sculptor, încununat de ovalul frumos profilat al unei feţe de culoarea fildeşului, cu un năsuc fin, bine făcut, înviorat de nări palpitânde şi deschise. Nu zâmbea des, şi râsul ei, şi mai rar, îi provoca parcă o tensiune a tâmplelor, aproape străvezii, şi îi scotea la lumină smalţul dinţilor deşi şi regulaţi.

Lumea va înţelege că îmi dau silinţa să evoc cu afecţiune şi sârguinţă imaginea femeii cu care Adrian se gândise, un scurt răstimp, să se căsătorească. Am văzut-o şi eu pe Marie în bluza aceea de seară din mătase albă ce-i punea în valoare, poate cu bună ştiinţă, tipul de brunetă, dar mai târziu mi s-a înfăţişat mai ales în ţinuta mai simplă, de toate zilele sau de călătorie, venindu-i şi mai bine, din stofă ecoseză în culori închise, cu un cordon de lac şi nasturi de sidef — sau într-un halat lung până la genunchi, tras pe deasupra când lucra la planşetă cu creioanele ei de grafit sau colorate. Pentru că era desenatoare — Adrian fusese informat în prealabil de către doamna Reiff — era creatoare de modele pentru scene pariziene mai mici, ca "Gaîté lyrique" sau vechiul "Théâtre du Trianon", concepea figurine, costume, decoruri, pe baza cărora lucrau apoi croitorii şi decoratorii. Asta fiindu-i ocupaţia, fata, născută la Nyori, pe malul lacului Geneva, locuia cu tante Isabeau în odăiţele unui apartament din Île-de-Paris. Reputaţia capacităţii ei ca desenatoare, a spiritului inventiv, a competenţei în materie de istoria costumelor şi a gustului ei delicat, era în ascensiune şi prezenţa sa la Zürich nu numai că nu era lipsită de temeiuri profesionale, ci ea îi povesti vecinului de masă din dreapta că peste câteva săptămâni avea să vină la München, pentru că teatrul de acolo intenţiona să-i încredinţeze crearea costumelor şi decorurilor unei comedii moderne de stil.

Adrian îşi împărţea atenţia între dânsa şi amfitrioană, în timp ce în faţă, obositul dar fericitul Rudi glumea cu "ma tante" căreia repede îi dădeau lacrimile din cauza râsului şi se pleca adesea peste masă spre nepoată, să-i repete, cu şiroaie pe obraji, câte ceva din palavrele vecinului, considerând, pesemne, că trebuia neapărat să afle şi ea. Marie dădea din cap, zâmbea bucuroasă, vădit satisfăcută că mătuşa se distra atât de bine, şi privirile i se opreau cu o notă de recunoştinţă

asupra celui ce stârnise această veselie, care, la rândul său, credea nimerit să facă tot posibilul ca să o provoace mereu pe bătrâna doamnă la repetarea glumelor sale. Răspunzând amabilă întrebărilor lui Adrian, Marie Godeau îi povesti despre activităţile ei pariziene, despre ultimele realizări ale baletului francez şi ale operei, cunoscute lui numai în parte, despre lucrări de Poulenc, Aurie, Rieti. S-au însufleţit când au început să schimbe impresii despre *Daphnis şi Chloe* de Ravel şi despre *Jocuri* de Debussy, despre muzica lui Scarlatti la piesa lui Goldoni *Femeile bine dispuse,* despre *Căsătoria secretă* a lui Cimarosa şi despre *Educaţia greşită* a lui Chabrier. Pentru cutare sau cutare dintre piesele acestea, Marie crease decoruri noi şi-i explica, schiţând cu creionul pe invitaţie, unele soluţii scenice imaginate de ea. Pe Saul Fitelberg, o, da, desigur că-l cunoştea — fireşte! şi smalţul dinţilor ei străluci, şi un râs din toată inima ii contractă încântătoarele tâmple. Vorbea nemţeşte cu uşurinţă, cu un uşor, fermecător accent străin; glasul ei avea un timbru cald, captivant, glas de cântăreaţă, avea indiscutabil "stofă" — ca să fiu precis, ca registru şi o coloratură nu numai că semăna cu vocea mamei lui Adrian, ci uneori credeai realmente că o auzeai pe Elsbeth Leverkühn.

De obicei o societate de aproximativ cincisprezece persoane cum era aceasta, când se ridica de la masă, se răspândeşte în grupuri mai mici, ca să mai schimbe partenerii. După supeu, Adrian de abia dacă mai schimbă un cuvânt cu Marie Godeau. Domnii Sacher, Andreae, Schuh, împreună cu Jeannette Scheurl îl antrenară într-o discuţie mai lungă despre evenimentele muzicale din Zürich şi de la München, în timp ce parizienele şi cântăreţii de operă şedeau în jurul mesei, aşternute cu un preţios serviciu de Sèvres, împreună cu amfitrionii şi cu Schwerdtfeger, privind cu uimire la bătrânul domn Reiff cum golea una după alta ceşti cu cafea neagră tare, declarând, cu accentul lui helvetic, apăsând pe cuvinte, că procedează astfel după sfatul medicului, pentru întărirea inimii şi stimularea somnului. Cei trei oaspeţi, locuind la gazdă, se retraseră îndată după plecarea invitaţilor. Mademoiselle Godeau locuia cu mătuşa ei la hotelul "Eden au Lac" şi mai rămânea câteva zile în oraş. La despărţire, când Schwerdtfeger care, împreună cu Adrian, pleca a doua zi la München, îşi exprimă dorinţa de a reîntâlni doamnele la München, Marie aşteptă o clipă până ce Leverkühn repetă solicitarea, pentru ca apoi să accepte prietenoasă.

Trecuseră câteva săptămâni din anul 1925, când am citit în ziar că seducătoarea tovarăşă de masă a prietenului meu sosise la München şi că — nu întâmplător, pentru că Adrian îmi spusese că-i recomandase adresa — trăsese la aceeaşi pensiune din Schwabing, "Pensionul Gisella", unde locuise şi el câteva zile, la întoarcerea din Italia. Ştirea, destinată să sporească interesul publicului pentru premiera în perspectivă, fusese lansată din cercurile teatrului şi confirmată aproape imediat de o invitaţie a familiei Schlaginhaufen de a petrece sâmbăta următoare la ei împreună cu faimoasa decoratoare.

Nu pot să vă descriu tensiunea cu care aşteptam această întâlnire. Speranţe, curiozitate, bucurie, nelinişte, toate se amestecau în starea mea sufletească, mă tulburau. De ce? Nu — sau nu numai — pentru că Adrian, după înapoierea sa din Elveţia, îmi povestise, între altele, despre întâlnirea cu Marie, şi în descrierea făcută intra, ca o simplă afirmaţie, asemănarea vocii ei cu cea a mamei sale, ceea ce pe mine m-a îndemnat să ciulesc imediat urechea. Cert, nu era deloc un portret entuziast, dimpotrivă: cuvintele-i erau domoale, luate la întâmplare, faţa impasibilă, privirea întoarsă-ntr-o parte, rătăcind în gol. Dar că îl impresionase noua cunoştinţă, reieşea luminos din faptul că-i rămăsese

familiar şi numele şi pronumele fetei — v-am mai spus că într-o societate mai mare rareori ştia numele interlocutorilor — şi aici relatarea lui depăşea cu mult o simplă menţionare.

Dar nu numai asta făcea ca inima să-mi bată atât de straniu, de bucurie şi îndoială. Pentru că, la următoarea mea vizită la Pfeiffering, Adrian îmi spuse, într-o doară, că trecuse, poate, destulă vreme de când locuia acolo, că ar trebui, poate, introduse unele schimbări în genul lui de viaţă, că cel puţin existenţei de sihastru ar trebui să-i pună capăt, şi că reflectează chiar la aşa ceva etcetera — într-un cuvânt, vorbe care însemnau nici mai mult, nici mai puţin, decât că are de gând să se căsătorească. Am avut curajul să-l întreb dacă aluziile lui nu sunt cumva în legătură cu un anume eveniment monden determinat de prezenţa lui în Zürich, şi mi-a răspuns:

— Cine te poate împiedica să presupui ce vrei? în orice caz, odaia asta strimtă nu-i scena potrivită pentru asta. Dacă nu mă-nşel, când tu mi-ai făcut cinstea unor revelaţii similare, eram acasă, pe Zionsberg. Ar fi trebuit să ne urcăm acum pe Rohmbuhel pentru conversaţia noastră.

Imaginaţi-vă uluiala mea!

— Dragul meu, zisei, e senzaţional şi emoţionant!

Mă sfătui să-mi stăpânesc reacţiile. Faptul că se apropia de patruzeci de ani era în fond un avertisment destul de serios că nu e cazul să mai tergiverseze. Să nu-l mai întreb, îmi mai spuse, am să văd eu singur. În forul meu interior nu-mi puteam ascunde bucuria că intenţia lui însemna şi soluţia raporturilor necurate dintre Adrian şi Schwerdtfeger şi aş fi vrut bucuros să văd în ea un mijloc conştient în acest sens. Ce atitudine avea să ia violonistul şi fluierătorul era o chestiune secundară, nu un lucru neliniştitor, pentru că Schwerdtfeger atinsese limanul ambiţiilor sale puerile şi îşi obţinuse concertul. Credeam că după acest triumf va fi gata să reia, în viaţa lui Adrian Leverkühn, un loc mai rezonabil. Ce nu-mi ieşea însă din cap era felul straniu al lui Adrian de a-mi vorbi despre intenţia sa, ca şi cum realizarea ei ar fi depins numai de el, de voinţa lui, iar consimţământul fetei n-ar fi constituit o preocupare. Eram mai mult decât dispus să aprob un sentiment al propriei valori atât de puternic, încât să consi-dere că n-avea decât s-aleagă, să-şi rostească alegerea! Şi, cu toate astea, în inima mea dăinuia o îndoială, o teamă, din cauza naivităţii acestei încrederi, mai mult expresie a solitudinii, a vieţii într-o altă lume, ce-i făceau aureolă, şi-mi trezea, fără voie, întrebarea dacă lui Adrian îi era oare sortit să provoace dragostea femeilor. Când eram sin-cer cu mine însumi mergeam până la a mă îndoi că el însuşi crede în această posibilitate şi trebuia să lupt împotriva sentimentului că intenţionat poza că ar considera succesul demersului său ca im lucru de la sine înţeles. Dacă aleasa lui avea deocamdată măcar idee de gând urile şi intenţiile ce le nutrea în privinţa ei, rămânea o chestiune nelămurită.

A rămas nelămurită, pentru mine, chiar şi după reuniunea mondenă din Briennerstrasse, unde am cunoscut-o pe Marie Godeau. Cât de mult mi-a plăcut se poate deduce din felul cum am descris-o mai sus. M-au cucerit nu numai noaptea blinda a privirilor ei, de care sensibilitatea lui Adrian se simţea atât de puternic atrasă, zâmbetul ei răpitor, vocea sa ca o muzică, ci şi rezerva plină de graţie, amabilă şi inteligentă, pragmatismul cu care ignora orice mici cochetării de femeiuşcă, precizia, chiar laconismul de femeie activă şi independentă. Eram fericit să mi-o imaginez ca tovarăşă de viaţă a lui Adrian şi eram convins că înţeleg sentimentul ce i-l inspira. Nu găsea el oare în ea acea "lume" care-i intimida solitudinea — şi sub aspect muzical şi artistic ar fi

putut fi considerată "lumea" exterioară Germaniei — ieşind în întâmpinare, gravă şi prietenoasă, trezind încredere, făgăduind împlinire, desăvârşire? N-o iubea el oare pornind dintr-o lume de oratorii, de teologie muzicală, de vrajă matematică a numerelor? Eram emoţionat, plin de speranţă, să ştiu cele două făpturi între pereţii aceleiaşi încăperi, cu toate că nu i-am văzut decât foarte fugar împreună. Odată, într-o reuniune, când întâmplarea ne-a adus laolaltă pe Marie, Adrian, pe mine şi pe încă cineva, m-am îndepărtat aproape imediat în nădejdea că şi al patrulea va avea destulă minte ca să procedeze la fel, să-şi vadă de drum.

La Schlaginhaufen, în seara aceea, n-a fost dineu, ci un bufet rece la ora nouă, în sufrageria de lângă salonul cu coloane. De la război încoace mediul se schimbase considerabil. Nu mai era nici un baron Riedesel care să pledeze pentru "graţios"; cavaleristul pianist amator dispăruse de mult, târât în prăbuşirile istoriei, şi chiar şi strănepotul lui Schiller, domnul von Gleichen-Russwurth nu mai exista, pentru că i se descoperise o tentativă — eşuată — de escrocherie imaginată cu o ingeniozitate de nerod, dar care l-a măturat din societate şi a făcut din el un deţinut cvasivoluntar pe moşia sa din Bavaria de Jos. O afacere, aproape să nu-ti vină* să crezi. Pare-se că baronul expediase, perfect ambalat şi asigurat mult peste valoarea sa, un giuvaier, unui bijutier din străinătate, pentru a fi transformat — şi la destinaţie nu s-a găsit în cutie decât un şoarece mort. Acest şoarece se dovedise incapabil să împlinească misiunea ce -i fusese încredinţată de expeditor. Probabil că acesta pornise de la ideea că rozătorul îşi va deschide cu dinţii drum prin pereţii cutiei şi va evada — lăsând în loc supoziţia că bijuteria căzuse prin gaura provocată Dumnezeu ştie cum, şi se pierduse, ceea ce ar fi făcut exigibilă suma asigurată. Dar animalul îşi dăduse sfârşitul fără să fi efectuat orificiul menit să facă plauzibilă pierderea colierului care niciodată nu fusese pus în cutie — şi autorul şarlataniei se pomeni demascat in mod ruşinos. Se prea poate ca el să fi găsit această idee în vreo carte de istoria culturii, şi să nu fi fost decât o victimă a lecturilor sale. Dar se mai poate ca vina nesăbuitei sale inspiraţii s-o fi purtat haosul moral al timpului.

În orice caz, gazda noastră, născută von Plausig, trebuise să se resemneze la multe renunţări şi să abandoneze aproape cu totul idealul ei de a înfrăţi nobilimea de sânge cu arta. De vremurile de demult mai aminteau unele foste doamne de onoare de la Curte, vorbind franţuzeşte cu Jeannette Scheurl. Altminteri, printre vedetele de teatru, mai vedeai pe cutare sau cutare politician catolic-populist şi chiar şi un parlamentar aşa-zis social-democrat, câţiva nalţi sau foarte înalţi funcţionari ai statului nou (printre ei se mai găseau şi trei oameni de familie aleasă), între alţii un foarte jovial domn von Stengel, capabil de orice — dar şi anumite elemente categoric ostile republicii "liberaliste", cărora intenţia de a răzbuna ruşinea şi înştiinţa de a reprezenta lumea de mâine le era pecetluită pe frunte cu neruşinare.

Oricum însă, aşa cum stăteau lucrurile, un observator m-ar fi văzut mai degrabă pe mine cu Marie şi cu mătuşica ei decât pe Adrian, deşi fără îndoială că pentru ea venise, şi încă din primul moment o salutase cu vădită bucurie, pentru ca apoi să stea de vorbă îndeosebi cu scumpa lui Jeannette şi cu deputatul social-democrat, un foarte priceput admirator al lui Bach, după cum se putu constata ulterior. Independent de agrementul în sine atenţia acordată de mine fetei se putea foarte bine justifica ca urmare mărturisirilor lui Adrian. Rudi Schwerdtfeger venise şi el. Tante Isabeau era încântată că-l întâlnea din nou. Ca şi la Zürich, o făcu deseori să râdă — şi pe Marie să surâdă —, dar fără să

stânjenească o convorbire mai aşezată, evoluând în jurul evenimentelor artistice de la Paris şi München, atingând puţin politica europeană, relaţiile franco-germane şi, către sfârşit, când să-şi ia rămas bun, participă la ea şi Adrian, în picioare, câteva clipe. Ca întotdeauna, trebuia să prindă trenul de unsprezece pentru Waldshut, şi participarea lui la *soirée* nu ţinuse mai mult de o oră şi jumătate. Noi ceilalţi am mai rămas puţin.

Acestea s-au petrecut, cum spuneam, într-o sâmbătă seară. Câteva zile mai târziu, joi, mi-a telefonat.

XL

M-a chemat la telefon la Freising, ca să-mi ceară, cum zicea el, o favoare. (Glasul scăzut şi puţin monoton era un indiciu că-l chinuiau durerile de cap.) Avea sentimentul, spunea, c-ar trebui să li se facă doamnelor de la "Pensionul Gisella" onorurile Münchenului. Se plănuise să li se propună o excursie prin împrejurimi, şi vremea frumoasă îmbia la aşa ceva. N-avea pretenţia că-i ideea lui, era a lui Schwerdtfeger. Dar o acceptase şi apoi reflectase asupra ei. Se gândise la Fussen, cu Neu-Schwanstein. Dar poate c-ar fi totuşi mai bine Oberammergau şi o plimbare cu sania de acolo la mănăstirea Ettal, care lui, personal, îi plăcea foarte mult, cu o oprire în drum, la castelul Linderhof, în orice caz o curiozitate meritând să fie văzută. Ce părere aveam?

I-am spus că găsesc ideea în sine foarte bună şi Ettal un obiectiv foarte nimerit.

— Fireşte, trebuie să veniţi şi voi, zise el, tu şi soţia ta. O vom face într-o duminică — din câte ştiu, tu sâmbătă n-ai ore, semestrul ăsta — să zicem atunci, de poimâine într-o săptămână, dacă nu se moaie vremea prea tare. I-am spus şi lui Schildknäpp. El e pasionat după chestii de-astea, şi vrea să vină cu schiurile, să se lege de sanie.

Găseam totul admirabil.

Ce mă roagă el acum, a adăugat, e să înţeleg bine următorul lucru: Ideea, cum spunea, fusese a lui Schwerdtfeger, dar desigur c-am să fiu de acord cu dorinţa lui, a lui Adrian adică, de a nu lăsa această impresie celor de la "Pensionul Gisella". N-ar vrea ca Rudolf să prezinte invitaţia, ci ţinea să facă el acest lucru — chiar dacă nu de o manieră prea directă. Daca n-aş vrea să fiu atât de bun să aranjez eu lucrurile — şi-anume în aşa fel încât înainte de viitoarea mea vizită la Pfeiffering, poimâine adică, să trec în oraş pe la doamnele în chestiune, şi în calitate de emisar al lui Adrian, deşi, natural, numai aluziv în această calitate, să le transmit invitaţia.

— M-ai obliga foarte mult dacă mi-ai face acest serviciu amical, încheie el, neobişnuit de protocolar.

Voiam să-i mai pun câteva întrebări, dar m-am stăpânit şi i-am răspuns că voi face aşa precum doreşte, asigurându-l că mă bucuram pentru el şi pentru noi toţi de cele în perspectivă. Şi chiar aşa era. Mă întrebasem foarte serios, încă dinainte, cum aveau să fie promovate intenţiile mărturisite, cum aveau să fie urnite din loc lucrurile! Găseam că nu era recomandabil să las prilejurile de întâlnire cu aleasa lui la voia întâmplării. Împrejurările nu dădeau şanse prea mari întâmplării. Era nevoie de un ajutor, de iniţiativă, şi iat-o, se produsese. Să fi fost, într-adevăr, Schriwerdtfeger iniţiatorul sau Adrian i-o punea numai în seamă de ruşine să nu joace rolul îndrăgostitului, rol opus cu totul firii şi concepţiei lui despre viaţă, şi care-l împingea deodată la mondenităţi şi la plimbări cu sania? Mi se părea, într-adevăr, că asemenea lucruri ar fi

atât de mult sub demnitatea lui, încât doream să fi spus adevărul atunci când îi atribuise violonistului ideea — cu toate că nu-mi puteam scoate din cap îndoiala dacă nu cumva acest platonic de pe Elba n-avea în fond un interes în toată afacerea.

Să pun întrebări? N-aveam în realitate decât una de pus, şi anume: De ce Adrian, dacă voia ca Marie să ştie că el face proiecte menite să-i permită a o vedea, de ce, zic, nu i se adresa direct, nu-i telefona, sau chiar de ce nu lua trenul să se ducă la München, să se prezinte la acele doamne şi să le propună excursia. Nu ştiam pe-atunci că aici era vorba de o anumită socoteală, d idee, într-o oarecare măsură un fel de repetiţie a ceva ce-avea să vină, că era vorba de o înclinare către a trimite pe cineva iubitei — pentru că astfel trebuia să o numesc pe fată —, de a pune pe altul să-i vorbească în numele lui.

Primul căruia i s-a încredinţat un mesaj am fost eu, şi m-am achitat bucuros de misiunea mea. Atunci am văzut-o pe Marie în halatul alb de lucru, tras peste bluza ecoseză fără guler ce-i venea atât de bine. Am găsit-o la planşetă, o placă mare de lemn, groasă, aşezată oblic, având înşurubată la o margine o lampă electrică, şi de acolo se ridică să mă primească. Am stat de vorbă vreo douăzeci de minute în mica locuinţă închiriată de cele două doamne.

Amândouă se arătară foarte bucuroase de atenţia ce li se acordă şi acceptară cu însufleţire proiectul de excursie, despre care le-am spus doar atât: că nu era ideea mea —. după ce strecurasem ca din întâmplare că mă aflam în drum spre prietenul meu Leverkühn. Doamnele recunoşteau că fără o asemenea escortă, poate că n-ar fi apucat niciodată să vadă ceva din faimoasele împrejurimi ale Münchenului şi nici Alpii bavarezi. Am stabilit cu ele ziua şi ora plecării. I-am putut duce lui Adrian un răspuns mulţumitor şi i-am raportat minuţios, fără să omit un elogiu pentru Marie în halatul de lucru, spunându-i cât era de drăguţă. Îmi mulţumi, zicând — pe cât am putut să-mi dau seama — fără ironie:

— Ei, vezi, e bine totuşi să ai prieteni de nădejde.

Linia ferată ce duce la Passionsdorf e, în cea mai mare parte, aceeaşi cu cea pentru Garmisch-Partenkirchen — se ramifică aproape de capăt — şi trece pe la Waldshut şi Pfeiffering. Adrian locuia cam la jumătatea drumului ce constituia ţinta călătoriei noastre, aşa că numai noi ceilalţi, adică Schwerdtfeger, Schildknäpp, doamnele de la Paris, soţia mea şi cu mine ne-am întâlnit în ziua hotărâtă, către orele zece, la tren, în gara mare din München. Fără Adrian deocamdată, prima oră a trecut străbătând un ţinut de şes încă, şi îngheţat. Am mai înşelat timpul cu o gustare, sandvişuri şi vin roşu tirolez, aduse de soţia mea, iar Schildknäpp ne făcu să râdem, manifestând cu umor un zel deosebit în a-şi feri de ciupeli integritatea porţiei. "Nu ciupiţi, făcea el, nu ciupiţi din porţia lunganului!" Mima şi sublinia pofta lui firească de mâncare, respectabilă dintotdeauna, şi era de un comic irezistibil. Îşi dădea ochii scânteietori peşte cap, exclamând şi plescăind, mestecând un sandviş cu limba. Şi, indubitabil, glumele sale erau destinate în primul rând domnişoarei Godeau, care cu siguranţă că-i plăcea şi lui tot atât de mult cât şi nouă tuturor. Mafie arăta de minune în costumul de iarnă de culoare verde măslinie cu benzi subţiri de blană maro şi, printr-o anumită asociaţie de idei — pur şi simplu pentru că ştiam ce avea să urmeze — simţeam o încântare privind fără să mă satur ochii ei negrii de-un negru de smoală, de cărbune, şi sclipirea vioaie de sub genele-i sumbre.

La Waldshut, când Adrian se urcă în tren, salutat cu o exuberanţă de oameni bine dispuşi, am fost cuprins de o spaimă stranie — dacă

termenul spaimă e totuşi potrivit pentru sentimentele mele. În orice caz, în ceea ce simţeam era şi spaimă. De-abia acum îmi dădeam seama că în compartimentul nostru (chiar dacă nu era propriu-zis un compartiment, ci o secţiune a unui vagon de clasa a doua cu culoar), adică într-un spaţiu restrâns, ochii negri, ochii albaştri şi ceilalţi ochi albaştri, identici, adică seducţia şi indiferenţa, emoţia şi sângele rece, se aflau laolaltă sub ochii *săi* şi laolaltă vor rămâne toată ziua asta de excursie care, deci, într-o anumită măsură, sta sub semnul acestei constelaţii, trebuia să stea poate, pentru ca iniţiatul să-şi dea seama, dac-o vrea, de scopul adevărat al excursiei.

Printr-o coincidenţă a naturii, oportună de altfel, după venirea lui Adrian, peisajul începu să capete măreţie şi apărură scânteind, fireşte încă în depărtare, culmi înzăpezite. Schildknäpp se puse în valoare spunând pe nume cutărei sau cutărei coame profilate la orizont. Alpii bavarezi nu se pot făli cu giganţi superbi printre vârfurile lor, dar, între prăpăstii împădurite şi depărtări, noi străbăteam, pătrundeam într-o splendoare hibernală trufaşă şi gravă, învăluită în zăpada imaculată. Cerul însă era acoperit, ameninţa a ger şi ninsoare şi de abia către seară se lumină. Atenţia noastră era absorbită mai mult de peisaj, cu toate că Marie vorbea despre amintiri comune de la Zürich, de la Tonhalle, despre Concertul de vioară. Îl observam pe Adrian stând de vorbă cu fata. Luase loc în faţa ei, aşezată cum era între Schildknäpp şi Schwerdtfeger, în timp ce mătuşica, afabilă, volubilă, vorbea cu Hélène şi cu mine. Vedeam bine cum privindu-i ochii, chipul, se străduia să nu fie indiscret. Albastrul ochilor lui Rudolf înregistra această cufundare în fascinaţie, apoi dominarea, întoarcerea într-o parte. Era o consolare, o despăgubire, faptul că Adrian îl lăudă după aceea pe violonist, în faţa Mariei, cu atâta insistenţă? Cum ea se abţinea, cu modestie, de la orice judecată asupra muzicii în sine, nu s-a vorbit decât despre execuţie, şi Adrian declară cu emfază că prezenţa solistului nu putea să-l împiedice a califica interpretarea ca magistrală, desăvârşită, pur şi simplu unică — după care mai adăugă, cu multă căldură, câteva consideraţiuni, ba chiar cuvinte de preţuire pentru evoluţia artistică a lui Rudi în general şi pentru viitorul lui, fără îndoială glorios.

Omagiatul se făcea că nu poate suporta să asculte asemenea cuvinte şi striga: "Hei, hei, opreşte-te!" asigurându-ne că maestrul exagerează îngrozitor, dar se făcuse roşu de plăcere. Desigur că-i era agreabil să fie astfel elogiat în faţa fetei, dar bucuria că laudele erau rostite de-acele anume buze era vădită şi ea, şi recunoştinţa se manifestă în mărturisiri de admiraţie pentru felul de a se exprima al lui Adrian. Marie Godea îl auzise şi citise despre prezentarea fragmentară a *Apocalipsei* la Praga şi se interesă de operă. Adrian se eschivă.

— Să nu mai vorbim de aceste păcate ale pioşeniei, zise el.

Ceea ce trezi entuziasmul lui Rudi.

— Păcate ale pioşeniei! repetă el, extaziat. L-aţi auzit? Ce limbaj! Cum ştie să mânuiască vorbele! E formidabil, maestrul nostru.

Şi îl strânse pe Adrian de genunchi, cum îi sta în obicei. Făcea parte dintre oamenii veşnic gata să atingă ceva, să apuce de braţ, de cot, de umăr. La fel proceda şi cu mine şi chiar şi cu femeile, cărora de multe ori gestul nu le părea dezagreabil.

La Oberammergau grupul nostru s-a plimbat aproape peste tot prin mica şi îngrijită localitate, cu bizarele ei case rustice frumos împodobite cu cioplituri în grinzi şi la balcoane, casele apostolilor, a Mântuitorului şi a Sfintei Fecioare. M-am despărţit de prietenii noştri când ei porniră să urce pe Kalvarienberg din apropiere, şi m-am dus să închiriez, la un negustor cunoscut, o sanie pentru plimbarea noastră. I-am regăsit, pe

cei şase, la prânz, la masă, la o ospătărie cu mesele aşezate în jurul unui ring de dans din sticlă luminată pe dedesubt, care în timpul sezonului, în perioada reprezentării Patimilor, cu siguranţă că trebuia să fie înţesat de străini. Acum, spre mulţumirea noastră, nu era aproape nimeni, numai două mese ocupate, în afară de cea la care şedeam noi, şi acelea ceva mai departe, la marginea ringului de dans: La una, şedea un domn suferind, cu îngrijitoarea lui, o călugăriţă din ordinul diaconeselor, iar la alta, un grup venit pentru sporturi de iarnă. Pe o estradă scundă, o orchestră de cinci persoane cânta piese de salon, cu pauze mari, spre binele tuturor. Ce cântau era prost, cum cântau, de asemenea prost, aşa că după friptura de pasăre, Rudi Schwerdtfeger nu mai putu rezista şi hotărî s-arate ce poate, sau, cum scrie la Scriptură, să-şi dezvăluie steaua. Şi luă violonistului vioara din mână, şi după ce o răsuci pe toate feţele să-i stabilească originea, se lansă în câteva improvizaţii pe teme din concertul "lui", ca să ne amuze. Muzicanţii rămăseseră cu gura căscată. Îl întrebă apoi pe pianist, un tânăr cu privirea obosită (desigur că-şi visase alt viitor decât meseria lui de acum), dacă poate acompania *Humoresca* de Dvorak, şi ne cântă pe scripca omului încântătoarea bucată cu nenumăratele ei diatonice, cu apogiaturile fermecătoare, cu elegantele duble-corzi, cu-atâta îndrăzneală şi strălucire, încât literalmente smulse aplauzele tuturor celor din local, ale noastre, ale meselor vecine, ale muzicaştrilor stupefiaţi şi chiar ale celor doi chelneri.

În fond era o glumă banală, ceea ce de altfel Schildknäpp, gelos, se grăbi să-mi şoptească la ureche, dar dramatică, fermecătoare sau, într-un cuvânt, "drăguţă" în cel mai pur stil Rudi Schwerdtfeger. Am stat mai mult decât avusesem de gând, rămăsesem singuri în cele din urmă, la cafea şi la un păhăruţ de rachiu de genţiană, ba chiar s-a şi dansat puţin pe platoul de sticlă; Schildknäpp şi Schwerdtfeger le invitau pe rând pe domnişoara Godeau şi pe draga mea Hélène la Dumnezeu mai ştie ce fel de dans, sub ochii binevoitori a trei abstenţionişti. Afară ne aştepta, de mult, sania, o sanie încăpătoare, cu doi cai şi cu destule cuverturi îmblănite. Cum eu îmi alesesem locul de lângă birjar, iar Schildknäpp îşi puse în aplicare intenţia de a se lăsa remorcat pe schiuri (adusese vizitiul schiuri), ceilalţi cinci încăpură destul de comod. A fost partea cea mâi reuşită a programului zilei, dacă facem abstracţie de faptul că ideea bărbătească a lui Rüdiger a sfârşit prost. Bătut de vântul glacial provocat de goana cailor, hurducat de asperităţile drumului, primind în faţă zăpada spulberată, s-a ales cu o răceală a abdomenului, unul din catarele lui intestinale epuizante, care l-au ţinut la pat zile întregi. Dar asta a fost o neplăcere constatată de abia mai târziu. În ce mă priveşte, ador să mă simt alunecând, bine încotoşmănat. în sunetul înfundat al clopoţeilor, prin aerul pur, tare, îngheţat, şi pare-se că gustul meu era împărtăşit de toţi. Să-i ştiu pe Adrian şi pe Marie în spatele meu, privind unul în ochii celuilalt, făcea să-mi bată inima într-un amestec de curiozitate, bucurie, grijă şi o nădejde fierbinte, adâncă.

Linderhof, micul castel rococo al lui Ludwig al II-lea, e aşezat între munţi şi păduri, într-o solitudine de o mare frumuseţe. Mizantropia monarhică nu şi-ar fi putut găsi un refugiu mai feeric. Natural, cu tot entuziasmul generat de magia peisajului, gustul manifestat de goana constructivă a prinţului ce fugea de lume — expresie a nevoii sale imperioase de a-şi glorifica propria regalitate — ne punea în oarecare încurcătură. Am făcut o haltă şi, călăuziţi de cineva din personalul castelului, am străbătut "camerele de locuit", somptuos încărcate, ale acestei locuinţe fanteziste, în care dementul îşi trecea zilele obsedat de ideea propriei sale maiestăţi, ascultând muzica dirijată de von Bülow şi

glasul vrăjit al lui Kainz. În palatele prinţilor, camera cea mai mare e de obicei sala tronului. Aici nu există. În schimb, se poate vedea un dormitor ale cărui dimensiuni sunt uriaşe în comparaţie cu micimea camerelor de zi şi al cărui pat monumental, înălţat pe o estradă şi lăsând impresia că-i scurt din cauza lăţimii exagerate, e flancat de candelabre de aur, ca un catafalc.

Am privit totul cu interesul cuvenit, chiar dacă uneori, când nu ne vedea cineva clătinam din cap, şi ne-am continuat, sub un cer limpezit, călătoria spre Ettal, care se bucură de o frumoasă reputaţie arhitectonică, datorită mănăstirii benedictinilor şi a bisericii ei baroce. Îmi amintesc că în timpul călătoriei şi după aceea, la hotelul curăţel, aşezat peste drum de sfântul aşezământ, unde am cinat, s-a vorbit îndelung despre persoana, cum se zice, a "nefericitului" (de ce, la urma urmei, nefericit?) rege, prin a cărui excentrică atmosferă tocmai trecusem. Discuţiile n-au fost întrerupte decât de vizitarea bisericii, şi se reduceau în fond la o controversă între Rudi Schwerdtfeger şi mine asupra aşa-numitei nebunii, asupra incapacităţii de guvernare, a detronării lui Ludwig şi punerii lui sub curatelă, acţiuni pe care eu, spre cea mai mare surprindere a lui Rudi, le socoteam nejustificate, o brutalitate filistină, explicabilă şi prin anumite interese politice şi de succesiune.

El, Rudi adică, împărtăşea opinia nu atât populară, cât burgheză şi oficială, că regele fusese, după expresia lui, "trăsnit de-a binelea", iar darea lui pe mâna psihiatrilor şi a gardienilor şi instituirea unei regenţe cu mintea sănătoasă, o necesitate inexorabilă pentru ţară — şi nu concepea cum ar mai putea exista controverse pe chestiunea asta. După obiceiul său, în asemenea cazuri, adică atunci când se afla pus în fata unui punct de vedere cu totul nou, îmi sfredelea cu ochii lui albaştri, ţuguiindu-şi indignat buzele, tot timpul cât vorbeam," când ochiul drept, când cel stâng. Trebuie să spun însă că, spre surprinderea mea, îmi constatam o oarecare locvacitate în materie, cu toate că până atunci nu mă preocupase. Găseam, în acelaşi timp, că îmi formasem, fără să-mi dau seama, o opinie destul de hotărâtă asupra acestui subiect. Dementa, explicam eu, ar fi o noţiune destul de neprecizată în sine, mânuită de micul burghez după plac, după criterii dubioase. El stabileşte foarte lesne hotarul comportării rezonabile în imediata sa vecinătate, la marginea meschinăriei sale, şi ceea ce trece puţin dincolo, e sminteală curată. Or, felul de viaţă regal, suveran, înconjurat de devoţiune, ferit aproape cu totul de critică şi răspundere, desfăşurându-se într-o măreţie ce justifică un stil interzis particularului, oricât de bogat, oferă înclinaţiilor spre fantastic, nevoilor şi fobiilor nervoase, pasiunilor şi poftelor stranii ale celui în cauză un teren de desfăşurare a cărui folosire mândră şi totală capătă uşor aspectul de-menţei. Cărui muritor, sub acest nivel regesc, i-ar fi fost îngăduit să-şi creeze pentru sine, cum i-a fost lui Ludwig, solitudini aurite în cele mai fermecătoare colţuri de splendoare a naturii! Aceste palate sunt monumente ale mizantropiei regale, e drept. Dar dacă nu ne poate fi îngăduit să considerăm simptom de rătăcire mintală faptul că un om de rând îşi evită, în general, semenii, de ce ne-ar fi acordată această permisiune când mizantropia vrea să se manifeste sub aspecte regale?

Dar şase savanţi şi faimoşi doctori de nebuni au stabilit oficial totala dementă a regelui şi au declarat internarea lui necesară!

Au făcut-o, acei savanţi docili, pentru că tocmai în acest scop fuseseră chemaţi, şi ar fi făcut-o şi fără să-l fi văzut măcar pe Ludwig, fără s ă-l fi "examinat" după "metodele" lor, fără să fi schimbat o vorbă cu el. De altfel, chiar şi-o discuţie cu regele despre muzică şi poezie ar fi

fost, pentru acei burtă-verde, dovada de nebunie. Pe baza verdictului lor, l-au lipsit pe sărmanul om, care fără îndoială că nu era chiar în toate minţile, dar nu era în nici un caz nebun, l-au lipsit, zic, de dreptul de a dispune de sine, l-au coborât la rangul de pacient psihiatric, l-au închis într-un palat în mijlocul lacului, cu clanţele uşilor deşurubate şi cu ferestrele prinse în gratii. Că n-a putut suporta asemenea viaţă, ci şi-a căutat libertatea şi moartea, târând cu el şi pe medicul temnicer, e un argument în favoarea sentimentului lui de demnitate, iar nu un diagnostic de nebunie. Un argument în favoarea lui e şi comportarea suitei sale, mergând cu devotamentul până la a fi gata să se bată pentru el, şi tot argument în favoarea lui e şi iubirea fanatică a populaţiei rurale pentru "Kini" al ei, dacă ţăranii ăştia l-ar fit văzut, noaptea, singur, învelit în blănurile sale, în lumina torţelor, zburând în sania de aur cu surugiii înainte, prin munţii săi, nu un nebun ar fi văzut, ci după inimile lor dârze, dar visătoare, un rege, iar dacă Ludwig ar fi izbutit să-noate peste lac, cum e vădit că avusese intenţia, l-ar fi apărat cu furcile şi coasele împotriva medianei şi a politicii.

Dar risipa lui extravagantă era categoric maladivă, şi n-ar mai fi putut fi suportată, incapacitatea lui de a guverna reieşea limpede din lipsa de voinţă de a guverna; regalitatea lui, el şi-o visa, dar refuza să o exercite după norme rezonabile, şi în asemenea condiţii un stat nu poate trăi.

Fleacuri , Rudolf, fleacuri! Un prim-ministru ca lumea poate guverna un stat federal modern chiar când regele-i prea sensibil ca să-i poată suporta mutra lui şi-a colegilor lui. Nu s-ar fi prăpădit ea, ţara asta a Bavariei, chiar dacă i s-ar fi îngăduit lui Ludwig micile lui fantezii de solitar, iar extravaganta, la un rege, nu-nseamnă absolut nimic, sunt vorbe goale, pretexte, înşelătorii. Banii au rămas tot în tară doar, şi din palatele lui de basm s-au îngrăşat zidarii şi poleitorii. Şi-afară de asta, castelele lui s-au plătit şi paraplătit de mult, din taxele de intrare încasate de la curioşii romantici ai celor două lumi. Şi noi am contribuit, astăzi, să transformăm sminteala lui într-o afacere bună...

— Nu vă înţeleg, Rudolf! exclamai eu în continuare. Rămâneţi cu gura căscată de mirare la apologia mea, dar cel care are dreptul să se mire sunt eu, să mă mir de dumneata, şi să nu înţeleg cum tocmai dumneata... vreau să spun ca artist, într-un cuvânt, tocmai dumneata...

Îmi căutam cuvintele, să explic de ce trebuie să mă mir tocmai de el, dar nu le găseam. Mă încurcasem în propria mea locvacitate, pentru că tot timpul aveam sentimentul că nu mi se potrivea să susţin un punct de vedere în prezenţa lui Adrian. Ar fi trebuit să intervină el — şi cu toate astea era mai bine c-o făceam eu, pentru că mă chinuia grija c-ar fi fost în stare să-i dea dreptate lui Schwerdtfeger. Trebuia să evit un asemenea lucru, vorbind în locul lui, pentru el, în spiritul lui cel adevărat, şi după toate aparenţele Marie Godeau în acest sens înţelesese intervenţia mea şi mă considera pe mine, cel trimis de Leverkühn la ea în vederea zilei de azi, drept purtătorul lui de cuvânt. Pentru că, în timp ce eu mă montam, ea privea mai mult la Leverkühn decit la mine — întocmai ca şi cum l-ar fi ascultat pe el, nu pe mine, a cărui înflăcărare trezea pe chipul lui un zâmbet enigmatic, amuzat, departe de a mă confirma ca reprezentant incontestabil al lui.

— Ce-i aceea adevărul? făcu el în cele din urmă.

Şi repede Rüdiger Schildknäpp îi sări în ajutor, demonstrând că adevărul are aspecte multiple şi că într-un caz ca acesta aspectul practic, medical-naturalist nu reprezenta poate nivelul cel mai înalt, dar nici nu putea fi înlăturat ca lipsit de valabilitate. În concepţia naturalistă a adevărului, adăugă el, platitudinea se amestecă în mod straniu cu

melancolia — vorbele astea nu trebuiau luate ca un atac la Rudolf "al nostru", el în orice caz nu-i un melancolic, dar poate foarte bine caracteriza o întreagă epocă, aceea a secolului al XIX-lea, epocă manifestând o clară tendinţă spre tristă platitudine. Adrian izbucni în râs — fireşte, nu pentru că era surprins. În prezenţa lui aveai totdeauna senzaţia că toate ideile şi punctele de vedere care căpătau glas în jurul său erau dinainte acumulate în el şi că, ascultându-le ironic, lăsa fiecăruia obligaţia de a le formula şi apăra. Se exprimă speranţa că tânărul secol al XX-lea avea să dezvolte o stare de spirit mai elevată, de o intelectualitate mai luminoasă. Apoi discuţia începu să lâncezească, să se fărâmiţeze în speculaţii pe seama eventualelor simptome în acest sens. Începu să se lase o oboseală generală, urmarea atâtor ceasuri de mişcare în aerul îngheţat de munte. Mersul trenurilor îşi spuse şi el cuvântul, chemarăm vizitiul, şi pe un cer superb înstelat, sania ne duse până la gara mică pe al cărei peron aşteptarăm trenul de München.

Călătoria spre casă a fost liniştită, în parte şi din consideraţie pentru somnolenţa mătuşicii. Din timp în timp, Schildknäpp conversa, cu glas domol, cu nepoata; eu, de vorbă cu Schwerdtfeger, căutam să mă asigur că nu se supărase, iar Adrian vorbea cu Hélène despre lucruri obişnuite. Împotriva tuturor prevederilor — dar pe mine faptul m-a mişcat şi m-a bucurat — el n-a coborât la Waldshut, n-a vrut să fie lipsit de plăcerea de a conduce doamnele din Paris îndărăt la München, şi apoi până acasă. La gara mare, noi ceilalţi ne-am luat rămas bun de la ei şi ne-am văzut de drum, în timp ce Adrian a condus pe mătuşă şi nepoată cu un taximetru până la uşa pensiunii din Schwabing — act curtenitor, denotând pentru mine dorinţa lui de a petrece ultimele clipe ale zilei numai în tovărăşia ochilor negri.

S-a înapoiat în modesta lui sihăstrie de abia cu obişnuitul tren de unsprezece, încunoştinţându-l de departe, cu fluierul lui supraacut, pe Kaschperl-Suso, care se învârtea vigilent prin curte.

XLI

Dragi cititori şi prieteni plini de simpatie, — merg mai departe cu povestirea mea. Germania se năruie, se prăpădeşte, sub mormanele de ruine ale oraşelor ei şobolanii se-mbuibă din cadavre, bubuitul tunurilor ruseşti se rostogoleşte spre Berlin, trecerea Rinului de către anglo-saxoni a fost un joc de copii; şi pare-se, aici, la voinţa duşmanului s-a unit şi voinţa noastră, tocmai ca să uşureze treaba; s-apropie sfârşitul, sfârşitul s-apropie, răsare, se-nalţă, se prăvale peste tine, locuitor al pământului ăstuia — dar eu merg mai departe cu povestirea mea. Ce s-a întâmplat între Adrian şi Rudolf Schwerdtfeger la numai două zile după excursia relatată şi rămasă memorabilă pentru mine, ce s-a întâmplat şi cum s-a întâmplat — eu ştiu, chiar dacă mi s-ar obiecta de zece ori că nu se poate să* ştiu pentru că n-am fost de faţă. Nu, n-am fost de faţă. Dar astăzi este o realitate sufletească, aşa că am fost de faţă, deoarece pe cel care a trăit şi a retrăit o asemenea poveste, aşa cum am trăit-o şi retrăit-o eu pe asta, intimitatea înspăimântătoare implicată îl face martor ocular şi auditiv chiar şi al celor mai tăinuite faze.

Adrian i-a telefonat tovarăşului său din călătoria în Ungaria să vină la Pfeiffering. Îl rugă să vină cât se poate de repede, chestiunea ce urma să o discute cu el fiind urgentă. Rudolf totdeauna venea imediat. Chemarea îi fusese făcută la zece dimineaţa — în orele de lucru ale lui Adrian, eveniment excepţional în sine — şi la patru după-amiaza

violonistul era acolo. În aceeaşi seară urma să cânte într-un concert în abonament al orchestrei Zapfenstosser, fapt care-i scăpase complet lui Adrian.

— Porunca! făcu Rudolf. Ce s-a întâmplat?

— Da, da, îţi spun, răspunse Adrian. Principalul e că ai venit. Mă bucur să te văd, mai mult chiar decât de obicei. Să nu uiţi asta.

— Va fi un fundal de aur pentru tot ce vei avea a-mi spune, replică prompt Rudolf, cu o surprinzător de drăguţă întorsătură de frază.

Adrian propuse o plimbare, se vorbeşte mai bine mergând. Schwerdtfeger se declară de acord, mărturisindu-şi regretul că nu-i rămâne mult timp disponibil, trebuind să fie la gară la trenul de şase, să nu lipsească de la datorie. Adrian se bătu cu palma peste frunte şi se scuză de nesocotinţa lui. Poate că-l va înţelege mai uşor, după ce va asculta ce are a-i spune.

Vremea se muiase. Zăpada aruncată cu lopata la marginea drumului se topea şi se scurgea, noroiul era ca un terci. Cei doi prieteni purtau galoşi. Rudolf nici nu apucase să-şi scoată scurta de blană, iar Adrian îşi îmbrăcase paltonul din păr de cămilă, cu cordon. Se îndreptară spre iaz şi apucară de-a lungul malului. Adrian se interesă de programul din seara aceea. Tot întâia de Brahms ca *pièce de résistance?* Iar Simfonia a zecea? Ei, bucură-te, în Adagio ai de spus lucruri care te pun în valoare. Apoi îi povesti cum el, ca băiat, cu mult înainte de a fi aflat despre existenţa lui Brahms, imaginase un motiv aproape identic cu tema profund romantică a cornului din ultima parte, e-adevărat, fără artificiul ritmic, optimea punctată după şaisprezecime, dar melodic exact în acelaşi spirit.

— Interesant, zise Schwerdtfeger.

Ei, şi excursia de sâmbătă? Se amuzase? Ceilalţi, ce credea, se amuzaseră şi ei?

— Nici c-ar fi putut să iasă mai bine, declară Rudolf. E sigur că toţi vor păstra despre ziua aceea o amintire încântătoare, cu excepţia lui Schildknäpp, care se îmbolnăvise şi era la pat. E totdeauna prea ambiţios în compania doamnelor.

De altfel, el, Rudolf, n-avea nici un motiv de îngăduinţă, pentru că Rüdiger fusese destul de impertinent în ce-l priveşte.

— Ştie că-nţelegi de glumă.

— Chiar aşa şi e. Dar nu trebuia să mă mai frece şi el, după ce Serenus mă copleşise cu fidelitatea lui regalistă.

— E profesor, lasă-l să dea lecţii şi să corecteze.

— Cu cerneală roşie, da. Dar amândoi îmi sunt acum perfect indiferenţi din moment ce eu sunt aici şi tu ai ceva să-mi spui.

— Aşa-i. Şi pentru că vorbim despre excursie, suntem chiar în temă — o temă în care ai putea acum să mă îndatorezi foarte.

— Să te îndatorez? Da?

— Spune-mi, ce părere ai despre Marie Godeau?

— Despre Godeau? Că place tuturor, că e făcută să placă. Îţi place şi ţie, nu?

— Îmi place nu-i chiar cuvântul potrivit. Trebuie să-ţi mărturisesc că, încă de la Zürich, mă preocupă destul de serios, că-mi va fi greu să consider întâlnirea cu ea drept un simplu episod, că gândul s-o las în curând să plece şi să n-o mai revăd poate niciodată mi-e greu de suportat. Am sentimentul c-aş vrea, c-ar trebui s-o văd întruna, s-o am întruna lângă mine.

Schwerdtfeger se opri şi-l privi pe cel ce rostise aceste cuvinte, întâi într-un ochi, apoi în celălalt.

— Cu-adevărat? zise el, reluând mersul şi plecând capul.

— Cu-adevărat, confirmă Adrian. Sunt convins că tu nu te superi de încrederea acordată. Tocmai în asta constă încrederea, că mă simt sigur de ea.

— Poţi fi sigur, murmură Rudolf. Şi Adrian reluă:

— Priveşte lucrurile omeneşte. Sunt aproape un om în vârstă, am aproape patruzeci de ani. Tu, ca prieten, poţi oare să-mi doreşti să-mi petrec tot restul vieţii în sihăstria asta? Zic, socoteşte-mă o simplă fiinţă omenească, căreia i s-ar putea întâmpla — nu fără oarecare îngrijorare la gândul c-ar fi putut scăpa momentul, că s-ar putea să fie prea târziu — să simtă nevoia unui cămin mai cald, a unei tovarăşe de viaţă cu care să se potrivească, în înţelesul cel mai desăvârşit al cuvântului, într-un cuvânt, să simtă nevoia unei ambianţe mai omeneşti, — nu de dragul tihnei şi al unui aşternut mai moale, ci* mai presus de toate, pentru că speră să găsească, în felul acesta, mari posibilităţi pentru pofta lui de lucru, pentru puterea lui de lucru şi pentru conţinutul uman al viitoarei sale opere.

Schwerdtfeger tăcu vreme de câţiva paşi, apoi rosti deprimat:

— De cinci ori ai spus cuvântul om şi omenesc. Am numărat. Vorbeşti deschis, îţi răspund deschis: Mi se strânge inima când pronunţi cuvântul acesta, când îl foloseşti în raport cu tine. E de necrezut cât de nepotrivit, da — şi cât de ruşinos sună, ieşit din gura ta. Scuză-mă că ti-o spun! A fost inumană, muzica ta, până acum? Atunci îşi datorează măreţia inumanităţii ei. Iartă-mi naivitatea observaţiei! N-aş vrea s-aud muzică de-a ta din inspiraţie omenească.

— Nu? N-ai vrea, n-ai vrea deloc? Dar de cântat, ţi-a plăcut s-o cânţi, de trei ori, în faţa lumii? Ţi-a plăcut să-ţi fie dedicată? Ştiu că n-ai avut intenţia să-mi spui lucruri crude. Dar nu găseşti că-i crud să mă faci să aflu că eu numai din neomenie sunt ceea ce sunt, şi că omenia nu-mi stă bine? Crud şi nesocotit — nu din nesocotinţă vine oare totdeauna cruzimea? Că n-am nimic de-a face cu omenia, că nici nu trebuie să am, vine să mi-o spună unul care, cu o răbdare demnă de admiraţie, m-a convertit la omenie şi la tutuire, unul la care, pentru prima oară în viaţa mea, am găsit căldură omenească.

— Se pare că a fost o soluţie temporară.

— Să presupunem că a fost. Să presupunem că a fost un fel de încercare prealabilă, implicit o treaptă de acces spre omenie, ar pierde cu asta ceva din valoare? A fost în viaţa mea unul a cărui inimoasă perseverare a triumfat — s-ar putea zice: a triumfat împotriva morţii, a eliberat omenescul din mine, m-a învăţat fericirea. Poate că nu se va afla nimic despre asta, nu va sta scris în nici o biografie. Dar înseamnă oare că meritul său va fi diminuat, că i se va micşora cinstea ce i se cuvine?

— Tu ştii să-ntorci lucrurile, să le faci măgulitoare pentru mine.

— Nu-ntorc nimic, le spun aşa cum sunt.

— În fond nu e vorba de mine, ci de Marie Godeau. Pentru ca s-o vezi întruna, ca s-o ai întruna lângă tine, cum zici, trebuie s-o iei de nevastă.

— Asta-i dorinţa, speranţa mea.

— Ah! Ea ştie ceva?

— Mi-e teamă că nu. Mi-e teamă că nu dispun de mijloacele de expresie necesare să-i comunic sentimentele şi năzuinţele mele — mai ales în societatea altora, în faţa cărora mă jenez să fac pe curtezanul, pe amorezul ridicol".

— De ce nu-i faci o vizită?

— Pentru că-mi repugnă să dau peste ea fără veste cu mărturisiri şi propuneri despre care Marie, din cauza stângăciei mele, probabil că

n-are nici cea mai mică idee. În ochii ei nu sunt încă decât solitarul interesant. Mi-e teamă să nu-şi piardă cumpătul, mi-e teamă să nu răspundă — poate prematur, dar negativ.

— De ce nu-i scrii?

— Pentru că scriindu-i, aş pune-o, probabil, şi mai rău în încurcătură. Ar trebui să-mi răspundă, dar nu ştiu dacă-i om de condei. Câtă osteneală ar trebui să-şi dea ca să mă menajeze, dac-ar trebui să spună nu. Şi cât m-ar durea menajamentele ei trudite! Mă sperie şi caracterul abstract al unei asemenea corespondenţe — mă gândesc c-ar putea deveni periculos pentru fericirea mea. Nu mi-e agreabil să mi-o imaginez pe Marie, singură, numai cu ea însăşi, neinfluenţată de prezenţa nimănui — aş vrea să spun mai bine: de mijloace personale de persuasiune —răspunzând în scris rândurilor mele. Vezi bine, mi-e teamă de atacul direct, dar şi de varianta epistolară mi-e teamă.

— Şi-atunci, ce variantă vezi?

— Ţi-am spus doar că în această chestiune grea tu mi-ai putea face un mare serviciu. Aş vrea să te duci tu la ea.

— Eu?

— Tu, Rudi. Ţi s-ar părea chiar atât de absurd dacă marele serviciu făcut — sunt tentat să spun: pentru mântuirea mea sufletească — l-ai întregi, serviciul acesta, pe care posteritatea îl va ignora sau poate că nu-l va ignora, luând rolul de mediator, de tălmaci între mine şi viaţă, de mijlocitor între mine şi fericire? Asta-i o idee de-a mea, o inspiraţie ce vine numai compunând. Totdeauna trebuie să presupui, din capul locului, că o astfel de inspiraţie nu-i chiar cu totul şi cu totul nouă. Ce poate fi absolut nou când e vorba de note? Dar aşa cum apare aici, în locul ăsta, în acest ansamblu, în această lumină, s-ar putea totuşi ca uri lucru existent să pară nou, să fi căpătat viaţă nouă, ca să zic aşa, originală, unică.

— Nu de noutate îmi pasă mie. Ce spui tu e destul de nou ca să mă uluiască. Dacă te-nţeleg bine, trebuie s-o peţesc pe Marie pentru tine, să-i cer mâna în numele tău?

— M-ai înţeles bine — nici n-ai fi putut să greşeşti. Faptul c-ai priceput uşor dovedeşte că lucrul e firesc.

— Găseşti? De ce nu-l trimiţi pe Serenus al tău?

— Vrei, desigur, să faci haz pe spinarea lui Serenus. Te amuză, pesemne, să ţi-l imaginezi pe Serenus al meu în ipostaza de mesager al iubirii. Nu mai mult decât adineaori vorbisem despre anume impresii personale — presiuni personale — care n-ar trebui să lipsească din jurul fetei în momentul când ar fi să ia o hotărâre. Nu te mira dacă-mi închipui că mai uşor ar apleca urechea la vorbele tale decât la ale unui mesager atât de grav şi de ponderat ca Serenus.

— Nu glumesc, Adri, şi nici nu-mi arde de glume, dacă nu de altceva, atunci pentru că treaba asta mă mişcă, îmi dă un oarecare sentiment de solemnitate, din cauza rolului ce vrei să mă faci să-l joc în viaţa ta, şi chiar în faţa posterităţii. Am întrebat de Serenus pentru că-i prietenul tău de mult mai multă vreme decât mine...

— Da, de mai multă vreme.

— Bun, va să zică numai de mai multă vreme. Dar nu te gândeşti că tocmai acest "numai" îi uşurează lui sarcina, îl face mai potrivit?

— Ascultă, ce-ar fi dac-am termina odată de vorbit despre el? în ce mă priveşte, eu nu-l văd amestecându-se în chestiuni de dragoste. Eu ţie ţi-am făcut confidenţe, nu lui, tu eşti cel ce ştie tot, căruia, cum se spunea pe vremuri, i-am deschis cartea inimii mele la paginile marilor secrete. Dacă tu porneşti acum spre ea, las-o să le citească, povesteşte-i despre mine, vorbeşte-mă de bine, dezvăluindu-i cu grijă

sentimentele mele pentru ea şi năzuinţele vieţii mele, atât de strâns legate de aceste sentimente! Cu blândeţe şi voioşie, cu drăgălăşenia ta obişnuită, încearcă să afli de la Marie dacă — ei, da, dac-ar putea să mă iubească! Vrei? Nu-i nevoie să-mi obţii asentimentul ei definitiv, o, nu, deloc. Dacă-ţi închei misiunea aducându-mi puţină speranţă, mi-e de-ajuns. Dacă la întoarcere îmi poţi spune că gândul de a-şi împărţi viaţa cu mine nu-i e chiar insuportabil, nu i se pare oribil — atunci vine rândul meu, atunci mă duc eu însumi să vorbesc cu ea şi cu mătuşica ei.

Lăsaseră Rohmbuhel în stânga lor şi treceau printr-o pădurice de molifţi, dincolo de deal, şi de pe ramuri picura. Apucară pe drumul de la marginea satului, care-i aducea înapoi, acasă. Când şi când întâlneau câte-un gospodar sau ţăran care-l saluta pe chiriaşul de-atâţia ani al casei Schweigestill, adresându-i-se pe nume. Merseră o vreme în tăcere, apoi Rudolf reluă vorba:

— Că are să-mi vină uşor să te vorbesc de bine acolo, poţi să mă crezi. Cu-atât mâi uşor, Adri, cu cât tu ai vorbit atât de frumos despre mine în faţa ei. Dar vreau să fiu foarte sincer cu tine — sincer cum ai fost şi tu cu mine. Când m-ai întrebat ce cred despre Marie Godeau, ţi-am răspuns de îndată că, desigur, place, trebuie să placă, tuturor. Vreau să-ţi mărturisesc acum că în răspuns exista mai mult decât se pare la prima vedere. N-aş fi făcut-o niciodată, dacă tu, cum te-ai exprimat cu-atâta poezie vetustă, nu m-ai fi pus să citesc în cartea inimii tale.

— Sunt sincer nerăbdător să-ţi aud mărturisirea.

— De fapt ai şi auzit-o. Fata — ţie nu-ţi place termenul ăsta — tânăra atunci, Marie, nu mi-e nici mie indiferentă — şi când spun că nu mi-e indiferentă, iarăşi nu spun tot ce trebuie. Fata asta-i, cred, tot ce mi-a fost dat să văd mai drăgălaş, mai seducător ca femeie. Încă de la Zürich — cântasem — pe tine te cântasem, şi-am fost cald şi receptiv — mă fermecase. Şi aici — tu ştii foarte bine, excursia eu am propus-o, şi între timp, asta n-o ştii, am şi văzut-o, am fost la ceai la ele, la "Pensionul Gisella", ne-am amuzat teribil... Repet, Adri, îţi pomenesc de astea numai din cauza convorbirii noastre de azi, numai de dragul sinceităţii reciproce...

O vreme Leverkühn tăcu. Apoi, cu o voce vibrând ciudat, echivoc, cu subînţelesuri, zise:

— Nu, asta n-am ştiut. N-am ştiut nici de sentimentele tale şi nici de ceai. E ridicol, dar s-ar părea că am uitat că şi tu eşti făcut din carne şi sânge, că nu eşti protejat printr-un înveliş de azbest împotriva farmecului, graţiei şi frumuseţii. Va să zică, o iubeşti şi tu sau, să spunem, eşti îndrăgostit de ea. Să te întreb însă un singur lucru. Aşa cum stau lucrurile, intenţiile noastre se ciocnesc? Vrei s-o rogi să-ţi fie soţie?

Schwerdtfeger păru să reflecteze. Zise:

— Nu. La asta nu m-am gândit încă.

— Nu? Te-ai gândit cumva s-o seduci?

— Cum vorbeşti, Adrian! Nu vorbi aşa! Nu, nici la asta nu m-am gândit.

— Ei, atunci, dă-mi voie să-ţi spun că mărturisirea ta sinceră şi lăudabilă nu numai că nu mă va determina să renunţ la rugămintea mea, ci mă face să stărui şi mai mult.

— Ce vrei să spui?

— Uite ce vreau să spun. M-am gândit la tine pentru această solie a dragostei, pentru că vei fi mult mai in elementul tău decât, să zicem, Serenus Zeitblom. Pentru că din tine emană ceva ce lui îi lipseşte, un

element pe care eu îl consider favorabil dorinţelor şi speranţelor mele. Asta, în orice caz. Dar, într-o anumita măsură, împărtăşeşti sentimentele, fără însă, după câte spui, să-mi împărtăşeşti şi intenţiile. Tu vei da glas propriilor tale simţiri — pentru mine şi pentru intenţiile mele. E imposibil să-mi imaginez un emisar mai potrivit, mai de dorit.

— Dac-o iei sub aspectul ăsta...

— Să nu crezi că o iau numai sub aspectul ăsta! O văd şi sub aspectul sacrificiului, şi ai într-adevăr dreptul să-mi pretinzi s-o văd astfel Pretinde-o! Pretinde-o cu toată insistenţa! Pentru că ar însemna că iei sacrificiul drept sacrificiu, şi că-l vei face! îl vei face în spiritul rolului ce-l joci în viaţa mea, al meritelor câştigate, dezvăluindu-mi propria-mi fire omenească, şi lucrul acesta poate că vă rămâne o taină pentru posteritate, dar poate că nu. Promiţi?

Rudolf răspunse:

— Da, mă voi duce, şi mă voi strădui pentru tine cât voi putea mai bine.

— O să-ţi strâng mâna la plecare, făcu Adrian. Ajunseseră acasă şi lui Schwerdtfeger îi mai rămase

timp să ia, împreună cu prietenul său, o mică gustare în odaia cu Victoria de la Samothrake. Gedeon Schweigestill înhămase şi, cu toată rugămintea lui Rudolf să nu se deranjeze, Adrian luă loc în brişcă aceea cu arcurile tari, să-l conducă la gară.

— Nu. Aşa se cuvine, mai ales de data asta, aşa se cuvine, neapărat, zisese Leverkühn.

Trenul, un personal destul de cumsecade ca să oprească şi la Pfeiffering, intră în staţie, şi prin fereastra deschisă a vagonului îşi strânseră mâna!

— Nici o vorbă, zise Adrian. Fă cât poţi mai bine! Drăguţ!

Înainte de a se îndrepta spre ieşire, ridică mâna. Pe călătorul de care se despărţea n-avea să-l mai vadă niciodată. Mai primi de la el o scrisoare — şi nu-i răspunse.

XLII

Zece, unsprezece zile mai târziu, când m-am dus din nou la Leverkühn, scrisoarea îi ajunsese în mână şi îmi împărtăşi hotărârea categorică de a o lăsa fără răspuns. Era palid, făcea impresia unui om care primise o grea lovitură — impresie accentuată de faptul că o tendinţă mai veche a lui, de a merge cu capul şi torsul puţin aplecat într-o parte, devenise mai pronunţată. Era totuşi, sau se făcea că este, perfect calm, rece chiar, şi aproape că părea să simtă nevoia de a se scuza fată de mine de faptul că privea de sus această trădare, cu degajare, cu gestul lui de a ridica din umeri.

— Cred că nu te-ai aşteptat de la mine la izbucniri de indignare morală şi de furie. Un prieten necredincios. Bun, ei şi? Asta-i lumea, nu mă pot revolta împotriva ei. E-amar, într-adevăr, şi te-ntrebi in cine să mai crezi, când dreapta ta se-ntoarce şi te loveşte-n inimă. Dar, ce vrei, aşa-s prietenii în ziua de azi. Cu ce m-am ales eu e ruşinea — şi sentimentul că merit o bătaie.

L-am întrebat de ce trebuia să-i fie ruşine.

— De comportarea mea atât de neroadă încât îmi aminteşte de băieţelul care de bucurie că găsise un cuib de păsărele i-l arată unui coleg de şcoală, şi acesta se duce şi î-l şterpeleşte.

Ce-i puteam răspunde alta decât:

— Doar n-ai vrea să spui că încrederea-i un păcat şi o ruşine.

Hoţului să-i fie ruşine!

De-aş fi putut răspunde cu mai multă convingere reproşurilor pe care şi le făcea! La drept vorbind însă, în forul meu interior eram de acord cu el, pentru că atitudinea lui, cu toată acea punere în scenă, cu trimiterea unui mesager, cu peţirea prin interpus şi alegerea acestuia tocmai în persoana lui Rudolf, mi se părea căutată, artificială, reprobabilă, şi n-aveam decât să mă imaginez trimiţând Hélènei mele, în loc de a-i vorbi eu însumi, un prieten seducător, să-i spună el ce-i în inima mea, pentru ca să-mi dau seama de toată enigmatica absurditate a procedeului său. Dar la ce bun să-i mai zgândăr remuşcările — dacă remuşcări erau în ceea ce răzbea din cuvintele sale, din gesturi ? Pierduse dintr-o dată şi prieten, şi iubită, din vina lui, nu se putea spune altfel — dac-ar fi existat certitudinea, dac-as fi avut eu certitudinea că aici era vorba de o vină în înţelesul unui pas greşit făcut inconştient, o nesocotinţă cu urmări fatale! Dacă nu mi s-ar fi insinuat în minte, din ce în ce mai insistent, bănuiala că, într-o oarecare măsură, el prevăzuse cele ce aveau să se întâmple şi că, toate, din voia lui se împliniseră! îi puteai atribui lui, încercând să râma serios totodată, gândul că ceea ce "emana" Rudolf, incontestabilul său farmec erotic, va putea fi făcut să acţioneze, să cucerească, pentru el, pentru Adrian? Ţi-era îngăduit să crezi că Leverkühn construise pe o asemenea temelie? Uneori se înfiripa în mine bănuiala că Adrian, care lăsase impresia că cere celuilalt un sacrificiu, se alesese pe sine drept veritabilă jertfă — că din dorinţa de renunţare, de repliere în sihăstria sa, cu bună ştiinţă alăturase cele ce se cuveneau să stea alături. Dar o asemenea idee îmi semăna mai mult mie decât lui. Mie mi s-ar fi potrivit una ca asta, şi preţuirii mele pentru el; o aparentă greşeală, o aşa-zisă prostie, cum e cea atribuită lui, pornită numai din abnegaţie, din duioşie, din durere! Evenimentele aveau să mă pună faţă-n faţă cu un alt adevăr, mai dur, mai rece, mai fioros decât e-n stare firea mea blajină să suporte fără să-ncremenească de groază — un adevăr fără martor şi dovadă, mut, doar zărit de mine în privirea lui fixă şi care în muţenie va rămâne pecetluit, pentru că nu eu sunt omul să-l pot rosti.

Sunt convins că Schwerdtfeger, în măsura în care îşi putea da seama, se dusese la Marie Godeau cu cele mâi bune şi cinstite intenţii. Dar tot atât de cert e că aceste intenţii se rezemau pe un fundament fragil, că erau ameninţate, dinlăuntru, de şubrezire, de disoluţie, de totală transformare. Ceea ce-i vârâse Adrian în cap, despre importanţa pe care el, Rudolf, o avea în viaţa prietenului său şi omenescul ei, nu era de natură să rămână fără efect asupra vanităţii lui; o stimula chiar, şi acceptase interpretarea, abil insinuată, că actuala lui misiune în această importanţă îşi avea rădăcina. Dar, împotriva acestor intenţii, acţionau acum gelozia jignită de schimbarea de sentimente la cel cucerit, cât şi faptul că acum nu-i mai era bun decât drept mijloc şi instrument, şi eu cred că în ascuns Rudolf se simţea liber, vreau să spun că nu se socotea legat să răspundă cu credinţă unei necredinţe egoiste şi exigente. Pentru mine, lucrul acesta era destul de clar. Tot atât de clar însă era că a umbla pe cărările dragostei pe seama altuia era o treabă plină de ispite — mai ales la un fanatic al flirtului, la care conştiinţa că era vorba de flirt sau de ceva asemănător trebuia să aibă un efect de relaxare a constrângerilor morale.

Se îndoieşte cineva că aş fi în stare să reproduc cuvânt cu cuvânt cele ce s-au petrecut între Rudolf şi Marie Godeau, aşa cum am reprodus dialogul de la Pfeiffering? Se îndoieşte cineva "c-am fost de faţă"? Gândesc că nu. Dar mai gândesc că o expunere amănunţită a evenimentului nu mai e nimănui necesară, sau măcar de dorit. Toată

lumea va fi, cred, de acord că sfârşitul funest, oricât de amuzant va fi fost începutul — pentru alţii, nu pentru mine — n-a fost rodul unei singure întrevederi. A fost necesară şi o a doua, inevitabilă chiar, dată fiind maniera în care Marje îl concediase pe Rudolf după prima. La intrarea în micul vestibul al pensiunii, Rudolf a dat cu ochii întâi de tante Isabeau. A întrebat de nepoata ei şi a rugat-o să-i îngăduie să schimbe cu ea câteva cuvinte intre patru ochi, misiune primită din partea unui al treilea. Bătrâna doamnă, cu un zâmbet şiret, trădând îndoiala în ce priveşte existenţa acelei terţe persoane, îi făcu semn să intre în salonul ce servea şi de cameră de lucru. Rudi intră la Marie, şi ea îl primi voioasă, dar şi surprinsă, avu aerul că vrea s-o anunţe pe mătuşa sa, ceea ce oaspetele, spre surprinderea ei şi mai mare, puţin amuzată chiar, declară că-i de prisos. Tante Isabeau ştia de prezenţa lui şi va apărea şi ea îndată ce va fi terminat cu expunerea unei foarte importante, serioase şi frumoase probleme. Ce-i răspunse ea? Desigur, formula cea mai banală. "Sunt într-adevăr curioasă să aflu" sau cam aşa ceva. Şi că-l roagă să fie atât de amabil să ia loc.

Trase un scaun alături la planşetă şi se aşeză. Nimeni nu va putea spune că şi-a călcat cuvântul. Şi l-a ţinut. Cinstit. A vorbit despre Adrian, despre importanţa lui, despre valoarea lui impresionantă şi cum publicul numai cu greu îşi dădea seama de acest lucru, despre admiraţia şi devoţiunea lui, a lui Rudolf, pentru omul extraordinar. Şi vorbi despre Zürich, despre întâlnirea din casa Schlaginhaufen, despre excursia din munţi. Îi dezvălui că prietenul său o iubeşte — dar cum se face aşa ceva? Cum te porţi când vrei să dezvălui unei femei dragostea altui bărbat ? Te apropii de ea? O priveşti în adâncul ochilor? Îi iei mâna rugător, spunându-i c-ai fi fericit s-o încredinţezi unui al treilea? Eu, unul, nu ştiu.

Ce-am avut eu de transmis n-a fost decât o invitaţie la o excursie, nu o propunere de căsătorie. Tot ce ştiu e că Marie şi-a tras repede mâna din strânsoarea lui, sau poate din poală unde şi-o lăsase în voie, că o roşeaţă fugară i-a aburit un moment paloarea meridională a obrajilor, şi că râsul din tenebrele ochilor ei dispăruse. Îl întrebă dacă înţelesese bine, dacă Rudolf venise s-o ceară în căsătorie din partea domnului doctor Leverkühn. Da, răspunsese Rudolf, aşa era, o făcea din datorie şi din prietenie. Îl rugase Adrian, dintr-un sentiment de delicateţe, şi el socotise că nu-i era îngăduit să refuze. Răspunsul ei, vădit rece, ironic, n-a fost de natură să-i micşoreze încurcătura. De abia acum îşi dădu Schwerdtfeger seama cât de neobişnuită era situaţia, rolul său, şi interveni şi teama ca nu cumva demersul făcut să implice şi ceva jignitor pentru ea. Atitudinea fetei, comportarea sa absolut stranie, îl înspăimântă, dar în acelaşi timp îi dădea şi o bucurie ascunsă. Se mai strădui, uri răstimp, bâlbâind să-şi justifice comportarea. Nu putea şti, îi spusese Rudi, cât era de greu a refuza ceva acestui om. Şi-n afară de asta, se simţise, într-o oarecare măsură, responsabil de cotitura produsă de acest sentiment în viaţa lui Adrian, pentru că el, Rudolf, fusese cel care-l determinase la călătoria în Elveţia şi prilejuise deci întâlnirea cu Marie. Lucru destul de bizar, *Concertul pentru vioară* îi fusese dedicat lui, dar finalmente servise drept mijloc de a-l pune pe compozitor în prezenţa ei. O rugă să-l înţeleagă, să vadă că sentimentul acela de responsabilitate contribuise în mare măsură la a-l convinge să accepte dorinţa lui Adrian.

Şi din nou mâna ei se retrase brusc când Schwerdtfeger încercă s-o ia într-a sa, în timp ce o ruga să-l înţeleagă. Marie îi răspunse cele ce urmează. Îi răspunse să nu se mai ostenească, pentru că nu era deloc important ca ea să înţeleagă rolul ce şi-l asumase. Îi părea rău că

trebuie să dezamăgească speranţele sale amicale, dar dacă, bineînţeles, nici ea nu rămăsese neimpresionată de personalitatea celui ce-l trimisese, sentimentele de respect pe care i le purta n-aveau nimic comun cu sentimentele ce-ar fi trebuit să constituie fundamentul unei uniuni în favoarea căreia Rudolf pledase cu atâta elocvenţă. Cunoştinţa cu doctorul Leverkühn fusese o cinste şi o plăcere dar, din nefericire, răspunsul pe care trebuia să i-l dea acum excludea, desigur, orice viitoare întâlnire — pentru că întâlnirea ar fi fost penibilă. Regreta sincer că această schimbare în starea de lucruri îl include şi pe mesagerul şi mandatarul unor dorinţe irealizabile, Fără îndoială că după cele întâmplate va fi mai bine, le va fi mai uşor, să nu se mai vadă. Şi acum trebuia să-i spună prieteneşte rămas bun: *"Adieu, monsieur!"*

El o imploră: "Marie!" Dar ea avu doar o expresie de uimire auzindu-se chemată pe nume, şi repetă cuvintele de rămas bun, a căror inflexiune parcă o am şi eu în ureche: *"Adieu, monsieur!"*

Schwerdtfeger plecă — plouai în aparenţă, dar lăuntric exaltând de fericire. Ideea lui Adrian cu căsătoria se dovedise a fi exact ceea ce fusese din capul locului, o absurditate, şi Marie îi luase lui, lui Rudolf, în nume de rău că admisese să i-o transmită — fusese fermecător de susceptibilă în problema asta. Nu se grăbi să-l informeze pe Adrian despre rezultatul demersului — bucuros că mărturisindu-i cinstit atracţia ce o simţea pentru farmecele fetei, se salvase! Ce se apucă Rudi să facă, fu să ia o filă de hârtie şi să ticluiască o scrisoare domnişoarei Godeau, spunându-i că *"Adieu, monsieur!"* al ei nu-l lăsa nici să trăiască, nici să moară şi că trebuia, era o chestiune de viaţă şi de moarte, s-o mai vadă o dată, să-i pună întrebarea pe care i-o adresa de pe acum din adâncul sufletului: Nu înţelegea oare că un bărbat, din preţuire pentru altul, îşi poate sacrifica propriile sale sentimente, poate trece peste ele, devenind avocatul dezinteresat al dorinţelor celuilalt? Şi iarăşi, nu înţelegea ea că sentimentele, dominate din fidelitate, sugrumate, trebuiau să izbucnească liber, triumfătoare, îndată ce se vădea că celuilalt nu-i rămăsese absolut nici o perspectivă? Şi îşi cerea iertare pentru trădarea comisă împotriva nimănui altuia decât a lui. Nu putea regreta, era fericit, fericit peste orice margini, că acum nu mai însemna trădare faţă de nimeni dacă-i spunea că — o iubeşte.

Cam în genul ăsta. Destul de abil. Înaripat de entuziasmul său pentru flirt, scrisese, cred eu, fără să-şi fi dat seama bine că după ce solicitase căsătoria în numele lui Adrian, această declaraţie de dragoste implica şi o propunere de căsătorie, care altminteri nu i-ar fi trecut niciodată prin capul lui de cuceritor. Marie refuză să deschidă scrisoarea; i-a citit-o cu glas tare tante Isabeau. Rudolf n-a primit răspuns la ea. Când, două zile mai târziu, se anunţă bătrânei doamne, prin jupâneasa "Pensiunii Gisella", nu i s-a refuzat primirea. Marie era în oraş. Sub o formă glumeaţă mătuşica îi reproşa lui Rudolf că după ultima vizită Marie vărsase la pieptul ei o lăcrămioară. Ceea ce, după opinia mea, era pură invenţie. Ea însăşi insistase asupra mândriei nepoatei sale. Era, zicea ea, 6 fată profund sensibilă, dar mândră. Speranţe formale în privinţa unei noi întrevederi nu-i putea da. bar să fie sigur că nu va pregeta să încerce a o convinge pe Marie de onestitatea conduitei lui.

După alte două zile se prezentă din nou. Madame Ferblantier — acesta era numele mătuşii, era văduvă — intră la nepoata sa. Rămase acolo destulă vreme, dar în fine apăru şi, cu un semn din ochi, îi spuse să intre. Fireşte, adusese flori.

Ce să mai spun? Sunt prea bătrân şi prea trist să mai descriu o scenă ale cărei amănunte nu mai pot interesa pe nimeni. Rudolf repetă

propunerea lui Adrian — de data asta pe seama sa, cu toate că fluşturaticul făcea de însurătoare cât făceam eu de Don Juan. Dar e inutil să emiţi speculaţii asupra şanselor de fericire viitoare ale unei căsătorii sortite să n-aibă nici un viitor, să fie distrusă de un destin brutal. Marie se hazarda să iubească în "tonalitate redusă" pe călăul inimilor, pentru a cărui valoare artistică şi perspective în carieră primise asigurări dintre cele mai călduroase. Se socotea în stare să-l păstreze, să şi-l ataşeze, să domesticească vânatul capturat; îi lăsă mâinile, îi primi sărutul, şi nici douăzeci şi patru de ore nu trecuseră, când tot cercul nostru aflase că Rudi căzuse în capcană, că prim-concertmaistrul Schwerdtfeger şi Marie Godeau se logodiseră. În completare se mai spunea că el va rezilia contractul cu orchestra Zapfenstosser, că se vor căsători la Paris şi că îşi va pune serviciile sale la dispoziţia unei formaţiuni muzicale în curs de constituire, "Orchestre symphonique".

Fără îndoială că era binevenit acolo, şi tot atât de cert e că celor din München plecarea lui nu le făcea nici o plăcere şi tratativele pentru desfacerea contractului se tărăgănau. Cu toate acestea, participarea lui la următorul concert al orchestrei Zapfenstosser — primul după cel la care se întorsese în ultimul moment de la Pfeiffering — căpătă caracterul unei reprezentaţii de adio. Cu atât mai mult cu cât dirijorul, doctorul Edschmidt, alcătuise pentru seara aceea un program Berlioz-Wagner, program de succes, aşa că a asistat, cum se spune, tot oraşul. În staluri, foarte multe figuri cunoscute, şi când mă ridicam în picioare trebuia să salut în toate părţile: cei doi Schlag-in-haufen şi obişnuiţii recepţiilor lor, soţii Radbruch cu Schildknäpp, Jeanette Scheurl, doamnele Zwitscher, Binder-Maiorescu, şi mulţi alţii, veniţi, fără îndoială, să-l vadă pe Rudi Schwerdtfeger la pupitrul său, în prim-plan în stânga, în ipostaza de logodnic. De altminteri, logodnica lui nu era de faţă — se întorsese la Paris, după câte se spunea. Ines Institoris venise şi ea, şi mă înclinai şi în faţa ei. Era singură, adică în compania perechii Knoterich, fără soţul ei, amuzical, preferând să-şi petreacă seara la "Allotria". Ines şedea destul de departe, spre fundul sălii, purta o rochie a cărei sobrietate era vecină cu sărăcia — cu gâtişorul întins puţin oblic şi înainte, cu sprâncenele ridicate, gura micuţă ţuguiată ştrengăreşte, inocentă şi totuşi maliţioasă, şi la răspunsul ei la salut nu mi-am putut reţine impresia enervantă că încă mai zâmbea cu gândul la triumful răutăcios de după convorbirea aceea lungă, seara, în camera lor de toate zilele, când exploatase cu atâta succes răbdarea şi simpatia mea.

Cât despre Schwerdtfeger, ştiind prea bine câte perechi de ochi curioşi ar întâlni, aproape că nu-şi întoarse privirea spre sală toată seara. În momentele când ar fi putut s-o facă, îşi acorda instrumentul sau frunzărea notele. Concertul se încheia, natural, cu uvertura la *Maeştrii cântăreţi,* executată cu largheţe şi voioşie, şi aplauzele, şi aşa destul de tumultuoase, deveniră explozie când Ferdinand Edschmidt făcu semn orchestrei să se ridice, iar el strânse mâna concertmaistrului, mulţumindu-i. Când se desfăşura scena aceasta, eu ajunsesem pe la mijlocul traveei, preocupat de garderobă, unde afluenţa nu era încă prea mare. Aveam intenţia ca o parte, cel puţin, din drumul spre casă, adică spre cămăruţa închiriată în Schwabing, să o fac pe jos. În faţa clădirii am întâlnit pe unul dintre domnii din cercul lui Kridwiss, profesorul Gilgen Holzschuher, specialistul în Dürer, ieşind şi el de la concert. Mă încurcă într-o discuţie începută cu o critică a programului serii: Această alăturare Berlioz-Wagner, virtuozitate romanică şi măiestrie germanică, ar fi o lipsă de gust, şi-n afară de asta, nu reuşeau să ascundă decât prost o tendinţă politică. Prea arăta a înţelegere

germano-franceză şi a pacifism, şi de altminteri domnul Edschmidt ăsta era cunoscut ca republican, ca suspect din punct de vedere naţional. Gândul acesta îi stricase toată seara. Din nefericire însă, acum politica pătrunsese peste tot, nu mai exista puritate intelectuală. Pentru reinstaurarea ei ar trebui, mai presus de toate, ca în fruntea orchestrelor să se afle oameni ale căror simţiri germane să nu poată fi puse la îndoială.

Nu i-am spus că tocmai el era cel care politiza totul, că termenul "german" nu mai era în nici un caz, astăzi, sinonim cu puritate intelectuală, ci că ajunsese o parolă de partid. I-am arătat numai că şi în arta lui Wagner, destul de acceptată pe plan internaţional, intra o bună parte de virtuozitate, fie ea romanică sau nu — după care, am deviat salutar discuţia, aducând vorba despre un articol al lui pe tema unor probleme de proporţii în arhitectura gotică, publicat recent în revista "Kunst und Kunstler". Amabilităţile debitate de mine l-au făcut fericit, l-au muiat, l-au topit, devenise apolitic, vesel, şi am folosit acest moment de ameliorare ca să mă despart de el şi s-o iau la dreapta, pentru că el mergea la stânga.

Am ajuns repede, prin Türkenstrasse, în Ludwigstrasse, şi de acolo am apucat pe Monumental-Chaussee (asfaltată acum, fireşte de ani de zile), pe partea stânga, spre Arcul de Triumf. Era înnourat, seara era blândă, paltonul începuse să-mi pară greu, şi la staţia de la Theresienstrasse m-am oprit să aştept un tramvai oarecare, să mă ducă în Schwabing. Nu ştiu de ce, dar a durat neobişnuit de mult până să vină. Se întâmplă uneori blocări, întârzieri în circulaţie. În cele din urmă apăru unul, de pe linia 10, foarte potrivit pentru mine. Îl mai văd încă, îl mai aud, apropiindu-se dinspre Feldherrnhalle. Vagoanele astea de tramvai din München, vopsite în albastru bavarez, sunt, prin construcţia lor, foarte grele şi fac, din cauza greutăţii sau poate a naturii solului, un zgomot considerabil. De sub roţile vehiculului scăpărau mereu flăcări, iar sus, la troleu, aceste flăcări albastre se transformau repede într-o ploaie de scântei şuierătoare.

Vagonul se opri şi, de pe platforma din faţă, pe unde mă urcasem, am intrat înăuntru. Chiar lângă uşa glisantă, în stânga mea cum intram, am găsit un loc liber, probabil tocmai părăsit de cineva. Toate celelalte locuri erau ocupate, iar în capătul celălalt, lângă uşă, doi domni stăteau in picioare, pe interval, ţinându-se de mânere. Majoritatea călătorilor păreau să fie spectatori de la concert întorcându-se acasă. Printre ei, pe la mijlocul băncii din faţa mea, şedea Schwerdtfeger ţinând cutia viorii între genunchi. Cu siguranţă că mă văzuse intrând, dar evită să-mi întâlnească privirea. Sub palton purta un fular alb care-i acoperea cravata de frac, dar după obiceiul său n-avea pălărie. Arăta drăguţ şi tânăr, cu buclele-i blonde zburlite, cu obrajii puţin aprinşi după lăudabilul efort, însă roşeaţa asta făcea ca ochii să -i pară puţin umflaţi. Dar şi aşa îi stătea bine, ca şi buzele uşor proeminente, cu care ştia să fluiere atât de minunat, n-am prea multă promptitudine în observaţie, numai cu încetul mi-am dat seama că în vagon mai erau şi alţi cunoscuţi. Schimbai un salut cu doctorul Kranich aşezat pe aceeaşi parte cu Schwerdtfeger, mai spre capăt, lângă uşa din fund. Aplecându-mă din întâmplare puţin înainte am văzut-o, spre marea mea surprindere, pe Ines Institoris, pe aceeaşi parte cu mine, la câteva locuri depărtare, către mijloc, oblic faţă de Schwerdtfeger. Zic: spre marea mea surprindere pentru că nu ăsta era drumul ei spre casă. Dar cum, iarăşi, cu alte câteva locuri mai încolo o observai pe prietena ei, doamna Binder-Maiorescu, care locuia afară, în Schwabing, departe, dincolo de "Grosser Wirt", am presupus că Ines intenţiona să se ducă să

ia ceaiul la ea.

Începeam să pricep acum de ce Schwerdtfeger îşi ţinea frumosu-i cap întors mai mult spre dreapta, aşa că nu-i vedeam decât un profil destul de efilat. Nu era numai dorinţa de a mă ignora pe mine, omul pe care-l considera al doilea eu al lui Adrian; în forul meu interior îi reproşam că se urcase tocmai în vagonul ăsta — reproş nejustificat probabil, pentru că nu era scris nicăieri că se urcase o dată cu Ines. Se putea foarte bine ca ea să se fi urcat, ca şi mine, după Rudi, sau, dac-ar fi fost invers, n-ar fi putut s-o şteargă după ce dăduse cu ochii de ea.

Treceam prin fata Universităţii şi taxatorul, în cizme de pâslă, era tocmai în dreptul meu, gata să-mi ia cei zece pfenigi şi să-mi întindă biletul, când se întâmplă ceva de necrezut, la început absolut inexplicabil, ca tot ce-i neaşteptat. În vagon răsunară împuşcături, detunături seci, scurte, zguduitoare, una după alta, trei, patru, cinci, cu o repeziciune sălbatică, asurzitoare, şi de partea cealaltă, în faţă, Rudi se frânse, căzu, cu vioara în mâini, întâi pe umărul, apoi în poala unei cucoane şezând în dreapta lui şi care, ca şi cea din stânga, se feri îngrozită, în timp ce în vagon se produse un tumult general, mai mult goană înspăimântată, panică şi ţipete, decât vreo intervenţie cu prezenţă de spirit, iar în faţă, vatmanul, Dumnezeu ştie de ce, bătea cu piciorul în clopot ca un turbat — poate ca să cheme un poliţist. Natural, nu era nici unul prin apropiere, să poată auzi. Se iscă o înghesuială aproape periculoasă în vagonul oprit acum, pentru că unii călători voiau să iasă, să fugă, pe când alţii, de pe platforme, curioşi sau dornici să se afle în treabă, încercau să intre. Cei doi domni care stătuseră în picioare şi cu mine ne repezirăm la Ines — mult prea târziu, fireşte. N-a fost nevoie să-i "smulgem" revolverul din mână; îl lăsase să cadă, sau mai bine zis îl aruncase, şi-anume chiar în direcţia victimei sale. Faţa îi era albă ca o foaie de hârtie, cu pete roşii bine conturate pe pometii obrajilor. Ochii îi erau închişi şi zâmbea dement, cu gura ţuguiată.

O ţineau de braţe, iar eu m-am repezit de partea cealaltă la Rudolf, întins acum pe banca ce se golise complet. Pe cealaltă, zăcea leşinată, plină de sânge, doamna peste care căzuse Schwerdtfeger, rănită şi ea, fără gravitate, după cum s-a putut constata mai târziu, o simplă zgârietură la braţ. Lingă Rudolf se adunaseră câteva persoane, între ele şi doctorul Kranich, care-i ţinea mâna.

— Ce faptă oribilă, nesocotită, lipsită de orice raţiune! exclamă el, palid, cu felul lui de a vorbi, clar, didactic, se-parând cuvânt de cuvânt, dar puţin astmatic, pronunţând cuvântul "oribil" cum e auzit uneori chiar şi pe scenă: "oribil".

Adăugă că niciodată nu regretase mai mult ca acum că-i doctor în numismatică şi nu în medicină, şi într-adevăr, în momentul acela, ştiinţa monedelor mi s-a părut cea mai inutilă dintre ştiinţe, mâi inutilă chiar decât filologia, ceea ce în nici un caz nu se poate susţine. Adevărul era că nu se afla nici un medic de faţă, nici un medic din toată lumea aceea care se întorcea de la concert, cu toate că medicii au reputaţia a fi amatori de muzică, dacă nu pentru alta, pentru că numără atâţia evrei printre ei. M-am plecat deasupra lui Rudolf. Mai dădea semne de viaţă, dar era lovit groaznic. Sub ochi îi sângera o rană. Alte gloanţe nimeriseră în gât, în plămân, în vasele coronariene, înălţă capul, încercă să spună ceva, dar imediat îi apăru spumă însângerată pe buzele a căror rotunjime plină mi se părea acum mişcător de frumoasă, ochii i se rostogoliră şi capul îi căzu cu zgomot înapoi pe bancă.

Nu pot să spun câtă milă şi jale m-a cuprins, aproape m-a copleşit, pentru omul acesta. Simţeam că, intr-un anume fel, totdeauna îmi fusese drag, şi trebuie să mărturisesc că sentimentele mele, de

compasiune erau mult mai puternice pentru el decât pentru nefericita făptură într-adevăr demnă de milă, pregătită pentru abominabila-i fapta prin suferinţe, vicii, imoralitate şi stupefiantele cu care-şi înşelase suferinţele. Am spus celor din jur că sunt un buh cunoscut al amândurora, şi am recomandat ca muribundul să fie transportat peste drum, la Universitate, unde portarul ar putea telefona la Salvare şi la poliţie şi unde, după ştiinţa mea, se afla şi un mic post de prim-ajutor. Am aranjat că şi făptaşa să fie dusă acolo, în acelaşi timp.

Aşa s-a şi procedat. Împreună cu un tânăr săritor, ce purta ochelari, l-am ridicat pe sărmanul Rudolf şi l-am scos din vagonul în urma căruia se mai strânseseră două, trei tramvaie. Din unul din ele apăru totuşi, alergând, un medic, cu geanta lui cu instrumente, şi dirija transportarea rănitului — lucru absolut inutil acum. Se ivi şi un reporter, culegând informaţii. Mă chinuie şi-acum amintirea trudei cheltuite să-l pot trezi pe portar, în locuinţa lui de parter, tot sunând. Medicul, un bărbat tinerel, începu prin a se prezenta tuturor, apoi încercă, după ce rănitul, fără cunoştinţă, fusese întins pe canapea, să-i dea primele ajutoare! Automobilul Salvării sosi surprinzător de repede. Rudolf muri, aşa cum mă prevenise medicul, îndată după ce-l examinase, în drum spre spitalul orăşenesc.

În ce mă priveşte, m-am alăturat organelor poliţieneşti sosite ceva mai târziu, şi arestatei — care plângea acum cu sughiţuri — ca să-l pun la curent pe comisar cu unele particularităţi ale vieţii ei şi să recomand să fie internată într-o clinică psihiatrică! Pentru noaptea aceea însă, nu se mai putea.

Se auzea bătând miezul nopţii la biserici când, ieşind din biroul acela, căutam un automobil, să-mi mai îndeplinesc o ultimă obligaţie amară: să mă duc în Prinzregentenstrasse. Socoteam că era de datoria mea să-l informez despre cele întâmplate pe măruntul soţ, cu câte menajamente voi fi în stare. Când am găsit o maşină nu merita s-o mai iau. Uşa casei era încuiată, dar după ce-am apăsat pe butonul soneriei s-a făcut lumină pe scară şi Institoris a coborât el însuşi — pentru ca în uşă, în locul soţiei sale, să dea de mine. Avea un gest al lui de a deschide gura să tragă aer, întinzând în acelaşi timp buza de jos strâns peste dinţi.

— O, dar ce s-a întâmplat? îngăimă el. Dumneata...? Ce te-aduce...? Ce s-a întâmplat...?

Pe scară n-am spus aproape nimic. Sus, în odaia de toate zilele, acolo unde Ines îmi făcuse destăinuirile tulburătoare, i-am povestit, după câteva cuvinte pregătitoare, cele ce văzusem. Ascultase în picioare, dar după ce am terminat de vorbit, s-a aşezat repede într-un fotoliu de trestie, manifestând însă stăpânirea de sine a unui bărbat ce trăia de multă vreme într-o atmosferă apăsătoare şi ameninţătoare.

— Atunci, aşa... rosti Institoris, aşa avea să se întâmple... Şi se putea înţelege clar că aşteptase cu teamă să vadă "cum" se va întâmpla. Mă duc acolo, spuse ridicându-se. Sper c-o să mă lase să vorbesc cu ea... (voia să spună, în arestul poliţiei).

Pentru noaptea aceea nu puteam să-i dau mari speranţe, dar cu vocea slabă el răspunse că datoria lui era să încerce, îşi aruncă paltonul pe umeri şi ieşi în fugă.

Rămas singur în odaia în care bustul ei, distins şi sinistru, privea de pe soclu, gândurile mele apucară pe drumul luat, sper că mă credeţi, de multe ori în ultimele ore, la care se opriseră îndelung chiar. Mai aveam de împărtăşit o dată dureroasa ştire, aşa mi se părea. Dar un fel de amorţeală stranie puse stăpânire pe mădularele mele, pe muşchii feţei chiar, şi mă împiedică să ridic receptorul telefonului şi să cer legătura

cu Pfeiffering. Nu-i adevărat, l-am ridicat , l-am ţinut în mâna care-mi atârna moale în jos, şi auzeam vocea înfundată, submarină, a operatoarei din centrală. Dar o intuiţie, născută poate din surmenajul meu, gândul că sunt pe cale să alarmez inutil în miez de noapte casa Schweigestill, că nu e necesar să-i povestesc lui Adrian întâmplarea prin care trecusem, da, da, că într-un fel mă voi face ridicol, mi-a zădărnicit intenţia, şi am pus receptorul la loc în furcă.

XLIII

Povestea mea s-apropie de sfârşit, repede — cu toate lucrurile se petrece la fel, astăzi. Toate se grăbesc, se precipită spre sfârşit, lumea stă şi ea sub semnul sfârşitului — cel puţin pentru noi germanii, a căror istorie milenară, dezminţita, dusă *ad absurdum,* s-a dovedit, prin rezultatele sale, un eşec funest, lamentabil, o cale greşită sfârşind în neant, în disperare, într-un faliment fără pereche, o adevărată călătorie infernală printre flăcări şi bubuituri. De-i adevărată vorba noastră nemţească că oricărui drum la ţintă dreaptă, dreaptă-i e orice bucată, trebuie recunoscut că drumul care ne-a dus la această pierzanie — şi folosesc cuvântul în înţelesul lui cel mai riguros, cel mai religios — nelegiuit a fost peste tot pe unde ne-a purtat, în toate punctele, la toate cotiturile, oricât de amar i-ar fi iubirii să accepte această logică. A recunoaşte infamia când nu se poate altfel nu înseamnă tăgadă de iubire. Mie, om de rând şi cărturar german, mi-a fost tare drag ce-i german, ba chiar, neînsemnata mea viaţă, capabilă însă de entuziasm şi de abnegaţie, a fost închinată iubirii, unei iubiri uneori înspăimântate, totdeauna îngrijorate, dar etern fidele unui om de seamă şi mare artist german, a cărui culpabilitate misterioasă, al cărui sfârşit înfiorător n-au putut influenţa cu nimic dragostea mea şi, cine ştie, ea nu e, poate, decât o oglindire a harului.

Retras, izolat, în aşteptarea destinului, a prăbuşirii finale, dincolo de care omul nu-i în stare a trece cu gândul, stau în chilia mea din Freising şi evit priveliştea Münchenului groaznic devastat, cu statui răsturnate, cu faţade privind prin orbitele goale ale ferestrelor, mascând neantul ce se cască îndărătul lor, dar pe de altă parte părând că vor să-l scoată în evidenţă, înmulţind grămezile de dărâmături de pe străzi. Mi se strânge inima de milă când mă gândesc la sminteala fiilor mei, care-au crezut cu masa poporului împreună, au crezut şi-au jubilat, au luptat şi s-au sacrificat, iar acum, de-atâta vreme, cu privirile rătăcite ca milioane de teapa lor, gustă rodul amar al deziluziei, sortit să se pârguiască, s-ajungă la dezorientarea totală, la disperare fără ieşire. Pe mine, care n-am putut crede în credinţa lor, n-am putut împărtăşi bucuriile lor, agonia sufletelor lor nu mă va apropia de ei. Dar ei vor face ca povara lor s-apese şi asupra mea — ca şi cum lucrurile ar fi ieşit altfel dac-aş fi visat şi eu visul lor infam. Vie-le Domnul într-ajutor f Eu sunt singur, cu bătrâna mea Hélène; ea se îngrijeşte de viaţa mea de toate zilele, şi uneori îi citesc fragmente, potrivite simplităţii ei, din scrierea al cărei sfârşit e unica mea grijă, în mijlocul acestei năruiri.

Apocalipsis cumfiguris, cum numise el această profeţie a sfârşitului lumii, a răsunat, pătrunzător şi grandios, în februarie 1926 la Frankfurt pe Main, cam la un an după groaznicul eveniment relatat în capitolul anterior, şi poate că în parte şi din cauza depresiunii provocate, Adrian nu şi-a putut înfrânge reticenţa lui obişnuită şi nu a asistat la evenimentul într-adevăr senzaţional, chiar dac-a fost întrerupt uneori de vociferări duşmănoase sau de râsete insipide. N-a auzit niciodată

această operă, unul din cele două monumente ale mândrei şi austerei sale vieţi — lucru ce n-ar trebui deplorat chiar atât, dacă ţinem seama de toate câte obişnuia să spună el despre "auzit". În afară de mine — avusesem grijă să-mi fac timp pentru călătorie — a mai fost, din cercul nostru de cunoştinţe, numai scumpa noastră Jeannette Scheurl care, cu toate că dispunea de mijloace atât de modeste, a venit la Frankfurt, apoi s-a dus la el, la Pfeiffering, să-i povestească totul, în dialectul ei atât de personal, un amestec de bavareză şi franceză. Pe atunci, Adrian aştepta cu reală plăcere vizitele acestei rustice aristocrate; prezenţa ei avea asupra lui un efect calmant, binefăcător, un fel de forţă ocrotitoare, şi i-am văzut cu ochii mei, într-un colţ din odaia stareţului, şezând unul lângă altul, mână în mână, fără să scoată o vorbă, parcă feriţi de rele. Acest mână-în-mână nu-i semăna deloc lui, se produsese o schimbare în el, şi constatarea aceasta mă emoţiona, mă bucura chiar, totuşi, nu fără o urmă de îngrijorare.

Tot pe vremea aceea îi plăcea, mai mult decât oricând, să-l aibă lângă el pe Rüdiger Schildknäpp, amicul cu ochi ca ai lui. E-adevărat, acesta se cam codea, cum îi fusese obiceiul dintotdeauna dar, gentleman desăvârşit, dacă se întâmpla să vină, era gata să facă împreună plimbări nesfârşite pe câmp, care-l încântau atât de mult pe Adrian, în special când nu mai era în stare să lucreze, şi Rüdiger îl amuza cu umorul lui amar şi grotesc. Sărac lipit, avea multe necazuri cu dinţii, neglijaţi şi stricaţi, şi nu povestea decât despre dentişti incorecţi, care la început se ofereau să-l trateze din prietenie şi deodată formulau pretenţii exorbitante, pretextau condiţii de plată nerespectate, rate neachitate la termen, ceea ce-l obliga să apeleze la un alt binefăcător, ştiind dinainte că nici acesta nu va putea sau nu va voi să-i facă treaba, şi altele de felul ăsta. Il chinui-seră montându-i o punte pe nişte rădăcini dureroase, singurele rămase, şi în scurtă vreme, din cauza eforturilor la care erau supuse, începură să se clatine şi ele, aşa că se putea prevesti, în toată liniştea, prăbuşirea macabrei construcţii artificiale, urmarea fiind că va trebui să contracteze noi datorii, ce nu le va putea plăti niciodată. "Se năruie, se duce naibii", profeţea el lugubru, dar nu se supăra deloc când Adrian râdea cu lacrimi de toată această mizerie a lui, ci, ca şi cum nici nu urmărise altceva, râdea şi el să se frângă, ca un copil.

Umorul macabru era, în acele momente, foarte potrivit pentru solitarul nostru prieten, şi eu, lipsit din nefericire de talent la comicării, făceam tot ce puteam să-l îndemn pe acest Rüdiger, foarte adesea recalcitrant, să se ducă la Pfeiffering. Pentru că în tot anul acela, viata lui Adrian a fost goală, sterilă: intrase într-o perioadă de lipsă de idei, de lenevie cerebrală, foarte chinuitoare, umilitoare, îngrijorătoare pentru el, cum reieşea din scrisorile sale, şi constituise — cel puţin aşa spunea — principalul motiv al absenţei sale de la Frankfurt. E cu neputinţă să te mai gândeşti la lucruri gata făcute când nu eşti în stare de ceva mai bun. Trecutul e suportabil numai când simţi că-i eşti superior, nu când, conştient de neputinţa actuală, trebuie să căşti gura la el ca un nerod. "Pustie, aproape de nerozie" era starea lui de spirit, îmi spunea în scrisorile pe care mi le trimitea la Freising. "O viaţă de dine", o "existenţă vegetală, fără trecut şi fără viitor, de-un idilism insuportabil", şi tot ce-i mai salva, jalnic, onoarea, era c-o înjura; şi-l va împinge pân-acolo încât să dorească un război, o revoluţie sau ceva, un cataclism zgomotos, să-l smulgă din stupiditatea asta. Despre a compune nu mai ştia literalmente nimic, n-avea nici cea mai slabă idee, nici cea mai palidă amintire cum e şi cum se face, şi era ferm convins că-n viaţa lui nu va mai scrie o singură notă. "Îndură-se iadul de

mine!", "Roagă-te pentru bietul meu suflet!", expresii de felul ăsta reveneau des în scrisorile ale şi mă mâhneau profund, dar constituiau şi o mângâiere, pentru că-mi spuneam că eu şi numai eu , tovarăşul de joacă din copilărie, şi nimeni altul pe lume, puteam fi depozitarul unor asemenea confesiuni.

În răspunsurile mele căutam să-l consolez, arătându-i cât de greu trece omul cu gândul dincolo de starea sa imediată pe care — din sentiment, nu din raţiune —, e înclinat s-o creadă veşnică, incapabil, ca să zic aşa, să vadă Jupă primul colţ — şi asta, foarte probabil, se potriveşte mai mult la cele rele decât la cele bune. Deprimarea lui nu era decât prea explicabilă, după groaznicele dezamăgiri suferite de curând. Şi am fost destul de slab şi de "poetic" să-i să compar înţelenirea lui cerebrală cu "hibernarea pământului în sânul căruia viaţa fremăta necontenit, împingând la germinare vlăstare noi — imagine nepermis de blândă, îmi dădeam seama foarte bine, deloc potrivită extremele la care-şi trăia el viaţa, cu salturile între dezlănţuiri creatoare şi penitenţe paralizante. Pe de altă parte, o dată cu stagnarea forţelor sale creatoare se manifestă o diminuare şi a sănătăţii, mai mult efect decât cauză: în iarna lui 1926 accese puternice de migrenă alternară cu atare ale stomacului, bronhiilor, faringelui, şi ar fi fost, numai ele, suficiente să-i interzică voiajul la Frankfurt — cum i-au interzis o altă călătorie, omeneşte judecând mult mai urgentă, mai evident imperativă, dar medicul s-a opus categoric.

Într-adevăr, aproape în aceeaşi zi — stranie coincidenţă — către sfârşitul anului, şi-au dat sfârşitul Max Schweigestill şi Jonathan Leverkühn, amândoi în vârstă de şaptezeci şi cinci de ani — tatăl şi stăpânul casei din Bavaria de Sus, de-atâţia ani gazda lui Adrian, şi adevăratul lui tată, la ferma de la Büchel. Telegrama mamei anunţându-l ă "speculatorul" elementelor se stinsese lin din viaţă îl ajunse lângă coşciugul marelui fumător, şi acela un taciturn veşnic pe g înduri, cu alt dialect, care şi el lăsase din ce în ce mai mult pe umerii de moştenitor ai lui Gedeon povara gospodăriei, cum celălalt pesemne că o lăsase în seama lui Georg, pentru ca acum să i-o încredinţeze de-a binelea. Adrian putea fi sigur că Elsbeth Leverkühn va îndura pierderea cu aceeaşi mută resemnare, cu aceeaşi înţelegătoare acceptare a soartei omeneşti, dovedită de Else Schweigestill. Despre o călătorie în Turingia saxonă, la înmormântare, nici gând nu putea fi, în starea lui de atunci. Dar, cu toate că duminică făcuse febră şi că se simţea fără puteri, insista, împotriva sfatului medicului, să ia parte la solemnitatea înmormântării gazdei sale, în cimitirul din curtea bisericii de la Pfeiffering, unde venise lume multă din toate împrejurimile. I-am adus şi eu răposatului ultimul omagiu, având sentimentul că în acelaşi timp i-l aduc şi celuilalt, şi ne-am întors pe jos, amândoi, acasă la Schweigestill, cuprinşi de o emoţie ciudată la constatarea că, deşi bătrânul se stinsese, din odaia de toate zilele, a cărei uşă era deschisă, ieşea încă mirosul de mahorcă al pipei sale, ce îmbiba puternic şi pereţii coridoru-lui, şi întreaga atmosferă a casei, acum la fel ca şi-nainte.

— Persistă, zise Adrian. Multă vreme; poate cât şi casa. Şi la Büchel la fel. Timpul, mai scurt sau mai lung, cât dăinuim noi după el, se cheamă nemurire.

Era după Crăciun — bătrânii, cu faţa pe jumătate întoarsă de la viaţă, înstrăinaţi de cele lumeşti, mai petrecuseră sărbătoarea între ai for. Când ziua începu să se mărească, îndată după Anul Nou, starea lui Adrian se amelioră văzând cu ochii, seria de afecţiuni chinuitoare şi demoralizante luă sfârşit, sufleteşte păru să se fi refăcut după eşuarea proiectelor sale de viaţă nouă şi după suferinţele îndurate din pricina ei,

forţele cerebrale începură să rodească — acuma trebuia să facă eforturi pentru a domina, a cuminţi năvala furtunoasă a ideilor, şi anul acesta, 1927, deveni anul de prodigioasă fecunditate în muzică de cameră de-o mare elevaţie; întâi ansamblul pentru trei instrumente de coarde, trei lemne şi pian, o piesă, aş zice, discursivă cu teme foarte lungi, improvizaţii pline de fantezie lucrate în nenumărate combinaţii şi rezolvări, dar niciodată revenind cu claritate. Cât de dragă mi-e nostalgia vijelioasă, copleşitoare, alcătuind nota caracteristică a acestei bucăţi, tonul ei romantic! — cu toate că e scrisă cu cele mai riguroase mijloace moderne — tematic, desigur, dar cu transformări atât de pronunţate, încât efectiv nu mai există "reprize". Prima parte este intitulată în mod expres Fantezie, a doua e un adagio ridicându-se la un puternic crescendo, iar a treia, un finale începând destul de uşor, jucăuş aproape, concentrându-se progresiv contrapunctic, evoluând către un caracter grav, tragic, pentru a sfârşi într-un sumbru epilog ca de marş funebru. Pianul nu-i întrebuinţat niciodată ca umplutură armonică, partea lui e tratată solistic, ca într-un concert pentru pian — probabil o reminiscenţă a Concertului pentru vioară. Admiraţia mea cea mai profundă însă e pentru măiestria lui în a rezolva problema combinaţiilor de sunete. Nicăieri lemnele nu acoperă coardele, ci totdeauna le menajează în spaţiu, alternează, şi numai în foarte puţine locuri coardele şi instrumentele de suflat se întâlnesc în tutti. Şi dac-ar fi să sintetizez impresia: e ca şi cum dintr-un punct de plecare ferm şi familiar ai fi momit în regiuni mereu mai depărtate — totul se întâmplă altfel decât te aşteptai. "N-am vrut să scriu o sonată, ci un roman", mi-a spus Adrian.

Tendinţa aceasta spre "proza" muzicală îşi atingea culmea în Cvartetul pentru coarde, poate cea mai ezoterică operă a lui Leverkühn, compusă imediat după Septet. Dacă în general muzica de cameră este o arenă a travaliului motivic-tematic, aici este evitat într-un mod de-a dreptul provocator. Pur şi simplu nu există corelaţii motivice, nici dezvoltări, nici variaţiuni, nici o singură repetare; elementele noi se succed fără întrerupere şi aparent fără coerenţă, ţinute laolaltă prin similitudinea sunetului, sau acordului, sau, mai mult încă, prin contraste. De forme tradiţionale, nici urmă. E ca şi cum în această lucrare, aparent anarhică, maestrul îşi trăgea adânc respiraţia pentru cantata lui Faust, cea mai coerentă dintre operele sale. În Cvartet s-a bazat doar pe ureche, pe logica lăuntrică a inspiraţiei. În acelaşi timp, polifonia este dusă la un maximum, iar fiecare voce e, în fiecare clipă, cu totul independentă, întregul este articulat pe tempo foarte clar contrastaţi, cu toate că părţile trebuie cântate fără întrerupere. Prima, purtând indicaţia moderato, are aerul unei convorbiri profund meditative, intens cerebrale, patru instrumente consfătuindu-se între ele, un schimb de opinii calm şi grav, aproape fără variaţii dinamice. Urmează o parte presto, parcă şoapte în delir, toate cele patru instrumente în surdină, apoi o parte lentă, mai scurtă, unde vocea principală e ţinută de vioară, acompaniată de interjecţiile celorlalte instrumente, şi totul te face să te gândeşti la o scenă cântată. În fine, în allegro con foco, polifonia se desfăşoară în linii ample. Nu cunosc nimic mai emoţionant decât finalul, ţi se pare că din toate patru părţile pâlpâie flăcări, o combinaţie de tirade şi de triluri lăsându-ţi senzaţia că asculţi o întreagă orchestră. Într-adevăr, prin dispunerea corzilor la intervale mari şi prin folosirea registrelor optime ale fiecărui instrument se obţine o sonoritate ce spulberă îngrădirile uzuale ale muzicii de cameră şi nu mă îndoiesc că, în general, criticii vor reproşa Cvartetului că e o piesă orchestrală deghizată. Vor greşi. Studiul partiturii va arăta că au fost

valorificate cele mai subtile resurse în materie de construcţie a cvartetului de coarde. Desigur, Adrian îmi spusese în repetate rânduri că vechile graniţe dintre muzica de cameră şi stilul orchestral nu mai pot fi păstrate şi că, de la emanciparea culorii, cele două domenii se suprapun. Tendinţa lui spre ceea ce-i hibrid, amestec, substituire era, după cum s-a vădit încă de la tratarea elementelor vocale şi instrumentale în *Apocalipsă,* în continuă creştere. Zicea: "La cursul de filozofie am învăţat că a stabili limite înseamnă a le fi şi călcat. Cu mine, ăsta a fost cazul totdeauna." El se referea la critica făcută de Hegel lui Kant, şi cuvintele lui demonstrează cât de profund cerebrale izvoare avea forţa sa creatoare şi cât de mult era ea determinată de impresii timpurii.

Aceasta-i întru totul adevărat pentru Trioul pentru vioară, violă şi violoncel, aproape inexecutabil, de fapt n-ar putea fi stăpânit din punct de vedere tehnic decât de trei virtuoşi, şi-i uluitor atât prin fanatismul constructiv, prin potenţialul cerebral mobilizat, cât şi prin amestecurile sonore nebănuite pe care o fantezie combinatorie fără pereche, o ureche avidă de nemaiauzit le poate scoate din cele trei instrumente. "Inexecutabil, dar de efect", spunea Adrian când era bine dispus, despre piesa, pe care începuse s-o scrie încă de pe când concepea muzica pentru Septet, şi o purtase în gând, o dezvoltase, pe când era împovărat cu lucrul la Cvartet, când ai fi putut gândi că numai el îi absorbise toate forţele organizatorice, pe multă vreme, că i le măcinase, până la urmă, complet. Era o împletitură exuberantă de inspiraţii, exigenţe, realizări, retractări pentru biruirea de noi teluri, cu tumult de probleme ivindu-se cu soluţiile lor deodată — "o noapte în care nu se mai face întuneric din cauza fulgerelor", zicea Adrian.

— Cam brutală şi spasmodică iluminare, adăuga tot el. Şi-apoi ce, spasmodic sunt şi eu, m-a încolţit al dracului, tremură carnea toată pe mine . Inspiraţiile, prietene dragă, sunt o specie afurisită, au obrajii fierbinţi şi ţi-i înfierbântă şi pe-ai tăi, dar într-un fel deloc plăcut. Când eşti prieten intim cu un umanist ar trebui să fii oricând în stare să deosebeşti limpede fericirea de tortură...

Şi mai preciza că uneori nu ştia dacă liniştea neputincioasă a vieţii trăite nu demult nu era preferabilă, în comparaţie cu caznele de acum.

L-am învinuit de ingratitudine. Uluit, cu lacrimi de bucurie în ochi, dar şi cu o teamă afectuoasă ascunsă în adâncul sufletului, citeam şi ascultam, săptămână de săptămână, ce pusese pe hârtie — cu o caligrafie a notelor impecabilă, precisă, delicată, fără urme de "spasme" — cel ce-i suflase şi-i pretinsese cum spunea el, demonul său, Furia sa (el scria Furfa). Dintr-o răsuflare sau, mai bine zis, fără să răsufle, scrise cele trei piese, când una singură ar fi fost de ajuns să facă memorabil anul compunerii, şi efectiv începu să scrie la Trio încă în aceeaşi zi în care termina lento din Cvartetul compus anterior. ,,Merge, parc-aş fi studiat la Cracovia", îmi scria o dată, când nu trecusem pe la el două săptămâni — expresie înţeleasă numai după ce mi-am amintit că Universitatea din Cracovia introdusese, în secolul al XVI-lea, oficial, studiul magiei.

Îmi pot asigura cititorii că eram foarte atent cu expresiile lui arhaice, bogate în aluzii, dragi lui dintotdeauna, dar acum apăreau mai frecvent ca oricând — sau, să zic şi eu ca el, "adesea foarte"? — în scrisori sau chiar în nemţeasca lui orală. În curând avea să se vadă de ce. O primă indicaţie am căpătat-o când, într-o zi, privirea mi-a căzut pe o foaie de note de pe masa lui de lucru, pe care scrisese cu o pană groasă: "Iar astă tristeţe tare îndurera pe doctor Faustus, şi-i fu îndemn a-şi aşterne cu slove tânguirea".

El văzu ce văzusem şi-mi trase hârtia de sub nas cu vorbele: "Ce

faptă indiscretă la domnul frate al meu!" Ce-avea în gând, ce plănuia şi nu spunea o vorbă nimănui mi-a ascuns şi mie încă multă vreme. Dar din clipa aceea ştiam ce ştiam. Nu mai rămâne nici o îndoială că anul muzicii de cameră, 1927, a fost şi anul când a conceput *Lamentarea doctorului Faustus.* oricât ar părea de necrezut, dar în lupta cu probleme atât de complicate încât nu-ţi puteai închipui dominarea lor decât într-o concentrare exclusivă, absolută, spiritul său prevedea, încerca, tatona, sub semnul celui de al doilea oratoriu — chinuitorul strigăt de durere, de la care avea să-l abată, un timp, un episod din viaţa lui, pe cât de plin de graţie, pe-atât de sfâşietor.

XLIV

Ursula Schneidewein, sora lui Adrian, de la Langensalza, după ce în 1911,1912 şi 1913 născuse unul după altul primii trei copii, avusese unele supărări cu sănătatea, cu plămânii şi trebuise să stea câteva luni într-un sanatoriu din Munţii Harz. Făcuse un catar al vârfurilor, care părea să se fi vindecat însă, şi în deceniul scurs până la venirea pe lume a celui mai mic, a lui Nepomuk, Ursula a fost pentru ai săi o soţie şi mamă fără griji, activă, cu toate că perioada de foamete din timpul războiului şi de după el n-a permis sănătăţii sale să rămână în floare, răcea des, începea cu un simplu guturai, dar cobora totdeauna în bronhii, aşa că arăta, dacă nu suferindă, măcar palidă, plăpândă — cu toate că figura ei amabilă, voioasă şi atentă putea induce în eroare.

Sarcina din 1923 păru mai curând să-i fi sporit vitalitatea în loc de a i-o diminua. Firește, după naştere se restabili destul de greu, şi tulburările febrile, care cu zece ani în urmă o duseseră la sanatoriu, reapărură. Din nou fu vorba de întreruperea activităţii gospodăreşti şi de un tratament specific, dar simptomele dispărură, şi am certa convingere că fericirea de a fi mamă, bucuria de a avea încă un băieţel — cel mai liniştit şi mai prietenos şi mai drăgălaş bebeluş de pe lume, un copilaş cuminte — au avut o influentă psihică binefăcătoare, decisivă, şi ani de zile vrednica femeie s-a ţinut bine, voinică — până în 1928, când Nepomuk, ajuns la vârsta de cinci ani, a făcut un pojar straşnic şi îngrijirea zi şi noapte, spaima pentru copilaşul adorat constituiră o povară prea grea pentru puterile ei. Din cauza asta avu o recidivă, fluctuaţiile în temperatură şi tuşea nu voiau să cedeze deloc, astfel că medicul curant insistă asupra unei internări în sanatoriu, apreciată, fără fals optimism, la o jumătate de an.

Ceea ce îl aduse pe Nepomuk Schneidewein la Pfeiffering. Sora lui, Rosa, de şaptesprezece ani, care împreună cu Ezechiel, cu un an mai mic, lucrau în prăvălia de articole optice a tatălui lor (iar Raimund, de cincisprezece ani, mai mergea încă la şcoală), avea acum şi îndatorirea firească de a îngriji de gospodărie, în absenţa mamei sale, aşa că nu mai putea să ia asupra ei şi supravegherea frăţiorului. Ursula îl pusese la curent pe Adrian, îi scrisese cum medicul ar fi considerat ca foarte fericită soluţia de a-l trimite pe copilaşul convalescent, pentru o bucată de vreme, la aer de munte, în Bavaria de Sus, şi îl rugase să încerce să obţină asentimentul gazdei sale de a ţine, o anumită perioadă de timp, loc de mamă sau de bunică micuţului. Else Schweigestill acceptă bucuroasă, ca să nu mai vorbim de entuziasmul Clementinei, aşa că pe la mijlocul lui iunie al aceluiaşi an, pe când Johannes Schneidewein îşi conducea soţia în Munţii Harz, la acelaşi sanatoriu de lângă Süderode unde se mai înzdrăvenise odată, Rosa călătorea cu frăţiorul ei către sud şi-l aduse unchiului său, în casa unde acesta se simţea ca între ai lui.

N-am fost de faţă la sosirea lor, dar mi-a povestit Adrian cum toţi: mama, fata, Gedeon, servitoarele şi argaţii, încântaţi, râzând de bucurie, se grămădiseră în jurul mititelului şi nu se mai săturau de drăgălăşenia lui. Mai ales femeile, natural, şi dintre ele slujnicele, mai simple, erau cele mai expansive, îşi pierduseră capul aproape, se plecau, cu mâinile împreunate, spre omuleţ, se aşezau la pământ lângă el, admirând minunea de copil şi nu mai conteneau exclamând: "Isuse Cristoase! Sfântă Fecioară!" — sub surâsul indulgent al surorii lui mai mari, căreia i se putea citi pe faţă că nici nu se aşteptase la altceva şi că era deprinsă cu asemenea manifestări în ce-l priveşte pe mezinul casei.

Nepomuk, sau "Nepo", cum îi ziceau ai lui, sau "Echo", cum îşi spunea el încă de pe când începuse să gângurească, printr-o amuzantă confuzie de consoane, era îmbrăcat foarte simplu şi văratic, aproape deloc orăşeneşte: o bluziţă albă de bumbac cu mânecile scurte, pantalonaşi foarte scurţi de pânză, şi pantofiori de piele cu călcâiele tocite, fără ciorapi. Şi totuşi, dacă-l priveai, parcă vedeai un prinţişor dintr-o poveste cu zâne. Gingaşa perfecţiune a micii făpturi, cu picioruşe zvelte, frumoase, indicibilul farmec al căpşorului, mai mult oval, cu un ciuf inocent de păr blond zburlit, cu trăsături care, cât ar fi fost ele de fragede, aveau ceva pronunţat, finit, definitiv, şi chiar ridicarea, de-o nespusă graţie şi curăţenie a ochilor de cel mai senin albastru, umbriţi de gene lungi — nu, nici chiar toate astea nu erau ceea ce lăsa impresia de basm, de oaspete descins dintr-o altă lume, minusculă şi rafinată. Trebuia adăugată atitudinea, ţinuta copilului în mulţimea de "oameni mari" care-l înconjurau râzând, suspinând de emoţie, exclamând de admiraţie, adăugat surâsul lui, nu lipsit, fireşte, de oarecare cochetărie, simţind vraja ce-o emana, răspunsurile şi reflecţiile lui, care aveau ceva de învăţătură, de solie, glăsciorul de argint din micul lui gâtlej şi debitul glăsciorului, cu deformările de copil, încurcând consoanele, schimbându-le între ele, cu intonaţie helvetică apăsată, moştenită de la tată şi pe care mama şi-o însuşise atât de repede, puţin lentă, solemn tărăgănată, cu r-ul rotunjit peste limbă şi cu sacadarea amuzantă a silabelor, cum ar fi "peş-te" sau "floar-re" şi, lucrul ce nu-l văzusem niciodată la copii, omuleţul îşi însoţea cuvintele cu gesturi vagi, dar expresive, din braţe, destinate să explice, dar uneori lipsite de orice legătură cu înţelesul spuselor sale nelămurite şi destul de stranii, pline însă de graţie.

Atât, deocamdată, ca descriere a lui Nepo Schneidewein sau "Echo", după cum îi spuseseră toţi, urmându-i pilda — dacă admitem că vorbe stângace îl pot înfăţişa cuiva care nu L-a văzut niciodată. Câţi scriitori înaintea mea nu vor fi deplâns inaptitudinea limbajului de a realiza o vizualizare, de a produce un portret într-adevăr exact al individului! Cuvântul a fost creat pentru laudă şi omagiere, îi e dat să uimească, să admire, să binecuvânteze şi să definească un fenomen prin sentimentul pe care-l trezeşte, dar nu să-l evoce şi să-l reconstituie. În loc de a încerca imposibilul cu această tentativă de portret, aş face probabil mai mult pentru adorabilul meu model, mărturisind că şi astăzi, după şaptesprezece ani împliniţi, mă podidesc lacrimile când îmi amintesc de el, şi totuşi, această amintire îmi trezeşte şi un straniu sentiment, nepământesc aproape, de seninătate.

Răspunsurile, însoţite de gesturi fermecătoare, pe care le dădea la întrebările despre mama sa, despre călătorie, despre şederea în oraşul cel mare, München, aveau, cum am mai spus, un pronunţat accent helvetic şi vădeau, cu tot timbrul argintiu al glăsciorului, un amplu element dialectal — spunea de pildă "căşi" în loc de "case," şi "puţân"

în loc de "puţin". De asemenea, te izbea la el o predilecţie pentru "va să zică", în expresii cum ar fi "va să zică a fost tare bine" şi altele de felul acesta. Mai apăreau, în vorbirea lui, rămăşiţe de venerabile arhaisme, spunea, de pildă, când nu-şi mai putea aduce aminte de ceva: "Mi-a fugit din minte", şi tot aşa rosti în cele din urmă: "Alte noutăţi nu mai am". Dar el spusese vorbele astea pentru că voia să spargă sindrofia, căci îndată după aceea completă:

— Echo zice că nu-i frumos să mai stea afară. E mai bine să meargă în casă să spună unchiului bună ziua.

Şi cu vorbele astea întinse mânuţa într-a surorii sale ca să-l ducă înăuntru. În clipa aceea însă, Adrian, care se odihnise şi isprăvise cu îmbrăcatul, apăru în curte să ureze bun venit nepoatei sale.

— Şi dumnealui, făcu el, după ce spuse cele de cuviinţă fetei, minunându-se de asemănarea cu Ursula, dumnealui este noul membru al familiei noastre?

Luă mâna lui Nepomuk şi repede privirea i se pierdu în lumina dulce a zâmbetului de azur din ochii înstelaţi, larg deschişi, în sus, spre el.

— Da-da, da-da, adăugă Adrian, şi asta fu tot ce spuse, dând încet din cap către fată, apoi şi-l întoarse din nou la copil.

Emoţia lui nu putea scăpa nimănui, nici băiatului, şi când Echo îi vorbi unchiului său — era pentru prima oară că i se adresa — nu-i vorbi cu îndrăzneală, cuvintele lui aveau ceva circumspect, liniştitor, conciliant, sincer, şi atmosfera se descarcă atunci când rosti simplu:

— Se vede, te bucuri, c-am venit, nu-i aşa?

Toţi râseră, râse şi Adrian.

— Cred şi eu! răspunse. Şi sper că şi tu te bucuri să faci cunoştinţă cu noi toţi.

— Sunt tare bucuros să vă-ntâlnesc, sună bizarul răspuns al băieţelului.

Cei din jur erau gata să izbucnească din nou în râs, dar Adrian, dând din cap, duse degetul la buze:

— Nu trebuie să zăpăcim copilul cu râsul nostru. Şi nici nu văd vreun motiv de râs, dumneata ce zici? spuse el întorcându-se către Frau Schweigestill.

— Absolut nici unul! răspunse ea, cu o energie puţin exagerată în glas, ducând colţul şorţului la ochi.

— Atunci să intrăm în casă, hotărî Adrian, şi luă din nou mâna lui Nepomuk, să-l conducă. Desigur c-ai pregătit musafirilor o gustare.

Pregătise. În odaia cu statuia Victoriei de la Samothrake, Rosa fu ospătată cu cafea şi micuţul cu lapte şi cozonac. Unchiul sta şi el la masă şi-l privea cum mănâncă delicat şi îngrijit. Adrian mai schimbă câteva cuvinte cu nepoata sa, dar asculta distrat răspunsurile, ocupat cum era să-l privească pe micul Făt-Frumos, şi preocupat să-şi domine emoţia, s-o păstreze în limitele discreţiei, să nu facă din ea o povară pentru ceilalţi — grijă de altminteri de prisos, pentru că Echo de mult nu se mai lăsa impresionat de admiraţie mută şi de priviri fascinate. De altfel ar fi fost păcat să pierzi măcar una din privirile lui suave ridicate să mulţumească pentru o bucată de cozonac sau puţină dulceaţă!

În cele din urmă omuleţul rosti cuvântul "'turat". Asta, explică Rosa, e o expresie de-a lui de când era mic de tot, şi trebuia să însemne că i se dăduse îndeajuns, că nu mai voia, o prescurtare pentru, "m-am săturat", care-i rămăsese până-n ziua de azi, iar când Frau Schweigestill, din amabilitate de gazdă, îl îndemnă să mai ia, micuţul declară cu o anumită chibzuială matură:

— Echo vrea mai bine să nu trebuie să ia.

Îşi frecă ochii cu pumnişorii, semn că-i era somn. Îl culcară şi, cât dormi, Adrian stătu de vorbă cu Rosa în odaia lui de lucru. Fata rămase numai până a treia zi, îndatoririle ei la Langensalza o chemau acasă. Nepomuk plânse puţin la plecarea ei, dar promise să fie totdeauna "drăguţ", până se va întoarce să-l ia acasă. Doamne, ca şi cum nu s-ar fi ţinut de cuvânt! Ca şi cum i-ar fi fost posibil să nu se ţină de cuvânt! Adusese cu el ceva ca un fel de fericire, o veselie şi o tandreţe care-ţi încălzea totdeauna inima, şi asta nu numai la fermă, ci şi în sat, chiar şi în oraş, la Waldshut — unde Else şi Clementine Schweigestill, doritoare să fie văzute cu copilul, să trezească peste tot aceeaşi încântare, îl luau cu ele şi-l arătau, la farmacist, la băcan , la cizmar, şi Nepomuk, cu gesturile lui fermecătoare, cu intonaţia lui expresivă, lentă, apăsată, le spunea poezii din cartea cu poveşti a lui Peter-ciufulici, despre micuţa Pauline care luase foc, sau despre Jochen cel ce se-ntorsese de la joacă atât de murdar încât doamna "raţ-ţă" şi domnul "răţ-ţoi" se minunară foarte, şi chiar şi porcul rămăsese cu gura căscată. Preotul din Pfeiffering, în faţa căruia, cu mâinile împreunate — le ţinea la înălţimea obrazului, dar la oarecare depărtare, înainte —, spuse o rugăciune — şi anume o rugăciune ciudată, din vechime, care începea cu cuvintele: "Nimic nu poate-mpiedica o moarte timpurie" — fu atât de emoţionat încât nu reuşi să spună decât: "Ah, copilaşul lui Dumnezeu, fără de seamăn!", îl mângâie pe căpşor cu mâna lui albă de păstor de suflete şi-i dădu îndată o pozã colorată cu Mielul Domnului. Învăţătorul, cum mărturisi mai târziu, se simţise şi el "nu ştiu cum" când stătuse de vorbă cu Nepo. La piaţă, pe stradă, din trei oameni unul cu siguranţă se oprea să afle de la "domnişoara Clementine", sau de la Mutter Schweigestill când le picase din cer. Oamenii uluiţi şopteau: "Ia te uită! Ia te uită!" sau alţii, care nu izbuteau să spună mai mult decât părintele: "Ah, Doamne, ce minune de copil!", iar la femei puteai remarca un impuls de a îngenunchea lângă Nepomuk.

Când am ajuns să trec şi eu pe la fermă se împliniseră două săptămâni de la sosirea lui, se aclimatizase şi era cunoscut în tot ţinutul. La început l-am zărit de departe: Mi l-a arătat Adrian, de la colţul casei, cum şedea singur în grădina de zarzavat, jos printre straturi de căpşuni şi legume, cu un picioruţ întins înainte, celălalt cu genunchiul în sus, cu şuviţele de păr răsfirate pe frunte şi, după cât părea, privind cu plăcere degajată într-o carte cu poze dăruită de unchiul său. O ţinea pe genunchi cu dreapta, de margine. Braţul stâng însă, cu care întorsese o filă, întârziase, se oprise inconştient din mişcarea de răsfoire, într-un gest de inimaginabilă graţie, cu mânuţa deschisă în aer, lângă carte, şi-mi dădeam seama că-n viaţa mea nu văzusem un copil atât de fermecător (alor mei nici în vis nu le era dat să ofere ochilor o asemenea imagine), şi îmi spuneam, în gând, că probabil aşa întorceau şi îngerii , sus, foile caietelor de coruri cereşti.

Ne-am dus într-acolo, să fac cunoştinţă cu omuleţul minune. Mi-am luat un aer de severitate pedagogică, cu intenţia ca toate să se desfăşoare în modul cel mai firesc, hotărât să nu devin sentimental şi, în orice caz, să nu las nimic să mi se citească pe faţă. În scopul ăsta cu o mutră încruntată şi cu voce groasă, cu ton protector, am rostit cuvintele: "Ei, băieţaş? Cum merge, suntem cuminte? Ce treburi mai învârtim?" atât de banal, încât mă simţeam perfect ridicol încă din prima clipă şi, lucru mai grav încă, el observase, împărtăşind incontestabil acelaşi sentiment şi, ruşinat de ruşinea mea, îşi înclină căpşorul, colţurile gurii se traseră în jos, ca unul care îşi muşcă buzele să nu râdă, ceea ce mă făcu să-mi pierd cumpătul în asemenea hal, încât un răstimp n-am mai putut scoate o singură vorbă.

Nu era încă la vârsta la care tinerii trebuie să se ridice în picioare în faţa oamenilor mari şi să facă o plecăciune, şi dacă i se cuvenea cuiva, atunci lui mai mult decât oricui i se cuvenea acea adorare tandră, directă, simplă, dăruită pe pământ numai noului, încă străin, încă nedeprins. Ne spuse, aşa cum se obişnuia în vorbirea helvetică, "aşezaţi-vă pe jos", şi chiar aşa făcurăm, luându-l pe micul Făt-Frumos între noi, în iarbă, şi am răsfoit împreună cu el cartea cu poze, probabil tot ce s-a putut găsi mai ca lumea în materie de literatură pentru copii la prăvălia din sat: scene după gustul englezesc, un fel de stil Kate Greenaway, şi câteva poezioare, deloc rele, pe care Nepomuk (eu nu-i spuneam Echo pentru că eram destul de idiot ca să-mi închipui că-i un sentimentalism poetizant) le învăţase aproape toate pe de rost şi ni le "citi", urmărind cu degetul, natural, cu totul în altă parte.

Ciudat e că şi astăzi încă mai ştiu pe dinafară aceste versuri, numai pentru că le-am auzit o dată — sau poate, totuşi, de mai multe ori — recitate de glăsciorul lui, cu pronunţarea-i încântătoare. Mai ştiu încă foarte bine poezioara despre cei trei flaşnetari care se întâlnesc la un colţ de stradă şi, supăraţi fiind între ei, nici unul nu vrea să se dea în lături. Aş putea s-o recit chiar acum, oricărui copil, dar nici pe departe atât de bine cât o făcea Echo, mai ales în ce priveşte tărăboiul sonor la care trebuiau să reziste vecinii. Şoriceii ţineau post, şobolanii o luau din loc! Sfârşitul suna astfel:

"Concertul tot-tot-tot
L-a ascultat un căţeluş,
Şi-acasă când ajunse
Era bolnav de tot!"

Trebuia să-l fi văzut pe micuţ dând din cap îngrijorat, coborând trist vocea, când reda indispoziţia căţelului. Sau să-i observi minuscula *grandezza*[208]*,* când povestea cum doi tineri coconaşi se salutau la malul mării:

"Bună ziua, preastimate,
Baie, azi, nu prea se poate."

Şi asta din mai multe motive: întâi, pentru că apa-i prea udă, şi n-are decât cinci grade Räumur, şi-apoi, pentru că "trei oaspeţi din Suedia", se-nvârt primprejur:

"O xifie şi doi rechini plecaţi la vânătoare înoată prin împrejurimi..."

Era atât de comic când rostea aceste avertismente, când făcea ochii mari enumerându-i pe cei trei oaspeţi nepoftiţi şi când lua o înfăţişare de spaimă amuzată la adăugirea că ei înotau prin apropiere, încât Adrian şi cu mine izbucnirăm în râs. Ne privi în faţă pe amândoi , examinând veselia noastră cu o curiozitate de ştrengar — atent mai ales la a mea după cât aveam impresia —, pentru că, desigur, voia să vadă, în propriul meu interes, dacă absurda şi searbădă mea solemnitate pedagogică nu se dizolvase cumva în acest râs.

Dumnezeule, desigur că se dizolvase, şi acea primă tentativă prostească nu s-a mai repetat, cu singura excepţie că totdeauna mă adresam acestui mic ambasador din lumea copiilor şi-a basmelor spunându-i, cu glas ferm, Nepomuk, folosind Echo numai când vorbeam despre el cu unchiul său, care adoptase numele acesta, ca şi femeile de altfel. Cititorul mă va înţelege, când spun că educatorul şi dascălul din mine erau puţin îngrijoraţi, neliniştiţi, încurcaţi chiar în faţa farmecului irezistibil, demn, desigur, de orice adoraţie dar, totuşi, pradă timpului, şi căruia-i era sortit să se pârguiască şi să-mpărtăşească soarta tuturor celor pământeşti. N-avea să treacă multă vreme şi azurul celest şi

---

[208] Măreţie *(it).*

zâmbitor al acestor ochi avea să-şi piardă puritatea din alte lumi; acest chip angelic cu stranie aureolă candidă, cu bărbia uşor despicată, cu gura fermecătoare şi dinţi de lapte scânteind la lumina zâmbetului, cu buze rotunjindu-se în somn şi către colturile cărora alunecau două trăsături moi, dulci, pornind de la năsucul fin, delimitând obrajii, va deveni obrazul unui băiat mai mult sau mai puţin comun, urmând a fi tratat lucid, prozaic, şi care nu va mai avea nici un temei să-ntâmpine o asemenea comportare cu ironia de care a dat dovadă Nepo cu prilejul ieşirii mele pedagogice. Şi totuşi, era aici ceva — şi zeflemeaua lui de spiriduş părea să fie expresia conştiinţei acestui ceva — ce-ţi interzicea să crezi în timp şi în acţiunea lui josnică, în imperiul lui asupra acestei gingaşe apariţii, îţi lăsa o impresie de stranie, extraordinară perfecţiune de ansamblu, îţi inspira convingerea în autenticitatea lui ca apariţie a copilului pe pământ, sentimentul c-a fost "pogorât de sus" şi, repet, acela de purtător de solie, legănându-şi raţiunea într-o lume de vis, alogică, cu sclipiri de teologie creştină. Ea, raţiunea, nu putea contesta faptul inevitabil al creşterii, dar i se sustrăgea, refugiindu-se în sfera mitului şi atemporarului, a simultaneităţii şi paralelismului, în care existenţa Mântuitorului cu chip de matur nu intră în contradicţie cu Pruncul din braţele Sfintei Fecioare, ci-i de asemenea Mântuitorul, de-a pururi El, ridicând mânuţa-i să facă semnul crucii deasupra sfinţilor îngenuncheaţi în adorare.

Ce exaltare, se va spune! Dar eu nu pot face altceva decât să redau cele trăite şi să recunosc profunda dezorientare provocată de existenţa cvasieterată a micuţului. Ar fi trebuit să iau exemplu — şi am şi încercat să iau — din comportarea lui Adrian, care nu era dascăl, era artist, şi privea lucrurile aşa cum arătau, fără să-şi facă nici un fel de gânduri despre nestatornicia lor. Cu alte cuvinte, pentru el necontenita devenire avea caracterul permanenţei — credea în imagine, credinţă liniştitoare, îşi permitea o anumită seninătate (cel puţin mie aşa mi se părea) şi, deprins cu ceea ce vedea, nici imaginile cele mai ireale nu-l scoteau din fire. Venise Echo, prinţişorul din poveşti — foarte bine, trebuia să te porţi cu el după firea lui, şi atâta tot. Acesta mi se părea a fi punctul de vedere al lui Adrian. Natural, era departe de mutrele încruntate şi familiarităţile banale de felul: "Ce face băiatul ? E cuminte?" Pe de altă parte, lăsase şi extazele: "Ah! Doamne, ce minune de copil!" pe seama oamenilor simpli din curte. Atitudinea lui faţă de micuţ era delicată, zâmbitoare, caldă, sau chiar şi gravă, fără alintări, fără cântări în strună, chiar fără tandreţe. De fapt nu l-am văzut niciodată mângâind copilul, în nici un fel, rareori dacă-i atingea uşor părul cu mâna. Numai că-i plăcea să se plimbe cu el pe câmp, mână-n mână, asta-i adevărat.

Dar oricum s-ar fi purtat, nu mă putea înşela: observasem că-şi iubea nepotul cu multă duioşie, încă din prima zi, că apariţia micuţului în viaţa sa însemnase zorii unei epoci luminoase. Era evident că micul Făt-Frumos, suav, dulce, cu mersul lui imaterial, cu vorbirea-i plină de expresii din bătrâni, îl preocupa profund, cu pasiune, îi umplea zilele, îl făcea fericit, chiar dacă nu-l avea pe lângă sine decât din când în când, pentru că, se-nţelege, îngrijirea băieţelului era în seama femeilor şi cum acestea, şi mama şi fata, aveau şi multe alte treburi, Nepo trebuia adesea să se joace singur, într-un colţ ferit. După pojar rămăsese cu o mare nevoie de somn, cum au copiii mici, şi se întâmpla ca, în afară de orele obişnuite de odihnă, să aţipească pe unde apuca. Când simţea că-l cuprinde somnul, obişnuia să zică ,, Noapte bună", cum spunea seara când se ducea la culcare, dar de fapt aceasta era expresia lui de rămas bun întotdeauna, o rostea la orice oră, când pleca el sau altci-

neva — în loc de "adio" sau "la revedere", el zicea "pte bună" — formulă pereche lui " turat", pe care-l spunea ori de câte ori se săturase de ceva. Când, înainte de a adormi, în iarbă sau pe vreun scăunaş, adăuga "'pte-bună", îţi întindea şi mânuţa, şi o dată l-am găsit pe Adrian, în curtea din dos, şezând pe o bancă mică, îngustă, numai trei scânduri bătute-n cuie, păzindu-l pe Nepo care dormea la picioarele lui. "Îmi întinsese mânuţa, ca să doarmă", mi-a spus când, ridicând ochii, dădu de mine. Nu simţise că mă apropiasem.

Else şi Clementine Schweigestill îmi povesteau că Nepomuk era cel mai cuminte, mai docil, mai puţin supărăcios copil pe care-l văzuseră — ceea ce de altminteri se potrivea cu ceea ce ştiam dinainte despre el. L-am văzut, e-adevărat, plângând când se lovea şi-l durea, dar niciodată scâncind, zbierând, urlând, cum fac alţi copii, recalcitranţi, nedisciplinaţi. O asemenea comportare era de neimaginat la el. Dacă îi mustra cineva, sau i se interzicea, de pildă, să se ducă într-un moment nepotrivit cu argatul la cai sau cu Walpurgis, la vaci, accepta conciliant, prevenitor chiar, spunând şi câteva cuvinte mângâietoare: "Poate ţintei mai târziu, poate altă dată, mâine", rostite parcă nu atât pentru propria lui liniştire, cât pentru consolarea celor mari care, desigur, nu casă-l indispună îi refuzaseră cererea, ci pentru că n-aveau încotro. Ba chiar îl mângâia pe braţ pe cel ce-i pricinuise dezamăgirea, cu aerul că spune: "N-o pune la inimă! Mai târziu, odată, poate că n-ai să fii obligat s-o faci, şi-mi vei putea da voie".

La fel, când n-avea voie să intre la Adrian, în odaia stareţului. Unchiul era o mare atracţie pentru băieţaş; încă de când îl cunoscusem, la două săptămâni de la sosire adică, era limpede că ţinea enorm la el, că-i plăcea şi dorea să fie mereu împreună, de bună seamă şi pentru că acest lucru însemna ceva aparte, interesant, pe cită vreme viata alături de femeile care-l îngrijeau era ceva obişnuit. Şi de altfel cum să-i fi scăpat că, printre plugarii din Pfeifferring, omul acesta, fratele mamei sale, ocupa o poziţie unică, era onorat, crea o senzaţie de sfială, de intimidare chiar! Tocmai această atitudine a celorlalţi putea fi, pentru orgoliul lui de copil, imboldul dea dori să fie împreună cu unchiul său. Dar nu se putea spune că Adrian îi făcea toate voile. Se întâmpla să treacă zile întregi şi să nu-l vadă, să nu-i îngăduie să intre la el în odaie, părea să-l evite, să-şi interzică lui însuşi contemplarea micuţului, fără îndoială, atât de drag. După care, se-nţelege, iarăşi petreceau ceasuri întregi împreună, îl lua de mânuţă, cum spuneam, şi făceau plimbări până departe, atât cât îngăduiau puterile micului tovarăş de drum, hoinărea cu el într-o tăcere mutual agreabilă, sau schimbând câteva vorbe în limbajul pueril al copilului, prin anotimpul saturat de umiditate al sosirii lui Echo, în miresmele mălinului şi ale liliacului sau ale iasomiei, de pe marginile drumului; sau, pe potecile înguste, îl lăsa pe nepoţel să meargă înaintea sa cu pasul lui uşor, printre ziduri de grâu galben, pârguit, gata de coasă, cu spicul greu şi aplecat pe tulpini cât Nepomuk de-nalte.

Când trebuia să se ducă în oraş, la întoarcere îi aducea băieţelului daruri: fel de fel de animale, o cutie cu un pitic înăuntru, care sărea când ridicai capacul, un tren cu semnale luminoase clipind la curbe, o cutie magică cu mulţime de minunăţii, dar dintre ele, tezaurul cel mai de preţ era un pahar cu vin roşu care nu se vărsa când îl răsturnai. Echo se bucura de toate, natural, dar după ce se juca puţin spunea: " turat!" şi prefera ca unchiul să-i arate obiectele lui personale şi să-i explice la ce-i foloseau — mereu aceleaşi obiecte şi mereu aceleaşi explicaţii, căci nesfârşită-i stăruinţa şi nevoia de repetare a copiilor, în materie de distracţii. Un cuţit de birou şlefuit dintr-un dinte de elefant, globul

pământesc cu pământurile sfârtecate pe margini, cu golfuri adânci şi păienjenişul fluviilor, cu masa albastră a oceanelor, toate răsucindu-se în jurul unei axe oblice, pendula cu picior, bătând armonios ceasurile, cu greutăţi alunecate în adânc, pe care le ridica din nou la vedere cu ajutorul unei manivele; acestea erau câteva dintre ciudăţeniile pe care micuţul ar fi poftit să le examineze atunci când, fin, zvelt, apărea în uşa posesorului lor, rostind cu glăsciorul lui:

— Faci mutră acră c-am venit?

— Nu, Echo, nu chiar atât de acră. Dar greutăţile pendulei nu-s decât la jumătatea drumului.

În cazul acesta se putea întâmpla să-i vină poftă de cutia cu muzică, un dar al meu: o casetă cafenie cu mecanismul pus în mişcare pe dedesubt. Atunci începea să se învârtească un cilindru metalic cu multe lamele mici pe suprafaţa lui, care izbeau anumiţi dinţi ai unui pieptene şi cântau, fa început sprinten, graţios, apoi, după ce oboseau, mai încet, trei melodii drăguţ armonizate in gen Biedermeyer, şi Echo le asculta totdeauna cu aceeaşi încântare încordată, totdeauna cu acelaşi amestec de neuitat în priviri: uimire, desfătare şi reverie profundă.

Şi manuscrisele unchiului îl interesau, îi făcea plăcere să contemple semnele acelea runice, goale sau negre, răsfirate pe nişte sisteme de linii, împodobite cu steguleţe şi pene mititele, legate cu arcuri sau cu drugi groşi, şi punea să i se explice despre ce vorbeau toate acele semne — între noi fie zis, despre el vorbeau şi mult aş vrea să ştiu dacă din explicaţiile maestrului el intuia ceva, dacă s-a putut citi în ochii iui că intuise un asemenea lucru. Copilul acesta a avut privilegiul, înaintea noastră a tuturor, de a-şi arunca ochii pe schiţa de partiţie a cântecelor lui Ariel din *Furtuna,* la care Leverkühn lucra în secret pe vremea aceea: le-a compus condensând prima arie, *"Come into these yellow sands"*[209], foşnet spectral de glasuri ale firii, cu cea de a doua, *"Where the bee sucks, there suck*[210]*"* , de-un farmec inocent, într-o unitate pentru soprană, celestă, vioară cu surdină, un oboi, o trompetă cu surdină şi flajeolete ale harpei, şi într-adevăr, cine aude aceste accente de-o "graţie necurată", fie chiar numai cu urechea spiritului, citind u-le adică, se poate întreba ca şi Ferdinand din piesă: "Unde-i muzica asta? În văzduhuri? Pe pământ?" Pentru că acel ce-o făcuse nu numai că prinsese în ţesătura fină ca o pânză de păianjen a şoaptelor uşurinţa aeriană pueril-suavă şi tulburătoare a lui Ariei — *of my dainty Ariel*[211] — ci întreaga lume de zâne ale colindelor, izvoarelor, dumbrăvilor, aşa cum o descrie Prospero, cu spiriduşi, maistoraşi plăpânzi, pe jumătate păpuşi, şi micile lor petreceri în lumina lumi, când răsucesc nutreţul oii, ca să nu-l mănânce, şi culeg ciuperci în miez de noapte.

Echo voia totdeauna să mai vadă o dată locul printre note unde câinele face "ham-ham" şi cocoşul "cucurigu". Iar Adrian îi mai povestea şi despre Sycorax, vrăjitoarea cea rea, şi despre robul ei cel mititel pe care, pentru că era un spiriduş prea delicat s-asculte de toate poruncile ei grosolane, îl prinsese în crăpătura unui molift şi stătuse acolo doisprezece anişori amărâţi şi chinuiţi, până a venit vrăjitorul cel bun şi i-a dat drumul. Nepomuk ar mai fi poftit să ştie câţi ani avea spiriduşul când l-a prins baba în crăpătură şi câţi, doisprezece ani mai târziu, când scăpase; dar unchiul îi spuse că spiriduşul n-avea vârstă, că şi înainte de captivitate şi după, fusese acelaşi copilaş plăpând şi gingaş al văzduhului, răspuns ce păru să-l satisfacă pe Echo.

---

[209] Vino în nisipurile astea galbene *(engl.).*

[210] De unde albina îşi culege nectarul, de-acolo şi culeg şi eu *(engl).*

[211] Gingaşul meu Ariel (engl.)

Magistrul din odaia stareţului îi mai povestea şi alte basme, pe cât se pricepea şi pe cât îşi mai amintea: despre Rumpfestilzchen, despre Fallada şi despre Rapunzel, despre Loweneckerchen, ciocârlia cea sprinţară şi cântătoare, şi când asculta, fireşte, Echo voia să stea pe genunchii unchiului, într-o parte, şi uneori îşi trecea braţul micuţ pe după gâtul lui. "Susură" atât de ciudat, şi se duce...", spunea când se sfârşea o poveste, dar, de obicei, adormea înainte, cu căpşorul sprijinit de pieptul povestitorului. Acesta rămânea multă vreme nemişcat, cu bărbia rezemată în părul băieţelului adormit, până venea vreuna dintre femei şi-l lua pe Echo să-l culce.

Cum spuneam, Adrian evita câteodată zile întregi să-şi vadă nepoţelul, pentru că avea de lucru, sau îl silea migrena să stea în linişte şi întuneric, sau pentru cine ştie ce alt motiv. După o astfel de zi, în care nu-l văzuse pe Echo, îi plăcea, seara, când copilul se ducea la culcare, să intre încetişor, aproape neobservat, în odaia lui, fără să ştie micuţul, să-l asculte spunând, culcat pe spate, cu minutele împreunate în dreptul pieptului, lipite, rugăciunea, de faţă fiind şi una dintre femei sau amândouă, Frau Schweigestill şi fiica ei. Erau stranii rugăciunile lui, recitate nespus de expresiv, cu albastrul ceresc al ochilor îndreptat spre tavan, şi ştia multe, foarte multe, niciodată nu rostea aceeaşi doua seri de-a rândul. De remarcat, iarăşi, că spunea "Dumnnezeu" în loc de "Dumnezeu", iar uneori înzestra anumite cuvinte cu un accent iniţial.

"Cel ce trăieşte-n legea lui Dumnezeu mereu
E Dumnezeu într-însul şi el în Dumnezeu.
Supunerea mea toată spre el mi se îndreaptă.
Mă va-nlesni să aflu odihna mea, cea dreaptă.
Amin."

Sau:

"Nelegiuirea noastră oricât ar fi de mare
E mai prejos de mila ce Dumnezeu o are.
Păcatul meu atârnă în palma lui puţin,
În mila-i mare Domnul surâde-aşa blajin.
Amin."

Sau, deosebit de semnificativă pentru evidenta nuanţă preluată din învăţătura protestantă a predestinaţiei:

"O mie de păcate dac-ar avea oricine,
Şi totuşi se întâmplă să facă şi un bine.
Oricare faptă bună nu poate să se piardă,
Decât a celui care menit e-n iad să ardă.
Dea Domnul ca eu însumi şi toţi cei îndrăgiţi
Să fie fericirii de-a pururea sortit.
Amin."

Sau, câteodată:

"Chiar soarele pe diavol oricât l-a luminat,
Când spre apus coboară, apune tot curat.
Curat mă ţine Doamne în lumea pământească
Până ce clipa morţii va fi să mă răpească.
Amin."

Sau, în fine:

"Ia seama: orişicine se roagă pentru altul,
Lui însuşi mântuire i-aduce Preaînaltul.
Echo se roagă pentru întreaga omenire,
Ca Dumnezeu să-l strângă în braţe cu iubire.
Amin."

Eu însumi — foarte emoţionat — l-am auzit, rostind versetul acesta, fără să ştie, cred, că sunt de faţă.

— Ce-ai de spus la toate speculaţiile astea teologice? mă întrebă Adrian afară. Se roagă pentru întreaga creaţiune, anume pentru a fi cuprins şi el. Oare ştie, credinciosul, că rugându-se pentru alţii îşi slujeşte lui? Altruismul se anulează, dacă se vede că-i util la ceva.

— Aici ai dreptate, i-am răspuns. Şi totuşi, acţiunea lui e altruistă, pentru că ar putea să se roage numai pentru sine, dar se roagă pentru noi toţi.

— Da, pentru noi toţi, făcu Adrian încet.

— De altfel noi vorbim ca şi cum toate astea ar fi fost gândite de el. L-ai întrebat vreodată de unde le ştie? De la tatăl său, sau de la cine?

Răspunsul sună:

— O, nu, prefer să las întrebarea nepusă şi să presupun că n-ar fi în stare să-mi răspundă.

Părea că cele două Schweigestill, şi mama şi fata, împărtăşeau acelaşi sentiment. Din câte ştiu, nici una nu l-a întrebat pe copil de unde a învăţat rugăciunile de seară. Iar eu, cele pe care nu le-am auzit direct, le-am aflat de la ele. Le-am rugat să mi le spună la o vreme când Nepomuk nu mai era printre noi.

XLV

Ne-a fost luată dintre noi, mica făptură straniu-serafică a fost luată de pe pământ — ah, Doamne, la ce să mai caut cuvinte blânde pentru cea mai incomprehensibilă cruzime ce mi-a fost dat să văd vreodată, şi care şi astăzi încă îmi îndeamnă inima la învinuiri amare, la revoltă chiar. Cu o sălbăticie, cu o furie oribilă, a fost prins, smuls în câteva zile, de o boală ce de multă vreme nu mai atinsese pe nimeni prin împrejurimi, dar despre care doctorul Kürbis, încremenit de violenţa manifestării, ne spunea că se poate uneori ivi în reconvalescenţa copiilor după pojar sau tuse convulsivă. Dacă punem la socoteală şi primele simptome anunţând că nu-i e bine copilului, totul n-a durat decât două săptămâni, iar dintre ele prima n-a lăsat pe nimeni — cred că absolut pe nimeni — să bănuiască oroarea ce-avea să vină. Ajunsesem pe la mijlocul lui august, secerişul era în toi şi ceruse mână de lucru suplimentară. Două luni de zile Nepomuk fusese bucuria casei. Un guturai tulburase puţin puritatea suavă a ochişorilor lui — şi desigur tot această afecţiune supărătoare îi tăiase pofta de mâncare, îi stricase dispoziţia şi îi accentuase somnolenţa către care înclina de când venise. Zicea "'turat" la tot ce i se oferea să mănânce, să se joace, să se uite la poze, să asculte basme. Zicea "'turat" cu o grimasă de durere pe chipul tras, şi întorcea capul. De la o vreme interveni o intoleranţă la lumină şi la sunet, şi mai neliniştitoare decât indispoziţia de până atunci. Părea să perceapă, amplificat peste măsură, zgomotul căruţelor care intrau în curte, vocile oamenilor. "Vorbiţi încet!" se ruga, şoptind el însuşi, parc-ar fi vrut să ne dea un exemplu. Nici măcar melodiile delicate de

clopoţel ale aristonului nu voia să le mai audă, spunea repede un "'turat" chinuit, îl oprea cu mânuţa lui, şi începea să plângă amarnic. Tot aşa, fugea de soarele acelor zile de miez de vară, de curte şi grădină, se ascundea în odaie, se ghemuia acolo frecându-şi ochii. Te durea inima să-l vezi cum, căutându-şi alinare, se ducea de la unul la altul la cei ce-l iubeau, îi lua de gât pe fiecare şi-i îmbrăţişa pentru ca îndată să se depărteze, tot neconsolat. Aşa se încleşta de Mutter Schweigestill, de Clementine, de Waltpurgis, servitoarea, şi acelaşi impuls îl împingea mereu spre unchiul său. I se lipea de piept, strâns, îşi ridica ochii sus spre el, să-i audă vorba blândă, încerca un surâs plăpând, îşi pleca încetişor capul, din ce în ce mai mult, murmura un "'pte-bună" lăsându-se s-alunece pe picioarele lui Adrian şi ieşea, încet, clătinându-se, din odaie.

Veni medicul să vadă de el. Îi dădu picături de pus în nas, îi prescrise un tonic, dar nu-şi ascunse teama că aceste manifestări ar putea fi simptomele unei maladii mai serioase. Îşi exprimă această îngrijorare şi în faţa vechiului său pacient din odaia stareţului.

— Credeţi? făcu Adrian, pălind.

— Lucrul nu mi se pare tocmai curat, opină doctorul.

— Nu vi se pare tocmai curat?

Fusese atât de înspăimântat, expresia atât de înspăimântătoare, încât doctorul Kürbis se întrebă dacă nu cumva mersese prea departe.

— Cum să spun... În sensul în care mă exprimasem, răspunse doctorul. Chiar şi dumneavoastră, stimate domn, aţi putea arăta mai bine. Sunteţi foarte ataşat de băieţaş, desigur...?!

— O, fireşte. E o răspundere, doctore. Copilul a fost trimis în grija noastră, aici, la ţară, să-şi refacă sănătatea...

— Aspectul clinic, dadă poate fi vorba de aşa ceva, zise medicul, nu oferă în momentul de faţă nici un motiv pentru un diagnostic neliniştitor. Voi trece mâine din nou.

Aşa făcu, şi de data asta fu în măsură să pună diagnosticul, cu prea multă certitudine chiar. Nepomuk avusese un acces de vomă, violent, ca o erupţie, şi o dată cu febra, e drept, nu prea mare, apărură şi dureri de cap ce deveniră, în răstimp de câteva ore, literalmente insuportabile. La sosire, medicul găsi copilul culcat în pat; îşi ţinea căpşorul cu amândouă mâinile şi scotea nişte ţipete, o adevărată tortură pentru toţi cei ce le auzeau — şi toţi le auzeau, în toată casa — ţipete prelungite, expirând cu ultima rămăşiţă a fiecărei respiraţii. Între ţipete întindea mânuţele către cei din jur strigând:

— Capu', capu', ah, mă doare capu'!

Apoi, un nou acces violent, zbuciumat, de vomă, după care cădea pe spate în convulsiuni.

Kürbis examina ochii copilului, ale căror pupile, foarte contractate, manifestau o tendinţă la strabism. Pulsul, foarte ridicat. Se puteau constata contracţii musculare şi un început de rigiditate a cefei. Era meningită cerebro-spinală, inflamaţia meningelui — sărmanul om pronunţă numele cu o mişcare dezamăgită din cap spre umăr, cu speranţa că poate, totuşi, nu-şi vor da seama de totala neputinţă a ştiinţei medicale în faţa acestei fatale lovituri. O indicaţie era şi sugestia lui ca, oricum, să fie informaţi, telegrafic, şi părinţii copilaşului. Cel puţin prezenţa mamei ar avea, probabil, un efect liniştitor asupra micului pacient. În afară de asta, solicită aducerea unui internist din capitală, dorind să împartă răspunderea acestui caz, din nefericire grav. "Eu sunt un om simplu", zicea el. "Aici ar fi locul unuia cu mai multă autoritate." Cred că în cuvintele lui era o notă de ironie mâhnită. În orice caz, pentru puncţia în şira spinării, necesară de urgenţă, atât pentru

confirmarea diagnosticului cât şi pentru că era singurul mijloc de a aduce bolnavului o uşurare, se socoti perfect competent şi procedă fără nici o şovăire. Frau Schweigestill, albă ca varul, dar curajoasă şi săritoare la nevoie ca totdeauna, ţinea copilul ce gemea în pat cu spinarea îndoită de aproape atingea genunchii cu bărbia, şi în intervalul creat între vertebre Kürbis introduse acul până în canalul măduvei spinării, de unde începu să picure lichidul. Aproape imediat durerile de cap înnebunitoare părură să cedeze. Dacă vor reveni, zise doctorul — ştia că după câteva ceasuri trebuie să revină, căci numai atât dura reducerea presiunii obţinute prin extragerea de lichid cefalo-rahidian — în afară de punga cu gheaţă, absolut necesară, să i se dea copilului din medicamentul cu cloral prescris atunci şi pentru procurarea căruia trimiseră în oraş.

Din somnul epuizării, ce-l cuprinsese după puncţie, copilul fu trezit de un nou acces de vomă, de convulsiunile trupuşorului fragil, de dureri de cap în stare să-i spargă ţeasta şi îşi reluă tânguirile sfâşietoare, ţipetele ascuţite — era , ţipătul hidrocefal tipic, căruia numai calmul medicului îi poate întrucâtva rezista, tocmai pentru că îl consideră tipic. Ceea ce e tipic lasă rece, numai ce-i individual scoate din fire. Acesta e calmul ştiinţei. Ceea ce nu l-a împiedicat pe discipolul ei rural să treacă de la preparatul cu bromură şi cloral al primei sale reţete, la morfină, cu rezultate ceva mai bune. Poate că luase această decizie tot atât de mult din consideraţie pentru ai casei — şi mă gândesc în special la unul dintre ei — cât şi din milă pentru copilaşul martirizat. Puncţia nu poate fi repetată decât o dată în douăzeci şi patru de ore, iar uşurarea produsă nu dura decât două. Douăzeci şi două de ore de tortură ale unui copil urlând şi zvârcolindu-se de durere, ale acestui copil, care-şi împreuna mânuţele tremurânde bolborosind: "Echo o să fie cuminte, Echo o să fie cuminte!" Ce vreau să adaug e că, pentru cei ce-l vedeau pe Nepomuk, un lucru era îngrozitor, oribil, un simptom secundar: strabismul progresiv al ochişorilor lui dumnezeieşti. Faptul se explica prin paralizia muşchilor optici provocată de rigiditatea cefei. Ea îi altera oribil chipul lui dulce, i-l făcea de nerecunoscut, şi copilul scrâşnea din dinţi aproape fără încetare, încât lăsa impresia unui posedat.

A două zi după amiază sosi de la München profesorul von Rothenbuch, autoritatea chemată pentru consult, adus de la Waldshut de Gedeon Schweigestill. Adrian îl alesese — dintre cei propuşi de Kürbis — pentru renu-mele său necontestat. Era un bărbat înalt, cu maniere mondene, înnobilat personal în vremea regalităţii, cu clientelă mare, cu onorarii şi mai mari, şi ţinea totdeauna un ochi pe jumătate închis, ceea ce-i dădea aerul că examinează în permanenţă. Ridică obiecţii la folosirea morfinei, pentru că ar fi putut crea iluzia unei come "care nu se produsese încă" şi nu autoriză decât codeină. Se vedea bine că ceea ce-l preocupa în principal era o corectă evoluţie clinică a cazului, evitându-se confuzia fazelor. După examen confirmă dispoziţiile obsecviosului său confrate rural: va să zică, reducerea luminii, capul menţinut într-o poziţie ridicată, cu pungă de gheaţă, multă circumspecţie în atingerea bolnavului, fricţiuni cu alcool pe corp, alimentaţie concentrată, a cărei introducere prin sondă pe cale nazală va deveni, probabil, necesară. Cuvintele lui de consolare au fost sincere şi lipsite de echivoc — poate şi pentru că nu se afla în casa părinţilor copilului. Avertiza totuşi că o tulburare, o reducere a conştiinţei, legitimă, nu datorită morfinei, va interveni fără să se lase mult aşteptată şi se va accentua destul de repede. Copilul va suferi mai puţin, iar în cele din urmă deloc. Din acest motiv, nici simptomelor mai violente nu trebuie să li se acorde prea mare importanţă. După ce avu

amabilitatea să procedeze personal la a doua puncţie, urmă un rămas bun plin de demnitate, şi asta fu tot. N-a mai venit.

În ce mă priveşte, eram ţinut telefonic la curent cu tristele evenimente, în fiecare zi, de Mutter Schweigestill, dar de-abia într-o sâmbătă, la patru zile de la declararea bolii, am putut ajunge şi eu la Pfeiffering, şi am găsit copilul intrat în comă, în convulsiuni groaznice, sărmanul trupşor parcă era supus la cazne pe-un aparat de tortură, ochii i se dădeau peste cap, ţipetele amuţiseră, dar scrâşnetul din dinţi persista. Frau Schweigestill, cu faţa suptă de nopţile nedormite, cu ochii umflaţi ce plâns, mă primi din poartă şi îmi recomandă insistent să mă duc imediat la Adrian. Pe bietul copil, lângă care de altfel de ieri noapte se aflau şi părinţii, voi avea timp destul să-l văd. Dar domnul doctor avea nevoie de un cuvânt de-al meu; între noi fie spus, nu stătea bine deloc, uneori ea avea impresia că vorbea într-aiurea.

M-am dus la Adrian alarmat. Şedea la masa de lucru; la intrarea mea îşi ridică numai în treacăt privirea dispreţuitoare. Era înspăimântător de palid, avea ochii roşii, cum îi aveau de altfel toţi în casă, şi îşi plimba în neştire limba prin gura închisă, încoace şi încolo, lateral pe sub buza inferioară.

— Tu eşti, omule? rosti, după ce, ajuns lângă el, îi pusesem mâna pe umăr. Ce cauţi aici? Ăsta nu-i loc pentru tine. Fă-ţi cel puţin o cruce mare, de la frunte pân la umeri, cum te-au învăţat când erai mic, să te ferească de rele!

Şi cum încercam să-i spun câteva cuvinte de consolare, de încurajare, mă întrerupse brutal:

— Nu te mai osteni, lasă palavrele astea de umanist. Mi-l ia! Măcar de l-ar lua repede! Dar, cu nenorocitele lui de mijloace, pesemne că nici de-aşa ceva nu-i în stare mai repede.

Şi sări în picioare, se rezemă de perete şi-şi apăsă ceafa de lambriu:

— Ia-l, monstrule! strigă el, cu un glas ce mă pătrunse pânã-n măduva oaselor. Ia-l, ticălosule, dar zoreşte-te, câine, zoreşte-te cât poţi, dacă nici asta n-ai vrut să-mi îngădui! Gândeam, făcu Adrian cu voce scăzută, confidenţială, întorcându-se brusc spre mine, înaintând un pas şi fixându-mă cu o privire rătăcită pe care n-am s-o uit niciodată, credeam că atâta lucru-mi va fi îngăduit, atât măcar, dar nu, de unde să aibă milă cel ce nu ştie ce-i mila, şi tocmai asta trebuia să calce în picioare, în furia lui porcească. Ia-l, lepădătură! răcni, dându-se înapoi, parcă răstignindu-se. Ia-i trupul, e-n puterea ta! Dar sufletul lui scump ai să mi-l laşi, va trebui să mi-l laşi, n-ai să ai ce face, şi eternităţi întregi am să-mi bat joc de neputinţa ta, am sa te fac de râs! Şi de vor fi vecii grămădite-ntre locul unde va sta el şi cei unde voi nimeri eu, voi şti totuşi că Echo e-acolo de unde tu, otreapă, ai fost gonit, şi asta va fi un balsam pentru limba mea arsă, va fi osana întru hulirea ta de pe ultima treaptă a blestemului!

Îşi acoperi fata cu palmele, se întoarse şi îşi rezemă fruntea de lemnul lambriului.

Ce să spun? Ce să fac? Cu ce să răspund unor asemenea cuvinte? "Dragul meu, pentru numele lui Dumnezeu, linişteşte-te, ţi-ai ieşit din fire, te-a năucit durerea...", lucruri cam de felul ăsta rosteşti de obicei, mai ales când e vorba de un om ca Adrian şi din respect, pentru valoarea lui sufletească nu poţi recurge la calmante fizice, umilitoare, la sedativele ce se găsesc prin casă.

Tentativelor mele de consolare, implorărilor mele, el le răspunse din nou:

— Cruţă-te. Nu te mai osteni, fă-ţi mai bine cruce! Ce se petrece

sus! Fă-ţi şi pentru mine, pentru vinovăţia mea, nu numai pentru tine. Ce greşeală, ce crimă... — şedea din nou la masa lui de scris, cu tâmplele strânse în palme — ce crimă că l-am lăsat să vină aici, că l-am primit în apropierea mea, că l-am privit! Tu trebuie să ştii, copiii-s plămădiţi dintr-un aluat nespus de gingaş, sunt foarte receptivi la influenţe pernicioase...

De data asta eu am fost cel care-am izbucnit, am strigat la el într-adevăr indignat şi i-am interzis să mai scoată o vorbă.

— Taci, Adrian! De ce te chinui, de ce-ţi aduci învinuiri absurde din cauza unui destin orb, care l-ar fi putut lovi, oriunde-ar fi fost, pe copilul ăsta scump, prea scump poate pentru lumea noastră?! Ne poate sfâşia inimile, dar nu trebuie să ne ia şi minţile. Tu l-ai iubit, nu i-ai vrut decât binele...

Îmi făcu semn să tac. Am mai rămas cu el poate vreun ceas, spunând din când în când câte ceva, şi răspunsurile de-abia i le înţelegeam. Apoi am vrut să mă duc să văd bolnavul.

— Du-te, zise el, şi adăugă imediat, dur: Dar nu-i mai vorbi ca atunci: Ce face băiatu , e cuminte, şi-aşa mai departe, în primul rând că nu te va auzi, şi-apoi, ar fi cu totul lipsit de gust din partea unui umanist.

Voiam să ies, când mă opri strigându-mă pe numele de familie: "Zeitblom!" ceea ce, de asemenea, avu un ecou foarte dur, şi întorcându-se spre mine, zise: Am găsit. Nu-i dat să fie!

— Ce să nu fie, Adrian?

— Ce-i bun şi nobil, îmi răspunse, ceea ce se numeşte omenesc, cu toate că-i bun şi nobil. Cele pentru care oameni au luptat, citadele au fost luate cu asalt, profeţi au proclamat triumfători, asta nu-i dat să fie. Trebuie revocat. Voi revoca.

— Nu te-nţeleg bine, dragul meu. Ce vrei să iei înapoi?

— Simfonia a noua, răspunse.

Şi n-a mai scos o vorbă, deşi am aşteptat.

Zăpăcit, mâhnit, m-am dus sus, în odaia nefericirii. Domnea o atmosferă grea de cameră de bolnav, cu miros de medicamente, curată, searbădă, cu toate că ferestrele erau deschise. Obloanele însă erau trase aproape complet, rămăsese numai o crăpătură între ele. În jurul patului lui Nepomuk stăteau mai multe persoane, cărora le-am întins mâna cu ochii îndreptaţi la copilaşul muribund. Zăcea pe o parte, ghemuit, cu coatele şi genunchii strânşi grămadă. Avea obrajii roşii, încinşi, respira o dată adânc şi apoi aşteptai mult a doua respiraţie. Ochii nu-i erau de tot închişi, între gene însă nu-i puteai zări albastrul irisului, vedeai numai negru. Erau pupilele, care progresiv se dilataseră enorm, dar inegal, şi aproape înghiţiseră culoarea. Bine, totuşi, că se mai vedeau încă reflexele de oglindă ale negrului . Pentru că uneori apărea albul; atunci braţele plăpânde se crispau mai strâns de trupşor şi convulsia, însoţită de scrâşnind din dinţi, zguduia spasmodic, înfiorător la vedere, micile mădulare, chiar dacă, poate, nu-l mai dureau.

Mama plângea cu suspine. Îi strânsesem o dată mâna, i-am mai strâns-o din nou. Da, ea era, Ursula, fata cu ochi căprui de la ferma Büchel, sora lui Adrian, şi din trăsăturile răvăşite ale femeii, ajunsă acum la treizeci şi opt de ani, îmi apărură, spre marea mea înduioşare, mai puternic decât pe vremuri, trăsăturile paterne, germanice, ale lui Jonathan Leverkühn. Alături de ea sta şi soţul ei, Johannes Schneidewein; depeşa, lui îi fusese trimisă, şi el trecuse întâi pe la Süderode, să o ia: era un bărbat voinic, frumos, simplu, purta o barbă blondă, avea ochii albaştri ai lui Nepomuk şi vorbirea sobră, apăsată,

însuşită de Ursula din capul locului, cu ritmul remarcat în timbrul vocii lui Echo, micul Făt-Frumos.

Mai era în odaie, în afară de Frau Schweigestill veşnic intrând şi ieşind, şi Kunigunde Rosenstiel, cu părul ei lânos, care îl cunoscuse pe băieţaş cu prilejul uneia dintre vizitele ce-i fuseseră îngăduite şi, cu inima ei mâhnită, prinsese o mare dragoste pentru el. Îi scrisese atunci lui Adrian, la maşină, pe hârtie cu prozaicul *en-tête* al firmei sale şi cu comercialul semn *&* în loc de "şi", într-o nemţească impecabilă, o lungă scrisoare cu impresiile ei. Acum izbutise s-o înlăture pe Nackedey de pe teren şi să i se permită să facă de gardă, în schimburi, cu Ursula, la căpătâiul copilului, îi împrospăta punga cu gheaţă, îl frecţiona cu alcool, încerca să-i dea doctoria, să-i strecoare printre buze puţin suc nutritiv, iar noaptea nu ceda decât cu greu, amantă, altcuiva locul de lângă patul bolnavului...

Familia Schweigestill, Adrian, rudele lui, Kunigunde şi cu mine am luat împreună cina în sala cu Victoria de la Samothrake, o cină săracă în vorbe şi în cursul căreia mereu se ridica cineva, cel mai adesea o femeie, ducându-se să vadă ce face copilul. Duminică, încă înainte de prânz, oricât mi-a venit de greu, a trebuit să plec din Pfeiffering. Mai aveam de corectat, pentru luni dimineaţă, un teanc întreg de extemporale la latină. M-am despărţit de Adrian cu speranţe mângâietoare pe buze, dar despărţirea mi-a plăcut mai mult decât primirea făcută cu o zi înainte. Cu un fel de zâmbet, îmi spuse, pe englezeşte:

— *Then to the elements. Be free, and fare thou well!*[212]

Apoi se întoarse repede, depărtându-se.

Nepomuk Schneidewein, copilul, Echo, ultima iubire a lui Adrian, s-a stins douăsprezece ore mai târziu. Părinţii luară cu ei micul coşciug acasă.

XLVI

Timp de aproape patru săptămâni n-am putut adăuga nimic la aceste însemnări; pe de o parte nu mă lăsa o anumită epuizare sufletească, după amintirea scenelor descrise în capitolul precedent, dar pe de alta, am fost împiedicat şi de evenimentele zilnice, ce se precipită acum orbeşte, unele după altele, în desfăşurarea lor logică, evenimente prevăzute, desigur, şi într-un anume sens dorite chiar, dar trezind, cu toate acestea, o oroare uluită, şi nefericitul nostru popor, epuizat de jale şi spaimă, incapabil să înţeleagă, le lasă să se rostogolească peste el într-un fatalism năuc, iar sufletul meu, ostenit de amărăciuni vechi, de vechi nedreptăţi, le îndură neputincios.

Încă de la sfârşitul lui martie — astăzi suntem în 25 aprilie, în anul nenorocirii 1945 — rezistenţa noastră în vest e în evidentă, în totală disoluţie. Ziarele, cu botniţa pe jumătate scoasă, înregistrează adevărul; zvonurile, alimentate de emisiunile de radio ale inamicului, de povestirile refugiaţilor, nu vor să ştie de nici un fel de cenzură şi poartă detaliile catastrofei ce se întinde cu repeziciune în toate ţinuturile încă necotropite, încă neeliberate ale Reichului, peste tot, până şi în chilia mea. Nu mai există stavilă; totul se predă, totul se destramă. Oraşele noastre, zdrobite, sfărâmate, cad ca prunele coapte. Darmstadt, Würzburg, Frankfurt, s-au dus, Mannheim, Kassel, chiar Munster şi

---

[212] Să ne întoarcem la simplitatea primară. Fii liber, şi vezi-ţi sănătos de drum! *(Engl.)*

Leipzig sunt în mâna străinului. Într-o bună zi englezii au intrat în Bremen, americanii în Franconia superioară. Nürnberg, oraşul festivităţilor de stat ce umfla de elan inimile neroade, s-a predat. Printre grangurii regimului, ce s-au lăfăit în putere, bogăţie, abuzuri, bântuie, făcând dreptate, sinuciderea.

Corpuri de armată ruseşti, devenite prin căderea Königsbergului şi a Vienei disponibile pentru forţarea Oderului, o armată de milioane de oameni înaintează împotriva capitalei Reichului, morman de ruine, evacuată de toate autorităţile şi, executând acum cu artileria grea o sentinţă de mult pronunţată, aplicată până mai ieri de aviaţie, se apropie de centrul oraşului. Barbarul, care anul trecut scăpase cu viaţă din atentatul unor disperaţi, unor patrioţi preocupaţi de viitor şi de salvarea a ceea ce se mai putea salva — e drept, cu o viaţă ce de abia mai pâlpâia, şovăitoare — ordonase soldaţilor săi să înece asaltul Berlinului într-un ocean de sânge şi să împuşte pe orice ofiţer care ar pomeni de predare. Ordinul acesta a fost respectat într-un considerabil număr de cazuri. În acelaşi timp, prin eter rătăceau mesaje radiofonice în limba germană, nici ele tocmai lucide: unele recomandând bunăvoinţei învingătorilor populaţia dar şi pe zbirii Gestapoului, pe seama căruia s-ar fi răspândit multe calomnii; altele vorbeau despre o mişcare de eliberare botezată "Werwolf"[213]: o haită de băieţandri turbaţi ascunsă prin păduri, de unde ieşea noaptea şi, prin câteva asasinate împotriva ocupanţilor, socotea că-şi câştigase merite la recunoştinţa patriei. Ah, jalnic caraghioslâc! În felul acesta, până în ultimul moment, primitivismul basmelor, sedimentul de cruzime al legendelor era rechemat în sufletul poporului, trezind ecouri şi reverberări familiare.

Între timp, un general de dincolo de Atlantic pune populaţia din Weimar să defileze prin faţa crematoriilor lagărului de concentrare de acolo şi îi declară — poţi oare spune: pe nedrept? — îi declară pe aceşti bürgheri, ce-şi văzuseră, sub aparenţe de onestitate, de afacerile lor şi încercaseră să nu voiască a şti de nimic, cu toate că vântul le suflase-n nas putoarea de carne omenească arsă — îi declară, zic, complici la ororile acum date în vileag şi îi sileşte să caşte ochii la ele, să privească... Privesc şi eu cu ei, mă las târât, în gând, cu ei o dată, în rândurile lor, năuce, sau poate chiar îngrozite. Zidurile groase ale beciului de tortură, în care o dictatură sortită din capul locului neantului transformase Germania, au fost sparte, şi ignominia noastră dezvăluită, târâtă în faţa lumii, a comisiilor străine de anchetă, şi acestea vor arăta peste tot incredibilele imagini; ajunse la ele acasă, vor raporta: cele văzute întrec în oroare tot ce puterea omenească de închipuire ar fi putut concepe. Zic: ignominia noastră. Pentru că e oare pură ipohondrie a-ţi spune că tot ce e german, chiar şi spiritul german, gândirea germană, cuvântul german, totul este târât în această dezonorantă demascare şi, totul, expus aceleiaşi profunde suspiciuni? înseamnă oare doar sentiment morbid de pocăinţă a-ţi pune întrebarea: Cum va mai putea oare, în viitor, "Germania", sub orice formă, să deschidă gura în probleme omeneşti?

Să le zicem celor date la iveală sinistre virtualităţi ale firii omeneşti în general — nu rămâne mai puţin adevărat că germanii, fiinţe omeneşti, au săvârşit cu zecile de mii, cu sutele de mii fapte în faţa cărora omenirea-ntreagă se-nfioară şi tot ce-a fost german pe lume până acum e arătat astăzi cu degetul, cu scârbă şi oroare, drept pildă a răului. Cum te vei simţi, făcând parte dintr-un popor a cărui istorie poartă în sânul ei acest abject eşec, un popor dezorientat, rătăcit,

---

[213] Pricolici *(germ.),* cel mai ades omul care ia înfăţişarea unui lup.

pârjolit şi sterp sufleteşte, mărturisindu-şi nesilit de nimeni inaptitudinea de a se guverna, socotind că-i mai bine s-ajungă colonie a puterilor străine; făcând parte dintr-un popor care va trebui să trăiască claustrat, închis în sine însuşi ca evreii în ghetto, pentru că ura îngrozitoare, de el însuşi sădită jur-împrejurul lui nu-i va permite să iasă din propriile sale graniţe; — cum te vei simţi făcând parte dintr-un popor ce nu-şi poate arăta faţa în lume?

Blestemaţi, blestemaţi fie corupătorii ce-au dus un neam de oameni cumsecade, temători de lege, mult prea docili, mult prea aplecaţi să trăiască numai în teorii, l-au dus, zic, la şcoala crimei! Ce bine-ţi face blestemul, ce bine ţi-ar face, dac-ar izbucni dintr-un piept liber, neîncătuşat! Dar un patriotism ce-ar afirma cutezător că statul sanguinar a cărui agonie-n horcăieli o trăim cu toţii acum, un stat, ca să vorbim în limba lui Luther, "ce-a luat pe grumazul său" fărădelegi incomensurabile şi, urlându-şi proclamaţiile, călcând în picioare drepturile omului, a aruncat mulţimile într-un delir de fericire, a purtat în marşuri tineretul nostru cu ochi scânteietori, cu mândria nobilă şi credinţa dârză — că acest stat ar fi întrucâtva străin firii poporului nostru, că i-ar fi fost impus, că n-ar avea rădăcini — un asemenea patriotism mi s-ar părea mai curând mărinimos decât scrupulos. Fost-a acest despotism, în vorbele şi faptele sale, altceva decât simbolul diform, deşănţat, monstruos al unor stări de spirit, al unor concepţii asupra problemelor mondiale, trebuie s-o recunoaştem, caracteristice şi autentice într-adevăr, şi nu trebuie oare creştinul, umanistul, să se cutremure de groază când le regăseşte amprenta întipărită pe chipul celor mai puternice întruchipări ale esenţei germanismului? întreb — întreb oare prea mult? Ah, nu mai e deloc o întrebare faptul că acest popor înfrânt stă acum, cu priviri rătăcite, pe buza prăpastiei, pentru că ultima sa încercare, ultimă şi disperată, de a-şi găsi o formă politică proprie, a eşuat, s-a năruit atât de lamentabil.

Cât de straniu se leagă timpurile între ele, timpul în care scriu cu cel ce constituie cadrul biografiei pe care o scriu! Pentru că anii din urmă ai vieţii spirituale a eroului meu, 1929 şi 30, cei doi ani următori proiectului său eşuat de căsătorie, pierderii prietenului şi răpirii minunatului copil ce venise la el, fac parte din perioada de ascensiune şi de întindere a relelor ce-au pus apoi stăpânire pe ţară şi-acum o prăbuşesc în sânge şi flăcări.

Au fost, pentru Adrian Leverkühn, ani extrem de agitaţi, de activitate creatoare imensă — eşti tentat să spui monstruoasă — care, prin simpatie, antrenase până şi pe cei din jurul lui, ca într-un fel de vârtej, şi era imposibil să te sustragi impresiei că trăia o compensare, că era despăgubit pentru lipsa de fericire, pentru că nu-i fusese îngăduit să iubească. Eu spun doi ani, dar greşesc: numai o parte a fost de-ajuns, a doua jumătate a primului şi câteva luni din al doilea, pentru ca ultima sa operă, ultima şi, într-un sens oarecum istoric, o culme şi o încununare, să ajungă la maturitate: cantata simfonică *Lamentarea doctorului Faustus,* concepută, cum am mai spus, înainte de apariţia lui Nepomuk Schneidewein la Pfeiffering, şi ei vreau să-i dedic acum slabele mele puteri.

Înainte, să nu omit însă, de a arunca puţină lumină asupra stării personale a creatorului (în vârstă, la acea vreme, de patruzeci şi patru de ani), asupra înfăţişării, asupra felului său de viaţă, aşa cum se prezentau ele ochiului meu cercetător, totdeauna deosebit de atent. Primul lucru ce-mi vine sub condei, pomenit încă de mult în aceste file, e faptul că faţa lui, care semăna vizibil cu a mamei sale câtă vreme se purtase bărbierit, se schimbase de când lăsase să-i crească barbă, mai

mult un fel de barbişon brun cu şuviţe cărunte, mai des către bărbie, acoperindu-i, totuşi, şi obrajii, dar nici cioc nu-i puteai spune, pentru că la vârf era mai rar decât pe lături — iar de pe buza de sus îi atârna o mustăcioară firavă. Te împăcai cu această înfăţişare străină, născută din acoperirea parţială a trăsăturilor, pentru că, împreună cu tendinţa lui de a-şi purta capul înclinat pe umăr, barba conferea chipului său un aer de spiritualitate îndurerată, un aer de Cristos, aş spune. Expresia mi-era dragă oricum, şi-aveam sentimentul că-mi puteam permite această simpatie, cu-atât mai mult cu cât ea nu se referea în nici un caz la o slăbiciune, ci, dimpotrivă, se adresa unei energii excesive şi unei sănătăţi excepţionale, invulnerabile, după cum se fălea neîncetat prietenul meu. O făcea vorbind lent, uneori şovăitor, uşor monoton, fel de a vorbi constatat de curând la el, şi eram bucuros să-l interpretez ca un semn al preocupărilor creatoare, al unei dominări de sine lucide în mijlocul unui vârtej de inspiraţii. Mizeriile fizice, a căror victimă fusese atât de multă vreme, catarele intestinale, afecţiunile gâtului, chinuitoarele crize de migrenă, dispăruseră, acum era stăpân pe ziua lui, pe munca lui, el însuşi declara că sănătatea sa e perfectă, e splendidă, şi-n fiecare dimineaţă când se aşeza la lucru, îi puteai citi în ochi o energie de vizionar ce mă umplea de mândrie, dar îmi stârnea şi teama unor eventuale reacţiuni subite — o citeai în ochii lui, care înainte, cel mai adesea, erau pe jumătate acoperiţi de pleoapa de sus, dar acuma luminau larg-deschişi, aproape exagerat deschişi, încât deasupra irisului apărea o fâşie de alb. Asta ar fi putut avea darul de a mă alarma, cu-atât mai mult cu cât în privirea amplă se remarca o fixitate, sau mai curând o nemişcare, a cărei natură m-a nedumerit multă vreme, până când mi-am dat seama că se datora pupilelor, nu perfect rotunde ci puţin alungite, o formă de alungire neregulată şi ele nu-şi modificau deloc mărimea, ca şi cum ar fi rămas neinfluenţate de variaţiile în intensitate a luminii.

Vorbesc despre o fixitate întrucâtva secretă, lăuntrică, şi trebuia să fii un observator foarte scrupulos ca să o poţi percepe. O altă manifestare, mult mai evidentă, mai izbitoare, contrastantă — fusese remarcată şi de Jeannette Scheurl, şi, după o vizită la Adrian, mi-a atras atenţia asupra ei, în mod absolut inutil de altfel. Era vorba de obiceiul recent de a-şi mişca uneori, de pildă când cugeta, ochii încoace şi-ncolo, destul de mult, cum se zice, de a-i "juca", şi te-ai fi putut teme să nu-i sperie pe unii oameni. De aceea, chiar dacă mie mi-ar fi fost uşor, şi am impresia că într-adevăr mi-a fost uşor să pun asemenea excentricităţi pe seama activităţii sale, sub a cărei extraordinară tensiune se afla, mă simţeam totuşi mai liniştit prin faptul că în afară de mine nu -l vedea aproape nimeni — tocmai pentru că mă temeam că lumea s-ar putea speria. Renunţase, de fapt, la orice relaţii sociale şi la vizitele în oraş. Invitaţiile erau refuzate, la telefon, de fidela sa gazdă, sau rămâneau — se întâmpla şi asta — fără răspuns. Renunţase şi la scurtele vizite la München pentru cumpărături, aşa că cele făcute pentru jucăriile copilaşului decedat pot fi numite ultimele. Hainele pe care le purta înainte, când ieşea seara în oraş invitat sau la spectacole, stăteau agăţate în dulap, inutile, iar în casă se îmbrăca extrem de simplu — în nici un caz însă în halat, nu-i plăcea, nu-i plăcuse niciodată, nici chiar dimineaţa; doar noaptea se întâmpla să-l folosească, când cobora din pat şi şedea un ceas sau două în fotoliu. Dar purta un surtuc larg, un fel de suman, încheiat până-n gât, ca să n-aibă nevoie de cravată, şi, de asemenea, o pereche de pantaloni largi, necălcaţi, în carouri mici; iată îmbrăcămintea lui permanentă în această perioadă, şi aşa mergea şi în obişnuitele, indispensabilele plimbări pentru ca să-şi

aerisească plămânii. S-ar fi putut vorbi chiar despre neglijenţă în înfăţişarea exterioară, dacă o asemenea impresie n-ar fi fost interzisă de distincţia lui firească, de natură cerebrală.

Şi-ntr-adevăr, pentru cine să-şi fi dat el ostenealã? O vedea pe Jeannette Scheurl, parcurgeau împreună o anumită muzică din secolul al XVII-lea, adusă de ea (cred că o chacona de Jacopo Melani, extraordinară anticipare a unui pasaj din *Tristan), îl* vedea, din timp în timp, pe Rüdiger Schildknäpp, cel cu-aceeaşi culoare de ochi ca ai săi, care-l făcea să râdă, şi-atunci nu-mi puteam reţine reflecţia, tristă şi deşartă, că acum nu mai rămăseseră decât ochii de-aceeaşi culoare, deoarece dispăruseră şi cei negri, şi cei albaştri... Mă vedea, în fine, pe mine, când" veneam la el la sfârşit de săptămână — şi asta era tot. De altminteri erau puţine ceasurile când ar fi putut simţi nevoia să vadă pe cineva, pentru că, fără a excepta duminica (niciodată n-o "sfinţise"), lucra câte opt ore pe zi, cu o întrerupere după prânz, un repaus în întuneric, aşa că în timpul vizitelor mele la Pfeiffering, rămâneam destul de multă vreme singur. Dar nu-mi părea rău deloc! Eram aproape de el, aproape de opera lui iubită — iubire plină de durere şi fiori — şi se împlineşte un deceniu şi jumătate de când acest tezaur zace înmormântat, proscris, tăinuit, iar resurecţia lui nu poate veni decât prin distrugerile liberatoare ce le-ndurăm acum. Au fost ani în care noi, copiii temniţei, visam un imn al triumfului, *Fidelio,* Simfonia a noua, care să celebreze zorii eliberării Germaniei — a eliberării ei de către ea însăşi. Acum nu ni se mai poate potrivi decât un altul şi pe-acesta îl vom cânta din adâncul sufletului: lamentarea fiului iadului, omenească şi divină lamentare, izvorând din subiectiv, dar extinzându-se necontenit, cuprinzând întregul cosmos, cea mai înspăimântătoare lamentare ce-a fost vreodată cântată pe-acest pământ.

Lamentare, lamentare! Un *de profundis*[214] fără seamăn, dac-ar fi să las să vorbească zelul şi iubirea mea, şi cu toate acestea, din punctul de vedere al creaţiei, sub aspectul istoriei muzicii ca şi sub acel al desăvârşirii personale, nu este oare legată, opera asta, biruitor, total triumfător legată, de înfiorătorul dar al răsplatei şi al despăgubirii? Nu are ea semnificaţia acelei "străpungeri" despre care vorbeam între noi când discutam sau încercam să pătrundem destinul artei, starea ei, momentul ei, ori de câte ori dezbăteam o anumită problemă, o posibilitate paradoxală — reconstituirea, n-aş fi vrut să spun, dar o fac totuşi de dragul exactităţii: reconstrucţia expresiei, cea mai înaltă şi mai profundă sugerare a sentimentului, pe o treaptă de cerebralitate şi de rigoare formală ce trebuie să fie atinsă pentru ca această transmutare a răcelii calculatorii să devină realitate în armonie sufletească expresivă şi căldură omenească încrezătoare?

Îmbrac în întrebări ceea ce nu-i alta decât expunerea unei stări de fapt care îşi găseşte explicaţia atât în obiectul în sine cât şi în forma lui artistică. Lamentarea adică — şi aici cu o lamentare avem a face, cu o necontenită, inepuizabilă, la nesfârşit accentuată lamentare însoţită de acel dureros *ecce homo*[215] — lamentarea, zic, este însăşi expresia, s-ar putea spune cu curaj că orice expresie este în fond lamentare, întocmai ca muzica, pentru că muzica, îndată ce ajunge la conştiinţa de sine ca mijloc de expresie, la începutul istoriei sale moderne, devine lamentare, devine *lasciatemi morire*[216]*,* devine lamentarea Ariadnei şi cântecul de

---

[214] Din adâncuri *(lat)*; cuvintele de început ale Psalmului 130.

[215] Iată omul *(lac);* exclamaţie a lui Pilat din Pont când l-a arătat mulţimii pe Isus purtând coroana de spini.

[216] Lăsaţi-mă să mor *(it).*

durere al nimfelor cu ecoul pierzându-se uşor. Nu întâmplător cantata lui Faustus se leagă, stilistic, atât de puternic, învederat, de Monteverdi şi secolul al XVII-lea, a căror muzică — de asemeni, nu întâmplător — manifesta pentru efectul de ecou o predilecţie ce merge uneori până la manieră: ecoul, restituirea glasului omenesc sub formă de sunet natural, şi relevarea lui ca sunet natural este, în esenţă, o lamentare, e durerosul "Ah, da!" al naturii la adresa omului, tentativa lui de a-şi comunica solitudinea — precum şi invers, lamentarea nimfelor, la rândul ei, e înrudită cu ecoul. În cea din urmă creaţiune a lui Leverkühn, şi cea mai măreaţă, ecoul, artificiul acesta favorit al barocului, e utilizat deseori cu un indicibil efect de tristeţe.

O lamentare de proporţiile gigantice ale acesteia este, zic, necesarmente o operă expresivă, o operă de exprimare, şi prin aceasta o operă de eliberare, întocmai cum muzica primară, de care se leagă peste secole, voise să fie libertate de a se exprima. Numai că, la treapta de evoluţie atinsă de această operă, procesul dialectic se îndeplineşte prin trecerea de la constrângerea cea mai riguroasă la exprimarea liberă a sentimentelor, libertate născută din constrângere, proces infinit mai complicat, mai emoţionant, mai miraculos în logica lui decât în epoca madrigaliştilor. Aş vrea acum să-l întorc pe cititor la o convorbire a mea cu Adrian, la Büchel, e mult de atunci, în ziua nunţii surorii sale, cu prilejul unei plimbări la Kuhmulde, când, apăsat de durerile lui de cap, mi-a dezvoltat ideea sa despre "o construcţie riguroasă", derivată din felul cum melodia, şi armonia, ca în liedul *O, fată dragă, cât eşti de rea,* sunt determinate de transformările unui motiv fundamental compus din cinci note, o anagramă muzicală, h—e—a—e—es (şi—mi—la —mi—mi bemol). Mi-a permis să întrezăresc "pătratul magic" al unui stil, al unei tehnici ce dezvoltă, plecând de la elemente identice şi determinate, o multiplicitate extremă, şi în care nu există nimic netematic, nimic să nu se poată dovedi a fi variaţiuni ale unui veşnic "acelaşi". Acest stil, această tehnică, zicea, nu permite* nici o notă, nici măcar o singură notă, fără funcţiune motivică în ansamblul construcţiei — notă liberă nu mai există.

Dar, încercând să dau o imagine a oratoriului apocaliptic al lui Leverkühn, n-am sugerat oare o identitate de substanţă între puritate imaculată şi oroare, identitatea lăuntrică a corului angelic de copii cu hohotele infernale de râs? Cel ce bagă de seamă e cuprins de o spaimă mistică, pentru ca acolo este realizată o utopie formală de o inocenţă înfiorătoare, iar în cantata lui Faust aceasta devine generală, pătrunde opera în întregime şi, dacă mi-e îngăduit să mă exprim astfel, este mistuită cu totul de gândirea tematică. Acest uriaş "lamento" (durează o oră şi un sfert) este, incontestabil, lipsit de dinamism, de evenimente, de dramatism, seamănă cu cercurile concentrice produse de o piatră aruncată în apă, formându-se unul după altul, lărgindu-se, depărtându-se, fără dramă, veşnic aceleaşi. O lamentare gigantică, cu variaţiuni — înrudită ca atare, negativ, cu finalul Simfoniei a noua şi variaţiunile ei pe tema bucuriei — inele ce se lărgesc, fiecare trăgând fără încetare altul după sine, părţi, variaţiuni de mare amploare, corespunzând unităţilor de text sau capitolelor cărţii, nefiind, ele înşile, altceva decât serii de variaţiuni. Dar, ca temă, toate revin la o figură de sunete fundamentală, extrem de suplă, inspirată de un anumit pasaj din text.

Ne amintim că din cartea populară veche, cu povestea vieţii şi morţii marelui vrăjitor, Leverkühn luase unele capitole şi, prin câteva intervenţii curajoase, le adaptase, făcând din ele baza desfăşurării operei sale; acolo, doctorul Faustus, când vede isprăvindu-se nisipul din

clepsidră, îşi invită prietenii şi cunoscuţii mai apropiaţi, *"magistros, baccalaureos* şi alţi studenţi" în satul Rimlich, aproape de Wittenberg, îi ospătează din belşug ziua întreagă, mai bea şi seara cu ei un pahar de vin, un "Johannstrunk" cum se zice, şi apoi, într-o cuvântare plină de căinţă, dar rostită cu demnitate, le înfăţişează destinul său şi împlinirea lui, în al cărei prag se află. În această *Oratio Fausti ad studiosor*[217]*,* el îi roagă ca atunci când îi vor găsi trupul mort, sugrumat, să aibă îndurarea să-l înmormânteze, pentru că moare, spunea el, ca un creştin şi rău şi bun; bun, pe temeiul căinţei sale, şi pentru că el mai nădăjduieşte din toată inima la mântuirea sufletului său; rău, pentru că ştie că-l aşteaptă un sfârşit groaznic, că diavolul vrea să-i ia trupul şi că i-l va lua. Aceste cuvinte: "Pentru că mor ca un creştin şi rău şi bun" constituie tema generală a variaţiunilor. Dacă numeri silabele, sunt douăsprezece, şi sunt folosite toate cele douăsprezece sunete ale gamei cromatice, cu toate intervalele imaginabile. Muzical, tema e de mult prezentă, activă, chiar înainte de-a apărea la locul ei în text recitată de un grup coral reprezentând solistul — în *Faustus* nu există solist —, ia amploare în prima jumătate, apoi descreşte, în spiritul şi cu inflexiunea *lamento*-ului lui Monteverdi. Stă la baza a tot ce-i muzică — mai bine-zis: stă, aproape ca o cheie, îndărătul întregului, creând identitate în variaţia multiformă — identitate ce domină totul, de la corul angelic cristalin, până la hohotele infernale din *Apocalipsă,* devenită acum, aici, atotcuprinzătoare: o organizare formală riguroasă în ultimul grad, nemaiacceptând nimic netematic; în ea ordinea materialului e totală şi înăuntrul său ideea unei fugi apare ca o absurditate, tocmai pentru că nu mai există notă liberă. Acum însă slujeşte unui scop mai înalt, pentru că — o, minune, sarcasm profund diavolesc! — tocmai în virtutea purităţii formale, absolute, muzica îşi capătă libertatea în calitate de limbaj. Într-un anume sens, mai concret, şi sub aspectul materialităţii sunetelor, munca e încheiată încă înainte de a fi început compoziţia, şi aceasta poate acum să se desfăşoare nestingherită, adică se poate consacra exprimării, degajată astfel, ridicată deasupra elementului structural sau într-o comuniune lăuntrică intimă cu rigoarea constructivă cea mai absolută, dar, oricum, recuperată. În materialul în prealabil organizat, creatorul *Lamentării lui Faustus* se poate lăsa fără grijă, în voie, subiectivismului, nestingherit de construcţia gata ridicată şi, astfel, această operă, tehniceşte cea mai riguroasă, calculată până la ultima limită, este, în acelaşi timp, pur expresivă. Întoarcerea la Monteverdi şi la stilul vremii lui înseamnă tocmai ceea ce eu numisem "reconstrucţia expresiei" — a expresiei în apariţia ei primă şi originară a expresiei ca lamentare.

Sunt întrebuinţate, exploatate acum toate mijloacele de exprimare ale unei epoci de emancipare, între ele şi efectul de ecou, de curând amintit — adecvat în special unei opere bazate în întregime pe principiul variaţiunilor şi deci, într-o mare măsură, autonomă, întrucât fiecare transformare este implicit ecoul formei precedente. Nu lipsesc nici continuările cu caracter de ecou, repetarea în prelungire, pe un plan superior, a frazei finale a temei. Apar uşoare reminiscenţe din accentele lamentării orfeice, înfrăţindu-i pe Faust şi pe Orfeu, amândoi vrăjitori în imperiul umbrelor, de pildă episodul când Faust o cheamă pe Elena la el, şi ea îi va naşte un fiu. Aluzii, în ton şi în spirit de madrigal, mişună cu sutele, şi o întreagă mişcare, cuvântarea rostită în faţa prietenilor la cina ultimei nopţi, e scrisă în formă strictă de madrigal.

Sunt folosite, tocmai în sens de sinteză, momente muzicale cu cele

---

[217] Cuvântarea lui Faustus către studenţi *(lat).*

mai mari posibilităţi de expresie ce-ar putea fi imaginate: nu ca o imitare mecanică şi un regres, se-nţelege, ci ca o perfect conştientă putere de stăpânire a tuturor modalităţilor de expresie decantate în toată istoria muzicii, şi care aici, într-un fel de proces de distilare alchimistă, se precipită, se cristalizează în prototipuri de semnificaţii emoţionale. Iată, de pildă, oftatul pornit din adânc la cuvinte precum: "Vai, Faust, inimă de cutezător nemernic, vai, vai, raţiune, înfumurare, neastâmpăr, voinţă dezlănţuită..." sau multiplele întreruperi, chiar dacă folosite numai ca procedeu ritmic, cromatismul melodic, tăcerea generală, grea de spaimă, înaintea unui început de frază, repetări, ca în acel *lasciatemi,* extinderea silabelor, intervale coborând abrupt, declamaţii descrescând — cu uriaşe efecte de contrast, ca intrarea tragică a corului *a capella* care are maximum de forţă după coborârea lui Faust în infern, piesă orchestrală în forma de muzică pentru *grand-ballet* şi un galop de o fantastică multiplicitate ritmică — o copleşitoare explozie de lamentări după o infernală orgie de veselie.

Ideea aceasta extravagantă de a face din coborârea silnică a lui Faust în infern un dans *furioso* e totuşi ceea ce aminteşte cel mai mult de spiritul dominant din *Apocalipsis cumfiguris* — şi, în afară de ea, poate şi oribilul nu ezit să spun chiar cinicul scherzo coral în care "Necuratul îl tot împunge pe multmâhnitul Faust cu glume de batjocură şi zicători ciudate", — acele înspăimântătoare cuvinte: *"Ci* taci şi-ndură, te fereşte şi le rabdă, de-a ta nenorocire nu om să-nvinuieşti; e prea târziu, în Domnul tu nu te mai încrede, ci-n ziua-ntreagă ceasuri doar rele vei avea!" Altminteri însă, opera finală a lui Leverkühn are puţine lucruri comune cu cea scrisă la treizeci de ani. Stilul ei e mai pur, tonalitatea generală e mai sumbră, lipsită de parodie, nimic conservator în revenirile la trecut, e mai blândă, mai melodică, mai mult contrapunct decât polifonie — şi cu asta vreau să spun că, în independenţa lor, vocile secundare ţin mai mult seama de vocea principală, evoluând adesea în vaste arcuri melodice al căror sâmbure, nucleul central, e tocmai acel dodecafonic. "Pentru că mor ca un creştin şi rău şi bun." De mult am spus, în aceste pagini ca şi în *Faustus* literele simbolice, figura Hetaera-Esmeralda, acel h—e—a—e—es, domină Frecvent melodia şi armonia, şi-anume peste tot unde e vorba de angajament solemn, de făgăduinţă, de pactul sângelui.

Ce deosebeşte cantata lui Faust de *Apocalipsă* sunt, mai ales, marile sale interludii orchestrale, uneori exprimând atitudinea operei fata de obiectul ei numai în linii generale, aluziv, ca un fel de "Aşa stau lucrurile", alteori însă, ca în înfiorătoarea muzică de balet a coborârii în infern, constituind fragmente de acţiune. Instrumentaţia acestui dans al groazei foloseşte numai suflători şi un acompaniament persistent care, compus din două harfe, clavecin, pian, celestă, glockenspiel şi instrumente de percuţie, străbate ca un fel de continuo, aproape fără întrerupere, întreaga operă. Unele piese corale au numai acest unic acompaniament. Altora li se adaugă suflători, altora instrumente de coarde, precum altele, iarăşi, se bucură de un acompaniament complet de orchestră. Pur orchestral, e finalul: o parte de adagio simfonic în care, după galopul infernal, corul lamentărilor îşi face o intrare puternică pentru ca apoi să se piardă cu încetul — este drumul invers parcurs de oda bucuriei, negativul congenial al acestei treceri a simfoniei în jubilare vocală, este revocarea...

Sărmanul meu, marele meu prieten! De câte ori nu m-am gândit, citindu-i opera postumă, opera sfârşitului său, anticiparea profetică a atâtor sfârşituri, de câte ori nu m-am gândit, zic, la vorba îndurerată rostită către mine la moartea copilului: Nu trebuia să fie, bunătate,

bucurie, speranţă, toate astea nu trebuiau să fie, astea nu erau îngăduite, nu trebuiau îngăduite! Ca o prescripţie aproape, ca o indicaţie muzicală, acest "Ah, nu trebuie să fie!" domină mişcările corale şi instrumentele din *Lamentarea doctorului Faustus,* pătrunde în fiecare măsură, în fiecare notă a acestei "Ode a durerii!" Nici vorbă c-a fost scrisă cu ochii pe A Noua a lui Beethoven, să-i fie pereche, în cel mai melancolic înţeles al cuvântu-lui. Dar nu numai că-i ia forma şi i-o răstălmăceşte — şi asta nu o singură dată —, că i-o îmbracă în negaţie, dă negativitate însăşi religiei — fără să pot spune cu asta că o neagă. O opera care vorbeşte despre ispită, despre apostazie, despre damnaţie, ce poate fi ea altceva decât o operă religioasă! Vreau să spun că aici văd o răstălmăcire, o întoarcere pe dos a înţelesului, brutală şi trufaşă, cum găsesc de pildă că este* "rugămintea amicală" făcută de doctorul Faustus prietenilor săi în ceasul din urmă, să aibă bunătatea să se ducă la culcare, să doarmă în pace, şi să nu se sinchisească de nimic. E greu, în cadrul cantatei, să nu recunoşti în această invitaţie, inversarea conştientă, voită, a lui "Vegheaţi cu mine! de la Ghetsemani. Şi de asemenea, acel "Johannestrunk", paharul de vin, ciocnit, seara, de cel ce-şi dă sufletul, cu prietenii săi, are o amprentă perfect rituală, este o altă cină de taină. Dar, legate de toate astea, e şi o răsturnare a ideii de ispită, concretizată în faptul că Faustus respinge gândul mântuirii ca fiind ispită — nu numai din fidelitate formală faţă de pact şi pentru că e "prea târziu", ci pentru că dispreţuieşte din tot sufletul caracterul pozitiv al lumii pentru care ar urma să fie mântuit, minciuna pietăţii ei. Lucrul acesta devine mult mai clar, este scos în relief mult mai viguros în scena cu bătrânul medic şi vecin cumsecade, care-l invită pe Faustus la el pentru o pioasă tentativă de convertire: în cantată, el apare intenţionat şi categoric conturat ca un personaj-ispită. La fel de clar este sugerată şi ispitirea lui Isus de către Satana, la fel de clar acel "în lături!", acel "Nu", mândru şi disperat, opus conformismului religios burghez, fals şi lânced.

Dar se cuvine să ne gândim şi la o altă, o ultimă, într-adevăr ultimă, idee răstălmăcită, să ne gândim profund la o răsturnare, la sfârşitul acestei opere de infinită lamentare, vorbind, blând ca o adiere, mai presus de raţiune, sentimentelor, cu-acea elocvenţă nerostită de care numai muzica-i în stare. Mă refer la partea orchestrală finală a cantatei, când corul se pierde cu încetul, ca o lamentare a lui Dumnezeu văzând cum i se prăbuşeşte în abis creaţiu-nea, un îngrijorat "Nu asta am vrut eu! Ăl rostit de Creator cu durere. Aici, către sfârşit, sunt atinse, după părerea mea, culmile extreme ale tristeţii, aici îşi găseşte expresia disperarea supremă, şi — n-am s-o spun, ar însemna să jignesc intransigenţa operei, durerea ei iremediabilă, dacă aş insinua că există un singur sunet oferind o consolare , alta decât aceea a expresiei în sine, a permisiunii de exprimare — într-un cuvânt, că s-ar fi dat făpturii glas să-şi poată mărturisi durerea. Nu, acest sumbru poem al sunetelor nu admite, până la ultima notă, nici o consolare, nici o împăcare, nici o transfigurare. Ce-ar fi dacă alături de paradoxul artistic, construcţia riguroasă generând expresia — expresia ca o lamentare — am admite, în paralel, paradoxul religios, impietatea cea mai profundă ger-minând speranţă, fie chiar ca o uşoară întrebare, şuşotită? Ar fi speranţă dincolo de deznădejde, transcendenţa disperării — mi trădare, ci minunea depăşind credinţa. Ascultaţi finalul, ascultaţi-l o dată cu mine: Un grup de instrumente se stinge după altul, iar tot ce mai dăinuie când opera se sfârşeşte e un sol înalt al unui violoncel, ultimul cuvânt, ultimul sunet plutind, stingându-se lent într-un pianissimo ţinut. Apoi, nimic — tăcere şi noapte. Iar sunetul acela, vibrând, planând în

tăcere — nu mai există, dar spiritul îl mai percepe încă — expirarea îndolierii nu mai e aceeaşi, şi-a schimbat înţelesul, licăreşte ca o lumină în noapte.

XLVII

"Vegheaţi cu mine!" — Adrian putea foarte bine, în cantata lui, să întoarcă strigătul de agonie umană şi divină într-unui de mândrie virilă şi solitară, în acel "Dormiţi în pace şi nu vă sinchisiţi!" al lui Faustus al său — omenescul tot rămâne, năzuinţa aceea instinctivă, dacă nu după ajutor, măcar după o prezenţă omenească alăturea, rugămintea: "Nu mă părăsiţi! Rămâneţi în jurul meu când îmi va bate ceasul!

De aceea, când anul 1930 ajunsese aproape la jumătate, în luna mai, Leverkühn invită la el la Pfeiffering, pe diferite căi, o întreagă societate, toţi prietenii şi cunoscuţii şi chiar şi pe unii mai puţin cunoscuţi, sau deloc, o mulţime de lume, cam vreo treizeci: pe unii prin scrisori, pe alţii prin mine, iar unii invitaţi erau la rândul lor rugaţi să transmită invitaţia şi altora, precum au fost şi unii care, din pură curiozitate, s-au invitat singuri, adică m-au rugat pe mine sau pe vreun alt intim al cercului, să le procurăm o invitaţie. Pentru că în scrisorile sale Adrian spusese că doreşte să dea, unui grup de prieteni binevoitori, o imagine â operei sale coral-simfonice pe care tocmai o terminase, executându-le la pian câteva fragmente caracteristice; de aceea dovedeau interes şi unele persoane a căror invitare nu fusese prevăzută, ca de pildă soprana dramatică Tania Orlanda şi tenorul Kjoejelund, admişi cu ajutorul soţilor Schlagänhaufen, sau editorul Radbruch cu soţia veniţi la remorca lui Schildknäpp. De altfel, Adrian îl invitase printr-o scrisoare scrisă cu propria lui mână şi pe Baptist Spengler, cu toate că el — Adrian ar fi trebuit s-o ştie — de vreo lună şi jumătate nu mai era printre cei vii. Bărbatul acesta, plin de spirit, nu trecut de patruzeci şi cinci de ani, murise de inimă.

În ce mă priveşte, mărturisesc, toată socoteala asta nu-mi era pe plac. De ce, e greu de spus. Gestul lui de a chema un număr mare de oameni, în majoritate destul de străini, atât sufleteşte cât şi din punct de vedere social, la locul refugiului său, în scopul de a-i iniţia în cea mai intimă dintre operele sale, nu i se potrivea în fond deloc; îmi displăcea nu atât gestul în sine, cât pentru că îmi apărea ca un procedeu ce-i era străin — dar mă indispunea şi intenţia ca atare. Oricare va fi fost motivul — şi cred că l-am indicat, acest motiv — mă simţeam mai bine când îl ştiam singur în refugiul său, în grija numai a gazdelor sale, făpturi omenoase, arătându-i un respect plin de afecţiune, şi a noastră a câtorva, Schildknäpp, scumpa noastră Jeannette, adoratoarele lui, Rosenstiel şi Nackedey, şi eu — decât să ştiu ochii unei adunături amestecate, nedeprinsă cu el, îndreptaţi asupra lui, dezvăţat, la rândul său, şi el de lume. Dar ce alta aveam de ales decât să ofer o mână de ajutor la ceea ce se apucase să facă, şi făcuse chiar, destul de mult singur, să urmez adică instrucţiunile lui şi să dau telefoanele necesare? Nu s-a eschivat nimeni; dimpotrivă, cum am mai spus, s-au ivit doar cereri suplimentare de invitaţii.

Nu numai că toată socoteala asta nu-mi făcea plăcere: vreau să merg cu mărturisirea mai departe şi să pun pe hârtie că avusesem chiar intenţia de a mă ţine deoparte. Dar i se opunea, acestei intenţii, un simţ al datoriei, o nelinişte, sentimentul că, vrând-nevrând, trebuia neapărat să fiu de faţă, să supraveghez totul. Aşa că în după-amiaza aceea de sâmbătă m-am dus cu Hélène la München, de unde am luat personalul

de Waldshut-Garmisch. În acelaşi compartiment cu noi mai erau Schildknäpp, Jeannette Scheurl şi Kunigunde Rosenstiel. În celelalte vagoane erau răspândiţi restul invitaţilor, cu excepţia soţilor Schlaginhaufen, bătrânul rentier cu accent şvăbesc şi soţia sa născută von Plausig, împreună cu prietenii lor cântăreţii, folosind pentru călătorie automobilul. Acesta, ajuns la Pfeiffering înaintea noastră, a fost foarte util, făcând naveta între gară şi ferma Schweigestill ca să transporte în grupuri pe acei dintre invitaţi ce nu agreau să meargă pe jos — timpul menţinându-se frumos, cu toate că la orizont ameninţa o furtună care îşi rostogolea înfundat tunetele. Căci pentru transportul de la gară acasă nu fusese prevăzut nimic — Else Schweigestill, pe care Hélène şi cu mine ne-am dus s-o vedem în bucătărie unde pregătea de zor, ajutată de Clementine, o gustare pentru toată această omenire, cafea, felii de pâine cu unt şi suc de mere rece, ne spuse consternată că Adrian n-o prevenise nici măcar cu un singur cuvânt despre această invazie.

Între timp afară, în faţa coteţului, cu lanţul zdrăngănind, bătrânul Suso sau Kaschperl nu mai contenea cu lătratul lui furios şi s-a liniştit de-abia după ce a sosit şi ultimul oaspe şi toată lumea s-a adunat în odaia cu Victoria de la Samothrake, în care servitoarea şi argatul mai aduseseră scaune din odaia gazdelor şi chiar de prin dormitoarele de sus. În afară de cei pomeniţi, mai amintesc la întâmplare şi din memorie pe Bullinger cel bogat, pe pictorul Leo Zink (în fond nici Adrian, nici eu, nu-l puteam suferi, dar fusese invitat împreună cu răposatul Spengler), pe Helmut Institoris, acum un fel de văduv, pe doctorul Kranich, cel cu vorbirea clară şi apăsată, pe doamna Binder-Maiorescu, pe Knoterich, pe portretistul Nottebohm, cel cu obrajii supţi şi glumele ieftine, împreună cu soţia, aduşi de Institoris. La aceştia se mai adăugau Sixtus Itridwiss şi cei din cercul lui, adică paleontologul doctor Unruhe, profesorii Vogler şi Holzschuher, poetul Daniel Zur Hohe cu haina neagră încheiată până la gât şi, spre necazul meu, cârcotaşul palavragiu Chaim Breisacher. Elementul muzical profesionist era reprezentat de cântăreţii de operă şi de Ferdinand Edschmidt, dirijorul orchestrei Zaprenstosser. Spre totala mea surprindere, şi desigur nu numai a mea, şi-a făcut apariţia şi baronul Gleichen-Russwurm care, după câte ştiam eu, de la povestea cu şoarecele, se arăta pentru prima oară în societate, alături de soţia sa, o austriacă planturoasă, dar elegantă! Am aflat mai târziu că Adrian îi trimisese invitaţia la castel cu opt zile înainte şi probabil că descendentul lui Schiller fusese destul de bucuros de prilejul de a reînnoda relaţiile mondene, după ce fusese compromis într-un mod atât de fantastic.

Ei, toată lumea asta, cam vreo treizeci de persoane, cum spuneam, stătea deocamdată în odaia mare ţărănească, în

plină aşteptare, făcând prezentările de rigoare şi întrebându-se unii pe alţii roşi de curiozitate. Îl vedeam pe Rüdiger Schildknäpp, în eternul lui costum de sport, înconjurat de femei, de faţă în număr mare. Auzeam vocile sonore şi agreabile ale cântăreţilor de operă, vorbirea astmatică şi clar pronunţată a lui Kranich, fanfaronadele lui Bullinger, asigurarea lui Kridwiss că această reuniune şi promisiunile ei au o "impohrtantă enoohrmă!", iar Zurtiohe îl aproba tropăind cu talpa in pardoseală, repetând ca un maniac "O da, desigur, s-ar putea spune!". Baroana Gleichen umbla de colo până colo în căutare de compătimire pentru încurcătura nenorocită care-i lovise, pe soţul ei şi pe ea. "Ştiţi şi dumneavoastră, nu, *ennui*[218]-ul pe care l-am avut...", zicea ea când ici

[218] Necazul *(fr.).*

când colo. Încă de la început făcusem constatarea că mulţi nici nu-l observaseră pe Adrian, aflat de-o bună bucată de vreme în odaie, şi din felul cum evoluau discuţiile se vedea că-l aşteptau, că pur şi simplu nu-l recunoscuseră. Şedea la masa grea, ovală, la care şezusem pe vremuri cu Paul Fitelberg, cu spatele la fereastră, îmbrăcat ca în toate zilele. Mai mulţi dintre invitaţi mă întrebară cine era domnul de colo, şi fa răspunsul meu la început uluit, exclamau un "Ah, da e ca şi cum li s-ar fi deschis deodată ochii, după care se grăbeau să se ducă să-l salute pe amfitrion. Cât de mult trebuia să se fi schimbat chiar sub ochii mei, ca să se poată petrece una ca asta! Contribuia mult, desigur, şi barbişonul, şi asta le şi spuneam celor cărora nu le venea să creadă c-ar fi el. Ungă scaunul lui stătuse o vreme, dreaptă şi nemişcată ca o santinelă, lânoasa Rosenstiel, şi acesta era motivul pentru care Meta Nackedey se ascunsese în colţul cel mai îndepărtat al odăii. Kunigunde avu însă loialitatea de a părăsi după un răstimp locul, pentru ca să-l vadă imediat ocupat de celălalt suflet aflat in adorare. Pe pupitrul pianului, lângă perete, sta deschisă partitura *Lamentarea doctorului Faustus.*

Cum nici când vorbeam cu unul sau altul dintre musafiri nu-mi luam ochii de la Adrian, nu mi-a scăpat semnul din cap şi sprâncene însemnând să poftesc invitaţii să-şi ia locurile. M-am supus fără întârziere, pe cei din apropierea mea rugându-i direct, pe cei mai îndepărtaţi îndemnându-i prin semne şi am mers chiar până la a bate din palme, să se facă linişte şi să le spun ca doctorul Leverkühn dorea să-şi înceapă expunerea. Omul simte când păleşte: o anume împietrire, o îngheţare a trăsăturilor iţi permite să-ţi dai seama, şi-apoi picăturile de sudoare ce-ţi apar pe frunte sunt şi ele reci ca gheaţa. Băteam din palme fără putere, şovăind, mâinile îmi tremurau cum îmi tremură şi-acum când mă pregătesc să aştern pe hârtie amintirea insuportabilă.

Asistenţa se supuse cu destulă promptitudine. Se făcu linişte şi ordine foarte repede. La masă, alături de Adrian, se nimeriră bătrânii Schlaginhaufen, apoi Jeannette Scheurl, Schildknäpp, soţia mea şi cu mine. Ceilalţi erau răspândiţi prin odaie, nu intr-o ordine anumită, ci aşezaţi care pe unde apucase, pe scaune de lemn rustice pictate, pe fotolii capitonate, pe canapea, iar câţiva domni stăteau n picioare rezemaţi de perete. Adrian nu lăsa încă impresia că ar avea de gând să împlinească dorinţa tuturor, chiar şi a mea, şi să se aşeze la pian pentru a ne cânta. Şedea, cu mâinile împreunate, cu capul plecat puţin într-o parte, cu privirea aţintită înainte, numai puţin ridicată în sus şi, în liniştea desăvârşită aşternută acum, cu vocea lui monocordă şi chiar puţin şovăitoare cum o constatasem în vremea din urmă, se adresă adunării cu un fel de cuvânt de bun sosit, cum avusesem la început impresia, şi, la început chiar asta a fost. Îmi vine greu să adaug că în această cuvântare făcu de mai multe ori greşeli de vorbire şi — pentru mine era un chin, îmi înfigeam unghiile în podul palmei — când încerca să se corecteze avea un nou lapsus, aşa că mai târziu nu le mai lua în seamă, trecându-le cu vederea. De altfel n-ar fi trebuit să mă necăjesc prea tare din cauza expresiilor lui cu tot felul de abateri de la reguli, pentru că lui îi plăcuse totdeauna să le folosească, nu numai în vorbire, ci şi în scris, le lua dintr-o germană mai veche, cu lipsurile, cu felul ei de a lăsa construcţiile de frază neîncheiate, deprindere discutabilă, dar explicabilă, pentru că, la urma urmei, cât e de când limba noastră a ieşit din barbarie şi a introdus o oarecare ordine în gramatică şi ortografie?!

A început cu glasul foarte scăzut, murmurând, aşa că numai prea puţini îi înţelegeau spusele, dar nici nu se sinchiseau, sau poate le luau drept o glumă, pentru că vorbele sunau cam astfel:

— Cinstite feţe, fraţi şi surori ce-mi sunteţi deosebit de dragi.

După aceea a tăcut o vreme, parcă s-ar fi gândit ţinându-şi obrazul rezemat în mână şi cotul pe masă. Ce a urmat a fost de asemenea primit ca 6 predoslovie hazoasă îmbiind la veselie şi, cu toate că imobilitatea trăsăturilor, oboseala din privire şi paloarea lui tăgăduiau o asemenea eventualitate, odaia fu din nou străbătută de râsete amabile, pufniri pe nas sau chicoteli de-ale cucoanelor.

— În primul rând, ţin să-mi arăt vouă mulţumirea pentru favoarea şi prietenia, necuvenite mie, pe care vrut-aţi să mi-o mărturisiţi călcându-mi pragul, venind care cu piciorul, care în caretă, că eu din singurătatea acestei viziuni scrisu-v-am sau chematu-v-am, poftitu-v-am prin gura celui din inimă credincios *famulus*[219] şi prieten deosebit, ce ştie de tinereţe a-mi aminti şi de mersul nostru la şcoală pentru că împreună am studiat la Halle, dar despre asta şi despre cum trufia şi alte orori s-au strecurat în acele studii, vorbi-voi mai departe în homelia mea.

La aceste cuvinte mulţi priviră surâzând spre mine; de emoţie nu puteam zâmbi; nu era în firea scumpului meu prieten să-şi amintească de mine cu atâta duioşie. Dar tocmai faptul că ochii mi se umeziseră îi făcu pe cei mai mulţi să râdă din nou, şi îmi amintesc plin de silă cum Leo Zinle şi-a suflat zgomotos într-o batistă nasul lui mare şi mult zeflemisit, caricaturizând vădita mea emoţie, ceea ce a stârnit alte câteva râsete. Adrian părea să nu fi băgat de seamă.

— Nevoit sunt înainte de toate, continuă el, să-mi cer iertale (se corectă, spunând "iertare", dar apoi din nou pronunţă "iertale") şi să vă rog a nu ne lua în nume de rău dacă Prestigiar, canele nostru, căruia i se zice Suso, numele lui adevărat fiind totuşi Prestigiar, a făcut atât grozav tărăboi şi în urechile voastre diavoleşte lătrat-a şi-a chelălăit, când voi, de dragul meu, atâta multă osteneala şi supărare v-aţi făcut. Ar îi trebuit să înmânăm, fiecăruia dintre domniile voastre, câte un fluier-ultraacut, pe care numai câinele să-l poată auzi, şi pe care el de departe încă l-ar fi înţeles şi-ar fi ştiut că vin aici numai buni prieteni, poftiţi şi rugaţi, s-asculte cu bucurie ce-am înfăptuit eu sub paza lui şi cum am dus-o în toţi anii aceştia mulţi.

Din câteva părţi se auzi râs politicos când a pomenit despre fluier, chiar dacă suna mai ciudat. Dar Adrian urmă, spunând:

— Vreau acum să vă fac o rugă, prietenească şi creştinească, homelia mea să nu mi-o primiţi şi interpretaţi cu răutate, ci să mi-o înţelegeţi numai spre bine, pentru că eu am în mine dorinţa sinceră să vă fac, vouă, cei buni şi nevinovaţi, şi dacă nu fără păcate, cu păcate doar obişnuite şi de iertat, pentru care vă dispreţuiesc din inimă, dar tot din inimă vă pizmuiesc, să vă fac, zic, o mărturisire de la om la om ca unul căruia-i stă clepsidra-n faţa ochilor, trebuind să mă aştept, când şi ultimul grăunte de nisip se va fi strecurat prin strunga timpului, să vină să mă ia El, cel cu care m-am legat, plătind atât de scump şi iscălind cu sângele meu, al lui să fiu, cu trup şi suflet, şi pradă să-i rămân când în clepsidră nisipul se va fi scurs şi timpul — marfa lui — se va fi isprăvit.

Iar se auzi, pe ici pe colo, câte un râs fornăit, dar şi câte un plescăit de limbă pe cerul gurii, o dată cu clătinări din cap a dezaprobare, ca o lipsă de tact, şi unii începură s-arunce priviri sumbre, cercetătoare.

— Aflaţi, aşadară, voi prieteni buni şi pioşi, zise cel de la masă, voi ce cu păcatele voastre mărunte vă bizuiţi în linişte pe mila şi îndurarea lui Dunezeu (se corectă şi zise "Dumnezeu" însă reveni la cealaltă formă) ceea ce eu de atâta vreme am ascuns în mine, dar voi da la

---

[219] Ucenic *(lat).*

lumină acum: că de la douăzeci şi unu de ani încă, m-am împreunat cu Satana, cu ştiinţa primejdiei, cu bine-chibzuit curaj, din trufie şi cutezanţă , pentru că voiam s-ajung la faimă pe lumea asta; m-am legat şi m-am făgăduit lui; aşa că tot ceea ce în răstimpul de douăzeci şi patru de ani am dat din mine şi ceea ce oamenii pe bună dreptate au privit cu neîncredere, numai cu ajutorul Lui s-a înfăptuit, e opera diavolului, pritocită de îngerul veninului. Pentru că m-am gândit bine: Cine vrea să mănânce nuca, trebuie să-i sfarme coaja şi astăzi trebuie să-l cinstească cineva pe diavol, pentru că la mare zidire, la mare operă, nimeni alt nu te poate ajuta decât El!

În odaie domneau o linişte şi o tensiune penibile. Erau puţini cei ce mai ascultau liniştiţi, pe îndelete; în schimb, vedeai pe mulţi cu sprâncenele ridicate, cu feţe pe care puteai citi: Dar ce-nseamnă toate astea? Unde vrea s-ajungă? Dac-ar fi surâs o dată, dac-ar fi clipit din ochi să dea cuvintelor sale aerul unei mistificări artistice, s-ar mai fi putut repara lucrurile, măcar pe jumătate. Dar nimic. Şedea locului, palid, grav. Unii îndreptară priviri întrebătoare spre mine, neştiind ce trebuiau să înţeleagă din toate astea şi ce-aveam eu de spus; poate c-ar fi trebuit să intervin, să dizolv adunarea — dar cu ce pretext? Toate ar fi fost umilitoare, ar fi însemnat trădarea, jertfirea lui, şi simţeam că trebuie să las lucrurile să-şi urmeze drumul m speranţa că va începe curând să cânte câte ceva din opera sa, să ne dea note în locul vorbelor. Niciodată n-am simţit mai puternic avantajul pe care-l are, în faţa cuvântului explicit, muzica — ea spune totul fără să spună nimic; ba chiar lipsa de răspundere a artei în general, o proteguire în fond; în comparaţie cu goliciunea şi cruditatea mărturisirii directe. Dar nu numai că a întrerupe această spovedanie era împotriva sentimentului meu de respect, ci simţeam din tot sufletul nevoia să-l ascult chiar dacă printre cei care auzeau împreună cu mine prea puţini o meritau. "Ţineţi-vă bine, ascultaţi, le spuneam în gând celorlalţi, pentru că doar ca pe semenii lui v-a poftit!" După un răstimp de gândire, prietenul începu iar:
— Să nu credeţi, iubiţi fraţi şi surori, că pentru făgăduinţă şi pentru pecetluirea legământului a fost nevoie de-d răspântie de drumuri în pădure, de mult ocol şi de invocări impure; chiar şi sfântul Toma ne învaţă că pentru prăbuşire nu-i nevoie de cuvinte ca să invoci, ci-i de ajuns un simplu fapt, chiar fără a rosti formule de supunere. Pentru că n-a fost decât un fluture, o gâză bălţată, *Hetaera Esmeralda,* ea m-a vrăjit, printr-o simplă atingere, vrăjitoare albă ca laptele, şi m-am dus după ea în umbra frunzişului, în amurg, umbră căreia îi e dragă goliciunea-i străvezie, şi-acolo am prins-o, petală de floare purtată-n zbor pe-o adiere, am prins-o şi ne-am drăgostit, nesocotind fereala ei — aşa s-a întâmplat. Pentru că, aşa cum m-a fermecat şi m-a vrăjit şi mi-a iertat în iubire — aşa am fost iniţiat şi aşa a fost legat legământul.

Am tresărit, pentru că din public a răzbit o voce — a poetului Daniel Zur Hohe, în haina lui de pastor, dând din picior şi bocănind, rostind sentenţios:

— E frumos. E plin de frumuseţe. Foarte bine, foarte bine, da ,da, se poate spune!

Câţiva au sâsâit. Şi eu m-am întors, nemulţumit către el, cu toate că în taină îi eram recunoscător pentru vorbele sale. Erau destul de stupide, e-adevărat, dar deplasau cele auzite, le punea sub un alt punct de vedere, anume sub cel estetic, care, oricât ar fi fost de nelalocul lui şi oricât m-ar fi iritat, crea, îmi crea chiar mie, un oarecare sentiment de liniştire. Am avut un moment impresia că printre cei prezenţi ar fi circulat un "ah!", ca un fel de uşurare, şi o cucoană, doamna Radbruch, soţia editorului, s-a simţit încurajată de cuvintele lui Zur Hohe să

exclame:

— Ai zice că asculţi poezie.

Nu s-a zis multă vreme; oricât de oportun oferită, interpretarea estetică nu putea rezista, n-avea nimic comun cu bazaconiile prăpăstioase ale poetului Zur Hohe despre obedienţă, violenţă, sânge şi jefuirea omenirii; aici era gravitate sobră, rece, cruntă, era adevărul, spovedania unui om în culmea disperării, care-şi chemase semenii s-o asculte — gest, oricum, de încredere fantastică, pentru că semenii nu-s sortiţi şi nici făcuţi să primească atari adevăruri altfel decât cu o rece oroare şi, când nu s-a mai putut crede că poate fi vorba de o ficţiune poetică, să rostească apoi o sentinţă unanimă.

N-aveai deloc impresia că întreruperile răzbiseră până la amfitrionul nostru. Felul cum rămânea pe gânduri când se întâmpla să se oprească din homelia lui, arăta că e vădit inaccesibil la ele.

— Remarcaţi numai, osebit de respectaţi şi dragi prieteni, reluă el firul, că aveţi în faţa voastră un om părăsit de Dumnezeu, un deznădăjduit, al cărui cadavru nu-i sortit să zacă într-un loc sfinţit, alături de creştini morţi în credinţă, ci zvârlit în groapa de stârvuri, alături de hoituri de vite." Pe năsălie, vă spun vouă dinainte, îl veţi găsi totdeauna cu faţa-n jos, şi de l-aţi răsuci de zece ori, tot sucit îl veţi găsi. Pentru că, mult înainte de a fi mângâiat fluturele otrăvit, sufletul meu, în mândria şi trufia lui, apucase pe drumul către Satana, şi am urmat ce-mi era scris, deoarece din tinereţe năzuiam către el, şi omul, trebuie să ştiţi, e făcut, e predestinat pentru fericire sau pentru infern, iar eu pentru infern am fost născut. De aceea mi-am hrănit aroganţa cu zahăr studiind teologia la Halle, la şcoli înalte, dar nu de dragul Domnului, ci din pricina Celuilalt, şi învăţătura mea în ale dumnezeirii era începutul legământului, era un pas mascat, nu spre cele sfinte ci spre marele *religiosus.* Iar cine vrea să se ducă la diavol nu se lasă nici împiedicat, nici oprit, şi n-a fost decât un pas de făcut, de la facultatea celor divine până dincolo, la Leipzig şi la muzică, căreia m-am consacrat cu totul şi cu totul, *cufiguris, characteribus, formis conjurationum* şi cum s-ar mai fi chemând incantaţiile şi celelalte vrăji.

Şi-aşa, inima mea disperată mi-a jucat festa. Aveam minte isteaţă şi daruri primite de sus, ce le-aş fi putut folosi cu cinste ş i modestie, dar simţeam prea bine: Trăim o vreme în care cu cinste şi credinţă soră nu poţi dura o operă mare, nu mai poţi face arta fără sprijinul diavolului şi fără să-ţi pâlpâie focul iadului sub cazan... Da, şi iarăşi da, scumpii mei, că arta s-a împotmolit, c-a ajuns povară şi că ea însăşi se huleşte, că toate astea prea sunt greu de dus şi că bietul om, făptură a lui Dumnezeu, nu mai ştie, în mizeria lui, încotro s-o apuce, astea-s, fără doar şi poate, vina timpului. Dar daca cineva şi-l pofteşte pe diavol musafir, ca să-l scoată el din împotmoleală la lumină, îşi împovărează sufletul şi-ncarcă povara timpului pe grumazul său, ajunge-un blestemat. Căci stă scris: Fiţi treji şi vegheaţi! Dar unora treaba asta nu le place şi, în ioc să se îngrijească cu înţelepciune de cele ce-s de nevoie pe pământ, ca să meargă lucrurile mai bine, şi cu chibzuinţă să se străduiască şi ei ca să se aşeze între oameni o atare orânduire, ca din nou să fie viaţa în care să rodească frumuseţe şi să i se pregătească loc în care ea să se potrivească cinstit, omul s-apucă de chiul, s-apucă de beţie infernală, şi-aşa îşi pierde sufletul şi-ajunge în groapa de hoituri.

Aşadar, iubiţi fraţi şi surori ce-mi vreţi binele, ăsta-mi fu drumul, şi alta treaba şi dorinţă decât necromanţia, *carmina, incantatio, veneficium* sau cu ce fel de cuvinte sau nume li se va mai fi spunând, n-am avut. Şi n-a trecut mult şi-am ajuns să stau de vorbă cu El, cu

Necuratul, cu Lepădătura; în odaia din Italia am stat de vorba pe-ndelete şi l-am făcut să-mi spună multe despre calitatea, şi bazele, şi substanţa infernului. Mi-a vândut şi timp, douăzeci şi patru de ani lungi să nu-i poţi cuprinde cu mintea, şi mi-a făgăduit lucruri mari pentru răstimpul ăsta şi foc bun sub cazan, să fiu în stare să-mi săvârşesc opera, cu toate că devenise mai anevoioasă din pricina capului meu, prea lucid şi prea sarcastic. Numai că, fireşte, în schimb trebuia să îndur încă în timpul vieţii junghiurile durerii, la fel cum le îndurase micuţa sirenă , ce-mi fu surioară şi scumpă mireasă, numindu-se Hyphialta. Căci El mi-o aduse în pat să-mi fie femeia cu care să mă culc, şi început-am s-o iubesc, mereu mi-era mai dragă, şi d e venea cu coada de peşte, şi de venea cu picioare de om. Mai ades venea cu coadă, pentru că durerile ce-i înjunghiau picioarele erau mai tari decât pofta, şi mult îmi plăcea felul în care trupşorul gingaş se subţia în coadă solzoasă. Dar încântare mai mare-mi dădea făptura curat omenească şi voluptatea mi-era mai deplină când venea cu picioare de om.

După aceste cuvinte se produse o nelinişte printre cei prezenţi. Bătrânii Schlaginhaufen se ridicaseră de la masa noastră şi, fără să privească nici la dreapta nici la stânga, pe vârful picioarelor, soţul sprijinindu-şi consoarta de cot, se strecurară printre scaune până la uşă şi ieşiră. Nu trecură nici două minute şi se auzi din curte larmă mare — pufăia motorul automobilului lor — şi lumea înţelese că plecaseră.

Pentru mulţi era o treabă supărătoare, se vedeau lipsiţi de un vehicul care să-i ducă înapoi la gară. Dar nu s-a observat printre oaspeţi nici o tendinţă de a-i imita. Şedeau toţi fascinaţi şi când afară se lăsă liniştea, răsună glasul peremptoriu al lui Zur Hohe:

— Frumos! O, da, desigur, e frumos!

Şi eu eram tocmai pe cale să deschid gura, să-mi rog prietenul să pună capăt introducerii şi să ne cânte ceva din opera sa, când el, indiferent cu totul la incident, continuă:

— Între timp, Hyphialta rămase grea şi-mi dărui un fiu de-mi rămase sufletul la el, un băieţel ca un sfânt, minunat cum nu s-a mai văzut, parc-ar fi fost din altă ţară, din alt neam. Dar copilul era făcut din carne şi sânge, şi cum învoiala era că nu-mi e îngăduit să iubesc făptură omenească, mi l-a ucis fără milă, slujindu-se pentru asta de chiar ochii mei. Pentru că voi trebuie să ştiţi, desigur, că atunci când un suflet e-mpins cu putere la Rău, capătă-n privire venin ca de viperă, cu osebire otrăvitor la copii. Şi aşa, în luna lui august, mi-am pierdut copilaşul cu guriţa lui numai vorbe scumpe, deşi gândisem c-asemenea gingăşie mi-era îngăduită. Mai gândisem, încă dinainte, că mie, călugăr diavolesc, îngăduit mi-era să iubesc fiinţă de carne şi sânge, ce nu era femeie, ci unul ce se strădui fără margini să dobândească tutuitul meu. De aceea trebuit-a să-l ucid, şi l-am trimis la moarte după cum am fost silit şi mi s-a poruncit. Băgase seama, acel *magisterul*[220], că-mi pusesem în gând să-nchei căsătorie, şi fu plin de mânie pentru că în căsnicie vedea lepădare de El, uneltind pentru împăcare cu cel sfânt. De aceea mă sili să folosesc tocmai această intenţie a mea ca să-l ucid pe cel ce credea în mine, şi mărturisesc c-aşa cum stau azi aici în fata voastră a tuturor, stau şi ca ucigaş.

La vorbele astea un alt grup de oaspeţi părăsi odaia şi-anume: măruntul Helmut Institoris, protestând în tăcere, alb la faţă, muşcându-şi buza de jos, şi prietenii lui pictorul lustruit Nottebohm şi preaburgheza lui nevastă cea cu piept proemiment, căreia-i ziceam

---

[220] Maestoraş *(lat.).*

"sânul matern" Şi ei au plecat în tăcere. Dar pesemne că afară nu şi-aici mi-am ţinut gura; la câteva clipe după ieşirea lor a intrat încet Frau Schweigestill, cu şorţ, cu părul cărunt şi lins, şi a rămas în picioare lângă uşă, cu mâinile împreunate. L-a auzit şi ea pe Adrian spunând:

— Dar, prieteni, atât cât eram de păcătos, ucigaş, duşman al omului, dedat la desfătări cu diavolul, de muncit totdeauna am muncit, fără să ţin seama de nimic, am creat fără hodină (din nou păru că-şi dă seama şi se corectă zicând "odihnă", dar se întoarse la "hodină"), fără somn am trudit ca să făptuiesc opere grele, după cuvântul Apostolului: "Cine lucruri grele cată, greu îi va veni!" Pentru că aşa cum Domnul nu face lucruri mari cu noi, fără să ne ungă, asemenea nici Celălalt. El n-a făcut decât să ferească ruşinea şi batjocura spiritului din calea operei mele, şi să-nlăture piedicile vremii, dar tot restul singur a trebuit să-l fac, chiar dac-am avut parte de stranii inspiraţii. Adeseori se întâmpla s-aud sunet suav de instrument: orgă sau pozitiv, apoi harfă, lăute, viori, tromboane, flaute, corni răsuciţi, fluiere pitice, fiecare au câte patru voci, încât aş fi putut crede că-s în ceruri de n-aş fi ştiut că-i alt-minteri. Multe din ele le-am notat. Adesea apăreau anumiţi copii la mine în odaie, băieţi şi fete, şi-mi cântau un motet după note, zâmbindu-şi cu un aer ştrengăresc, şiret, ciudat, şi schimbând priviri între ei. Erau copii drăguţi. Câteodată li se zburlea părul ca de un suflu cald, şi ei şi-l netezeau cu mânuţele lor frumoase, cu gropiţe şi cu pietre de rubin. Din nări le ieşeau câteodată viermişori galbeni care li se târau până pe piept, apoi dispăreau...

Cuvintele acestea fură şi ele semnul de plecare pentru câţiva: savanţii Unruhe, Vogeler şi Holzschuher ieşiră apăsându-şi tâmplele cu rădăcina palmelor. Sixtus Kridiss însă, în casa căruia aveau loc discuţiile lor, rămase la jocul său, arătându-se foarte interesat şi, ţinând seama de câţi plecaseră, tot mai rămâneau vreo douăzeci, chiar dacă mulţi dintre ei în picioare şi, după toate aparenţele, gata să fugă. Leo Zink, cu răutatea pe faţă, rămăsese cu sprâncenele ridicate, în aşteptare, şi exclamă:

— Cristoase, ie-te! Întocmai cum obişnuia când trebuia să judece tabloul altuia.

În jurul lui Leverkühn se grămădiseră, toate cu aceleaşi intenţii protectoare, câteva femei: Kunigunde Rosenstiel, Meta Nackedey şi Jeannette Scheurl, toate trei. Else Schweigestill rămăsese la distanţă.

Şi auzirăm:

— Şi Necuratul s-a ţinut cu credinţă şi tărie de cuvântul său, douăzeci şi patru de ani; totul e gata, până la cel din urmă lucru; le-am desăvârşit prin omor şi desfrâu şi, poate, ce a făptuit Răul, Mila să îndrepte — nu ştiu. S-ar putea ca Domnului să i se pară, să vadă că eu nu m-am ferit de greu şi am trudit din toate puterile... poate, poate că mi se va lua în seamă, că mi se va socoti spre bine faptul că m-am silit cu îndărătnicie să duc totul la bun sfârşit — nu ştiu, n-am curajul să nădăjduiesc. Păcatul meu e mai mare decât unul ce-ar putea fi iertat, iar eu l-am făcut şi mai mare, l-am dus la culme, pentru că în capul meu speculam, mergeam cu gândul până acolo încât socoteam că o necredinţă — chiar copleşită sub povara căinţei — necredinţă în posibilitatea de îndurare şi iertare, ar putea fi, pentru bunătatea eternă, tot ce-i mai ispititor, însă acum îmi dau seama că o socoteală atât de neruşinată face îndurarea absolut cu neputinţă. Pornind de aici, am mers mai departe cu speculatul şi am chibzuit că cea mai de pe urmă ticăloşie ar trebui să fie cel mai puternic imbold bunătăţii, pentru a-şi dovedi neţărmurirea ei. Şi aşa mai departe, încât am ajuns la un fel de nelegiuită întrecere cu bunătatea de colo de sus, care dintre ele ar fi

mai inepuizabilă, eu sau speculatul meu — aşa că, vedeţi şi voi, sunt osândit, pierdut, pentru mine nu mai poate fi îndurare, toată câtă-ar mai fi am spulberat-o dinainte, prin speculaţii. Cum însă timpul cumpărat şi plătit cu sufletul meu scurs, v-am chemat, dragi fraţi şi surori ce mi-aţi vrut binele, v-am chemat, zic, la mine, înaintea sfârşitului, pentru că n-am vrut să v-ascund moartea mea spirituală. Vă mai rog ca, după aceea, să vă gândiţi la mine cu bunătate. Pe alţii, de cumva uitat-am să-i poftesc, frăţeşte salutaţi-i din partea mea, şi nimeni şi nimic să nu-mi luaţi în nume de rău. Toate astea spuse şi aflate, vă voi cânta, întru despărţire, câte ceva din cele făurite după ce-am ascultat fermecătorul instrument al Satanei, lucruri cântate, în parte şi de copilaşii zâmbitori.

Se ridică, palid ca moartea.

— Omul acesta, rupse tăcerea glasul clar, chiar dacă astmatic, al savantului doctor Kranich, omul acesta e nebun. De mult nu mai poate exista nici o îndoială, şi e regretabil că în cercul nostru ştiinţa alienaţiei mintale nu e reprezentată. Eu, ca numismat, mă simt aici cu totul incompetent.

Şi spunând acestea, ieşi.

Leverkühn, înconjurat de cele trei femei, de Schildknäpp, Hélène şi de mine, se aşezase la pian şi cu mâna dreaptă netezea foile partiturii. Vedeam lacrimile alunecându-i pe obraji şi picurând pe clapele pe care, aşa ude cum erau, ataca acorduri puternic disonante. Deschise gura, parc-ar fi vrut să cânte ceva, dar nu se auzi decât o tânguire, rămasă pentru totdeauna în urechi; aplecat peste instrument, îşi întinse braţele, ca şi cum ar fi vrut să-l îmbrăţişeze şi, deodată, ca izbit, se prăbuşi la pământ, lângă scaun.

Frau Schweigestill, care stătuse totuşi ceva mai departe, ajunse lângă el mai repede decât noi; nu ştiu de ce, şovăisem o clipă înainte de a ne repezi. Ea înalţă capul sărmanului leşinat în braţele-i materne şi, ţinându-i pieptul la pieptul ei, strigă într-o parte, în odaie, către cei ce mai stăteau cu gura căscată:

— Hai, ştergeţi-o de-aici, cu toţii! N-aveţi nici un pic de-nţelegere în voi, târgoveţi ce sunteţi, şi-aici, de-nţelegere-i nevoie! Vorbea de milă cerească, bietul om, şi nu ştiu, zău, dacă-i de-ajuns. De-nţelegere-omenească, credeţi-mă pe mine, asta-i de-ajuns oricând!

EPILOG

S-a săvârşit. Un bătrân gârbov, aproape frânt de ororile vremilor în care a scris şi de cele care au făcut obiectul scrisului său, priveşte, cu o satisfacţie dubioasă, la teancurile de hârtie însufleţită, opera sârguinţei sale, creaţia acestor ani încărcaţi de amintiri, dar şi de evenimente. Am dus la capăt o muncă pentru care eu," după firea mea, nu eram omul potrivit, nu eram născut pentru ea, dar mă chemau iubirea, credinţa şi calitatea mea de martor ocular. Cât pot acestea da, cât poate face devotamentul, s-a făcut — trebuie să mă mulţumesc cu atât.

Când am început să aştern pe hârtie aceste amintiri, biografia lui Adrian Leverkühn, nu exista, atât din cauza autorului, cât şi din cauza artei eroului, nici cea mai mică perspectivă de publicare. Dar acum, când monstruoasa ticăloşie naţională, ce strângea atunci în tentaculele sale continentul şi mai mult decât continentul, şi-a băut până şi drojdia orgiilor sale, când matadorii ei îşi pun medicii să-i otrăvească, să toarne benzină peste ei şi să le dea foc, ca să nu mai rămână de pe urma lor absolut nimic — acum, zic, a devenit posibil să te gândeşti la publicarea

acestei opere de devotament. Dar Germania, din voia acelor mişei, a fost distrusă până-n temelii, şi încă în asemenea hal încât nu cutezi să speri că va mai fi atât de curând capabilă de vreo activitate legată de cultură, măcar de tipărirea unei cărţi, aşa că uneori m-am gândit, într-adevăr, la căile şi mijloacele ce-ar putea fi folosite pentru ca aceste file să ajungă în America, spre a fi puse acolo pentru prima oară, sub ochii publicului, în traducere engleză. Cred că asta n-ar fi displăcut cu totul dispărutului meu prieten. Desigur, te duce gândul la impresia de "esenţialmente străin" ce-o va trezi această carte în climatul cultural de acolo, la perspectiva descurajantă că traducerea în englezeşte, cel puţin a anumitor părţi specific şi radical germane, se va dovedi imposibilă.

Mai prevăd o anume senzaţie de gol ce va pune stăpânire pe mine după ce voi fi descris, în câteva cuvinte, sfârşitul vieţii marelui compozitor şi voi trage ultima linie sub manuscrisul meu. Munca la acest manuscris, tulburătoare şi mistuitoare cum a fost, îmi va lipsi, pentru că această continuă îndeplinire a datoriei mi-a dat posibilitatea să străbat în şir ani ce-ar fi fost mult mai greu de suportat în inactivitate, şi zadarnic caut acum în jurul meu o îndeletnicire cu care s-o înlocuiesc. E-adevărat: cauzele ce-au determinat plecarea mea din învăţământ, acum unsprezece ani, se năruie în tunetele istoriei. Germania e liberă, în măsura în care o ţară nimicită şi pusă sub interdicţie mai poate fi numită liberă, şi ar fi posibil ca în curând să nu mai stea nimic în calea reintegrării mele în corpul didactic. Monseniorul Hinterpfortner a făcut chiar ca din întâmplare, unele aluzii în acest sens. Avea-voi oare iarăşi de iniţiat elevii ultimei clase de liceu în ideile de cultură umanistă în care respectul zeităţilor adâncului se amalgamează cu cultul moral al raţiunii şi clarităţii olimpiene într-o pietate unică? Vai, teamă mi-e că în acest deceniu sălbăticit s-a ridicat o generaţie ce înţelege limba mea tot atât de puţin cât eu pe a ei, teamă mi-e că tineretul ţării mele mi-a devenit prea străin ca să-i mai pot fi profesor — şi mai mult încă. Germania însăşi, nefericită, mi-e străină, cât se poate de străină tocmai prin aceea că eu, conştient de sfârşitu-i groaznic, m-am ţinut departe de crimele sale, m-am ascuns în singurătate! Nu sunt oare dator să mă întreb dacă am făcut bine sau nu? Şi iarăşi, făcut-am într-adevăr ceva? M-am legat de un om de seamă, un om chinuit, până la moarte, şi am povestit viaţa lui, viaţa ce n-a încetat niciodată să-mi inspire o teamă plină de afecţiune. Am sentimentul că această fidelitate a mea răscumpără, oarecum, vina de a fi fugit, îngrozit, de vinovăţia tării mele.

Pietatea îmi interzice să stărui asupra condiţiilor în care şi-a revenit Adrian, atunci, din leşinul de douăsprezece ore ce a urmat atacului de paralizie, suferit la pian. Nu şi-a revenit, ci şi-a găsit un nou eu, în realitate învelişul carbonizat al personalităţii sale, fără nimic comun cu cel ce se numise Adrian Leverkühn. De altfel, la origine, cuvântul "demenţă" n-a însemnat altceva decât această abatere de la eul propriu, această rătăcire de sine.

Spun doar atât, că la Pfeiffering n-a rămas. Rüdiger Schildknäpp şi cu mine ne-am luat greaua îndatorire de a transporta bolnavul, bine pregătit şi drogat cu calmante de către doctorul Kurbis pentru această călătorie, la Kvlunchen, în aşezământul particular de boli nervoase al doctorului von Hosslin, de pe Nymphenburg, unde Adrian a stat trei luni de zile. Din capul locului experimentatul specialist a diagnosticat o boală nervoasă cu evoluţie progresivă. În cursul acestei evoluţii se va produce o domolire a simptomelor violente şi, printr-un tratament adecvat, se va ajunge la faze mai calme, dar numai la atât, alte

speranţe nefiind îngăduite. Tocmai această lămurire a fost ceea ce ne-a determinat, pe Schildknäpp şi pe mine, după oarecare chibzuială, să nu dăm încă de veste mamei, doamnei Elsbeth Leverkühn, la ferma de la Büchel. Era cert că aflând de catastrofa petrecută în viaţa fiului ei, sărmana va alerga la el, şi dacă se putea spera într-o oarecare liniştire, nu era decât omeneşte să o scuteşti de zguduitoarea, insuportabila privelişte a stării încă neameliorate de tratamentul în aşezământul de boli mintale a copilului ei.

Copilul ei! Pentru că Adrian Leverkühn asta ajunsese, din nou, şi nimic altceva, când într-o bună zi — se apropia toamna — bătrâna femeie sosi la Pfeiffering să şi-l ia cu ea înapoi în patria lor turingică, locurile copilăriei lui, cu care de multă vreme cadrul exterior al vieţii sale semăna atât de straniu: un copil neputincios, neajutorat ce nu mai păstra amintirea mândrelor elanuri ale bărbăţiei, sau, poate, doar una sumbră, ascunsă, îngropată în adâncurile fiinţei sale, în timp ce se ţinea de şorţul mamei, ca pe vremuri, şi ea, tot ca pe vremuri, putea — sau trebuia — să-l îngrijească, să-l păzească, să-l mângâie, să-l certe ca să "fie cuminte". Nimic nu-i mai sfâşietor de dureros, mai lamentabil decât să vezi un spirit temerar, emancipat până la trufie, prăbuşit în poala mamei, după ce atinsese înălţimi ameţitoare. Convingerea mea însă, întemeiată pe impresii indubitabile, e că, oricât ar fi de tragică şi de jalnică o asemenea întoarcere, sentimentul acesta matern resimte, totuşi, o oarecare satisfacţie, împăcare, mulţumire. Pentru o mamă, zborul de Icar al eroicului ei fiu, vertiginoasa aventură bărbătească a celui crescut sub privegherea ei este, în fond, o rătăcire, pe cât de nelegiuită, pe-atât de neînţeleasă; în inima ei aude şi-şi ascunde jignirea acelor vorbe austere: "Femeie, ce-am eu de-a face cu tine!" şi-l primeşte înapoi în poală pe cel prăbuşit, pe cel nimicit, pe "sărmanul, scumpul copilaş", iertându-i totul, gândind doar că mai bine-ar fi fost să nu se fi despărţit de ea niciodată.

Am motive să cred că în adâncul nopţii spirituale a lui Adrian mai dăinuise încă o urmă de oroare în faţa acestei blajine înjosiri, o repulsie instinctivă împotriva ei, o rămăşiţă de mândrie, până când cedă în trista satisfacţie a confortului pe care un suflet sleit trebuie să-l afle, în cele din urmă, în abdicarea minţii. Această revoltă instinctivă, impulsul lui de a fugi de mama sa, sunt confirmate, cel puţin în parte, de tentativa de sinucidere comisă, după ce i-am dat să înţeleagă că Elsbeth Leverkühn fusese informată despre indispoziţia lui şi că s-ar afla în drum spre el. Iată cum s-au petrecut lucrurile:

După un tratament de trei luni de zile în aşezământul lui von Hosslin, unde n-aveam voie să-mi văd prietenul decât rar, şi-atunci numai câteva minute, se obţinuse o oarecare calmare — nu spun ameliorare, spun calmare, ceea ce permise medicului să-şi dea asentimentul ca tratamentul să fie continuat în particular, în liniştea de la Pfeiffering. Erau şi consideraţiuni financiare ce pledau în acest sens. Aşa că bolnavul se întoarse în mediul său obişnuit. La început a trebuit să mai suporte supravegherea îngrijitorului care-l însoţise la înapoiere. Comportarea sa păru să justifice însă renunţarea şi la această precauţiune, aşa că din acel moment îngrijirea lui fu din nou cu totul în mâinile oamenilor de la fermă, mai ales în cele ale Elsei Schweigestill care, de când Gedeon îi adusese în casă o noră voinică (Clementine devenise între timp soţia şefului de gară de la Waldshut), locuia numai în aripa bătrânilor şi avea răgazul să-şi consacre omenia pentru chiriaşul ei de-atâţia ani, de mult socotit ca un fiu de-o esenţă superioară. Adrian avea în femeia aceasta o încredere ca în nimeni altul. Pentru el, starea cea mai mulţumitoare — lucru care i se citea pe faţă —

era să şadă mână-n mână cu ea, în odaia stareţului sau în grădina din spatele casei. Aşa l-am găsit şi eu când m-am dus să-l văd, pentru prima oară, la Pfeiffering. Privirea cu care mă fixă la sosire avea ceva arzător într-însa, rătăcit, şi, spre durerea mea, se transformă în mânie posomorâtă, poate că recunoştea în fine pe tovarăşul său de viaţă lucidă, şi nu-i plăcea să i se amintească de ea. Când bătrâna îl îndemnă, cu precauţiune, să-mi răspundă cu o vorbă ca lumea, se întunecă şi mai mult la faţă, deveni ameninţător, aşa că nu-mi rămase decât să plec, cu sufletul îndurerat.

Venise momentul când trebuia concepută scrisoarea ce-avea s-o pună pe mama sa la curent cu cele întâmplate, natural, cu toate menajamentele posibile. A o fi amânat mai mult ar fi însemnat să i se ştirbească drepturile, şi telegrama anunţând sosirea ei nu se lăsă aşteptată nici o zi măcar. Cum am mai spus, i s-a comunicat şi lui Adrian sosirea iminentă a mamei, de altfel fără a se obţine certitudinea că înţelesese despre ce este vorba. Dar o oră mai târziu, când îl credeau moţăind, se furişă neobservat din casă şi fu ajuns de Gedeon cu un argat, la iaz, după ce-şi scosese haina şi cămaşa şi intrase, până la gât aproape, în apa cu fundul atât de abrupt. Era cât pe ce să dispară când argatul se aruncă după el şi îl trase la mal. Pe când era adus înapoi la fermă, pomeni de mai multe ori de apa iazului, că-i foarte rece, adăugând că-i greu să te-neci într-o apă în care te-ai scăldat şi-ai înotat adeseori. Dar niciodată Adrian nu se scăldase şi nu înotase în Klammerweiher, ci numai în iazul de-acasă, în Kuhmulde, pe vremea când era copil.

După bănuiala mea, aproape o certitudine, îndărătul acestei tentative eşuate de evadare era tot o idee mistică de mântuire bine cunoscută în teologia mai veche, în aceea a începuturilor protestantismului: anume, presupunerea că acei ce se vânduseră diavolului puteau eventual să-şi salveze sufletul "dând în schimb trupul". Poate că Adrian, între altele, era mânat şi de acest gând în acţiunile lui, şi dacă bine s-a făcut că n-a fost lăsat să şi-l ducă până la capăt, numai Dumnezeu, unul, ştie. Nu tot ce se petrece în nebunie trebuie neapărat împiedicat, şi datoria de a salva viaţa omenească n-a fost înfăptuită, aici, decât în folosul mamei — ea fără îndoială că prefera să-şi regăsească un fiu iresponsabil decât unul mort.

Sosi, în fine, văduva cu ochi căprui a lui Jonathan Leverkühn, cu părul alb, lins, hotărâtă să-şi ia copilul rătăcit înapoi în copilărie. Când se revăzură, Adrian rămase îndelung, tremurând, la pieptul celei căreia îi zicea mamă şi tu, pe când celeilalte, de aici, şezând acum mai deoparte, îi zicea mamă şi dumneata, şi ea îi vorbea cu o voce încă melodioasă, căreia toată viaţa îi interzisese să cânte. În timpul călătoriei însă, spre nord, spre Germania centrală, în cursul căreia, din fericire, îngrijitorul cunoscut lui Adrian de la München îi însoţea pe cei doi, se ajunse, fără un motiv aparent, la o izbucnire de mânie a fiului împotriva mamei, un acces furibund la care nimeni nu se aşteptase, aşa că Frau Leverkühn fu silită să facă restul călătoriei, adică aproape jumătate, într-un alt compartiment şi să lase bolnavul singur cu îngrijitorul.

A fost un incident unic. Nu s-a mai repetat niciodată. Chiar la sosirea la Weissenfels, când ea se apropiase din nou de el, îi răspunse cu manifestări de afecţiune şi bucurie, urmând-o apoi, acasă, pas cu pas, cel mai docil dintre copii pentru aceea ce se consacra îngrijirii lui cu o abnegaţie de care numai o mamă e în stare. În casa de la Büchel, unde cârmuia de asemenea, de ani de zile, o noră, şi creşteau şi doi nepoţi, el locui în aceeaşi cameră de la etaj unde locuise, ca băiat, cu

fratele său mai mare, şi acum iar vedea în locul ulmului, bătrânul tei ale cărui ramuri i se legănau sub fereastră şi, în anotimpul când se naşte minunatul parfum al florilor lui, dădu semne de receptivitate. Rămânea îndelung, somnolent, liniştit, printre oamenii de la fermă, lăsat în voia lui, la umbra copacului, pe banca rotundă, acolo unde pe vremuri Hanne — femeia de la grajd cânta canoane cu noi, copiii. Mama avea grijă ca fiul să facă puţin exerciţiu fizic şi pornea cu el la braţ în plimbare, pe câmpul liniştit. Adrian obişnuia să întindă mâna celor întâlniţi în drum, la care gest cel salutat şi Frau Leverkühn se priveau cu un semn de îngăduinţă.

În ce mă priveşte, l-am revăzut pe prietenul meu drag în 1935, când, profesor emerit de-o bucată de vreme, venisem la Büchel să-l felicit — triste felicitări — cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani. Teiul era în floare, el şedea la umbra lui. Mărturisesc că-mi tremurau picioarele când m-am apropiat împreună cu mama sa, cu un buchet de flori în mână. Aveam impresia că se făcuse mai mic, poate şi din cauză că şedea puţin aplecat într-o parte; ridică spre mine o faţă suptă, un chip de *Ecce homo* cu toată culoarea sănătoasă de om trăind la ţara, cu gura dureros deschisă, privindu-mă cu ochi fără privire. Dacă ultima oară, la Pfeiffering, nu voise să mă recunoască, acuma nu mai era nici o îndoială că apariţia mea, cu toate încercările mamei sale, nu-i mai amintea de nimic. Din cuvintele mele referitoare la însemnătatea zilei, la rostul venirii mele, părea să nu înţeleagă nimic. Numai florile i-au trezit o clipă interesul, apoi le-a lăsat deoparte, uitate.

L-am mai văzut o dată, în 1939, după cucerirea Poloniei, un an înainte de moartea sa, pe care maică-sa a mai apucat-o, octogenară. Bătrâna m-a condus pe scară, sus, în odaia lui, pătrunzând înăuntru cu încurajarea: "Intră, n-o să bage de seamă!" în timp ce eu, profund mişcat, rămăsesem în pragul uşii. În fundul odăii, pe un şezlong, cu picioarele îndreptate spre mine, astfel că-i puteam vedea faţa, şedea acoperit cu o cuvertură subţire de lână cel ce fusese odată Adrian Leverkühn şi a cărui nemurire poartă acum acelaşi nume. Mâinile lui albe, a căror formă mi-a plăcut dintotdeauna, erau încrucişate pe piept, ca la figurile funerare din evul mediu. Barba, mai căruntă, accentua trăsăturile prelungi ale feţei, încât acum asemănarea cu un chip de nobil al lui El Greco era izbitoare. Ce joc şi ce batjocură a naturii, să realizeze imaginea supremei spiritualităţi acolo unde spiritul dispăruse cu totul! Ochii erau cufundaţi adânc în orbite, sprâncenele deveniseră mai stufoase, şi de sub ele se îndreptă spre mine fantoma unei priviri de-o indicibilă gravitate, atât de scormonitoare, încât părea o ameninţare, mă cutremură, dar după o secundă se frânse, ochii i se rotiră în sus, acoperiţi în parte de pleoape, rătăcind necontenit, încoace şi-ncolo. N-am fost în stare să urmez îmbierile repetate ale mamei de a mă apropia, ci am plecat în lacrimi.

La 25 august 1940 am primit, aici, la Freising, ştirea că se stinsese şi ultima licărire din viaţa ce dăduse vieţii mele conţinutul ei esenţial, în iubire şi efort, în spaimă şi mândrie. În faţa mormântului deschis din micul cimitir de la Oberweiler erau alături de mine, în afară de rude, Jeannette Scheurl, Rüdiger Schildknäpp, Kunigunde Rosenstiel şi Meta Nackedey, şi mai era o străină, de nerecunoscut sub vălurile dese; când începu să se audă ţărâna căzând pe coşciug, ea dispăruse.

Germania, cu roşul ofticii în obraji, se clătina ameţită pe culmile triumfurilor sale sălbatice, pe cale de a cuceri lumea mulţumită unui pact semnat cu sângele ei, pe care era hotărâtă să-l ţină. Astăzi se prăbuşeşte, sugrumată de demoni, acoperindu-şi un ochi cu palma, iar cu celălalt privind, rătăcită, ororile, rostogolindu-se din deznădejde-n

deznădejde. Când va ajunge oare în fundul abisului? Când oare, din paroxismul unei disperări fără scăpare, vor miji — miracol incredibil — zorile speranţei? Un om însingurat îşi împreunează mâinile şi rosteşte: Fie-i Domnului milă de sărmanele voastre suflete, prietenul meu, patria mea.

FINE

Cred că nu e inutil să informez pe cititor că genul de compoziţie expus în capitolul XXII, numit dodecafonic sau serial, este în realitate proprietatea spirituală a unui compozitor şi teoretician contemporan, Arnold Schonberg, şi a fost atribuit de mine, într-un context ideal, unui personaj fictiv, eroul tragic al romanului meu. De fapt, pasajele din această carte cuprinzând teorie muzicală datorează numeroase amănunte lucrării Tratat de armonie *a lui Schönberg.*

THOMAS MANN